ALEXANDER VON HUMBOLDT

De la Orinoco la Amazon

«Principala mea năzuință a fost întotdeauna să înțeleg fenomenele lumii exterioare în legătura lor universală, să îmbrățișez natura ca un întreg»

ALEXANDER VON HUMBOLDT

ALEXANDER VON HUMBOLDT

De la Orinoco la Amazon

In românește de
MARIA MAGDALENA POPA-LEVANDOVSCHI

Supracoperta și coperta de
PETRE VULCĂNESCU

ALEXANDER VON HUMBOLDT ŞI GEOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Alexander von Humboldt, considerat ca unul dintre întemeietorii geografiei moderne, alături de Carl Ritter, a fost de fapt un spirit universal, un fel de Aristotel al timpurilor moderne. El poate fi revendicat şi de alte discipline ştiinţifice ; de botanişti, în primul rînd, pentru că aportul său la sistematica vegetală trebuie considerat de prim ordin, fără să mai menţionăm faptul că este socotit părinte al biogeografiei — de geofizicieni, pentru că atît prin calitatea lui de inginer de mine la începuturile activităţii sale, cît şi prin locul pe care-l rezervă măsurătorilor magnetismului terestru în opera lui capitală *Kosmos* este de apreciat ca unul dintre cei dintîi geofizicieni — de climatologi, pentru că primul a imaginat, de pildă, izotermele. Pe scurt, nu ştim cine nu ar fi în drept să-l revendice. Pe noi ne interesează aici să amintim însă ce a însemnat Humboldt pentru geografia modernă.

Pregătirea lui Humboldt a fost multilaterală şi, pînă la un punct curioasă : finanţe, economie, fizică, mineralogie, ştiinţele naturii, filozofie (raţionalistă), adică aproape nimic din ceea ce ar putea provoca bănuiala că se va consacra geografiei, dar foarte multe cunoştinţe necesare formării unei pregătiri geografice prin sinteza faptelor observate pe teren în numeroasele şi meticuloasele sale călătorii. Este interesant şi instructiv de amintit convingerea lui că la generalizări, fără de care nu poate fi închipuită activitatea ştiinţifică, ajungi numai după observarea atentă a unui suficient număr de fapte. „Dacă vrem să ajungem la generalizări — citează Adolf Meyer

6 Abich — şi refuzăm observarea faptelor izolate, aceasta înseamnă că lucrăm împotriva progresului ştiinţei". Era o cugetare din tinereţe.

Consecvent acestui principiu, Humboldt îşi face un vast plan de călătorii pe care-l va urma în cursul mai multor ani. Călătoriile lui erau de studii (rezultatele celor făcute în America de Sud şi Cuba au fost publicate în 30 de volume). Numai după această experienţă a terenului, după prelucrarea şi publicarea rezultatelor şi după ce, la vîrsta de peste 60 ani, făcuse şi călătoria de studii în Urali şi Asia Centrală, Humboldt începe să se gîndească la marea şi îndrăzneaţa lui sinteză asupra lumii *(Weltanschaung)* cunoscută sub numele de *Kosmos (Entwurf einer physischer Weltbeschreibung* — Descrierea fizică a lumii). Redactarea ei fusese precedată de o serie de conferinţe de filozofie naturală *(Kosmosvorlesungen)*, ţinute în faţa unui public numeros la Berlin. Apare, la Stuttgart, în 1845—1862 în 5 volume şi apoi în limba franceză, la Paris, între anii 1855 şi 1859. Un exemplar din această ediţie se găsea şi în biblioteca Seminarului de geografie al Universităţii din Bucureşti (profesor S. Mehedinţi) şi era consultat de studenţii români din acea vreme [1].

Kosmos este o lucrare de maturitate, scrisă atrăgător (în special minunate descrieri după natură) ; îmbrăţişează toate aspectele universului, cu o largă expunere a cunoştinţelor astronomice de la începutul secolului trecut, o dezvoltare preferenţială a datelor de geofizică şi foarte reduse incursiuni în problemele de geografie umană, care după cum observa Simion Mehedinţi, nu lipsesc din marea sinteză decît pentru că intenţia autorului era să dea o imagine completă asupra conţinutului şi vieţii cosmosului. Încununare a întregei sale activităţi ştiinţifice, imagine nu numai a puterii sale de sinteză dar şi a unei erudiţii puţin obişnuite, *Kosmos*-ul este departe de a cuprinde numai geografie — mai mult risipită decît concentrată în paginile lucrării ; el stă totuşi la baza geografiei moderne. Au trebuit să vină însă, după mulţi ani de la apariţia acestei capodopere a gîndirii ştiinţifice, comentatorii, exegeţii, pentru ca, din vasta operă a lui Humboldt să fie scoase ideile directoare, în primul rînd ale unei geografii fizice generale. Acestea reprezintă punctul de plecare a gîndirii geografice contemporane pînă în zilele noastre, pentru că a pus ordine în haosul informaţiilor geografice, grupîndu-le în jurul ideii de unitate a vieţii (fizice, organice) pe globul întreg şi în cosmos.

[1] Exemplare din ediţia *princeps* se află şi în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România şi a Institutului de Geologie şi Geografie al Academiei (fondul G. Vâlsan).

„Legăturile între ştiinţe sînt atît de strînse, încît ele toate, chiar şi cele considerate de importanţă minoră trebuie să se înlănţuie unele de altele, ca polipul de stîncă", scria Humboldt, iar mai departe mărturisea : „Principala mea năzuinţă a fost întotdeauna să înţeleg fenomenele lumii exterioare în legătura lor universală, să îmbrăţişez natura ca un întreg". (*Kosmos*, citat după V. Safonov, p. 45—46).

În paginile următoare vom arăta cum au pătruns şi ce au însemnat pentru geografia românească ideile lui Humboldt.

În anii de studiu ai viitorului geograf Simion Mehedinţi, geografia se găsea în faza de reconstituire a ei de către o serie de „autodidacţi" : Richthofen, Ratzel, Vidal de la Blache, veniţi fiecare de la alte specialităţi (geologie, ştiinţele naturale, istorie) şi care-l cunoscuseră pe Humboldt şi Ritter după publicaţiile acestora. Astfel, deşi tînărul student român a urmat cursurile lui Vidal de la Blache, Richthofen, Ratzel, totuşi — după cîte se poate constata din ceea ce a lucrat şi a tipărit mai tîrziu (în primul rînd din *Terra*, unde Humboldt este citat de peste 150 ori, mai mult decît oricare autor) şi după cîte îşi aduc aminte foştii lui studenţi şi colaboratori — el a rămas cel mai ataşat de Humboldt şi de ideile lui. Putem afirma chiar că opera capitală a întemeietorului geografiei moderne româneşti, *Terra*, poate fi considerată ca un fel de replică — la peste 70 ani distanţă — a operei capitale humboldtiene, *Kosmos*, dar la dimensiuni mai modeste şi mai apropiate de obiectul propriu-zis al geografiei : Pămîntul ca întreg. Într-adevăr, în *Kosmos* sînt cuprinse principiile unei geografii generale şi o imagine a planetei noastre integrate în univers ; în *Terra* însă Mehedinţi a dat prima geografie generală (istoric, obiect, metodă, aplicate la cele patru învelişuri terestre), cea mai cuprinzătoare din întreaga literatură geografică mondială existentă în prima jumătate a secolului nostru ; iar această geografie generală, evident inedită ca formulare şi concepţie, porneşte de la principiul unităţii organice a Pămîntului aşa cum a fost el exprimat de mai multe ori şi dezvoltat în *Kosmos*. Se explică astfel marea stimă şi admiraţie a lui Simion Mehedinţi, care a manifestat atitudine critică — uneori necruţătoare — faţă de toţi foştii săi profesori, şi de alţi geografi binecunoscuţi, dar nu şi faţă de Humboldt.

Humboldt, are, între altele, marele merit că a putut arunca o privire de ansamblu asupra globului terestru din care n-a exclus omul. Simion Mehedinţi, în unul dintre primele lui studii de geografie teoretică (generală), nu numai relevă dar îşi însuşeşte acest punct de vedere humboldtian, pe care l-a dezvoltat mai tîrziu în prelegerile sale,

8 trecîndu-l cel puţin unora dintre studenţii săi. Iată ce spune Simion Mehedinţi despre această atitudine „revoluţionară" a lui Humboldt :

„Aici (adică în *Kosmos, n. n.*), pentru prima oară — dacă excepţăm lucrarea singuratică a lui Varenius — geografia generală face, în cadrul său, un loc mai potrivit cu însemnătatea lor relativă şi celorlalte categorii de fenomene, de care această ştiinţă se ocupă. Pentru întîia oară, în *Kosmos*, încetează direcţia antropocentrică şi de aceea opera lui Humboldt aduce aminte de reforma lui Copernic care a înlăturat Pămîntul din centrul sistemului solar" (*Locul omului în geografie*, Opere complete, vol. I, pp. 130—131, Bucureşti, 1943).

Este cu neputinţă să gîndeşti altfel dacă — aşa cum intenţiona Humboldt, iar după el, autorul *Terrei* — îţi propui să priveşti universul şi chiar numai Pămîntul în ansamblul lui, să te ridici adică la marile sinteze geografice. Este cu totul altceva cînd cobori pe Pămînt, în sfera vieţii. În acest caz, este cu neputinţă să nu subordonezi totul sau aproape totul interesului social, dacă ştiinţa trebuie să fie pusă exclusiv în slujba utilului. Cum însă documentarea ştiinţifică în scop aplicat nu poate fi imaginată fără cercetarea ştiinţifică fundamentală, înseamnă că şi în geografie, alături de direcţia practică — cerută de necesităţile din ce în ce mai stringente ale vieţii şi justificînd alegerea „antroposferei" ca domeniu predilect al cercetărilor geografice — trebuie să se dezvolte mai departe şi direcţia iniţiată de Humboldt şi adaptată de Simion Mehedinţi la realităţile româneşti. Adică Humboldt rămîne de actualitate : Pămîntul este un întreg, iar omenirea intră ca parte şi factor, în acest întreg ; sau cum se exprimă Mehedinţi : „Dacă Humboldt pomeneşte şi pe om (în al său *Kosmos n.n.*), el o face de teamă să nu rămînă opera *necompletă*, căci şi oamenii sînt o părticică din cosmos, un factor care ia parte la viaţa întreagă a Pămîntului" (*Locul omului în geografie, op. cit.* p. 131).

Este deci uşor de văzut că concepţia unui întreg-planetar şi, prin deducţie logică, regional — nedisociabil ca obiect unitar al geografiei, îşi are punctul de plecare, altfel exprimat, în opera lui Humboldt, iar la noi a pătruns şi s-a dezvoltat prin opera şi activitatea de la catedră a lui Simion Mehedinţi. Dacă, deci, atît acesta cît şi elevii lui (G. Vâlsan, C. Brătescu) au clădit în prima jumătate a secolului nostru pe această temelie a unităţii obiectului, au făcut-o interpretîndu-l pe Humboldt, iar persistenţa acestei concepţii, care stă la baza dezvoltării geografiei generale, arată că ideea lui Humboldt este bine întemeiată şi rămîne esenţială în geografia contemporană. Este drept că viziunea ansamblului terestru ca o rezultantă

a factorilor cosmici, naturali şi sociali nu a fost şi nu este uşor de realizat. De aceea, astfel de sinteze se realizează la anumite intervale de timp, în condiţii favorabile apariţiei unor astfel de opere. Nu este vorba însă — curent — de marile sinteze care să îmbrăţişeze universul, ca în cazul lui Humboldt, sau numai Pământul, ca în cazul lui Simion Mehedinţi ; ci, este vorba — mai modest — doar de ideea de întreg teritorial care să orienteze cercetările geografice de teren, în primul rînd cele regionale. Şi această cale stă la îndemîna oricui numai să fie convins de necesitatea şi eficienţa ei.

Meritul lui Simion Mehedinţi este că şi-a putut convinge elevii de acest lucru, făcîndu-l accesibil pe Humboldt acestora. S-ar putea crede că, reducînd rolul omului în ansamblul teritorial (de la localitate la planetă) la o proporţie justă — fireşte variabilă de la loc la loc şi de la timp la timp — interesul pentru participarea acestuia la viaţa planetei, în general, şi a diferitelor regiuni, în special, ar scădea. O astfel de judecată ar fi dovadă de greşită interpretare şi aplicare a concepţiei lui Humboldt. Căci una este „a contempla natura de sus, a scoate în lumină acţiunea combinată a forţelor" ; una este a indica scopul general al geografiei : „tendinţa constantă de a recompune din fenomene unitatea naturii, a afla în grupele de fenomene izolate marile legi ale lumii, apoi a arăta cum din cunoaşterea acestor legi te poţi ridica la legile de cauzalitate care le leagă pe unele de altele" [1] ; adică una este a formula principiul de bază al cugetării geografice — în care caz se depăşeşte sfera utilului imediat — şi alta este poziţia adoptată în timpul analizei pe elemente a „unităţii naturii" de la care pleacă geograful şi trebuie să revină în sinteza finală întemeiată tocmai pe datele analizei.

Pare o chestiune secundară, dar de capitală importanţă practică, limitarea cîmpului de cercetare geografică, în ansamblu, la învelişul terestru complex (zona de interferenţă a învelişurilor planetare) sau la un spaţiu încă şi mai restrîns „antroposfera". Spunem că este o chestiune secundară, pe planul cugetării geografice, pentru că indiferent cum şi-ar organiza geografia munca — limitîndu-şi domeniul de cercetare directă sau extinzîndu-l peste întreg cosmosul, după pilda lui Humboldt — ea nu poate pierde din vedere „unitatea naturii", adică întregul teritorial, acesta rămînînd fir conducător şi scop ultim al cercetării şi prezentării geografice. Împărţirea geografilor în privinţa unităţii nedisociabile a obiectului geografiei —

[1] Citate din *Ansichten der Natur* şi din *Kosmos* în *Sensul geografiei moderne* de G. Vâlsan, Bul. Soc. rom. de geogr., t. LVII, 1939.

10 principiu strîns legat de personalitatea lui Humboldt — rămîne deci de neconceput. Iată de ce Simion Mehedinţi, şi apoi elevii lui, au socotit că o apropiere mai mare de opera lui Humboldt şi o păstrare a contactului cu esenţialul ei — firește cu discernămînt şi în acord cu progresul geografiei — intră în obligaţiile pregătirii unui geograf.

„Adevărata îndrumare a geografiei pe o cale curat ştiinţifică, în înţelesul mai larg al cuvîntului, o găsim pentru întîia oară la Humboldt. Erudiţia sa universală şi numeroasele sale călătorii l-au scăpat de influenţa filozofiei metafizice, iar familiarizarea mai de aproape cu Auguste Comte l-a întărit şi mai mult în afecţiunea sa pentru partea exactă a geografiei". Astfel apreciază Simion Mehedinţi (*Alte definiţii ale geografiei,* Opere complete, vol. I, pp. 213—214), apariţia lui Humboldt în geografia modernă. Îl consideră adevărat om de ştiinţă, vrăjmaş al ideilor preconcepute şi aplecat spre cercetările pozitive, căci aşa cum afirmă el însuşi în *Kosmos,* „conştiinţa mai înaltă despre întreaga natură şi despre legile lumii nu se poate căpăta decît prin măsurare, prin cercetarea relaţiilor numerice şi prin cea mai îngrijită observare a cazurilor individuale". Pasiunea pentru observarea cazurilor izolate constatată din timpul tinereţii nu-l părăseşte pe Humboldt nici în pragul bătrîneţii (şi a trăit 90 ani). Generalizările lui — fundamentală pentru geografie fiind cea asupra unităţii naturii ca scop al cercetării ştiinţifice — s-au sprijinit tocmai pe această bogată culegere de fapte cu maximum de precizie (cîtă îi îngăduiau mijloacele timpului său). Aşadar, ceea ce profesorul Mehedinţi spunea, fără întrerupere, studenţilor săi : „fapte, fapte, fapte", introducînd şi în Buletinul Societăţii de geografie o rubrică avînd acest titlu, nu era îndemn străin de pilda cuprinsă în opera lui Humboldt, nu numai în cea pur ştiinţifică, dar şi în cea cu nuanţă literară *(Priveliști din natură).*

Nu se putea spune totuşi că geografii români îl considerau pe Humboldt numai un erudit, deşi adnotările lui şi imensitatea cunoştinţelor ar fi justificat o astfel de caracterizare, căci, în acest caz, s-ar fi mulţumit cu înşirarea sistematică sau chiar mai puţin, dar ordonată a datelor. Pentru Humboldt ca pentru oricare adevărat savant, faptele nu erau scop în ele însele, ci mijloc de a te ridica la generalizare, tipizare, cauzalitate şi formulare de legi. De aceea a şi rămas ! Cine îşi mai găseşte azi timpul necesar, afară dacă nu face studii aprofundate de istoria geografiei moderne, să citească toate cele cinci volume din *Kosmos* fără să treacă cu vederea nici una dintre note, care singure pot constitui un volum ? Dar cine se poate numi iniţiat în geografie dacă nu a citit măcar cîteva din

descrierile lui geografice şi dacă nu şi-a asimilat concepţia lui Humboldt despre o geografie avînd ca obiect „unitatea naturii", în speţă întregul planetar urmărit în aspectul, structura, funcţiunile şi evoluţia lui ? Cel puţin Mehedinţi şi elevii lui direcţi sau indirecţi şi-au format această convingere şi au transmis-o generaţiilor următoare, cărora le amintim caracterizarea finală făcută de Simion Mehedinţi :

„Astfel, în loc de prolegomene critice, ca la Strabo, sau de o introducere teleologică în felul celei din *vergleichende Erdkunde* a lui Ritter, *Kosmos* începe din contră cu privirea cerului şi sfîrşeşte cu omul, păstrînd pentru toate fenomenele aceeaşi măsură, a timpului şi spaţiului cosmic. Aici a stat marea sa originalitate şi de aceea ni se pare opera lui Humboldt prima îndrumare spre o sistematizare ştiinţifică a materialului geografic" *(Alte definiţii ale geografiei, op. cit.*, vol. I, p. 218). În ce constă însă sistematizarea materialului geografic despre care vorbeşte Simion Mehedinţi ? În înlănţuirea cauzală a faptelor izolate şi în legarea lor într-un tot, întregul teritorial, de la localitate la planetă.

Insistăm şi tot repetăm această idee pentru că ea a fost pusă de Humboldt la baza geografiei ca ştiinţă modernă şi nu a neglijat-o nici în descrierile lui despre natură. Preocupat în primul rînd de viziunea fizică a naturii, din care însă nu lipsea omul, a fost considerat — pe drept cuvînt — ca înnoitor al geografiei generale (fizice) moderne, depăşindu-l cu mult pe Varenius... Era firesc, aşadar, să insiste mai mult asupra laturii fizice a naturii decît asupra celei umane. Includerea omului în unitatea naturii, în consecinţă în întregul planetar, şi considerarea lui ca un element — şi nu cel mai important — al acestui ansamblu, au fost interpretate diferit de geografii de după Humboldt. De asemenea, dezvoltarea dată de el capitolelor de astronomie şi geofizică din *Kosmos*, a pus cu acuitate problema raporturilor dintre geografia fizică şi ştiinţele cosmice şi geologice.

Din integrarea omului în spaţiul terestru — deşi latură prea puţin dezvoltată în opera lui Humboldt — a ieşit preocuparea de a cerceta raporturile dintre societate şi natură. Ratzel, întemeietorul antropogeografiei — naturalist înainte de a fi geograf — a deplasat, într-o vreme cînd sociologia abia se constituia, obiectul geografiei de la „întregul teritorial", în sensul concepţiei lui Humboldt, la un component al acestuia, societatea, căutînd să-i explice apariţia şi dezvoltarea, prin relaţiile ei cu mediul înconjurător. Pe drept cuvînt, mai tîrziu, sociologii au reclamat pentru ei sarcina de a rezolva această problemă. A fost numai una dintre consecinţele abaterii de la obiectul

12 strict geografic (în speţă, întregul teritorial analizat din latura lui umană, pentru a măsura locul ocupat de el — ca element şi factor — în ansamblul geografic). Au fost însă şi alte consecinţe mai grave : geografii, specializaţi în studiul raporturilor dintre om şi mediu, s-au împărţit în geografi determinişti, care-şi explicau apariţia şi evoluţia societăţii sub influenţa, dacă nu exclusivă, cel puţin dominantă a naturii. Aceştia aplicau — interpretînd cum este sigur că nu ar fi interpretat Humboldt — ideile acestuia (omul participant la unitatea naturii). A doua serie de geografi — mai mult sociologi decît geografi — nu admiteau, pentru a explica fenomenul social, decît intervenţia legilor sociale. Prima direcţie a culminat în opera geografei americane Miss Semple cunoscută ca ultradeterministă ; a doua, a dus la desfacerea geografiei în două ştiinţe, una aparţinînd ştiinţelor naturii (geografia fizică), alta ştiinţelor sociale (geografia economică).

Între cele două poziţii se situa a treia poziţie — mai apropiată de ideea integrării omului în mediul înconjurător ; prin adaptările impuse de nevoile lui fiziologice (oecologia umană) şi prin schimbarea peisajului (geografia peisajului umanizat în sensul preconizat de Jean Brunhes). Astfel, revenirea la Humboldt readuce geografia umană în cadrul geografiei ca ştiinţă a întregului teritorial. Pentru mulţi dintre geografii actuali însă restrîngerea acestei discipline la oecologia umană şi la peisajul umanizat este inadmisibilă. Şi totuşi, Jean Brunhes care consideră că *geografia umană nu este ştiinţa despre oameni, ci despre locurile ocupate şi transformate de el*, a indicat cel puţin un început sigur — cu adevărat geografic — în sensul lui Humboldt, prin analiza sistematică a peisajului. Îi lipseşte însă acestei geografii umane, analiza oecologică pe care o preconiza şi Humboldt ca naturalist, o considerau ca un punct esenţial Ratzel şi Vidal de la Blache (repartiţia omului pe glob şi explicarea ei cauzală) şi a dezvoltat-o Max. Sorre în lucrarea lui devenită clasică *Les fondements de la géographie humaine*. Considerăm această direcţie ca fiind cea mai justă şi derivată din concepţia lui Humboldt. Ea a fost adoptată şi aplicată de o parte a geografilor români din prima jumătate a secolului nostru.

Ca şi Humboldt, care a dovedit preferinţe mai mari pentru latura fizică şi biologică a „unităţii naturii", Simion Mehedinţi atît în cursurile lui universitare cît şi în *Terra* a dovedit aceeaşi predilecţie punînd bazele geografiei generale (mai mult, dar nu exclusiv, fizice, la noi în ţară), inspirat din concepţia unităţii organice a Pămîntului, aşa cum reiese ea din lectura atentă a *Kosmos*-ului ; iar cele peste

150 de citate din Humboldt folosite în *Terra* arată şi ele acest lucru. Nu este astfel de mirare că o bună parte din elevii lui au lucrat mai ales în această direcţie, cu precădere în geomorfologie, ramură înviorată tocmai prin introducerea ideii evoluţioniste în studiul reliefului.

Humboldt a fost deci şi la noi în ţară inspiratorul geografiei ca ştiinţă considerată sub forma ei teoretică (generală), absolut necesară orientării cercetărilor de geografie regională. S-ar putea deduce de aici că vechea geografie informativă a fost uitată de Humboldt, deşi ea a supravieţuit în şcoli, în impresii de călătorie, în colecţii de geografie universală. Nu a fost însă uitată ci numai înlocuită prin descrierea peisajului bazată pe o foarte riguroasă observare a naturii. Mai mult, se poate spune că Humboldt a fost mai cunoscut şi mai apreciat de un cerc mult mai larg în special datorită deosebitei lui măiestrii, dovedită în descrierile geografice, decît prin arhitectura unei noi geografii ştiinţifice impunătoare — durabilă, cum au dovedit vremurile de mai tîrziu — dar accesibilă numai specialiştilor. A rămas celebru mai ales prin ale sale *Priveliști din natură*, dar aceeaşi virtuozitate şi grijă de adevăr se constată în toate descrierile sale de călătorie (iar printre ele, şi în cea de faţă). Iată cum vede Simion Mehedinţi — care a lăsat şi el pagini de antologie în materie de descriere geografică *Alte definiţii ale geografiei, op. cit.*, vol. I, p. 214—215) — această latură a activităţii lui Humboldt :

„Iar dacă este vorba de imaginaţie şi de gust literar, lui Humboldt i-ar fi fost şi mai lesne să alunece spre teleologie şi metafizică, deoarece el este nu numai primul geograf mare în direcţia pozitivă, dar este şi cel dintîi estetician al literaturii geografice. El a arătat canoanele stilului geografic scriind acele *Priveliști din natură*, încă neegalate pînă azi. Credem, aşadar, că este potrivit să pomenim că el este acela care pentru prima oară a văzut armoniile planetei nu numai cu închipuirea poetică, ci chiar în contemplarea lor reală. Cînd citim acele clasice descrieri din *Kosmos*, avem impresia că el este cel dintîi muritor care a fost destul de pregătit să privească pămîntul în mod sintetic. Din înălţimea Cordilierilor, de pe linia de la mijlocul globului, dînsul a cuprins mai întîi cu o singură ochire şi cerul sărac de stele dinspre Polul Sud şi bogăţia de aştri a cerului nordic ; şi tot dînsul a privit pentru întîia oară, cu ochiul cercetător al omului de ştiinţă, etajarea vegetaţiei din vîrful munţilor albiţi de nea pînă în Cîmpia Amazonului, cea totdeauna împodobită cu verdeaţă... Fără îndoială marele geograf în şirul speculaţiilor sale a fost deseori ispitit spre sfere străine de ştiinţa exactă şi, mai ales, spre

poezie. Căci, cu toată stăpînirea stilului, cititorul întîmpină din cînd în cînd expresiuni cu adevărat surprinzătoare. Lumea este uneori, sub pana lui Humboldt, un ceasornic etern *(eine ewige Weltuhr)*; alteori o grădină în care stelele cresc ca plantele, iar cerul are, pentru dînsul, o grație cîmpenească *(landschaftliche Anmut)* și sorii care răsar și abia tîrziu lucesc vederii noastre sînt pentru el voci ale trecutului *(Stimmen der Vergangenheit, die uns erreichen)*. O mărturisește singur că nu se poate opri la imobilitatea unei științe fără perspective largi, ci îl încîntă mai mult ce *va fi*, decît ceea ce *este* (mai mult *werden* decît *sein*)" (*Kosmos*, vol. I, 87).

Am dat acest citat puțin mai lung pentru mai multe motive: ca să se vadă admirația lui Simion Mehedinți față de forma plastică sub care se poate prezenta un peisaj, ori chiar unele rezultate pur științifice (chiar pasajul citat fiind o dovadă că geograful român urmează modelul marelui maestru al descrierilor, care a fost Humboldt); ca să se demonstreze că și spiritele cele mai dotate sînt expuse exagerărilor stilistice (memento pentru cei care, fără înclinări naturale și fără suficientă observare a faptelor, se hazardează în acest drum atrăgător, însă foarte dificil).

Acest mod de prezentare a peisajelor avea să ducă la încercarea de a crea o nouă ramură a științei geografice — geografia peisajului, nerealizată însă pînă acum în chip mulțumitor. La noi G. Vâlsan, om de știință și poet, a dat pagini de o rară frumusețe, care trebuiau să fie adunate într-o adevărată geografie pitorească a României. Boala și moartea prematură (la 50 ani), însă, nu au permis să o ducă la sfîrșit.

Unele citate, comentarii și considerații asupra operei pur științifice a întemeietorului geografiei moderne reprezintă singurele mijloace prin care putem să ne dăm seama la noi de concepția lui Humboldt asupra geografiei ca știință a întregului terestru (respectiv regional).

Deși lucrările fundamentale ale lui Humboldt n-au cunoscut pînă acum lumina tiparului în limba română, există însă două traduceri din *Ansichten der Natur* într-o frumoasă limbă românească, datorate lui C. Brătescu (1908, București, Biblioteca pentru toți, nr. 384, reeditată în 1924) și lui N. Orghidan (1914, Craiova, Biblioteca Cosînzeana, nr. 12—13), tălmăciri făcute la îndemnul profesorului lor Simion Mehedinți. Era, de altfel, firesc ca această „capodoperă de lirică geografică", un „adevărat poem geografic", cum se exprima unul dintre biografii săi, să deschidă calea cunoașterii operei lui Humboldt în România.

Prezentînd-o cititorilor români, C. Brătescu consemna, cu aproape 60 de ani în urmă, cîteva dintre trăsăturile activităţii sale ştiinţifice : „Nimeni înainte de dînsul nu caracterizase natura podişului mexican, vegetaţia tropicală a Amazonului, fizionomia stepelor „llanos" sau succesiunea în etaje a plantelor pe munţi... Savant de prim ordin, meritul lui Humboldt e îndoit : pe lîngă că este creatorul a o sumă de ramuri de studii, care pînă atunci aveau o existenţă problematică, precum : geografia climatologică, geografia plantelor, fizica mărilor etc., dar mai e şi un maestru desăvîrşit prin forma eternă în care şi-a turnat rezultatele studiilor sale. Dacă multe din datele pe care se întemeiază *Kosmos* sînt învechite azi — cum e şi natural pentru ştiinţele experimentale — minunata formă, însă, care a îmbrăcat măreţele privelişti ale naturii, face ca opera sa să străbată veacurile".

Şase ani mai tîrziu, în 1914, prof. N. Orghidan relua acelaşi text într-o nouă versiune, dezvăluind frumuseţi nebănuite. O scurtă dar substanţială prefaţă avizează pe cititor de personalitatea celui care „plecînd din Cumana, de pe coasta Venezuelei şi străbătînd regiunea muntoasă a acestei ţări, a ajuns în bazinul fluviului Orinoco, al cărui curs l-a explorat aproape în întregime, stabilind mai întîi legătura acestuia cu fluviul Amazon prin Casiquiare. A străbătut regiuni întinse din Anzi, urcîndu-se pe Chimborazo (6 272 m) pînă la înălţimea de aproape 5 800 m, cea mai mare înălţime atinsă de vreun învăţat pînă la el. Pretutindeni şi-a dat silinţa să determine flora şi fauna locurilor umblate, a făcut observaţii meteorologice şi astronomice şi şi-a adunat materialul cartografic necesar pentru cea dintîi hartă adevărată a Americii de Sud"... „Aproape tot ce a scris se caracterizează prin tendinţa, pe care a urmărit-o mereu, de a da scrisului său şi o înaltă valoare literară. O notă romantică sănătoasă, stilul viu, colorat şi bogat, precum şi gustul estetic superior, cu care ştie să-şi aleagă şi să-şi trateze materia, toate acestea adăugate la extraordinara bogăţie şi varietate a cunoştinţelor, fac ca scrierile lui Humboldt să fie citite cu cea mai mare plăcere de către toţi aceia care nu rămîn indiferenţi în faţa marilor taine şi frumuseţi ale naturii".

După mai bine de jumătate de veac de la apariţia acestei culegeri, prof. N. Orghidan îşi amintea de atmosfera de îndemn, de emulaţie pe care o întreţinea titularul primei catedre de geografie din învăţămîntul universitar românesc, profesorul Simion Mehedinţi, format în spiritul şcolii humboldtiene de geografie în Germania. „Absorbit de imaginea omului de ştiinţă, robit de opera sa monumentală, pe care o adora, profesorul Mehedinţi întreţinea un adevărat cult în

jurul lui Humboldt, cult pe care ştia să-l transmită, altoit pe propria sa experienţă de gînditor geograf, şi studenţilor săi" [1].

Din aceste îndemnuri ale oamenilor şcolii s-au născut deci primele pagini humboldtiene în limba românească !

Dar profesorul Mehedinţi a înţeles să transmită ideile lui Humboldt şi prin manualele şcolare. Purtînd amprenta concepţiei sale materialist-ştiinţifice naturalistice, contribuţiile lui Humboldt, revoluţionare desigur la timpul său, s-au difuzat în ansamblul de cunoştinţe generale, ce au ridicat treptat valoarea învăţămîntului geografic românesc.

Căci cine se gîndeşte să mai justifice astăzi utilizarea, spre exemplu, a izotermelor prin citarea aliniatului, desigur clasic, al lui Humboldt.

O anumită filiaţiune între opera humboldtiană şi cea a geografilor români din primele decenii ale secolului nostru credem că poate fi urmărită şi în importanţa pe care aceştia au atribuit-o veşmîntului literar, deopotrivă cu interesul pur ştiinţific.

Desigur referirile de mai sus se fac pentru întreaga operă a lui Humboldt (636 de lucrări în total), încununată de *Kosmos,* dar, să nu uităm, prefaţată de rezultatele călătoriei sale în America de Sud, din care, în ediţia de faţă, s-au reţinut pagini din cele mai semnificative.

Apariţia în limba română a unei prime lucrări fundamentale din acest clasic al ştiinţei, reprezintă, fără îndoială, pentru ţara noastră, un act de cultură ştiinţifică ce răspunde interesului crescînd al cititorilor noştri pentru istoria ştiinţei, a geografiei în particular.

De altfel, ne încadrăm în ampla acţiune de reevaluare a moştenirii ştiinţifice a lui Humboldt, de întregire a unor laturi mai puţin cunoscute din îndelungata sa viaţă, acţiunea întreprinsă pe plan mondial fiind stimulată de manifestările prilejuite în 1959 de centenarul morţii sale. Au văzut lumina tiparului cu acest prilej, volume omagiale [2], volume din bogata sa corespondenţă evaluată de biografii săi la circa 3 000 de scrisori, în medie, pe an, volume cuprinzînd relatări revelatoare despre discuţiile avute cu diverse personalităţi [3],

[1] Informaţie verbală, iunie 1967.

[2] *Alexander von Humboldt, Gedenkschrift zur 100 Wiederkehr seines Todestages,* Akademie Verlag, Berlin, 1959 ; *Alexander von Humboldt, Studien zu seiner universalen Geistes haltung,* Verlag Walter de Gruyter, Berlin, 1959 (Biblioteca Institutului de geologie şi geografie al Academiei).

[3] Hanno Beck, *Gespräche Alexander von Humboldts,* Akademie-Verlag Berlin, 1959 (Biblioteca Institutului de geologie şi geografie al Academiei).

au avut loc sesiuni ştiinţifice nu numai în statele germane (la cel organizat de Academia de ştiinţe a R.D.G. în mai 1959 au luat parte şi doi geografi români), ci şi în cele latino-americane străbătute de temerarul explorator geografic. O comisiune „Humboldt" speciai constituită pe lîngă Academia de ştiinţe a R.D.G., şi o fundaţie ştiinţifică „Humboldt" în R. F. a Germaniei promovează cercetări asupra vieţii şi activităţii sale.

La volumele biografice mai vechi, consacrate, se adaugă noi opusuri dintre care semnalăm : Helmut de Terra, *Al. von Humboldt und seine Zeit*, Brockhaus Verlag, Wiesbaden, 1959, Herbert Scurla, *Alexander von Humboldt. Sein Leben und Wirken*, Verlag der Nation, 1960 ; Vadim Safonov, *Alexander von Humboldt*, Editura Ştiinţifică, 1962 ; L. Kellner, *Al. von Humboldt — A biography*, Oxford University Press, 1963 (toate, în biblioteca Academiei) etc.

Imaginea operei ştiinţifice a lui Alexander von Humboldt şi a fascinantei sale personalităţi se va putea încă întregi, fără îndoială.

Pentru cititorul român, pentru geograful român al zilelor noastre, acest prim contact cu opera clasică a lui Humboldt nu mai are caracterul unei revelaţii, ci al confirmării unei prezenţe încă mai vechi, integrată, prin suflul ei atît epic cît şi poetic, celor mai valoroase realizări ale şcolii geografice cvasicentenare româneşti.

Prof. dr. docent VINTILĂ MIHĂILESCU
ŞERBAN DRAGOMIRESCU

ALEXANDER VON HUMBOLDT NATURALIST

Este o sarcină deosebit de grea aceea de a evoca în cîteva pagini viaţa şi activitatea celebrului naturalist Alexander von Humboldt, care a lăsat o operă atît de uriaşă.

Născut la Berlin în ziua de 14 septembrie 1769, în acelaşi an cu tot atît de celebrul naturalist francez Georges Cuvier, Alexander von Humboldt a murit în acelaşi oraş, în ziua de 6 mai 1859.

Marea sa longevitate i-a permis să vadă multe, să înveţe multe, să fie martor al unor evenimente internaţionale de o covîrşitoare însemnătate — Revoluţia franceză, crearea imperiului lui Napoleon I, războaiele acestuia, înfrîngerea sa, restauraţia, imperiul lui Napoleon al III-lea.

Alexander von Humboldt a supravieţuit 24 de ani fratelui său mai mare Wilhelm, născut la Potsdam la 22 iunie 1767, mort la Berlin la 8 aprilie 1835, care a fost om politic, iscusit diplomat, un lingvist şi un umanist foarte cunoscut, prieten intim cu Goethe şi Schiller.

In operele lui Alexander von Humboldt, dintre care *Kosmos* (1845—1862) este cea de căpetenie, se vădeşte tendinţa constantă de a împăca concepţia idealismului clasic cu spiritul ştiinţelor exacte ale naturii în continuă dezvoltare de la Buffon, Linné şi Lamarck. Această tendinţă îşi are originea în concepţiile filozofice ale lui Kant şi ale lui Goethe, al căror cel mai original elev a fost el.

Opera de proporţii gigantice a lui Humboldt nu este acea a unui naturalist de cabinet. Fireşte, descoperitorul izotermelor a fost şi om

 de cabinet, dublat de un scriitor strălucit şi un adevărat enciclopedist. El a avut posibilitatea fericită de a se documenta în modul cel mai complet în atîtea domenii ale activităţii sale, datorită şi faptului că pe lîngă limba sa maternă, cunoştea la perfecţie franceza şi spaniola.

Dar, mai presus de toate, Humboldt a fost un mare explorator, cu nimic mai prejos decît înaintaşii săi : Cristofor Columb, Amerigo Vespucci, Vasco da Gama, Fernando Magellan, Nicolaie Milescu, Vitus Bering, James Cook, Louis de Bougainville sau Jean de La Pérouse. Aceştia au deschis era descoperirilor geografice, explorînd regiunile cele mai îndepărtate ale globului a cărui suprafaţă au mărit-o mereu, dacă ni se permite această expresie.

Cu Georg Forster — naturalistul expediţiei căpitanului Cook din 1787, pe vasul „Endeavour" — care a determinat pinguinul ce îi poartă numele *(Aptenodytes Forsteri)*[1] Humboldt a întreprins în 1790, o călătorie în Belgia, Olanda, Anglia şi Franţa. Nimic mai uşor în condiţiile de astăzi. Însă, dacă ne gîndim că pe acea vreme mijloacele de locomoţie erau diligenţa, vasul cu pînze şi calul de călărie, ne putem da bine seama ce a reprezentat această primă călătorie a lui Humboldt.

După trei luni petrecute în 1797 la Jena unde a legat o strînsă prietenie cu Goethe şi Schiller, Humboldt a plecat la Paris. Acolo a pus la cale, împreună cu medicul şi naturalistul Aimé Goujaud (1773—1858), supranumit Bonpland, călătoria faimoasă în America.

Împreună cu acest prieten nedespărţit al său, Humboldt a întreprins această mare expediţie ştiinţifică, rămasă celebră, care a durat peste cinci ani (1799—1804). În cursul ei, au trecut ca şi Darwin mai tîrziu, şi apoi Racoviţă, pe la Tenerife, cea mai mare insulă din arhipelagul Canarelor. S-au îndreptat apoi spre Venezuela unde au explorat regiunea fluviului Orinoco şi Casiquiare, continuînd călătoria în Columbia, Ecuador — unde au urcat pe vulcanul Chimborazo — Mexico şi Cuba, ajungînd la Havana la 19 decembrie 1800.

La Santa Fe (Bogota), capitala Columbiei, au zăbovit două luni, din cauză că Bonpland se îmbolnăvise de malarie. Abia în septembrie 1801, au putut pleca spre Quito (Ecuador), străbătînd o pădure virgină deasă şi nelocuită, unde nu se putea găsi nici un mijloc de

[1] Obiceiurile acestei păsări au fost descrise ca de nimeni altul de E. G. Racoviţă, în conferinţele sale despre viaţa la Polul Sud, după reîntoarcerea sa din glorioasa Expediţie antarctică belgiană (1897—1899) comandată de Adrien de Gerlach şi pilotată de Roald Amundsen, cuceritorul de mai tîrziu al Polului Sud.

hrană şi nici un adăpost, şi care face Cordiliera Anzilor cu totul inospitalieră în acele locuri, dintre care cel mai înalt era la 3 505 metri deasupra nivelului mării. Cărarea, foarte îngustă, forma un adevărat tunel neacoperit printre stînci. Şi mai anevoios a fost drumul de aici spre Quito unde au ajuns la 6 ianuarie 1802. Au stat aici pînă în august timp în care au urcat vulcanii Pichincha, Cotopaxi, Antisana şi Ilinica. Însă Chimborazo nu a putut să fie urcat pînă la vîrf.

După aceasta, au trecut prin Peru spre Mexic. Însă nu pe drumul ce duce direct de la Quito la Lima, capitala Perului, ci pe valea Amazonului şi prin podişul înalt Cajamarca. În oraşul cu acelaşi nume au văzut ruinele palatului incas-ului Atahualpa, care a fost victima inocentă a conchistei spaniole, regele incaşilor fiind ucis mişeleşte din ordinul lui Francisco Pizarro, în noiembrie 1532. Conchistadorii au distrus minunatele canale de irigaţie ale incaşilor care le permiteau să cultive porumbul în terase tăiate în stîncă şi au transformat o ţară înfloritoare într-un adevărat pustiu.

Trecerea lui Humboldt pe podişul Cajamarca s-a materializat în frumoasa sa lucrare, *Platoul Cajamarca*. Pe acest podiş, la altitudini între 2 600 şi 3 900 de metri, şi chiar în Cîmpia Amazonului cresc arbuştii din coaja cărora se extrage chinina.

Un soi de năgară, *Stipa eriostachya*, rudă cu *Stipa pennata* din Bărăgan, prosperă pe acele locuri, unde se cultivă portocalul *(Citrus aurantium* Risso*)*, creşte şi portocalul cu fructe amare *(Citrus vulgaris* Risso*)* şi frumoasa *Bougainvillea* cu flori de un violet strălucitor, căreia i-a dat numele Antoine de Jussieu, după un exemplar brazilian din ierbarul lui Comerson, dedicînd-o lui Bougainville.

Vegetaţia şi distribuţia ei, fauna, natura şi bogăţiile solului întrebuinţările fructelor, seminţelor, frunzelor şi fibrelor diferiţilor palmieri, epidemiile, paraziţii, influenţa înţepăturilor insectelor asupra pielii, structura populaţiei, agricultura, comerţul, dezvoltarea culturii, legendele, structura geologică a terenului, meteorologia, aspectul cerului, nimic nu a scăpat observaţiei marelui naturalist, care a efectuat măsurători precise. A desenat amănunţit ceea ce i s-a părut mai important. Desenul a obligat ochiul său ager să vadă mai clar, să precizeze mai bine lucrurile, iar mîna să reproducă exact ceea ce ochiul a surprins. Se ştie că Humboldt şi-a şi făcut un foarte reuşit autoportret, reprodus în unele enciclopedii.

De o robusteţă fizică rar întîlnită, Humboldt a rezistat la toate încercările, a reuşit să înfrîngă toate greutăţile. A realizat performanţe sportive uimitoare. Astfel el a străbătut pe pămîntul sud-american distanţa de 2 725 de kilometri care a parcurs-o pe jos şi în canoe. A

 străbătut împreună cu Bonpland şi ceilalţi membri ai expediţiei păduri imense, unde mişunau şerpii boa, crocodili şi jaguari, care le dădeau noaptea tîrcoale.

Au trecut prin pampasurile de la nordul şi sudul Americii de Sud, care sînt ierboase, fără nici un arbore, unde nu plouă cîte cincisprezece luni în şir, iar agavele şi melocactuşii sînt pe jumătate îngropaţi în nisip. Odinioară, preriile argentiniene au fost străbătute de Racoviţă cu Francisco Moreno, directorul Muzeului de Istorie Naturală din La Plata şi asistentul acestuia geologul Hauchtal.

În Cîmpia Amazonului, situată aproape pe ecuator, pampasurile fac loc pădurii virgine unde trăiesc numeroase maimuţe *(Simia chiropotes, Simia trivirgata).*

La gura rîului Cano del Manati, după cum numele arată, a întîlnit turme nesfîrşite de manaţi sau lamantini *(Trichechus manatus),* astăzi atît de rari, care se hrănesc cu alge şi iarbă de mare, ajungînd pînă la 4 metri lungime şi 400 de kilograme greutate, şi a căror carne este consumată de indieni. Dacă aprindeau vreun foc pe malul apelor, lumina atrăgea caimanii şi chiar delfinii care făceau o larmă aşa de mare, încît nu puteau dormi toată noaptea. Stoluri de vampiri intrau în hamacuri şi le sugeau sîngele, însă, Humboldt scrie că rana produsă de ei era foarte mică şi nepericuloasă. În camposul şi llanosul din Caracas au întîlnit herghelii de cai şi turme de vite nesfîrşite. În Marea Antilelor, pe coasta de la Cumana, şi-au făcut apariţia peştii electrici (gimnoţii), care produc o descărcătură electrică foarte puternică. Indienii cred că dacă mesteci tutun nu mai simţi descărcătura, credinţă foarte răspîndită în America de Sud, după cum printre marinari există credinţa că usturoiul şi săul influenţează acul magnetic.

Humboldt a descris ca un parazitolog adevărat modul de pătrundere a larvelor acelui periculos purice *Sarcopsylla penetrans* sub unghiile degetelor de la picioarele indienilor, unde cînd ele devin insecte adulte se transformă în nişte adevăraţi saci de ouă, mari aproape cît un bob de mazere.

A observat şi interpretat ca un hematolog şi imunolog, reacţiile atît de deosebite ale pielii faţă de înţepăturile insectelor hematofage, pe de o parte la indieni, iar pe de alta la europeni. Acelaşi lichid veninos nu produce nici un fel de umflături în pielea primilor, pe cînd la europeni se produc umflături extrem de dureroase care ţin mai multe zile.

L-a impresionat peste măsură pe marele naturalist zborul maiestuos al condorului peste crestele semeţe şi înzăpezite ale Anzilor, miile

de păsări nocturne care se adăpostesc în peşterile din munţii Noii Andaluzii, din Cueva del Guacharo de la Caripe, cărora el le-a dat numele de *Steatornis caripensis*, şi a căror grăsime este utilizată de indigeni. Dar mai ales i-a produs o neuitată surpriză şi bucurie Crucea Sudului, cea mai splendidă constelaţie a cerului Lumii Noi, atît de diferit de cerul european al copilăriei sale.

Descrierea imensei păduri tropicale este inimitabilă. Aceasta după expresia celebră a marelui naturalist, este o adevărată „pădure peste pădure" — *Wald über dem Walde* — un tot organic vegetal în straturi suprapuse. Pe sol, plante ierboase, depăşind cu 4 metri pe acestea este stratul tufişurilor şi arbuştilor, iar coroanele arborilor se ridică la peste 20—30 de metri deasupra arbuştilor. În sfîrşit, peste arbori lianele şi epifitele formează un fel de acoperiş, atît de des şi de gros, încît razele soarelui abia îl pot străbate. Este un întuneric ca în pivniţă şi o căldură umedă de seră. Ziua, liniştea pădurii este întreruptă ici-colo, ca la o comandă de ţîrîitul asurzitor al cicadelor şi greierilor, de orăcăitul metalic al brotăceilor, gînguritul unui porumbel sălbatic, de strigătele pătrunzătoare ale papagalilor şi maimuţelor urlătoare. Noaptea toate animalele mai mari se odihnesc, numai concertul asurzitor al insectelor şi brotăceilor ţine neîntrerupt de la apusul soarelui pînă în zorii zilei, ca la izvoarele Orinocului, unde adesea nopţile sînt iluminate feeric de fosforescenţa misterioasă a licuricilor zburători.

La Guayaquil, port al Ecuadorului la Oceanul Pacific, Humboldt făcînd măsurători oceanografice a descoperit faimosul curent al Perului, numit apoi curentul Humboldt. Din Peru el a adus pentru prima oară în Europa, probe mari de guano.

În februarie 1803, expediţia a părăsit portul Guayaquil şi pe la sfîrşitul lui martie au ajuns la Acapulco, port al Mexicului la Pacific, astăzi una dintre cele mai moderne staţiuni balneare maritime. În Mexic au stat aproape un an întreg, ultimul al marii sale călătorii. Părăsind Mexicul la Veracruz, au ajuns la Havana, unde au lucrat timp de două luni (februarie—aprilie 1804). La 29 aprilie pe o vreme foarte furtunoasă au părăsit Havana şi pe la sfîrşitul lui mai au ajuns la Philadelphia. La 24 mai, Humboldt a fost invitat de Thomas Jefferson, preşedintele Statelor Unite la Washington şi la proprietatea de la Monticello a acestuia, fiind oaspetele lui Jefferson cam o lună.

La 8 iulie 1804, Humboldt a părăsit Statele Unite, şi de la Philadelphia după o călătorie liniştită a ajuns iarăşi în Europa la 3 august. A

fost una dintre cele mai vestite şi mai bogate în rezultate ştiinţifice din lume.

I-au trebuit douăzeci de ani, la Paris, unde a trăit din 1808 pînă în 1827, ca să prelucreze imensul material adunat şi să publice uriaşa operă în 30 de volume *Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent*. Editura „Cotta" — care tipărea operele lui Goethe — a scos cîteva traduceri mai reduse în limba germană, care nu l-au satisfăcut însă pe Humboldt. Chiar în anul morţii sale, a apărut o nouă traducere în 4 volume.

Astăzi, într-o condensare mai mare, apare pentru prima oară în limba română descrierea acestei mari călătorii în America de Sud.

C. MOTAŞ

CUVÎNT ÎNAINTE

I

Epoca marilor descoperiri şi a călătoriilor de explorare în stil clasic s-a terminat la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Născută din spiritul Renaşterii, această epocă a cunoscut celebrele călătorii ale lui Vasco da Gama, Columb şi Magellan, a creat călătoria de explorare ştiinţifică prin înfăptuirile grandioase ale căpitanului Cook, însoţit de Reinhold şi Georg Forster şi ale lui Alexander von Humboldt în tovărăşia lui Bonpland, s-a desăvîrşit, în fine, cu ultimele mari călătorii din a doua jumătate a secolului trecut, întreprinse în acelaşi stil de Stanley şi Nansen şi a ajuns cu Hedin la începuturile veacului nostru douăzeci. O dată cu dezvoltarea dincolo de orice aşteptări a tehnicii moderne în general şi a tehnicii transporturilor, în special, s-a născut un mod cu totul nou de explorare ştiinţifică a globului. Caracteristica acestui mod se poate enunţa cel mai bine astfel: în locul călătoriei clasice de explorare, a apărut modernul institut de cercetare, avînd un dublu aspect: unul staţionar, celălalt mobil.

Vom înţelege numaidecît această deosebire esenţială, dacă vom compara două încercări asemănătoare, despărţite în timp doar de cîteva decenii, decisive, firește, din punct de vedere tehnic. Mă gîndesc la odiseea arctică a lui Nansen, *Prin noapte şi gheaţă* şi la cucerirea ştiinţifică modernă a Antarcticii de către amiralul Byrd. Nici nu se poate imagina o deosebire mai mare în realizarea a două acţiuni care au avut acelaşi scop! Aventura lui Nansen se înrudeşte mult mai strîns cu rătăcirile lui Ulise decît cu încercarea contemporanului său, Byrd, mai tînăr decît el. Într-adevăr, echipamentul lui

Nansen pentru călătoria prin noapte şi gheaţă nu se deosebea prea mult de cel al lui Ulise. „Fram"-ul lui Nansen se deosebea de triara lui Ulise numai prin prezenţa unui motor cu abur. Cîini şi sănii ar fi luat desigur cu el şi Ulise, dacă în loc să călătorească prin Mediterana, ar fi plecat spre Thule. Trebuie să ne imaginăm exact ce semnificaţie are faptul că Nansen a petrecut patru ani grei într-o regiune lipsită de orice mijloc de comunicaţie, cînd aceeaşi regiune este străbătută, astăzi, numai în cîteva ore, de avioane cu pasageri blazaţi. Cînd Nansen şi-a început călătoria, practic nu existau motoare, avioane, radio, telefon şi maşini de scris. Fotografia, fără de care astăzi nici nu ne putem închipui cercetarea ştiinţifică, se găsea pe atunci la primele ei începuturi. Să aşezăm alături flota de explorare a amiralului Byrd, cu nenumăratele ei laboratoare plutitoare şi aeriene, cu tractoare, aparate de radio, staţii meteorologice, locuinţe demontabile, strălucitul ei echipament fotografic etc...., etc... şi vom înţelege marea schimbare, specifică epocii, săvîrşită în pragul dintre secolul trecut şi cel prezent, schimbare care pentru explorarea ştiinţifică a Pămîntului înseamnă sfîrşitul perioadei călătoriilor clasice de explorare.

Dintre călătoriile clasice de explorare, care au avut ca ţintă America şi mai ales regiunea ei tropicală, cea mai semnificativă a fost, fără îndoială, călătoria lui Alexander von Humboldt, care a fost întovărăşit doar de botanistul francez Aimé Bonpland. Durata ei a fost numai de cinci ani, dar ea a pus bazele unei tradiţii spirituale şi de cercetare de valoare istorică, care şi astăzi este foarte vie în America. Foarte caracteristică este o mică întîmplare pe care autorul acestor rînduri a trăit-o acum cîţiva ani, la Lima. Cînd, în cursul frecventelor mele călătorii în America de Sud, am sosit puţin înainte de mijlocul lui septembrie 1954 la Lima, agentul nostru comercial de atunci m-a întîmpinat cu rugămintea de a ţine peste cîteva zile, la 14 septembrie, un discurs în onoarea lui Humboldt, în faţa statuii lui din Lima. La întrebarea mea : ce fapt deosebit se întîmplă în legătură cu Humboldt — mi s-a răspuns : „Doar se împlinesc 185 de ani de la naşterea lui !" În timp ce în Republica Federală a Germaniei nu i-a venit nimănui ideea să comemoreze, măcar în treacăt, aniversarea naşterii lui, prilejul era destul de important pentru Peru ca să organizeze o comemorare festivă. Au participat, un reprezentant al preşedintelui statului, primarul din Lima, doi rectori de la Universitatea din Peru, două şcoli „Humboldt" şi, firesc, ambasada R.F.G., şcoala germană şi reprezentanţi de vază ai coloniei germane. Atît de extraordinar de vie este amintirea pe care a lăsat-o Hum-

boldt în întreaga Americă Latină şi, mai ales, cum este firesc, în ţările vizitate în cursul călătoriei lui ! În America de Sud şi în Statele Unite, stau mărturie în acest sens nenumărate monumente dedicate lui Humboldt, munţi şi rîuri cu numele lui Humboldt şi mai cu seamă vestitul curent Humboldt, măsurat pentru prima oară de el. Pe monumentul care îl reprezintă împreună cu fratele lui, Wilhelm, în faţa Universităţii din Berlin se află un mic epitaf în limba spaniolă, pe care a mai apucat să-l graveze ambasada Cubei, scurt timp înainte de a părăsi Berlinul în cursul celui de al doilea război mondial şi care, în puţinele lui cuvinte, ne dezvăluie motivul pentru care amintirea lui Humboldt este atît de vie în America Latină, deşi el a trăit acolo numai patru ani. Epitaful sună astfel : *El segundo descubridór de Cuba !* (Al doilea descoperitor al Cubei !). În timp ce Columb a fost primul, Humboldt a fost al doilea şi, totodată, primul cercetător ştiinţific al celei mai mari insule a Indiilor de Vest.

Cuba serveşte ca exemplu pentru întreaga Americă Latină. Cu toate că şi înainte de Humboldt mulţi naturalişti vestiţi din diferite ţări au făcut cercetări preţioase în America Latină, marea şi cuprinzătoarea operă a lui Humboldt, dedicată acestei călătorii, care cuprinde treizeci de volume, majoritatea format *in quarto* şi *in folio,* reprezintă de fapt singurul *Corpus scientificum* al Americii Latine.

În analogie cu *Corpus Hippocraticum* [1] al medicinei antice, cuvîntul *corpus* înseamnă o operă ştiinţifică vastă, bine conturată, de însemnătate epocală, situată fie la începutul unei epoci cu totul extraordinare, fie la sfîrşitul ei. În acest sens, opera lui Humboldt marchează descoperirea ştiinţifică a Americii ; toate cercetările ulterioare pornesc de la ea şi valoarea lor se măsoară în raport cu ea. Faptul că opera care face obiectul propriei sale călătorii a atins o însemnătate istorică atît de mare îşi are următoarea explicaţie : Humboldt nu s-a mulţumit să adune, asemenea predecesorilor săi, date şi observaţii ştiinţifice, întocmai cum se întîmplau să i se prezinte ici şi colo. Nu. Întreaga lui călătorie a fost dominată şi pătrunsă de un plan grandios de cercetare, pe care el a încercat să-l realizeze în orice împrejurare. Fără a forţa vreodată faptele, pentru a le interpreta cu intenţie într-un mod anumit, el le-a supus celor mai exacte procedee de observaţie şi de măsurare, pe care i le putea pune la dispoziţie ştiinţa

[1] Culegere de lucrări medicale embriologice, anatomice şi fiziologice realizată de Hipocrate şi elevii şcolii sale de medicină din insula Cos. (Notele ediţiei române au fost alcătuite de Andrei Marin şi Maria Magdalena Popa-Levandovschi — N. T.)

28 de atunci. „Dacă vrem să ne ridicăm la idei generale şi refuzăm totuşi să cunoaştem faptele izolate, stăm în calea dezvoltării ştiinţei" — scria Humboldt încă din anii tinereţii... Dintre toţi marii geografi ai Occidentului, numai despre Humboldt se poate spune că printr-însul geografia a devenit filozofie şi filozofia geografie. Pînă acum, fiecare ştiinţă a atins o singură dată în istoria ei o astfel de culme strălucitoare ; în geografie, ea s-a realizat în opera lui Humboldt ; dintr-însa izvorăşte tot farmecul pe care-l radiază prin secole lucrările sale *Kosmos* şi *Ansichten der Natur (Privelişti din natură)*, dacă prin aceste cuvinte nu înţelegem numai titlurile principalelor lui opere. Dar cea mai însemnată realizare a lui Humboldt a fost marea lui călătorie în America ; şi astfel ne devine limpede de ce tradiţia ei este şi astăzi vie, continuînd să înrîurească şi să lumineze studiul naturii Americii de Sud.

II

Dar a sosit momentul să-i prezentăm cititorului personalitatea lui Humboldt, aşa cum se proiectează ea pe fundalul istoriei.

Alexander baron von Humboldt s-a născut la 14 septembrie 1769 în casa părinţilor lui, la Berlin. Familia Humboldt nu aparţinea cîtuşi de puţin vechii aristocraţii prusace ; dimpotrivă, pe vremea lui Humboldt, particula *„von"* exista numai de cîteva generaţii. În schimb, numele Humboldt a devenit simbolul unei „alte Prusii", care nu are nimic de-a face cu milităria şi mai cu seamă cu militarismul, ci reprezintă cea mai grandioasă sinteză între spiritul de la Weimar şi spiritul din Potsdam, pe care a creat-o vreodată istoria germană. După ce, împreună cu Wilhelm, fratele lui cu doi ani mai mare, a fost educat la Tegel de un profesor particular, Alexander a studiat la Frankfurt pe Oder, la Göttingen şi la Academia de mine din Freiberg (Saxonia), precum şi scurt timp la Academia Büsch din Hamburg, aşa-numita Cameralia, la care se preda un amestec de ştiinţe politice şi administrative, economie politică şi ştiinţe ale naturii, precum şi ştiinţele miniere.

Cei doi fraţi s-au întîlnit pentru prima dată cu Goethe, cînd erau încă copii, la Tegel, unde acesta făcuse atunci o scurtă vizită. Spre deosebire de fratele lui, Alexander Humboldt a trăit în anul 1797, timp de trei luni, la Jena, în cercul lui Goethe şi al romanticilor de acolo, din grupul cărora l-a interesat în mod deosebit Schelling. Tot atunci s-a apropiat şi de Schiller, în ale cărui „Hore" a publicat pen-

tru prima dată *Geniul din Rhodos*, o alegorie naturalist-filozofică (retipărită ulterior în *Priveliști din natură*), deși mai tîrziu Schiller s-a cam înstrăinat de el. Lui Humboldt îi erau mai apropiați naturalistul Goethe și filozoful naturii Schelling, în timp ce se știe că Schiller n-a avut nici un fel de înclinație către științele naturii.

De la Jena, Humboldt a plecat la Berlin și la Dresda, apoi, în continuare, la Viena și Salzburg, ajungînd în 1798 la Paris, pentru a traduce în realitate călătoria de cercetare plănuită din fragedă tinerețe și pregătită printr-un studiu sistematic. Dar înainte de șederea lui la Jena și la Weimar și de prima lui ședere la Paris, mai există în viața lui Humboldt cîțiva ani importanți și cîteva evenimente, peste care nu ne este permis să trecem. Pentru a-și desăvîrși formația de călător cercetător, Humboldt l-a întovărășit în 1790, într-o călătorie prin Belgia, Țările de Jos, Anglia și Franța, pe celebrul Georg Forster, care împreună cu tatăl său, Reinhold Forster, luase parte ca naturalist la călătoria în jurul lumii a corabiei comandate de căpitanul Cook. Apoi, a intrat în slujba statului prusac, îndeplinind între 1792 și 1797 funcția de maistru miner șef. Dar pentru a nu-și trăda adevăratul scop al vieții, călătoria de cercetare a lumii, părăsește slujba și pleacă, după cum am arătat mai sus, la Jena și la Paris, pentru a întreprinde ultimele pregătiri ale călătoriei sale.

Amîndouă perioadele, atît cea de la Jena, cît și cea de la Paris, au fost simbolice și totodată necesare pentru dobîndirea acelei caracteristici unice a călătoriei lui Humboldt, prin care ea se deosebește de alte realizări din epoca descoperirilor geografice. În opera vieții lui Humboldt premisa absolut necesară a fost sinteza istorică spirituală dintre Weimar și Paris. La Weimar Humboldt a găsit filozofia naturii, care îl atrăgea în mod deosebit, iar la Paris științele exacte ale naturii, care nu-i erau cu nimic mai străine. Explorarea naturii în vremea lui Goethe n-a atins apogeul nici în persoana acestuia, nici în aceea a lui C. G. Carus [1], cu atît mai puțin în aceea a lui Lorenz Oken [2], Johannes Müller [3] sau Karl Ernst von Baer [4], ci numai prin opera vieții lui Alexander von Humboldt. El i-a întrecut pe toți aceștia, atît ca un adevărat cercetător al naturii, cît și pentru că era pătruns de dorința de a transpune cît mai mult în realitate, în mă-

[1] Medic și filozof al naturii de origine germană (1789—1869). — *N. T.*

[2] Biolog preevoluționist (1779—1851), profesor de medicină la Jena. — *N. T.*

[3] Naturalist german (1801—1885) cu o activitate biologică multilaterală, unul dintre elevii lui E. Haeckel. — *N. T.*

[4] Embriolog (1792—1876) membru al Academiei Ruse. Rezultatele sale au constituit dovezi incontestabile în sprijinul procesului de evoluție. — *N. T.*

sura în care ideile filozofice în general o permit, concepţiile gnoseologice ale filozofiei despre globul pămîntesc, „*l'idée d'une physique du monde*", cum a numit-o chiar el în anul 1796, într-o scrisoare adresată lui Pictet.

Weimar-ul lui Goethe şi Jena lui Schelling i-au pus la dispoziţie ideile transcendentale, din care el şi-a putut dezvolta propria sa filozofie a Pămîntului. Dar dacă ea n-a rămas ancorată numai în domeniul filozofiei, cum s-a întîmplat în cazul discipolilor fideli ai lui Schelling precum biologul Oken, fizicianul Ritter şi geologul Steffens, dacă dimpotrivă ea l-a dus spre o ştiinţă bazată pe date exacte şi lipsită de prejudecăţi filozofice, aceasta o datorează Humboldt, fără îndoială, studiilor sale de la Paris, care pe atunci era pentru întreaga lume centrul conducător de necontestat al cercetării naturii. Aici a învăţat Humboldt că ideile filozofice, cînd sînt lipsite de datele exacte sînt tot atît de goale, cum rămîn oarbe experienţa şi observaţia, dacă sînt deposedate de o concepţie filozofică călăuzitoare în favoarea unei teorii gnoseologice, prima fiind singura în situaţia de a formula, cu ajutorul metodelor ştiinţifice, problemele rezolvabile. În lumea spirituală de atunci erau la mare cinste în Germania ideile filozofice ale lui Kant, Schelling şi Hegel şi nici o ştiinţă mai exactă a naturii decît aceea care se practica atunci la Paris, la „Jardin des Plantes" şi în institutele lui eminente. De aceea se înţelege de la sine că după întoarcerea din lunga sa călătorie, Humboldt n-a putut realiza decît la Paris prelucrarea ştiinţifică a numeroaselor lui colecţii. I-au trebuit apoi aproape trei decenii (1808—1834) pentru a termina şi preda lumii ştiinţifice opera călătoriei sale în treizeci de volume : *Corpus Scientificum Americanum.*

III

Alexander von Humboldt face parte dintre figurile reprezentative ale istoriei spirituale occidentale, dintre personalităţile care, din clipa în care au dobîndit o gîndire independentă, au ştiut precis ce vor face în viaţă, pentru care profesiunea era identică cu vocaţia. Ca şi prietenul şi maestrul său Goethe, Humboldt a avut dintotdeauna o situaţie materială atît de favorabilă, încît niciodată n-a fost nevoit să facă, de dragul pîinii de toate zilele, concesii, care ar fi putut pune oarecum în discuţie drumul pe care şi l-a ales.

El face parte dintre acei „favoriţi ai naturii", pe care, cum spune atît de frumos Goethe, natura i-a înzestrat „risipindu-şi bogăţia da-

rurilor". Chiar şi atunci cînd averea lui personală se irosise pentru îndeplinirea marei lui misiuni, cu deosebire pentru editarea celor treizeci de volume cuprinzînd relatarea călătoriei, primeşte la curtea Prusiei, fără ca să fi fost nevoit să lupte pentru obţinerea acestei slujbe, funcţia bine retribuită, de consilier intim al monarhului, care i-a permis să-şi continue obişnuitul său stil de viaţă.

Cînd Humboldt a pornit în marea lui călătorie de cercetare, pentru care se simţea chemat, el de fapt încă nu ştia cum va decurge. Era vremea navigatorilor care săvîrşiseră, începînd cu Vasco da Gama, Columb şi Magellan, marile călătorii în jurul lumii, şi care tocmai atunci atinsese o nouă culme prin călătoria căpitanului Cook. Ultima mare călătorie de acest fel a fost aceea a vasului britanic „Beagle", la care participase ca naturalist tînărul Darwin şi în cursul căreia s-a înfiripat în mintea lui teoria originii speciilor. Pe atunci fiecare naţiune mai mare se simţea obligată să trimită unul dintre vasele ei de război într-o călătorie de cercetare a globului pămîntesc. Aşa a plănuit şi Directoratul tinerei republici franceze o nouă călătorie în jurul lumii, conducerea fiindu-i încredinţată căpitanului Baudin, iar Humboldt fiind invitat să ia şi el parte. Din diferite motive financiare şi mai ales politice, această călătorie nu s-a realizat imediat. După o nouă perioadă de tergiversare, Humboldt pleacă la Madrid, unde primeşte din partea guvernului spaniol tot sprijinul dorit pentru a putea întreprinde o călătorie de studiu în coloniile spaniole de atunci din America, mai ales în cele tropicale. Şi în timpul acestei călătorii, el a mai sperat multă vreme să se alăture undeva marii expediţii franceze, dacă ea avea să se facă, în ciuda dificultăţilor semnalate mai sus. Abia la Callao s-au spulberat definitiv aceste speranţe. De aici începe Humboldt ultima parte a călătoriei lui, care avea ca obiectiv mai ales Mexicul şi care l-a dus în cele din urmă şi la Washington, la preşedintele Jefferson.

Credinciosul lui tovarăş de-a lungul întregii călătorii a fost omul de ştiinţă şi botanistul francez Aimé Bonpland. Numele lui de naştere era Aimé Alexandre Goujaud (1773—1858). Mai tîrziu, familia şi-a luat numele de Bonpland. În paşaportul pe care guvernatorul spaniol i l-a eliberat lui Humboldt, Bonpland era numit Don Alexandro Bonpland şi era desemnat ca *Ayudante o Secretario* (asistent sau secretar). Într-adevăr, Humboldt a suportat toate cheltuielile călătoriei lui Bonpland. Dar dacă Bonpland a fost angajatul lui Humboldt din punct de vedere juridic, atunci rareori a mai existat în istoria unei expediţii ştiinţifice o colaborare atît de armonioasă şi de prietenească, cum a fost aceea dintre Humboldt şi Bonpland, din prima

 pînă în ultima zi a călătoriei lor, şi, firește, şi dincolo de ea. În cursul primejdiilor, care n-au lipsit de fel în timpul acestei călătorii, fiecare a fost gata să se sacrifice pentru celălalt şi, într-o anumită împrejurare, Bonpland chiar i-a salvat lui Humbold viaţa. Bonpland s-a ocupat şi de prelucrarea materialelor din domeniul botanicii, cuprinse în lucrarea de treizeci de volume. Primele patru volume sînt în acest sens exclusiv redactate de el, dar şi în celelalte sînt numeroase contribuţii privind botanica, căreia îi aparţin. El n-a fost deci pentru Humboldt numai un tovarăş de drum credincios, ci a luat parte activă şi cu sîrguinţă la prelucrarea rezultatelor ştiinţifice ale călătoriei. Echipa Humboldt-Bonpland constituie pentru totdeauna în istoria ştiinţelor naturale o strălucită pildă de tovărăşie între cercetători. Însuşi Humboldt scrie din Havana despre tovarăşul său Bonpland, prietenului său Willdenow, după terminarea obositoarei călătorii pe Orinoco :

„Am toate motivele să fiu foarte mulţumit de tovarăşul meu de călătorie Bonpland. El este... extrem de activ, harnic, se adaptează uşor la obiceiuri şi la oameni, vorbeşte foarte bine spaniola, este curajos şi neînfricat, cu un cuvînt, are calităţi admirabile pentru un naturalist explorator. Plantele, care împreună cu dubletele se ridică la peste 12 000, le-a clasat singur. Descrierile sînt pe jumătate opera lui. Adesea am descris fiecare dintre noi aceeaşi plantă ca să fim siguri de adevăr".

IV

Acum trebuie să ne ocupăm mai îndeaproape de acea parte a marii călătorii, care nu va mai fi relatată în volumul de faţă. Totodată vom adăuga cîteva informaţii care-şi au izvorul în scrisorile lui Humboldt din epoca respectivă, şi care ne relevă starea lui personală, de care, în mod intenţionat, Humboldt nu a ţinut seamă în descrierea călătoriei. Căci, aşa cum scria el, *„înconjurat de o natură măreaţă şi viu preocupat de fenomenele ei, care ne apar la fiecare pas, nu are nimeni poftă să noteze în jurnalul lui accidente personale şi întîmplări mărunte"*.

Călătoria lui Humboldt cuprinde un răstimp de cinci ani şi ceva. Ea a început la 5 iunie 1799 în portul La Coruña — Spania şi s-a terminat la 3 august 1804 în Franţa, la Bordeaux. Prima parte a călătoriei, cea care este descrisă în această carte, a durat de la 5 iunie 1799 pînă la 24 noiembrie 1800, ziua plecării lui Humboldt din

Nueva Barcelona (Venezuela). În raport cu întreaga călătorie, perioada descrisă cuprinde ceva mai puţin de un an şi jumătate şi reprezintă ceva mai puţin decît o treime. Numai pentru această primă mare parte a călătoriei există o descriere cu totul separată, care cuprinde în opera completă trei volume mari *in folio* : volumele 28, 29 şi 30. Ele au apărut întîi la Paris, în limba franceză, sub titlul *Relation historique du voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent, fait en 1799, 1800, 1801, 1802, 1803 şi 1804 par A. de Humboldt et A. Bonpland. Réd. par A. de Humboldt, 1814—1825.*

În editura „Cotta" au apărut din această lucrare două versiuni germane, prima în şase volume, între anii 1815 şi 1832. Cum această ediţie avea multe lacune, Humboldt nu a recunoscut-o. De aceea, „Cotta" a editat în anii 1859—1860 o nouă ediţie, în patru volume, prelucrată de Herman Hauff. Această ediţie, a cărei perfectare Humboldt n-a mai apucat-o, fusese totuşi aprobată de el. Ea cuprinde, în două pagini, un scurt cuvînt introductiv, scris de Humboldt la 26 martie 1859, deci aproximativ la şase săptămîni înaintea morţii lui şi care, poate, reprezenta ultima lucrare literară ieşită de sub pana lui. Ediţia aceasta îngrijită de Hauff stă la baza celei de faţă, a cărei prelucrare a preluat-o dr. Adalbert Plott, care merită mulţumirile noastre.

Deşi partea descrisă aici cuprinde cam o treime din întreaga călătorie, ea nu reprezintă o lucrare trunchiată, ci, mai degrabă, o realizare complet separată de rest. Dacă după terminarea acestei călătorii Humboldt s-ar fi întors din Venezuela în Europa, în loc să se îndrepte în continuare spre Havana, toată lumea s-ar mulţumi cu descrierea zi de zi a acestei călătorii. După cum am mai spus, ea reprezintă o cercetare închegată, concepută după un plan unitar, îndreptată spre realizarea unei mari sarcini. Tema ei este fluviul Orinoco, care la Humboldt a devenit un obiect pentru exercitarea concepţiei lui filozofice asupra globului pămîntesc *l'idée d'une physique du monde.* Sub aspect geografic, punctul culminant al acestei călătorii de studii a fost descoperirea şi descrierea lui Casiquiare, a legăturii naturale dintre fluviile Orinoco şi Amazon. Pentru geografia acelor timpuri, acesta părea un fenomen cu totul surprinzător. Căci, în timp ce în Lumea Veche sîntem deprinşi cu albii stabile ale apelor, încadrate de munţi, în America de Sud pentru cele trei mari bazine fluviale menţionate nu există ceva asemănător. Între Orinoco şi Amazon există o legătură permanentă prin Casiquiare, iar între

sistemul Amazoanelor şi sistemul Parana există în anotimpul ploios legătura prin imensul ţinut mlăştinos Matto Grosso. Este regretabil că în secolul trecut, în epoca construirii marilor canale, America de Sud nu era atît de locuită ca astăzi. Printr-o canalizare adecvată a bazinelor acestor mari fluvii, s-ar fi putut crea, prin mijlocul întregului continent, o magistrală navigabilă pentru vase mari. Drept urmare, provinciile centrale ar fi fost atît de bine explorate ca şi ţinuturile de coastă sau ca şi cele situate în apropierea marilor fluvii. Dar poate că această epocă va veni, dacă se va realiza într-un tîrziu visul lui Humboldt despre „Continentul Amazonia", iar statele Americii de Sud vor forma o Uniune latino-americană. În orice caz, călătoria de studii în regiunea fluviului Orinoco este o realizare independentă şi de sine stătătoare şi trebuie considerată sub acest aspect. Da, putem spune chiar că această parte a călătoriei lui Humboldt reprezintă o realizare completă, bine conturată şi desăvîrşită, în timp ce restul capitolelor importante ale lucrării, reprezintă, comparativ, doar realizări secundare, dedicate unor probleme de cercetare independente. Cea mai importantă dintre ele este călătoria în Mexic. Importanţa ei pentru Mexic i-a adus lui Humboldt, singurul străin căruia i-a fost decernat pînă acum, cel mai înalt titlu onorific al Mexicului „Benemérito de la Patria" (cel care a binemeritat de la Patrie). Pînă în ziua de astăzi, în Mexic Humboldt este considerat mexican. Lucrările privind explorările înfăptuite în Columbia, Ecuador, Peru, Cuba sînt, de asemenea, faţă de întreaga călătorie, realizări de sine stătătoare, fiecare în parte. Şi poate că acesta este motivul adevărat şi adînc care a făcut că modul în care este concepută descrierea călătoriei pe Orinoco să nu mai fie folosit şi la celelalte capitole ale lucrării. Rezultatele celorlalte călătorii sînt şi ele, desigur, prelucrate în opera completă. În parte, ele figurează sub forma unor monografii, ca în cazul Mexicului : *Essai politique sur le royaume de la Nouvelle Espagne*, în două volume, cu un atlas (respectiv volumele 25, 26 şi 19 din opera completă). Dar aici este vorba de lucrări geografice şi de alte specialităţi ştiinţifice, şi nu de descrieri remarcabile, complete, reflectînd filozofia lui privitoare la Pămînt, ca în cazul călătoriei pe Orinoco.

Şi din călătoria ulterioară el a mai lăsat astfel de capodopere de geografie clasică. Ele se găsesc în *Privelişti din natură* şi în scrierile sale mai mărunte. Numesc aici numai cîteva titluri, care aruncă o lumină asupra acestei filozofii a Pămîntului : *Despre stepe şi pustiuri*,

Pentru a face cunoscut cititorului şi acest domeniu, am anexat cărţii de faţă, ca o completare, două dintre aceste eseuri, care descriu popasuri importante din restul călătoriei, şi anume : *Platoul de la Cajamarca* (ultimul eseu al *Aspectelor din natură*) şi *Despre încercarea de a escalada vîrful vulcanului Chimborazo* (din *Scrieri mărunte* vol. I, p. 133).

O dată cu plecarea din La Coruña, la 5 iunie 1799, începe călătoria de studii descrisă în această carte, dedicată mai ales fluviului Orinoco, inima geografică a Venezuelei. Ea s-a terminat cu plecarea lui Humboldt din Nueva Barcelona (Venezuela) la 24 noiembrie 1800, spre Havana (Cuba). În cursul acestei călătorii, Humboldt şi Bonpland au efectuat 2 725 km pe jos şi în canoe [1], realizînd o performanţă formidabilă şi din punct de vedere sportiv. Călătoria le-a oferit cercetătorilor prilejul unor întîmplări de o măreţie şi de o frumuseţe unică, dar i-a silit totodată să suporte oboseli cumplite şi să întîmpine aventuri primejdioase.

În ziua debarcării lor la Cumana (Venezuela), la 16 iulie, Humboldt scrie următoarele despre minunile tropicelor, fratelui său Wilhelm : *„pînă acum, fugim de colo pînă colo, ca nebunii ; în primele zile nu ne puteam hotărî la nimic, pentru că mereu lăsam de o parte ceva, pentru a ne apuca de altceva. Bonpland mă asigură că îşi va ieşi din minţi dacă miracolele nu încetează mai repede. Dar, mai frumoasă decît toate aceste minuni, luate fiecare în parte, este impresia pe care ţi-o face ansamblul acestei naturi vegetale viguroase, îmbelşugată şi totuşi atît de uşoară, de încîntătoare, de blîndă. Simt că aici voi fi foarte fericit şi că aceste impresii mă vor încînta adesea şi în viitor"*.

După terminarea călătoriei pe Orinoco, împărtăşea, la 21 februarie 1801, profesorului şi prietenului său Willdenow din Havana următoarea impresie asupra oboselilor călătoriei terminate cu succes : *„patru luni de-a rîndul am dormit în păduri, înconjuraţi de crocodili, şerpi boa şi jaguari (care aici atacă pînă şi canoele), consumînd nu-*

[1] De la *ucuni* — trunchi de copac în limba caraibilor. Este o barcă primitivă din lemn, scoarţă, piele şi blană, întîlnită la indienii din America de Sud, la eschimoşi şi la populaţia băştinaşă din Australia. Se conduce cu ajutorul padelelor (vîsle lăţite la ambele capete). — *N. T.*

mai orez, furnici, manioc[1], *pisang*[2], *apă din Orinoco şi uneori maimuţe. De la Mondavaca şi pînă la vulcanul Duida, de la hotarele ţinutului Quito pînă la Surinam am străbătut 8 000 de mile pătrate, în care n-am întîlnit nici un indian, ci numai maimuţe şi şerpi, iar obrajii şi mîinile ne erau umflate de muşcăturile ţînţarilor*". Cu toate acestea „*sănătatea şi buna dispoziţie mi-au crescut simţitor de cînd am părăsit Spania, în ciuda veşnicei alternanţe de umezeală, arşiţă şi frig de munte. Lumea tropicelor este elementul meu şi n-am mai fost niciodată atîta vreme sănătos, fără întrerupere, ca în timpul acestor ultimi doi ani*".

Pentru a aprecia complet ce s-a afirmat aici, trebuie să amintim că înainte de călătoria sa în Europa, Humboldt n-a fost chiar atît de sănătos ; încă din fragedă tinereţe a suferit mult din pricina unor migrene, şi numai la tropice şi-a cîştigat acea sănătate de fier care nu l-a părăsit nici o zi în tot cursul călătoriei şi care i-a dăruit mai tîrziu o viaţă de 90 de ani. Deci nu este de loc adevărat că zonele tropicale, ca atare, sînt mai nesănătoase decît cele temperate. Pentru unele constituţii, şi din rasa noastră albă, ele sînt chiar mai sănătoase, după cum dovedeşte exemplul lui Humboldt şi al multor altora. Numai „setea", care potrivit unei glume bine ştiute „ar fi singurul lucru bun la tropice", este aceea care pe mulţi îi îmbolnăveşte înainte de vreme, dacă ei nu ştiu s-o satisfacă în mod raţional.

Am arătat mai sus că Humboldt s-a străduit totdeauna să-şi păstreze independenţa personală, pentru a putea rămîne, fără a fi cît de puţin stînjenit, credincios drumului pe care singur şi l-a ales. O dovadă caracteristică a acestui lucru o găsim şi în cursul călătoriei. În scrisoarea de curînd amintită, adresată lui Willdenow, mai există următorul pasaj caracteristic pentru Humboldt : „*Independenţa mea îmi devine din zi în zi mai preţioasă, de aceea n-am primit niciodată, dar niciodată, sprijinul vreunui guvern, iar dacă ziarele nemţeşti traduc poate vreun articol din engleză, lucru care de altfel mă flatează, în care se spune că eu călătoresc ca însărcinat al guvernului spaniol, urmînd să ocup un post înalt în Sfatul Indiei, rîzi şi tu de treaba asta, aşa cum rîd şi eu. Dacă mă întorc cu bine în Europa, mă vor*

[1] *Manihot esculenta*, plantă lemnoasă sub formă de tufe, din familia euforbiaceelor, cu rădăcini tuberizate, foarte bogate în amidon, cu inflorescenţe terminale în ciorchine ; fructul este o capsulă. Planta se cultivă pentru proprietăţile ei nutritive. Rădăcinile tuberizate, uscate şi măcinate, dau făina de manioc, care umectată şi încălzită la o temperatură înaltă pe o placă metalică dă produsul cunoscut în lumea întreagă sub numele de *tapioca*. — *N. T.*

[2] Banane. — *N. T.*

preocupa cu totul alte planuri, care au foarte puțin de-a face cu Sfatul Indiei. O viață de om începută ca a mea este sortită să fie activă și dacă s-ar întîmpla să mor, atunci cei ce-mi sînt apropiați, așa ca tine, știu că nu mă sacrific pentru scopuri ordinare.

Pentru cititorul de astăzi specificăm că adjectivul *gemein* (ordinar, meschin), folosit aici de Humboldt, nu are sensul peiorativ de astăzi, ci înseamnă, mai degrabă, ca la Goethe, ceva comun sau subordonat.

În legătură cu aceasta, este interesant să cunoaștem și părerea lui Humboldt despre spanioli, mai ales despre cei aflați în coloniile din America de Sud. Vorbește despre aceasta tot în scrisoarea atît de documentată scrisă lui Willdenow : *„Noi europenii din răsărit sau nord avem, de altfel, prejudecăți curioase, aș putea spune chiar absurde, despre spanioli. De doi ani trăiesc alături de toate păturile acestui popor, de la călugărul capucin (căci am stat mult în misiunile lor, printre indienii chaymas) pînă la vicerege. Sînt stăpîn acum pe limba spaniolă și o vorbesc aproape tot atît de bine ca pe limba mea maternă și de aceea pot să susțin că, în ciuda constrîngerilor exercitate de stat și de cler, această națiune merge cu pași uriași spre formarea ei, spre plămădirea unui mare caracter propriu"*.

Termenii folosiți aici : „formare" și „caracter mare", aplicate unei națiuni, sînt de asemenea caracteristici exprimării lui Goethe, ceea ce demonstrează, și pe un plan exterior, cît de mult era legat Humboldt, în gîndire și limbaj, de epoca lui Goethe.

V

Și acum cîteva date asupra desfășurării celorlalte părți ale călătoriei. După o traversare foarte furtunoasă, care a durat aproape o lună, Humboldt a sosit la 19 decembrie 1800, la Havana. În Cuba a rămas pînă la 8 martie 1801. Aici a întreprins mai întîi măsurători în marele port din Havana, strîngînd în cursul acestei prime explorări în Cuba și anumite materiale pentru ceea ce mai tîrziu avea să fie *Essai politique sur l'île de Cuba*. Inițial, Humboldt voia să facă și o călătorie în America de Nord, pînă în regiunea Marilor Lacuri și apoi să plece în Mexic. Citind însă, în ziarele nord-americane, că acel căpitan Baudin, de care s-a vorbit mai înainte, a început între timp călătoria în jurul lumii, intenționînd să înconjure capul Horn pentru a se îndrepta spre Chile și Peru, în speranța că i se va putea alătura măcar acum, Humboldt își modifică planul de călătorie — America

de Nord — Mexic, hotărîndu-se să plece din Havana în Columbia şi Ecuador şi apoi spre Peru, pentru a-l ajunge pe Baudin la Callao. Îi scrie chiar acestuia o scrisoare pe care i-a adresat-o la Lima. Dar cum Baudin nu a mai navigat în jurul capului Horn, ci în jurul Capului Bunei Speranţe, Humboldt şi-a găsit la Lima scrisoarea către Baudin nedeschisă. Humboldt plecă atunci de la Lima spre Mexic, pentru ca să îndeplinească, totuşi, planul ce şi-l propusese în Cuba. La America de Nord, inclusiv lacurile canadiene, a trebuit să renunţe, dar la capătul întregii călătorii a fost, timp de o lună de zile, oaspetele preşedintelui Jefferson, la Washington. Ştiinţa are toate motivele să fie recunoscătoare pentru această schimbare a planului de călătorie. Astfel au fost explorate de Humboldt, spre îmbogăţirea ştiinţei, trei mari ţări sud-americane (Columbia, Ecuador şi Peru), în timp ce America de Nord putea fi lăsată încă de pe atunci, fără grijă, pe seama propriilor ei cercetători.

Aşadar, la 8 martie 1801, Humboldt pleacă din Batabanó, un mic port pe ţărmul sudic al Cubei şi soseşte abia la 30 martie la Cartagena (Columbia). În mod normal, călătoria cu un vas cu pînze dura şi atunci numai cinci sau şase zile, dar lipsa aproape completă a vîntului a prelungit-o la peste trei săptămîni.

După o şedere de trei săptămîni la Cartagena, vestită pentru clădirile ei măreţe din vremea colonizării spaniole, Humboldt îşi continuă călătoria spre Bogota, capitala Columbiei, mai întîi navigînd cu vasul pe fluviul Magdalena, pînă la Honda, apoi escaladînd, pe catîri, înălţimea de peste 2 500 m la care este aşezată Bogota. Şi acest oraş constituie o etapă importantă a călătoriei lui Humboldt. Aici activa din însărcinarea guvernului spaniol preotul şi botanistul spaniol Mutis, căruia Humboldt îi fusese anunţat. De altfel ca oaspete al acestuia, Humbolt a putut cerceta Columbia în cele mai bune condiţii. Iată cum îşi descrie Humboldt însuşi sosirea la Bogota şi întîlnirea cu Mutis :

„Sosirea noastră la Santa Fe (Bogota) semăna cu un alai triumfal. Arhiepiscopul ne trimisese în întîmpinare trăsura lui ; o dată cu ea au venit cele mai de vază personalităţi din oraş, în care am intrat cu un alai de peste şaizeci de oameni călări. Cum se ştia că veneam să-l vizităm pe Mutis şi cum acesta, din pricina vîrstei lui înaintate, a trecerii de care se bucură la curte şi a caracterului său ales, se bucura de o atenţie deosebită în tot oraşul, lumea încerca, de dragul lui, să dea venirii noastre o anumită strălucire, pentru ca, onorîndu-ne pe noi, să-l cinstească pe el. Deoarece conform etichetei, viceregele nu are voie să mănînce cu nimeni în oraş, am fost invitaţi la reşedinţa lui

de la țară, la Fucha. Mutis, care luase măsuri ca să ni se pună la dispoziție o locuință, nu departe de a sa, ne trata cu o prietenie aleasă. El este un preot venerabil, de aproape 72 de ani și pe deasupra și un om bogat ; pentru expediția botanică care se afla sub conducerea lui, regele plătea 10 000 de piaștri pe an. De 15 ani lucrează în subordinea lui 30 de pictori ; el are 2 000—3 000 de desene de formatul in folio mare, care par o pictură miniaturală. În afară de biblioteca botanică a lui Banks, de la Londra, n-am mai văzut niciodată una atît de mare ca cea a lui Mutis". Cu greu a putut găsi Humboldt, în cursul călătoriei lui, condiții de lucru atît de favorabile ca în timpul lunilor de colaborare cu Mutis, la Bogota. Faptul că în zilele noastre s-a hotărît publicarea grandioasei sale *Flora de la Real Expedición Botánica del Nuevo Reino de Granada* (Flora expediției botanice a regatului Noua Granada — cum era numită Columbia, cînd era colonie spaniolă) inclusiv planșele florale în minunata lor reproducere picturală, pledează de la sine pentru imensa importanță a muncii de botanist depusă de Mutis. Între timp, din cele circa 40 de volume *in folio* proiectate au apărut primele două volume. Publicarea acestei opere după mai mult de o sută de ani nu este nicidecum doar o recunoaștere de ordin istoric ; ea slujește efectiv cercetărilor contemporane în domeniul botanicii, întrucît în Columbia, fiecare nouă descriere a speciilor de plante trebuie să plece totdeauna de la Mutis. În primul volum al acestei lucrări se amintește în mod deosebit de prietenia științifică dintre Humboldt și Mutis. Ca și Humboldt, Mutis se bucură și azi de o mare considerație în Columbia. Mormîntul lui, între timp dispărut, a fost găsit la Bogota, la începutul acestui an, cu ocazia unor lucrări de construcție și a fost restaurat cu mare cinste. După spusele unui membru al familiei Mutis din Bogota, aceasta ar fi de origine germană ; un vlăstar al familiei von Mutius, ajungînd demult în Spania, și-a preschimbat numele pentru a suna mai plăcut, în Mutis.

Deoarece în drum spre Bogota, Bonpland este atins de malarie, călătorii sînt nevoiți să întîrzie acolo două luni. Abia în septembrie 1801 ei își pot continua drumul spre Quito (Ecuador). „*Acesta este,* scrie Humboldt, *cel mai anevoios drum prin Cordilierii Anzilor. El străbate o pădure deasă, cu desăvîrșire nelocuită, pe care nici în cele mai bune anotimpuri n-o parcurgi într-un timp mai scurt de zece, douăsprezece zile. Nu găsești nici o colibă, nici un fel de hrană, iar călătorii sînt siliți să poarte cu ei, în orice anotimp, hrană pentru o lună întreagă, căci adesea nu mai pot înainta din cauza topirii zăpezilor și brusca umflare a torenților. Punctul cel mai înalt al drumu-*

lui se află la 3 505 metri deasupra nivelului oceanului. Poteca este atît de îngustă, încît lățimea ei obișnuită nu trece de trei pînă la patru decimetri și ea seamănă mai mult cu o galerie deschisă, săpată în stîncă". Așa era pe atunci drumul pînă la Popayán, în Columbia. Mai departe, pînă la Quito, era încă și mai greoi : *„După ce timp de două luni am fost udați mereu, zi și noapte, pînă la piele, de ploi torențiale gata să ne înecăm lîngă orașul Ibarra, deoarece cu ocazia unui cutremur apa a crescut brusc, am ajuns la 6 ianuarie 1802 la Quito (Ecuador)*".

La Quito, un prieten al lui Humboldt, marchizul de Salvalegre, închiriase pentru călători o casă admirabil amenajată. Aici se puteau odihni minunat după crunta oboseală a drumului. Humboldt a stat în Ecuador aproape opt luni. Despre cele întreprinse acolo, el scrie astfel : *„Am stat aproape opt luni în provincia Quito, de la începutul lui ianuarie, pînă în august. Am folosit acest timp pentru a urca vulcanii cei mai însemnați. Am cercetat pe rînd, Pichincha, Cotopaxi, Antisana, Iliniza, petrecînd lîngă fiecare cîte două pînă la trei săptămîni ; între timp reveneam însă mereu în capitală, iar în 9 iunie 1802 am pornit de acolo pentru a ne îndrepta spre Chimborazo*".

Rezultatul cel mai important al activității lui Humboldt din Ecuador este, fără îndoială, lucrarea *Despre încercarea de a escalada vîrful vulcanului Chimborazo.*

Cînd naturalistul de origine germană, Moritz Wagner, a sosit în anul 1859 la Quito, el a mai întîlnit acolo două doamne, avînd o vîrstă foarte înaintată, din bogata și aleasa familie Aguirre y Montufar, care își mai aduceau aminte din tinerețea lor, de vizita lui Humboldt. Dona Rosa Montufar povestea următoarele : *„Baronul era întotdeauna galant și amabil. Dar la masă nu stătea niciodată mai mult decît era nevoie ca să debiteze amabilități doamnelor și să-și potolească foamea. Apoi ieșea ca întotdeauna din nou afară, privea la fiecare piatră și aduna ierburi. Noaptea, cînd noi dormeam de mult, el privea la stele. Noi fetele pricepeam și mai puțin decît marchizul, tatăl nostru, aceste lucruri*".

La Quito, Humboldt se hotărăște, cum am mai spus, să plece în Peru și de acolo în Mexic. Dar nu călătorește pe drumul drept de la Quito la Lima, ci vizitează și Cîmpia Amazoanelor, urmînd ca ulterior să treacă peste platoul de la Cajamarca spre Lima și Callao. Rezultatele acestei călătorii sînt cuprinse în studiul anexat și el în apendicele acestei cărți, despre *Platoul de la Cajamarca,* vechea reședință a incasului Atahualpa, unde s-a desfășurat cea mai sîngeroasă

dramă a întregii Conquista spaniole. Pentru Humboldt această călătorie a mai avut farmecul romantic de a-i dărui prima privelişte a Mării Sudului, văzută din spatele lanţului Anzilor. *„Era ceva sărbătoresc pentru acela care datora relaţiilor sale cu un tovarăş al căpitanului Cook o parte a culturii şi multe din coordonatele pe care acţionau dorinţele lui"*.

Cu aceste cuvinte el evocă plin de recunoştinţă pe învăţătorul său, Georg Forster, a cărui „graţioasă" descriere despre Otaheiti [1] a fost în mod evident modelul studiului lui Humboldt despre platoul de la Cajamarca.

Humboldt precizează poziţia pînă atunci necunoscută a oraşului Lima. El a putut observa perfect la Callao, portul maritim al oraşului Lima, trecerea lui Mercur pe dinaintea Soarelui, la 9 noiembrie 1802. Aici el studiază şi formarea guanoului pe insulele din golful Lima, fiind primul care a adus în Europa mostre mai bogate din acest îngrăşămînt.

Humboldt părăseşte Callao la 5 decembrie 1802 pentru a intra la 9 ianuarie 1803 în portul ecuadorian Guayaquil, aşezat pe ţărmurile Pacificului. Aici a stat mai mult de o lună, folosind timpul pentru a executa primele măsurători oceanografice asupra curentului care din acest motiv îi poartă numele. Humboldt nu a ridicat niciodată pretenţia că ar fi fost descoperitorul curentului Humboldt. Dimpotrivă, a declarat ferm că *„acest curent îl cunoşteau, încă din secolul al XVI-lea, de la Chile pînă la Payta, toţi elevii marinari"*. Este adevărat, dar cum în ştiinţă se obişnuieşte a se socoti ca descoperitor ştiinţific al unui fapt pe acela care cel dintîi i-a asigurat punerea în valoare prin mijloace ştiinţifice, deci, în ştiinţele naturii prin măsurători exacte, este cu totul corect şi indicat să numim şi pe mai departe *curentul Humboldt*, acel curent marin care se mai cheamă curentul Perului.

La 15 februarie 1803, Humboldt părăseşte Guayaquil-ul şi la sfîrşitul lui martie soseşte la Acapulco, port la Pacific, astăzi cea mai modernă plajă a Mexicului.

În Mexic, Humboldt a stat aproape un an întreg, ultimul an al marei lui călătorii. La 7 martie 1804 el părăseşte Mexicul prin Veracruz, şi puţin după aceea soseşte iar la Havana (Cuba), unde rămîne încă două luni, pentru a-şi lua colecţiile, pe care le lăsase mai dinainte şi pentru a-şi completa observaţiile în vederea studiului despre Cuba, pe care îl proiectase.

[1] Se referă la insulele Tahiti din arhipelagul Societăţii. — *N. R.*

La 29 aprilie 1804, Humboldt şi Bonpland părăsesc Havana şi după o nouă traversare deosebit de furtunoasă de încă douăzeci de zile ancorează în luna mai la Philadelphia.

La 24 mai 1804, Humboldt comunică preşedintelui Jefferson sosirea sa în Statele Unite şi la 28 mai, Humboldt primeşte o invitaţie la Washington, fiind timp de o lună oaspetele lui Jefferson, atît la reşedinţa de la Washington, cît mai ales la vestita reşedinţă de vară a acestuia de la Monticello. Cei doi oameni au trecut în revistă cu această ocazie toate problemele Americii de Sud, anticipînd, cu o clarviziune care ne uimeşte şi astăzi, marile evenimente care aveau să se petreacă ulterior. După toate probabilităţile, atunci s-a pus în discuţie şi problema canalului Panama, Humboldt fiind printre primii care au stimulat acest proiect, studiindu-l cu multă seriozitate, aşa cum reiese din convorbirile pe această temă dintre Goethe şi Eckermann, datate 21 februarie 1827, după ce începuse să citească opera lui Humboldt despre Cuba şi Columbia. Goethe spunea atunci următoarele :

„M-ar mira, totuşi, dacă Statele Unite ar lăsa să le scape din mîini o asemenea lucrare. E de prevăzut că statul acesta tînăr, cu tendinţa lui hotărîtă de a înainta înspre apus, va lua în stăpînire, pînă în treizeci sau patruzeci de ani, şi marile întinderi de pămînt de dincolo de Munţii Stîncoşi, colonizîndu-le. Este, de asemenea, de prevăzut că pe această coastă a Pacificului, unde natura a prilejuit formarea celor mai mari şi mai sigure porturi, vor lua naştere, încetul cu încetul, mari centre comerciale care să mijlocească traficul însemnat între China, Indiile de Est şi Statele Unite. Într-un asemenea caz ar fi nu numai de dorit, ci aproape şi necesar ca vasele de comerţ şi cele de război să întreţină între coastele de apus şi de răsărit ale Americii de Nord o legătură mai rapidă decît a fost posibil pînă acum prin călătoria plicticoasă, costisitoare şi neplăcută în jurul capului Horn. Repet, aşadar : pentru Statele Unite e imperios necesar să realizeze o trecere din Golful Mexicului în Oceanul Pacific şi sînt sigur că o vor face.

Aş vrea să văd şi eu lucrul ăsta, dar n-am să-l apuc [1]".

Chiar dacă Eckermann nu face aluzii în acest sens la începutul convorbirii cu Goethe, este totuşi clar că Goethe a exprimat, în cele de mai sus, gîndul lui Humboldt. Desigur că nu este o ipoteză prea îndrăzneaţă dacă presupunem că Humboldt a atins aceleaşi probleme

[1] Johann Peter Eckermann, *Convorbiri cu Goethe*, E.L.U., Bucureşti, 1965, p. 561. — *N. R.*

şi în conversaţia lui cu Jefferson, mai ales pentru că ştim că în cursul ei s-au discutat, cu o previziune de necrezut, cele mai mari probleme ale politicii americane. S-a discutat, de pildă, şi despre un proiect de a împărţi întreaga Americă în trei state mari. Probabil că ele erau America anglo-saxonă, Brazilia şi statele spaniole. În timp ce primele două au mers pe acest drum, sau nu mai sînt prea departe de împlinirea lui, ţările de limbă spaniolă au probabil de străbătut o istorie mai lungă, pînă ce o uniune ibero-americană de limbă spaniolă să devină o realitate.

La 8 iulie 1804, Humboldt părăseşte Statele Unite prin Philadelphia, iar la 3 august, după o călătorie plăcută, soseşte cu bine în Europa.

Cu aceasta a luat sfîrşit acea călătorie de studii, care reprezintă cea mai desăvîrşită realizare a epocii călătoriilor de cercetare întreprinse în jurul lumii.

VI

Marea călătorie în America reprezintă, fără îndoială opera vieţii lui Alexander von Humboldt. Ea nu cuprinde numai cei cinci ani de călătorie propriu-zisă, căci întreaga lui viaţă, din cea mai fragedă tinereţe, a fost închinată numai acestui mare scop : propriei sale pregătiri în aşa fel, încît el să fie călătorul şi cercetătorul cel mai bine instruit. După douăzeci de ani, la Paris fiind, Humboldt se mai ocupa încă cu valorificarea materialelor strînse în timpul călătoriei, cu integrarea lor în monografiile ştiinţifice corespunzătoare.

După terminarea acestei opere uriaşe, Humboldt preia funcţia de consilier la curtea regală a Prusiei şi de atunci a trăit mai mult la Berlin, preocupat înainte de toate de redactarea lucrărilor lui : *Kosmos* şi *Privelişti din natură*, lucrări grandioase, care au desăvîrşit, pe plan filozofic, într-un mod universal, cu adevărat „cosmic", acea „l'idée d'une physique du monde", pe care am găsit-o exemplificată în opera lui de descriere a călătoriei. Pentru oricine care a citit cîte ceva din aceste lucrări şi cunoaşte temele care sînt tratate aici este evident că nici *Kosmos*, nici *Privelişti din natură* nu s-ar fi putut scrie niciodată fără marea călătorie. De aceea şi la Berlin viaţa lui Humboldt este cu totul stăpînită de spiritul marii călătorii. Prelegerile din *Kosmos* le-a ţinut în iarna anilor 1827/28 la Berlin, în Academia de canto.

Numai o dată a mai întreprins Humboldt o călătorie ştiinţifică îndelungată (din primăvară pînă la sfîrşitul anului 1829). Ea s-a făcut la dorinţa ţarului şi l-a dus pe Humboldt în Ural şi Altai precum şi în Tsungaria. Însoţitorii lui au fost cercetătorii berlinezi G. Rose şi Ehrenberg. Rezultatele ştiinţifice ale acestei călătorii, chiar dacă luăm în considerare durata ei mult mai mică, nu se compară nici pe departe cu cele din călătoria în America. Aceasta nu se explică numai prin faptul că Humboldt a început călătoria în America la treizeci de ani, în timp ce călătoria în Rusia i-a ocupat cea mai mare parte a celui de al şaizecilea an, ci, mai ales prin faptul că cele două călătorii au urmărit scopuri deosebite. Călătoria în America era dedicată filozofiei despre Pămînt, în timp ce călătoria din Rusia avea menirea să indice guvernului ţarist direcţiile posibile privind dezvoltarea economică a ţinuturilor vizitate. La 15 septembrie al aceluiaşi an, Humboldt scria din Minsk ministrului imperial, baron de Cancrin, o scrisoare detaliată, în care conchidea : *„Uralii sînt un adevărat Dorado şi eu insist asupra faptului... că încă sub ministeriatul domniei voastre se vor descoperi diamante, cu ocazia spălării nisipurilor bogate în aur şi platină din Urali"*. Peste cîtva timp, într-adevăr, în minele de aur ale baronului Polier s-au găsit diamante.

La 28 decembrie 1829, Humboldt şi însoţitorii săi se înapoiau la Berlin. Aici el a mai activat încă treizeci de ani, în felul lui obişnuit, străduindu-se mai ales să promoveze noi oameni de ştiinţă. Sub imboldul său, o întreagă serie de tineri a plecat pe urmele lui în America Latină. Humboldt moare la 6 mai 1859.

A părăsit Europa fiind prusac, în America a devenit veritabil american, pentru a se întoarce la Paris şi la Berlin ca un european adevărat.

Hamburg, 4 noiembrie 1957

ADOLF MEYER-ABICH

LA NOUA EDIȚIE

Pînă cînd Alexander von Humboldt, sprijinit de un grup de savanți și de artiști, de pictori și gravori, a putut să prezinte roadele acelui *Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent, fait en 1799—1804*" (Paris 1808—1834), care i-a asigurat pentru totdeauna un loc de cinste în ținuturile vizitate de el, au trecut mai bine de douăzeci de ani. Lucrarea cuprinde treizeci de volume (douăzeci *in folio* și zece *in quarto*). Din lucrare fac parte și *Relation historique... 1799—1804* (Paris, 1814—1825), care cuprinde trei volume *in quarto* (1 991 de pagini), descrierea se oprește însă în martie 1801. Din această lucrare au existat mai multe prelucrări în limba germană chiar în timpul vieții lui Humboldt. Traducerile proaste și superficialitatea lor l-au indispus atît de mult pe Humboldt, încît nici nu mai spera să mai vadă o nouă traducere. Abia la o vîrstă foarte înaintată s-a decis pentru o nouă ediție germană a călătoriei, însărcinîndu-l cu pregătirea ei pe profesor dr. Hermann Hauff, bibliotecar la Stuttgart. Prefața acestei ediții a scris-o chiar Humboldt, la 26 martie 1859, cu șase săptămîni înainte ca moartea să-i smulgă pana din mînă pentru totdeauna. Astfel, această lucrare a apărut după moartea lui, în editura „Cotta" — Stuttgart, între 1859 și 1860 (în patru volume, 1 666 pagini și o hartă), fiind de altfel singura ediție în limba germană, aprobată de Humboldt.

Traducerea lui Hauff începe cu plecarea din La Coruña, la 5 iunie 1799, și se termină cu călătoria Nueva Barcelona — Havana (24 noiembrie 1800), în timp ce raportul original ajunge pînă în

 martie 1801, perioada în care Humboldt se afla la sud de Cartagena (Columbia).

Cu privire la principiile care au stat la baza noii ediții, Hauff scrie în prefață : ... „și astfel autorul și cel care poartă răspunderea ediției de față au căzut de acord să mențină pe cît posibil nealterată valoarea literară a operei, să nu rezume niciodată, ci să rămînă credincios textului, peste tot și în totalitate, lăsînd la o parte numai anexele și comentariile strict științifice, mai scurte sau mai lungi, ca și analizele care intră în amănunte, păstrînd din adnotări numai pe acelea care ar putea fi utile scopului amintit..."

Principiile acceptate acum aproape o sută de ani stau și la baza noii lucrări. Ea este însă mai concentrată decît a conceput-o Hauff, pentru că multe anexe și comentarii au putut fi omise fără a crea prejudicii. În general, formulările lui Humboldt nu s-au schimbat de loc ; s-a modificat doar ortografia, denumirile localităților, punîndu-se de acord cu cele de astăzi, iar unitățile de măsură folosite pe atunci s-au transformat conform sistemului metric.

Traducerea lui Hauff, mai cu seamă unele capitole, s-au retipărit de atunci în mod repetat și adeseori ele au fost scurtate într-atîta, și fără sens, încît n-a mai rămas aproape nimic din frumusețea acestei clasice opere de călătorii. De aceea am urmat bucuros îndemnul domnului profesor dr. A. Meyer-Abich, din Hamburg, de a supune traducerea lui Hauff unei noi prelucrări. În cursul revederii materialului m-am putut bucura de sfatul acestui profund cunoscător și militant activ al vieții spirituale germano-ibero-americane, lucru pentru care îi sînt adînc recunoscător. Aceeași recunoștință i se cuvine și soției mele, credincioasei mele colaboratoare. Nu în ultimul rînd adresăm sincere mulțumiri editurii „F. A. Brockhaus", care a acceptat să includă această lucrare în colecția *Clasici ai descoperirii*, realizînd-o la nivelul corespunzător tradiției casei „Brockhaus".

Aș vrea ca dorința exprimată de Humboldt : „povestirea călătoriei întreprinse în anii avîntatei mele tinereți, să fie citită cu oarecare plăcere...", să rămînă valabilă și pentru această nouă prelucrare, care are menirea să ne amintească și aniversarea a 100 de ani de la moartea sa (6 mai 1959).

ADALBERT PLOTT

Unui om de știință și călător nu i se poate lua în nume de rău dacă preferă o traducere completă a lucrării lui, în locul unei prescurtări oricît de izbutite. Volumele *in quarto* ale lui Bouguer și La Condamine, vechi de mai bine de un secol, sînt citite cu mult interes și astăzi. Cum fiecare călător reprezintă într-o măsură oarecare nivelul atins de știința epocii sale, sau mai degrabă acele puncte de vedere ce decurg din nivelul atins de cunoștințele epocii sale, interesul științific este cu atît mai viu, cu cît epoca prezentată este mai apropiată de contemporaneitate. Editura care a acordat, dintr-un sentiment de nobilă prietenie, o îngrijire atît de îndelungată și de atentă lucrărilor mele m-a invitat nu numai să revăd, pe cît îmi vor permite vîrsta înaintată și slabele-mi puteri, ci să și îmbogățesc, cu adăugiri și precizări, această nouă ediție, care i-a fost încredințată unui savant multilateral, domnului bibliotecar profesor dr. Hauff. Accept cu bucurie.

Ca însăși natura, științele naturii sînt într-o veșnică devenire și transformare. Nu pot decît să salut cu plăcere faptul că noua ediție provoacă o lărgire a sferei stimulării științifice ; căci în dezvoltarea cercetărilor fizice, precum și în instituțiile politice, imobilitatea se leagă, printr-o fatalitate inevitabilă, de începutul unui regres primejdios.

De aceea, o bucurie adînc simțită m-ar cuprinde dacă aș mai trăi pentru a vedea că povestirea călătoriei, întreprinse în anii avîntatei

48 mele tinereţi, scrisă în frumoasa noastră limbă germană, va fi citită cu oarecare plăcere de acelaşi popor german, care, prin bunăvoinţa lui, m-a încurajat timp de două generaţii în strădaniile mele ştiinţifice şi în cariera mea, dînd prin calda lui simpatie o justificare lucrărilor mele de mai tîrziu.

Berlin, 26 martie 1859

ALEXANDER VON HUMBOLDT

...Aruncați o privire asupra acelei părți a lumii pe care am de gînd s-o străbat, din California pînă în Patagonia. Cîtă desfătare în această minunată natură imensă! Niciodată nu s-a mai apropiat de zona aceea un om avînd sentimentul că este atît de independent, atît de voios și atît de activ.

Voi colecționa plante și animale, voi cerceta temperatura, magnetismul și electricitatea atmosferică, le voi analiza, voi determina longitudini și latitudini, voi măsura munți, dar toate acestea nu sînt scopul călătoriei mele. Adevăratul și unicul meu scop este să cercetez consecințele conlucrării și influența reciprocă a forțelor naturii, influența naturii inerte asupra universului animal și vegetal însuflețit...

HUMBOLDT CĂTRE FRIEDLÄNDER
Madrid, 11 aprilie 1795

Capitolul 1

PREGĂTIRI. PLECAREA DIN SPANIA.
ÎN INSULELE CANARE

Din fragedă tinereţe trăia în mine dorul de a putea călători departe, în ţări puţin vizitate de europeni. Acest impuls este caracteristic acelui moment cînd viaţa ne stă în faţă ca un orizont nemărginit, cînd nimic nu ne atrage cum ne atrag emoţiile puternice şi perspectivele unor primejdii fizice. Crescut într-o ţară care nu are legături directe cu coloniile din Indii, trăind mai tîrziu într-o regiune muntoasă situată departe de malul mării, renumită datorită exploatărilor miniere, am simţit cum creştea în mine şi devenea tot mai puternică chemarea mării şi setea de a călători în depărtări. Lucrurile pe care le cunoşteam numai din relatările însufleţite ale călătorilor au pentru noi un farmec deosebit ; tot ce apare în depărtare nebulos ne ispiteşte imaginaţia ; plăcerile la care nu putem ajunge ne par mult mai ispititoare decît ceea ce ni se oferă în cercul strîmt al vieţii obişnuite.

Plăcerea de a culege plante, de a face studii geologice, excursiile în Olanda, Anglia şi Franţa, în tovărăşia unui om deosebit, Georg Forster, care avusese norocul să însoţească pe căpitanul Cook în cea de a doua sa călătorie în jurul lumii, au dat fiinţă şi un scop precis planurilor mele de călătorie, pe care le-am nutrit încă de la vîrsta de optsprezece ani [1]. Dacă acum eram atras de frumoasele ţări ale brîului

[1] Forster Georg (1754—1794) naturalist german. L-a însoţit pe James Cook, în cea de a doua călătorie în jurul lumii, în calitate de botanist. Profesor de ştiinţe naturale la Academia din Mainz. A avut o influenţă covîrşitoare asupra

 fierbinte al lumii, aceasta nu se mai datora imboldului de a duce viaţa agitată a călătorului, ci îndemnului de a vedea natura sălbatică, grandioasă şi bogată în varietatea ei, era perspectiva de a cîştiga experienţe în folosul ştiinţei.

Timp de şase ani m-am pregătit în vederea cercetărilor pe care aveam de gînd să le fac în Lumea Nouă, am călătorit în mai multe ţări din Europa şi am cercetat Alpii în regiunea lor cea mai înaltă, a căror structură am putut ulterior s-o compar cu aceea a Anzilor din Quito şi Peru.

În anul 1795 călătorisem deja prin Italia, dar nu putusem vizita ţinuturile vulcanice de lîngă Neapole şi din Sicilia. N-aş fi părăsit bucuros Europa fără să fi văzut Vezuviul, Stromboli şi Etna. Îmi dădeam seama că pentru a înţelege corect numeroasele formaţii geologice, trebuia să cunosc mai deaproape acele aspecte pe care ni le mai oferă vulcanii încă activi. Am stat mult timp şi la Viena, unde excelentele colecţii şi amabilitatea domnilor Jacquins şi Joseph van der Schot, m-au ajutat în chip deosebit în studiile pregătitoare. Cu Leopold von Buch [1] am cutreierat mai multe regiuni ale provinciilor Salzburg şi Stiria, care sînt tot atît de atrăgătoare pentru geolog ca şi pentru pictorul peisagist ; dar, cînd am vrut să trec Alpii tirolezi, m-am văzut forţat de războiul care cuprinsese toată Italia să renunţ la planul de a călători spre Neapole.

Lord Bristol, un prieten pasionat al artei, care vizitase deja în calitate de arheolog coasta Iliriei şi a Greciei, mi-a făcut la un moment dat propunerea să-l însoţesc într-o călătorie în nordul Egiptului, care avea să dureze numai opt luni. Trebuiau să ne însoţească desenatori abili şi instrumente de astronomie. Deşi în planurile mele nu avusesem niciodată în vedere să explorez o ţară situată în afara tro-

celor doi fraţi Humboldt, care făcuseră o adevărată pasiune pentru el. Era şi un om excepţional. N-avea decît 17 ani cînd l-a însoţit pe Cook în celebra călătorie şi numai 23 cînd a scris cartea *A voyage round the world* (O călătorie în jurul lumii).

Forster a avut o mare înrîurire asupra lui Humboldt şi în ceea ce priveşte formarea lui ca om de ştiinţă. În nenumărate ocazii Humboldt va cita ceea ce îi datoreşte lui Forster în această privinţă, amintind că unele dintre cele mai marcante şi mai hotărîtoare clipe în formaţia lui au fost cele petrecute cu Forster în călătoria pe Rin în jos şi apoi prin alte ţări din Europa. Descrierile făcute de Forster cu această ocazie sînt asemuite ulterior de Humboldt cu celebrul jurnal întocmit de Darwin pe vasul „Beagle". Pînă la adînci bătrîneţi, Alexander von Humboldt îşi va aminti de călătoria cu Forster ca despre o mare bucurie şi nu va conteni să repete, cu căldură, cît de mult îi datorează acestui om. — *N. T.*

[1] Geolog catastrofist cu vederi unilaterale (1774—1853). — *N. T.*

picelor, totuşi nu am putut rezista ispitei de a vizita ţări care au jucat un rol atît de important în istoria culturii universale. Am primit, aşadar, propunerea, dar numai cu condiţia categorică de a putea, după întoarcerea la Alexandria, să călătoresc mai departe singur prin Siria şi Palestina.

În acelaşi timp aflu însă că în Franţa, se punea la cale o călătorie de explorare în Marea Sudului, sub comanda căpitanului Baudin. Planul iniţial era măreţ, îndrăzneţ, şi ar fi fost avantajat dacă ar fi fost îndeplinit sub o conducere mai prudentă. Vroiau să viziteze posesiunile spaniole din America de Sud, de la vărsarea lui Rio de la Plata pînă la regatul Quito şi istmul Panama. Cele două corvete trebuiau să ajungă neapărat în Noua Olandă [1], trecînd peste lumea de insule a Mării liniştite. Trebuiau să exploreze ţărmul Noii Olande de la Tasmania pînă la Nuytsland [2], să ancoreze pe coasta Madagascarului şi să se întoarcă pe la Capul Bunei Speranţe.

Am sosit la Paris tocmai cînd pregătirile pentru această călătorie erau în toi. Cum mijloacele mele materiale nu mi-ar fi permis niciodată să întreprind o călătorie atît de mare şi să cunosc o parte atît de frumoasă a lumii, m-am hotărît să-mi încerc norocul luînd parte la expediţie.

Am primit încuviinţarea de a mă îmbarca cu instrumentele mele pe una dintre corvetele care trebuia să pornească spre Marea Sudului, cerînd să mă pot despărţi de căpitanul Baudin, cînd şi unde îmi va conveni. Michaux, care vizitase Persia şi o parte a Americii de Nord, şi Bonpland, de care m-am ataşat, şi care de atunci mi-a rămas un prieten intim, urmau să ia parte la călătorie în calitate de naturalişti.

Timp de cîteva luni m-am bucurat că-mi este permis să iau parte la o realizare atît de măreaţă şi vrednică de cinste, dar iată că izbucni din nou războiul între Germania şi Italia, drept care guvernul francez retrage fondurile băneşti afectate acestei călătorii de explorare, amînînd-o pînă la o dată neprecisă. Vedeam cu mîhnire cum mi se distrug toate perspectivele, cum o singură zi pusese capăt planului pe care îl schiţasem pentru mai mulţi ani ai vieţii mele. Atunci m-am hotărît să plec oricum, dar cît mai repede, din Europa, şi să întreprind ceva, care să-mi risipească supărarea.

Norocul a făcut să-l cunosc pe consulul suedez Skiöldebrand, care, avînd să predea *dei*-ului din Algeria cadouri din partea curţii suedeze,

[1] Veche denumire a Australiei. — *N. R.*

[2] Este vorba de arhipelagul Nuyts, situat în apropierea coastei de sud a Australiei, descoperit în 1627 de navigatorul olandez Nuyts Peter. — *N. R.*

54 a trecut şi prin Paris, ca să se îmbarce la Marsilia. Acest bărbat demn de stimă fusese mult timp funcţionar pe coasta africană şi cum era bine văzut de guvernul din Alger a putut obţine pentru mine permisul de a putea vizita o parte a Munţilor Atlas. Cum el trimitea în fiecare an un vas la Tunis, pe care se îmbarcau pelerinii pentru Mecca, mi-a făgăduit să mă transporte şi pe mine în Egipt pe aceeaşi cale. Nici o clipă n-am stat pe gînduri, gata să exploatez această ocazie atît de bună. Credeam chiar că voi putea duce la îndeplinire de îndată planul, pe care îl concepusem înainte de plecarea mea în Franţa. Pînă atunci nici un mineralog nu explorase lanţul înalt de munţi, care în Maroc urca pînă la hotarul zăpezilor veşnice. Mi-am întregit repede colecţia de instrumente şi mi-am făcut rost de literatura care trata despre ţările ce urmau să fie vizitate. Mi-am luat rămas bun de la fratele meu, care era de acord cu această hotărîre, de a părăsi Europa. O voce tainică ne spunea că ne vom revedea, speranţă care nu ne-a înşelat şi ea ne-a alinat durerea unei lungi despărţiri.

Am părăsit, aşadar, Parisul hotărît să mă îmbarc pentru Algeria şi Egipt, dar cum întîmplarea îşi are partea ei în viaţa fiecărui om, mi-am revăzut fratele înainte să fi păşit pe pămîntul african. Fregata suedeză de care îmi vorbise Skiöldebrand era aşteptată la Marsilia în ultimele zile ale lunii octombrie. Bonpland şi cu mine, în drum spre Marsilia aproape de această dată, ne grăbeam cu atît mai mult, cu cît în timpul călătoriei eram mereu preocupaţi că vom întîrzia şi vom scăpa vasul. Nici nu bănuiam ceea ce avea să ni se întîmple în continuare.

Skiöldebrand era şi el nerăbdător să ajungă cît mai curînd la destinaţie. Ne urcam de nu ştiu cîte ori pe zi pe dealul Notre Dame de la Garde, pentru a scruta marea pînă în depărtări. Fiecare pînză ce apărea la orizont, ne dădea emoţii. Dar, după două luni de aşteptări zadarnice, aflăm din ziare că fregata suferind mari avarii, în urma unei furtuni, pe coastele portugheze, se refugiase forţat în portul Cadiz, pentru reparaţii. Scrisori neoficiale ne-au confirmat ştirea şi era acum sigur că „Jaramas" — acesta era numele fregatei — nu mai putea veni la Marsilia pînă la primăvară. Să ne călcăm pe inimă şi să rămînem pînă atunci în Provence nu prea ne surîdea. Găseam că peisajul şi mai ales clima erau minunate, dar priveliştea mării ne reamintea tot timpul de speranţele noastre spulberate. Ţineam cu orice preţ să ajungem pe coasta africană, fără să ştiu că această încăpăţînare era gata să ne facă noi încurcături. În portul Marsiliei se afla, la vremea aceea, o mică îmbarcaţie din Ragusa, care tocmai trebuia să-şi ridice pînzele pentru a pleca spre Tunis. Nici nu ne gîndeam să

pierdem ocazia, fiindcă aşa ajungeam în apropierea Egiptului şi a Siriei. Ne-am înţeles cu căpitanul asupra preţului traversării, urmînd ca a doua zi să pornim. Din fericire, plecarea s-a amînat dintr-un motiv, de fapt, lipsit de importanţă : vitele, care trebuiau să ne slujească drept hrană în timpul drumului, ne incomodau, aşa că am pretins ca înainte de a pleca să se ia măsuri pentru comoditatea pasagerilor şi mai ales pentru adăpostirea în siguranţă a instrumentelor. A fost un noroc, fiindcă imediat după aceea am auzit că guvernul tunisian persecută pe francezii stabiliţi în Berberia şi că toate persoanele care sosesc acolo din porturile franceze sînt aruncate în închisoare. Scăpasem, aşadar, de o mare primejdie. 55

Planurile noastre trebuiau amînate din nou, aşa că ne-am hotărît să petrecem iarna în Spania, în speranţa că ne vom putea îmbarca la Cartagena sau la Cadiz, în primăvara viitoare, dacă situaţia politică din Orient ne-o va permite.

În drum spre Madrid am trecut prin Catalonia şi regatul Valenciei. Am vizitat ruinele Tarragoniei şi pe ale anticului Sagonte [1]. De la Barcelona am făcut o excursie pe Montserrat, ale cărui piscuri înalte sînt locuite de pustnici ; aici, contrastul dintre vegetaţia viguroasă şi stînca goală, pustie, oferă peisajului o înfăţişare ciudată.

Ajunşi la Madrid, am avut repede motive să mă felicit că ne-am decis să vizităm peninsula. Baronul Forell, ambasadorul saxon la curtea spaniolă, mi-a venit în întîmpinare cu propuneri foarte potrivite scopurilor mele. El avea bogate cunoştinţe de mineralogie şi manifesta un viu interes pentru încurajarea ştiinţei. M-a făcut să înţeleg că sub administraţia unui ministru luminat, asemenea cavalerului Don Mariano Luis de Urquijo, aveam perspective să pot călători, pe spezele mele, în interiorul coloniilor spaniole din America. După toate neplăcerile care mă copleşiseră, n-am ezitat nici un moment să accept această propunere.

În martie 1799 am fost prezentat Curţii de la Aranjuez. Regele m-a primit foarte binevoitor. Am prezentat motivele care mă determinau să întreprind o călătorie în noul continent şi în Filipine, iar secretarului de stat i-am înmînat un memoriu în această chestiune.

[1] Oraş în peninsula iberică fondat de greci. Aliat al Romei el a prosperat şi a devenit puternic datorită comerţului.

În anul 219 î.e.n. este distrus de Hanibal. Este reconstruit apoi de romani. Ceramica fabricată aici *(terre sigillé)* era celebră în antichitate.

Denumirea actuală : Sagunto.

Se mai păstrează aici urmele teatrului roman şi ale unor fortificaţii medievale. — *N. R.*

 Cavalerul de Urquijo a sprijinit cererea şi a înlăturat toate greutăţile apărute în cale. Lucrul acesta era cu atît mai generos, cu cît eu nu aveam relaţii personale cu dînsul. Zelul cu care îmi sprijinea mereu intenţiile nu avea alt mobil decît dragostea lui pentru ştiinţă. Este pentru mine o datorie plăcută să amintesc, cu recunoştinţă, în această lucrare, sprijinul pe care mi l-a acordat.

Am obţinut două paşapoarte. Nici unui călător nu i s-au garantat mai multe drepturi, o dată cu îngăduinţa de a călători prin aceste locuri şi niciodată n-a acordat guvernul spaniol mai multă încredere unui străin. Pentru a înlătura toate bănuielile, pe care le-ar putea avea în America viceregii sau căpitanii generali, în calitatea lor de reprezentanţi ai puterii regale, faţă de scopurile şi genul preocupărilor mele, în paşaportul eliberat de *primera secretaria de estado* [1] scria că : „eram îndreptăţit să mă folosesc în toată libertatea de instrumentele mele geodezice ; aveam voie să întreprind observaţii astronomice în toate posesiunile spaniole, să măsor înălţimea munţilor, să adun roadele pămîntului şi să efectuez toate operaţiile pe care le găsesc de cuviinţă pentru propăşirea ştiinţei".

Dispoziţiile Curţii s-au respectat întocmai, chiar şi după ce, în urma evenimentelor, Don Urquijo a fost silit să demisioneze. În ceea ce mă privea pe mine, mă străduiam să corespund acestei nesperate prietenii.

În timpul şederii mele în America de Sud, am predat guvernatorilor provinciilor copii după materialele adunate, privind atît geografia, cît şi statistica coloniilor, în măsura în care ele puteau fi de folos Spaniei. Conform unei promisiuni făcute înainte de plecare, am donat Cabinetului de istorie naturală din Madrid mai multe colecţii geologice. Cum scopul călătoriei noastre era unul pur ştiinţific, Bonpland şi cu mine am avut norocul să cîştigăm bunăvoinţa populaţiei din colonii ca şi pe aceea a europenilor însărcinaţi cu administrarea acestor vaste domenii. În cei cinci ani, cît am străbătut noul continent, n-am întîlnit nicăieri nici măcar umbra vreunei neîncrederi. În timpul celor mai mari lipsuri, în luptă cu o natură sălbatică, nu ne-am putut plînge niciodată de vreo nedreptate omenească.

De un an de zile întîmpinam atîtea piedici, încît nu puteam să cred că, în sfîrşit, dorinţa mea cea mai fierbinte este pe cale de a se împlini.

Spre mijlocul lunii mai, am părăsit Madridul. Pentru a ajunge la Coruña unde trebuia să ne îmbarcăm pentru insula Cuba, am stră-

[1] In spaniolă : primul secretar de stat.

bătut o parte a Vechii Castilii, apoi regatul Leon şi Galicia. Iarna fusese lungă şi grea, iar acum ne însoţea o primăvară blîndă, cum numai în sud poate fi întîlnită în lunile aprilie şi mai. Piscurile înalte de granit ale Guadarramei erau încă acoperite de zăpadă, dar în văile adînci ale Galiciei, care aminteau peisajele pitoreşti din Elveţia şi Tirol, toate stîncile erau îmbrăcate cu Cistus [1] în plină floare şi cu iarbă neagră [2]. 57

Eşti bucuros cînd ai lăsat în urmă podişul Castiliei, care este aproape complet lipsit de vegetaţie şi unde iarna este destul de frig, iar vara apăsător de cald. Acest podiş aşezat în mijlocul ţării este împrejmuit de regiuni mai coborîte, unde se întîlnesc palmieri pitici, curmali, trestie de zahăr, banani şi multe plante comune Spaniei şi Africii de Nord, care suportă gerul iernii. Sosiţi la Coruña am găsit portul blocat de două fregate şi de un vas de linie englezeşti, care urmăreau să întrerupă legătura dintre Spania şi coloniile sale din America, căci nu din Cadiz, ci din Coruña pleca pe atunci în fiecare lună un pachebot la Havana şi la fiecare două luni altul la Buenos Aires sau spre gurile fluviului La Plata. Ministrul ne recomandase, în mod cu totul special, lui Don Rafael Clavijo, care de puţină vreme deţinea funcţia de inspector al poştei maritime. Acest ofiţer ne-a sfătuit să ne îmbarcăm pe corveta „Pizzaro", care pleca la Havana şi în Mexic. Corveta nu era considerată drept o corabie bună, dar, datorită unei coincidenţe fericite, în lunga-i călătorie de la Rio de La Plata la Coruña, scăpase de curînd vaselor de patrulare engleze. Clavijo dădu ordin să se facă amenajările necesare pe bord, ca să ne putem instala instrumentele, iar în timpul călătoriei să putem efectua experienţele noastre asupra atmosferei. Căpitanul a primit ordin să acosteze în insula Tenerife [3] atîta timp cît va fi nevoie ca să putem vizita portul La Orotava şi să escaladăm vîrful cel mai înalt al munţilor de aici.

Pregătirile pentru îmbarcare ne-au mai prelungit aşteptarea cu încă zece zile, dar nouă ni s-a părut o veşnicie. Am utilizat acest timp pentru a conserva plantele, pe care le adunasem în văile pitoreşti ale Galiciei, necălcate încă de nici un naturalist. Am examinat iarba de mare şi moluştele pe care fluxul le arunca în număr mare

[1] *Cistus*, plantă lemnoasă din familia *Cistaceae*, caracteristică regiunilor mediteraneene. Unele specii ale genului *Cistus* secretă o răşină parfumată denumită în comerţ *Laudanum*. — *N. T.*

[2] Plantă lemnoasă aparţinînd familiei *Ericaceae*. — *N. T.*

[3] Insulă din arhipelagul Canare. — *N. T.*

la poalele stîncilor abrupte, în sfîrşit am scris prietenilor noştri din Germania şi Franţa. Eram cuprinşi de emoţia firească clipei cînd pentru prima oară părăseşti Europa.

Ceaţa deasă, care acoperea orizontul, anunţă în cele din urmă mult aşteptata schimbare a timpului. La 4 iunie, seara, vîntul s-a întors spre nord-est. Pe coasta Galiciei această direcţie a vîntului este considerată foarte constantă în anotimpul cald. La 5 iunie „Pizzaro" ridică ancora, deşi cu puţine ore înainte ne parvenise ştirea că la postul de pază de pe insula Sisargas se semnalaseră escadre engleze care păreau a se îndrepta spre gura fluviului Tejo.

Lumea, care asista la plecarea noastră, se exprima cu voce tare, afirmînd că nu vor trece nici trei zile şi vom fi capturaţi şi duşi spre Lisabona. Această prorocire ne-a cam neliniştit.

La ora două după-amiază, „Pizzaro" şi-a umflat pînzele. Canalul prin care navele ies în larg din portul Coruña este lung şi îngust ; cum el se deschide spre nord, iar vîntul suflă împotriva curentului apei, am fost nevoiţi să facem opt volte mici, din care trei aproape că nu ne-au reuşit. Întoarcerile se făceau întotdeauna extrem de lent şi odată am fost în primejdie, deoarece curenţii ne-au împins foarte aproape de stîncile de care marea se spărgea cu sălbăticie.

La ora şase jumătate am trecut pe lîngă Turnul lui Hercule, care serveşte Coruñei ca far şi pe care, din cele mai vechi timpuri, se întreţine un foc de huilă. Pe la ora nouă am zărit lumina unei colibe de pescar de pe Sisargas, ultima imagine a coastei europene. Pe măsură ce ne depărtam, sclipirea ei slabă se contopea cu lumina stelelor care apăreau la orizont, şi fără să vrem privirile ni s-au oprit pe ea. Cineva, care porneşte într-o lungă călătorie pe mare, la o vîrstă cînd senzaţiile îşi au încă toată profunzimea şi toată forţa lor, nu uită niciodată aceste impresii. Cîte amintiri nu se redeşteaptă în închipuirea noastră cînd, din timp în timp, în întunecata noapte pîlpîie pe mişcătoarele valuri cîte-un punct luminos, care întruchipează ţărmul patriei !

Navigam cu zece noduri pe oră, deşi corveta nu era construită pentru curse rapide. Pentru a ajunge de la Coruña în insulele Canare ne trebuiau treisprezece zile, timp suficient într-o zonă cu navigaţie atît de intensă ca a coastelor Portugaliei, să ne expunem primejdiei de a da peste vase englezeşti. În primele trei zile nu s-a arătat la orizont nici o pînză, ceea ce a liniştit oarecum echipajul, care nu putea să facă faţă unui conflict armat. La 8 iunie însă, la apusul soarelui, este semnalat un convoi englez, care ţinea cîrma în direcţia sud-est, spre ţărm. Ca să-l evităm, ne-am schimbat noaptea direcţia ;

lumina în cabina mare a fost stinsă, pentru a nu fi văzuți de la distanță. Pentru a citi temperatura apei de mare sau cifrele de pe diviziunile aparatelor astronomice, trebuia să folosim numai lanterne oarbe. La această latitudine, unde amurgul durează doar cîteva minute, în asemenea situații ești pus în imposibilitate de a mai acționa după ora șase seara. Pentru mine, acest lucru era cu atît mai neplăcut, cu cît, datorită constituției mele, nu aveam niciodată rău de mare și ori de cîte ori mă aflam pe bordul unei nave, aveam totdeauna o mare poftă de lucru.

De la plecarea noastră din Coruña și pînă la latitudinea de 36° nu văzusem, afară de rîndunele de mare și de cîțiva delfini, aproape nici o ființă vie. Zadarnic priveam în jur căutînd iarbă de mare sau moluște. La 11 iunie am avut, în sfîrșit, un spectacol, care ne-a surprins peste măsură, și pe care l-am mai gustat adesea în mările sudului. La un moment dat ajunsesem într-o zonă unde marea era acoperită cu un număr imens de meduze. Vaporul sta aproape pe loc, iar meduzele înaintau spre sud-est, de patru ori mai iute decît curentul. Trecerea lor pe lîngă noi a durat aproape trei sferturi de oră ; după ce majoritatea lor ne-au depășit, au mai rămas doar cîțiva indivizi izolați, care pluteau în urma convoiului, trudiți de drum...

Între insulele Madeira și coasta africană am avut vînt slab sau mai bine zis n-am avut de loc, lucru care mi-a favorizat mult experiențele de magnetism, cu care mă îndeletniceam în cursul traversării. Nu ne mai săturam privind splendoarea nopților. Nimic nu întrece transparența și seninătatea cerului african. Ne miram de puzderia de stele căzătoare, care brăzdau cerul în tot momentul ; cu cît ne îndreptam spre sud ele deveneau tot mai frecvente, fiind deosebit de numeroase în dreptul insulelor Canare.

Cînd ne aflam la 180 km est de Madeira, pe catarg s-a așezat o rîndunică. Era atît de trudită că s-a lăsat prinsă foarte ușor. Era o *Chelidon rustica* [1]... Ce a putut-o determina să zboare atît de departe, în anotimpul acesta și fără ca măcar să adie vîntul ?

„Pizzaro" avea ordin să ancoreze în insula Lanzarote, una dintre cele șapte insule mari ale arhipelagului Canare, pentru a afla dacă englezii blocau rada portului Santa Cruz, de pe insula Tenerife. Toată ziua de 15 iunie am fost însă dezorientați, neștiind încotro s-o

[1] Specie de rîndunică, lungă de 18 cm, cu coada foarte despicată. Pe spate este de culoare neagră-albăstruie, fruntea și gușa brune, iar burta ruginie. Trăiește în Europa, Asia și Africa de Nord. Iarna migrează în India și în sudul Africii. — *N. T.*

 luăm. Ziua următoare la orele două după-amiază zărim, în sfîrşit, pămînt la orizont. La ora cinci, cînd soarele coborîse, insula Lanzarote se vedea clar în faţa noastră. Curentul ne-a împins spre ţărm mai repede decît am fi dorit. Am văzut mai întîi insula Fuerteventura, cunoscută datorită numărului mare de cămile care trăiesc pe ea, iar puţin după aceea, în canalul dintre Fuerteventura şi Lanzarote, mica insulă Lobos.

O parte a nopţii am petrecut-o pe punte. În lumina lunii, conurile vulcanice de pe Lanzarote se profilau cu contururi precise, iar pantele lor acoperite de cenuşă străluceau ca argintul. Noaptea era uimitor de senină, cu un aer proaspăt. Deşi nu eram departe de coasta africană şi de hotarul zonei tropicale, termometrul nu arăta mai mult de 18°C. Totul în jur sclipea, încît aveai impresia că marea şi-a împrumutat luciul văzduhului...

După miezul nopţii, de după vulcan au început să apară nori grei, care acopereau din cînd în cînd luna şi frumoasa constelaţie a Scorpionului. Pe ţărm vedeam focuri care se mişcau de colo pînă colo. Erau probabil pescarii care se pregăteau de plecare.

În dimineaţa zilei de 17 iunie, orizontul era înceţoşat, iar cerul uşor acoperit. Cu toate acestea, profilul munţilor de pe Lanzarote se desena foarte clar. În arhipelagul Canare, pe care vasele care navighează spre Tenerife îi vizitează rar, aspectul coastelor a făcut asupra noastră o impresie curioasă. Ne credeam pe malurile Rinului, la Bonn.

Insula Lanzarote s-a numit mai de mult Titeroigotra. Se spune că la sosirea spaniolilor, locuitorii ei se găseau pe o treaptă de dezvoltare superioară. În timp ce guanchii [1] de pe Tenerife trăiau atunci ca troglodiţii, în peşteri, pe Lanzarote oamenii aveau case din piatră cioplită. Exista pe vremea aceea în Lanzarote un obicei ciudat. O femeie avea mai mulţi bărbaţi care îşi exercitau cu rîndul drepturile de şef al familiei. Un soţ era recunoscut ca atare numai la un ciclu lunar, după care altul prelua această funcţie, iar primul reintra în rîndul slugilor. Este regretabil că nu am putut afla mai multe despre datinele unui popor la care domneau obiceiuri atît de ciudate.

Cum după indicaţiile unui bătrîn ghid portughez, căpitanul apreciase că ne aflăm faţă în faţă cu un mic fort, aşezat la nord de Teguise, capitala insulei Lanzarote, stînca de bazalt ce s-a ivit la un moment dat a fost luată drept castel şi a fost salutată prin înălţarea pavilionului spaniol. Apoi, un ofiţer este lansat într-o barcă, pentru

[1] Vechea populaţie a insulelor Canare, astăzi dispărută. — *N. T.*

a se informa de la comandantul presupusului fort dacă nu cumva prin apropiere erau englezi. Mare ne-a fost mirarea, cînd ne-am dat seama că pămîntul pe care îl socotisem ca fiind o parte din ţărmul insulei Lanzarote era, de fapt, mica insulă Graciosa [1] şi că pe o rază de cîţiva kilometri nu exista nici o aşezare omenească.

Am folosit şi eu barca pentru a ajunge la mal, care forma aici un golf larg. Nu se poate descrie simţămîntul unui naturalist, care păşeşte pentru întîia dată pe un sol neeuropean. Atenţia este captată dintr-o dată de atîtea lucruri, încît nici nu-ţi poţi da seama de impresiile care te stăpînesc. La fiecare pas crezi că ai în faţă un lucru nou, şi, în agitaţia ta, adesea nu mai recunoşti plante care în grădinile noastre botanice şi în colecţiile de ştiinţe naturale fac parte din categoria celor mai obişnuite. Pe cînd ne aflam la 200 m de ţărm am văzut la un moment dat un bărbat care pescuia cu undiţa. Pînă cînd să ajungem la el, a luat-o la fugă şi s-a ascuns în dosul stîncilor unde cu greu l-au putut prinde marinarii. Aspectul corvetei, zgomotul salvei de tun, în acel loc singuratic, dar uneori vizitat de piraţi, debarcarea noastră, toate acestea îl băgaseră pe bietul pescar în sperieţi. Pînă la urmă am aflat şi de la el ceea ce ne interesa : de cîteva săptămîni nu mai trecuse nici un vas prin acea regiune aşa că hotărîrea căpitanului a fost să îndrepte nava direct spre Santa Cruz.

Spre asfinţit ne-am îmbarcat din nou şi am pornit, dar vîntul era prea slab ca să ne putem continua drumul spre Tenerife. Marea era şi ea liniştită ; o ceaţă roşiatică învăluia zarea şi făcea ca toate lucrurile să pară mai mari. În această singurătate, cu atîtea insule nelocuite în jurul nostru, ne-am desfătat îndelung privind natura în toată sălbăticia şi grandoarea ei. Munţii negri de pe Graciosa coborau spre ţărm în pante aproape verticale ; păreau nişte ziduri înalte de 160—200 m. Umbrele lor, oglindite în apa mării, dădeau peisajului un aer de melancolie.

Dacă, de jur împrejur, totul era pustiu, lipsit parcă de viaţă, pe fundalul acestui tablou apărea prietenoasă coasta insulei Lanzarote. În rîpa îngustă, dintre două coline încununate de pîlcuri risipite de pomi, se urca o „sfoară" de pămînt cultivat. Ultimele raze de soare luminau grîul tocmai bun de secerat.

În ziua de 18 iunie, dimineaţa, vîntul a început să bată mai puternic. Pe rînd am lăsat în urmă micile insule Alegranza, Montana Clara şi Graciosa. Montana Clara este vestită pentru frumoşii canari

[1] Insulă situată în imediata apropiere a insulei Lanzarote. — *N. R.*

 care se găsesc acolo. Mai sînt şi capre, asta ca o dovadă că interiorul insulei nu este atît de pustiu ca ţărmul pe care îl văzuserăm noi.

Orizontul a rămas învăluit în ceaţă de-a lungul întregului drum de la Lanzarote la Tenerife şi nu am putut zări înălţimile lui Pico de Teyde [1]. Marinarii care navighează prin aceste locuri nu-şi pot explica de ce acest vîrf ca şi cel mai înalt munte din arhipelagul Azore (Pico, din insula cu acelaşi nume), se văd uneori la foarte mare distanţă, pentru ca alte ori să nu poată fi vizibile de la o distanţă mult mai mică, deşi cerul pare senin şi nu este ceaţă la orizont. Starea atmosferei are cea mai mare importanţă pentru vizibilitate la mare distanţă. În general, se spune că Pico de Teyde este greu de zărit de la mare distanţă, în lunile iulie şi august, pe vreme foarte caldă şi uscată, dar că apare la orizont de la o distanţă foarte mare în lunile ianuarie şi februarie, cînd cerul este uşor acoperit sau cu cîteva ore înainte de o ploaie puternică.

[1] Vîrf muntos de pe insula Tenerife. — *N. R.*

Capitolul 2

POPAS ÎN TENERIFE. CĂLĂTORIE DE LA SANTA CRUZ LA OROTAVA. ASCENSIUNEA PE PICO DE TEYDE

De la plecarea noastră din insula Graciosa, orizontul a fost tot timpul atît de învăluit de ceaţă, încît în ciuda înălţimii considerabile a munţilor de pe Gran Canaria [1], insula ni s-a arătat abia în seara zilei de 19 iunie. Insula este grînarul arhipelagului „Insulelor fericite".

În dimineaţa zilei de 19 iunie am zărit vîrful muntelui Naga, dar Pico de Teyde a rămas mai departe invizibil. Pămîntul nu se vedea clar ; o ceaţă groasă ştergea toate contururile. Cînd ne-am apropiat de rada din Santa Cruz, am observat că ceaţa venea spre noi, adusă de vînt. Cum se întîmplă aproape întotdeauna în aceste locuri, marea era foarte neliniştită. Am aruncat ancora, după ce sondasem de mai multe ori apa, fiindcă ceaţa era atît de deasă, încît abia se vedea pe o distanţă de cîteva lungimi de cablu. Cînd tocmai ne pregăteam să dăm onorul, ceaţa s-a risipit brusc şi atunci a apărut, pe neaşteptate, deasupra norilor, profilat pe cerul liber, Pico de Teyde ; cele dintîi raze ale soarelui, care pentru noi încă nu răsărise, luminau vîrful vulcanului. Ne-am repezit spre partea din faţă a corvetei, pentru a ne putea desfăta cu această minunată privelişte, dar n-am avut timp s-o savurăm din plin, pentru că imediat ni s-a semnalat că patru vase englezeşti staţionau aproape, în partea dinapoi a corvetei noastre. Trecusem pe lîngă ele fără să fim observaţi ; aceeaşi

[1] Insulă din arhipelagul Canare. — *N. R.*

 ceaţă care ni-l ascunsese pe Pico de Teyde, ne scăpase de primejdia de a fi duşi înapoi, în Europa.

„Pizzaro" ridică de îndată ancora apropiindu-se cît mai mult de fort, pentru a se pune la adăpostul lui. Peste puţin timp navele engleze s-au îndepărtat de radă, aşa că am scăpat şi de data asta. Cu o zi înainte ele vînaseră pachebotul „Alcadia", plecat din La Coruña cu puţine zile înaintea noastră. Vasul urmărit se refugiase în portul Las Palmas, din insula Gran Canaria, iar mai mulţi pasageri, care plecaseră cu o şalupă spre Santa Cruz, spre insula Tenerife, fuseseră luaţi prizonieri.

Locul unde este aşezat oraşul pare, de departe, mohorît. Pe o plajă pustie şi nisipoasă se înalţă case de un alb orbitor, cu acoperişuri plate şi ferestre fără geamuri, iar în spatele lor se ridică un perete vertical din stîncă neagră, lipsit complet de vegetaţie. Un chei drăguţ, din pietre cioplite şi promenada publică, încadrată de plopi, formează singura variaţie în acest peisaj monoton.

Văzut de la Santa Cruz, Pico de Teyde pare mult mai puţin pitoresc decît din portul Orotava. Acolo impresionează contrastul dintre cîmpia surîzătoare, bogat cultivată, şi aspectul sălbatic al vulcanului. De la palmierii şi bananierii de pe ţărm pînă în zona ocupată de *Arbutus* [1], laur şi pin, roca vulcanică este acoperită de o vegetaţie viguroasă.

Ca să putem debarca a trebuit să aşteptăm destul de mult permisiunea guvernatorului insulei. După ce vizitatorii, care se suiseră pe punte ca să se intereseze de noutăţile politice, ne-au chinuit cu nenumăratele lor întrebări, am coborît în cele din urmă pe ţărm.

Mergeam pe străzile din Santa Cruz, sufocîndu-ne de căldură, deşi termometrul indica numai 25°C. Cînd respiri mult timp aer de mare nu eşti la largul tău pe uscat.

Santa Cruz de Tenerife este un oraş destul de drăguţ, cu peste 8 000 de locuitori. Nu mă apuc să descriu bisericile, Biblioteca dominicanilor, care conţine doar cîteva sute de volume, cheiul, unde se adună seara locuitorii oraşului ca să se bucure de răcoare, nici monumentul înalt de 10 metri, zidit din marmură de Carrara. Portul din Santa Cruz este, de fapt, un mare han în drum spre America şi India. Mai toate povestirile de călătorie încep cu descrierea insulelor Ma-

[1] *Arbutus*, mic arbust din familia *Ericaceae* cu frunze groase, pieloase, veşnic verzi, cu flori albe sau roz pal. Fructul este o bacă de culoare purpurie. Creşte şi în Europa prin pădurile de răşinoase, prin tufişurile şi stîncăriile alpine. — *N. T.*

deira şi Tenerife şi dacă aceste insule oferă încă ştiinţelor naturii un imens cîmp de activitate, topografia orăşelelor Funchal, Santa Cruz, La Laguna şi Orotava, aproape că nu mai lasă nimic de spus.

Recomandările Curţii de la Madrid ne-au asigurat, atît pe insulele Canare, cît şi în toate celelalte posesiuni spaniole, o primire pe deplin satisfăcătoare. Înainte de toate, am primit învoirea să vizităm insula. Colonelul Armiaga, comandantul unui regiment de infanterie, ne-a primit în casa lui şi ne-a copleşit cu amabilităţi. Nu ne săturam admirînd în grădina lui plantele cultivate în aer liber, plante pe care pînă atunci le văzusem numai în sere : bananierul, pomul care face pepeni [1], *Poinciana pulcherrima* [2] şi altele.

Căpitanul corvetei primise, nu-i vorbă, ordinul să aştepte pînă cînd vom putea escalada vîrful vulcanului de aici, dacă zăpada avea să ne îngăduie această ascensiune ; dar, fiindcă ni s-a dat a înţelege că, din cauza blocadei vaselor engleze, nu puteam sta la Santa Cruz mai mult de patru-cinci zile, trebuia să ne grăbim să ajungem în portul Orotava, care se afla pe versantul apusean al vulcanului şi unde trebuia, de altfel, să găsim şi ghizi. La Santa Cruz n-am putut afla pe nimeni care să fi escaladat vulcanul.

La 20 iunie, înainte de răsăritul soarelui, porneam aşadar la drum spre Laguna, localitate situată cu 682 metri mai sus decît portul Santa Cruz. Drumul şerpuia pe dreapta unui pîrîu îngust şi cu multe meandre. În vremea ploilor, pe pragurile albiei apar cascade frumoase. În apropierea oraşului ne-au întîmpinat cămile albe. Aceste animale, care păreau încărcate foarte uşor erau întrebuinţate mai ales pentru transportul mărfurilor de la vamă la magaziile comercianţilor. Dacă la Tenerife ele nu sînt prea numeroase, în insulele Lanzarote şi Fuerteventura se găsesc cu miile. Aceste animale de povară, ca şi caii, au fost aduse pe insulele Canare în secolul al XV-lea de către normanzi.

[1] *Carica papaia*, plantă din familia *Caricaceae*, cu lemn uşor, spongios, frunze palmate, cu peţiol lung ; face fructe mari. Deşi uneori creşte pînă la 10 m înălţime (în general pînă la 3—4 m), nu este un arbore propriu-zis, ci o plantă erbacee, cu viaţă scurtă, de 3—4 ani. Fructele mari, zemoase şi foarte dulci, asemănătoare la gust şi la aspect cu pepenele galben (conţin pînă la 79% zahăr) sînt bogate în vitamine şi conţin o substanţă foarte preţioasă — *papaina*. Rădăcinile, frunzele, miezul tulpinii şi coaja fructului verde conţin încă multe alte substanţe folositoare, utilizate în medicină, în tehnică şi în viaţa de toate zilele, ceea ce îi asigură un loc cu totul deosebit printre plantele tropicale. — *N. T.*

[2] Se referă la *Delonix regia*, plantă din subfamilia *Caesalpinioideae*, mult cultivată în regiunile tropicale şi subtropicale. — *N. T.*

Cu cît ne apropiem de Laguna, aerul devine mai răcoros şi lucrul acesta ne-a făcut plăcere, deoarece la Santa Cruz era o fierbinţeală înăbuşitoare. Răcoarea permanentă, care domneşte în Laguna, face ca acest oraş să fie un loc foarte agreat de locuitorii insulei. Înconjurată de grădini, la poalele unei coline cu laur, mirt şi zmeuriş, capitala Tenerifei are, într-adevăr, un aspect prietenos. Bunăstarea Lagunei nu mai este cea de altădată, mai ales de cînd erupţiile vulcanului au distrus portul Garachico, iar Santa Cruz a devenit centrul principal al negoţului de pe insule. În jurul oraşului sînt numeroase mori de vînt, mărturie a practicării culturii cerealelor la această altitudine ridicată. Cu acest prilej ţin să fac observaţia că guanchii cunoşteau plantele nutritive. Făina de orz prăjită şi laptele de capră erau alimente foarte apreciate la acest popor, despre a cărui origine s-au născocit atîtea.

În jurul oraşului Laguna se mai află şi o mulţime de capele. Ridicate pe colinele joase, înconjurate de pomi veşnic verzi, acestea sporesc farmecul pitoresc al peisajului. Interiorul oraşului nu corespunde de loc exteriorului. Casele sînt solid clădite, dar sînt foarte vechi, iar străzile sînt pustii. Acoperişurile şi zidurile sînt îmbrăcate cu *Sempervivum canariense* [1] şi cu graţiosul *Trichomanes* [2].

Relieful insulei se înalţă în amfiteatru, prezentînd în mic toate climele, de la climatul tropical african pînă la cel subalpin al Alpilor înalţi. Tenerife se află la poarta tropicelor, deşi este situată numai cale de cîteva zile depărtare de Spania ; ea prezintă o bună parte din splendoarea cu care natura a înzestrat ţările din jurul tropicelor — bananierii şi palmierii fiind dintre acestea.

Cine are simţul frumosului găseşte pe această minunată insulă nu numai o vegetaţie încîntătoare, ci şi o climă reconfortantă. Nici un alt loc de pe lume nu mi se pare mai potrivit să alunge supărarea şi să redea liniştea unei firi cuprinse de suferinţă decît Tenerife şi Madeira. La aceasta contribuie nu numai splendida lor aşezare şi puritatea aerului, ci, înainte de toate, absenţa sclaviei, a cărei privelişte ne indignează atît de profund în Indii, ca peste tot de altfel, unde colonizatorii europeni au adus aşa-numita lor instruire.

[1] Plantă de obicei perenă, din familia crasulaceelor, cu frunze cărnoase, aşezate în rozetă bazală, cu flori albe-roşietice în inflorescenţe bogate. Se cunosc 50 de specii răspîndite în Europa, Asia şi în insulele Canare. Multe specii au întrebuinţări medicinale. Specii ale genului *Sempervivum* cresc şi la noi în ţară. — *N. T.*

[2] Feriga foarte delicată. Se cunosc aproximativ 80 de specii, mai ales tropicale. — *N. T.*

Iarna, clima Lagunei este foarte ceţoasă, iar locuitorii ei se plîng adesea de ger. Dar pe aici nu a nins niciodată. Ţărmurile sînt împodobite cu feluriţi arbori : curmali şi cocotieri. Mai sus, alături de banani se găsesc arbori-zmeu (dracene) [1] al căror trunchi se compară, pe bună dreptate, cu trupul de şarpe. Versanţii sînt plantaţi cu viţă-de-vie, care se caţără pe araci foarte înalţi. Portocali în floare, mirt şi chiparoşi înconjură capelele, pe care evlavia oamenilor le-a înălţat pe coline. Fiecare proprietate este împrejmuită cu tufe de agave [2] şi cactee [3]. Nenumărate plante criptogame, mai cu seamă ferigi, îmbracă zidurile, care sînt umezite mereu de izvoraşe limpezi. Iarna, cînd vulcanul este îmbrăcat în zăpadă şi gheaţă, aici te bucuri de o primăvară veşnică. Vara, spre asfinţit, vîntul de pe mare aduce răcoare. Densitatea populaţiei de pe ţărm este aici foarte ridicată. Casele şi grădinile sînt împrăştiate ici-colo, ceea ce măreşte frumuseţea peisajului. Din nefericire, bunăstarea populaţiei nu este proporţională nici cu hărnicia ei şi nici cu bogăţia naturii. Cei care cultivă pămîntul, cel mai adesea nu sînt proprietarii lui, rodul muncii lor aparţine nobilimii. Sistemul feudal, care a adus prejudicii atîta timp Europei, mai împiedică şi astăzi înflorirea unor regiuni.

În sfîrşit, în ziua de 21, dis-de-dimineaţă, eram în drum spre piscul vulcanului. Ziua nu era prea frumoasă, iar Pico, care de la Orotava se vede aproape totdeauna, stătea ascuns după nori groşi, de la răsăritul soarelui pînă la ora zece. Spre vulcan duce un singur drum prin Orotava, cîmpia cu grozame [4] şi „ţara rea".

Contrastul dintre vegetaţia acestei regiuni şi aceea de la Santa Cruz ne-a surprins în mod plăcut. Clima fiind umedă şi răcoroasă, solul era acoperit cu un frumos covor verde, în timp ce pe drumul

[1] *Dracaena draco*, arborele-dracului sau arborele-zmeu. Face parte din familia *Agavaceae*. Este un arbore impozant, cu frunze lanceolate şi cu flori compuse. Sucul secretat de scoarţă conţine un colorant roşu, ceea ce explică numele dat de localnici : „sînge de zmeu". Unele specii sînt decorative. — *N. T.*

[2] *Agave amaricana*, plantă ornamentală din familia *Agavaceae*, cu frunze mari, lungi pînă la 2 m, late şi groase, cu marginile dinţate. În Mexic se cultivă ca plantă textilă *A. cantala*. În Europa a pătruns după 1561 şi este folosită ca plantă ornamentală. — *N. T.*

[3] Plante suculente (cactus, opuntia etc.) aparţinînd familiei *Cactaceae*. — *N. T.*

[4] *Genista tinctoria* (la noi dobriţă, dobrişor etc.), subarbust din familia leguminoaselor, cu frunze lanceolate, pubescent ciliate pe margini, cu flori galbene, dispuse în raceme terminale. În ţara noastră se întîlneşte în păşuni, fîneţe şi păduri. — *N. T.*

 de la Santa Cruz la Laguna plantele nu mai prezentau decît capsule din care căzuseră seminţele.

Orotava face încă din depărtare o impresie bună, datorită apei abundente ; pîraiele se îndreaptă spre oraş şi curg prin centrul lui. Apele izvorului de la Aqua Mansa, strînse în două bazine mari, pun în mişcare mai multe mori, irigă şi viile dimprejur. Clima din oraş este mai răcoroasă decît în port. Temperatura ridicată şi vecinătatea oceanului explică ceaţa frecventă de aici. Oraşul se află la circa 312 metri deasupra nivelului mării, deci este aşezat cu 390 metri mai jos decît Laguna unde plantele înfloresc cu o lună mai tîrziu.

Orotava, vechiul Taoro al guanchilor, se află pe versantul abrupt al unei coline. Străzile par pustii, casele sînt construite solid, dar au o înfăţişare tristă şi aparţin aproape toate unei nobilimi, care-şi dă ifose grozave. Am trecut pe lîngă un apeduct foarte înalt, pe care creşteau o mulţime de ferigi frumoase. Am vizitat mai multe grădini, în care pomii roditori ai nordului Europei cresc alături de portocali, rodii şi curmali. Deşi cunoşteam din povestirile călătorilor, copacul *Dracaena*. din grădina domnului Franquis ne-a uimit, totuşi, extraordinara lui grosime. Se susţine că trunchiul acestui copac, pomenit în multe documente străvechi, pentru că slujea ca hotar la capătul unui ogor, era tot atît de gros şi în secolul al XV-lea. Circumferinţa, în apropierea rădăcinii, măsoară 14,6 m. N-am putut-o măsura mai sus, dar am apreciat că la 3,25 m deasupra solului, trunchiul are un diametru de 3,66 m. Trunchiul se împarte în mai multe ramuri, care se înalţă în sus ca braţele unui candelabru şi poartă în vîrf un pămătuf de frunze, asemănător arborelui *Yuca* din văile Mexicului. *Dracaena* din grădina domnului Franquis face încă în fiecare an flori şi fructe.

Acest arbore nu se întîlneşte decît în zonele cultivate ale insulelor Canare, în insulele Madeira şi Porto Santo, este o apariţie curioasă în legătură cu migraţiunea plantelor. Indiile de Est sînt adevărata lui patrie. În Africa el nu a fost găsit însă nicăieri în stare sălbatică. Pe ce cale a fost adus acest copac la Tenerife ?

De la Orotava, mergînd pe o potecă strîmtă şi pietroasă, am ajuns într-o frumoasă pădure de castani şi apoi într-o regiune în care cresc unele specii de laur. Ne-am oprit sub un brad frumos ca să ne aprovizionăm cu apă. De aici marea şi întreaga parte de apus a insulei ne ofereau o perspectivă minunată. Pînă la crater drumul urcă, dar nu

mai trecem prin nici o vale propriu-zisă, ci numai prin nişte văi numite *barrancos*. [1]

Relieful insulei este format dintr-un masiv muntos de origine vulcanică, care se prelungeşte spre nord-est.

După regiunea împădurită cu arbuşti, numită Monte Verde, urmează aceea a ferigilor. Nicăieri în zona temperată n-am văzut o asemenea mulţime de *Pteris* [2], *Blechnum* [3] şi *Asplenium* [4]. Rădăcinile lui *Pteris aquilina* servesc drept hrană locuitorilor din Palma şi Gomera [5]. Ei le freacă pînă obţin o pulbere pe care o amestecă cu puţină făină de orz. Acest amestec se prăjeşte şi poartă numele de *gofio*.

Monte Verde este străbătut de mai multe văi mici şi foarte strîmte. După zona ocupată de ferigi se ajunge într-o dumbravă de ienuperi şi de brazi, care a suferit mult din pricina furtunilor. Drumul urcă tot mai sus, pînă la stîncile de bazalt Gayta şi Portillo. Trecătoarea îngustă dintre ele ne conduce în zona ocupată de cîmpul cu grozame.

Ne-au trebuit cam două ceasuri şi jumătate ca să străbatem această regiune care nu este decît o mare de nisip. În ciuda altitudinii ridicate, termometrul arăta 13,8°C. Sufeream cumplit din pricina prafului de piatră ponce, în care eram învăluiţi tot timpul. Chiar în mijlocul cîmpiei se găsesc tufe de *Retama* [6], acel *Spartium nubigenum*, plantă care creşte înaltă de 3 m şi este plină de flori parfumate.

Caprele brune de pe Pico sînt socotite delicatese. Ele se hrănesc cu frunze de *Spartium* şi s-au sălbăticit din vremuri străvechi în aceste pustietăţi.

Pînă la stînca Gayta, adică pînă la începutul cîmpului cu grozame, Pico de pe Tenerife este îmbrăcat cu o vegetaţie bogată. De îndată ce ajungi pe cîmpia acoperită cu cenuşă vulcanică, peisajul îşi schimbă

[1] Termen spaniol însemnînd „făgaşe" ; sînt văi cu caracter torenţial dispuse radial, pe flancurile unui con vulcanic. — *N. T.*

[2] Feriga de cîmp din familia polipodiaceelor, răspîndită aproape pe tot globul. — *N. T.*

[3] Feriga din familia polipodiaceelor, creşte şi la noi în regiunea montană. — *N. T.*

[4] Plantă din familia polipodiaceelor. Se cunosc peste 200 de specii răspîndite pe tot globul, unele cu valoare ornamentală. — *N. T.*

[5] Insule din arhipelagul Canare. — *N. T.*

[6] Plantă din familia leguminoaselor folosită în unele ţări la confecţionarea covoarelor, frînghiilor etc. La noi se cultivă ca plantă ornamentală şi ca nutreţ pentru iepuri. Planta conţine alcaloidul *sparteina*. — *N. T.*

 caracterul. La fiecare pas te loveşti de blocuri uriaşe de obsidian [1] pe care le-a zvîrlit vulcanul. De jur împrejur, totul este pustiu şi mort. Cîteva capre şi cîţiva iepuri sînt singurii locuitori ai acestui podiş.

Dincolo de regiunea populată de *Spartium nubigenum*, mergînd prin crăpături înguste şi văgăuni bătrîne, spălate de ploi, am ajuns pe un podiş înalt şi apoi în punctul unde trebuia să petrecem noaptea. Locul acesta se afla la peste 2 982 metri deasupra nivelului mării. Două stînci înclinate formează un fel de peşteră, care ne apăra de vînt. Pînă acolo se poate ajunge şi călare pe catîri. Mulţi dintre curioşii care la plecarea din Orotava cred că vor putea să atingă marginea craterului rămîn de fapt aici. Deşi era vară şi deasupra noastră se întindea cer senin, noaptea am suferit de frig. Termometrul a scăzut pînă la 5°C. Ghizii noştri au făcut şi un foc mare, din vreascuri de retame. Fiindcă n-aveam nici cort, nici paltoane, ne-am culcat pe grămezi de pietre încălzite ; flăcările şi fumul, pe care vîntul le mîna într-una spre noi, ne-au necăjit tot timpul. Nu mai petrecusem niciodată noaptea la o înălţime atît de mare şi pe atunci nici nu bănuiam că odată voi locui în oraşe aşezate la înălţimi mult superioare.

Cu cît scădea temperatura, nori grei se îngrămădeau în jurul vîrfului, dar un vînt de la nord, extrem de puternic îi risipea. Din cînd în cînd se vedea şi luna, al cărei disc strălucea pe un fond albastru închis. În preajma vulcanului, scena această nocturnă avea ceva într-adevăr măreţ. Pico ba dispărea complet în ceaţă, ba apărea deodată înfricoşător de aproape şi îşi arunca, asemenea unei piramide uriaşe, umbra gigantică pe norii de sub noi.

Către orele trei dimineaţa ne-am îndreptat, la lumina tulbure a unei facle de brad, spre vîrf. Ascensiunea am început-o pe partea de nord-est, unde versantul este foarte abrupt, şi după două ceasuri eram pe un mic platou, care, din cauza poziţiei lui singuratice, se numeşte Alta vista. Aici sălăşluiesc *neveros*, adică băştinaşii, care se îndeletnicesc cu căutarea gheţii şi a zăpezii, pe care le vînd în oraşele din apropiere. Catîrii lor se caţără mai bine decît cei ce stau la dispoziţia călătorilor şi ajung pînă la Alta vista, dar pînă acolo, aceştia sînt nevoiţi să ducă zăpada în spinare. Mai sus se întinde „ţara rea", cum se numeşte în Peru, în Mexic şi oriunde sînt vulcani, o regiune dezgolită de solul fertil şi acoperită cu bucăţi de lavă.

[1] Sticlă vulcanică, anhidră, de culoare brună-cenuşie sau neagră, luciu sticlos şi spărtură concoidală, formată prin răcirea rapidă a lavei. — *N. R.*

Ne-am abătut din drum la dreapta, pentru a vizita peştera cu gheaţă, care se află la 3 367 metri altitudine, ceea ce înseamnă, pentru latitudinea la care ne aflăm, că ea se găseşte sub limita zăpezilor veşnice. În timpul iernii, peştera se umple cu zăpadă şi cu gheaţă şi cum razele soarelui nu pot străbate înăuntru, căldura lor nu este în stare să golească rezervorul.

Mijea de ziuă cînd am părăsit peştera de gheaţă. Un strat de nori albi şi pufoşi ascundea privirii noastre marea şi regiunile joase ale insulei. Ei erau răspîndiţi atît de uniform şi în asemenea măsură formau acelaşi plan, încît îţi sugerau imaginea unei cîmpii imense, acoperite cu zăpadă. Colosala piramidă a lui Pico, piscurile vulcanice de pe Lanzarote, Fuerteventura şi Palma se înălţau ca nişte piramide, din întinsa mare de aburi. Minunată privelişte! Culoarea lor întunecată contrasta violent cu albul norilor.

Drumul ce urma să ni-l croim prin „ţara rea" era foarte obositor, abrupt, cu bolovani de lavă cu margini ascuţite ce alunecau sub paşii noştri. Acolo unde sfărîmăturile de lavă aveau grosimi mari se formaseră goluri, în care dacă te prăbuşeai, puteai să intri pînă la jumătatea corpului. Şi mai era ceva cu care nu ne împăcam : comoditatea şi reaua-voinţă a ghizilor noştri. Erau lenevoşi pînă la desperare ; cu o zi mai înainte încercaseră să ne convingă să nu urcăm stîncile pe la locul de popas. La fiecare zece minute se aşezau să se odihnească ; ne-au aruncat bucăţile de obsidian şi de piatră ponce, pe care le adunaserăm cu grijă şi ceea ce a pus cap la toate a fost că pînă la urmă am descoperit că nici unul dintre ei nu mai fusese pe vîrful vulcanului...

După un urcuş de trei ore, ne aflam la marginea regiunii numită „ţara rea", într-o mică „cîmpie" numită Rambleta ; din centrul ei se înalţă vîrful ca o căpăţînă de zahăr. Aici se găsesc, după cum le numesc localnicii, „nările" lui Pico. Prin numeroasele crăpături ale stîncilor ţîşnesc, din cînd în cînd, aburi fierbinţi, a căror temperatură este de 43,2°C.

Mai aveam de urcat porţiunea cea mai abruptă a muntelui, aceea care alcătuieşte vîrful. Versantul acestui mic con, acoperit cu cenuşă şi bucăţi de lavă, este atît de abrupt, încît ar fi aproape imposibil de ajuns sus, dacă n-am fi urmat un vechi torent de lavă, care s-a revărsat cîndva din gura craterului şi ale cărui valuri împietrite au rezistat cu îndîrjire timpului. Urmînd traseul torentului, am urcat mai departe, agăţîndu-ne cu desperare de marginile ascuţite ale lavei solidificate, care nu arareori ni se rupea în mînă.

Ajunşi pe vîrf, mare ne-a fost mirarea că abia am găsit loc să ne aşezăm comod. Ne aflam în faţa unui mic zid circular, din lavă, care ne împiedica să privim în fundul craterului. Vîntul bătea atît de puternic dinspre apus, că abia ne puteam ţine pe picioare. Se făcuse ora opt dimineaţa. Eram încremeniţi de frig, deşi termometrul nu coborîse sub 0°. Ne obişnuiserăm cu vremea caldă şi aerul umed, iar vîntul uscat sporea senzaţia de frig.

În ceea ce priveşte craterul, el avea un aspect deosebit de al celorlalţi vulcani, pe care i-am cercetat. Fiind înconjurat de o creastă ca un zid, foarte înaltă, ar fi fost imposibil de ajuns înăuntrul său, dacă n-ar fi existat spre răsărit o deschidere, formată demult, probabil, în timpul unei erupţii mai puternice. Pe aici am şi coborît. Caldeira, de formă ovală, avea lăţimea maximă de 97 metri şi cea minimă de 65 metri. Marginile sale exterioare erau aproape verticale. Coborîm. Din unele crăpături ieşeau vapori fierbinţi, cu un zgomot curios. Şi pe marginea exterioară a zidului care înconjură craterul apăreau astfel de fenomene. Un termometru introdus într-una dintre crăpături s-a urcat repede la 68—75°C. Fără îndoială că temperatura era mult mai mare, dar noi nu puteam privi instrumentul decît după ce îl scoteam afară, dacă nu vroiam să ne ardem mîinile. S-ar putea crede că aburii care ies aici la suprafaţă, în răstimpuri, conţin acid clorhidric sau acid sulfuric. Dar lăsaţi să se condenseze pe un obiect rece, ei nu prezintă nici un fel de gust deosebit şi experienţele dovedesc că emanaţiile sînt formate, în general, din vapori de apă.

Am făcut imediat schiţa părţii interioare a craterului, aşa cum se prezintă ea, văzută dinspre est. Nu există nimic mai ciudat ca această suprapunere de strate de lavă, care sînt cînd orizontale, cînd înclinate, sau prezintă contursiuni asemenea calcarelor alpine. Buza nordică a craterului este cea mai înaltă. Spre sud-vest, peretele se lasă simţitor în jos, iar pe marginea exterioară a încremenit o enormă masă de lavă. Spre apus, printr-o crăpătură largă, se vede marea. Poate că, în timpul unei erupţii, o explozie a spart aici peretele.

După aspectul interior al craterului apare clar că de mii de ani vulcanul nu a mai scuipat foc. Colţii vremii şi influenţa vaporilor i-au fărîmiţat însă pereţii, l-au acoperit cu blocuri mari de lavă petrificată.

Pe fundul craterului se ajunge fără primejdie. La un vulcan a cărui activitate maximă se desfăşoară în direcţia vîrfului, ca la Vezuviu de pildă, adîncimea craterului se schimbă înainte şi după

fiecare erupție, dar la Pico de Teyde adîncimea pare să fi rămas de foarte multă vreme aceeași. În starea actuală, vulcanul este de fapt un solfatar [1], care deși constituie un cîmp vast de observații interesante, prin aspectul lui nu este impunător. Măreț devine doar prin înălțimea lui față de nivelul mării, prin liniștea adîncă care domnește în această regiune înaltă, prin nemăsurata întindere pe care o cuprinzi cu privirea cînd stai pe vîrful lui.

Ascensiunea vulcanului de pe insula Tenerife nu este atrăgătoare numai datorită faptului că ne oferă un material atît de bogat de cercetare științifică ; pentru cine are simțul măreției naturii, mult mai importantă este bogăția aspectelor pitorești. Este foarte greu să descrii astfel de sentimente ; ele ne emoționează cu atît mai adînc, cu cît au ceva neprecis, acest vag sentiment fiind produs, pe de o parte, de nemărginirea spațiului și a dimensiunilor, pe de alta, de noutatea și diversitatea obiectelor ce ne înconjură. Cînd un călător trebuie să descrie piscurile înalte ale globului pămîntesc, cascadele marilor fluvii, văile cu meandre săpate în stîncă ale Anzilor, el riscă să obosească pe cititor prin monotonia cu care-și exprimă admirația. Mi se pare mai potrivit și mai adecvat scopului pe care îl am în vedere să descriu caracterul specific care deosebește un ținut de celălalt. Fizionomia unui peisaj se reține cu atît mai bine, cu cît se surprind mai exact trăsăturile sale caracteristice luate separat, cu cît se compară între ele. Astfel, pe calea analizei, se descoperă izvoarele satisfacțiilor, pe care ni le oferă mărețul tablou al naturii.

De pe vîrful vulcanului nu se deschide numai, pe deasupra celor mai înalți munți ai insulelor vecine, o imensă perspectivă asupra oceanului, ci se mai văd și pădurile din Tenerife și ținuturile locuite ale coastei, totul părînd atît de aproape, încît contururile și culorile apar în cele mai frumoase contraste.

Am poposit pe marginea dinafară a craterului și am privit întîi spre nord-vest, unde țărmurile sînt împodobite cu sate și cătune. La picioarele noastre, vedeam cum masele de vapori erau purtate de vînt. Stratul de nori, care se interpunea între noi și regiunile coborîte ale insulei, era întrerupt ici-colo de micii curenți ascendenți de aer, care veneau de pe suprafața încălzită de soare a pămîntului. Printr-o astfel de deschidere am văzut la un moment dat portul din Orotava, vapoarele ancorate în port, grădinile și viile din jurul orașului. Din

[1] Solfatare : produse gazoase ale activității vulcanice, constituite în special din vapori de apă (98%), hidrogen sulfurat și bioxid de carbon, care continuă să se degaje mult timp după erupția vulcanică. — *N. T.*

 aceste ţinuturi pustii priveam în jos spre o lume locuită. De aici am surprins contrastul dintre pantele sterpe ale vulcanului, povîrnişurile lui abrupte acoperite cu lavă, platourile lipsite de vegetaţie şi aspectul vesel al pămîntului cultivat ; pe măsură ce altitudinea creşte şi temperatura scade, plantele se dispuneau pe zone. Sub vîrf, lava spongioasă este îmbrăcată de licheni. O specie de violetă *Viola cheiranthifolia*, înrudită cu *Viola decumbens* [1] creşte pe versantul vulcanului pînă la 3 390 metri. Ramuri înflorite de *Retama* împodobesc văile mici, sfîrtecate de ploi şi astupate de produse vulcanice. Sub zona *Retamei* urmează regiunea ferigilor, iar după ferigi vine aceea a unei cîmpii cu arbuşti pitici. Printre ierburi de cîmpie şi terenurile plantate cu viţă-de-vie şi pomi roditori cresc : laurul [2], *Ramnus* [3] şi tufe de zmeură. De la cîmpia cu grozame şi zona ierburilor alpine, pînă la grupurile de banani şi curmali ale căror rădăcini par să fie udate de apele oceanului, se întinde un covor de vegetaţie continuu.

Faptul că de pe vîrful Pico de Teyda satele, viile şi grădinile de pe ţărm ni se par atît de apropiate se datoreşte, în mare parte, minunatei transparenţe a aerului. În ciuda depărtării considerabile, am recunoscut nu numai casele, trunchiurile copacilor, echipamentul vaselor, ci am distins şi culorile mai vii, bogata vegetaţie a cîmpiei. Splendoarea peisajului de la tropice se bazează mai cu seamă pe această transparenţă. Ea sporeşte strălucirea culorii plantelor şi potenţează acţiunea magică a armoniei şi contrastelor lor.

Zadarnic ne-am prelungit şederea pe Pico de Teyde în aşteptarea momentului cînd vom putea cuprinde cu privirea întregul arhipelag al „Insulelor fericite". Vedeam la picioarele noastre Palma, Gomera şi Gran Canaria. Munţii de pe Lanzarote, care la răsăritul soarelui nu fuseseră în ceaţă, s-au învăluit curînd în nori deşi.

Frigul, pe care l-am simţit pe vîrf, este caracteristic pentru acest anotimp, cînd vîntul suflă dinspre vest, deci din sens contrar celui care aduce spre Tenerife, o mare parte din an, aerul fierbinte de pe pustiurile arzătoare ale Africii. Termometrul arăta 27°C la umbră. În ciuda căldurii, care se simte sub picioare la marginea craterului, conul de cenuşă este acoperit iarna mai multe luni cu zăpadă.

Sufla un vînt rece, aşa că ne-am adăpostit cît am putut mai bine. Faţa şi mîinile ne erau înţepenite, în timp ce cizmele ne ardeau din

[1] *Viola* (Toporaş, Tămîioară, Pansea). — *N. T.*

[2] *Laurus nobilis*, caracterizat prin frunze pieloase, persistente, bogate în uleiuri eterice. — *N. T.*

[3] Arbust din familia *Rhamnaceae*. Creşte şi în ţara noastră. — *N. T.*

cauza vaporilor fierbinți care ieșeau din pămînt peste tot. Ne-am hotărît să coborîm și în cîteva minute am fost la poalele vîrfului, fiindcă mai mult alunecam la vale.

Lăsam în urmă aceste locuri singuratice, dar ne părea rău, fiindcă de la înălțimea lor am avut prilejul să admirăm natura în toată măreția ei.

Prin „țara rea" am trecut încet de tot. Pe bolovanii de lavă instabili piciorul nu-și găsește siguranța. Către locul de unde încep stîncile, drumul în jos este foarte greu ; iarba deasă și scurtă este atît de alunecoasă, încît ca să nu cădem trebuia să ne lăsăm mereu pe spate. Pe suprafața nisipoasă a cîmpiei cu *Retama*, termometrul indica 22,2°C, după frigul care ne scuturase pe vîrf, ni se părea o arșiță înăbușitoare. Nu aveam nici un pic de apă. Ghizii nu numai că băuseră pe ascuns mica noastră provizie, dar spărseseră și vasele pentru apă.

În frumoasa regiune a ferigilor și a tătărcilor arborescente am avut, în sfîrșit, parte de puțină răcoare.

În apropierea orașului Orotava am întîlnit și stoluri mari de canari. Aceste păsări atît de binecunoscute în Europa erau de un verde destul de uniform, iar unele erau pe spate gălbui. Bătaia aripilor semăna cu aceea a canarilor domesticiți, dar la exemplarele prinse în insula Gran Canaria și pe mica insulă Montana Clara se observă o bătaie a aripilor mai puternică și în același timp mai armonioasă. Fiecare stol era format din aceleași specii de păsări, care au un limbaj propriu. Canarii galbeni sînt o varietate născută în Europa. Dar pasărea insulelor Canare, care dintre toți canarii are cîntul cel mai frumos, nu este cunoscută în Europa. Ea se numește *Capirote* și iubește atît de mult libertatea, încît nu se lasă îmblînzită niciodată. I-am admirat viersul moale și melodios, într-o grădină lîngă Orotava, dar nu am putut-o privi de aproape, ca să-i precizez genul.

Am sosit în portul Orotava, pe la asfințit, și acolo am aflat neașteptata veste că „Pizzaro" avea să pornească în larg abia în noaptea dintre 24 și 25. Dacă am fi putut conta pe această amînare, fie că am fi rămas mai multă vreme pe Pico, fie că am fi făcut o excursie către vulcanul Chahorra. A doua zi am cutreierat împrejurimile Orotavei.

În ajunul Sînzienelor am luat parte, în grădina domnului Little, la o serbare cîmpenească. Acest negustor a cultivat o colină acoperită cu sfărîmături vulcanice și și-a amenajat în acest loc plăcut o grădină englezească, de unde aveai o perspectivă minunată spre piramidele vulcanice, asupra satelor de pe țărm și a insulei Palma. Prive-

liştea aceasta pot s-o compar numai cu aceea oferită de golful Neapole sau Genova, dar în privinţa bogăţiei vegetaţiei şi a frumuseţii acesteia, Orotava le întrece pe amîndouă. La căderea nopţii, conform unui obicei pe care l-au introdus fără îndoială spaniolii, deşi în sine este străvechi, ciobanii au aprins focurile Sînzienelor pe versantul vulcanului. Palele de lumină risipite, trombele de fum gonite de vînt, pe fondul verde închis al coastelor împădurite, ofereau un spectacol deosebit. Din depărtare pătrundeau pînă la noi chiote de bucurie şi ele păreau să fie singurul sunet care întrerupea liniştea naturii, în acele locuri pustii.

La 24 iunie, dimineaţa, am părăsit portul Orotava, iar la Laguna am luat dejunul la consulul francez. El a avut bunăvoinţa să preia colecţiile geologice, pe care le-am donat cabinetului de ştiinţe naturale a regelui Spaniei. Cînd am privit rada, din faţa oraşului, am văzut cu spaimă că „Pizzaro" înălţase pînzele. Ajunşi în port am aflat că el plutea doar, în aşteptarea noastră. Vasele englezeşti, care staţionaseră lîngă Tenerife, dispăruseră, aşa că trebuia să plecăm cît mai repede din aceste locuri. Ne-am îmbarcat numai noi, căci tovarăşii noştri erau locuitori ai insulelor Canare care nu plecau spre America.

Capitolul 3

DE LA TENERIFE PE COASTA AMERICII DE SUD. SOSIREA LA CUMANA

În seara zilei de 25 iunie am părăsit portul Santa Cruz şi am luat drumul Americii de Sud. Vîntul sufla puternic dinspre nord-est, marea se zbătea în valuri mici şi dese, din cauza curenţilor contrari. Am pierdut curînd din vedere insulele Canare, cu munţii lor înalţi învăluiţi într-o ceaţă roşiatică. Numai vulcanul de pe insula Tenerife se arăta din cînd în cînd, proiectat pe o fîşie de cer limpede, probabil deoarece curenţii de aer din straturile superioare ale atmosferei risipeau din timp în timp norii din jurul „căpăţînii de zahăr". Pentru întîia dată simţeam ce impresie vie îţi poate lăsa în suflet priveliştea ţărilor de la hotarele tropicelor, unde natura apare atît de bogată, atît de măreaţă şi de minunată. Trăisem numai puţină vreme pe Tenerife, totuşi am plecat de pe insulă cu senzaţia că am stat pe ea mai mult.

Călătoria noastră pe mare, de la Santa Cruz la Cumana — portul răsăritean de pe Terra Firma [1] —, a fost deosebit de frumoasă. Am traversat Tropicul cancerului în ziua de 27 şi, cu toate că „Pizzaro" nu era o corabie prea bună, am parcurs distanţa dintre ţărmul Africii şi cel al Lumii Noi, 4 050 de kilometri, în 20 de zile. Cîteva păsări

[1] În spaniolă, *Tierra Firme*. Nume dat, în general, regiunilor continentale în opoziţie cu cele insulare.

Aici se referă la coloniile Spaniei din America de Sud — teritoriul ce aparţine astăzi Columbiei şi Venezuelei — la est de rîul Chagres (golful Darién). — *N. R.*

 de uscat, pe care vîntul le purtase în largul mării, s-au ţinut un timp după noi.

Am urmat acelaşi drum pe care-l parcurg, de la prima călătorie a lui Columb, toate vasele care pleacă spre Antile. Se ştie că la traversarea de la Santa Cruz la Cumana, ca şi de la Acapulco la Filipine, marinarii aproape că nu trebuie să pună mîna pe pînze.

Cu cît ne depărtam de coasta africană, cu atît vîntul slăbea. Adesea se oprea complet cîteva ore, aceste perioade de calm fiind însoţite, în mod regulat, de descărcări electrice. Nori negri se adunau grămadă la răsărit şi puteai crede că se pregăteşte o vijelie şi că va trebui să se strîngă pînza de la cafas. Dar nu trecea mult şi din nou se pornea vîntul ; cădeau şi cîteva picături mari de ploaie dar, treptat, semnele de furtună dispăreau fără ca noi să fi auzit măcar glas de tunet. Mulţumită unor astfel de vijelii slabe, care alternează cu perioade liniştite, se ajunge în lunile iunie şi iulie din insulele Canare în Antile sau pe coastele Americii de Sud.

Nimic nu întrece splendoarea şi blîndeţea climei mării tropicale. În timp ce Passato [1] sufla cu putere, termometrul arăta ziua 23—24°C, iar noaptea o temperatură cuprinsă între 22 şi 22,5°C. Cîtă deosebire între mările furtunoase ale regiunilor nordice şi aceste locuri, unde în natură domneşte o linişte desăvîrşită.

La nord de insulele Capului Verde am dat peste varec [2] plutitor. Este vorba de strugurele de mare tropical, *Fucus natans*, care trăieşte numai pînă la 40° latitudine nordică şi sudică, sub oglinda apei. Aceste alge par să indice aici prezenţa unor curenţi. Nu trebuie confundate regiunile unde apare mult varec izolat, cu cele descrise de Columb, complet acoperite cu iarbă de mare, asemănătoare cu nişte cîmpii întinse, care au speriat echipajul caravelei „Santa Maria", aproape de paralela de 42°.

De la 22° latitudine au apărut, într-un număr impresionant, peştii zburători. Ei zvîcneau în sus, patru, cinci şi chiar şase metri. Natura este un izvor nesecat de studiu ; pe măsură ce ştiinţa înaintează, ea îi prezintă mereu celui care ştie cum s-o întrebe cîte o faţă nouă, din care el n-a mai privit-o niciodată.

[1] Este vorba de alizee, vînturi care suflă tot timpul anului din aceeaşi direcţie : de la nord-est în emisfera nordică şi de la sud-est în cea sudică. — *N. R.*

[2] *Varec*(h), alge brune marine sau fragmente de alge, mai ales din genul *Fucus*, aruncate de valuri pe ţărmul mării. Se folosesc ca îngrăşămînt organic, la fabricarea sodei etc. Denumirea de strugure de mare este dată prin asemănarea sa cu strugurele, determinată de aspectul pe care îl are corpul acestei alge. *N. T.*

Am amintit peştii zburători *(Exocoetus volitans)*, pentru a atrage atenţia celor interesaţi asupra nemaipomenitei dimensiuni a vezicii lor înotătoare. Ea formează mai mult de jumătate din corpul peştelui, fapt ce explică salturile sale atît de înalte. Asemenea majorităţii animalelor cu branhii, peştii zburători pot respira destul de mult timp, prin intermediul aceloraşi organe, şi în apă şi în aer. O mare parte a vieţii şi-o petrec în aer, dar biata lor existenţă nu devine prin aceasta mai uşoară. Cînd părăsesc marea, ca să scape de lăcomia bremelor aurii [1], întîlnesc în aer fregatele [2], albatroşii şi alte păsări, care-i înhaţă din zbor. Totuşi, mă îndoiesc că peştii zburători ies din apă numai ca să scape de urmărirea duşmanilor lor. Întocmai ca rîndunelele, ei se înalţă cu miile şi o pornesc drept înainte, întotdeauna împotriva direcţiei valurilor.

La 1 iulie am dat peste rămăşiţele unui vas. Am putut vedea un catarg acoperit cu varec plutitor. Vasul nu putuse naufragia într-o regiune ca aceasta, unde marea este atît de liniştită ; probabil că accidentul s-a produs undeva în mările furtunoase ale Nordului.

Nu ne mai săturam admirînd în fiecare noapte frumuseţea cerului, pe care, cu cît înaintam spre sud, apăreau noi constelaţii. Se trezeşte în fiecare dintre noi un sentiment ciudat, cu totul necunoscut, atunci cînd mergînd spre ecuator şi mai ales trecînd dintr-o emisferă într-alta, vedem cum stelele, pe care le cunoaştem din copilărie, se afundă tot mai adînc şi pînă la urmă dispar. Nimic nu-i aminteşte călătorului cît de departe este de patrie, ca priveliştea unui cer nou. Poziţia stelelor mari, unele pete de ceaţă risipite ici-colo, care se iau la întrecere cu strălucirea Căii Lactee, spaţii care se deosebesc de restul cerului prin tenta lor mai întunecată dau cerului sudic un aspect cu totul aparte. Chiar cineva care nu posedă cunoştinţe de astronomie, simte cînd vede răsărind la orizont uriaşa Constelaţie a Corabiei sau norii strălucitori ai lui Magellan că nu se află în Europa. În ţinuturile echinocţiale, cerul şi pămîntul poartă deopotrivă pecetea straniului.

În noaptea dinspre 4 spre 5 iulie, la 16° latitudine, am văzut pentru prima dată, deslușit, Crucea Sudului. Era mult înclinată şi apărea din cînd în cînd printre nori, strălucind ca argintul, de cîte ori aceştia erau străpunşi de cîte un fulger.

[1] *Chrysophrys aurata*, peşte răpitor din familia sparideelor. Lung de 30—60 cm, înalt şi turtit lateral, poate atinge greutatea de 4—8 kg. Trăieşte în Marea Mediterană şi în Oceanul Atlantic, preferînd apele limpezi. — *N.T.*

[2] Păsări palmipede cu corpul mic şi aripile foarte mari, care trăiesc în regiunile mărilor tropicale. — *N. T.*

Apariţia Crucii Sudului a adus mare bucurie în rîndul echipajului, în special printre acei marinari, care trăiseră în colonii. În singurătatea mării saluţi o stea ca pe un prieten de care ai fost despărţit multă vreme.

Ultimele zile ale traversării nu au fost chiar atît de bune după cum ne făcuseră să sperăm clima blîndă şi marea liniştită. Nu am fost tulburaţi de primejdiile mării, ci de faptul că printre noi, cînd ne apropiam de Antile, s-au ivit cîteva cazuri de friguri galbene. În spaţiul dintre cele două punţi era foarte cald, termometrul se ridicase la 34—36°. Doi marinari, mai mulţi pasageri şi, ceea ce era destul de suspect, doi negri de pe coastele Guineei, precum şi un copil mulatru au fost cuprinşi de această boală, care ameninţa să devină epidemică. Simptomele nu aveau la toţi aceeaşi gravitate, totuşi, unii dintre ei, şi tocmai cei mai viguroşi, au început de a doua zi să aiureze, pierzîndu-şi toată vlaga. Dată fiind nepăsarea cu care se tratează pe un vas de transport tot ce este străin de conducerea corăbiei şi de viteza traversării, căpitanul nu s-a gîndit să ia nici cele mai elementare măsuri împotriva primejdiei care ne pîndea. Nu s-a afumat măcar corabia, iar un chirurg galician, ignorant şi flegmatic, a ordonat să li se ia bolnavilor sînge, deoarece el atribuia febra aşa-zisei iuţeli şi putreziciuni a sîngelui. Pe bord nu exista nici o uncie din coaja arborelui de chinină, iar noi singuri uitasem la îmbarcare să cumpărăm. Am avut mai multă grijă de instrumente decît de sănătate şi crezusem, ca nişte naivi, că pe bordul unui vas spaniol nu putea să lipsească coaja peruviană contra febrei.

La 8 iulie s-a vindecat un marinar, care zăcea pe moarte, printr-o întîmplare vrednică să fie povestită. Hamacul lui era fixat în aşa fel, încît între faţa lui şi punte nu rămînea nici măcar un spaţiu de 26 de centimetri. În această poziţie era imposibil să i se administreze sfintele taine ; după obiceiul de pe vasele spaniole, ceremonia urma să aibă loc cu lumînările aprinse în prezenţa întregului echipaj. De aceea bolnavul a fost scos la un loc aerisit, unde din pînză şi fanioane i se pregătise un sălaş pătrat. Aici urma să zacă pînă la moarte, care se credea a fi destul de apropiată. Dar, îndată ce a fost scos din aerul peste măsură de fierbinte, stătut şi plin de miasme, şi a fost dus în aerul răcoros, curat şi mereu împrospătat, bietul om şi-a revenit din toropeală.

La 12 iulie credeam că pot anunţa pentru a doua zi, înaintea răsăritului, pămînt la orizont.

Cîrmacii care se bizuiau mai mult pe log [1] decît pe indicaţiile cronometrului, zîmbeau cînd noi pretindeam că vom vedea în curînd pămîntul ; ei erau convinşi că mai avem de plutit două sau trei zile. De aceea am avut o mare satisfacţie cînd, în ziua de 13, către ora 6 dimineaţă, de pe catarg ni se anunţă că se vede o porţiune de uscat. Relieful părea înalt, dar se distingea încă destul de neclar din pricina ceţii. Vîntul bătea cu putere, iar marea era foarte frămîntată. Ici-colo, ploua cu picături mari şi atmosfera generală prevestea o furtună violentă. „Pizzaro" urma să treacă printre insulele Tobago şi Trinidad, după cum ne-a comunicat căpitanul.

Aspectul insulei Tobago, îngrămădire de stînci acoperite de vegetaţie, este foarte pitoresc. Albul orbitor al pietrei contrastează plăcut cu verdele unor pîlcuri de copaci, risipite ici-colo. Cactee în formă de făclii încununează vîrfurile munţilor şi dau peisajului tropical un caracter cu totul special. Chiar numai prezenţa lor trădează călătorului că are în faţă coasta americană, căci cacteele aparţin exclusiv Lumii Noi, precum florile de cîmp aparţin Lumii Vechi. Partea de nord-est a insulei este cea mai înaltă, totuşi cele mai înalte piscuri de lîngă ţărm nu par a depăşi înălţimea de 270 sau 290 de metri.

Tocmai înconjurasem pe la nord insula Tobago şi mica insulă Sf. Giles, cînd, de sus, din coşul catargului, ni se semnalează o escadră inamică. Am întors de îndată corabia. Pasagerii au început să intre în panică, deoarece mulţi îşi băgaseră mica lor avere în mărfuri, pe care sperau să le valorifice în coloniile spaniole. Din cînd în cînd urmăream escadra care părea că stă neclintită. Lucru firesc, deoarece luasem drept pînze o mulţime de stînci izolate.

După apusul soarelui, puterea vîntului a slăbit şi cu cît luna cobora spre zenit, cu atît cerul se limpezea. În noaptea aceasta şi în cea următoare am văzut multe stele căzătoare, mai rare spre nord şi mai dese spre sud, ceea ce ne-a făcut să credem că aceşti meteori, despre a căror natură nu ştiam ceva precis, ar putea să depindă, cel puţin în parte, de anumite condiţii locale.

De cînd ne aflam în preajma ţărmului, epidemia care izbucnise pe vas s-a răspîndit repede. Termometrul indica noaptea temperaturi cuprinse între 22 şi 23°C, iar ziua între 24 şi 27°C. Bolnavii sufereau de o deshidratare accentuată a pielii. Erau fără vlagă şi prezentau simptome congestive. Toţi speram că o dată debarcaţi pe insula Margarita sau în portul Cumana, care au renumele că sînt locuri foarte sănătoase, aceşti sărmani oameni se vor înzdrăveni.

[1] Instrument pentru măsurarea vitezei unei ambarcaţii. — *N. T.*

Speranţa nu ni s-a împlinit întocmai. Cel mai tînăr pasager atins de frigurile galbene muri în curînd. A fost o mare dramă, dar din fericire el a fost singura victimă. Era un tînăr de 19 ani, originar din Asturia [1], singurul copil al unei mame văduve. Mai multe împrejurări au contribuit ca moartea acestui tînăr, pe chipul căruia se oglindea mult bun-simţ şi bunătate, să ne impresioneze. Se îmbarcase fără voia lui. El ar fi dorit să muncească în locurile natale, să-şi întreţină mama, dar aceasta se sacrificase şi, cu toate că rămînea fără nici un sprijin, îşi trimisese fiul ca să-şi încerce norocul la o rudă bogată, care trăia în Cuba. Cuprins mai întîi de o toropeală inexplicabilă, boala s-a declanşat violent. A doua zi de boală deja delira, iar a treia zi muri, deşi frigurile galbene sau vărsatul negru nu omoară aşa de repede la Veracruz. Cu noi mai călătorea un tînăr asturian, care dorea să ajungă la Santiago de Cuba, cu compatriotul lui, pentru ca acesta să-l introducă şi pe el în casa acelei rude, în care îşi puseseră amîndoi toată speranţa. Nu s-a dezlipit o clipă de lîngă patul bolnavului şi este destul de curios cum nu s-a contaminat şi el. Era sfîşietor să auzi cum cel rămas în viaţă, pradă durerii lui adînci, blestema nenorocitele sfaturi, care-l mînaseră într-o lume depărtată, unde acum se afla singur şi părăsit.

Stăteam toţi pe punte, pradă gîndurilor negre. Nu mai încăpea îndoială că frigurile care bîntuiau pe bord luaseră de cîteva zile un caracter malign. Privirile noastre ţintuiau ţărmul muntos, pustiu, pe care ajungea din cînd în cînd cîte o rază de lună strecurată printre nori. Marea unduia încet, cu licăriri slabe, fosforescente. Nu se auzea decît ţipătul monoton al unor păsări mari de apă, care păreau să caute ţărmul. O tăcere adîncă domnea în jur, dar liniştea naturii contrasta cu zbuciumul dureros din pieptul nostru. Către ora opt a început să bată încet clopotul morţii. La acest semn de doliu, marinarii şi-au întrerupt munca şi au îngenuncheat, spunînd o scurtă rugăciune. Moment impresionant, care aminteşte de acele timpuri, cînd primii creştini se considerau membrii aceleiaşi familii, şi care şi acum îi apropie pe oameni în faţa nenorocirii comune. Noaptea, cadavrul tînărului din Asturia a fost adus pe punte şi, la recomandarea preotului, n-a fost aruncat în mare decît după răsăritul soarelui, pentru ca ceremonia funebră să se poată face conform ritualului bisericii catolice. N-a fost om pe bord, pe care să nu-l fi mişcat soarta acestui tînăr, pe care îl văzusem vioi şi sănătos cu cîteva zile înainte.

[1] Provincie în Spania. — *N. R.*

Mulţi pasageri de pe „Pizzaro“ s-au hotărît să părăsească ambarcaţia în primul loc unde debarcarea va fi posibilă, urmînd să aştepte sosirea unei corăbii poştale pentru a-şi continua drumul spre Cuba sau Mexic. Locul dintre cele două punţi era în mod cert un focar de infecţie, şi, deşi nu eram prea convins că frigurile se iau prin contact direct, am socotit că este mai prudent să debarcăm şi noi la Cumana.

Hotărîrea pe care am luat-o în noaptea dintre 14 şi 15 iulie a avut o înrîurire fericită asupra desfăşurării călătoriei noastre. În loc să zăbovim numai cîteva săptămîni, am rămas un an întreg pe Terra Firma. Fără epidemia de pe „Pizzaro“ n-am fi ajuns niciodată pe Orinoco, în regiunea Casiquiare sau la hotarul posesiunilor portugheze de pe Rio Negro. Poate că tot acestei schimbări în orientarea călătoriei noastre, avem să-i mulţumim faptul că, în cursul unei şederi atît de îndelungate în ţinuturile echinocţiale, am rămas atît de sănătoşi.

După cum se ştie, în primele luni după strămutarea lor sub cerul arzător al tropicelor, europenii se găsesc într-o mare primejdie. Am avut norocul să ne petrecem acest timp, în care europenii debarcaţi se află în pericol, în oraşul excepţional de fierbinte, dar cu o climă foarte uscată, Cumana, considerat drept un oraş foarte sănătos. Dacă ne-am fi continuat călătoria spre Veracruz, uşor am fi putut avea soarta multor pasageri de pe pachebotul „Alcudia“, care a sosit la Havana o dată cu „Pizzaro“, tocmai cînd în Cuba şi pe ţărmul de răsărit al Mexicului făceau ravagii îngrozitoarele friguri galbene.

A durat mult pînă cînd am putut vedea ţărmul înalt al insulei Margarita, unde trebuia să acostăm pentru a ne informa despre crucişătoarele engleze şi a ne interesa dacă este periculos să ancorăm în portul La Guaira.

Către ora 11 dimineaţă ne-a apărut în faţă o insulă foarte joasă, pe care se înălţau cîteva dune. Prin ochean nu se zărea nici urmă de locuitori sau de ogoare. Doar ici, colo, cactuşi cilindrici, ca nişte candelabre. Pămîntul, aproape lipsit de vegetaţie, părea că se mişcă în valuri, din cauza refracţiei puternice a razelor de soare la trecerea lor prin straturile de aer care vin în contact cu suprafaţa înfierbîntată a pămîntului.

Ţinutul neted, care îl aveam în faţă, nu se potrivea de loc cu ceea ce ne imaginam noi a fi insula Margarita. În timp ce lumea era ocupată să consulte hărţile, fără a le putea pune de acord, de pe catarg sînt semnalate cîteva mici bărci de pescari. Căpitanul vasului „Pizzaro“ a crezut că o lovitură de tun îi va face pe pescari să se apro-

pie, dar un astfel de semnal nu foloseşte la nimic în ţările în care cînd cel slab întîlneşte pe cel puternic, crede că trebuie să se aştepte numai la violenţă. Bărcile au luat-o la fugă spre apus şi ne vedeam în aceeaşi încurcătură ca şi în faţa micii insule Graciosa, din arhipelagul Canare. Nici o persoană de pe bord nu fusese vreodată prin aceste locuri. Deşi marea era foarte liniştită, totuşi, apropierea unei insule atît de joase părea să necesite anumite măsuri de precauţie. Aşadar, nu ne-am mai apropiat de uscat şi cum sonda arăta că apa are numai 5,5—7,3 metri, am aruncat ancora.

Conform hotărîrii căpitanului, urma să trimitem pe uscat pe unul dintre cîrmaci. Pregătirile pentru lansarea la apă a şalupei au început imediat. Cum ţărmul era destul de departe, se punea întrebarea dacă întoarcerea la corvetă nu devenea dificilă spre seară, cînd vîntul ar fi devenit mai puternic.

Tocmai ne pregăteam să mergem la ţărm, cînd de-a lungul acestuia am zărit două pirogi. Le-am chemat cu o nouă lovitură de tun şi am înălţat pavilionul Castiliei. În sfîrşit, ele s-au apropiat, dar cu teamă. Ca toate pirogile băştinaşilor, acestea erau construite dintr-un singur trunchi de copac ; în fiecare din ele se găseau optsprezece indieni din neamul guaykerilor, înalţi de statură şi goi pînă la brîu. După conformaţia corpului păreau oameni puternici, iar culoarea pielii era brună spre un roşu arămiu. De departe, aşa cum şedeau nemişcaţi profilaţi pe orizont, păreau nişte statui din bronz.

De îndată ce pirogile s-au apropiat destul pentru ca să ne putem adresa indienilor în limba spaniolă, aceştia şi-au pierdut neîncrederea şi au venit direct spre noi. De la ei am aflat că insula joasă lîngă care ancorasem era insula Coche, pămînt nelocuit vreodată. Navele spaniole, care vin din Europa, trec mai departe spre nord, ca să angajeze un pilot în portul Pampatar.

Guaykerii aparţin populaţiei de indieni civilizaţi care locuiesc pe ţărmurile insulei Margarita şi în cartierele mărginaşe ale Cumanei. Ei se bucură de diferite privilegii, deoarece din primele timpuri ale cuceririi spaniole s-au dovedit prieteni credincioşi ai castilienilor. Indienii din cele două pirogi părăsiseră noaptea portul Cumana. Vroiau să aducă lemn de construcţie din pădurile de *Cedrela (Cedrela odorata)* [1], care se întind de la capul San José pînă dincolo de vărsarea lui Rio Carupano. Ne-au dat nucî de cocos proaspete şi cîţiva peşti

[1] Arbore din familia *Meliaceae*, care creşte în regiunile tropicale şi subtropicale, formînd păduri întinse. Lemnul său tare este folosit frecvent în construcţii. — *N. T.*

din specia *Choetodon*, al căror colorit frumos nu l-am putut admira îndeajuns.

Proprietarul uneia dintre pirogi s-a oferit să rămînă pe bordul lui „Pizzaro" şi să ne servească drept pilot. Omul se recomanda prin toată fiinţa lui ; era un observator ager şi manifesta un interes deosebit pentru cunoaşterea vieţuitoarelor mării, precum şi a plantelor indigene. O întîmplare fericită a vrut ca primul indian pe care l-am întîlnit să fie omul căruia să-i datorăm atîtea cunoştinţe extrem de folositoare scopurilor călătoriei noastre. Pomenesc cu plăcere în cartea de faţă numele lui Carlos del Pino, căci aşa îl chema pe acest indian, care timp de 16 luni ne-a întovărăşit în expediţii de-a lungul ţărmurilor sau în interiorul continentului.

Spre seară, căpitanul a dat ordin să se ridice ancora. Cîrmind spre vest, am avut curînd în faţa noastră mica insulă Cubagua, astăzi complet pustie, dar care, mai demult, era vestită pentru pescuitul de perle. Spaniolii clădiseră aici, îndată după călătoriile lui Columb şi Ojeda, un oraş cu numele de Noul Cadiz, din care n-a mai rămas nici urmă.

Curînd am văzut înălţîndu-se maiestuos la orizont, în partea de apus a insulei Margarita, munţii înalţi de la Cap Macanao.

Vîntul era foarte slab şi căpitanul a găsit că este mai prudent să se încrucişeze pînă la ivirea zorilor. Se temea să pătrundă noaptea în portul din Cumana ; o întîmplare nenorocită, care se petrecuse de curînd tocmai aici, părea să impună această prevedere. Un pachebot care ancorase fără să aprindă felinarele din spatele corabiei a fost luat drept vas inamic şi bateriile din Cumana au tras în el. Căpitanului i-a fost smuls un picior iar după cîteva zile a şi murit la Cumana.

O parte din noapte am petrecut-o pe punte, ascultîndu-l pe indian care ne povestea despre animalele şi plantele ţării sale. Spre marea noastră bucurie am aflat că la cîteva mile de ţărm exista un ţinut muntos, locuit de spanioli, unde ar domni un climat cu adevărat răcoros ; în cîmpii s-ar întîlni două feluri de crocodili *(Crocodilus acutus* şi *Crocodilus bava)*, apoi şerpi boa, ţipari electrici *(Gymnotus electricus, Temblador)* şi mai multe specii de jaguari. Deşi numele indigene ne erau complet necunoscute, simpla descriere a aspectului şi a obiceiurilor acestor animale ne-a făcut să recunoaştem curînd speciile, pe care indigenii le numeau astfel. Nici prin minte nu ne trecea că aceste animale sînt aşa de numeroase în ţinuturile spre care călătoream şi că le vom putea observa de îndată, în pădurile din Cumana.

86 Nimic nu excită mai mult curiozitatea naturalistului ca relatarea minunilor unei ţări, pe care are intenţia s-o viziteze.

La ivirea zorilor zilei de 16 iulie 1799, în faţa noastră se întindea un ţărm verde, pitoresc. Spre sud, orizontul era mărginit de Munţii Noii Andaluzii, pe jumătate ascunşi în nori. Dar iată şi oraşul Cumana, cu fortăreaţa lui. La ora 9 dimineaţa, 41 de zile de la plecarea noastră din La Coruña ancoram în port. Bolnavii se tîrau anevoie pe punte, ca să se desfete cu priveliştea ţării în care suferinţele lor aveau să ia sfîrşit.

Capitolul 4

PRIMA CUNOŞTINŢĂ CU ORAŞUL CUMANA. PE MALURILE MANIZANESULUI

În zorii zilei de 16 iulie ne aflam la debarcaderul din faţa gurii lui Rio Manizanes, dar nu am putut debarca decît tîrziu, în cursul dimineţii, pentru că a trebuit să aşteptăm vizita funcţionarilor vamali.

Cocotieri înalţi de 20 de metri împodobeau ţărmul. Dincolo de ei se întindea cîmpia acoperită cu tufe de *Cassia* [1], *Capparis* [2] şi mimoze sub formă de arbuşti, care, asemenea pinilor din Italia îşi desfac ramurile în evantai. Frunzele penate ale palmierilor se profilau pe un cer albastru, senin, pe care nu-l tulbura nici o urmă de ceaţă. Soarele urca repede spre zenit ; în văzduh plutea o lumină orbitoare, care învăluia deopotrivă colinele alburii cu cactuşi cilindrici şi marea atît de liniştită, ale cărei ţărmuri erau populate de colonii de pelicani *(Pelicanus fuscus L.)*, bîtlani şi flamingi. Lumina strălucitoare a zilei, intensitatea coloritului şi conformaţia plantelor, penajul pestriţ al păsărilor, toate contribuiau ca natura tropicală să ţi se pară şi mai atrăgătoare.

[1] Plante tropicale şi subtropicale din familia *Caesalpinoideae*, dezvoltîndu-se fie ca plante izolate sau tufe, fie ca arbuşti sau copaci veritabili. Există aproximativ 450 de specii tropicale. Importante sînt speciile africane *(Cassia acutifolia)*, care dau frunzele de senna cu efect purgativ *(Folia sennae)*. — *N. T.*

[2] Plante din familia *Capparaceae*. În general apar ca tufe spinoase, adesea agăţătoare, cu frunze ovale, flori mari, axiale, albe sau roşietice şi fructe bace, conţinînd un alcaloid numit *capparidină*. Se cunosc 350 de specii răspîndite în zonele cu climă caldă. În Franţa se cultivă mai ales pentru mugurii florali, care sînt comestibili — caperele. — *N. T.*

Cumana, capitala Noii Andaluzii, se află la patru kilometri şi jumătate de debarcaderul sau bateria de la Boca, unde debarcasem după ce depăşisem o zonă mai dificilă de la vărsarea lui Rio Manizanes. Trebuia să străbatem o cîmpie largă, care se afla între cartierul guaykerilor şi ţărm. Arşiţa era sporită de pămîntul sterp în mare parte, care se încălzea puternic. Termometrul înfundat în nisipul alb arăta 37,7°C.

Prima plantă pe care am cules-o de pe pămîntul american a fost *Avicennia tomentosa* [1], care aici nu atinge nici 60 de centimetri, şi care împreună cu *Sesuvium* [2], *Gomphrena* galbenă şi cacteele acoperă solul îmbibat cu săruri ; ele fac parte din acele puţine plante, care trăiesc în societatea altor plante, lucru care în zona fierbinte se întîlneşte numai pe ţărmul mării şi pe platourile înalte ale Anzilor. În legătură cu Avicennia ar fi interesant de amintit că ea creşte atît pe ţărmul Americii de Sud, cît şi pe coasta Malabar.

Indianul care ne pilotase vasul ne-a purtat prin grădina lui, care semăna mai mult a crîng decît a pămînt cultivat. Pentru a ne dovedi cît de rodnic e pămîntul acestor meleaguri, ne-a arătat un *Bombax heptaphyllum* [3] al cărui trunchi măsura în al patrulea an 75 de centimetri în diametru. Eu cred, totuşi, că informaţiile indianului în legătură cu vîrsta copacului erau puţin exagerate. Tot în grădina lui am văzut pentru prima oară un *Guama* [4] *(Inga spuria)* în plină floare, care creşte mai ales în locuri umede, atingînd înălţimi între 15,5 şi 19,5 metri. L-am văzut şi prin cartierul indienilor, care are străzi drepte şi case noi, cu un aspect foarte prietenos. Cartierul fusese reclădit de curînd, după cutremurul care distrusese Cumana cu un an şi jumătate înainte de venirea noastră. Nici n-am trecut bine podul de lemn peste Rio Manizanes, în care se găsesc crocodili mici numiţi *Bava*, că ne-au şi întîmpinat pretutindeni urmele acestei îngrozitoare catastrofe, care nu putuseră fi şterse complet.

Aşa cum cerea protocolul, am fost conduşi şi la guvernatorul provinciei, Don Vincente Emparan, ca să-i înmînăm paşapoartele, eliberate de Secretariatul de stat. Ne-a primit cu sinceritatea şi cu nobila simplitate care din toate timpurile au fost trăsăturile de caracter ale

[1] Plantă din familia *Avicnnioideae* (vezi mangrove) — *N. T.*

[2] Plantă din familia *Aizoaceae*, creşte în regiunea tropicală şi subtropicală. — *N. T.*

[3] Plantă din familia *Bombaceae*, se cunosc 60 de specii, mai ales în regiunea tropicală. — *N. T.*

[4] *Inga spuria*, plantă din familia *Ingeae*, cu frunze penate, flori axiale albe sau galbene, izolate sau în inflorescenţe. — *N. T.*

poporului basc. Înainte de a fi fost numit guvernator la Portobelo şi la Cumana, el se distinsese în marina regală, în calitate de căpitan de corabie. Numele lui ne aminteşte o întîmplare dintre cele mai curioase şi mai triste din istoria războaielor navale. După ultima ruptură dintre Spania şi Anglia, doi fraţi ai guvernatorului Emparan s-au angajat noaptea într-o luptă navală, în faţa oraşului Cadiz, fiecare crezînd că are în faţă un vas duşman. Lupta a fost atît de aprigă, încît amîndouă corăbiile s-au scufundat aproape deodată. Numai o mică parte a celor două echipaje s-a salvat, iar fraţii au avut nenorocul să se recunoască puţin timp înaintea morţii.

Guvernatorul din Cumana s-a arătat foarte încîntat auzind despre hotărîrea noastră de a rămîne un timp în Noua Andaluzie. La acea vreme, această regiune era cunoscută în Europa doar cu numele, şi munţii şi malurile numeroaselor ei rîuri ofereau cercetătorilor naturii cel mai vast cîmp de activitate. Guvernatorul ne-a arătat bumbac colorat cu culori indigene şi mobile frumoase, făcute în întregime din lemnul ţării lor. În ciuda poruncilor de la Curte şi a recomandaţiilor date de un ministru puternic, ştiam că vom avea numeroase neplăceri în timpul şederii noastre în coloniile spaniole, dacă nu vom reuşi să trezim în regenţii acestor imense întinderi de pămînt un interes deosebit pentru noi. Emparan era din fericire un prieten prea bun al ştiinţei şi de aceea nu i s-a părut curios că veneam de la o depărtare atît de mare ca să adunăm plante şi să stabilim, din punct de vedere astronomic, poziţia cîtorva localităţi. El n-a suspectat călătoria noastră de alte scopuri decît cele menţionate în paşaport şi mărturiile publice ale stimei pe care ne-a arătat-o în cursul îndelungatei şederi în districtul pe care-l administra au contribuit mult la primirea prietenească de care am avut parte, peste tot, în America de Sud.

Seara am dat ordin să fie aduse pe uscat instrumentele şi, spre marea noastră satisfacţie, le-am găsit pe toate în bunăstare. Între timp închiriasem o casă încăpătoare, situată favorabil pentru efectuarea observaţiilor astronomice. Cînd bătea briza, în casă domnea o răcoare plăcută. Ferestrele nu aveau nici geamuri şi nici măcar hîrtia care de cele mai multe ori, în Cumana, ţine loc de geam.

Toţi pasagerii de pe „Pizzaro" părăsiseră corabia, dar cei atinşi de friguri se vindecau foarte încet. Am văzut cîţiva, care după o lună, cu toate îngrijirile date de compatrioţii lor, erau încă foarte palizi şi foarte slabi. În coloniile spaniole ospitalitatea este atît de mare, încît europeanul, care vine acolo fără scrisori de recomandare şi fără bani, poate fi destul de sigur că va fi ajutat, dacă debarcă bolnav undeva, în vreun port. Catalanii, galicienii şi cei din Biscaya au cele mai

 strînse legături cu America. Ei alcătuiesc acolo trei corporații distincte, care influențează obiceiurile, meșteșugurile și comerțul în colonii. Pînă și cel mai sărman locuitor din Siges sau din Vigo este sigur că va găsi adăpost în casa unui *pulpero* (mic negustor) catalan sau galician, fie că se îndreaptă spre Chile, spre Mexic sau spre Filipine. Am fost martorul unor fapte emoționante, cînd oameni complet străini au fost ajutați ani în șir din toată inima. Zic unii că e ușor să fii ospitalier într-o țară cu o climă splendidă, în care hrana se găsește din belșug, plantele indigene oferă leacuri, iar bolnavul întins în hamac găsește adăpost sub un șopron. Dar oare nu contează povara pe care o reprezintă pentru familia gazdei sosirea unui necunoscut a cărui fire n-o știe nimeni ? Să trecem ușor peste compătimirea caldă, peste grija pînă la sacrificiu a femeilor, peste răbdarea care este întotdeauna pusă la încercare în cursul unei convalescențe lungi și grele ?

Regiunea în care se găsește orașul Cumana este, din punct de vedere geologic, foarte interesantă. Culmile înalte calcaroase, Brigantin și Tataraqual se întind de la est la vest, de la piscul Imposible pînă la Mochima și Campanario. Într-o vreme foarte depărtată se pare că marea despărțise culmile muntoase menționate de regiunea stîncoasă de la nord, Araya și Maniquarez. Pe coasta de sud a golfului Cariaco, tot ținutul sărături os, prin care curge astăzi Rio Manizanes, se afla sub apă. Ipoteza aceasta devine certitudine cînd studiezi mai bine împrejurimile orașului Cumana. Marea s-a retras încet, lăsînd uscatului întregul teren, în mijlocul căruia se înalță un grup de coline, alcătuite din gips și calcar de vîrstă recentă.

Cumana este așezată lîngă aceste coline, care au fost odată niște insule în golful Cariaco. Partea de cîmpie din nordul orașului se numește „plaja mică". Ea se întinde spre răsărit pînă la Punta Delgada, unde este o vale îngustă, acoperită cu *Gomphrena flava* [1].

Colina de calcar, pe care, după cum am spus mai sus, o considerăm o fostă insulă a vechiului golf, este acoperită de cactee în formă de făclie. Multe dintre aceste plante sînt înalte de 10—13 metri, iar trunchiul lor acoperit de licheni se ramifică în mai multe brațe dispuse sub formă de candelabru, ceea ce le dă o înfățișare foarte stranie. Lîngă Maniquarez, la Punta Araya, am măsurat un cactus al cărui trunchi avea o circumferință de peste 1,54 m. Un european, care

[1] Plantă din familia *Amarantaceae*, cu frunze păroase, inflorescență de obicei sferică, bractee uscate, splendid colorate. Se cunosc aproape 100 de specii în America Centrală și de Sud. Unele specii sînt cultivate. — *N. T.*

cunoaşte numai cactusul din sere, se miră cînd află că lemnul acestei plante cu timpul devine foarte tare, că rezistă sute de ani agenţilor atmosferici şi că indienii din Cumana îl întrebuinţează cu precădere pentru confecţionarea vîslelor sau fac din el prag pentru uşi. Locul unde cactuşii ţepoşi şi semeţi stau aliniaţi este socotit aproape de nepătruns. Asemenea aglomeraţii, numite *tunales*, nu-l opresc din drum numai pe indigenul care umblă gol, pînă la brîu ; de ele trebuie să te temi chiar dacă eşti îmbrăcat. În cursul plimbărilor noastre singuratice, am încercat uneori să pătrundem în tunalul de pe vîrful colinei ; acolo se afla şi fortăreaţa, pînă la care ne ducea un drum uşor de parcurs. Cînd ne surprindea uneori noaptea pe colină (în clima aceasta, amurgul nu există), situaţia noastră devenea destul de îngrijorătoare, deoarece — şerpii *Cascabel*, *Coral*, şarpele-cu-clopoţei, şi alţi şerpi veninoşi caută la vremea ouatului tocmai astfel de locuri fierbinţi şi uscate, ca să-şi depună ouăle în nisip. 91

Fortul San Antonio, pe care în zilele de sărbătoare se înălţa steagul Castiliei, se află la numai 58,5 metri deasupra nivelului mării. Văzută din port, ea are un aspect foarte pitoresc aşa albă cum se profilează pe peretele întunecat al munţilor, ale căror piscuri înalte acoperite uneori de zăpadă, de un albastru diafan, se contopeşte cu albastrul cerului. Coborînd spre sud-vest, se ajunge, pe versantul aceleiaşi coline, la ruinele vechiului fort Santa Maria. De aici poţi avea la asfinţit o minunată privelişte asupra golfului, mîngîiat de briza răcoroasă a mării. În spatele malului stîncos al peninsulei Araya apar piscurile înalte ale insulei Margarita ; spre apus, micile insule Caracas, Picuito şi Borocha, altădată legate de ţărmul Terrei Firma.

Soarele încălzind inegal apa şi uscatul, piscurile munţilor, ca şi promontoriile, par din cauza mirajului mult mai înalte. La căderea nopţii vedem cum aceste mase de piatră, care par să plutească în văzduh, coboară iarăşi pe temeliile lor ; datorită fenomenului de refracţie diferenţiat după mediu, ai impresia că stîncile se mişcă, întinderile sterpe şi nisipoase se unduiesc asemenea unor valuri.

Oraşul Cumana se află între fortul San Antonio şi micile rîuri Manizanes şi Santa Catalina. Delta, formată de braţele celui dintîi (Manizanes), este un ţinut roditor, unde cresc *Mamnea* [1], *Achra* [2], banani

[1] *Mamnea americana*, plantă din familia gutiferelor, cu frunze foarte lungi, lucioase şi groase. Florile sînt albe şi mari, fructele asemănătoare merelor sau caiselor, galbene, cu diametru pînă la 10 cm. Se folosesc la prepararea unui vin special. Se mănîncă şi proaspete. — *N. T.*

[2] *Manilkara*, arbore mic din familia sapotaceelor, cu coroană deasă, formată din frunze lucioase ca pielea, culoare verde închis. Fructele suculente, roşii-cafenii

 şi alte plante, care se cultivă în grădinile sau *charas*-urile indienilor. În oraş nu se găseşte nici o clădire mai impunătoare şi dată fiind frecvenţa cutremurelor, ne vine greu să credem că va avea vreodată clădiri mari.

Cartierele mărginaşe ale Cumanei sînt aproape tot atît de populate ca oraşul vechi. Există trei suburbii : cartierul locuit de *serritos*, în care cresc exemplare frumoase de tamarini [1], cartierul San Francisco, la sud-est şi marele cartier al quaykerilor sau al guayguerilor. Indigenii care poartă astăzi acest nume făceau parte odinioară din tribul guaraunos, ai cărui urmaşi mai trăiesc astăzi în regiunea mlăştinoasă dintre braţele fluviului Orinoco. Oameni bătrîni m-au încredinţat că în limba strămoşilor lor exista un dialect al limbii guaraunos dar că, de peste un secol, indigenii din Cumana şi cei din insula Margarita vorbesc numai castiliana.

Cuvîntul quaykeri, ca şi cuvintele Peru şi peruvian îşi datoresc originea numai unei neînţelegeri. Cînd însoţitorii lui Columb au trecut pe lîngă insula Margarita, pe al cărui ţărm nordic locuieşte şi astăzi partea cea mai aleasă a urmaşilor quaykerilor, au zărit cîţiva indieni care prindeau peştii aruncînd un băţ ascuţit perfect la vîrf, legat de o sfoară. Europenii i-au întrebat în haitiană pe indieni cum îi cheamă, dar aceştia crezînd că sînt întrebaţi despre cîngile lor făcute din lemn tare şi greu al palmierului *Macana* au răspuns : *quaike, guaike,* adică : băţ ascuţit. Guaykerii, neam de pescari iscusiţi, civilizaţi, se deosebesc astăzi în mod evident de sălbaticii guaraunos de pe Orinoco.

Datele privind populaţia Cumanei s-au calculat greşit, dîndu-se cifre prea mari. În anul 1800 se aprecia că ar exista 20 000 de suflete, dar oraşul inclusiv suburbiile nu părea să aibe nici 12 000 de locuitori.

La vărsarea micului rîu Santa Catalina, pe ţărm cresc plante rizofore *(Rhizophora mangle)* [2] ; dar aceste manglare nu sînt atît de

se aseamănă cu merele şi sînt considerate de cunoscători a fi printre cele mai răcoritoare şi plăcute fructe din zona tropicală. Se consumă numai cînd sînt complet coapte, adică atunci cînd şi-au pierdut viscozitatea caracteristică. Creşte în toată zona tropicală a Americii de Sud. — *N. T.*

[1] *Tamarindus,* arbore din familia leguminoaselor, cu unica specie *Tamarindus indica.* Este un arbore înalt pînă la 25 m, cu frunze paripenate, flori gălbui şi fructul o păstaie lungă şi plată. Este cultivat mult în regiunile tropicale. — *N. T.*

[2] Arbore caracteristic mangrovelor (asociaţii vegetale din regiunile inundabile) cu tulpina susţinută de un număr mare de rădăcini adventive, care o pun la adăpost de valuri în timpul fluxului. Priviţi de departe aceşti arbori se prezintă ca şi cum ar sta pe catalige. — *N. T*

mari ca să aducă prejudicii curăţeniei aerului din Cumana. În rest, cîmpia este presărată cu tufe răzleţe de *Sesuvium portulacastrum*, *Gomphrena flava*, *Gomphrena myrtifolia*, *Talinum cuspidatum* [1], *Talinum cumanense* [1] şi *Portulaca lanuginosa*. Printre aceste ierburi se înalţă, ici-colo, *Avicennia tomentosa*, *Scoparia dulcis*, o mimoză arborescentă cu frunze foarte sensibile, dar mai ales *Cassiile*, care sînt atît de multe în America de Sud, încît în călătoriile noastre am adunat mai mult de 30 de specii.

Dacă părăseşti oraşul pe lîngă rîu şi mergi spre sud, trecînd cartierul indian, ajungi mai întîi la un hăţiş de cactee şi apoi într-un loc deosebit de frumos, pe care îl umbresc tamarini, pomi brazilieni, *Bombax* şi alte plante deosebite prin frunze ca şi prin flori. Solul este aici bun pentru păşunat, printre pîlcurile de pomi fiind răspîndite stîne făcute din trestie. Laptele rămîne proaspăt dacă se păstrează în vase poroase din lut de Maniquarez şi nu în fructul în formă de sticlă făcut dintr-o ţesătură foarte deasă de fibre lemnoase al arborelui de dovleac. Din cauza unei idei preconcepute, care domneşte în ţările nordice, crezusem că în ţările calde vacile nu dau un lapte prea gras. Dar şederea la Cumana şi mai ales călătoria prin cîmpia vastă, acoperită de ierburi şi de mimoze ierboase de la Calabozo, m-au învăţat că rumegătoarele de origine europeană se obişnuiesc perfect cu un climat cald, cu condiţia să găsească apă şi hrană bună. Prelucrarea laptelui dă rezultate excelente în provinciile Noii Andaluzii, Barcelonei şi Venezuelei, iar hrana vacilor este adesea mai bună pe cîmpiile de aici decît în spatele Anzilor.

De pe plajă şi de la stînile despre care am pomenit, ai, mai ales la răsăritul soarelui, o privelişte foarte frumoasă asupra unui grup de munţi calcaroşi înalţi. Vîrful cel mai înalt, aşa-numitul Brigantin, din spatele lui Brito şi Tataraqual, are o înfăţişare deosebit de pitorească. Numele i se trage de la forma unei văi adînci situate pe versantul lui nordic, care aduce cu interiorul unei corăbii. Vîrful muntelui este turtit şi aproape golaş, sau, ca să folosesc expresia sugestivă a marinarilor spanioli, piscul muntelui este o masă.

În anul 1797, din ordinul guvernatorului Cumanei au fost trimişi oameni curajoşi să cerceteze ţinutul şi să deschidă un drum drept peste piscul Mesa, spre Nueva Barcelona. Se credea, şi pe drept cuvînt, că acest drum va fi mai scurt şi nu atît de primejdios pentru sănătatea călătorilor ca drumul de-a lungul ţărmului, pe care îl par-

[1] Specie din familia *Portulacaceae* din regiunile tropicale şi subtropicale. — *N. T.*

curg curierii din Caracas. Dar toată osteneala de a trece dincolo de lanţul munţilor a rămas fără rezultat. Printr-o vale interioară, formată de munţi şi de versantul sudic al lui Cerro de San Antonio, curge Rio Manizanes. Aici se află şi unicul ţinut complet împădurit din întreaga regiune. Se numeşte cîmpia charas-urilor, din cauza numeroaselor plantaţii, pe care indigenii le experimentează, de cîţiva ani încoace, de-a lungul rîului. Un drum îngust duce de la colinele San Francisco, prin pădure, la azilul capucinilor, o casă de ţară foarte atrăgătoare, pe care călugării aragonezi au clădit-o pentru misionarii bătrîni de aici.

Spre răsărit, arborii de pădure devin tot mai puternici. În aceste locuri se întîlnesc *Machii* comuni, sau maimuţele urlătoare, care la Cumana sînt foarte rare. La poalele arborilor *Capparis, Bauhinia* [1] şi *Zygophyllum* [2] cu flori galbene-aurii, se întinde un covor de *Bromelia* [3] (*Chihuchihue,* din familia ananas), care cu mireasma şi cu frunzişul lor răcoros atrag şerpii-cu-clopoţei.

Rio Manizanes are o apă foarte limpede. El izvorăşte, ca toate rîurile Noii Andaluzii, de undeva din regiunea savanelor *(llanos).* Umbrite de *Erythrina* [4], *Ceiba* [5] şi alţi arbori giganţi, malurile Ma-

[1] Liană mare din familia cesalpinaceelor. Are tulpina răsucită în jurul arborilor, din care cauză unele specii sînt poreclite „scara maimuţelor". Se cunosc aproximativ 200 de specii, unele întrebuinţate pentru diferite medicamente, altele folosite pentru fibrele lor foarte rezistente. Sînt caracteristice pădurilor din zona tropicală a Americii de Sud, Indiei, R. P. Chineze etc. — *N. T.*

[2] Familia *Zygophillaceae* cuprinde plante cu aspect de tufe scunde, cu ramuri cărnoase. Din această familie face parte şi genul *Zygophillum,* cu flori albe sau galbene-aurii. Acestei familii îi mai aparţin şi genurile : *Guajacum, Fagonia, Peganum, Tribulus, Nitraria* etc. Ultimele trei cresc şi în ţara noastră. — *N. T.*

[3] Gen de arbuşti din familia bromeliaceelor, cu frunze dispuse în rozetă şi flori terminale. Din aceeaşi familie se întîlnesc frecvent la tropice *Tillandsia usneoides,* care trăieşte ca plantă epifită, avînd aspectul unor licheni filamentoşi, şi ananasul cunoscut mai ales pentru fructele lui parfumate, suculente şi foarte gustoase care se mănîncă proaspete sau conservate, şi pentru fibrele foliare rezistente din care băştinaşii fac diferite împletituri şi ţesături. — *N. T.*

[4] Plantă tropicală din familia leguminoaselor. Speciile genului *Erythrina* cresc sub formă de tufe, liane tîrîtoare şi arbori. Se cunosc 104 specii, multe fiind plante decorative. Între ele, *Erythrina falcata* este un arbore de o frumuseţe excepţională. Nu prea înalt, aproape fără frunze (pe care le pierde în timpul cît e în floare), din iunie pînă în august are toate ramurile îmbrăcate complet în flori, profilîndu-se ca o pată roşie-purpurie, vie, pe fondul coroanelor verzi ale celorlalţi arbori. *Erythrina crista-galli* este o liană tîrîtoare care ornamentează decorul tropical. Lemnul de *Erythrina* fiind foarte uşor, este utilizat la fabricarea dopurilor. — *N. T.*

[5] Sau *arborele de lînă* este cunoscut sub numele indigen de *sumauma.* Face parte din familia bombacaceelor. Are o tulpină gigantică, groasă, ce abia poate fi

nizanesului sînt foarte prietenoase. Un rîu, care în perioada apelor mari are o temperatură de numai 22° C, în timp ce în aer termometrul arată 30—33° C, este o binefacere nepreţuită într-o regiune în care tot timpul anului domneşte o arşiţă înfiorătoare şi unde ai poftă să faci baie de mai multe ori pe zi. Gîndindu-ne la plăcerea copiilor de a face baie, putem spune că ei îşi petrec aici mare parte din viaţă în apă. Toţi locuitorii, pînă şi femeile celor mai bogate familii, ştiu să înoate. Într-o ţară în care omul este încă atît de aproape de natură, atunci cînd se întîlnesc două persoane dimineaţa, ele nu au nimic mai important de întrebat decît dacă astăzi rîul este mai rece decît ieri. Baia se face în diferite feluri. Am vizitat, de pildă, seară de seară, într-un cartier mărginaş al guaykerilor, un cerc de persoane foarte onorabile. Acolo, la lumina lunii, se puneau scaune în apă. Bărbaţii şi femeile purtau o îmbrăcăminte uşoară. Familia şi străinii s-au aşezat şi au rămas cîteva ore în rîu, fumînd şi discutînd, după obiceiul locului, despre nemaipomenita secetă a anotimpului, despre ploaia torenţială din districtele învecinate, dar mai ales despre luxul pe care-l reproşează doamnele din Cumana celor din Caracas şi Havana. Societatea aceasta nu se lasă deranjată nici de *Bava*, mici crocodili lungi de 1—1,3 metri, astăzi din ce în ce mai rari, şi care se apropie de oameni fără să-i atace. Noi n-am văzut în Manizanes nici unul, dar în schimb am zărit delfini, care noaptea îi sperie pe cei care fac baie, împroşcînd apa pe nări.

Portul Cumana are o radă care ar putea cuprinde într-însa flota Europei întregi. Întregul golf Cariaco, lung de 67 de kilometri şi lat de 11 pînă la 15 kilometri, oferă un loc admirabil de ancorat. Pe

cuprinsă cu braţele de mai mulţi oameni. În partea bazală, tulpina prezintă nişte proeminenţe sub forma unor creste, adevărate scînduri, distanţate între ele cu 3—4 m şi înclinate faţă de suprafaţa tulpinii la 40—45°. Indigenii folosesc aceste scînduri aşa cum le desprind de pe copac, împreună cu scoarţa dintre ele, pentru a-şi construi locuinţe (avînd trei pereţi preformaţi nu mai au de făcut decît acoperişul).

Arborele îşi datoreşte numele fibrei lui mătăsoase numită *capoc*, care se dezvoltă pe partea interioară a fructului. Această lînă vegetală, alcătuită din peri unicelulari, lungi pînă la 3 cm, cunoscută şi sub numele de „bumbac de *Ceiba*", îmbracă seminţele, le împachetează, dar nu ia naştere din tegumentul sămînţei ca în cazul bumbacului.

Capocul se întrebuinţează la umplerea pernelor şi saltelelor, la fabricarea cordoanelor şi a colacilor de salvare, iar în amestec cu bumbac sau alte fibre, la ţesături din care se fac haine sau lenjerie.

Cea mai importantă specie de *Ceiba* este *Ceiba pentandra*. Arborele de lînă, originar din America de Sud, a fost transplantat şi în Djawa, Ceylon, Filipine, unde creşte tot atît de bine. — *N. T.*

 aceste meleaguri, în care se navighează pe mare în şalupe fără copertă, nu se simte nimic din furtunile care bîntuie insulele Antile.

Privit de departe, oraşul Cumana nu-şi etalează nici turnuri, nici cupole ; doar cîteva trunchiuri de tamarin, cocotieri şi de curmali se ridică peste casele cu acoperişuri plate. Cîmpia din jur, mai ales cea dinspre mare, este tristă, uscată şi înecată în praf, locurile cu vegetaţie proaspătă şi viguroasă trădează, de departe, meandrele rîului, care desparte oraşul de cartierele mărginaşe, populaţia de origine europeană şi amestecată, de indigenii arămii.

Colina pe care se află fortăreaţa San Antonio, formată din brecii [1], care prezintă urme de fosile, apare golaşă, albă, iradiind deopotrivă căldură şi lumină.

Spre sud, la o distanţă apreciabilă, se întind munţii calcaroşi ai Noii Andaluzii. Spre interiorul ţării, aceştia sînt acoperiţi de păduri maiestuoase. Din regiunea munţilor împăduriţi se poate ajunge în regiunea Cumanei cu soluri sărături oase, urmărind o vale ce coboară spre mare. Pe ţărm şi în golf se văd cîrduri de bîtlani şi de *Alcatroşi,* păsări foarte greoaie, care, ca şi lebedele, alunecă cu aripile ridicate peste ape. În apropierea cartierelor de locuinţe sînt mii de vulturi *Galinazo,* adevăraţi şacali, preocupaţi tot timpul să scotocească după animale moarte. Un golf, pe fundul căruia se găsesc izvoare fierbinţi, separă formele de relief amintite pînă acum de munţii vechi ai peninsulei Araya. Peste mare, peste peninsula lipsită de pomi şi peste cîmpia din Cumana se întinde acelaşi cer curat şi uscat, pe care numai la apusul soarelui se adună cîţiva nori uşurei ; pe vîrfurile munţilor din interiorul ţării se adună nori grei, se dezlănţuie furtuni violente şi cad ploi torenţiale.

În completarea trăsăturilor comune coastelor Noii Andaluzii şi Perului, adaug că acolo ca şi aici există cutremure, la fel de frecvente de altfel în ambele regiuni. Noi înşine am simţit la Cumana zguduituri puternice, fără să mai vorbim despre teribila catastrofă din 14 decembrie 1797, care avusese loc pe aceste meleaguri.

Pe coasta Cumanei şi pe insula Margarita circulă peste tot părerea că golful Cariaco s-ar fi format în urma prăbuşirii uscatului şi a pătrunderii mării în depresiunea astfel formată. Amintirea acestei formidabile întîmplări a dăinuit printre indieni pînă la sfîrşitul secolului al XV-lea şi, după cum se povesteşte, pe timpul celei de a treia călă-

[1] Rocă consolidată, în alcătuirea căreia intră fragmente de roci de dimensiuni mari. Aici este vorba de o brecie sedimentară. — *N. T.*

torii a lui Cristofor Columb, oamenii locului vorbeau de ea ca despre un fapt petrecut destul de recent.

În anul 1530, locuitorii ţărmurilor peninsulei Paria şi regiunii Cumana au fost iar martorii unor procese tectonice violente. Marea a năvălit pe uscat, iar pe malul golfului Cariaco a apărut o despicătură uriaşă, de-a lungul căreia au ţîşnit mase enorme de apă sărată şi lavă. Şi la sfîrşitul secolului al XVI-lea, ţinutul a fost din nou bîntuit de cutremure, de data asta foarte dese. Din spusele bătrînilor, marea inunda mereu plaja, nivelul său urcînd cu 30—39 de metri. Locuitorii se refugiau atunci pe colinele San Antonio şi pe dealul pe care se află acum mica mănăstire San Francisco. Cartierul rezemat de munte şi care aproape urcă pe coasta lui pare să fi fost construit tocmai din cauza acestor ameninţări repetate.

Data exactă cînd au avut loc cutremurele nu se ştie, deoarece din cauza ravagiilor pricinuite de termite sau de furnicile albe, în arhive nu se găseşte nici un document mai vechi de 150 de ani. Se ştie doar că anul 1766 a fost cel mai îngrozitor pentru colonişti. De 15 luni bîntuia o secetă cumplită, pentru ca într-o singură zi, la 21 octombrie 1766, oraşul Cumana să fie distrus din temelii. În fiecare an, în această zi se face o slujbă religioasă şi o procesiune solemnă. Prin crăpăturile care se căscau în pămîntul zguduit ieşea apă care mirosea a sulf. În cursul anilor 1766 şi 1767, locuitorii din Cumana au trăit în stradă ; ei au început să-şi reclădească locuinţele abia cînd cutremurele s-au repetat numai la un răstimp de o lună. Pămîntul se mişca atunci asemenea valurilor oceanului, ca şi cum aerul ar fi vrut să se topească în apă. Datorită unor ploi torenţiale, rîurile s-au umflat şi au ieşit din matcă. Cum acest an a fost deosebit de rodnic, indienii, ale căror colibe uşoare rezistă oricărui cutremur, au sărbătorit, dupa o veche superstiţie, sfîrşitul lumii şi apropiata lor renaştere.

Conform informaţiilor care s-au mai păstrat, în anul 1766 mişcările seismice s-au manifestat pe orizontală. Abia în ziua nefastă de 14 decembrie 1797 s-au simţit pentru prima oară la Cumana mişcările verticale de ridicare şi de coborîre a unor compartimente mari de teren. Peste patru cincimi din oraş a fost atunci distrus, iar zguduirea, însoţită de un puternic vuiet subteran, semăna cu explozia unei mine îngropate la mare adîncime. Mişcarea violentă a fost, din fericire, precedată de o uşoară mişcare orizontală, în valuri, încît majoritatea locuitorilor a avut timp să fugă în stradă, iar din cei care au rămas în biserici, numai cîţiva şi-au pierdut viaţa. La Cumana este răspîndită părerea că cele mai pustiitoare cutremure sînt prevestite de oscilaţii foarte slabe ale scoarţei terestre şi de un zumzet

 care oamenilor deprinşi cu astfel de catastrofe nu le scapă. În acel moment funest se aude peste tot strigătul : *„Misericordia ! tembla ! tembla !"* (Îndurare, se cutremură, se cutremură !). Cuprinşi de panică, oamenii urmăresc atunci comportarea cîinilor, a caprelor, a porcilor ; ultimii, avînd un simţ foarte ascuţit al primejdiei, scurmă în acele momente pămîntul, vestind apropierea cataclismului printr-o stare de nelinişte şi guiţături.

Cu o jumătate de oră înaintea catastrofei de la 14 decembrie 1797, la Cumana plutea în aer un miros pătrunzător de sulf, mai ales în sectorul ocupat de mănăstirea San Francisco. A urmat la scurt timp un vuiet teribil ce venea din adîncurile pămîntului şi, în acelaşi timp, au început să iasă flăcări din pămîntul frămîntat de pe malul lui Rio Manizanes, la azilul capucinilor şi în golful Cariaco, la Mariguitar. Acest fenomen atît de surprinzător în regiunile care nu sînt vulcanice este destul de frecvent la Cumanacoa, în munţii calcaroşi, în valea lui Rio Bordones, pe insula Margarita şi în mijlocul savanelor sau llanos-urilor din Noua Andaluzie. În aceste savane se ridică pînă la înălţimi considerabile adevărate jerbe de flăcări. Le poţi observa timp îndelungat în locurile aride şi toată lumea ne asigură că dacă am examina locul în care apar, n-am găsi nici o crăpătură. Focul acesta, care aminteşte izvoarele de hidrogen sau salzele din Modena şi licuricii mlaştinilor noastre, nu aprinde iarba.

Datorită marelui cutremur din 1797, fundul mării în zona de vărsare a lui Rio Bordones a fost modificat. Acest fenomen s-a observat şi în regiunea oraşului Cumana, care a fost distrus complet în anul 1766.

Capitolul 5

PENINSULA ARAYA. MLAŞTINILE SĂRATE. RUINELE FORTULUI SANTIAGO

Primele săptămîni ale şederii noastre la Cumana le-am petrecut controlîndu-ne instrumentele, culegînd plante din împrejurimi sau observînd urmele cutremurului din 14 decembrie 1797. Eram copleşiţi de varietatea şi noutatea celor întîlnite, ceea ce a făcut să ne găsim greu drumul spre o activitate disciplinată de studii şi observaţii. Dacă tot ce ne înconjura avea pentru noi un farmec deosebit, apoi şi instrumentele noastre trezeau curiozitatea locuitorilor de aici. În timpul lucrului eram întrerupţi foarte des de vizitatori şi dacă nu vroiam să-i supărăm, trebuia să răspundem cu bunăvoinţă unor întrebări adesea confuze şi să repetăm ceasuri întregi aceleaşi experienţe.

Noaptea, din locuinţa noastră foarte bine aşezată pentru a putea vedea cerul cît mai liber, făceam în tihnă observaţii de astronomie sau asupra fenomenelor meteorologice. Ziua, în schimb, eram obligaţi cîteodată să asistăm la un spectacol care ne indigna peste măsură. Cînd treceam prin piaţa mare parţial împrejmuită cu arcade, peste care trecea o galerie lungă de lemn, aşa cum se văd în toate ţările calde, vedeam cum sînt vînduţi negrii aduşi de pe coasta africană. Statul danez a fost primul din Europa, şi mult timp a rămas singurul, care a desfiinţat comerţul cu sclavi ; cu toate acestea, primii sclavi, pe care i-am văzut expuşi pentru vînzare, fuseseră aduşi pe un vas danez. Interesul personal, care intră în conflict cu îndatoririle de om, cu onoarea naţională şi cu legile patriei, nu se lasă tulburat cu nimic în speculaţiile lui.

Sclavii expuşi pentru vînzare erau oameni tineri, de cincisprezece pînă la douăzeci de ani. În fiecare dimineaţă li se dădea ulei de cocos, ca să-şi ungă corpul, pentru ca pielea să fie neagră şi lucioasă. Cumpărătorii, care veneau mereu şi apreciau vîrsta şi sănătatea sclavilor după starea danturii, le căscau gura cu forţa la fel cum se face în tîrgurile de cai. Te indignează gîndul că şi în zilele noastre există în Antile colonişti spanioli, care-şi înseamnă sclavii cu fierul înroşit, ca să-i recunoască dacă fug. Aşa sînt trataţi oameni, care cruţă altor oameni truda semănatului, aratului şi seceratului.

Cu cît mai adînc ne impresionase prima vînzare a negrilor la Cumana, cu atît mai mult ne felicitam că ne găseam acum la un popor şi pe un continent unde spectacolul acesta putea fi întîlnit totuşi rar şi unde numărul sclavilor era foarte mic. În provinciile Cumana şi Barcelona erau în anul 1800 doar 600, în timp ce, tot atunci, întreaga populaţie era apreciată la 110 000. Comerţul cu sclavi africani, este astăzi cu totul lipsit de importanţă în regiunile de coastă, aceleaşi unde în secolul al XVI-lea era îngrozitor de viu.

Prima noastră excursie am dedicat-o peninsulei Araya, loc odinioară vestit pentru comerţul cu sclavi şi pescuitul de perle. La 19 august, orele două după miezul nopţii, ne-am îmbarcat, în cartierul indian de pe Rio Manizanes. Scopul principal al acestei mici călătorii era să vizităm vechiul castel de la Araya şi exploatările de sare, ca apoi să întreprindem şi cercetări geologice în munţii care formează îngusta peninsulă Maniquarez. Noaptea era plăcută şi răcoroasă, roiuri de insecte lucitoare *(Elater noctilucus)* sclipeau în aer, pe pămîntul acoperit cu *Sesuvium* şi pe tufele de mimoze de lîngă rîu. Era ca şi cum panorama, pe care ne-o oferea bolta cerească, s-ar fi reflectat pe nesfîrşitele întinderi ale cîmpiilor acoperite de iarbă.

Cînd am ajuns în josul rîului, la plantaţii sau *chanas*-uri, am zărit focurile de sărbătoare aprinse de negri. Fumul uşor se urca încolăcindu-se spre vîrfurile palmierilor, conferind lunii o strălucire roşiatică. Era duminică noaptea, iar sclavii dansau în ritmul unei melodii monotone cîntate la ghitară. Principala trăsătură de caracter a popoarelor africane de rasă neagră este nesecata lor vioiciune şi veselie. După ce toată săptămîna munceşte din greu, în zilele de sărbătoare, sclavul preferă să danseze şi să cînte decît să doarmă. Să ne ferim să judecăm aspru această aparentă lipsă de griji. Cînd dansează sau cîntă el uită viaţa plină de lipsuri şi de dureri.

Barca cu care am plecat din golful Cariaco era foarte încăpătoare. Ca să ne putem odihni peste noapte au fost întinse pe jos blănuri

mari de jaguar. Dar, sensibili la cele mai mici diferenţe de temperatură, n-am putut dormi, cu toate că termometrul arăta 21,8° C.

Pe la opt dimineaţă, am coborît la „Salina nouă", promontoriu al peninsulei Araya. Pe o cîmpie aridă se înalţa o casă izolată, alături de o baterie de trei tunuri. La aceasta se limita întreaga apărare a coastei de la distrugerea fortului Sf. Iacob.

Inspectorul salinei îşi petrecea viaţa într-un hamac, de unde împărţea porunci muncitorilor ; era aprovizionat săptămînal cu alimente, de la Cumana. Ne-am mirat că pe lîngă salină nu exista nici un sat, ba nici măcar o gospodărie. Abia dacă zăreai la capătul peninsulei Araya cîteva colibe sărăcăcioase de pescari indieni.

Această zonă cu mlaştini sărate este reprezentată, pe vechile hărţi spaniole, cînd ca un golf, cînd ca o lagună. În 1726 vechea salină de la Araya a fost distrusă într-un mod foarte curios. S-a simţit mai întîi o puternică pală de vînt, lucru rar în regiunile acestea, unde de cele mai multe ori marea este tot atît de liniştită ca şi apa rîurilor noastre ; apoi nivelul apelor a crescut şi marea a invadat uscatul pînă departe, lacul sărat prefăcîndu-se într-un golf marin, lung de cîteva mile. De atunci s-au instalat la nord de lanţul de coline ce separă fortul de coasta nordică a peninsulei, rezervoare artificiale pentru apa sărată.

Argila, din care se extrage sarea de Araya, corespunde argilei sărate, care există la Berchtesgaden şi în America de Sud, la Zipaquira [1], alături de sarea gemă. În această argilă clorura de sodiu nu formează particule vizibile. Numai după ce se umezeşte roca cu apă de ploaie şi se expune la soare apar cristalele de sare.

În salina cea nouă, de lîngă bateriile de la Araya, apa de mare este condusă într-un sistem de cinci rezervoare, cele mai mari avînd o formă regulată şi o suprafaţă de 8 740 metri pătraţi. Adîncimea medie este de 21 de centimetri. Indienii pompează manual apa de mare, dintr-un rezervor central în altele mai mici, dar s-ar putea utiliza şi forţa vîntului, căci briza mării suflă puternic şi continuu pe ţărm. Nimeni nu s-a gîndit să sape puţuri ca să caute eventuale orizonturi de argilă mai bogate în clorură de sodiu. Evaporarea apei este aici foarte mare, fiind favorizată de curentul permanent de aer. Sarea se adună numai după 18—20 de zile.

După ce am vizitat salinele şi ne-am terminat lucrările geodezice, spre seară am pornit spre ruinele fortului Araya, cîteva mile mai

[1] Salină mare, în apropiere de Bogota (Columbia). Aici se găseşte şi astăzi, tăiată în sare, o biserică subterană (Meyer-Abech).

 departe, ca să ne petrecem noaptea într-o colibă indiană. Instrumentele şi proviziile le-am trimis înainte, căci în aceste ţinuturi unde canicula şi căldura iradiată de sol ne obosea în plus, simţeam poftă de mîncare numai seara şi pe răcoarea dimineţii. Mergeam spre sud. Am traversat mai întîi o cîmpie aridă, acoperită cu argilă sărată şi apoi două şiruri de coline formate din roci grezoase între care se adînceşte laguna. Noaptea ne-a surprins cînd urmam o potecă îngustă străjuită într-o parte de mare, iar în cealaltă de pereţi stîncoşi, verticali. Era vremea fluxului şi apele creşteau repede. În sfîrşit am ajuns la picioarele vechiului fort Araya. Ruinele se află pe un deal sterp, arid, pe care cresc agave, cactuşi în formă de coloane şi mimoze. Greu îţi vine să crezi că ele reprezintă urmele unei construcţii făcute de mîna omului ; mai degrabă eşti înclinat să admiţi că te afli în faţa unei îngrămădiri de stînci.

Am fi dorit să mai stăm aici ca să ne săturăm de natură şi să asistăm la apusul planetei Venus, al cărei disc apărea din cînd în cînd printre zidurile exterioare ale fortului, dar mulatrul, care ne servea drept ghid, murea de sete şi insista să ne întoarcem. Observase de mult că ne rătăcisem şi, în speranţa că ne va îndupleca prin frică, vorbea mereu de tigri şi de şerpi-cu-clopoţei. Într-adevăr, lîngă ruinele fortului Araya sînt mulţi şerpi veninoşi, iar de curînd fuseseră omorîţi doi jaguari la intrarea satului Maniquarez. Judecînd după blănurile păstrate, aceştia nu erau cu mult mai mici decît tigrii din Indiile de Est. Zadarnic i-am explicat ghidului nostru că într-o regiune în care caprele le oferă o hrană îndestulată, aceste animale nu atacă oamenii. A trebuit să cedăm şi să ne întoarcem de unde plecasem. După ce am mers timp de trei sferturi de oră pe o plajă scăldată de ape, fiindcă eram în timpul fluxului, l-am întîlnit pe negrul care ne căra proviziile ; văzînd că nu mai venim, începuse să se neliniştească, aşa că ne-a ieşit în întîmpinare. Printr-un desiş de cactee, el ne-a condus la coliba unei familii de indieni. Am fost primiţi cu cea mai caldă ospitalitate, aşa cum se obişnuieşte în ţările acestea la oamenii din toate categoriile. Pe dinafară, coliba în care ne-am agăţat hamacele era foarte curată. Am găsit acolo peşti, banane şi alte alimente, dar şi ceva care în zona ţărilor fierbinţi întrece bucatele cele mai alese : o apă foarte bună.

A doua zi, la răsăritul soarelui, am văzut că această colibă în care ne petrecusem noaptea făcea parte dintr-un grup de locuinţe mărunte, care altădată formau un sat frumos, în jurul fortului. Ruinele unei biserici erau pe jumătate îngropate în nisip şi năpădite de ierburi. După ce în anul 1762, fortul Araya fusese distrus, indienii şi oamenii

de culoare, aşezaţi în împrejurimi, au plecat pe rînd la Maniquarez, Cariaco şi în suburbia indiană de la Cumana. Doar puţini au mai rămas în aceste locuri pustii şi sălbatice, din dragoste pentru pămîntul pe care se născuseră. Oamenii aceştia săraci trăiesc din pescuit, care pe ţărm şi în rîurile din apropiere este foarte bogat. Păreau mulţumiţi cu soarta lor şi li s-a părut curios că-i întrebăm de ce nu au grădini şi de ce nu cultivă plante folositoare. „Grădinile noastre" spuneau ei, „sînt dincolo de strîmtoare. Ducem peştele la Cumana şi în schimb ne facem rost de banane, nuci de cocos şi manioc".

Cea mai mare avuţie a lor o formează caprele, foarte mari şi frumoase. Ele trăiesc în libertate, ca şi caprele de pe muntele Pico de Teyde din insula Tenerife. Sînt complet sălbăticite şi sînt însemnate ca şi catîrii, căci proprietarii lor nu le-ar putea deosebi numai după înfăţişare şi culoarea blănii. Caprele sălbatice sînt de culoare brună deschisă şi nu bălţate ca cele domesticite. Cînd, la vînătoare, un indian împuşcă o capră, pe care n-o recunoaşte ca fiind a lui, el o duce numaidecît vecinului căruia îi aparţine.

În ziua de 20, dimineaţa, fiul gazdei noastre, un tînăr indian foarte vînjos, ne-a condus peste Barigon şi Caney, în satul Maniquarez. A fost un drum de patru ore. Termometrul arăta 31,3° C. Cacteele, care mărgineau drumul ca nişte coloane, dădeau peisajului o lumină verde, fără să asigure călătorului umbră şi răcoare. La fiecare cinci kilometri ghidul nostru se aşeza. La Casas de la Vela a vrut chiar să se culce la umbra unui tamarin frumos, ca să aştepte căderea nopţii. Atrag atenţia asupra acestui gen de întîmplare, pentru că ea se repetă ori de cîte ori călătoreşti cu indieni, de unde s-au formulat tot felul de teorii greşite despre condiţia fizică a acestor oameni. Indianul arămiu, obişnuit cu arşiţa cumplită de la aceste latitudini, se vaită mai mult din pricina ei decît europeanul aflat în călătorie şi asta numai pentru că îi lipseşte imboldul. Banul nu constituie pentru el o atracţie şi dacă s-a lăsat vreodată sedus de setea de cîştig, se căieşte de hotărîrea lui îndată ce porneşte la drum. Dar acelaşi indian, care se plînge fiindcă în timpul cînd colectezi plante i-ai dat să ducă cutia în care le-ai strîns, conduce o barcă împotriva celui mai aprig curent şi vîsleşte astfel necontenit 14—15 ore, pentru că îi este dor de ai săi.

Cînd treceam peste colinele pleşuve ale promontoriului Cirial, am simţit deodată un puternic miros de păcură. Vîntul sufla dinspre locul unde se află ivirile de ţiţei, de care pomenesc şi primele descrieri ale acestor provincii.

Olăritul se practică la Maniquarez din vremuri imemoriale, şi exclusiv de femei. Procedeul de fabricare este însă acelaşi ca înainte de cucerire. În 300 de ani, roata olarului putea să fie adusă pe această coastă, care se află pe apă la numai 30—40 de zile depărtare de Spania. Indigenii ştiu ceva vag despre existenţa acestui instrument şi s-ar servi de el, dacă li s-ar da pe mînă modelul. Gropile de unde se ia lutul sînt la 2,75 kilometri est de Maniquarez. Această argilă este produsul de descompunere a unei ardezii colorate în roşu de oxizi feroşi. Vasele au un diametru de 60 de centimetri pînă la maximum 1 metru, avînd o curbură perfect trasată. Cum cuptoarele de ars nu sînt cunoscute, oalele sînt arse în aer liber, îngrămădindu-se în jurul lor crengi de *Desmoncus* [1], *Cassia* şi arbuşti de *Capparis*.

Dar cel mai ciudat şi în acelaşi timp cel mai minunat lucru pentru indienii de pe coasta Araya, este piatra ochiului *pietra de los ojos*. Despre ea îţi vorbesc toţi. Conform credinţei populare, aceasta este deopotrivă piatră şi animal. Cînd se găseşte în nisip, nu se mişcă, dar dacă o ridici şi o aşezi pe o suprafaţă întinsă, de pildă pe o farfurie de cositor sau pe una de faianţă, ea se mişcă de îndată ce o atingi cu puţină zeamă de lămîie. Dacă îl bagi în ochi, presupusul animal se mişcă în jurul axei lui şi împinge afară orice corp străin intrat acolo din întîmplare. Indigenii au vrut chiar să ne pună nisip în ochi, ca să ne convingem singuri de eficacitatea acestei metode. Piatra cu pricina era de fapt o mică scoică cu o singură valvă, cu 2—8 milimetri diametru, cu o suprafaţă plană şi una curbă. Căpăcelele subţiri şi poroase de carbonat de calciu la contactul cu zeamă de lămîie eliberează bule de bioxid de carbon, care saltă puţin căpăcelele fine. Introduse în ochi, *pietras de los ojos* acţionează ca acele perle mici sau acele seminţe rotunde, pe care diferite triburi din America le folosesc pentru a mări secreţia lacrimală. Dar aceste explicaţii nu au fost de loc pe placul locuitorilor din Araya. Natura i se pare omului cu atît mai mare, cu cît este mai misterioasă.

La răsărit de Maniquarez, pe ţărmul sudic, se găsesc alături trei limbi de pămînt. În această regiune unde pe fundul mării se găseşte probabil ardezie, la 26 de metri de ţărm apare ţiţeiul al cărui miros se răspîndeşte pînă departe în peninsulă. Ca să putem observa mai deaproape acest fenomen interesant, a fost nevoie să intrăm în apă pînă la jumătatea corpului. Apa este acoperită cu *Zostera* [2] şi chiar

[1] *Desmoncus macrocanthus*, arbust din familia *Palmae*, cu tulpina subţire şi crengi flexuoase. — *N. T.*

[2] Iarbă de mare sau Seegras. — *N. T.*

în mijlocul unui covor întins format de această plantă, se vedea o pată rotundă cu diametrul de un metru, pe care pluteau colonii de *Ulva lactuca* [1]. Aici iese la iveală ţiţeiul de pe fundul golfului marin. Dacă bătătorim nisipul cu picioarele izvoraşele se mută. Petele de ţiţei se pot observa pe o distanţă de 320 de metri de la ţărm.

După ce ne-am mai învîrtit în împrejurimile satului Maniquarez, ne-am urcat într-o barcă pescărească, ca să ne întoarcem la Cumana. Nimic nu demonstra mai limpede cît este de liniştită marea în această zonă decît starea proastă în care se aflau bărcile mici purtate de o pînză foarte înaltă. Barca pe care am ales-o noi, mai puţin avariată decît celelalte, lua atîta apă, încît fiul cîrmaciului trebuia să o adune mereu, cu o *tutuma,* vas confecţionat din fructe de *Crescentia cujete* [2]. În golful Cariaco, mai ales la nord de peninsula Araya, se întîmplă destul de des ca pirogele încărcate cu nuci de cocos să se răstoarne, dacă merg împotriva valurilor şi sînt prea aproape de vînt. Dar de accidente de acest fel se tem numai călătorii care nu ştiu să înoate bine. Căci atunci cînd piroga este condusă de un pescar indian cu fiul lui, tatăl întoarce liniştit barca şi începe să scoată apa, în timp ce băiatul adună, înotînd, nucile de cocos risipite. În mai puţin de un sfert de ceas piroga pleacă mai departe, fără ca indianul, cu calmul lui desăvîrşit, să fi lăsat să-i scape vreo văicăreală.

[1] Gen de alge verzi cu peste 25 de specii. Se dezvoltă în toate mările. *Ulva lactuca,* în unele regiuni se mănîncă ca salată. — *N. T.*

[2] Arbore din familia bignoniaceelor, mult cultivat în America de Sud. Are fructe mari, ovale, groase, atingînd uneori 30 cm. Din coaja fructelor *(calebasa)* se fac la tropice, vase, căni, polonice etc. — *N. T.*

Capitolul 6

MUNŢII DIN NOUA ANDALUZIE. VALEA DIN CUMANACOA. CUESTA DEL COCOLLAR. MISIUNILE INDIENILOR DIN TRIBUL CHAYMAS.

Primei noastre excursii în peninsula Araya i-a urmat repede o a doua, mai lungă şi mai plină de învăţăminte. Aceasta a avut drept ţintă interiorul regiunii muntoase şi misiunile indienilor din tribul chaymas. Aveam de mers printr-o regiune împădurită. Unul dintre obiectivele călătoriei era să vizităm o mănăstire aşezată într-o vale îngustă, ascunsă printre palmieri şi ferigi arborescente. Mii de păsări de noapte îşi au aici sălaşul în peşteri, iar dincolo de munţi trăiesc oameni aproape primitivi, pînă nu demult nomazi.

La 4 septembrie, ora cinci dimineaţa, am pornit spre locurile unde trăiesc indienii chaymas şi unde se înalţă munţii înalţi din Noua Andaluzie. Ni se dăduse sfatul să ne limităm bagajele la strictul necesar, deoarece drumul avea să fie foarte anevoios. De aceea nu ne-am luat decît două animale de povară pentru transportul proviziilor, a instrumentelor şi hîrtiei, necesare uscării plantelor.

Dimineaţa era răcoroasă. Drumul, mai bine zis poteca spre Cumanacoa, urmărea malul drept al rîului Manizanes, pe lîngă azilul capucinilor, care este aşezat într-o pădurice de *guaiac* [1] şi de *Capparis*. După plecarea din Cumana, de pe colina San Francisco am

[1] *Guaiacum* (arborele guaiac), din familia *Zygophyllaceae*, cu frunze opuse, cu nervuri perechi, flori albăstrui sau roşietice. Fructul, o capsulă cărnoasă. Lemnul de guaiac *(lignum sanctum)* are o greutate specifică de 1,55 ; este foarte dens, dur, se clivează greu şi neregulat şi are o culoare brună-verzuie. Încălzit, răspîndeşte un miros plăcut, avînd multă răşină (25—27%). Bucăţile mari se utilizează la construirea corăbiilor, cele mici se rad, extrasul lor fiind utilizat contra sifilisului, reumatismului etc. — *N. T.*

putut admira, în zorii zilei, atît marea, cîmpia acoperită cu *Bava* [1] *(Zygophyllum arboreum Jacq.)* şi priveliştea oferită de Munţii Brigantin.

Drumul ne conducea, cale de 9 kilometri, printr-o regiune lipsită de copaci, nu demult ieşită de sub apele mării. Am întîlnit aici nu numai cactee, tufe de *Tribulus* [2] cu frunze ca de *Cistus* şi euforbii [3] frumoase cu flori purpurii, ci şi *Avicennia allionia, Peruvium, Thalinum* şi majoritatea portulaceelor, care apar în golful Cariaco. Această repartizare a plantelor indică, precum se pare, conturul vechiului ţărm şi pledează în favoarea ipotezei că aceste coline, pe al căror versant sudic mergem acum, au format cîndva relieful unei insule separate de uscat printr-un braţ al mării.

După două ore de drum am ajuns la poalele munţilor înalţi din interiorul regiunii. Aici pămîntul, bogat în izvoare, este străbătut în toate direcţiile de nenumărate firicele de apă. Arborii au dimensiuni uriaşe, sînt acoperiţi cu plante agăţătoare. Scoarţa lor neagră contrastează cu verdele proaspăt al *Pothos*-ilor şi al Dracontiilor [4], ale căror frunze lucioase, asemenea pielii, sînt adesea lungi de cîteva picioare (picior = 33 centimetri). În aceşti Alpi americani cresc pînă la înălţimi considerabile *Heliconia* [5], *Costuşi, Maranta* [6] şi alte plante din familia speciei *Canna* [7].

[1] Plantă dicotiledonată din familia *Zygophyllaceae.* Creşte în tufe scunde, cu ramuri cărnoase împodobite de frunze verzi, opuse, penate şi flori albe sau galbene, izolate sau perechi. Fructele sînt nişte capsule. Foarte răspîndită în zona caldă, omoloagele ei din Europa sînt mai mult plante decorative. — *N. T.*

[2] *Tribulus terrestris L.*, plantă erbacee tîrîtoare, din familia *Zygophyllaceae*, cu frunze opuse paripenate-compuse. Flori galbene cu peduncul lung, frunctele sînt ţepoase. Se cunosc 12 specii ce cresc în ţările calde. În păşuni zgîrie picioarele vitelor. La noi se cunoaşte ca păducheriţă sau colţu-babei. — *N. T.*

[3] *Euphorbia* (Laptele cucului, Alior), plante ce conţin în toate organele lor un suc de culoare albă, numit latex. În ţara noastră cresc numeroase specii ale acestui gen. Din latexul unor specii *(Hevea Brasiliensis)* se produce cauciucul natural. — *N. T.*

[4] *Dracontinum*, plantă din zona tropicală a Americii de Sud, care produce o frunză de un metru lăţime, după apariţia florii. Nu are vreo utilizare deosebită. — *N. T.*

[5] *Heliconia*, plantă din familia muzaceelor, cu frunze mari, lungi de 60—90 cm, frumos colorate, sus verzi, jos roşii, cu luciu metalic, avînd nervurile albe-sidefii. Se cunosc aproximativ 150 de specii în America tropicală. — *N. T.*

[6] *Maranta*, plantă perenă din familia *Marantaceae* cu inflorescenţe în formă de spic. Se cunosc 24 de specii în America tropicală. *Maranta arundinaceae* are flori mari, albe şi o rădăcină groasă. Dă făina de amidon *(arrowroot)*. — *N. T.*

[7] *Canna*, gen de plante din familia Cannaceae cu flori mari, adesea asimetrice, viu colorate, roşii, galbene sau pestriţe, cu frunze mari, verzi sau roşietice. În

Am trecut pe lîngă colibe locuite de metişi. Fiecare se află în mijlocul unei îngrădituri, în cadrul căreia am văzut arborele *Papaya*, trestie de zahăr şi porumb. Ar trebui să ne mirăm cît de mici sînt aceste petice de pămînt cultivat, dacă n-am şti că un pogon de pămînt, cultivat cu banane, oferă de douăzeci de ori mai multe substanţe nutritive decît aceeaşi suprafaţă cultivată cu cereale. În aceste locuri, fertilitatea solului depinde de căldură şi de umezeala aerului. O palmă de loc, pe care cresc banani, manioc, ignam şi porumb, poate hrăni din belşug o populaţie numeroasă. Faptul că în pădure se află risipite colibe singuratice dovedesc călătorului cît de bogată este aici natura. Adesea ajunge un mic petec de pămînt ca să satisfacă nevoile mai multor familii.

Pe măsură ce ne afundam în pădure, barometrul ne arăta că terenul urca treptat. Pe trunchiurile copacilor un fel de iarbă cu vrejuri încreţite se căţăra ca o liană, pînă la 2,6—3,25 metri, formînd de-a curmezişul drumului ghirlande, care se legănau la adierea vîntului. Pe la ora trei după-amiază ne-am oprit pe un mic platou, numit Quetepo, situat la 370 de metri deasupra nivelului mării. Aici am găsit şi cîteva colibe adunate în jurul unui izvor, vestit printre localnici pentru apa lui curată şi rece ca gheaţa. Termometrul arăta 28,7°C. De pe o colină formată din gresii de lîngă izvor am putut arunca o privire spre mare, spre Macanao şi spre peninsula Maniquarez. O pădure uriaşă se întindea la picioarele noastre, pînă la ocean. Vîrfurile copacilor, de care atîrnau liane, încoronate de jerbe de flori, alcătuiau un imens covor verde, care prin culoarea lui întunecată făcea să pară şi mai strălucitoare marea de lumină de deasupra. Priveliştea era impresionantă mai ales că aici ni s-a înfăţişat pentru întîia oară, în toată măreţia ei luxuriantă, vegetaţia tropicală. Pe colina de la Quetepe, pe sub trunchiurile de *Malpighia corolloboefolia* [1], cu frunze asemenea pielii, în tufele de *Polygala*

America tropicală cresc peste 60 de specii cu trunchiuri groase, înalte pînă la 3 m. Unele *(Canna indica)* sînt plante decorative. Rădăcina tuberizată a speciei *Edulis*, bogată în amidon, furnizează o făină foarte nutritivă. La noi poate fi văzută *Canna indica* în mai toate parcurile. — *N. T.*

[1] Arbore din familia *Malpighiaceae*, care creşte în America tropicală ; unele specii prezintă spini, care urtică pielea la cea mai mică atingere. — *N. T.*

montana [1], am cules cele dintîi melastome [2], şi anume o specie frumoasă, care a fost descrisă sub denumirea de *Melastoma rufescens.* Acest punct al itinerarului ne va rămîne mult timp în amintire; călătorului îi sînt dragi locurile unde a întîlnit pentru prima dată o anumită specie de plantă pe care pînă atunci n-a mai văzut-o crescînd în mediul ei natural.

Mai departe, spre sud-vest, pămîntul devine uscat şi nisipos. Între ţărm şi cîmpiile întinse sau savanele de pe malurile fluviului Orinoco se găsesc nişte culmi muntoase, pe care n-am întîrziat să ne urcăm.

Regiunea muntoasă prin care trece drumul spre Cumanacoa prezintă pante accentuate. Spre nord şi spre sud, are o vegetaţie sărăcăcioasă. Numele ei este Imposible. Am ajuns sus chiar înainte de apusul soarelui încît abia am mai reuşit să înregistrez cîteva unghiuri orare, ca să determin cu ajutorul cronometrului longitudinea locului.

Perspectiva de pe Imposible este mai frumoasă şi mai largă decît cea de pe platoul Quetepe. Puteam vedea desluşit, cu ochiul liber, piscul retezat al Muntelui Brigantin, a cărui poziţie geografică exactă ar fi atît de important s-o cunoaştem, apoi debarcaderul şi rada din Cumana. Ţărmul stîncos al peninsulei Araya se întindea în faţa noastră, în toată lungimea lui. Ne-a surprins mai cu seamă formaţia curioasă a portului, pe care ei îl numesc *Laguna grande* sau *Laguna del Obispo.* Un bazin larg, înconjurat de munţi înalţi, legat de golful Cariaco printr-un canal îngust, prin care nu poate naviga decînt un singur vas. Privirile noastre urmăreau sinuozităţile braţului de mare, care şi-a croit, ca un rîu, albia printre stînci verticale, golaşe. Acest aspect straniu aminteşte peisajul fantastic, pe care Leonardo da Vinci l-a pictat pe fundalul vestitului portret al Giocondei.

Noaptea ne-am petrecut-o într-o casă, în care se afla un post militar format din opt oameni, sub comanda unui subofiţer spaniol.

[1] Plantă lemnoasă ce aparţine familiei *Polygalaceae.* Se cunosc peste 425 specii, răspîndite mai ales în America. Numele de Polygala provine de la grecescul polys = mult şi gala = lapte, deoarece se crede că unele specii ale acestui gen stimulează producţia de lapte la vaci. — *N. T.*

[2] *Melastoma* plantă lemnoasă din familia *Melastomataceae.* Circa 50 de specii în regiunile tropicale. Plante lemnoase, cu frunze persistente, flori hermafrodite, de o conformaţie particulară. — *N. T.*

110 Este un refugiu, aşezat lîngă un depozit de pulbere, unde călătorul găseşte tot confortul.

Regiunea cea mai înaltă a lui Imposible este formată, după cîte am observat, dintr-o gresie cuarţoasă. Stratele de gresie au aceeaşi direcţie cu a celor de pe coamele munţilor vecini, continuîndu-se destul de regulat dinspre nord-nord-est spre sud-sud-vest. Aceasta este direcţia cea mai frecvent întîlnită şi în bătrînii munţi de pe peninsula Araya şi în lungul coastei Venezuelei. Pe versantul nordic al vîrfului Imposible, în alternanţa de gresii, ardezii şi argile apare un izvor cu un debit apreciabil.

În acel loc, stratele stau aproape în poziţie verticală, sînt faliate, cu o cădere dinspre nord-vest spre sud-est.

Locuitorii cîmpiei, numiţi *llaneros*, îşi trimit produsele, adică porumbul, pieile şi vitele, peste Imposible, în portul de la Cumana. I-am văzut trecînd pe catîri, unul după altul, indieni sau mulatri. Acest loc singuratic îmi redeşteaptă amintirea nopţilor pe care le-am petrecut sus, pe St. Gotthard. Prin pădure, în diferite colţuri ardeau focuri. Flăcările roşietice, pe jumătate învăluite în nori uriaşi de fum, ofereau un spectacol impunător. Oamenii acestor locuri aprindeau pădurile ca să fertilizeze păşunile şi să distrugă desişurile sub care iarba, şi aşa destul de rară pe aici, se înăbuşea. Adesea, datorită neglijenţei indienilor care uită să-şi stingă focul, la care şi-au gătit mîncarea, iau naştere în pădure incendii uriaşe. Datorită acestor întîmplări, pe drumul dintre Cumana şi Cumanacoa, copacii bătrîni s-au rărit. Localnicii observă, pe drept cuvînt, că în cîteva regiuni ale provinciei, pămîntul nu mai este atît de roditor, nu numai pentru că din pricina cutremurelor atît de numeroase, de la an la an el se crapă tot mai tare, dar şi pentru că nu mai este atît de împădurit ca pe timpul cuceririi.

La 5 septembrie, înainte de răsăritul soarelui, am plecat de pe Imposible. Pentru animalele de povară coborîrea a fost foarte primejdioasă. Cărarea avea o lăţime de numai 40 de centimetri şi este mărginită în ambele părţi de prăpăstii.

Coborînd de pe Imposible, vezi cum de sub pachetul de roci grezoase apare calcarul. Deoarece stratele cad mai mult spre sud şi sud-est, pe versantul sudic al muntelui apar multe izvoare. În vremea

ploilor, acestea formează pîraie repezi, care se prăvălesc în jos, umbrite de *Hura* [1], *Cuspa* şi *Cecropia* [2], cu frunze argintii.

Cuspa este un copac încă necunoscut botaniştilor europeni. Mult timp a fost folosit numai ca lemn de construcţie. Trunchiul lui nu creşte mai înalt de 5 pînă la 6,5 metri. Scoarţa lui foarte subţire, de un galben deschis, reprezintă un remediu excelent împotriva febrei. Este chiar mai amară decît rădăcina de *Cinchona* (arborele de chinină), dar amărăciunea aceasta nu este atît de neplăcută. Cuspa se administrează cu succes ca extras în spirt de vin şi ca infuzie apoasă atît în frigurile intermitente, cît şi în febrele maligne.

Cînd am ajuns la poalele lui Imposible, am intrat într-o pădure deasă, străbătută de o mulţime de rîuleţe, uşor de trecut prin vad. În mijlocul pădurii, pe malurile lui Rio Erdeño, creşte în stare sălbatică, ca pe versantul sudic al Cocollarului, Papaya şi portocali cu fructe mari şi dulci. Sînt probabil rămăşiţele unor plantaţii făcute de conucas sau indieni, fiindcă atît portocalul, cît şi bananul, papaya, porumbul, maniocul şi multe alte plante folositoare nu pot fi considerate ca făcînd parte dintre plantele originare, indigene ale acestor locuri. Nu cunoaştem adevărata lor patrie, deşi din cele mai vechi timpuri, aceste plante l-au întovărăşit pe om în toate călătoriile lui.

Cînd un călător de curînd sosit din Europa păşeşte pentru prima dată în pădurile Americii de Sud, în faţa lui se deschide o privelişte cu totul neaşteptată. El simte cu fiecare pas că nu se află la graniţa zonei calde, ci chiar în mijlocul ei, pe un continent puternic, unde totul are dimensiuni uriaşe : munţii, rîurile şi vegetaţia. Dacă este un pasionat iubitor al naturii, abia poate să-şi dea seama de varietatea emoţiilor ce le încearcă. El nu ştie să spună ce îl uimeşte mai

[1] *Hura*, arbori din familia euphorbiacee, cu frunze lung peţiolate, ovale, inflorescenţa este alcătuită din flori masculine şi flori feminine, fructul este o capsulă sferică ce se fragmentează în felii la maturizare. În America tropicală trăiesc două specii. La *Hura crepitans*, plantă decorativă, capsula se sparge cu zgomot şi azvîrle seminţele departe. Seminţele sînt purgative şi emetizante (produc vărsături). — *N. T.*

[2] *Cecropia*, plantă din familia *Moraceae*, cu trunchiul înalt şi coroană sub formă de umbrelă, alcătuită din frunze mari, palmate, care prin nuanţa lor argintie strălucitoare, fac ca aceşti arbori să se distingă pe fondul general, verde închis, al pădurii tropicale. În America de Sud se cunosc aproape 70 de specii de *Cecropia*. Fructele de *Cecropia* se consumă, coaja se utilizează la tăbăcit, fibrele din pereţii fructului se folosesc pentru confecţionarea sforilor, trunchiurile uscate ca plute, precum şi ca instrumente de suflat (de aici denumirea de „arborele trompetă"). — *N. T.*

mult : tăcerea solemnă a singurătăţii ori frumuseţea fiecărui lucru în parte, şi contrastul dintre ele, forţa şi bogăţia vieţii vegetale. Ai impresia că pămîntul nici nu poate cuprinde atîta vegetaţie. Pretutindeni se ascund trunchiuri de copaci după o perdea de plante şi dacă ai vrea să răsădeşti cu grijă toate orhideele, speciile de piper şi de *Pothos,* care cresc pe un singur smochin american, numit şi copac de lăcuste *(Ficus gigantea),* ai acoperi cu ele o bucată bună de pămînt [1]. Aceleaşi liane, care se tîrăsc pe pămînt, se caţără pînă în vîrfurile copacilor şi de la înălţimea de 30 de metri trec de pe un vîrf pe altul. Cum plantele parazite se vîră peste tot şi încurcă totul, pe botanişti îi pîndeşte primejdia de a confunda frunze, flori şi fructe ale unei specii cu ale alteia.

Cîteva ore în şir am trecut pe sub aceste bolţi vii, prin care cu greu zăreai din cînd în cînd cerul. Deoarece verdele plantelor tropicale are de obicei o intensitate foarte puternică, bătînd în brun, cerul mi s-a părut albastru-indigo închis. Pe colţurile de stîncă, împrăştiate ici-colo, creşteau ferigi arborescente. Aici am văzut pentru prima dată acele cuiburi sub forma unor sticle sau a unor mici buzunare, care sînt agăţate de crăcile celor mai mici copaci. Ele sînt opera minunatului instinct de constructor al sturzilor, al căror cîntec se amestecă cu strigătul răguşit al papagalilor şi al *Aras*-ilor [2]. Aceştia din urmă, cunoscuţi peste tot din pricina penajului lor pestriţ, viu colorat, zburau numai doi cîte doi, în timp ce papagalii propriu-zişi zburau în stoluri de cîteva sute.

Am ieşit din pădure la o distanţă de cel puţin cinci kilometri de satul San Fernando. O potecă îngustă cu multe ocolişuri ne-a condus într-un ţinut deschis, dar deosebit de umed. Sub cerul climei temperate, şi în astfel de condiţii, ierburi ca rogozul şi papura ar fi ţesut un întins covor campestru. Aici pămîntul mişuna de plante de apă cu frunzele în formă de săgeată, mai ales din specia *Canna.* Am recunoscut printre ele minunatele flori de *Costus, Thalia* şi *Heliconia.* Aceste plante, pline de sevă cresc înalte de 2,5 pînă la 3,5 metri şi

[1] Autorul se referă la plantele epifete care se dezvoltă în număr mare pe trunchiurile arborilor tropicali. Epifetele s-au adaptat la acest mod de viaţă prin metamorfozarea organelor lor. — *N. T.*

[2] *Ara Macao,* specie de papagal mare, cu cioc turtit în părţi, aripi lungi şi ascuţite, coada foarte lungă, ascuţită şi ea. Viu colorat cel mai ades pestriţ sau roşu, excepţional verde sau albastru. Trăieşte în partea de sud şi centrală a continentului America de Sud, singur sau în perechi. Localnicii îi vînează şi îi îmblînzesc. — *N. T.*

acolo unde sînt multe la un loc formează asociaţii care în Europa ar putea trece drept mici păduri.

La San Fernando, fenomenul de evaporare este atît de puternic, încît, fiind îmbrăcaţi foarte uşor, am fost udaţi pînă la piele, ca într-o baie de aburi. Pe marginea drumului creştea un fel de bambus numit de indieni *jagua* sau *guadua*, care atinge înălţimea de 13 metri. Nimic nu poate fi mai graţios ca acest soi de iarbă înaltă cît un pom. Forma şi poziţia frunzelor îi dau o anumită graţie care contrastează plăcut cu înălţimea. Trunchiul neted şi lucios de jagua stă de obicei aplecat spre apă şi se leagănă la cea mai mică adiere de vînt.

În sfîrşit am ajuns în sătuleţul San Fernando, care este aşezat pe o cîmpie îngustă, împrejmuită de ziduri drepte de calcar. Aici se află prima misiune pe care am vizitat-o în America. Casele, sau, mai bine zis colibele indienilor chaymas, sînt risipite la distanţe apreciabile şi nu au grădini în jurul lor. Străzile late şi drepte se întretaie în unghiuri drepte. Pereţii colibelor, foarte subţiri şi de loc solizi, sînt făcuţi din argilă şi ramuri de liane. Tipul de case, firea sobră şi tăcută a locuitorilor, excepţionala curăţenie din interiorul locuinţelor lor, toate acestea amintesc „Congregaţia fraţilor moravi". Fiecare familie de indian lucrează în faţa satului într-un *Conuco de la communidad*. Adulţii, bărbaţi şi femei, muncesc acolo dimineaţa şi seara, cîte o oră. În misiunile, care sînt aşezate spre ţărm, grădina comunităţii este de obicei o plantaţie de zahăr sau de indigo [1], al cărei şef este misionarul şi al cărei venit, atunci cînd legea se respectă cu severitate, poate fi folosit numai pentru întreţinerea bisericii şi procurarea de odăjdii. În piaţa mare din mijlocul satului se află biserica, locuinţa misionarului şi modesta clădire care poartă numele pompos de *Casa del rey* (casa regală). De fapt, este un han, unde se adăpostesc călătorii şi, cum am constatat de multe ori, ea este o adevărată binefacere într-o ţară, în care cuvîntul cîrciumă este încă necunoscut.

Fusesem recomandaţi preoţilor, care conduc misiunile indienilor chaymas, de către primarul lor din Cumana. Această recomandaţie ne-a făcut servicii cu atît mai mari, cu cît adesea misionarii se conformează unui vechi decret, conform căruia nici un alb, laic, nu are voie să rămînă mai mult de o noapte într-un sat indian. Cine vrea

[1] Planta din care se extrage *indigoul*, colorant albastru închis cunoscut încă din antichitate. Speciile de indigo aparţin genului *Indigofera*. În prezent indigoul se prepară sintetic din anilină sau din acid antranilic. — *N. T.*

 să călătorească fără dificultăţi prin misiunile spaniole, să nu se bazeze numai pe un paşaport emis de Secretariatul de stat de la Madrid sau pe protecţia oficialităţilor civile, ci să se înarmeze şi cu recomandările unor autorităţi bisericeşti. Cele mai eficiente sînt cele ale stareţilor mănăstirilor şi cele ale generalilor ordinelor de la Roma, pe care misionarii le respectă mai mult decît pe episcopi.

Misionarul din San Fernando era un călugăr capucin din Aragon, foarte bătrîn, dar încă foarte robust şi vioi. Rotunjimea considerabilă a corpului, umorul lui sănătos şi interesul pe care-l avea pentru lupte şi asedii nu se potriveau de fel cu reprezentările pe care cei din emisfera nordică le au despre viaţa misionarilor pe care ei o văd contemplativă şi pătrunsă de o melancolie visătoare. Misionarul ne-a primit mai mult decît prietenos şi ne-a permis să ne agăţăm hamacurile într-unul din coridoarele casei lui. Ne-a pus mii de întrebări relativ la adevăratul scop al călătoriei noastre, care i se părea grozav de îndrăzneţ sau cel puţin cu totul nefolositor. În ceea ce-l priveşte, părea să fie împăcat cu soarta lui. Cu indienii se purta frumos, misiunea lui propăşea ; lăuda în cuvinte entuziaste apa, bananele şi laptele ţării.

În noaptea dinspre 5 septembrie şi în dimineaţa următoare s-a lăsat o ceaţă deasă, deşi nu eram decît la 195 de metri peste nivelul mării.

Drumul de la San Fernando la Cumanacoa ne-a dus printr-o vale largă şi foarte umedă cu plantaţii mici. Am trecut prin vad mai multe rîuri. La umbră, termometrul nu trecea de 30°C, dar noi mergeam în plin soare arzător, deoarece bambuşii de pe marginea drumului nu constituiau un adăpost. Ne-am ales cu insolaţie de pe urma căreia am avut mult de suferit.

În apropiere de Cumanacoa, relieful este mai domol, iar valea se lărgeşte. Micul orăşel este aşezat într-o cîmpie aridă, înconjurat de munţi înalţi. Privit de departe, el pare destul de mohorît. Aici trăiesc 2 300 de suflete, în case foarte scunde, nerezistente, care, cu excepţia a trei sau patru, sînt construite din lemn. Pentru noi şi instrumentele noastre am găsit adăpost la administratorul regiei de tutun, un om prietenos şi foarte ager la minte. Pusese să ni se aranjeze o locuinţă mare şi confortabilă, unde am rămas patru zile, răstimp în care am făcut mici excursii în compania gazdei, care şi-a exprimat dorinţa să ne însoţească.

Cumanacoa a fost fondat în anul 1717. Oraşul s-a numit iniţial San Baltazar de las Arias, dar numele spaniol a fost înlocuit cu unul

indian, aşa cum s-a întîmplat, de pildă, şi cu oraşul Caracas (vechiul Santiago de Leon).

Cîmpia, sau mai degrabă platoul, pe care se află Cumanacoa, nu are o altitudine mai mare de 204 metri peste nivelul mării şi cifra aceasta este de trei sau patru ori mai mică decît se crede la Cumana, unde oamenii au păreri exagerate despre frigul din Cumanacoa. Deşi apropiate, între localităţile menţionate există deosebiri climatice, care pot fi explicate ţinîndu-se seama de condiţiile locale. Clima răcoroasă de la Cumanacoa apare cu atît mai curioasă cu cît în văile din Aragua, la est de Caracas, clima este foarte caldă, deşi aşezările se află la o altitudine absolută cuprinsă între 390 şi 935 de metri. În regiunea de munte şi în cea de cîmpie, liniile care indică aceleaşi temperaturi (izotermele) nu trec întotdeauna paralel cu ecuatorul sau cu suprafaţa solului. Tocmai acesta este rostul climatologiei, care trebuie să afle direcţia acestor linii şi să surprindă, dincolo de toate devierile provocate de cauze locale, legile constante ale repartiţiei căldurii.

Portul din Cumana se afla la numai 11,5 kilometri de Cumanacoa. La Cumana nu plouă aproape niciodată, pe cînd la Cumanacoa plouă şase pînă la şapte luni pe an. Anotimpul uscat durează aici de la echinocţiul de iarnă pînă la cel de vară. În lunile aprilie, mai şi iunie cad ploi parţiale destul de frecvente, pentru ca de la solstiţiul de vară pînă la sfîrşitul lui august clima să devină foarte uscată. Urmează apoi anotimpul ploios propriu-zis, care ţine pînă în noiembrie, timp în care ploaia cade din cer, şiroaie.

Primul nostru popas la misiune a coincis cu anotimpul ploios. În fiecare noapte, cerul era acoperit cu nori grei, ca un văl des. Trebuia să aşteptăm ivirea vreunei spărturi în nori ca să putem efectua cîteva observaţii astronomice. Temperatura varia între 18,5 şi 20°C, timpul fiind mai răcoros pentru călătorul care vine dinspre coastă. La Cumana temperatura nu scădea niciodată noaptea sub 21°C. Cel mai cald era de la prînz, pînă la ora trei, cînd termometrul indica între 26 şi 27°C. În perioada celei mai mari canicule, cam la două ore după ce soarele trecea de meridianul locului, aproape regulat se pornea furtuna. Din norii grei, negri şi foarte joşi cădeau averse puternice de ploaie care ţineau de obicei două-trei ore. În timpul lor, temperatura scădea cu 5—6°. Pe la ora 5, ploaia se oprea definitiv ; soarele rareori mai apărea înainte de apus, iar higrometrul, indicînd uscăciune, tindea spre punctul zero. Pe la orele opt sau nouă seara cerul se acoperea din nou cu nori grei. Şi

aşa treceau zilele, una după alta, fiecare semănînd cu cea de ieri. Cu toate acestea, în acest anotimp nu se simţea nici o adiere a vîntului.

Vegetaţia cîmpiei în general şi cea din jurul oraşului este foarte puţin variată, dar foarte proaspătă, ca urmare a umidităţii ridicate a aerului. Caracteristică este o specie arboricolă de *Solanum*, care creşte pînă la 13 metri, *Urtica baccifera*, şi o specie nouă din neamul *Guettarda*. Solul este foarte rodnic şi ar fi şi uşor de irigat dacă s-ar folosi apa numeroaselor rîuri alimentate de izvoare care nu seacă tot anul. Produsul cel mai important al acestor locuri este tutunul şi numai lui îi datoreşte orăşelul acesta mic şi prost clădit bruma de renume pe care îl are. De la introducerea arendei *(Estanco real de Tabaco)*, în anul 1799, cultura tutunului din provincia Cumana se mărgineşte numai la Cumanacoa. Sistemul arendei este foarte urît de popor. Întreaga recoltă de tutun trebuie vîndută administraţiei şi, pentru a înfrîna contrabanda sau pentru a o micşora, s-a permis cultivarea lui numai într-un singur loc. Supraveghetorii cutreieră întreaga provincie, distrugînd orice plantaţie dinafara perimetrului autorizat şi denunţînd pe nenorociţii care îndrăznesc să fumeze ţigări făcute chiar de ei. Nu puţin a contribuit acest fapt la înteţirea urii între colonii şi metropolă.

În valea din Cumanacoa culturile de indigo deţin locul al doilea după tutun, această plantă apropiindu-se, în ceea ce priveşte luciul şi culoarea, de cel din Guatemala. Toate „fabricile" de indigo, pe care le-am vizitat, seamănă între ele: două putini pentru înmuiat, în care iarba trebuie „să putrezească" stau una lîngă alta. Fiecare măsoară 1,5 metri pătraţi şi are o adîncime de 75 de centimetri. Din aceste putini, aşezate ceva mai sus, lichidul trece în lăzile cu ciocane, între ele se găseşte aşezată moara de apă, al cărei ax mare trece prin aceste lăzi, de el fiind fixate, prin cozi lungi, ciocanele de sfărîmat. Din bazinul de filtrare reziduul, care conţine produsul colorat, ajunge în uscătorie, unde este întins pe poliţe din lemn brazilian, prevăzute cu rotiţe, ca să poată fi trase în adăpost, dacă pe neaşteptate ar izbucni vreo ploaie. Aceste adăposturi au acoperişurile puternic înclinate, şi cum sînt şi foarte joase, dau uscătoriei, văzută de departe, aspectul unei sere. În valea din Cumanacoa fermentaţia ierbii, lăsată să „putrezească", se face foarte repede; de obicei nu durează mai mult de 4—5 ore, ceea ce se explică prin umiditatea aerului şi a faptului că planta în timpul dezvoltării sale n-a avut prea mult soare.

Cu toată calitatea excelentă a produselor şi a fertilităţii solului, agricultura din Cumanacoa se practică cu mijloace extrem de rudimentare. Mîna de lucru lipseşte şi se observă tendinţa locuitorilor

săi (al căror număr scade mereu) de a emigra în regiunea de *llanos*. Aceste savane nemărginite hrănesc pe om din belşug, pentru că acolo vitele se înmulţesc foarte uşor, în timp ce cultivarea indigoului şi a tutunului se face cu multă bătaie de cap şi trudă. Şi apoi randamentul acestor plantaţii este şi destul de nesigur, pentru că anotimpul ploios poate fi cînd mai lung, cînd mai scurt. Plantatorii depind complet de stat, care le dă avansuri, dar ei preferă să cultive plante hrănitoare.

Cîmpia din Cumanacoa, acoperită cu gospodării, plantaţii de indigo şi de tutun, este înconjurată de munţi, care mai ales spre sud ating înălţimi apreciabile. Totul ne dovedeşte că această regiune a fost cîndva acoperită de apele mării. Munţii, care odinioară i-au format malurile, coboară vertical. Marea avea ca scurgere numai fluviul Arenas. În timpul unor săpături pentru fundaţiile caselor au fost puse în evidenţă la Cumanacoa depozite detritice şi foarte multe scoici mici, cu două valve. După afirmaţiile mai multor persoane demne de încredere, acum 30 de ani, în regiunea San Juanillo, au fost găsite două femururi uriaşe, lungi de 1,3 metri şi cîntărind 15 kilograme. Indienii le-au luat drept oase de uriaşi, în timp ce semidocţii care se bucurau de privilegiul de a explica absolut totul au asigurat, cu gravitate, pe toată lumea, că este vorba de un joc al naturii, care nu merită să i se acorde prea multă importanţă. Aşazisele oase de uriaşi au fost transportate în cele din urmă la Cumana. Am încercat să le dau de urmă, dar zadarnic. După aspect, oasele fosile pe care le-am dus cu mine din alte părţi ale Americii de Sud şi care au fost examinate de Cuvier, femurii uriaşi din Cumanacoa aparţin probabil unei specii de elefanţi, care nu mai există astăzi. Poate să surprindă faptul că nişte oase fosile au fost găsite la o înălţime atît de redusă deasupra nivelului actual al mării ; resturile fosile de mastodonţi şi de elefanţi, pe care le-am adus din ţările tropicale — Mexic, Noua Granadă, Quito şi Peru — au fost, de asemenea, dezgropate nu din orizonturile profunde, ci din platourile aşezate la înălţimi între 195 şi 450 de metri.

Vizitam adesea o mică proprietate, Conuco de Bermudez, aşezată în apropierea rîpei (zona faliată) de la Cuchivano. Aici se cultiva pe un sol umed banane, tutun şi mai multe specii de bumbac, mai ales acela cu fir gălbui care se întîlneşte frecvent pe insula Margarita. Proprietarul ne-a povestit odată că în acea rîpă trăiesc jaguari, care îşi petrec ziua prin gropi, iar noaptea se furişează în jurul locuinţelor. Deoarece găsesc hrană din belşug, cresc lungi de doi metri. Un astfel de exemplar îi devorase anul trecut un cal. Jaguarul, la lumina

puternică a lunii, şi-a tîrît prada prin savană şi a depus-o sub un copac *Ceiba*, deosebit de gros. Sclavii din curte, treziţi de gemetele calului în agonie, au ieşit în mijlocul nopţii, înarmaţi cu suliţie şi cu *machete* [1]. Jaguarul, care sta culcat pe prada lui, i-a lăsat să se apropie şi nu s-a dat bătut decît după o împotrivire lungă şi îndîrjită. Cazul acesta şi alte cazuri similare ne arată că nici jaguarul mare de pe Terra Firma, nici jaguarul mic din Paraguay şi nici adevăratul tigru asiatic nu fug de om, cînd sînt atacaţi de el şi cînd nu-i sperie numărul atacanţilor.

În rîpa de la Cuchivano din faţa gospodăriei lui Bermudez se deschid două gropi mari. Din ele ies cînd şi cînd flăcări care noaptea se văd pînă departe. Ele luminează munţii din jur şi judecînd după înălţimea stîncilor, peste care aceste pale de foc se ridică, ai fi ispitit să crezi că sînt înalte de cîteva sute de picioare. La ultimul mare cutremur din Cumana, acest fenomen a fost întovărăşit de un vuiet subteran surd şi susţinut.

În cursul unei excursii botanice la Rinconada, am încercat zadarnic să pătrundem în această crăpătură. Ne-ar fi plăcut să examinăm mai deaproape stîncile care ascundeau originea acelui foc curios. Dar vegetaţia bogată, lianele încurcate unele într-altele şi tufele de mărăcini nu ne-au lăsat să înaintăm. Localnicii luau parte activă la cercetările noastre nu numai pentru că se temeau de o izbucnire vulcanică, ci şi pentru că le intrase în cap că Risco del Cuchivano ar conţine o mină de aur. Nu i-am fi ajutat cu nimic explicîndu-le de ce nu puteam crede că ar exista aur în calcarul fosilifer, cu toate că doreau să ştie „ce crede minerul neamţ despre bogăţia filonului metalic". De la Carol al V-lea încoace şi de la Welseni [2], poporul şi-a păstrat în Terra Firma o credinţă neclintită în calităţile nemţilor. Pretutindeni, în America de Sud, mi se arătau, de îndată ce lumea afla de unde eram, mostre de minereuri. În colonii fiecare francez este medic, fiecare neamţ este miner.

După ce plantatorii şi sclavii lor ne-au croit un drum prin pădure, pînă la prima cascadă de pe rîul Juagua, la 10 septembrie am plecat din nou către Risco del Cuchivano. De îndată ce am coborît în văgăună, mi-am dat seama că felinele erau pe aproape, fiindcă am găsit un mistreţ de curînd sfîşiat şi am simţit duhoarea excrementelor

[1] În spaniolă : cuţit de tăiat pădurea virgină.

[2] Mari comercianţi din Augsburg. Familia datează din secolul al XIII-lea. În 1528 împrumută împăratului Carol al V-lea o sumă mare de bani şi capătă ca zălog Venezuela. Această aventură colonială însă n-a durat decît pînă în 1546, cînd au trebuit să renunţe la ea. — *N. T.*

lor, care seamănă cu mirosul greu al excrementelor de pisică europeană. Prudenţi, indienii s-au întors la conac şi ne-au adus cîini dintr-o rasă foarte mică. Se susţine că dacă întîlneşti jaguarul pe o potecă strîmtă, el sare mai întîi la cîine şi nu la om. N-am urcat de-a lungul pîrîului, ci pe deasupra lui. Am trecut pe lîngă o prăpastie adîncă de 65—100 de metri, mergînd pe o potecă foarte îngustă, care semăna cu drumul de la Grindelwald, pe Mettenberg, spre gheţarul cel mare. Cînd drumeagul devenea atît de îngust, încît nu mai ştiam unde să punem piciorul, coboram pentru a ne lăsa trecuţi prin vad de către un sclav şi urcuşul continua apoi pe celălalt versant. Coborîtul de-a dreptul pe coastă s-a dovedit a fi destul de anevoios, mai ales că nu era posibil să ne folosim de lianele care atîrnau de pe vîrfurile copacilor, ca nişte funii groase. Plantele agăţătoare şi cele parazite erau prinse nu prea solid de ramurile pe care le îmbrăţişau. În plus, tulpinile lor laolaltă au o greutate destul de mare şi dacă pe un teren prăpăstios te atîrni cu toată greutatea de ele, rişti să-ţi cadă în cap o întreagă boltă de verdeaţă.

Cu cît înaintam, cu atît devenea mai de nepătruns vegetaţia. În mai multe locuri, rădăcinile copacilor care crescuseră între crăpăturile ce brăzdau stînca fisuraseră pachetul de roci calcaroase. Abia reuşeam să transportăm plantele, pe care le culegeam la fiece pas. *Canna*, heliconiile cu flori frumoase, purpurii, *Costus*-ul şi alte plante din familia amomeelor cresc aici pînă la înălţimi cuprinse între 2,6 şi 3,25 metri. Verdele lor deschis şi proaspăt, luciul lor mătăsos şi constituţia lor cărnoasă fac un contrast puternic cu tonalitatea castanie a ferigilor arborescente cu frunzişul fin, penat. Indienii scrijeleau trunchiurile cu cuţitele lor mari şi ne atrăgeau atenţia asupra frumuseţii culorii lemnului roşu şi galben-auriu. Ne-au arătat o plantă cu floare compusă, înaltă de 6,5 metri *(Eupatorium laevigatum)*[1] aşa-numită roză din Belveria *(Brownea racimosa)*, vestită pentru minunatele ei flori purpurii, şi sîngele-de-balaur, o specie de *Croton* încă nedescris, al cărei suc roşu, astringent, se foloseşte pentru întărirea gingiilor. Indigenii deosebeau speciile după miros, dar mai ales prin mestecarea fibrelor lemnoase. De altfel, nu prea puteam să profităm de simţurile ascuţite ale ghizilor noştri, căci cum era să ajungem la frunzele, florile sau fructele plantelor ale căror ramuri

[1] Genul Eupatorium cunoscut şi la noi sub denumirea de cînepă de baltă aparţine familiei *Compositae*. — *N. T.*

 se găseau la 16 metri de la pămînt ? Vedeam cu surprindere cum aici, în această rîpă, coaja copacilor ba chiar şi pămîntul erau acoperite cu muşchi şi licheni. Prin urmare aceste criptogame sînt şi aici tot atît de frecvente ca în emisfera nordică. Aerul umed şi lipsa luminii directe de la soare le favorizează dezvoltarea, deşi ziua temperatura este de 25°C, iar noaptea de 19°C.

Aşa-zisa vînă de aur de la Cuchivano nu era altceva decît o fractură ivită în nişte marne calcaroase negre, tapisată cu depuneri de sulf. Apa unui pîrîu spală şi transportă grăunţii aurii, strălucitori, de sulf, de unde credinţa localnicilor că pîrîul poartă aur.

Ghizilor nu le-a plăcut lipsa mea de încredere faţă de spusele lor. Zadarnic încercam să-i conving că din groapa aceasta nu vor putea extrage decît cel mult alaun şi sulfat feric. Ei continuau să adune, pe furiş, fiecare grăunte de prundiş cu urme de sulf, pe care-l vedeau sclipind în apă. Cîtă vreme n-am pierdut în timpul călătoriei noastre de cinci ani, cercetînd, la insistenţele gazdelor, rîpi în care apar aluviunile cu sulf care poartă de mai multe secole numele falnic de *Minas de oro* (mine de aur).

După ce am cercetat prundişul sulfuros din valea rîului Juagua, am pornit mai departe în susul rîpei, care se continuă ca un canal strîmt, umbrit de copaci foarte înalţi. După un marş tare anevoios, uzi leoarcă, din cauză că trecusem atît de des prin pîrîu, am ajuns la baza peşterilor de la Cuchivano, din care acum cîţiva ani se văzuseră ieşind flăcări. Un perete de stîncă vertical se ridică aici pînă la 1 560 de metri. Într-o zonă în care vegetaţia bogată îmbracă complet pămîntul şi stîncile se întîmplă foarte rar să poţi avea o deschidere naturală în secţiune transversală. Chiar în mijlocul acestei secţiuni, din nenorocire inaccesibilă oamenilor, se află intrările a două peşteri. Se pare că ele sînt locuite de aceleaşi păsări de noapte, pe care în curînd le vom cunoaşte la Cueva del Guacharo, de lîngă Caripe.

Ne-am aşezat să ne odihnim puţin şi cum stăteam aşa la picioarele peretelui vertical am văzut şi noi acele flăcări care, după spusele celor de pe aici, în anii din urmă deveniseră mai frecvente. Ghizii noştri şi arendaşul au adus vorba şi despre flăcările, pe care le văzuseră ieşind din pămînt la Cumana şi despre zguduiturile pe care le simte lumea în locuri, în care mai de mult nu se ştiuse nimic despre cutremure. Ne-am amintit că, de cîteva luni, la Macarapan se simte din cînd în cînd un miros de pucioasă. Pe aceste fenomene şi pe altele asemănătoare îşi întemeiau ei profeţiile, din care cele mai multe s-au împlinit. Distrugerile îngrozitoare care s-au înregistrat la Ca-

racas, în anul 1812, sînt o dovadă a instabilităţii tectonice din partea de nord-est a Terrei Firma.

În ziua de 12 a lunii ne-am continuat călătoria spre mănăstirea Caripe, capitala misiunilor indienilor chaymas. Am trecut prin micul sat indian Aricagua, care are o aşezare foarte plăcută, fiind înconjurat de coline împădurite. De aci, drumul ne-a dus sus pe munte, după un drum extenuant de patru ore. De douăzeci şi două de ori a trebuit să trecem prin Pututucuar, un pîrîu repede, de munte, plin de blocuri calcaroase. Ajunşi pe Cuesta del Cocollar, la 650 de metri deasupra nivelului mării, am avut surpriza de a nu mai vedea nici păduri, nici măcar copaci mai mari. În faţa noastră se întinde un podiş imens, acoperit cu ierburi. Monotonia savanei, lipsită de vegetaţia arboricolă, este întreruptă numai de ivirea mimozelor cu corola semisferică şi cu trunchiul înalt de 1 pînă la 1,3 metri. Peste tot unde apar versanţi sau mase stîncoase acoperite parţial de o pătură de sol se-ntinde verdele splendid al *Clusiei* [1] sau al *Cupey*-ului, cu marile flori de *Nymphäe*. Rădăcinile acestui copac au uneori un diametru de 24 de centimetri, tîrîndu-se adeseori deasupra solului pînă la cinci metri de trunchi.

După un urcuş lung am ajuns pe un mic platou la Hato del Cocollar. Acolo, la înălţimea de 793 de metri, se găseşte o aşezare singuratică. Aici am rămas trei zile, în tovărăşia neobositei gazde din Cumana, care ne însoţea pretutindeni. Am băut lapte, am mîncat carne, dar cel mai important a fost că ne-am simţit minunat. Ziua temperatura nu depăşea 22 sau 23°C, iar noaptea termometrul arăta abia 14°C.

Din acest punct înalt, cît vezi cu ochii, ai în faţă numai savana ; doar ici-colo în locurile mai joase răsar mici pîlcuri de copaci. Cu toată uniformitatea aparentă a vegetaţiei, am remarcat multe plante foarte interesante. Amintim minunata lobelie cu flori purpurii, *Brownea coccinea*, care creşte în înălţime pînă la 30 de metri şi, înainte de toate, *Pejoa*, ale cărui frunze sînt foarte apreciate de localnici, pentru că, frecate între degete, dau un miros aromat plăcut. Ce ne-a încîntat cel mai mult în aceste locuri pustii a fost frumuseţea şi liniştea nopţilor. Proprietarul veghea cu noi. Părea că îl încîntă să vadă cum nişte europeni, veniţi de curînd în regiunile tropicale, nu

[1] *Clusia*, plantă epifită din familia clusiaceelor ; se dezvoltă în tufe pe trunchiurile arborilor. Prezintă multe rădăcini aeriene în care se acumulează mari cantităţi de apă absorbită din atmosfera umedă. Are frunze opuse şi flori frumoase. Seminţele lipicioase se prind de scoarţa copacilor şi dau naştere la noi plante. În zona tropicală a Americii se cunosc peste 100 de specii. — *N. T.*

 se mai săturau de aerul proaspăt al primăverii, care acolo sus, pe munte, ne încînta mai ales după apusul soarelui.

Nimic nu se compară cu liniştea adîncă ce ţi-o lasă în suflet contemplarea cerului înstelat într-un loc izolat ca acesta. Cînd, aproape de căderea nopţii, priveam peste platoul uşor vălurit, acoperit cu ierburi, care semăna cu savanele din regiunea Orinoco, ni se părea că vedem cum, în depărtare, bolta înstelată se odihnea pe întinsul oceanului. Copacul sub care şedeam, mulţimea de insecte lucitoare, care dansau în jurul nostru, constelaţiile strălucitoare ale Sudului, toate ne aminteau cît de departe eram de patrie. Din cînd în cînd pătrundea pînă la noi glas de talangă sau mugetul vreunui taur şi în acele momente, nişte voci tainice, venind de departe, ne chemau de dincolo de mări, pe pămîntul ţării, într-o altă emisferă, ca într-o vrajă. Cît de sensibilă este imaginaţia omului, acest veşnic izvor al bucuriilor şi durerilor lui !

În răcoarea dimineţii am pornit să escaladăm vîrful Turimiquiri, din masivul muntos Cocollar, care formează împreună cu Brigantinul o singură culme. El purta odinioară numele de Sierra de los Tageres. O parte din drum l-am făcut pe cai, care aleargă liberi prin savane, dar sînt deprinşi cu şaua. Pe cît de greoi sînt la înfăţişare, pe atît de repede se caţără pe panta cea mai abruptă. Acolo unde apar gresiile, relieful are aspectul unor mici platouri, care se etajează ca nişte trepte. Pînă la înălţimea de 1 365 de metri şi chiar mai sus, muntele este acoperit ca şi toţi vecinii lui, numai cu ierburi. Pe Cocollar, ierburile se întîlnesc chiar de la înălţimea de 680 de metri, depăşind, pe alocuri, altitudinea de 1950 de metri. Mai sus, dincolo de acest brîu de ierburi, pe piscurile aproape inaccesibile omului, se află o pădurice de *Cedrela*[1], *Iavillo (Hura crepitans)* şi mahon. Cunoscînd condiţiile locale, credem că marea răspîndire a ierburilor în această zonă muntoasă îşi găseşte explicaţia în practica de a incendia pădurile, în locul cărora localnicii vor să aibă păşuni. Cînd, timp de trei sute de ani, ierburile au reuşit să îmbrace pămîntul într-un covor gros şi continuu, seminţele arborilor nu se mai pot fixa pe sol, ca să încolţească, deşi vîntul şi păsările le aduc mereu din pădurile îndepărtate în savane.

În aceşti munţi, clima este atît de blîndă, încît pe Cocollar creşte bine bumbacul, cafeaua şi chiar trestia de zahăr. În ce priveşte ca-

[1] Arbori din familia *Meliaceae* cu frunze penate veşnic verzi. În America de Sud există două specii. Lemnul roşiatic este folosit pentru mobile. — *N. T.*

litatea păşunilor pe Turimiquiri, ea scade cu cît ele se află la o înălţime mai mare. Peste tot unde există puţină umbră, la adăpostul unor stînci, apar licheni şi diferiţi muşchi europeni. Ici-colo creşte *Melastoma xanthostachis* şi *Palicourea rigida* ale cărei frunze mari, lucioase ca şi pielea, foşnesc în vînt ca pergamentul. Dar podoaba cea mai importantă a pajiştei este o plantă liliacee, cu floarea galbenă-aurie, *Marcia martinicensis.*

Vîrful Turimiquiri este format din calcar masiv, care prezintă intercalaţii subţiri de marne şi gresii cuarţoase. În calcar se găsesc acumulări de oxid feros.

În această regiune se face distincţie între piscul rotunjit Turimiquiri şi piscurile ascuţite sau *cucuruchos,* bogat împădurite unde se află mulţi tigri, care constituie un vînat foarte preţios pentru blana lor mare şi frumoasă. Vîrful rotund, acoperit cu ierburi, se ridică pînă la 1 378 de metri. De aici, spre vest, porneşte o creastă cu pereţi abrupţi, care la o depărtare de 1,8 kilometri este despărţită de vîrf printr-o falie puternică, care coboară pînă la golful Cariaco. În locul în care creasta ar fi trebuit să se continue, se înalţă două piscuri calcaroase. Cel nordic, mai înalt, este adevăratul Turimiquiri, considerat a fi mai înalt decît Brigantinul, atît de binecunoscut navigatorilor, care se îndreaptă spre coasta Cumanei. Înălţimea sa am apreciat-o la 2 047 de metri.

De pe Turimiquiri se deschide una dintre cele mai vaste şi mai minunate privelişti. Pînă la orizontul format de întinderea nesfîrşită a mării ai în faţă o regiune muntoasă, în care apele au decupat văi paralele, orientate de la est la vest.

La 14 septembrie coboram de pe Cocollar la misiunea San Antonio. Drumul te poartă mai întîi peste savane presărate cu mari blocuri de calcar, după care intri în pădurea deasă. După ce treci două creste abrupte ai în faţă o vale frumoasă, orientată est-vest, care curge pe o distanţă de 22,5 kilometri. În această vale se află misiunile San Antonio şi Guanaguana. Prima are o bisericuţă de cărămidă, o construcţie acceptabilă ca stil, cu două turnuri şi coloane dorice. Starețul capucinilor zidise această biserică în mai puţin de două veri, deşi nu-l ajutaseră la ridicarea ei decît indienii din sat. Capitelurile coloanelor, ornamentele şi friza împodobită cu sori şi arabescuri au fost modelate dintr-un lut amestecat cu praf de cărămidă. Pentru că guvernatorul provinciei nu vedea cu ochi buni construirea unei clădiri aşa de luxoase într-o misiune, spre marea părere de rău a călugărilor, biserica nu a mai putut fi terminată. Indienilor din San Antonio nici prin gînd nu le trecea să regrete acest lucru.

Am zăbovit în misiunea San Antonio numai pentru a face cîteva determinări de altitudini şi a măsura de cîteva ori poziţia Soarelui. Piaţa mare se află cu 430 de metri mai sus de Cumana. Dincolo de sat am trecut rîurile Colorado şi Guarapiche. Colorado are curenţi foarte puternici şi la vărsare este mai lat decît Rinul. Guarapiche, după unirea cu Rio Areo, are o adîncime de peste 90 de metri. Pe malurile lui creşte o specie deosebit de frumoasă de iarbă a cărei tulpină, cu frunze pe două rînduri, este înaltă de 5 pînă la 6,5 metri. Catîrii noştri înaintau greu prin noroiul gros de pe drumul drept şi îngust. Din cer ploaia curgea şiroaie, din care cauză toată pădurea părea o mlaştină.

Către seară am ajuns la misiunea Guanaguana, care se află cam la aceeaşi altitudine cu satul San Antonio. Aveam mare nevoie să ne uscăm hainele. Misionarul ne-a primit foarte bine. Era un bătrîn, care părea că-şi trata foarte înţelept indienii. Satul se găsea în acest loc abia de treizeci de ani. Odinioară el se afla undeva mai la sud şi se rezema de o colină. Te miri ce uşor îşi mută indienii vatra. În America de Sud există sate care, în mai puţin de o jumătate de veac, şi-au schimbat locul de trei ori. Pe băştinaş îl leagă atît de puţine lucruri de pămîntul pe care locuieşte, încît primeşte cu indiferenţă porunca să-şi desfacă locuinţa şi s-o aşeze în altă parte. Un sat îşi schimbă locul ca o tabără. Acolo unde se găseşte lut, trestie, frunze de palmier şi de heliconii, în puţine zile este gata şi coliba.

Guanaguana nu are încă biserică. Preotul, un bătrîn, care trăieşte de treizeci de ani în pădurile Americii, ne-a mărturisit că banii comunităţii, adică venitul muncii indienilor, trebuie folosiţi mai întîi la clădirea casei misiunii, abia apoi la zidirea bisericii şi, în sfîrşit, în cele din urmă, pentru veşmintele indienilor. Dar aceştia, care mai bucuros umblă [illegible] decît să îmbrace haine, oricît de uşoare, aşteaptă liniştiţi să le vină şi lor rîndul.

Indienii din Guanaguana cultivă bumbac pentru ei înşişi, pentru biserică şi pentru misionar. Pentru a separa sămînţa de puful bumbacului, băştinaşii folosesc nişte cilindrii de lemn cu un diametru foarte redus, prin care trece bumbacul şi care se pun în mişcare cu picioarele, la fel ca fusul. Aceste unelte simple, deşi au multe lipsuri, sînt totuşi bune, ceea ce explică de ce şi alte misiuni au început să le adopte. Aici nu se cultivă decît foarte puţin teren şi nimeni nu se gîndeşte să treacă la cultura intensivă a plantelor. Indienii din Guanaguana mi-au povestit la un moment dat, ca pe un fapt ieşit din comun, că anul trecut au fost cu nevestele şi copiii *al monte*, adică rătăciseră prin pădurile din jur, hrănindu-se cu plante zemoase, cu

varză de palmier, cu rădăcini de ferigi şi cu fructe sălbatice. După cum povesteau, se vedea că viaţa această nomadă nu le displăcea de loc. Numai misionarul suferise de pe urma ei, pentru că satul rămăsese părăsit, iar membrii comunităţii, cînd s-au întors din păduri, au fost mai puţin docili.

Frumoasa vale din Guanaguana se pierde spre est în cîmpiile Punzere şi Terecen. Bucuroşi am fi vizitat aceste cîmpii, pentru a studia ivirile de petrol din regiunea cuprinsă între rîurile Guarapiche şi Areo, dar începuse de-a binelea vremea ploilor şi nu mai aveam cînd să uscăm toate plantele şi să le punem la păstrare. Înainte de a ajunge în cîmpia Punzere, pot fi observate pe ramurile celor mai scunzi copaci nişte săculeţe de mătase. Este *Seda silvestre* sau mătasea naturală indigenă, care are un luciu frumos, dar este foarte aspră la pipăit. Fluturele de noapte, care o toarce, este poate acelaşi fluture ca cel din provinciile Guanaxato şi Antioquia, care produc şi ei mătase. În frumoasa pădure din Punzere apar doi copaci, cunoscuţi sub denumirea de *Curucay* şi *Canella* [1]. Cel dintîi produce o răşină foarte căutată de Piajes, vrăjitorii indieni. Al doilea are frunze, care au un miros identic cu scorţişoara din Ceylon.

De la Punzere drumul spre portul San Juan, te duce, dacă doreşti, şi la renumitele izvoare de ţiţei de la Buen Pastor. Ni s-a spus că este vorba de puţuri mici sau nişte gropi în formă de pîlnie, care s-au format singure în solul mlăştinos. Fenomenul aminteşte de lacul de asfalt sau Chapopote de pe insula Trinidad, care, în linie dreaptă, se află la o depărtare de numai 64 de kilometri de Buen Pastor.

După ce ne-am luptat o vreme cu dorinţa de a pleca în jos pe Guarapiche pînă la Golfo triste, ne-am îndreptat direct spre munţi. Cîmpiile Guanaguana şi Caripe sînt despărţite între ele printr-un fel de dig sau zid de calcar, care este vestit în lung şi în lat sub denumirea de Cuchilla de Guanaguana. Aveam impresia, pe vremea aceea, că trecerea lui este anevoioasă, pentru că nu străbătusem Cordilierii, dar nu era nici aşa de primejdioasă cum ne fusese descrisă la Cumana. Este adevărat însă că în mai multe locuri drumul era lat de numai 40 de centimetri, acoperit de o iarbă scurtă şi mărginit de versanţi destul de abrupţi, pe care drumeţul s-ar fi rostogolit pînă la 260 de metri. În acest ţinut catîrii au un mers atît de sigur, încît

[1] Din familia *Canellacreae*, care cuprinde şapte specii tropicale. Scoarţa lor este albă-gălbuie. În Antile scoarţa de *Canella albă* dă scorţişoara albă, care conţine uleiuri eterice şi este utilizată ca medicament şi condiment. — *N. T.*

126 te poţi încredinţa lor fără nici o frică. Comportamentul lor este identic cu acela al vitelor de povară din Elveţia şi din Pirinei. Cu cît ţinutul este mai sălbatic, cu atît mai fin şi mai ager adulmecă instinctul animalelor domestice. Cînd catîrii simt o primejdie, se opresc şi întorc capul încoace şi încolo, mişcă din urechi în sus şi în jos. Se cunoaşte că se gîndesc ce este de făcut. Se decid încet, dar totdeauna hotărîrea lor este cea justă, cînd sînt liberi, adică atunci cînd călătorul nu-i tulbură în mod imprudent sau cînd nu-i zoreşte. Printre localnici se spune: „Nu îţi dau catîrul care are pasul cel mai comod, ci pe acela care este cel mai înţelept, *la mas racional*". Această înţeleaptă remarcă populară este rodul unei lungi experienţe, care contrazice mai bine decît toate argumentele filozofiei speculative concepţia care vede în animale numai maşini.

De pe cel mai înalt punct al crestei am cuprins, într-o singură privire, savanele întinse de pe Maturin şi de pe Rio Tigre, vîrful Turimiquiri şi nenumăratele lanţuri paralele de munţi, care seamănă de departe cu o mare frămîntată de valuri. Spre nord-est se deschide cîmpia, în care se află mănăstirea Caripe. Aspectul cîmpiei este cu atît mai îmbietor, cu cît cîmpia este împădurită, formînd un contrast plăcut cu munţii goleşi, acoperiţi numai cu ierburi. Am găsit că înălţimea absolută a Cuchillei este de 1 068 de metri deasupra nivelului mării, deci ea se află cu 641 de metri mai sus decît casa misiunii din Guanaguana.

Coborînd de pe creasta muntelui pe o potecă foarte cotită, ajungem în curînd într-o zonă împădurită. Pămîntul este acoperit cu muşchi şi cu o specie nouă de *Drosera* [1], care creşte la fel de înaltă ca cea din regiunile noastre alpine. Cu cît te apropii de mănăstirea Caripe, cu atît pădurea devine mai deasă şi vegetaţia apare mai bogată. Totul ia altă înfăţişare, pînă şi roca. Nu mai întîlnim calcarul, ci o alternanţă care seamănă cu cea din Munţii Jura.

Drumul la coborîre n-a fost nici pe departe atît de lung ca urcuşul. Am stabilit că acea cîmpie Caripe este aşezată cu 390 de metri mai sus decît cîmpia Guanaguana. Un lanţ de munţi de lăţimi neînsemnate desparte două bazine. Unul este delicios de răcoros, celălalt este vestit pentru arşiţa care dogoreşte. Dintre toate cîmpiile înalte din Noua Andaluzie, numai Caripe are o populaţie numeroasă.

[1] *Drosera* (Roua cerului), plantă erbacee carnivoră. Pe frunzele lung peţiolate se găsesc numeroase glande roşietice cleioase, lung pedicelate. Aceste glande secretă sucuri digestive, cu ajutorul cărora planta digeră insectele. Într-o perioadă de vegetaţie o frunză digeră 15—20 insecte. În ţara noastră cresc spontan prin turbării 4 specii. — *N. T.*

Capitolul 7

MĂNĂSTIREA CARIPE. PEŞTERA GUACHARO. PĂSĂRI DE NOAPTE

O alee de copaci Persea ne-a condus la lăcaşul capucinilor aragonezi. Ne-am oprit în mijlocul unei pieţe mari, în dreptul unei cruci din lemn brazilian. Mănăstirea se reazemă de un imens perete stîncos, vertical, îmbrăcat cu o vegetaţie deasă. Piatra, orbitor de albă, se zăreşte numai din cînd în cînd, de după frunzişul verde. Nici nu-ţi poţi închipui o poziţie mai pitorească. În locul fagilor şi arţarilor europeni, aici întîlnim siluetele impunătoare ale arborilor *Ceiba* şi ale palmierilor *Praga* şi *Irasse*. Din pereţii stîncoşi care înconjură bazinul Caripe şi care formează abrupturi puternice (alcătuiesc profile înalte de 320 de metri) apar nenumărate izvoare, în special de-a lungul fisurilor sau a văilor strîmte. Umezeala, pe care o răspîndesc, favorizează creşterea acestor copaci înalţi, iar băştinaşii, care preferă locurile retrase, îşi aşază *conuco*-urile în lungul acestor defileuri.

În jurul ferigilor arborescente se înalţă banani şi papaya. Întrepătrunderea dintre plantele cultivate şi cele sălbatice dă acestui ţinut un farmec deosebit.

Am fost primiţi cu cea mai aleasă politeţe de către călugări. Stareţul nu era acolo, dar fusese înştiinţat de plecarea noastră din Cumana şi făcuse totul pentru ca şederea să ne fie cît mai plăcută. Aşezămîntul avea o curte interioară, cu un gang boltit, asemănătoare celor din mănăstirile spanioale. Acest spaţiu închis ne convenea de minune, pentru adăpostirea instrumentelor şi ţinerea lor sub observaţie. În mănăstire am dat peste o societate numeroasă : călugări tineri, sosiţi de curînd din Europa, care urmau să fie repartizaţi în

 diferite misiuni şi misionari bătrîni, şubreziţi, care căutau vindecarea în aerul de munte, curat şi tare de la Caripe. Eu am locuit în chilia stareţului, unde am găsit o colecţie de cărţi destul de bogată.

Mănăstirea se află aşezată pe un loc ce odinioară purta denumirea de Areocuar. La Caripe, noaptea este mai rece şi înainte de ivirea zorilor simţi nevoia să te înveleşti. La miezul nopţii, termometrul arată între 16 şi 16,5°C, dimineaţa arată între 19 şi 20°C, pe la ora unu după masă indică numai 21 pînă la 22,5°C. Apa din vasele poroase de lut se răceşte noaptea la Caripe pînă la 13°C. Nu mai este nevoie să menţionez că în ziua cînd soseşti la mănăstire, dinspre coastă sau din savană, apa aceasta ţi se pare destul de rece, deoarece ai fost deprins să bei apă de rîu, care adeseori este caldă (25—26°C).

Cum mănăstirea se află la o înălţime de numai 780 de metri deasupra nivelului mării, ne surprinde cît de repede scade temperatura, pe măsură ce ne îndepărtăm de coastă. Din cauza pădurilor dese, razele soarelui nu pot fi reflectate de sol, iar pămîntul este umed şi acoperit cu un covor des de ierburi şi de muşchi. Cînd vremea este ceţoasă, mai multe zile în şir, în tot acest răstimp nu se mai simte soarele, iar la căderea nopţii peste vale încep să bată vînturile reci din Sierra del Guacharo.

Experienţa a dovedit că aerul rarefiat al locului şi clima temperată sînt factori favorabili cultivării arborelui de cafea, căruia, după cum se ştie, îi convin foarte bine locurile înalte. Stareţul capucinilor, bărbat activ şi luminat, a introdus şi în provincia lui această nouă ramură de cultură. La Caripe se cultiva mai demult indigo, dar această plantă, care are nevoie de o temperatură ridicată, producea atît de puţină materie colorantă, încît cultivarea ei a fost suspendată. Pe proprietatea comunităţii am văzut în schimb multe zarzavaturi, porumb, trestie de zahăr. Cele cinci mii de trunchiuri de arbori de cafea făgăduiau o recoltă bogată. La Caripe proprietatea comunităţii se prezintă ca o grădină mare şi frumoasă. Băştinaşii sînt ţinuţi să lucreze pe cuprinsul ei în fiecare dimineaţă, de la ora 6 la 10. Sînt supravegheaţi în acest răstimp de alcalzi şi de alguazili de sînge indian, consideraţi funcţionari de stat superiori, singurii cărora le este îngăduit să poarte baston, drept pe care pun mare preţ. Angajarea lor se face chiar de stareţul mănăstirii. Pe noi europenii, firea lor serioasă, tăcută şi pedantă, figura lor misterioasă, zelul cu care se prezintă la biserică şi iau cuvîntul în adunările comunităţii, ne amuză teribil. Alcalzii veneau zilnic la mănăstire, nu atît ca să discute cu călugării treburile misiunii, pentru că sub acest pretext puteau să se intereseze cum se simt oaspeţii de curînd sosiţi. Deoarece

i-am servit cu ţuică, vizitele lor au devenit mai dese decît ar fi dorit-o preoţii.

Atîta timp cît am stat la Caripe şi în celelalte misiuni ale chaymaşilor am văzut peste tot că indienii erau trataţi cu blîndeţe. Stareţul mănăstirii vinde produsele grădinii şi cum acolo lucrează toţi indienii, fiecare are o parte din cîştig. Li se distribuie porumb, îmbrăcăminte, utilaj agricol şi, după cum am fost asiguraţi, uneori şi bani.

Deosebit de interesantă este valea Caripe, atît pentru clima răcoroasă, cît mai ales pentru marea Cueva sau peştera Guacharo. Într-o ţară în care există atîta înclinaţie pentru supranatural, o peşteră din care ţîşneşte un izvor şi în care trăiesc mii şi mii de păsări de noapte, cu a căror untură se găteşte în misiuni, fireşte că este un subiect nesecat de conversaţii şi dispute.

Peştera, pe care indigenii o numesc „mina cu grăsime", nu se află chiar în valea Caripe, ci la 13 kilometri spre vest-sud-vest de mănăstire. Ea se deschide într-o vale laterală, care se întinde spre Munţii Guacharo. La 18 septembrie am pornit spre Sierra, în tovărăşia alcalzilor şi a majorităţii călugărilor din mănăstire. Timp de o oră şi jumătate, o potecă îngustă ne-a dus mai întîi spre sud, peste o cîmpie frumoasă, surîzătoare, acoperită cu iarbă. Apoi ne-am îndreptat spre vest, în sus, de-a lungul unui rîuleţ, care izvorăşte din peşteră. Timp de trei sferturi de oră urci mereu, ba trecînd prin apa care nu e prea adîncă, ba înaintînd între rîu şi un perete stîncos, pe un teren lunecos şi mlăştinos. Numeroase surpături de pămînt, trunchiuri de copaci căzute ici şi colo, peste care catîrii noştri abia puteau să treacă, precum şi plantele agăţătoare care se tîrau pe sol, toate acestea făceau ca drumul să fie extrem de anevoios. Aici, la altitudinea de 970 de metri, am fost surprinşi găsind o plantă din familia crucíferelor, *Raphanus pinnatus* [1].

Cînd ajungi la poalele muntelui Guacharo, deşi te afli la numai patru sute de paşi de peşteră, încă nu-i vezi intrarea. Urmărim pîrîul care curge printr-o vale foarte îngustă, înaintînd tot timpul pe sub o surplombă, încît nici nu vedeam cerul. Poteca însoţea fidelă cursul capricios al rîului şi deodată ne-am pomenit în faţa deschiderii imense a peşterii. Chiar pentru ochi deprinşi cu peisajul pitoresc al Alpilor, privelişte era măreaţă.

Deschiderea peşterii, o boltă lată de 26 de metri şi înaltă de 23 de metri, este îndreptată spre sud. Pe stînca de deasupra grotei se găsesc

[1] Plantă asemănătoare ridichei de la noi. — *N. T.*

copaci uriaşi. *Mamei* şi *Genipa*, cu frunze late şi lucioase, îşi întind crăcile drept spre cer, în timp ce crăcile copacilor *Conbaril* şi *Erythrin* se întind lateral, formînd bolţi dese de verdeaţă. *Pothos*, cu trunchiuri pline de sevă, *oxalis* [1] şi orhidee, de o stranie conformaţie, cresc în crăpăturile adînci ale stîncii, în timp ce în faţa intrării se împletesc plante agăţătoare, legănate de vînt. În ghirlandele lor am văzut o *Bignonia* [2] violetă, un exemplar de *Dolichos* [3] purpuriu şi, pentru întîia oară, minunata *Solandra*, a cărei floare portocalie are un tub cărnos de peste 10 centimetri.

Am văzut cu mirare cum heliconii splendide, înalte de şase metri, frunze de *Pisang*, palmieri de *Praga* şi specii de *Arum* [4] împodobesc malul pîrîului, dar şi interiorul peşterii pînă la 30—40 de paşi de la intrare. Făcusem 140 de metri fără să fi fost nevoiţi să aprindem făcliile, deoarece peştera era formată, de fapt, dintr-un culoar drept orientat de la sud-vest spre nord-vest. De acolo, de unde lumina zilei nu mai are putere, am intrat în sectorul locuit de păsările de noapte, al căror strigăt răguşit l-am şi auzit. Indigenii cred că aceste păsări trăiesc numai în aceste încăperi subpămîntene.

Pasărea *Guachar* are dimensiunea unei găini de la noi, vocea ca a păpăludei, conformaţia păsărilor de pradă, avînd în jurul ciocului încovoiat un smoc de „mătase" scrobită. Penajul ei este albastru cenuşiu închis, cu dungulite şi puncte negre. Pe cap, aripi şi coadă se văd pete albe mari în formă de inimă, tivite cu negru. Ochii ei nu suportă lumina zilei ; sînt albaştri şi mai mici decît ochii păpăludei.

[1] *Oxalis*, măcriş sau măcrişul-iepurelui, plantă din genul oxalidaceelor, familia *Oxalidaceae*, cu flori albe, verzi şi roşietice. Sucul celular din celulele ţesuturilor organelor plantei conţine oxalat. În America de Sud se consumă rădăcina tuberizată. Din aceeaşi familie a oxalidaceelor face parte şi *Averrhoa carambola*, foarte răspîndită în America de Sud. Tufa aceasta face fructe în formă de stea, cunoscute sub numele de *pitanga*. Miezul acrişor al fructului pitanga, care învelește sămînţa, se mănîncă crud. Se întrebuinţează la prepararea dulceţurilor, a marmeladei etc. — *N. T.*

[2] Plantă lemnoasă din familia bignoniaceelor. Creşte în special în pădurile virgine ale zonei tropicale din America de Sud. Unele au flori mari albe, foarte frumoase. În Europa se cultivă ca plantă decorativă, căţărătoare, prin parcuri şi grădini (de exemplu, *Bignonia magnifica*, *Catalpa bignonioides* cu flori albe sau brune-roşietice, pătate cu galben). — *N. T.*

[3] *Dolichos*, plantă urcătoare din familia leguminoaselor, cu frunze trifoliolate, care se aseamănă cu fasolea. Se cunosc aproximativ 30 de specii tropicale. Se cultivă ca plantă ornamentală sau pentru păstăile sale foarte gustoase. — *N. T.*

[4] Genul *Arum* cuprinde specii erbacee în majoritate mediteraneene, cu frunze sagitate, lucitoare, verzi sau cu pete. Anumite specii au utilizare în farmaceutică, altele sînt folosite ca plante decorative. La noi cresc *A. maculatum*, *A. ocientale*, *A. italicum* cunoscute popular sub denumirea de „rodul pămîntului". — *N. T.*

Aripile au 17 pînă la 18 pene lungi, iar deschizătura lor măsoară 1,13 metri. Aceasta părăseşte peştera la căderea nopţii, mai ales pe lună. E aproape singura pasăre de noapte din cîte am întîlnit pînă acum, care se hrăneşte cu grăunţe. Şi conformaţia picioarelor ei arată că nu vînează ca bufniţele noastre. Mănîncă seminţe foarte dure, întocmai ca gaiţele. Indienii pretind că *Guachar*-ul nu vînează nici gîndaci, nici fluturi de noapte, cu care se hrănesc păpăludele. Comparînd ciocul acestei păsări cu acela al păpăludei, îţi dai numaidecît seama că felul lor de trai trebuie să fie complet diferit.

Cu greu îţi poţi închipui ce zgomot infernal fac miile de păsări în interiorul întunecat al peşterii. Ţipătul strident şi pătrunzător al *Guachar*-ului este reflectat de bolta de piatră. Legînd nişte făclii de o prăjină lungă, indienii ne-au arătat cuiburile acestor vietăţi. Ele se găsesc la înălţimea de 20—23 de metri, deasupra capetelor noastre ascunse în găuri în formă de pîlnie, care stau unele lîngă altele pe tavan. Cu cît înaintam în peşteră, cu atît mai multe păsări se speriau de făcliile de copal [1], cu atît se înteţea gălăgia. Dacă vreun moment se făcea linişte, auzeam de departe ţipătul de jale al păsărilor care-şi aveau cuibul în alte ramificaţii ale peşterii.

În fiecare an, pe la Sînziene, indienii pătrund în peşteră înarmaţi cu prăjini şi distrug majoritatea cuiburilor. De fiecare dată sînt omorîte mai multe mii de păsări. Păsările bătrîne în aceste momente dau tîrcoale cuiburilor cu ţipete îngrozitoare, în speranţa că-şi vor putea salva puii proaspăt ieşiţi din găoace. Puii, care cad din cuiburi, sînt omorîţi pe loc. Peritoneul lor împănat cu un strat gros de grăsime, care se întinde de la abdomen pînă la rect, formează un fel de nod între picioarele păsării. La vremea „recoltei de grăsime", cum i se spune pe la Caripe, indienii îşi fac colibe din frunze de palmier la gura peşterii sau puţin înăuntrul ei. Urmele unor astfel de colibe le-am putut vedea şi noi. Aici se topeşte pe foc grăsimea păsărilor tinere, proaspăt tăiate şi se toarnă în vase de lut. Această grăsime semilichidă, deschisă la culoare şi fără miros este cunoscută sub denumirea de „untură sau ulei de Guachar". Este atît de curată, încît poate fi păstrată peste un an de zile fără ca să rîncezească. În bucătăria mănăstirii Caripe se gătea numai cu această grăsime din peşteră

[1] Răşini de consistenţă solidă (duritate 1,5—3), transparente, de culoare galbenă-chihlimbarie, ce se extrag din coaja unor arbori din genul coniferelor care trăiesc în zona tropicală. Au punctul de topire foarte ridicat (180—340°). Se întrebuinţează la fabricarea vernisului (lacului). (vezi şi *Hymenea courbaril.*) — *N. T.*

şi nu am observat ca din pricina ei bucatele să fi avut vreun gust sau miros neplăcut.

Neamul *Guachar*-ilor s-ar fi stins de mult dacă n-ar exista cîteva împrejurări care, împreună, concurează la conservarea lui. O superstiţie îi opreşte pe indieni să pătrundă mai adînc în peşteră. De asemenea se pare că păsările au cuiburi şi prin alte peşteri din apropiere, inaccesibile omului. Probabil peştera mare este populată mereu cu alte colonii, care emigrează din acele locuri ferite de om, fiindcă misionarii ne asigură că nu poate fi vorba de o scădere a numărului de păsări *Guachar*.

În peşteră am mers de-a lungul unui pîrîu, care izvorăşte din ea. Acesta are o lăţime de 9 pînă la 10 metri. Am urmărit malul atît cît ne-au permis concreţiunile calcaroase ; de multe ori a trebuit să mergem chiar prin albia rîului, datorită unor perdele de stalactite de netrecut. Spre surprinderea noastră, am aflat că această vînă de apă subterană este, de fapt, izvorul lui Rio Caripe, care, la o depărtare de cîteva mile, după confluenţa cu micul Rio de Santa Maria, devine navigabil pentru pirogi. Pe malul pîrîului subteran am găsit o mulţime de lemne de palmier, resturile prăjinilor cu ajutorul cărora indienii se caţără pînă la cuiburile păsărilor aşezate sub plafon. Inelele formate de cicatricele rămase după îndepărtarea frunzelor servesc drept trepte ale unei scări verticale.

Conform unor măsurători destul de precise, peştera din Caripe păstrează pe o distanţă de 472 de metri aceeaşi direcţie, aceeaşi lăţime şi înălţimea iniţială de 20 pînă la 23 de metri. În timpul lucrului am avut mult de furcă cu indienii pînă i-am convins să depăşească acea porţiune a peşterii dincolo de care nu intrau niciodată. A fost nevoie să apelăm la autoritatea călugărilor, ca să-i putem aduce pînă la locul în care galeria peşterii urca repede sub un unghi de 60°, iar pîrîul forma o cascadă mică. Această peşteră locuită de păsări de noapte este pentru indieni un loc de groază şi de mister. Ei cred că în adîncurile ei sălăşluiesc sufletele strămoşilor. Omul, zic ei, trebuie să se ferească de locurile pe care nu le luminează nici Zis, soarele, nici Nuna, luna. A merge în partea întunecată a peşterii înseamnă a te întîlni cu strămoşii, adică a muri. De acea şi vrăjitorii, *piaches*, şi otrăvitorii, *imoronii*, îşi celebrau scamatoriile nocturne la intrarea peşterii, pentru a-l goni pe mai marele duhurilor rele, Ivorokiamo.

Dacă de acolo, de unde pîrîul formează cascada subterană, priveşti spre gura peşterii, surprinzi o imagine deosebită : pe fondul verde închis al vegetaţiei luxuriante de la gura peşterii se profilează conturul alb al coloanelor de calcar. În sfîrşit, Bonpland reuşi să împuşte

două păsări *Guachar* care, orbite de lumina faclelor, au zburat după noi. Astfel am putut să desenez această pasăre, necunoscută zoologilor.

După ce am escaladat nu fără greutate pragul cascadei, am văzut că mai departe peştera se strîmta destul de simţitor, că în înălţime avea numai 13 metri şi că se continua în direcţia iniţială spre nord-est, paralel cu marea vale Caripe.

În această regiune a peşterii, pîrîul depune un mîl negricios, un amestec de mîl silicios, lut şi resturi vegetale. Înaintam prin acest strat gros de mîl, cînd, în faţa noastră a apărut o insulă de vegetaţie subterană. Seminţele, pe care păsările le aduc în peşteră ca să-şi hrănească puii, încolţesc oriunde cad pe pămîntul gras, care acoperă incrustaţiile calcare. Erau nişte tulpini albe, avînd pe ele cîteva frunze rudimentare ; unele exemplare să fi avut 60 de centimetri înălţime. Ne-a fost imposibil să determinăm aceste plante care, din lipsă de lumină, se modificaseră complet ca formă, culoare şi comportament. Palide, lipsite de formă, aceste plante puteau fi luate de indieni drept nişte stafii gonite din lume şi silite să rămînă pe veci aici. Mie însă, ele mi-au redeşteptat acei ani frumoşi din prima mea tinereţe, cînd, cu ocazia unei şederi mai îndelungate la minele de fier de la Freiberg, am încercat să studiez creşterea exagerată şi starea debilă a plantelor din mediu subteran.

Cu toată autoritatea lor, misionarii n-au reuşit să-i convingă pe indieni să înainteze mai mult în peşteră. Cu cît tavanul cobora, cu atît ţipetele păsărilor erau mai stridente. Ne-am lăsat, aşadar, prizonieri ai fricii ghizilor noştri şi ne-am întors.

Am ieşit din peşteră mergînd tot pe lîngă pîrîu. Înainte de-a ajunge la lumina zilei, am văzut prin frunzişul din faţa peşterii sclipirile apei ce ne-a însoţit în mica noastră excursie. Ajunşi afară, simţeam nevoia să ne odihnim puţin, aşa că ne-am aşezat pe malul pîrîului şi primul nostru gînd a fost regretul că pînă atunci această peşteră nu era de loc cunoscută în Europa. S-ar fi cuvenit aceasta, chiar şi numai pentru prezenţa păsărilor de noapte, *Guachar*.

Înainte de a ne înapoia am luat o gustare pregătită chiar la gura peşterii, avînd ca faţă de masă, după obiceiul pămîntului, frunze de *Pisang* şi de *Vijao*, cu luciu mătăsos.

Oricît ne-am interesat la locuitorii din Caripe, Cumanacoa şi Cariaco, n-am auzit să se fi găsit vreodată în peştera guachar-ilor oase de carnivore sau urme de ierbivore din epoca preistorică.

Capitolul 8

PLECAREA DIN CARIPE. MUNTELE ŞI VALEA SANTA MARIA. MISIUNEA CATUARO. PORTUL CARIACO

Zilele petrecute în mănăstirea capucinilor, din regiunea Caripe, au trecut repede, deşi viaţa noastră de acolo era tot atît de simplă, pe cît era de uniformă. Din zori pînă în amurg cutreieram pădurile şi munţii învecinaţi, adunînd plante, ocupaţie de care nu ne săturam niciodată. Cînd, din pricina ploilor mari, nu putem ajunge prea departe, vizitam colibele indienilor, pămînturile comunităţii *(conuco)* sau adunările, în cursul cărora alcalzii împărţeau în fiecare seară muncile zilei următoare. Ne întorceam la mănăstire abia cînd clopotul ne chema să luăm masa cu misionarii. Uneori mergeam, devreme de tot, cu ei la biserică, spre a asista la „Doctrina", adică spre a lua parte la instruirea religioasă a băştinaşilor. Într-o zi am văzut cum se căznea misionarul să le explice că *infierno,* iadul, şi *invierno,* iarna, nu sînt acelaşi lucru, ci sînt tot atît de deosebite ca arşiţa şi gerul. Indienii chaymas nu cunosc altfel de iarnă decît sub chipul anotimpului ploilor şi-şi imaginau că „iadul albilor" este un loc unde cei răi sînt expuşi unor ploi torenţiale. Zadarnic şi-a pierdut răbdarea misionarul. Prima impresie, pe care le-o făcuseră cele două cuvinte, nu se mai putea şterge. În capetele neofiţilor cele două noţiuni *inferno* şi *invierno* erau legate pe veci şi nu se mai puteau despărţi.

După o zi petrecută aproape în întregime în aer liber, seara ne scriam la mănăstire observaţiile şi notele, uscam plantele şi le desenam pe cele care, după părerea noastră, formau genuri noi. Călugării ne lăsau deplină libertate şi ne amintim cu plăcere de şederea

noastră aici, pe cît de agreabilă, pe atît de folositoare expediției noastre.

Singura neplăcere, pe care am avut-o în valea Caripe, a fost că n-am putut face observații asupra stelelor, din pricina cerului înnourat. Sălbăticie și liniște, frumusețe și melancolie, iată ce am găsit prin aceste locuri. În mijlocul unei naturi atît de grandioase, sufletele noastre erau stăpînite de o liniște adîncă. În singurătatea munților eram copleșiți nu atît de noutatea impresiilor, cît mai ales de descoperirea că între zone climatice diferite poți găsi și trăsături comune. Pe colinele de care se reazemă mănăstirea se înalță palmieri și ferigi arborescente. Seara, cînd cerul vestește ploaie, răsună vaietul monoton al maimuțelor roșii, urlătoare, care trece prin văzduh ca vîjîitul îndepărtat al vîntului prin pădure. Dar în ciuda acestor sunete necunoscute, a plantelor cu o înfățișare străină, a tuturor minunilor Lumii Noi, pretutindeni natura îi permite omului să audă o voce, care-i vorbește într-o limbă cunoscută. Iarba de la picioarele noastre, bătrînul mușchi și ferigile de la rădăcinile copacilor, pîrîul care se rostogolește la vale peste stratele înclinate de calcar, jocul armonios de culori al apei irizate, al verdelui și al cerului albastru, toate acestea trezesc în călători simțăminte binecunoscute.

Absorbiți complet de frumusețile naturii acestor munți abia tîrziu ne-am dat seama că devenisem pentru bunii și ospitalierii călugări o povară. Proviziile de vin și de pîine de grîu erau reduse și chiar dacă pîinea și vinul erau socotite la masă drept articole de lux, ne-am simțit tulburați la gîndul că gazdele renunțau la ele în favoarea noastră. Rația de pîine scăzuse la un sfert și totuși ploaia ne-a silit să ne mai amînăm cîteva zile plecarea. Ce lung ni s-a părut acest răstimp ! Ce groază ne era de clopoțelul care ne chema la masă !

În sfîrșit, la 22 septembrie, am pornit călare pe catîri, cu instrumentele și plantele bine împachetate.

Cînd valea Caripe rămăsese mult în urmă, am ajuns în fața unui lanț de coline, situat la nord-est de mănăstire. Apoi, drumul ne-a dus peste o savană întinsă, pînă la platoul Guardia de San Augustin. Ne aflam la o înălțime absolută de 1 069 de metri. Savanele sau cîmpiile naturale, care constituie pășuni excelente pentru vitele mănăstirii, sînt complet lipsite de copaci și de tufișuri. Aici este adevărata împărăție a monocotiledonatelor ; din iarbă se înalță numai ici-colo cîte o agavă, a cărei tulpină poate atinge și 8,5 metri. Pe platoul Guardia am putut reconstitui suprafața ocupată cîndva de un lac. Se conturau foarte bine sinuozitățile vechiului țărm, limbile de pămînt, stîncile abrupte, care formau probabil atunci mici insule. Și re-

 partiţia plantelor susţinea ipoteza noastră. Fundul lacului este astăzi o savană, în timp ce pe margini cresc copaci înalţi.

De aici, drumul coboară pînă la satul indian Santa Cruz. Se trece mai întîi peste un povîrniş abrupt, pe care, în mod curios, misionarii îl numesc „purgatoriul". Panta foarte înclinată este dată de prezenţa ardeziei, care este acoperită aici de un strat de argilă. Ca să poată coborî, catîrii îşi aduc picioarele dinapoi lîngă cele din faţă, îşi coboară şalele şi-şi dau drumul la noroc. Călăreţul n-are a se teme de nimic, cu condiţia să dea drumul la hăţuri şi să nu forţeze animalul în nici un fel. Din acest loc am putut vedea, spre stînga, uriaşa piramidă de calcar a Muntelui Guacharo, pe care îl pierdem repede din ochi, intrînd în pădurea deasă de pe Muntele Santa Maria. De şapte ceasuri coborîm într-una şi e greu să-ţi închipui un drum mai îngrozitor. Aici, în timpul ploilor, apele se rostogolesc sălbatic, din stîncă în stîncă. Panta cade în trepte de 0,6 pînă la 1 metru înălţime. Sărmanii catîri măsoară mai întîi locul necesar trecerii poverilor printre trunchiurile copacilor şi apoi sar de pe o stîncă pe alta. Îngrijoraţi, ca nu cumva să facă un pas greşit, se opresc o clipă, aşa ca şi cum ar vrea să examineze locul, şi-şi adună picioarele ca şi caprele sălbatice. Dacă nu nimeresc blocul următor de stîncă, cad pînă la jumătatea corpului în argila moale, care umple spaţiile goale dintre colţii de stîncă. Şi rădăcinile enorme ale copacilor ne puteau fi de folos. Oamenii de pe aceste meleaguri au atît de mare încredere în isteţimea şi în fericitul instinct al catîrilor, încît în cursul acestui drum lung şi primejdios ei şed în şa lateral. Noi am preferat să descălecăm, deoarece ne temeam mai puţin decît ei de oboseală, fiind deprinşi cu drumurile şi mai ales pentru că voiam să adunăm plante şi să examinăm rocile.

Pădurea, care îmbracă versantul abrupt al Muntelui Santa Maria, este una dintre cele mai dese pe care le-am văzut. Copacii sînt deosebit de înalţi şi groşi. Sub frunzişul lor des, verde închis domneşte necontenit amurgul, o întunecime mult mai adîncă decît aceea din pădurile noastre de brad, de stejar sau de fag. Îţi pare că, în ciuda temperaturii înalte, aerul nu poate primi toată apa, pe care o evaporă pămîntul, frunzişul copacilor, trunchiurile lor acoperite cu o ţesătură deasă şi străveche de orhidee, peperomine şi alte soiuri de plante suculente. Miresmelor aromate răspîndite de flori, fructe şi pînă şi de lemn, li se mai adaugă una, pe care la noi acasă o simţim toamna, pe o vreme de ceaţă. Printre copacii maiestuoşi, care cresc înalţi de 40 pînă la 42 de metri, se găseşte şi arborele *Curucay*, care, după spusele ghizilor are răşina albicioasă, lichidă şi foarte mirosi-

toare. Triburile gumanagato şi tagires îşi cinsteau zeităţile cu fumul acestei răşini. După *Curucay* şi după trunchiurile imense, de peste 3—3,25 metri grosime, ale altui arbore, *Hymena* [1], cel mai mult m-au interesat : sîngele-de-balaur *(Croto sanguifluum)* al cărui suc brun purpuriu se scurge pe scoarţa albă, feriga de leac *Calahuala* şi palmierii *Irasse, Macanilla, Corozo* şi *Praga.* Acesta din urmă produce o admirabilă „varză de palmier", din care am mîncat şi noi la mănăstirea Caripe. Ferigile arborescente contrastau foarte plăcut cu palmierii, care aveau frunze penate şi ţepoase. Una dintre ferigile arborescente, *Cyathea speciosa,* creşte înaltă de peste 11,5 metri — înălţime exagerat de mare pentru o plantă din această familie. Aici, în valea Caripe, am găsit cinci specii noi de ferigi arborescente ; pe timpul lui Linné botaniştii nu cunoşteau nici patru, pe ambele continente.

În general, se observă că aici ferigile arborescente sînt mult mai rare decît palmierii. Natura le-a aşezat pe locuri nisipoase, cu o climă temperată, la umezeală şi umbră. De razele directe ale soarelui se feresc şi preferă locurile ascunse, lumina îmbinată cu întunericul, o atmosferă umedă, caldă şi lîncedă. E drept că uneori coboară pînă pe coastă, dar atunci se pun la adăpostul unei umbre dese.

La poalele Muntelui Santa Maria ferigile arborescente sînt din ce în ce mai slab reprezentate, locul lor fiind luat de palmieri, al căror număr a crescut mult. S-au înmulţit şi frumoşii fluturi cu aripi mari, *Nymphale,* care zboară nemaipomenit de sus. Totul indica că ne aflăm în apropierea coastei, într-o regiune în care temperatura medie este de 28—30°C.

Cerul era înnorat şi ne ameninţa cu una dintre acele ploi torenţiale, în cursul căreia cad uneori într-o singură zi 20 pînă la 26 mm precipitaţii. Din cînd în cînd soarele atingea cu razele sale fierbinţi vîrfurile copacilor şi cu toate că eram apăraţi de dogoarea lor, aproape că ne sufocam de căldură. Şi iată că din depărtare se aude un glas de tunet prelung ; nori grei atîrnau de piscul înalt al Muntelui Guacharo, iar urletul jalnic al *Araguato*-ului vestea apropiata dezlănţuire a furtunii. Aci am avut pentru prima dată prilejul să

[1] *Hymenaea,* arbore din familia leguminoaselor, cu multă răşină, cu frunze punctate, flori mari, albe, în spic terminal. Fructul e o păstaie lemnoasă, în care seminţele sînt împachetate într-o pastă de consistenţă făinoasă. În America tropicală, există 25—30 specii. *Hymenaea courbaril* (arbore de lăcuste) este o plantă înaltă şi groasă. Circumferinţa trunchiului ajunge la 30 m. Răşina lui dă *copalul* prelucrat de indieni pentru podoabe şi folosit de azteci pentru jertfa focului. Lemnul masiv şi greu poartă denumirea comercială de *courbaril.* — *N. T.*

 vedem din apropiere aceste maimuţe urlătoare. Ele fac parte din genul *Aluatta* (*Stentor, Geoffroy*) ale cărui diferite specii au fost mult timp confundate de zoologi. În timp ce la maimuţele *Sapaju* mici, americane, cele care fluieră ca vrăbiile, hioidul este simplu, subţire, la maimuţele mari, *Aluatta* şi *Marimonda*, limba este aşezată pe un tambur osos mare. Sunetul specific de jale al *Araguato*-ului se produce atunci cînd aerul pătrunde cu forţă în tamburul osos. Dacă socotim ce mare este la *Aluatta* această cutie osoasă şi cît de multe maimuţe stau cocoţate pe un singur pom în pădurile de la Cumana şi Guyana, nu te mai miri atît de tăria şi de volumul vocilor lor reunite.

Araguato, numit *Aratava* de către indienii din tribul tamanacas şi marave de cei din tribul maypure, seamănă cu un ursuleţ. Din creştetul capului mic şi foarte ascuţit pînă la rădăcina cozii îmbîrligate, măsoară un metru. Are blana deasă şi de culoare roşie-brună, pieptul şi burta sînt şi ele frumos îmblănite. Faţa *Araguato*-ului este albastră-negricioasă, pielea este fină şi încreţită. Bărbia este destul de lungă şi deşi unghiul feţei lui mici măsoară numai 30°, el are tot atîtea elemente omeneşti în privire şi în expresia feţei, ca şi *Marimonda (Simia Belzebuth)* şi *Capucinul* din Orinoco *(Simia Chiropotes).*

Araguato-ul din Caripe este o specie nouă a genului *Stentor* pe care eu am făcut-o cunoscută sub denumirea de *Simia ursina.*

Ne oprisem ca să privim la maimuţele urlătoare, care treceau drumul într-un şir de treizeci, patruzeci, mergînd din pom în pom de-a lungul crăcilor încolăcite, aproape orizontal. Eram absorbiţi de acest spectacol nou şi n-am zărit decît tîrziu un grup de indieni care ne-au ieşit înainte. Se îndreptau spre munţii din regiunea Caripe. Erau complet goi, ca majoritatea indigenilor. Femeile, destul de împovărate, încheiau convoiul. Bărbaţii, chiar şi cei mai tineri, erau înarmaţi cu arcuri şi săgeţi. Îşi vedeau de drum în tăcere, cu ochii aţintiţi în pămînt. Am fi vrut să aflăm de la ei dacă mai era mult pînă la misiunea Santa Cruz, unde doream să înnoptăm, mai ales că indienii ne răspundeau într-una *si Padre* sau *no Padre*, şi am crezut că or fi ştiind puţin spaniola. În ochii indigenilor fiecare om alb este un călugăr, un *Padre.* Oricît am insistat însă, întrebîndu-i ce distanţă este pînă la misiune, ei răspundeau la întîmplare *si* sau *no*, încît din răspunsurile lor nu ne-am putut alege cu nimic. Lucrul acesta ne indispunea cu atît mai mult, cu cît zîmbetul şi mimica lor arătau că ei ar fi vrut cu plăcere să ne fie de folos. Şi ghizii noştri indieni, care pricepeau limba chaymaşi-lor, rămăseseră mult în urmă, deoarece catîrii încărcaţi cu poveri grele cădeau la fiecare pas în gropi.

După cîteva ceasuri de coborîş peste blocuri de stîncă risipite ne-am trezit, pe neaşteptate, la capătul pădurii Santa Maria. Cît vedeam cu ochii se întindea înaintea noastră o pajişte, care înverzise proaspăt în timpul ploilor. Privirile treceau dincolo de vîrfurile copacilor, care la 260 de metri sub noi păreau un covor verde închis, desfăşurat. Luminişurile din pădure apăreau ca pîlnii mari, în care am recunoscut după statura delicată şi frunzele penate, palmierii *Praga* sau *Irasse*. În faţa noastră se înălţa Sierra Guacharo. Versantul lui nordic este abrupt şi alcătuieşte un perete stîncos, înalt de peste 970 de metri, lipsit aproape complet de vegetaţie, încît pot fi distinse cu uşurinţă stratele de calcar. Vîrful sierrei este turtit şi numai la capătul dinspre răsărit se înalţă, ca o piramidă înclinată, măreţul pisc Guacharo. Înfăţişarea lui îţi aduce aminte de Acele şi Coarnele Alpilor elveţieni.

Zona de savană, pe care o străbăteam mergînd spre satul indian Santa Cruz, este formată din mai multe platouri foarte întinse, aşezate etajat, ceea ce pare să dea indicii asupra evoluţiei reliefului acestei regiuni. Acolo unde am putut vedea pentru ultima oară roca calcaroasă din pădurea Santa Maria, am găsit cuiburi de minereu de fier şi, dacă am văzut bine, un corn al lui Amon [1], dar n-am reuşit să-l desprindem de stîncă. Avea un diametru de 18 centimetri. Această constatare este cu atît mai interesantă, cu cît n-am mai găsit nicăieri, în această parte a Americii de Sud, vreun amonit.

Misiunea Santa Cruz se află chiar în mijlocul acestei cîmpii. Am sosit acolo spre seară, pe jumătate morţi de sete, căci în ultimele opt ore nu gustasem pic de apă. Termometrul arăta 26°C. Ne aflam la numai 370 de metri altitudine. Am petrecut noaptea într-una din acele *ajupas*, numite „casele regelui", care slujesc tuturor călătorilor drept *tambo* sau han. A plouat într-una şi n-am putut face observaţii astronomice. A doua zi, la 23 septembrie, am şi plecat, continuîndu-ne drumul pe jos, spre golful Cariaco. Dincolo de Santa Cruz începe din nou pădurea deasă. Acolo, sub tufişuri de *Melastoma*, am găsit o ferigă frumoasă, cu frunze ca ale ferigii *Osmunda*, care formează un gen nou din ordinul polipodiaceelor *(Polybotria)*.

De la misiunea Catuaro am fi vrut să ne îndreptăm spre răsărit, dar, spre ghinionul nostru, ploaia torenţială stricase complet dru-

[1] Amoniţi, de la numele zeului egiptean Amon, din cauza asemănării lui cu coarnele de berbec cu care se împodobea capul zeului. Ordin de moluşte cefalopode care au trăit de la sfîrşitul paleozoicului pînă la sfîrşitul mezozoicului. Se cunosc peste 6 000 de specii, unele cu un diametru de 2,5 m. — *N. T.*

 murile, astfel că riscam să pierdem toate plantele proaspăt culese. Un plantator bogat de cacao urma să ne conducă de la Santa Rosalia la portul din Carupano, dar în ultimul moment am aflat că trebuia să plece la Cumana, pentru niște afaceri. Atunci ne-am hotărît să ne îmbarcăm la Cariaco și să ne întoarcem la Cumana direct peste golf, în loc să trecem printre insula Margarita și strîmtoarea Araya.

Misiunea Catuaro se află într-o regiune foarte sălbatică. În jurul bisericii se mai înalță copaci uriași, iar noaptea jaguarii sfîșie găinile și porcii indienilor. Noi am locuit la preot. Acolo l-am cunoscut pe *corregidor*-ul regiunii, un bărbat amabil și cult, care ne-a dat trei indieni, ce urmau să ne deschidă cu „machetele" lor un drum prin pădure. În această țară puțin vizitată, vegetația este atît de bogată în timpul ploilor, încît un om călare abia poate să înainteze pe potecile înguste, năpădite de plante agățătoare și crăci încolăcite.

Drumul prin pădurea Catuaro nu se deosebește prea mult de coborîșul de pe Muntele Santa Maria : o rîpă îngustă prin care se scurg apele ploilor torențiale, cu un strat gros de argilă clisoasă. În locurile abrupte, catîrii indieni, isteți își coboară crupa și alunecă în jos. Rîpa aceasta poartă numele de Saca-Manteca, deoarece noroiul este moale ca untul. Drumul saltă dintr-un prag de stîncă într-altul. Aceste trepte situate la diferite înălțimi ne îndreptățesc să considerăm că și aci avem un veritabil drum al scărilor.

Mai departe, la ieșirea din pădure, te întîmpină Muntele Buenavista. Își merită numele pe deplin, căci de aici vezi orașul Cariaco, situat într-o cîmpie mare, acoperită cu plantații, colibe și grupuri de cocotieri. Spre apus de Cariaco se întinde golful larg, pe care un perete de stîncă îl desparte de ocean. Spre răsărit se arată, ca niște nori albaștri, munții înalți din insulele Areo și Paria, formînd una dintre cele mai largi și mai minunate priveliști de pe coasta Noii Andaluzii.

La Cariaco mare parte din locuitori zăceau în hamacuri, cuprinși de friguri intermitente. Aceste friguri devin primejdioase spre toamnă și evoluează pînă ajung la dizenterie.

Dacă ne gîndim ce extraordinar de rodnică și de umedă este cîmpia în care ne aflăm și ce masă vegetală imensă se descompune aici, înțelegem ușor de ce aerul nu poate să fie atît de curat ca pe solul uscat de la Cumana. Greu poți găsi în zona caldă pămînt foarte fertil, ploi dese și prelungite și o vegetație nemaipomenit de abundentă, fără ca aceste avantaje ale climei să nu primejduiască mai mult sau mai puțin starea sănătății oamenilor.

Miasmele se formează în valea Cariaco întocmai ca în Campana romană. Dar puterea lor nocivă creşte datorită arşiţei tropicale. Prin însăşi poziţia Lagunei din „Campana", vîntul de nord-vest, care suflă adesea după apusul soarelui, devine foarte primejdios pentru locuitorii orăşelului Cariaco. Influenţa lui este cu atît mai evidentă, cu cît frigurile intermitente evoluează tot mai mult spre forme nervoase, în apropierea mlaştinii, care este focarul principal al miasmelor de putrefacţie. Familii întregi de negri liberi, care posedă mici plantaţii pe coasta de nord a golfului Cariaco, zac bolnavi în hamacurile lor o dată cu instalarea ploilor. Aceste friguri devin maligne cînd, istovit de o muncă îndelungată şi plin de transpiraţie, omul iese în ploaia măruntă, care cade adesea spre seară. Oamenii de culoare, mai ales negrii, rezistă influenţelor climei mai mult decît oricare altă rasă de oameni. Bolnavii sînt trataţi cu limonadă, cu infuzie de *Scorpia dulcis*, rar cu *Cuspare*, adică cu scoarţa de chinină din *Angostura*.

Spre regretul nostru, frigurile care bîntuiau la Cariaco ne-au silit să ne scurtăm şederea în acel loc. Cum nici nu eram încă bine aclimatizaţi, pînă şi coloniştii cărora le fusesem recomandaţi ne-au sfătuit să pornim la drum.

În oraş am făcut cunoştinţă cu mulţi oameni, adepţii unui cerc mai larg de idei, şi, dacă-mi este permis să adaug, manifestau o adeziune fermă pentru forma de guvernămînt a Statelor Unite. În această regiune am auzit pentru prima dată numele Franklin şi Washington rostite cu entuziasm. Dar tot aici am auzit şi plîngeri împotriva stării actuale din Noua Andaluzie şi dorinţe pătimaşe, pentru un viitor mai bun. Starea de spirit a opiniei publice trebuia să-l izbească pe călătorul care fusese martor ocular al marilor frămîntări politice din Europa. Deocamdată însă nu se observa nimic ostil, violent sau precis conturat. Din 1797 se petrecuse o răsturnare spirituală care încă multă vreme n-ar fi avut urmări nefaste pentru Spania, dacă nu s-ar fi continuat, cu perseverenţă, să se lovească în interesele coloniei, să se neglijeze toate dezideratele ei. În conflictele dintre colonii şi metropolă, există un moment, în care, dacă cei ce deţin puterea nu ignorează evoluţia omenirii, se poate restabili echilibrul prin măsuri prudente de liniştire şi poate fi evitată furtuna. Dar dacă lasă să-i scape acest moment, dacă crede că poate înăbuşi o astfel de mişcare prin forţă, atunci evenimentele îşi urmează năvalnic cursul. Dacă, în cursul conflictului, metropola a mai putut să-şi menţină pentru încă un răstimp privilegiile şi puterea anterioară, despărţirea ei de colonii se va petrece cu atît mai violent.

Ne-am îmbarcat dimineaţa foarte devreme, sperînd să putem realiza traversarea golfului Cariaco într-o singură zi. Aici marea nu este mai neliniştită decît marile noastre lacuri, atunci cînd sînt mişcate uşor de vînt. De la debarcader pînă la Cumana sînt numai 22,5 kilometri. Curînd am lăsat în urmă orăşelul Cariaco şi navigam spre vest pe rîul Carenicuar, care, ca un canal artificial, curge drept de tot, printre grădini şi plantaţii de bumbac. Tot acest teren mlăştinos este cultivat cu cea mai mare îngrijire. Pe malul rîului am văzut indience care-şi spălau rufele cu fructul de *Parapara (Sapindus saponaria)*, a cărui coajă face o spumă bogată [1].

Abia ne îmbarcasem, cînd a început să bată vîntul. Ploua cu găleata şi dintr-o dată s-a iscat o furtună puternică. Stoluri, stoluri, flamingi, bîtlani, cormorani se îndreptau spre ţărm. Numai *Alcatros*-ul, un soi de pelican, pescuia liniştit mai departe în mijlocul golfului. Eram, cu totul, optsprezece pasageri în piroga îngustă plină cu zahăr, cu ciorchini de banane şi cu nuci de cocos ; instrumentele şi colecţiile de plante abia am avut unde le îngrămădi. Marginea pirogii se ţinea cu greu deasupra apei.

Vîntul potrivnic şi ploaia ne-au silit curînd să debarcăm la Pericantral, o aşezare mică de pe coasta de sud a golfului. Pe toată lungimea ei, această frumoasă şi înverzită parte a coastei, care are doar 700 de locuitori, este aproape necultivată. În afară de satul Mariguitar nu se văd decît cocotieri, care sînt măslinii ţării.

Am părăsit aşezarea Pericantral abia în amurg. Coasta sudică a golfului, cu bogata ei podoabă vegetală, are un aspect vesel, în timp ce coasta nordică este stîncoasă, golaşă şi stearpă. Cu toată uscăciunea solului şi a lipsei ploilor, uneori 15 luni în şir, pe peninsula Araya, cresc harbuji de 15 pînă la 25 de kilograme. În zonele cu climă caldă, aerul este saturat 90% cu vapori de apă, iar vegetaţia se menţine prin faptul că frunzele au minunata proprietate de a absorbi apa din aer.

Noaptea am dormit destul de prost în piroga îngustă şi supraîncărcată. Dimineaţa la ora trei eram în zona de vărsare a rîului Manizanes. Săptămîni în şir văzusem doar munţi, cer prevestitor de furtună şi păduri întunecate, de aceea, ajunşi la împrejurimile Cumanei, ne-a impresionat îndoit cerul mereu limpede, solul fără vegetaţie, lumina orbitoare.

[1] Datorită unui glicozid numit *Saponină*, care se pretează mai ales la spălarea ţesăturilor fine. — *N. R.*

La răsăritul soarelui am văzut vreo patruzeci-cincizeci de vulturi *Tamuros (Vultur aura)* cocoţaţi ca să doarmă într-un cocotier. Aceste păsări se strîng la culcare, întocmai ca găinile, şi sînt atît de leneşe, că se urcă în copac mult timp înainte de apusul soarelui şi se trezesc abia cînd acesta a trecut de orizont. Se pare că copacii cu frunze penate de aici nu sînt cu nimic mai harnici. Mimozele şi Tamarinii îşi închid frunzele chiar pe cer senin, cu 25—30 de minute înainte de apusul soarelui şi le deschid mult după răsăritul lui.

Capitolul 9

CONSTITUŢIA FIZICĂ ŞI OBICEIURILE INDIENILOR CHAYMAS. LIMBILE LOR

În descrierea călătoriei noastre de la Caripe nu am vrut să introduc consideraţii generale asupra populaţiei indigene care locuieşte în provincia Noua Andaluzie. Acum, cînd ne-am întors la locul de unde am pornit, aş vrea să le rezum.

În munţii regiunilor de curînd vizitate, adică în cele două provincii Cumana şi Nueva Barcelona, indigenii sau băştinaşii formează aproape jumătate din populaţia acestor ţinuturi. Numărul lor să tot fie vreo 60 000, dintre care 24 000 locuiesc în Noua Andaluzie. În Cumana nu toţi indienii locuiesc în satele în care sînt misiuni. Îi găseşti risipiţi prin împrejurimile oraşelor, pe coastă, spre care se îndreaptă de dragul pescuitului, ba chiar şi în micile gospodării din savane. În misiunile capucinilor aragonezi, pe care le-am vizitat, trăiesc 15 000 de indieni, care fac parte aproape toţi din neamul chaymas. Dar satele de acolo nu sînt atît de populate ca acelea ale provinciei Barcelona. Aici trăiesc, în medie, 500 pînă la 600 de suflete, în timp ce mai spre vest, în misiunile franciscanilor de la Piritu, găsim sate indiene cu 2 000 pînă la 3 000 de locuitori. Apreciez că în provinciile Cumana şi Barcelona, numărul băştinaşilor este de 60 000, luînd în consideraţie numai pe cei ce trăiesc pe Terra Firma, nu şi pe guaykerii de pe insula Margarita, sau marea masă a guaranilor de pe insulele din delta fluviului Orinoco care şi-au cîştigat independenţa. Aceştia sînt evaluaţi la 6 000 pînă la 8 000. Afară de familiile guaranilor, care se arată din cînd în cînd în regiunile mlăştinoase, în care cresc palmierii *Moriche*, adică pe continent, de

treizeci de ani încoace nu mai există în Noua Andaluzie alţi indieni sălbatici.

Nu-mi place să folosesc cuvîntul „sălbatic", căci între indianul supus, care trăieşte în misiuni, şi cel liber sau independent există doar o presupusă deosebire din punct de vedere cultural. În pădurile Americii de Sud există triburi de indieni care trăiesc paşnic în satele lor, sub conducerea unor căpetenii, care îşi cultivă pămîntul cu banani, manioc şi bumbac, din care îşi ţes hamacurile. Ei nu sînt cu nimic mai barbari decît indienii goi din misiuni, care au fost învăţaţi să-şi facă cruce. În Europa este destul de răspîndită părerea greşită că toţi indienii liberi sînt vînători nomazi. În Terra Firma pămîntul se cultiva cu mult înainte de venirea europenilor, aşa cum se poate vedea astăzi între Orinoco şi Amazoane, în luminişurile pădurilor, acolo unde n-a călcat niciodată piciorul vreunui misionar. Ceea ce se datoreşte într-adevăr misionarilor este că indianul capătă dragoste pentru casa şi grădina lui, se obişnuieşte cu o locuinţă stabilă şi învaţă să aprecieze o viaţă mai liniştită, mai paşnică. Misionarii au îngrădit într-adevăr libertatea indienilor, dar aproape peste tot a apărut, datorită lor, o creştere a populaţiei, care nu este posibilă în viaţa nomadă a indienilor liberi.

Pe măsură ce călugării înaintează spre păduri şi dobîndesc pămîntul indigenilor, coloniştii albi încearcă, pe de altă parte, conform intereselor lor, să pună stăpînire pe pămîntul misionarilor. Misiunile devin sate spaniole şi curînd indigenii au şi uitat că au avut vreodată o limbă proprie. Astfel cultura înaintează dinspre coastă, încet, dar cu un pas sigur şi egal.

Provinciile Noua Andaluzie şi Barcelona, cuprinse sub denumirea de *Gobierno de Cumana*, cuprinde actualmente peste 14 triburi. Există în Noua Andaluzie indieni chaymas, guaykeri, pariagoţi, quaqua, aruaki, caraibi şi guarani. În provincia Barcelona : cumanagoţi, palenqui, caraibi, piritu, tomuzeni, topocuari, chacapoţi şi guariveni. Cei mai numeroşi dintre ei, indienii chaymas, locuiesc în Munţii Caripe ; în regiunea savanelor sudice din Noua Barcelonă, caraibii, iar în misiunile din Piritu, cumanagoţii. Pe malul stîng al fluviului Orinoco, acolo unde începe delta, unele familii de guarani au fost supuse disciplinei misionare. Limbile guaranilor, a caraibilor, a cumanagoţilor şi a chaymasilor sînt cele mai răspîndite.

Toţi indienii din misiuni se ocupă cu agricultura şi, cu excepţia celor care trăiesc la munte, cultivă toţi aceleaşi plante. Peste tot colibele lor sînt aliniate pe mai multe rînduri. Programul zilnic, munca în *conuco*-ul comun, relaţiile lor cu misionarii şi cu funcţionarii aleşi

 din mijlocul lor, toate acestea sînt rînduite conform anumitor reguli, care sînt valabile pretutindeni.

În misiuni există puţine sate în care familiile să aparţină unor triburi diferite şi să nu vorbească toate aceeaşi limbă. Comunităţi cu o compoziţie vădit eterogenă sînt foarte greu de condus. De obicei călugării au adunat într-un loc triburi întregi sau cel puţin grupuri mari dintr-însele, aşezîndu-le în sate apropiate. La indienii chaymas, caraibi, tamanancas, tradiţiile se păstrează cu atît mai mult cu cît ei mai vorbesc încă limba lor. Dacă personalitatea omului este reflectată de limbajul lui, apoi şi limbajul acţionează asupra gîndirii şi simţirii. Prin legătura intimă dintre limbă, caracter şi constituţie fizică, diferitele popoare se menţin cu toată diversitatea şi cu tot specificul lor, ceea ce pentru lumea spirituală este un izvor nesecat de mişcare şi de viaţă.

Misionarii au putut interzice indienilor anumite datini la naşterea unui copil, la vîrsta nubilităţii, la îngroparea morţilor. Au reuşit să-i convingă să nu-şi mai vopsească pielea, să nu-şi mai facă tăieturi în bărbie, în nas sau în obraji. Au putut stîrpi în mase superstiţiile, care se moştenesc în taină mai departe la unele familii. Dar a fost mai uşor să interzici datini şi să ştergi amintiri decît să schimbi vechile credinţe cu altele noi. În misiuni, traiul de fiecare zi al indianului este mai asigurat decît fusese înainte. El nu se mai află în conflict permanent cu oamenii şi cu elementele naturii şi, de aceea, duce, în comparaţie cu indianul liber, o viaţă mai uniformă, mai lipsită de acţiune, mai puţin favorabilă dezvoltării spiritului şi forţei de caracter. Dacă indianul e blînd, asta se datoreşte numai faptului că preferă liniştea, nu că blîndeţea lui ar decurge dintr-un sentiment profund. Toate acţiunile lui par să fie dictate numai de necesitatea imediată. De obicei e tăcut, o fire mai închisă. Figura lui este serioasă.

Încep cu tribul chaymas, din care, peste 15 000 trăiesc în munţii înalţi Cocollar şi Guacharo, pe malurile rîurilor Guarapiche, Colorado, Areo şi Cano de Caripe.

Chaymaşii sînt în general oameni mici de statură. Înălţimea medie a unui chaymas este de 1,57 metri. Trupul lor este îndesat, cu umeri foarte laţi, piept bine dezvoltat şi membre rotunde şi cărnoase. Culoarea pielii lor este comună întregii rase americane.

Expresia feţii nu este chiar dură şi sălbatică. Fruntea este îngustă, puţin bombată. Prin părţile acestea, se spune despre o femeie frumoasă : „este grasă şi are fruntea îngustă". Ochii lor sînt negri, adînci şi foarte alungiţi. Gura mare, cu buzele late, dar nu groase, are

adesea o expresie blîndă. Între nas şi gură coboară la ambele sexe două riduri, pornite de la nări spre colţul gurii. Bărbia este foarte scurtă şi rotundă. Maxilarele sînt deosebit de puternice şi de late.

La chaymaşi dinţii sînt frumoşi şi albi, dar nici pe departe nu sînt atît de puternici ca la negri. Pe primii călători i-a surprins obiceiul lor de a-şi vopsi dinţii în negru cu anumite sucuri de plante. Astăzi nu se mai practică asemenea obicei, care mă îndoiesc că poate fi asociat cu concepţia despre frumos sau că ar constitui vreun leac contra durerilor de dinţi. Indienii nu ştiu aproape nimic despre această suferinţă. Albii din coloniile spaniole, cel puţin cei din zona caldă, unde temperatura este atît de uniformă, nu suferă mai niciodată de dinţi.

Ca şi la celelalte triburi pe care le-am văzut, şi chaymaşii au mîini mici şi subţiri, Dar picioarele le sînt mari, iar degetele de la picioare au o mai mare mobilitate. Toţi seamănă între ei şi lucrul acesta te izbeşte pentru că între 20 şi 50 de ani, vîrsta lor nu se trădează nici prin riduri, nici prin păr alb, nici prin slăbiciunea trupului. Cînd păşeşti într-o colibă de-a lor, îţi vine greu să deosebeşti, printre adulţi, pe tată de fiu, adică o generaţie de alta.

Chaymaşii au ca şi alte popoare primitive din ţinuturile calde o aversiune hotărîtă pentru îmbrăcăminte. În zona aceasta, indianului îi este ruşine, cum spune el, să umble îmbrăcat, şi fuge în pădure, dacă-l sileşti prea devreme să renunţe la goliciunea lui. Cu toate insistenţele călugărilor, acasă la ei, indienii, femei şi bărbaţi stau goi. Cînd trec prin sat poartă un fel de cămaşă de bumbac, care le ajunge abia pînă la genunchi. Se întîmpla, adesea, cînd întîlneam indieni în afara misiunii şi mai ales cînd ploua cu găleata, să-i vedem că şi-au dezbrăcat cămaşa şi o ţineau făcută sul sub braţ.

Femeile chaymaşilor nu corespund concepţiilor noastre despre frumuseţe, dar fetele tinere au în priviri o expresie gingaşă şi melancolică, care contrastează plăcut cu expresia puţin dură şi sălbatică a gurii. Părul îl poartă împletit în două cozi. Nu se vopsesc pe piele şi în sărăcia lor nu cunosc altă podoabă decît brăţările şi colierele din scoici, oase de păsări şi sîmburi de fructe. Atît femeile cît şi bărbaţii sînt foarte musculoşi, dar trupul femeilor are forme rotunde.

Chaymaşii nu au aproape de loc barbă, cum au tunguştii şi alte popoare de rasă mongolă. Puţinii peri care le cresc îi smulg, dar în general nu este exact să spunem că nu au barbă pentru că şi-o smulg, deşi şi fără această deprindere cea mai mare parte a indienilor tot n-ar avea barbă.

Felul lor de viaţă este foarte monoton. Se culcă la şapte seara şi se trezesc mult înainte de ziuă, pe la patru şi jumătate. Fiecare indian are lîngă hamacul lui un foc. Colibele lor sînt foarte curate în interior. Aşternutul, rogojinile de trestie, oalele lor cu manioc sau cu porumb fermentat, arcul şi săgeţile se află toate în cea mai bună rînduială. Bărbaţii şi femeile se scaldă zilnic şi, deşi umblă goi aproape tot timpul, nu sînt murdari. Afară de casa din sat, ei mai au o colibă mică acoperită cu foi de palmier şi de banan, pe care o aşază de obicei pe terenurile lor *(conucos)*, lîngă un izvor sau la deschiderea unei peşteri mai ascunse. Deşi acolo trăiesc mult mai puţin comod decît în sat, se întorc în colibă cît pot de des.

Am amintit mai sus de pornirea lor aprigă de a fugi de civilizaţie şi de a se întoarce la viaţa lor obişnuită de semisălbăticie. Pînă şi copiii cei mai mici fug des de acasă şi cutreieră patru-cinci zile pădurile, hrănindu-se cu fructe, şi cu rădăcini. Cînd călătoreşti prin misiuni, adesea vezi satele aproape goale, pentru că locuitorii lor sînt în grădini sau la vînătoare.

Lipsurile şi suferinţele sînt şi la chaymaşi ca şi la toate popoarele semibarbare ursite femeilor. Munca cea mai grea le revine lor. Cînd îi vedeam seara pe indieni, întorcîndu-se de la grădina lor, bărbatul nu purta decît *macheta* cu care-şi croia drumul prin tufişuri. Soţia lui care se încovoia sub povara bananelor ţinea şi un copil în braţe, adesea încă alţi doi cocoţaţi pe legătura din spate. Cu toată această subordonare socială, femeile indienilor din America de Sud mi se par mai fericite decît acelea ale popoarelor din nord. În misiuni, pămîntul este lucrat atît de bărbaţi, cît şi de femei.

Indienii învaţă foarte greu limba spaniolă. Dar ceea ce m-a surprins cel mai mult, nu numai la chaymaşi, ci şi în toate misiunile îndepărtate, este că lor le vine greu să-şi adune gîndurile cele mai simple şi să le exprime în spaniolă, chiar cînd cunosc semnificaţia cuvintelor şi construcţia frazei. Misionarii ne asigură că aceste ezitări nu trădează timiditatea, ele ar exprima doar neputinţa de a rezolva mecanismul unei limbi diferite de a lor.

Chaymaşii pricep foarte greu rapoartele numerice. N-am întîlnit pe nici unul care să nu-mi fi spus că are sau optsprezece sau şasezeci de ani. Limba chaymaşilor are cuvinte care exprimă cifre destul de mari, dar puţini indieni se pricep să le mînuiască. Şi cum, în relaţiile cu misionarii, sînt siliţi s-o facă, cei mai capabili numără în spaniolă pînă la treizeci sau patruzeci, dar li se citeşte pe faţă efortul de gîn-

dire pe care-l fac. Aceiaşi oameni nu numără în limba lor decît pînă la cinci sau şase.

Limbile americane sînt construite cu totul altfel decît cele din familia de limbi latine. De aceea iezuiţii, care aveau mare grijă ca instituţiile lor să propăşească, au avut în vedere să introducă la noii convertiţi, în locul spaniolei, una dintre limbile indiene foarte bogate, de o construcţie foarte regulată şi cu răspîndire mare, mai ales limba chechwa şi guarani. Cu aceste limbi, ei căutau să scoată din uz dialectele mai sărace, mai grosolane şi cu o sintaxă mai neregulată. Şi schimbul s-a făcut fără nici o dificultate. Indienii de diferite seminţii s-au apucat să le înveţe cu sîrguinţă, şi astfel, limbile acestea unificate au devenit un mijloc comod de comunicare, un mijloc potrivit de a face legătura între mai multe triburi, care pînă atunci trăiseră izolate, duşmănindu-se chiar din cauza deosebirii de limbă.

Nu numai limbile evoluate, ca cea a incaşilor, aymara, guarani, cora sau mexicana, ci şi limbile mai puţin dezvoltate prezintă în construcţia lor gramaticală asemănări surprinzătoare. Tocmai datorită acestor apropieri, a existenţei unor elemente comune în construcţia limbilor învaţă indianul mult mai uşor o limbă americană decît limba metropolei, care se află în Europa. În pădurile de pe Orinoco am întîlnit indieni primitivi, care vorbeau două, trei dialecte. Aceştia se înţelegeau cu indienii altor triburi, folosind cuvintele comune din limbile lor.

Dacă s-ar fi urmat sistemul iezuiţilor, anumite limbi mai răspîndite ar fi devenit aproape generale.

Limbile cu circulaţia cea mai largă în provinciile Cumana şi Barcelona sînt actualmente trei : cumanagotica, limba chaymaşilor şi cea a caraibilor.

Pe malul drept al fluviului Orinoco, la sud-est de misiunea Encanamada, la peste o sută de mile distanţă de teritoriul locuit de chaymaşi, trăiesc tamanakii (Tamanacu), a căror limbă se descompune în mai multe dialecte. Cu toată distanţa şi în ciuda piedicilor locale, în limba chaymaşilor se poate recunoaşte o ramură a limbii tamanacu. Înrudirea dintre limbile folosite de cele două triburi am descoperit-o abia la întoarcerea mea în Europa, cînd mi-am comparat notele de călătorie cu o lucrare de gramatică, pe care o tipărise în Italia un misionar bătrîn de pe Orinoco.

„A fi" se zice *az* în limba chaymaşilor. Dacă înaintea verbului aşezăm pronumele personal „eu" *(u,* de la *u-re),* lăsăm să se audă, pentru armonie, un g înaintea lui *u ;* deci *guaz* — „eu sînt", este de

150 fapt *g-u-az*. Cum prima persoană este *u*, a doua este *m*, a treia este *i* : „tu eşti" se spune *maz ; muerepuec araquapemaz* înseamnă „de ce eşti trist ?". Cuvînt cu cuvînt se traduce : „asta pentru trist tu a fi ?" Pronumele posesiv se pune înaintea substantivului : *upatay* — „în casa mea", sau cuvînt cu cuvînt *„eu casa în"*. Toate prepoziţiile, ca şi negaţia *pra* se pun la sfîrşit, ca în limba tamanacu. În limba chaymaşilor se spune : *ipuec* — „cu el", adică : „el cu" ; *equec charpe guaz* — „eu sînt vesel cu tine", adică : „tu cu vesel eu a fi".

Verbul *a fi*, care este foarte neregulat în toate limbile, în chaymasă este : *az* sau *ats*, în tamanacu *uochiri* (cu combinaţiile *uac* şi *uatscha*), serveşte nu numai la construirea formei pasive, ci pare să fie alipit ca prin aglutinare la multe timpuri ale rădăcinii verbelor atributive. Aceste aglutinări amintesc de utilizarea verbelor ajutătoare *as* şi *bhu* în sanscrită, a formelor *fu* sau *fuo* în latină.

În limba tamanacu pluralul are şapte forme, după terminaţia substantivului sau după cum este vorba de o fiinţă sau de un lucru. În limba chaymaşilor ca şi în caraibă, pluralul se formează cu *on* : *teure*, „el însuşi", *teurecon*, „ei înşişi".

În alcătuirea propoziţiilor, negaţia stă înaintea verbului şi verbul înaintea pronumelui personal, iar înaintea tuturora stă subiectul. Se spune : „Libertate deplină iubim noi" în loc de : „noi iubim deplina libertate".

În chaymasă, şi în tamanacu, ca şi în majoritatea limbilor americane, lipsesc cu desăvîrşire unele litere, mai ales *f*, *b* şi *d*. Nici un cuvînt nu începe cu un *l*. Indianul chaymas spune *r* în loc de *l*, pentru că pe acesta nu-l poate rosti.

În limbile chaymasă şi tamanacu verbele au un număr mare de timpuri, un prezent dublu, patru timpuri trecute, trei viitoare. Această îngrămădire de timpuri se găseşte chiar şi la cele mai neevoluate limbi de pe continent.

Contactul dintre băştinaşi şi spanioli, de la cucerire încoace, a avut ca urmare trecerea firească a multor cuvinte americane în limba spaniolă. Multe dintre aceste cuvinte (la a căror origine nu ne mai gîndim astăzi) desemnează de obicei ceea ce nu era cunoscut înainte de descoperirea Lumii Noi (savane, canibali). Aproape toate fac parte din limba care se vorbea în Antilele Mari, care înainte purta numele de limba haiti, quizqueja sau itis. Citez doar *mais* (porumb), *tabac* (tutun), *canoe*, *batate*, *cazic*, *balsa*, *conuco* etc. Cînd la 1498

spaniolii au început să cutreiere Terra Firma, ei aveau deja cuvinte pentru plantele cele mai folositoare, care cresc în Antile, precum şi pe coastele Cumana şi Paria. Denumirile acestea şi multe altele nu numai că s-au păstrat ; datorită spaniolilor, ele s-au răspîndit în toată America într-o vreme, cînd limba haiti era o limbă moartă. Totuşi, nu toate cuvintele cele mai întrebuinţate au această origine. *Banana* derivă din limba chaco, *arepa* (pîine de manioc, *Jatropha Manihot*) şi *guayuco* (şorţ, *perizoma*), vin din caraibă, *curiaca* (un canoe foarte lung), din tamanacu, *chinchorro* (hamac) şi *tutuma* (fructul de *Crescentia Cujete*), sînt cuvinte din limba chaymaşilor.

Capitolul 10

AL DOILEA POPAS LA CUMANA. CUTREMUR.
METEORI NEOBIŞNUIŢI.

Iată-ne pentru încă o lună la Cumana. Ne preocupa apropiata plecare spre Orinoco şi Rio Negro care necesita un echipament atît de variat. Trebuia să ne alegem instrumente pe care să le putem transporta mai uşor în canoele strîmte şi să ne îngrijim de bani, pentru că această călătorie, într-o zonă lipsită de legături cu coasta, avea să dureze zece luni. Cum obiectivul principal al călătoriei noastre era precizarea poziţiei locurilor prin mijloace astronomice, pentru mine era de cea mai mare importanţă să nu-mi scape eclipsa de soare, care avea să aibe loc la sfîrşitul lunii octombrie. Am preferat să rămîn pînă atunci la Cumana, unde cerul era în general frumos şi senin. Dacă reuşeam să precizez exact longitudinea Cumanei, aveam un punct de plecare pentru determinările astronomice, singurele pe care mă puteam bizui, dacă nu aveam timp să cercetez distanţele lunei sau să observ sateliţii lui Jupiter.

Un incident survenit între timp era cît pe aci să împiedice sau, în cel mai fericit caz, să amîne pe multă vreme călătoria spre Orinoco. La 27 octombrie ne plimbam ca de obicei pe ţărmul golfului, ca să gustăm răcoarea serii şi să observăm apariţia fluxului, care în acest loc nu întrece înălţimea de 32 pînă la 35 de centimetri. Era ora opt şi briza nu sufla încă. Tocmai traversam plaja, între debarcader şi cartierul guaykerilor. Auzind în urma noastră paşi, m-am întors să văd cine este : un bărbat înalt, avînd culoarea indienilor

zambos [1], gol pînă la brîu, cu o macana, adică o bîtă groasă din lemn de palmier, lăţită în partea de jos sub formă de măciucă, ne urmărea îndeaproape. Am evitat lovitura, sărind la stînga. Bonpland, care mergea în dreapta mea, n-a avut atîta noroc. El l-a observat pe zambos mai tîrziu decît mine şi a primit o lovitură în tîmplă, care l-a culcat la pămînt. Eram singuri, neînarmaţi, la doi kilometri depărtare de orice locuinţă, pe o cîmpie întinsă, în faţa mării. Zambosul s-a îndepărtat însă repede fără să se mai sinchisească de mine, ridicînd în drum pălăria lui Bonpland. Eram speriat la culme, din cauză că prietenul meu zăcea încă în nesimţire. În sfîrşit, a putut să se ridice. Durerea şi furia îi dublau forţele. Ne-am repezit după zambos, care, fie din laşitate, fie că vedea de departe oameni pe plajă, s-a îndreptat în fugă spre Tunal, un mărăciniş alcătuit din cactee în formă de făclii şi avicene arborescente. Deodată s-a împiedicat şi a căzut. Atunci Bonpland, care era mai aproape, s-a aruncat peste el şi l-a luat la bătaie, expunîndu-se celei mai mari primejdii. Zambosul a scos atunci un cuţit lung şi desigur că în lupta aceasta inegală ne-ar fi rănit pe amîndoi dacă nu ne-ar fi sărit în ajutor cîţiva comercianţi din Biscaya, care se răcoreau pe plajă. Cînd s-a văzut încercuit, zambosul a părăsit lupta şi a luat-o din nou la fugă. După ce l-am urmărit multă vreme printre cacteele ghimpoase, l-am găsit furişat într-un grajd de vite, de unde s-a lăsat, foarte liniştit, să fie scos şi dus la închisoare.

Noaptea, Bonpland a făcut temperatură ; fiind însă un bărbat voinic şi plin de voie bună, una dintre calităţile cele mai preţioase cu care natura poate înzestra un călător, de a doua zi şi-a văzut iar de treabă. Lovitura de măciucă îi zdrelise pielea capului pînă la os şi durerile l-au urmărit timp de cîteva luni, chiar şi în cursul şederii noastre la Caracas. Cînd se apleca să culeagă plante, avea ameţeli, care ne făceau să ne temem de eventuale complicaţii grave. Din fericire simptomele, care ne neliniştiseră la început, au dispărut cu timpul.

În ciuda celor întîmplate, a doua zi, la 28 octombrie, orele 5 dimineaţa, mă găseam pe acoperişul casei noastre, pregătindu-mă să observ eclipsa de soare. Secera Venerei şi Constelaţia Corăbiei, atît de vizibile datorită petelor imense de ceaţă, au dispărut în faţa razelor soarelui care răsărea. Mă felicitam pentru norocul de a avea o zi atît de bună, cu atît mai mult cu cît de mai multe săptămîni nu mai reuşisem să potrivesc ceasurile după înălţimile corespondente,

[1] Nume dat în America latină metişilor. — *N. T.*

 din cauza furtunilor care întunecau mereu cerul la sud şi la sud-est două, trei ore după trecerea soarelui la meridianul locului. Noaptea un abur roşiatic învăluia stelele, fenomen foarte neobişnuit, deoarece în alţi ani treceau adesea trei, patru luni, fără nici o urmă de nori şi de ceaţă. Cu toate acestea, am putut să observ complet desfăşurarea eclipsei.

Cîteva zile înainte şi după eclipsă au apărut nişte fenomene atmosferice foarte curioase. Ne găseam în aşa-zisa iarnă din aceste locuri, adică în anotimpul cînd cerul este înnorat şi cad ploi de scurtă durată însoţite de furtună. Între 10 octombrie şi 3 noiembrie, la căderea nopţii, se înălţa în zare o ceaţă roşiatică şi în cîteva minute pe toată întinderea albastră a bolţii cereşti se aşternea un văl mai mult sau mai puţin dens. Atunci cînd ceaţa roşiatică învăluia uşor cerul, stelele de mărimea întîi nu-şi mai păstrau lumina planetară, liniştită, nici măcar la zenit. Pe toată bolta, stelele pîlpîiau ca după o furtună puternică.

Între 28 octombrie şi 3 noiembrie, ceaţa a fost şi mai groasă decît pînă atunci. Noaptea, zăpuşeala era înăbuşitoare, deşi termometrul arăta numai 26°. Briza, care răcorea de obicei aerul începînd de la orele 8 la 9 seara, nici măcar nu se simţea. Aerul frigea, iar pămîntul prăfuit şi uscat crăpa în toate părţile. La 4 noiembrie, pe la două după prînz, nori grei şi foarte negri au învăluit munţii Brigantin şi Tataraqual. Treptat, s-au întins pînă la orizont. Pe la patru a început să tune deasupra noastră, undeva foarte sus. Tunetul nu se rostogolea ; erau sunete seci, deseori întrerupte, şi în clipa cînd a avut loc cea mai mare descărcare electrică, la ora patru şi dousprezece minute, s-au produs două cutremure, la interval de 15 secunde. Pe stradă lumea striga speriată. Bonpland, care stătea aplecat peste masă, examinînd nişte plante, fu gata să fie zvîrlit la pămînt. Pînă şi eu, care eram culcat în hamac, am simţit zguduitura, care mi s-a părut foarte puternică. Direcţia de propagare a undelor seismice era nord-sud, lucru destul de rar la Cumana. Cîţiva sclavi, care tocmai scoteau apă dintr-o fîntînă adîncă de 6—6½ metri de lîngă rîul Manizanes, au auzit un zgomot profund, ca o lovitură puternică de tun. Zgomotul părea să vină din fîntînă, fenomen surprinzător, care se manifestă de altfel în toate ţările din America, expuse la cutremure.

Cu cîteva minute înainte de prima zguduire s-a pornit furtuna, căreia i-a urmat o ploaie cu descărcări electrice, şi după ce totul a trecut, s-a instalat o atmosferă calmă, care a durat toată noaptea. Apusul soarelui ne-a oferit un spectacol rar. La orizont vălul des al

norilor s-a rupt ca o zdreanță, iar soarele strălucea la 12° înălțime, pe un fond indigo. Discul lui era peste măsură de lățit, deplasat și scobit la margini. Norii erau parcă auriți, iar mănunchiurile de raze, în cele mai frumoase culori ale curcubeului, se răsfirau pînă la mijlocul bolții. În piața mare se adunase lume multă. Aspectul cerului, cutremurul, tunetele și ploaia, ceața roșiatică, care dura de mai multe zile, toate se atribuiau eclipsei de soare.

Pe la ora nouă seara a urmat al treilea cutremur, mult mai slab decît primele două, dar întovărășit de un zgomot subteran perfect perceptibil. În noaptea dinspre 3 spre 4 noiembrie, ceața roșie era atît de densă, încît am recunoscut luna, numai după un halo cu diametrul de 12°.

Trecuseră doar 22 de luni, de cînd orașul Cumana fusese aproape complet distrus de cutremur. Oamenii socoteau că pînza de ceață, care se întindea pînă la orizont, lipsa brizei din timpul nopții sînt semne prevestitoare de rele. Am primit multe vizite ; oamenii ne întrebau dacă nu cumva instrumentele noastre mai indicau ceva cutremure pentru zilele următoare. La 5 noiembrie cînd la aceeași oră ca în ajun, s-a iscat o furtună puternică, însoțită de tunete și cîțiva stropi de ploaie neliniștea a devenit generală. Dar cutremurele nu s-au mai simțit. Furtunile și vijeliile au mai revenit însă cinci sau șase zile în șir, la aceeași oră, ba aproape în același minut.

Cutremurul din 4 noiembrie, primul pe care l-am trăit, a făcut asupra mea o impresie deosebită, poate și pentru că, din întîmplare, a fost întovărășit de fenomene meteorologice atît de izbitoare. În plus, nici n-a fost un cutremur ondulatoriu, ci o săltare de jos în sus. N-aș fi crezut atunci, că, în timpul șederii îndelungate pe platourile de lîngă Quito și pe coastele Perului, mă voi deprinde cu mișcări și mai violente ale pămîntului, așa cum în Europa eram obișnuit cu tunetul.

Ceața roșiatică, apărută la orizont puțin timp după apusul soarelui, dispăruse din ziua de 7 noiembrie. Văzduhul era din nou curat, ca întotdeauna, iar bolta cerească era de un albastru închis, propriu zonelor climatice în care temperatura, lumina și uniformitatea tensiunii electrice par să provoace împreună cea mai completă dizolvare a apei în aer. În noaptea dinspre 7 spre 8 am observat imersia celui de al doilea satelit al lui Jupiter. Inelele planetei au fost mai clare ca niciodată. O parte din noapte am petrecut-o comparînd intensitatea luminoasă a frumoaselor stele de pe cerul sudic. Încă din timpul călătoriei pe mare începusem observații amănunțite în acest sens, pe care le-am continuat în timpul șederii mele la Lima, Guayaquil și

 Mexic, deci în amîndouă emisferele. Stelele din apropierea Polului Sud sînt studiate atît de superficial şi atît de puţin, încît pot surveni cele mai mari schimbări în intensitatea lor luminoasă şi în mişcarea lor, fără ca astronomii să-şi dea seama de ele. Cred că am observat asemenea modificări în Constelaţia Cocorului şi în Constelaţia Corăbiei.

Noaptea de 11 spre 12 noiembrie a fost răcoroasă şi deosebit de frumoasă. Către dimineaţă, de pe la ora 2 şi jumătate s-au văzut spre răsărit nişte meteori foarte curioşi. Bonpland, care se sculase ca să guste răcoarea nopţii, i-a văzut primul. Timp de patru ore au căzut unele după altele mii de sfere de foc. Direcţia lor era constantă, de la nord spre sud. După cîte spunea Bonpland, chiar de la început n-a existat pe cer o suprafaţă de trei ori mai mare decît luna — care să nu fie străbătută în fiecare clipă de o ploaie de stele căzătoare şi de globuri de foc. Globurile erau mai puţine, dar din pricina mărimii diferite a acestor puncte luminoase nu prea puteai să deosebeşti cele două categorii. Toţi meteorii lăsau în urma lor dungi luminoase, de 8 pînă la 10°. Fosforescenţa acestor dîre de lumină dura şapte pînă la opt secunde. Unii meteori aveau un miez foarte clar vizibil, de mărimea discului lui Jupiter, de la care porneau scîntei extrem de strălucitoare. Globurile de foc explodau uneori, dar cele mai mari, cu diametrul între 1 şi 1°13′, dispăreau fără să arunce scîntei, lăsînd în urmă benzi de lumină, late de 15—20′. Lumina meteorilor era albă, nu roşiatică ; aceasta se datora probabil faptului că aerul era complet lipsit de vapori de apă şi că era foarte transparent. Din aceleaşi motive şi stelele de mărimea întîi au la tropice, atunci cînd răsar, o lumină mult mai albă decît în Europa.

Aproape toţi locuitorii din Cumana au văzut aceste fenomene atmosferice, căci ei ies din case înainte de ora patru dimineaţa, ca să asiste la prima slujbă care are loc în zori. Apariţia bulelor de foc nu le-a fost de loc indiferentă. Cei mai bătrîni îşi aminteau că înaintea cutremurului mare din anul 1766 apăruse un fenomen asemănător.

După ora patru, globurile de foc şi stelele căzătoare s-au rărit, apoi lumina lor s-a stins treptat. La un sfert de oră după răsăritul soarelui mai puteai încă recunoaşte cîteva după lumina lor albă şi repeziciunea cu care traversau bolta.

Capitolul 11

CĂLĂTORIA DE LA CUMANA LA GUAIRA
EL MORRO DE BARCELONA. PROMONTORIUL CODERA.
DRUMUL DE LA GUAIRA LA CARACAS.

La 18 noiembrie, ora opt seara, ne-am îmbarcat ca să pornim de-a lungul coastei spre portul Guaira, prin care locuitorii Venezuelei îşi exportă majoritatea produselor. Sînt numai 270 de kilometri şi traversarea durează, de obicei, doar 36 pînă la 40 ore. Vîntul şi curenţii marini favorizează, mai ales, vasele mici, de coastă. Drumul pe uscat de la Cumana la Noua Barcelonă şi de acolo la Caracas se află aproximativ în aceeaşi stare ca înainte de descoperirea Americii. Ai de înfruntat un teren mlăştinos, cu blocuri de stîncă risipite ici-colo şi cu o vegetaţie sălbatică, trebuie să dormi sub cerul liber, să treci prin vadul multor rîuri, care, din cauza apropierii munţilor se umflă repede. La aceste neajunsuri se mai adaugă riscul pe care şi-l asumă călătorul de a străbate un ţinut atît de nesănătos, mai ales în depresiunea dintre lanţul muntos de pe coastă şi malul mării.

Cînd este vorba de întoarcerea de la Caracas la Cumana şi lumea nu vrea să navigheze contra curentului, se preferă uneori drumul pe uscat. Curierului din Caracas îi trebuie pentru aceasta nouă zile. Am văzut adesea că oamenii care i se alăturau soseau la Cumana bolnavi de tifos şi de friguri palustre. Copacul *Bonplandia trifoliata*, a cărui scoarţă este un leac admirabil împotriva acestor friguri, creşte în aceleaşi văi şi la marginea aceloraşi păduri ale căror miasme sînt atît de periculoase.

Cînd am pornit de la Cumana la Guaira pe mare, planul nostru era acesta : pînă la sfîrşitul anotimpului ploios urma să rămînem la Caracas ; de acolo voiam să traversăm cîmpiile sau llanosul spre mi-

siunile de pe Orinoco, apoi am fi dorit să urmărim cursul acestui fluviu imens de la sud de cataracte pînă la Rio Negro şi la hotarele Braziliei. De acolo intenţionam să ne întoarcem la Cumana, trecînd prin capitala Guyanei Spaniole, numită din cauza poziţiei ei Angostura, care înseamnă strîmtoare. Era imposibil de precizat cît timp ne trebuia pentru realizarea acestei călătorii de 3 150 de kilometri, din care mai mult de două treimi aveam s-o facem în canoe. Oamenii de pe coastă nu cunoşteau decît zona de la vărsare a fluviului Orinoco. Ce se află dincolo de llanos este pentru locuitorii din Cumana şi din Caracas ţinut necunoscut. Într-o ţară în care se călătoreşte atît de puţin, oamenilor le place să exagereze faţă de străini primejdiile care îi ameninţă din partea climei, a fiarelor şi a oamenilor. Noi, deşi nu eram încă obişnuiţi cu acest sistem de înfricoşare, pe care coloniştii îl practică cu o sinceritate naivă şi bine intenţionată, ne-am ţinut strîns de hotărîrea pe care o luasem. Puteam să ne bizuim pe sprijinul şi pe interesul ce ni-l purta guvernatorul, Don Vicente Emparan, precum şi pe recomandările călugărilor franciscani, care sînt adevăraţii stăpîni pe malurile fluviului Orinoco.

Spre marele nostru noroc, unul dintre aceşti preoţi, Juan Gonzales, se afla tocmai atunci în Cumana. Acest tînăr călugăr era foarte chibzuit şi instruit, plin de viaţă şi de curaj. Cunoştea bine pădurile dintre izvoarele şi cascadele fluviului Orinoco şi ne-a întărit dorinţa de a cerceta mult contestata bifurcare a fluviului. Tot el ne-a dat sfaturi valoroase pentru păstrarea sănătăţii, într-o climă în care el însuşi suferise atît de mult de febre recurente.

Am avut plăcerea să-l întîlnim iar pe fratele Juan, la Noua Barcelonă, cînd ne-am întors de pe Rio Negro. Deoarece se îmbarca la Havana ca să plece spre Cadiz, el a preluat bucuros o parte din colecţiile noastre de plante şi de insecte strînse de pe Orinoco ca să le transporte în Europa. Din păcate, aceste colecţii nu aveau să ajungă la destinaţie ; ele au pierit o dată cu dînsul pe coasta africană, în anul 1801, în timpul unei furtuni.

Vasul cu care am navigat de la Cumana la Guaira, era unul dintre cele care se folosesc pentru comerţul de coastă şi comerţul cu Antilele. Sînt vase lungi de 30 de metri avînd bordajul deasupra apei la ceva mai mult de un metru ; nu au punte şi încarcă de obicei 200 pînă la 250 chintale. Deşi marea dintre Capul Codera şi Guaira este foarte neliniştită, de 30 de ani nu s-a pomenit să se fi scufundat vreunul din aceste vase, cu ocazia traversării mării între Cumana şi Caracas. Corăbierii indieni sînt atît de abili, încît chiar în cursul călătoriilor frecvente de la Cumana la Guadeloupe sau către

insulele daneze [1], care sînt înconjurate de stînci submarine, naufragiile sînt extrem de rare. Aceste călătorii în largul mării, pe distanţe de 540 pînă la 670 de kilometri, în cursul cărora ţărmul nu se mai vede, se fac în corăbii deschise, după obiceiul strămoşilor, fără observarea înălţimii soarelui, fără hărţi marine, aproape întotdeauna fără compas. Cîrmaciul indian se orientează noaptea după steaua polară, ziua după mersul soarelui şi după vîntul care rareori se schimbă.

Am navigat repede, în jos, pe micul rîu Manizanes, ale cărui meandre sînt însoţite de cocotieri, aşa cum la noi cursul apelor este urmărit de plopi şi sălcii bătrîne. Pe malul vecin creşteau şi mărăcini cu frunzele acoperite ziua de praf. Dar acum fiind noapte, pe ele luceau mii şi mii de luminiţe : insectele fosforescente care se înmulţesc în anotimpul ploilor. La tropice nu te mai saturi de această feerie de lumini roşii, care ţîşnesc încolo şi încoace, se oglindesc în apa străvezie şi-şi împletesc imaginea cu aceea a stelelor de pe cer.

Ne-am despărţit de ţărmul Cumanei ca şi cum am fi trăit acolo vreme îndelungată. Fusese prima regiune pe care o vizitasem de pe acel pămînt pe care visam să-l văd din cea mai fragedă tinereţe. Impresia, pe care ţi-o face natura este atît de puternică şi de măreaţă, încît numai la cîteva luni de la sosirea pe aceste meleaguri ai impresia că ai stat aici mai mulţi ani. Ce dragă şi ce neuitată este pentru tot restul vieţii noastre amintirea primelor locuri pe care le-am văzut pe acest continent ! Deseori, chiar şi la adînci bătrîneţe, am simţit în noi dorul de a le mai vizita măcar o dată. Cumana, cu pămîntul ei prăfuit, îmi apare şi astăzi cu mult mai des în faţa ochilor sufletului decît toate minunile Cordilierilor. Sub frumosul cer din Sud, pînă şi o ţară aproape lipsită de vegetaţie devine fermecătoare, datorită luminii şi vrăjii culorilor care vibrează în văzduh. Soarele nu dă numai lumină, el poleieşte parcă obiectele, înconjurîndu-le cu un abur uşor, care, fără să reducă transparenţa aerului, sporeşte armonia culorilor, estompează efectele de lumină, revărsînd peste întreaga natură o linişte, care ne umplea sufletele.

În cursul fluxului am putut trece peste sedimentele depuse de rîul Manizanes în zona de vărsare. Briza serii umfla uşor apele golfului Cariaco. Luna nu răsărise încă, dar o parte a Căii Lactee, dintre picioarele Centaurului şi Constelaţia Săgetătorului, părea să arunce peste ape o lucire argintie. Din cînd în cînd răsărea printre vîrfurile

[1] Este vorba de fostele posesiuni daneze din Antile (Mayer-Abych).

 înalte ale cocotierilor de pe țărm stînca albă, pe care este așezat fortul San Antonio. N-a trecut mult și n-am mai recunoscut țărmul decît după luminile răzlețe ale pescarilor guaykeri ; atunci am simțit deopotrivă farmecul acestui ținut și durerea de a-l părăsi. Acum cinci luni păşisem pe pămîntul lui ca într-o țară nouă, atunci descoperită, străini, căci nu cunoșteam pe nimeni, păşind cu frică în oricare tufiș, în oricare loc umed sau umbrit. Acum, cînd țărmul dispărea treptat din fața noastră, retrăiam amintiri, care ni se păreau foarte îndepărtate. Ne deprinsesem cu toate, cu solul, cu rocile, cu plantele, cu locuitorii.

Întîi ne-am îndreptat spre peninsula Araya, apoi am navigat 135 de kilometri spre vest și vest sud-vest. Cete de delfini se luau după corabia noastră. Înotau cam cîte 15—16 păstrînd distanțe egale între ei. Cînd schimbau direcția, băteau apa cu înotătoarele lor late ; se isca atunci o lucire puternică, ca și cum din mare ar fi izbucnit o pală de foc. La spintecarea valurilor, fiecare ceată lăsa în urma ei o dîră de lumină.

La miezul nopții ne aflam în mijlocul unor insule stîncoase, lipsite de vegetație, care se înălțau din mare ca niște bastioane. Era grupul insulelor Caracas și Chimanas. Răsărise luna și lumina ei se revărsa peste masele stîncoase, crăpate, golașe, cu o înfățișare ciudată. În realitate, stîncile acestea care au numai 290 de metri, noaptea, la lumina lunii, par foarte înalte.

Poate că pare un lucru de mirare că insulele care se numesc Caracas se află atît de departe de orașul cu acest nume. Dar în primele timpuri ale cuceririi Americii de Sud, Caracas nu însemna o localitate, ci un teritoriu locuit de un trib de indieni. Cum relieful lor este format din stînci cu pereți verticali, și fundul mării coboară aici brusc. Cu cît soarele se înalța la orizont, cu atît mai departe își aruncau acești munți sfîrtecați umbrele lor imense pe întinsul mării. Flamingii își începuseră pescuitul pe fîșia de plajă care apărea ici-colo. Toate aceste insule sînt astăzi nelocuite ; doar pe una dintre ele trăiesc niște capre sălbatice, brune, foarte mari și iuți de picior, avînd, cum ne asigură cîrmaciul nostru, o carne foarte gustoasă.

Am stat ancorați cîteva ceasuri în rada portului Barcelona, la gurile rîului Neveri, al cărui nume indian este Inipiricuar. Rîul mișună de crocodili, care uneori se avîntă pînă în larg, mai ales cînd nu e vînt.

Portul Barcelona, abia însemnat pe hărțile noastre, întreține de pe la 1795 un comerț foarte viu. Pe aici se exportă majoritatea produselor de pe stepele întinse, care țin de pe versantul sudic al

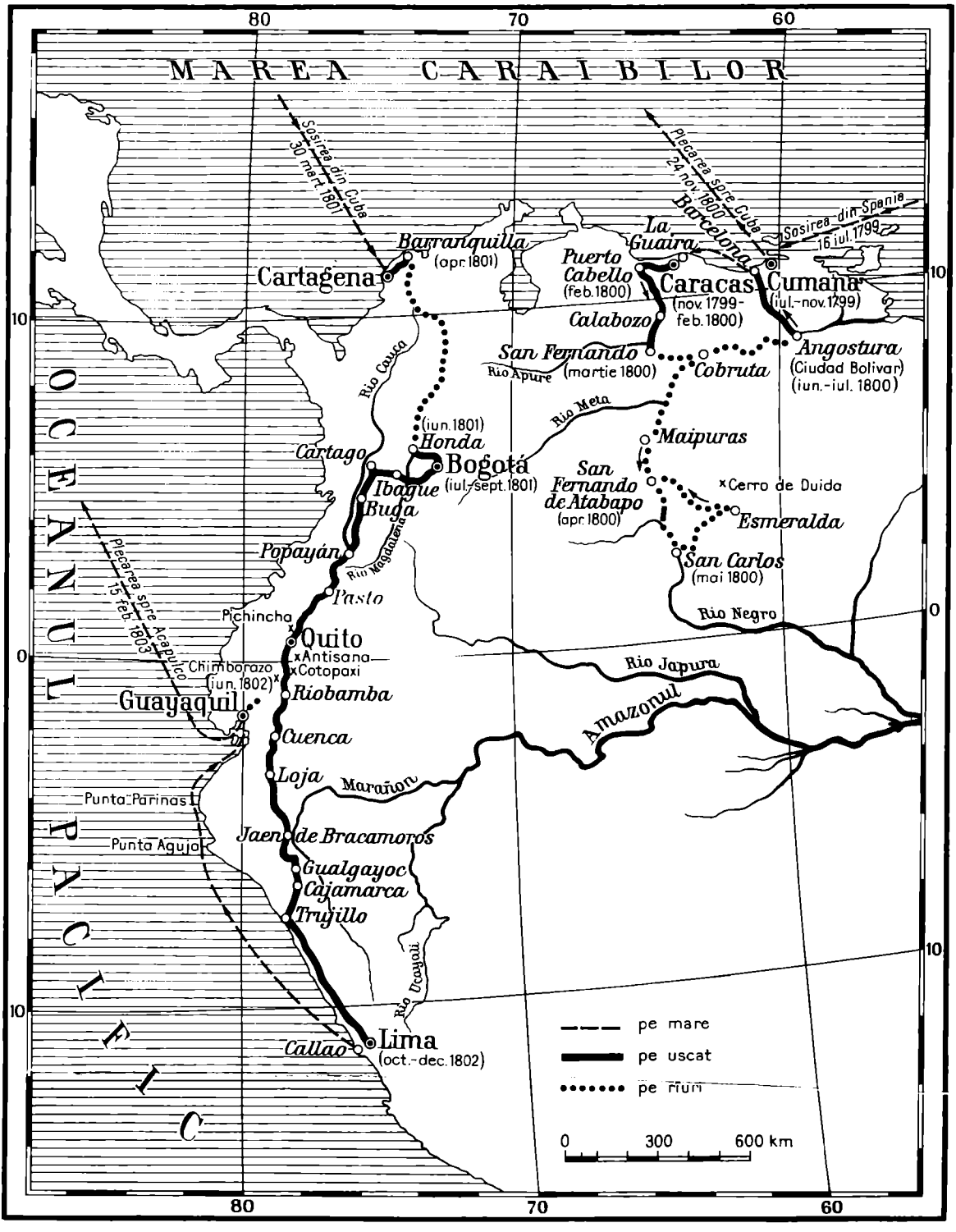

ITINERARIUL CĂLĂTORIEI LUI ALEXANDER VON HUMBOLDT ÎN AMERICA DE SUD. ACEASTĂ HARTĂ ÎNSOȚEȘTE ARTICOLUL LUI RAYFRED L. STEVENS ALEXANDER VON HUMBOLDT ALS WISSENSCHAFTLICHER REISENDER UND ALS NATURBEOBACHTER *APĂRUT ÎN LUCRAREA:* ALEXANDER VON HUMBOLDT-STUDIEN ZU SEINER UNIVERSALEN GEISTESHALTUNG, *VERLAG WALTER DE GRUYTER, BERLIN, 1959.*

lanţului muntos de lîngă coastă, pînă la Orinoco — ţinut foarte bogat în vite de tot felul. Comerţul se bazează pe cerinţele care există în insulele Antilele Mari şi Antilele Mici — în special carne sărată, vite, catîri şi cai.

Eram pe malul drept al rîului Neveri şi n-am pierdut ocazia de a ne urca la un mic fort, El Morro de Barcelona, situat la o înălţime de aproximativ 115 pînă la 136 de metri. Aşteptam veşti privind vasele de coastă englezeşti care staţionau de-a lungul ţărmului, dar zadarnic. Doi tovarăşi de călătorie veneau din Spania, unde slujiseră în garda regală. Lor trebuia să le fie şi mai mare teamă, ca nu cumva să fie ridicaţi şi duşi în Jamaica. Eu nu aveam paşapoarte de la amiralitate, dar încrezîndu-mă în ocrotirea pe care guvernul Marii Britanii o acordă oricărui călător care urmăreşte numai scopuri ştiinţifice, îndată după sosirea mea la Cumana am scris guvernatorului insulei Trinidad şi i-am comunicat ce căutam prin aceste ţinuturi. Răspunsul care mi-a sosit peste golful Paria a fost pe deplin satisfăcător.

Ne aflam în larg, la vest de El Morro de Barcelona şi de vărsarea rîului Unare, cînd marea, care pînă atunci fusese foarte liniştită, a început să fie tot mai frămîntată, pe măsură ce ne apropiam de capul Codera. Corabia noastră suporta cu greu izbiturile puternice ale valurilor. Tovarăşii mei de călătorie sufereau cumplit. În schimb eu am dormit destul de bine, pentru că niciodată nu sufăr de rău de mare. Peste noapte, vîntul a suflat tare. În zorii zilei de 20 noiembrie ajunsesem atît de departe, încît puteam spera că vom înconjura capul în cîteva ore şi că vom ajunge încă în aceeaşi zi la Guaira. Dar proprietarul corăbiei noastre se temea de piraţi care ancoraseră în faţa portului. I se părea mai prudent să ne întoarcem în micul port Higüerote, pe lîngă care trecusem, şi să aşteptăm acolo în ancoră căderea nopţii, ca apoi să trecem dincolo, la adăpostul întunericului. Cînd le vorbeşti unor oameni care au rău de mare despre uscat, ştii dinainte pentru ce au să voteze. Dar toate argumentele contrare au fost zadarnice. A trebuit să cedăm şi, în ziua de 20 noiembrie, încă de la nouă dimineaţa, ne aflam în rada golfului Higüerote.

Nu am găsit aici nici un sat, nici măcar o gospodărie, numai două sau trei colibe locuite de nişte pescari săraci. Culoarea galbenă a pielii metişilor şi slăbiciunea izbitoare a copiilor ne-au amintit că această regiune este una dintre cele mai nesănătoase de pe întreaga coastă, fiind expusă cel mai mult frigurilor. Aici apa este atît de puţin adîncă, încît nici cu cea mai mică barcă nu poţi acosta fără să fii nevoit să treci prin apă. Pădurile se întind pînă pe plajă, iar aceasta

este năpădită de hăţiş de rizofore, plante cu rădăcini aeriene, avicene, copaci de manşenilă [1] şi o specie nouă a genului *Suriana*. Faptul că aici aerul este atît de nesănătos se atribuie acestui hăţiş, şi mai ales duhorii mangrovelor [2].

Oriunde cresc mangrove pe ţărmul mării, ele atrag pe plajă o mulţime de moluşte şi de insecte. Aceste animale iubesc umbra şi lumina amurgului ; iar în împletitura deasă a rădăcinilor sînt apărate de izbiturile valurilor. Crustaceele se prind de această reţea, crabii se ascund în trunchiurile găunoase, varegul, mînat spre coastă de vînt şi

[1] Plantă din familia *Euphorbiaceae*, specia *Hippomane mancinela*, care produce un suc lăptos, otrăvitor. Florile sînt mici şi neînsemnate, iar fructele sînt mari şi rotunde. Creşte pe alocuri în America Centrală şi în Columbia. Sucul lăptos, prezent în toate organele plantei, inclusiv în fructe, este iritant şi provoacă flictene cînd vine în contact cu pielea. Ingerat produce greaţă şi vărsături. Circulă credinţa că dacă adormi în umbra lui te îmbolnăveşti. Indienii îl folosesc la otrăvirea săgeţilor şi la tratamentul constipaţiei. — *N. T.*

[2] Tip special de pădure tropicală, întîlnită pe ţărmurile mlăştinoase ale mărilor şi oceanelor inundate de flux. Este alcătuită din diferite specii de arbori şi arbuşti ca : *Avicennia, Rhizophora, Brugueira, Sonneratia* etc. Multe din ele prezintă, datorită adaptării la mediu, rădăcini adventive sau de sprijin. Acestea se dezvoltă de la baza tulpinii (de jur împrejurul ei) sau de pe ramuri şi se îndreaptă în jos, spre sol, în care se şi fixează, semănînd cu nişte catalige. Privită de departe, în timpul fluxului, cînd cataligele nu sînt acoperite de apă, planta pare că are două coroane, una îndreptată în sus, şi alta formată din rădăcini adventive în jos. Tulpina arborelui începe de fapt de la locul de unire al rădăcinilor adventive şi dezvoltă o coroană deasă şi foarte rămuroasă, care se uneşte cu coroanele arborilor vecini. Rădăcinile adventive sînt atît de numeroase şi se împletesc atît de strîns cu cele ale plantelor vecine, încît formează o barieră de nepătruns. Alte rădăcini care au aspectul unor ţăruşi, se dezvoltă în număr mare în jurul fiecărei tulpini de pe marginea dinspre uscat a mangrovei, unde terenul mlăştinos îmbibat cu apă sărată a oceanului este lipsit de aerisire. Rădăcinile adventive — cataligele împreună cu pneumatoforii — fac greu de străbătut o astfel de pădure. Multe plante din mangrove prezintă fenomenul de viviparitate, adică sămînţa încolţeşte şi dezvoltă rădăcini şi frunzuliţe cînd fructul se află încă pe planta mamă (de exemplu, arborele mangle : *Rhizophora mangle* din familia rhizophoracee). La acesta fructele sînt lungi de 35—40 de centimetri şi au o răsucire în spirală pe axul lung. Centrul de greutate se află în partea de jos, care este şi foarte ascuţită. Cînd se desprinde de pe arbore, fructul cade vertical în apă, datorită răsucirii lui. Ajungînd pe terenul moale şi tras în jos de centrul de greutate, se înşurubează în nămol, rădăcinile deja dezvoltate se prind imediat şi astfel planta tînără rămîne fixată definitiv în apropierea plantei-mame, în ciuda fluxului care încearcă s-o desprindă şi s-o tragă spre larg. Tînărul arbore mangle, ridicîndu-se deasupra apei pe două-trei rădăcini-catalige, capătă treptat o tulpină şi o coroană bogată, din care încep să se desprindă rădăcini noi, adventive, care se îndreaptă în jos şi care un timp îndeplinesc rolul pneumatoforilor. Ajungînd la fundul apei se înfig în pămînt şi-şi iau în primire rolul lor principal, de rădăcini de sprijin. — *N. T.*

fluxul mării, rămîne agăţat de crăcile aplecate la pămînt. În felul acesta, pe măsură ce printre rădăcini se adună mîl, uscatul înaintează mereu, datorită pădurilor de pe ţărm. Mangrovele şi celelalte plante care cresc întotdeauna alături de ele pier de îndată ce solul se usucă şi ele nu mai stau în apă sărată. Trunchiurile lor bătrîne, încrustate cu scoici şi pe jumătate îngropate în nisip, indică şi după secole direcţia în care s-a întins uscatul în paguba mării.

Tovarăşii mei de călătorie s-au speriat atît de tare de legănările corăbiei noastre, pe timpul cînd marea a fost furtunoasă, încît au hotărît să-şi continue călătoria de la Higüerote la Caracas pe uscat. Drumul acesta trece printr-un ţinut sălbatic şi umed. Mi-a părut bine că şi Bonpland a ales această rută ; deşi în cursul călătoriei a plouat necontenit şi rîurile se revărsau mereu, el a adunat o mulţime de plante noi. Eu mi-am continuat drumul pe mare, singur cu cîrmaciul indian. Mi se părea prea riscant să las din ochi instrumentele care aveau să ne întovărăşească pe Orinoco.

La căderea nopţii am ridicat pînzele. Vîntul nu prea era prielnic iar capul Codera l-am înconjurat anevoie. Valurile erau scurte şi se spărgeau unele de altele. Trebuia să fii sleit de oboseală şi de fierbinţeala zilei ca să poţi dormi.

La răsăritul soarelui, în ziua de 21 noiembrie, ne aflam la vest de capul Codera, faţă în faţă cu localitatea Curuao. Tare s-a mai speriat cîrmaciul indian cînd i s-a arătat, doi kilometri mai la nord, o fregată engleză ! Ea ne-a considerat probabil drept unul dintre acele vase care fac contrabandă cu Antilele, cu licenţe iscălite de guvernatorul din Trinidad. Deşi se părea că o barcă de-a lor se apropie de noi, nu ne-au somat. De la capul Codera înainte, coasta este stîncoasă şi foarte înaltă, iar priveliştea care ni se oferă este totodată sălbatică şi pitorească. Munţii cu înălţimi cuprinse între 970 şi 1 300 de metri au pretutindeni versanţi abrupţi ; coastele lor aruncă umbre mari pe terenul umed, împodobit cu verdeaţă proaspătă, care se întinde pînă la mare. Aici cresc mai ales fructele tropicale, pe care le regăseşti în toată diversitatea lor în tîrgurile de la Caracas.

După ce am ancorat în portul Guaira, am luat măsuri chiar în aceeaşi seară ca să mi se transporte instrumentele la Caracas. Persoanele cărora le fusesem recomandat m-au sfătuit să nu dorm în oraş, căci acolo abia de cîteva săptămîni se stinseseră frigurile galbene, ci să prefer o casă din satul Maiquetia, care fiind aşezată pe o colină mărginaşă, era mai bine expusă curentului de aer răcoros decît casele din Guaira.

Am sosit la Caracas în seara zilei de 21, cu patru zile mai devreme decît tovarăşii mei, care suferiseră mult din cauza ploilor şi apelor de munte revărsate.

Guaira este mai mult o radă, decît un port. Aici marea este mereu neliniştită, iar vapoarele sînt primejduite de vînturi, de bancurile de nisip, de locul prost de ancorare. Încărcarea corăbiei s-a dovedit foarte dificilă. Din cauza valurilor puternice, aici nu se pot îmbarca, aşa ca la Barcelona sau ca în Puerto Cabello, catîri. Negrii eliberaţi şi mulatrii, care transportă sacii cu cacao pe corăbii, sînt un neam de oameni cu o forţă musculară deosebită. Trec prin apa care le ajunge pînă la jumătatea corpului şi ce e mai curios, nu se tem de rechinii care sînt atît de numeroşi în apele acestui port.

Poziţia Guairei este foarte curioasă. Se poate compara numai cu Santa Cruz din insula Tenerife. Lanţul muntos dintre port şi valea de la Caracas cade abrupt spre mare, iar casele din oraş se reazemă de un perete stîncos, oblic. Între acest perete şi mare nu mai rămîne decît un spaţiu neted, lat de 200—270 de metri. Oraşul are 6 000—8 000 de locuitori şi numai două străzi, care, amîndouă, merg paralel şi duc de la răsărit la apus. Localitatea aceasta are un aer trist, de loc părăsit. Nu te crezi pe o porţiune de uscat împădurită cu codri imenşi, ci pe o insulă stîncoasă, fără pămînt fertil şi fără vegetaţie. Afară de Capo Blanco şi de cocotierii de la Maiquetia, cît vezi cu ochii ai în faţă marea şi cerul. Arşiţa este înăbuşitoare ziua, ba uneori şi noaptea. Clima din Guaira este considerată, pe drept cuvînt, mai caldă decît cea din Cumana, Puerto Cabello şi Coro, pentru că briza este mai slabă şi aerul primeşte şi căldura radiată după apusul soarelui de stîncile verticale.

În cursul şederii mele la Guaira, plaga frigurilor galbene era cunoscută abia de doi ani. Nici mortalitatea nu fusese mare, deoarece coasta de la Caracas fusese mult mai puţin vizitată de străini decît Havana şi Veracruz. Ici-colo, albi, creoli şi chiar negri se îmbolnăveau dintr-o dată de friguri şi mureau. Prin anumite complicaţii ale vezicii biliare, prin hemoragii şi prin alte simptome îngrijorătoare, aceste friguri păreau să prezinte analogii cu frigurile galbene. Cei care se îmbolnăveau munceau din greu, tăind lemnul în pădurile de lîngă micul port Capurano sau în golful de la Santa Fé, la vest de Cumana. Moartea lor în oraşe, care treceau drept localităţi sănătoase, înspăimînta deseori pe europenii neaclimatizaţi. Pe coastele Terrei Firma adevăratul tifos american, *vomito prieto* (vărsatul negru) mai purta şi numele de friguri galbene şi nu era cunoscut decît în Puerto Cabello, în Cartagena de Las Indias şi în Santa Marta. Spa-

niolii de curînd sosiţi şi locuitorii văii Caracas nu se fereau pe atunci de şederea în Guaira. Se plîngeau numai de fierbinţeala apăsătoare care domnea o mare parte a anului. Mulţi au preferat climei răcoroase, dar foarte schimbătoare din Caracas, clima fierbinte, dar constantă, din Guaira. În acest port, aproape că nici nu se vorbea de aer nesănătos.

Din 1797 încoace totul s-a schimbat. Portul s-a deschis şi pentru alte vase de comerţ decît cele ale Spaniei. Au început să viziteze Guaira mateloţi din ţări mai reci decît Spania. Aceştia prezentau o mai mare sensibilitate faţă de influenţa climei calde şi aşa au izbucnit frigurile galbene. Americanii din nord, bolnavi de tifos, au fost primiţi în spitalele spaniole.

De atunci frigurile şi-au continuat acţiunea pustiitoare la Guaira, bîntuind nu numai printre trupele proaspăt sosite din Spania, ci şi printre cele recrutate din savanele îndepărtate de coastă, adică tot din ţinuturi fierbinţi la fel ca şi Guaira, dar sănătoase.

Am suferit mult de cauza arşiţei. La Guaira domneşte teama de insolaţie şi de influenţa ei asupra creierului, aceasta mai ales cînd începe să se arate frigurile galbene. Într-o zi stăteam pe acoperişul casei noastre, pentru a observa punctul amiezii şi diferenţa indicată de termometru între temperatura la soare şi la umbră, cînd s-a repezit la mine un individ, străduindu-se să mă silească să beau o băutură, pe care o avea gata pregătită în mînă. Era medic ; mă privise de la geamul lui, cum stătusem o jumătate de ceas cu capul gol în soare şi mă asigura că, dat fiind că sînt un nordic sadea, trebuia, negreşit, după aşa o imprudenţă să mă îmbolnăvesc de febră galbenă încă din seara aceea, dacă nu luam doctoria. Această prorocire, oricît ar fi fost de serioasă, nu m-a speriat de loc, pentru că de mult mă socoteam aclimatizat. Dar cum aş fi putut refuza o ofertă izvorîtă dintr-un sentiment atît de inimos ? Am înghiţit doctoria, iar medicul m-o fi socotit printre bolnavii cărora le salvase viaţa în acel an.

După ce am descris poziţia Guairei, am părăsit coastele Mării Antilelor, pentru ca să n-o mai vedem aproape de loc pînă la întoarcerea din misiunile de pe Orinoco. Drumul pînă la Caracas, capitala unei regiuni de 900 000 de suflete, se aseamănă cu drumul din trecătorile Alpilor, St. Gotthard sau marele St. Bernard. Înainte de sosirea mea în provincia Venezuela, el nu fusese niciodată măsurat şi nici nu existau cunoştinţe precise privind altitudinea la care era situată valea Caracas. Despre aceasta nu te poate lămuri nici clima văii. Aici aerul este răcit de existenţa unor curenţi joşi ca şi de ceţuri, care coboară în vale o mare parte din an, după ce acoperă piscul Silla.

166 Am străbătut de mai multe ori pe jos drumul de la Guaira la Caracas şi i-am schiţat un profil după douăsprezece puncte, a căror înălţime am determinat-o cu barometrul.

Dacă pe timpul arşiţei celei mai crunte respiri aerul încins al Guairei şi-ţi îndrepţi privirile spre munţi, ţi se pare de neînţeles faptul că la distanţă directă de 9,75 pînă la 11,7 kilometri, într-o vale îngustă, o populaţie de 40 000 de suflete se bucură de o răcoare primăvăratică, de o temperatură care noaptea coboară la 12°C.

Drumul din Guaira pînă în valea Caracas este întreţinut chiar mai bine decît vechea şosea, care duce din portul Veracruz la Perote. Cu nişte catîri buni faci din Guaira la Caracas trei ceasuri, iar la întoarcere numai două. Cu animalele de povară sau pe jos este nevoie de patru pînă la cinci ore. Căldura, pe care o iradiază pereţii stîncoşi şi mai ales pămîntul uscat al cîmpiei, este sufocantă şi apăsătoare. Senzaţia creşterii forţei musculare şi satisfacţia care te cuprinde cînd păşeşti într-o zonă cu aer mai răcoros nu sînt atît de puternice pe cît sînt de supărătoare istovirea şi moleşirea care te cuprind, cînd cobori în cîmpiile încinse ale coastei.

De cînd li s-a permis neutrilor să intre uneori în porturile spaniole şi de cînd la Caracas vin mulţi străini, „Venta", o cîrciumă mare situată la 1 170 de metri, a devenit celebră atît în Europa, cît şi în America, datorită poziţiei sale pitoreşti. Aici, cînd cerul este senin, ai o perspectivă minunată asupra mării şi asupra coastei apropiate. Orizontul care ţi se deschide în faţă are o rază mai mare de 100 de kilometri. Priveliştea aceasta mi s-a părut şi mai surprinzătoare cînd cerul, nefiind pe deplin senin, fîşiile de nori, puternic luminate în partea superioară, se proiectau ca tot atîtea insule plutitoare pe suprafaţa nemărginită a mării. Straturi de ceaţă, situate la diferite înălţimi, formează planuri ce se interpun între ochiul observatorului şi văile adînci. Datorită unei iluzii, uşor de explicat, panorama devine mai măreaţă şi mai impunătoare. În răstimpuri, prin crăpăturile norilor goniţi şi umflaţi de vînt apar pomi şi locuinţe, iar obiectele de sub noi par să se afle la o adîncime cu mult mai mare decît ni s-ar părea dacă văzduhul ar fi curat şi transparent în toate direcţiile.

De la „Venta" drumul mai urcă încă 290 metri pînă la Guayavo. Acesta este aproape cel mai înalt punct al drumului, dar eu m-am dus cu barometrul şi mai departe, chiar pe vîrf, la punctul fortificat Cuchilla. Cum nu aveam paşaport (în cinci ani am avut nevoie de el numai o dată, la debarcare), era să fiu arestat în apropierea unei poziţii de artilerie. Ca să-i îmblînzesc pe bătrînii soldaţi,

le-am transformat înălțimea la care se afla postul lor în Varas [1] spanioli. De asta nu s-au prea sinchisit ei și dacă m-au lăsat să trec, asta i-o datorez unui andaluz, care a devenit foarte amabil cînd i-am spus că munții patrei lui, Sierra Nevada din Granada, erau mult mai înalți decît toți munții provinciei Caracas.

Cînd am plecat pentru prima oară spre capitala Venezuelei, trecînd peste acest platou, am întîlnit în fața cîrciumioarei de pe Guayavo mulți călători care-și lăsaseră catîrii să se odihnească. Erau locuitori din Caracas. Discutau aprins despre mișcarea pentru eliberarea țării, care avusese loc de curînd. Starea lor de spirit, amărăciunea cu care discutau chestiuni asupra cărora oamenii aceleiași țări ar trebui să fie întotdeauna de acord m-au izbit peste măsură. Un vînt rece, care părea să vină de pe vîrful înalt al Sillei, a început să bată și numai așa s-a spart discuția aceasta foarte aprinsă, toată lumea adăpostindu-se la „Venta". Un bătrîn, care pînă atunci vorbise cel mai liniștit, atrage, în cele din urmă, atenția asupra riscului prezentat de asemenea imprudențe pe teme politice într-o vreme, cînd peste tot, fie în munți, fie în oraș, pîndesc informatorii. Aceste cuvinte, rostite într-un adăpost din pustietatea munților, au făcut asupra mea o impresie profundă ; situații asemănătoare aveam să întîlnesc adeseori și mai tîrziu, în cursul călătoriei noastre prin Anzi, Noua Granadă și Peru.

Fie că privești la întinderea de apă nemărginită care apare la orizont, fie că privești spre sud-est, la creasta dințată care pare să lege Cumbre cu vîrful Silla, depresiunea Tocume rămînînd între ele, peste tot peisajul te încîntă. De la Guayavo drumul te conduce timp de o jumătate de oră pe un platou, pe care cresc plante alpine. Din cauza numeroaselor cotituri, această porțiune de drum se numește Las Vueltas [2]. De pe acest drum întortocheat am văzut pentru prima oară, la 580 metri sub noi, capitala. Ea se află într-o vale bogat plantată cu arbori de cafea și pomi fructiferi europeni. Călătorii se opresc aici, de obicei, la un izvor frumos, care coboară din munți dintr-o regiune cu gnaisuri [3]. Drumul continuă să coboare pînă la crucea de la Guaira, care se află într-un loc deschis, la 1 232 metri altitudine ; trecînd pe lîngă oficiile vamale și prin cartierul Pastora, ajungem, în sfîrșit, în orașul Caracas.

[1] *Vara* — veche unitate de măsură pentru lungimi, utilizată în Portugalia și în Spania (90,78 cm). — *N. T.*

[2] *Vueltas* — întorsătură, în spaniolă.

[3] Gnais — rocă metamorfică, formată din cuarț, feldspat și mică sau amfiboli. Provine din transformarea rocilor granitice sau a sedimentelor argiloase. — *N. T.*

Capitolul 12

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA PROVINCIEI VENEZUELA. ORAŞUL CARACAS. CLIMA LUI

Importanţa unei capitale nu depinde numai de numărul locuitorilor, de bogăţia sau poziţia ei geografică. Trebuie să luăm în considerare întinderea ţinutului al cărui centru este, cantitatea şi diversitatea produselor cu care poate face comerţ, raporturile şi influenţa politică pe care o exercită, provinciile care îi sînt subordonate. Aceste împrejurări se modifică în funcţie de legăturile mai mult sau mai puţin strînse dintre colonii şi metropolă.

Caracas este capitala unei ţări, aproape de două ori mai mare decît actualul Peru, şi care, ca suprafaţă, se apropie de aceea a Nuevei Granada. *Capitania general* din Caracas are o suprafaţă de 972 000 kilometri pătraţi, Peru 607 000 kilometri pătraţi, iar Nueva Granada 1 316 000 kilometri pătraţi. Această ţară, care în sistemul de guvernare spaniol se numeşte *Capitania general de Caracas* sau *de las Provincias de Venezuela* [1], are aproximativ 1 000 000 de locui-

[1] Venezuela a fost descoperită de Cristofor Columb în timpul celei de-a treia expediţii, în 1498, şi explorată în anii următori de Hojeda şi Amerigo Vespucci. În 1528 Carol al V-lea înfeudează ţara unor bancheri din Augsburg — Welser — care au exploatat-o cu barbarie pînă în 1546.

Încadrată viceregatului Nueva Granada, colonia cunoaşte în secolul al XVIII-lea o perioadă de înflorire graţie culturii şi comerţului cu cafea şi bumbac.

Transformată în „Căpitănie generală" în 1777, Venezuela, după multe tentative nereuşite (1797—1806) se ridică în 1810 împotriva spaniolilor.

La 5 iulie 1811 devine stat independent, iar la 17 decembrie 1819, intră în „Federaţia Columbia" alături de Columbia şi mai tîrziu de Ecuador.

În anul 1930 este proclamată Republică suverană independentă. — *N. R.*

tori, dintre care 60 000 sînt sclavi. Ea cuprinde de-a lungul coastelor provinciile : Noua Andaluzie sau provincia Cumana, Barcelona, Venezuela sau Caracas, Coro sau Maracaibo, iar la interior, Varinas şi Guyana. Dacă privim cele şapte provincii de pe Terra Firma, vedem că ele formează trei zone separate, care se succed de la răsărit spre apus. Întîi vine terenul lucrat, cultivat, de pe malul mării şi din apropierea regiunii muntoase de pe coastă. Apoi vin savanele sau păşunile şi, în fine, dincolo de Orinoco vine zona pădurilor, la care se poate ajunge numai pe calea apelor care o străbat.

Indigenii arămii, indienii, alcătuiesc o parte importantă a populaţiei agricole, numai acolo unde spaniolii, în momentul cuceririi, au găsit o orînduire bine închegată, o societate modestă cu instituţii vechi, în majoritatea lor foarte încîlcite. În *Capitania general de Caracas*, populaţia indiană agricolă, cel puţin cea din afara misiunilor, este foarte puţin numeroasă. Cînd în anul 1800 am apreciat că întreaga populaţie era de 900 000 de suflete, am considerat că indienii reprezentau a noua parte ; în Mexic ei formau o jumătate.

Dintre rasele care formează populaţia Venezuelei, rasa neagră este privită cu simpatie, din cauza situaţiei nenorocite în care se află, dar şi cu teamă, din cauza eventualelor revolte pe care le-ar putea declanşa. Negrii nu formează o populaţie numeroasă ; importanţa lor constă în faptul că sînt grupaţi mai mulţi într-un loc.

Sclavii formează aici doar 15% din toată populaţia. În Cuba, unde din toate Antilele sînt cei mai puţini negri faţă de numărul albilor, raportul era de 1 la 3 în 1811. Cele şapte provincii unite ale Venezuelei au 60 000 de sclavi. Cuba, care este de opt ori mai mică, are 212 000.

Cei 60 000 de sclavi din provinciile unite ale Venezuelei sînt atît de inegal repartizaţi, încît numai provinciei Caracas îi revin 40 000, dintre care o cincime sînt mulatri ; provinciei Maracaibo 10 000 pînă la 12 000, Cumana şi Barcelona avînd numai 6 000. În provincia Venezuela aproape toţi sclavii sînt adunaţi într-un ţinut nu prea întins. În llanos există numai 4 000 pînă la 5 000, risipiţi prin gospodăriile oamenilor unde păzesc vitele. Numărul celor eliberaţi este însemnat, deoarece legislaţia spaniolă şi obiceiurile locale favorizează eliberarea sclavilor. Stăpînul nu poate refuza eliberarea unui sclav, care i-a dat 300 de piaştri, chiar dacă sclavul, datorită îndemînării lui ca meşteşugar a costat de două ori atît. Cineva poate să dispună prin testament eliberarea unui număr mai mic sau mai mare de sclavi, procedeu mai frecvent ca oriunde, în provincia Venezuela.

După negri, este deosebit de important să cunoaştem în colonii numărul creolilor albi, pe care eu îi numesc hispano-americani, şi pe acela al albilor născuţi în Europa. Este destul de greu să capeţi informaţii precise asupra unei chestiuni atît de delicate. În Lumea Nouă, ca şi în Lumea Veche, recensămîntul populaţiei înspăimîntă pe locuitori, pentru că ei îl asociază cu intenţia stăpînirii de a mări impozitele.

La Caracas îşi au reşedinţa o *audiencia* (tribunal suprem) şi unul dintre cele şapte arhiepiscopate, în care este împărţită întreaga Americă. În anul 1800 populaţia de aici număra aproape 40 000 de locuitori. De la întoarcerea mea în Europa ea a crescut într-una. Era de 50 000 de suflete, cînd marele cutremur din 26 martie 1812 a îngropat cam 12 000 de oameni sub dărîmăturile caselor. Datorită evenimentelor politice care au urmat acestei catastrofe, numărul locuitorilor a scăzut la mai puţin de 20 000, dar pierderile vor fi curînd recuperate dacă această ţară atît de roditoare şi de harnică, al cărei centru este Caracas, va avea parte numai de cîţiva ani de linişte şi de o guvernare înţeleaptă.

Oraşul se află la intrarea în cîmpia Chaco, care se întinde spre răsărit 13 kilometri şi este lată de 11,25 kilometri ; ea este străbătută de Rio Guaire. Altitudinea ei este de 807 metri deasupra nivelului mării. Trei pîrîuri, care coboară din munţi, Anauco, Catuche şi Caraguata, străbat oraşul de la nord la sud. Podul cel nou, de pe Caraguata, este frumos construit ; pe acolo trec frecvent cei care se plimbă înspre Candelaria şi străbat străzile ce trec prin Chacao şi Petara. La Caracas sînt opt biserici, cinci mănăstiri şi un teatru, care poate cuprinde 1 500—1 800 de spectatori. La vremea cînd am fost eu acolo, parterul, în care bărbaţii aveau locuri separate de femei, nu era acoperit. Puteai vedea în acelaşi timp spectacolul şi cerul înstelat. Cum vremea ceţoasă m-a împiedicat să fac mai multe observaţii privind sateliţii, puteam să observ din loja mea de la teatru, dacă Jupiter va fi vizibil în noaptea aceea. Străzile din Caracas sînt late, trasate drept, întretăindu-se în unghiuri drepte, ca în toate oraşele, pe care le-au clădit spaniolii în America [1]. Casele sînt spaţioase şi mai înalte decît s-ar cuveni să fie într-o ţară în care cutremurele sînt frecvente. Cutremurul înfiorător din 26 martie 1812 a distrus aproape tot oraşul şi el se înalţă cu greu din ruine. Cartierul Trini-

[1] Acest lucru se bazează pe un decret emis pentru America spaniolă încă de Carol al V-lea.

dad, în care am locuit, a fost întors pe dos ca şi cum ar fi explodat sub el o mină.

Valea îngustă şi apropierea munţilor Avila şi Silla, imprimă împrejurimilor oraşului Caracas un aspect grav, posomorît, mai ales în anotimpul rece, respectiv lunile noiembrie şi decembrie. Dacă în această perioadă, dimineţile sînt deosebit de frumoase, pe cerul curat şi clar profilîndu-se cele două cupole sau piramide rotunjite ale Sillei şi creasta dinţată a lui Cerro de Avila, spre seară aerul se tulbură. Munţii se-nvăluie în ceaţă, iar pe versanţii bogat împăduriţi atîrnă zdrenţele norilor. Privind acest cer înnorat, mi se părea că sînt în mijlocul Germaniei, în Munţii Harz, pe care cresc brazi şi molizi, şi nu într-o regiune din zona tropicală.

Dar caracterul posomorît al peisajului, acest contrast între dimineaţa prietenoasă şi cerul înnorat al serii, dispare complet în timpul verii. În lunile iunie şi iulie, nopţile sînt luminoase şi deosebit de frumoase. Aerul îşi păstrează necontenit puritatea caracteristică platourilor şi văilor înalte, dar aceasta numai atîta vreme cît este liniştit şi vîntul nu-i aduce de-a valma straturi de temperaturi diferite. În timpul verii, peisajul apare în toată splendoara lui.

Se spune adesea că la Caracas clima este o primăvară veşnică. Nici nu există ceva mai plăcut decît o temperatură care ziua oscilează între 20 şi 26°C, iar noaptea se menţine între 16 şi 18°C şi unde cresc la un loc banani, portocali, arbori de cafea, meri, caişi şi grîu.

Din păcate, aici există şi variaţii mari de temperatură. Locuitorii din Caracas se plîng că au în aceeaşi zi anotimpuri diferite şi că trecerile de la un anotimp la altul se fac foarte brusc. Adesea se întîmplă că în ianuarie, după o noapte cu o temperatură medie de 16°C, să urmeze o zi în care termometrul arată, timp de opt ore în şir, peste 22°C la umbră. În aceeaşi zi apar temperaturi de 24 şi de 18°C. Astfel de oscilaţii ale temperaturii, foarte obişnuite în ţările cu climă temperată din Europa, la tropice, unde chiar şi europenii sînt atît de obişnuiţi cu uniformitatea climei, o schimbare de temperatură de 6°C se resimte.

Această instabilitate a vremii, trecerile repezi de la un aer uscat şi transparent la unul umed şi ceţos se observă în toată regiunea de sub tropice, care depăşeşte 780—1 560 metri altitudine. Cerul este senin în cea mai mare parte a anului, numai în drepresiunile de lîngă malul mării şi la înălţimi foarte mari, pe platourile întinse. Deşi aşezarea este mai înaltă, cerul din Caracas este mai puţin albastru decît la Cumana. Observaţiile noastre au arătat că temperatura medie a

 anului la Caracas trece de 21,5°C. În cele trei luni, aprilie, mai şi iunie, plouă foarte mult.

În clima răcoroasă şi plăcută, pe care am descris-o mai sus cresc totuşi plantele tropicale. Trestia de zahăr se plantează chiar şi mai sus de Caracas. Dar în vale, din cauza locului uscat şi a solului pietros, se plantează mai degrabă arborele de cafea care dă rod slab, însă de foarte bună calitate. Cînd arborii înfloresc, cîmpia dinspre Chaco oferă o privelişte surîzătoare. Călătorul care urcă pentru prima dată spre valea înaltă din Caracas este plăcut surprins văzînd că, alături de arborele de cafea şi de bananieri, cresc plante care se cultivă şi în Europa : zmeura, viţa-de-vie şi aproape toţi pomii fructiferi ai zonei temperate. Gutuiul, al cărui trunchi nu trece de 1,3 pînă la 1,7 metri, este atît de obişnuit în regiunea Caracas, încît aproape că s-a sălbăticit. Se consumă cu plăcere marmelada de mere şi mai ales cea de gutui. Oamenii m-au asigurat că merele excelente, pe care le cumpărăm la piaţă, sînt produsele unor meri nealtoiţi. Nu există cireşi. Măslinii, pe care i-am văzut în curtea mănăstirii San Felipe de Neri, sînt mari şi frumoşi, dar nu poartă rod, deoarece se dezvoltă prea puternic.

Aerul văii este foarte potrivit tuturor plantelor care obişnuit se cultivă în colonii, dar nu şi sănătăţii oamenilor, în special al străinilor care locuiesc în capitala Venezuelei. Timpul extrem de variabil şi faptul că transpiraţia este împiedicată, provoacă tulburări catarale, care apar sub formele cele mai variate. Europeanul, care s-a obişnuit o dată cu fierbinţeala, este mai sănătos la Cumana şi în văile de la Aragua, decît la Caracas şi în toate regiunile muntoase, unde se spune că domneşte mult lăudata primăvară veşnică.

Capitolul 13

LA CARACAS. MUNŢII DIN JURUL ORAŞULUI. PE VÎRFUL SILLA.

Am rămas timp de două luni la Caracas. Locuiam împreună cu Bonpland, aproape singuri, într-o casă mare, în partea cea mai ridicată a oraşului. De pe cerdac cuprindeam cu o singură privire vîrful Silla, creasta dinţată a lui Galipano şi valea prietenoasă a Guairei, a cărei vegetaţie bogată contrasta cu pereţii întunecaţi ai munţilor. Era în anotimpul uscat. Pentru a ameliora păşunile, localnicii incendiau savanele şi iarba măruntă care acoperea stîncile cele mai abrupte. Văzute de departe, aceste incendii uriaşe provoacă cele mai surprinzătoare efecte de lumină. Peste tot acolo unde ierburile urcau în lungul apelor de munte, noaptea aveai impresia că vezi rîuri de lavă care atîrnă deasupra văii.

Dacă aveam toate motivele să fim mulţumiţi cu poziţia locuinţei noastre, eram şi mai mulţumiţi de ospitalitatea oamenilor. În Mexic şi la Santa Fé mi s-a părut că predomină înclinarea pentru studii ştiinţifice serioase, în timp ce la Quito şi la Lima am găsit mai multă înţelegere pentru beletristică şi pentru tot ce face apel la o imaginaţie vie şi aprinsă. La Havana şi la Caracas există un interes mai mare pentru problemele politice generale, asupra situaţiei din colonii şi din metropolă. Legăturile comerciale strînse cu Europa şi cu Marea Antilelor au avut o influenţă deosebit de puternică asupra dezvoltării sociale, atît în Cuba, cît şi în frumoasele provincii ale Venezuelei. Nicăieri în America spaniolă n-a căpătat civilizaţia o nuanţă atît de europeană ca aici.

Cum oraşul Caracas este aşezat pe continent şi populaţia nu se mişcă atîta cît cea de pe insule, tradiţiile populare s-au menţinut aici mai mult ca la Havana. Societatea nu-ţi oferă distracţii zgomotoase şi prea variate, dar în cercurile familiale simţi o atmosferă de bună dispoziţie, eşti întîmpinat cu multă curtoazie, găseşti maniere alese.

La Caracas am cunoscut mai multe familii în care se vorbea despre literatura franceză şi italiană. Muzica forma pentru mulţi o pasiune şi era practicată cu succes. În schimb nu se găsesc aici aşezăminte importante pentru studiul ştiinţelor naturii şi al artelor, pe măsura acelora din Mexico şi Santa Fé. În mijlocul unei naturi atît de minunate şi atît de bogate, nimeni nu se ocupă cu botanica şi cu mineralogia. Numai într-o mănăstire de franciscani am întîlnit un bătrîn venerabil, care calcula calendarul pentru toate provinciile Venezuelei şi avea cîteva cunoştinţe corecte despre stadiul actual al astronomiei.

Într-o ţară cu atîtea privelişti fermecătoare, credeam că am să găsesc multă lume care va cunoaşte bine de tot munţii din împrejurimi. Dar la Caracas n-am găsit nici un om care să fi fost vreodată pînă pe vîrful Silla. Vînătorii nu ajung niciodată pînă sus, pe vîrf, şi în ţările acestea nu porneşte nimeni să culeagă plante alpine, să cerceteze rocile şi să aşeze un barometru în punctele mai înalte. Lumea s-a obişnuit cu viaţa monotonă dintre cei patru pereţi.

În plimbările noastre ajungeam adesea la două plantaţii de cafea, ai căror proprietari erau oameni foarte plăcuţi. Plantaţiile se aflau faţă în faţă cu vîrful Silla. Urmărind cu binoclul versanţii abrupţi ai muntelui şi cele două vîrfuri ale sale, mi-am dat seama cu cîte greutăţi vom avea de luptat, pentru a ajunge pînă sus.

Căpitanul general Guevara ne-a făcut rost de ghizi care cunoşteau întrucîtva drumul care duce spre coastă, trecînd peste creasta muntelui, pe lîngă vîrful din vest al Sillei. Este drumul pe care-l bat contrabandiştii, dar nici ghidul nostru, nici cei mai iscusiţi poliţişti care-i urmăresc pe contrabandişti prin aceste sălbatice locuri n-au fost vreodată pe vîrful răsăritean, adevăratul pisc al muntelui Silla. Toată luna decembrie vîrful ieşise din nori numai de cinci ori. Cum în acest anotimp numai rar se întîmplă să fie două zile frumoase la rînd, am fost sfătuiţi să nu pornim pe vreme bună. Trebuia să plecăm cînd norii erau jos, pentru ca pe măsură ce urcam, timpul să devină senin. Noaptea de 2 ianuarie am petrecut-o pe domeniul Gallegos, o plantaţie de cafea, lîngă care, pîrîul Chacaito, care

coboară de sus din munte, formează într-o vale îngustă umbrită,
cîteva cascade frumoase.

Am pornit la ora cinci dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui, împreună cu negrii, care ne purtau instrumentele. Eram cu totul 18 persoane şi mergeam pe o potecă îngustă, unul după altul. Am încercat mai întîi să atingem vîrful unei coline, care spre sud-vest forma o ramificaţie a Sillei, separată de aceasta printr-un prag îngust. Către ora şapte eram pe vîrf. Dimineaţa se anunţa frumoasă şi răcoroasă, astfel că planurile noastre puteau fi realizate. Termometrul arăta aproape 14°C. După cum indica barometrul, ne aflam la o altitudine de 1 335 de metri. Ghizii noştri socoteau că pînă la vîrf mai aveam nevoie de încă şase ore de drum. Mergeam de-a lungul crestei înguste, acoperite cu iarbă, care de pe ramificaţia Puerta ne ducea pe vîrful muntelui. De ambele părţi se distingeau văi adînci, care semănau mai degrabă cu nişte crăpături, acoperite de o vegetaţie bogată. Spre stînga puteam vedea defileul rîului Chacaito, ale cărui ape bogate trec pe lîngă ferma Gallegos. Nu vezi rîul, căci el este ascuns în umbra copacilor *Erythrina, Clusia* şi a smochinilor indieni, dar auzi cum îi vuiesc apele. Nu există nimic mai frumos în aceste locuri, unde atîtea plante au frunze mari şi lucitoare ca pielea, decît să vezi jos de tot, sub tine, cum razele aproape verticale ale soarelui luminează vîrfurile copacilor.

Dincolo de Puerta muntele devine tot mai abrupt. Ca să putem înainta trebuia să ne aplecăm mult înainte. Pantele depăşeau adesea 30 pînă la 32°. Iarba deasă devenise foarte alunecoasă. Ne doream bocanci cu ţinte şi bastoane cu vîrf de fier. Iarba care acoperea stîncile de gnais era măruntă şi de aceea nici nu ne puteam ţine de ea. Nici trepte nu puteam tăia, cum am fi făcut într-un teren mai moale. Acest urcuş, mai degrabă anevoios decît periculos, a început la un moment dat să-i obosească serios pe orăşenii care ne întovărăşiseră şi nu erau antrenaţi pentru asemenea ascensiune. Pierdeam multă vreme aşteptîndu-i, aşa că ne-am hotărît să ne urmăm singuri drumul, mai ales cînd i-am văzut cum, în loc să urce mai departe, au început să coboare în bloc. Cerul începuse să se acopere de nori. Din crîngurile umede de deasupra noastră începea să urce drept în sus ca un fum subţire, ceaţa. Părea că în mai multe locuri din pădure izbucniseră focuri. Dîrele de fum s-au împletit treptat între ele, s-au desprins apoi de sol şi, mînate de vîntul dimineţii, colindau acum în chip de nori uşurei, rotindu-se în jurul vîrfului muntelui.

Pentru Bonpland şi pentru mine, acesta era un semn sigur că nu peste mult timp vom fi învăluiţi într-o ceaţă deasă. Ca nu cumva

 ghizii noştri să profite de această împrejurare pentru a ne părăsi, pe cei care purtau instrumentele cele mai importante i-am pus să meargă înaintea noastră. Drumul urca spre defileul lui Chacaito. Vorbăria lor familiară contrasta în mod vădit cu seriozitatea tăcută a indienilor, care în misiunile din Caripe fuseseră tovarăşii noştri permanenţi. Creolii rîdeau de oamenii care părăsiseră atît de uşor o expediţie, pentru care făcuseră atîtea pregătiri. Cel mai rău a fost luat peste picior un tînăr capucin, profesor de matematică. El renunţase la ascensiune şi se oprise într-o plantaţie apropiată, de unde privea printr-o lunetă cum ne căţăram noi mai departe. Spre ghinionul nostru, călugărul se ocupa cu aprovizionarea noastră cu apă şi alimente. Sclavii care transportau proviziile, fiind reţinuţi mult timp de călugăr, am stat zece ore fără apă şi fără pîine.

Dintre cele două vîrfuri care formează piscul muntelui, cel de la răsărit este cel mai înalt şi pe acesta trebuia să ajungem noi cu instrumentele. Numele spaniol, Silla, vine de la şaua cu care seamănă depresiunea dintre cele două vîrfuri.

De la baza cascadei rîului Chacaito pînă la înălţimea de 1 950 de metri n-am găsit decît ierburi. Numai două plante mici, liliacee, cu flori galbene, se ridicau ici-colo. Cîte o tufă de zmeură *(Rubus jamaicensis)* amintea forme ale vegetaţiei europene. Zadarnic am căutat şi aici, în munţii din Caracas, aşa ca şi mai tîrziu, pe crestele Anzilor dacă nu cumva alături de tufele de zmeură ar apărea vreo tufă de măcieş. În toată America de Sud n-am găsit nici o specie indigenă de trandafir.

Din vreme în vreme eram învăluiţi în ceaţă şi atunci cu greu ne puteam orienta, căci la aceste înălţimi nu mai există poteci. Dacă pe terenul pieziş şi alunecos picioarele ne lăsau, ne ajutam cu mîinile. Ori de cîte ori ne învăluiau norii, termometrul cobora la 12°C, iar cînd cerul era senin urca la 21°C. Eram la 1 830 de metri altitudine şi totuşi am văzut către răsărit, la aceeaşi înălţime cu a noastră, într-o rîpă, o pădurice de palmieri. Era *Palma real* poate din genul *Oreodoxa* [1]. Prezenţa acestui grup de palmieri, la o înălţime atît de considerabilă, era o apariţie curioasă, în comparaţie cu sălciile *(Salix Humboldtiana)* care cresc ici-colo, în climatul mai moderat de la Caracas. Prin urmare, unele plante de tip european cresc aici mai jos decît plantele caracteristice climei calde.

După un marş de patru ore prin savane am ajuns într-o zonă formată din tufe şi copaci mărunţi, numită *el Pejual,* probabil din cauza

[1] *Palma real,* aparţine speciei *Roystonea (Oreodoxa) regia.* — *N. T.*

multor Pejoa *(Gaultheria odorata)*, plantă cu flori plăcut mirositoare. Urcuşul devenind de la un timp ceva mai lin, ne-am apucat cu multă plăcere să studiem plantele din această regiune. Poate că nicăieri nu se găsesc pe un loc atît de mic atîtea plante frumoase şi semnificative pentru biogeografie, ca aici. La o înălţime de 1 950 de metri deasupra nivelului mării, savanele înalte ale Sillei se termină într-o zonă de tufişuri care amintesc vegetaţia din Paramos [1] sau Punas. Apar aici : familiile cocăzarului *Thibaudiile, Andromedele, Vacciniile* (genuri de afiniş) şi *Befariile* cu frunze răşinoase.

Pe Silla, *Befaria ledifolia* atinge numai 1 pînă la 1,3 metri înălţime. Planta este în întregime acoperită cu peri lungi şi lipicioşi, cu un miros plăcut de răşină. Albinele roiesc în jurul florilor roşii purpurii, care, ca la toate plantele alpine, sînt extrem de numeroase ; cînd sînt complet dezvoltate ating aproape 2,5 centimetri în diametru.

În Pejual, afară de *Befaria* cu flori roşii purpurii, creşte o *Hedyotis*, înaltă de 2,6 metri, cu frunzele asemenea ierbii negre, *Caparosa*, o sînziană mare, arborescentă, un *Lepidium*, în fine plante din genul *Striga* şi muşchi ce îmbracă stîncile şi rădăcinile copacilor. În această zonă se remarcă în special o tufă din familia corimbiferelor, înaltă de 3—5 metri. Creolii o numesc *Incienzos*, tămîie. Este o specie nouă, foarte răşinoasă, de *Trixis*. Florile ei au un miros plăcut de borax.

Cerul se întuneca mereu, termometrul scăzuse sub 11°C. Este o temperatură la care, în aceste locuri, începi să tremuri de frig. La ieşirea din zona alpină cu arbuşti intri iarăşi într-o vegetaţie de savană. Ne-am urcat pe o porţiune a vîrfului stîng, pentru a coborî apoi către valea adîncă dintre cele două vîrfuri ale muntelui Silla. Aici am pătruns greu, din cauza vegetaţiei abundente, care este formată mai cu seamă dintr-o plantă din familia musaceelor. Este probabil o *Macanta* sau *Heliconia*, care creşte pînă la 4,5—5 metri. A trebuit să ne croim singuri un drum prin această pădure de musacee, fiindcă ghizii o luaseră înainte cu cuţitele lor numite *machete*.

Ne îndreptam spre vîrful răsăritean, pe care voiam să-l urcăm. Din vreme-n vreme îl vedeam prin cîte o crăpătură a norilor. Dar de la un timp ne-a învăluit o ceaţă atît de deasă, încît nu ne-am mai putut orienta decît după compas. Dacă ne-am fi îndreptat însă mai spre nord, ne pîndea la tot pasul primejdia de a ajunge la marginea imensului perete stîncos, a cărui pantă abruptă de 1 950 de metri

[1] Pustiuri înalte din Anzi situate mai sus de 3 000 metri. — *N. T.*

 sfîrşeşte în mare. Am fost, aşadar, nevoiţi să ne oprim. Norii încărcaţi alergau deasupra noastră. Am început să pierdem nădejdea că vom ajunge pe vîrful răsăritean înainte de căderea nopţii. Între timp, sosind şi negrii care cărau apa şi proviziile, ne-am hotărît să mîncăm ceva. Masa noastră n-a durat mult. Fie că părintele capucin nu se gîndise la numeroşii noştri însoţitori, fie că sclavii s-or fi înfruptat din mîncare pe drum, fapt este că n-am găsit decît măsline ; pîinea lipsea aproape complet. Aproape toată noaptea trecută vegheasem, iar acum eram după un drum de nouă ore fără să fi băut pic de apă. Ghizii noştri pierduseră curajul, voiau să se întoarcă din drum cu orice preţ, iar Bonpland şi cu mine ne chinuiam să-i reţinem.

Era ora două după-amiază. Nu părăsisem încă ideea de a ajunge pe vîrful dinspre răsărit al Sillei înainte de căderea nopţii şi de a coborî apoi din nou în valea dintre ceie două vîrfuri. Aci voiam să-i punem pe ghizi să ne ridice o colibă din frunzele late şi subţiri de *Heliconia,* să aprindem un foc mare şi să petrecem astfel toată noaptea. Jumătate din oameni i-am trimis înapoi, cu indicaţia ca a doua zi dimineaţa să ne iasă înainte cu cărnuri sărate şi nu cu măsline.

Abia luasem aceste măsuri, cînd vîntul începu să bată cu putere dinspre mare ; termometrul arăta 12,5°C. Era, fără îndoială, un curent ascendent de aer, care făcea să se ridice temperatura şi totodată risipea pîclele de aburi. În răstimp de două minute, norii s-au topit şi cele două vîrfuri ale muntelui au apărut neaşteptat de aproape în faţa noastră. Acum ne îndreptam direct spre vîrful estic. Vegetaţia ne-a dat mai puţin de furcă. E drept că tot mai trebuia să doborîm heliconiile, dar aceste plante arborescente erau acum mai scunde şi mai rare. După cum am amintit mai sus, vîrfurile Sillei sînt acoperite numai cu iarbă şi cu tufe mici de *Befaria.*

Pentru a ajunge pe vîrful cel mai înalt de la est, trebuie să te apropii foarte mult de prăpastia Caravalleda şi să te îndrepţi spre coastă. Pînă la vîrful piramidei ne-au trebuit trei sferturi de oră. Această parte a drumului nu este de loc primejdioasă, dacă ai grijă să te încredinţezi că bucăţile de stîncă, pe care sprijini piciorul, sînt stabile. Granitele care acoperă gnaisul prezintă fisuri, falii care se întretaie adesea în unghi drept. De jos se înalţă oblic blocuri prismatice, late de 30 de centimetri, lungi de patru metri, iar la marginea prăpastiei aveai impresia că stîlpii uriaşi atîrnau în gol.

Ajunşi pe vîrf am avut, numai cîteva minute cer senin, dar a fost suficient ca să îmbrăţişăm cu privirea împrejurimile. La nord — marea, la sud — valea fertilă din Caracas. Temperatura aerului era de

13,7°C. Ne aflam la o înălțime de 2630 de metri. Asupra mării aveam o perspectivă cu raza de 172 kilometri. Cei cărora le venea ameteală cînd priveau în jos au rămas în mijlocul micului platou. Muntele nu este excepțional de înalt, dar se deosebește de toți munții pe care i-am urcat prin faptul că spre mare prezintă versanți foarte abrupți. Coasta apare ca o fîșie îngustă, iar cînd privești de pe vîrful piramidei spre Caravalleda, datorită unei iluzii optice, de care am pomenit de mai multe ori, ți se pare că peretele de stîncă este aproape vertical.

Marele versant nordic, deși foarte abrupt, este în parte acoperit de vegetație. De peretele stîncos stau agățate tufe de *Befaria* și *Andromeda*. Mica vale situată la sud, între cele două vîrfuri, se continuă spre malul mării, formînd o zonă joasă unde cresc multe plante alpine, care urcă și mai sus pe creastă. Ai crede că sub această umbră proaspătă trebuie negreșit să curgă apă și repartiția plantelor în contrast cu gruparea atîtor lucruri neanimate, împrumută peisajului o notă de viață și de mișcare.

Vîrful vestic, rotunjit, al Sillei, ne-a ascuns priveliștea asupra orașului Caracas, dar am văzut clar casele cele mai apropiate, satele Chacaa și Petare, plantațiile de cafea și cursul rîului Guaire, fir argintiu de apă. Dunga îngustă de pămînt cultivat contrasta plăcut cu aspectul sălbatic și sumbru al munților dimprejur.

N-am putut exploata prea mult timp pentru scopurile noastre poziția Sillei, care întrece în înălțime toate piscurile din jur. În timp ce priveam cu binoclul spre mare și spre lanțul muntos de la Ocumare, dincolo de care începe lumea necunoscută a fluviului Orinoco și a Amazoanelor, din depresiune s-a ridicat spre noi o ceață deasă. Ea a umplut mai întîi fundul văii Caracas. Aburii luminați de sus apăreau colorați uniform, în alb lăptos. Părea că valea era acoperită cu apă și că munții din jur erau malurile abrupte ale unui braț de mare.

Tocmai mă așezasem să urmăresc înclinația acului magnetic, cînd am văzut că mi se așază pe mînă o mulțime de albine păroase, ceva mai mici decît albinele de miere din nordul Europei. Aceste albine își fac cuibul în pămînt. Rar zboară pe afară și după mișcările lor greoaie ai putea crede că sînt amorțite de frig. Pe aici li se spune *Angelitos* (îngerași), pentru că înțeapă numai în mod excepțional. Cîtă vreme nu ești convins că sînt inofensive, fără să vrei te temi de ele. Mărturisesc că în cursul observațiilor mele astronomice era să scap de multe ori din mînă instrumentele, cînd simțeam că fața și mîinile îmi erau pline de albine de acestea păroase. Ghizii noștri m-au asigurat că ele se apără numai cînd le atingi picioarele. Tem-

Capitolul 14

CUTREMUR LA CARACAS. LEGĂTURA DINTRE ACEST FENOMEN ŞI ERUPŢIILE VULCANICE DIN ANTILE

Am părăsit oraşul Caracas la 7 februarie, pe răcoarea serii, pentru a începe călătoria spre fluviul Orinoco. Amintirea acestei perioade ne este astăzi mai dureroasă decît acum cîţiva ani. Prietenii noştri şi-au pierdut viaţa în cursul sîngeroaselor războaie, în care aceste ţări îndepărtate, ba îşi dobîndeau, ba li se răpea libertatea. Casa în care am locuit nu mai este decît un morman de ruine. Cutremure înfricoşătoare au transformat apoi pînă şi suprafaţa solului ; oraşul, pe care l-am descris, a dispărut. Pe acelaşi loc, pe acelaşi pămînt sfîrtecat, se înalţă cu încetul un nou oraş. Ruinele, morminte ale unei populaţii numeroase, slujesc din nou ca locuinţe.

Cred că este de datoria mea să consemnez aici tot ce am aflat, din surse sigure, despre cutremurele care la 26 martie 1812 au distrus oraşul Caracas şi au omorît, aproape într-o singură clipă, peste douăzeci de mii de oameni, din provincia Venezuela. În calitate de istoriograf al naturii, călătorul trebuie să stabilească cu precizie împrejurările în care se produc marile catastrofe, să cerceteze legăturile şi raporturile lor reciproce, să precizeze, în scurgerea rapidă a timpului şi în şirul neîntrerupt al schimbărilor care se succed, cîteva elemente stabile, cu care să poată fi comparate ulterior alte catastrofe.

Îndată după sosirea mea pe Terra Firma mă izbise legătura dintre două fenomene, şi anume : dintre distrugerea Cumanei la 14 decembrie 1797 şi erupţiile vulcanilor de pe Antilele Mici. Şi în legătură cu distrugerea oraşului Caracas din 26 martie 1812 pot fi făcute aceleaşi precizări. Erupţia vulcanului de pe insula Guadeloupe în

purta un compas imens de măsurat înclinaţia, povară pe care o ţinea într-un echilibru perfect, deşi coborîşul era foarte pieziş. Treptat, treptat, ceaţa din vale dispăru. Luminile risipite, pe care le vedeam jos de tot, sub noi, ne înşelau din două puncte de vedere. În primul rînd povîrnişul părea mai periculos decît era în realitate, în al doilea rînd, şase ore cît a durat coborîşul, curţile de la poalele muntelui au rămas tot timpul la aceeaşi distanţă. Auzeam clar de tot voci omeneşti şi sunete stridente de ghitară.

Abia la ora zece seara, sleiţi de oboseală şi însetaţi, am ajuns în vale. Aproape cincisprezece ore stătusem în picioare. Pămîntul aspru, stîncos şi ierburile uscate şi tari ne rupseseră pielea tălpilor, căci am fost nevoiţi să ne descălţăm cizmele ale căror tălpi deveniseră prea lunecoase. Şi apoi, pe rîpe, unde nu cresc nici tufişuri, nici plante lemnoase, de care să te ţii cu mîinile, cobori mai sigur desculţ. Pentru a scurta drumul, de la Puerta la ferma Gallegos am mers pe o potecă de picior care ducea spre o apă, numită El Tanque. Dar ghizii noştri au pierdut la un moment dat poteca şi aşa am ajuns în preajma cascadelor de la Chacaito care împrumutau peisajului nocturn o notă sălbatică, maiestuoasă.

Am înnoptat la poalele muntelui Silla. Prietenii din Caracas putuseră să ne vadă cu luneta. Ei au ascultat cu multă simpatie şi părere de rău cîte păţisem în cursul acestei ascensiuni anevoioase, dar au fost extrem de nemulţumiţi de măsurătorile noastre, care dovedeau că înălţimea Sillei nu este nici cît aceea a celui mai înalt vîrf din Pirinei [1].

[1] De curînd a fost construit la Caracas, de către o firmă germană din Saar, un teleferic modern, care leagă oraşul Caracas cu vîrful Sillei. Acolo sus se înalţă astăzi un hotel modern : „Hotel Humboldt". (Meyer-Abych).

Capitolul 14

CUTREMUR LA CARACAS. LEGĂTURA DINTRE ACEST FENOMEN ŞI ERUPŢIILE VULCANICE DIN ANTILE

Am părăsit oraşul Caracas la 7 februarie, pe răcoarea serii, pentru a începe călătoria spre fluviul Orinoco. Amintirea acestei perioade ne este astăzi mai dureroasă decît acum cîţiva ani. Prietenii noştri şi-au pierdut viaţa în cursul sîngeroaselor războaie, în care aceste ţări îndepărtate, ba îşi dobîndeau, ba li se răpea libertatea. Casa în care am locuit nu mai este decît un morman de ruine. Cutremure înfricoşătoare au transformat apoi pînă şi suprafaţa solului ; oraşul, pe care l-am descris, a dispărut. Pe acelaşi loc, pe acelaşi pămînt sfîrtecat, se înalţă cu încetul un nou oraş. Ruinele, morminte ale unei populaţii numeroase, slujesc din nou ca locuinţe.

Cred că este de datoria mea să consemnez aici tot ce am aflat, din surse sigure, despre cutremurele care la 26 martie 1812 au distrus oraşul Caracas şi au omorît, aproape într-o singură clipă, peste douăzeci de mii de oameni, din provincia Venezuela. În calitate de istoriograf al naturii, călătorul trebuie să stabilească cu precizie împrejurările în care se produc marile catastrofe, să cerceteze legăturile şi raporturile lor reciproce, să precizeze, în scurgerea rapidă a timpului şi în şirul neîntrerupt al schimbărilor care se succed, cîteva elemente stabile, cu care să poată fi comparate ulterior alte catastrofe.

Îndată după sosirea mea pe Terra Firma mă izbise legătura dintre două fenomene, şi anume : dintre distrugerea Cumanei la 14 decembrie 1797 şi erupţiile vulcanilor de pe Antilele Mici. Şi în legătură cu distrugerea oraşului Caracas din 26 martie 1812 pot fi făcute aceleaşi precizări. Erupţia vulcanului de pe insula Guadeloupe în

anul 1797 pare să fi influenţat cele petrecute pe coasta Cumanei. *183*
Cincisprezece ani mai tîrziu, un vulcan situat mai aproape de continent, pe St. Vincent, a influenţat în acelaşi fel regiunea Caracas şi Apure. Probabil că, în ambele cazuri, epicentrul cutremurului se afla undeva, la egală distanţă de punctele pînă la care se resimţea mişcarea.

Zguduitura puternică resimţită în decembrie 1811 la Caracas a fost singura care a precedat îngrozitoarea catastrofă din 26 martie 1812. La Caracas şi în jur, pe o rază de 400 de kilometri, cu cinci luni înainte de nimicirea oraşului, n-a căzut nici o picătură de ploaie. Ziua de 26 martie a fost o zi foarte caldă. Aerul era liniştit, cerul senin. Era în joia mare şi o bună parte a populaţiei se afla în biserică. Nimic nu prevestea grozăvia acestei zile. Seara, la ora patru şi şapte minute, s-a simţit prima mişcare. „A fost atît de puternică, încît clopotele au început să sune singure şi a durat cinci, şase secunde. Imediat a urmat alta. Timp de zece, douăsprezece secunde, pămîntul s-a aflat într-o permanentă mişcare ondulatorie, ca un lichid care fierbe. Cînd lumea credea că pericolul trecuse, s-a auzit un zgomot subteran înfiorător. Semăna cu uruitul tunetului, dar era mai puternic şi a ţinut mai mult decît ţine tunetul în timp de furtună, la tropice. După acest zgomot a urmat o mişcare pe verticală, care a durat trei, patru secunde şi apoi din nou o mişcare orizontală, ceva mai lungă. Izbiturile se succedau în direcţii diferite, de la nord la sud şi de la răsărit la apus. Acestor mişcări de jos în sus, acestor oscilaţii nu le-a putut rezista nimic. Oraşul Caracas a fost pur şi simplu nimicit. Mii de oameni (între nouă şi zece mii), au fost îngropaţi sub dărîmăturile bisericilor şi ale caselor. Procesiunea nu ieşise încă şi din mulţimea de oameni din biserici, trei, patru mii de persoane au fost prinse sub bolţile care s-au dărîmat. Şocul cel mai puternic s-a resimţit în partea de nord, în cartierele cele mai apropiate de muntele Avila şi Silla. Bisericile Trinidad şi Alta Gracia, care erau înalte de peste 50 de metri şi susţinute de pilaştri groşi de trei-patru metri, zăceau la pămînt sub forma unor ruine, grămezi de dărîmături înalte de 1,5 pînă la 2 metri. Molozul s-a aşezat atît de bine, încît acum aproape că nu se mai cunoaşte nici urmă de stîlpi sau pilaştri. Cazarma San Carlos a dispărut aproape complet. Un regiment de trupe de linie aflat sub arme era gata pentru a se alătura procesiunii. Cu excepţia cîtorva persoane, el a fost îngropat sub dărîmăturile acestei mari clădiri. Nouă zecimi din frumosul oraş Caracas au fost complet distruse. Casele care nu s-au prăbuşit erau atît de crăpate, încît nimeni nu îndrăznea să rămînă în ele. În partea de sud şi de vest

184 a oraşului, între piaţa mare şi valea Caraguata, efectele cutremurului au fost ceva mai reduse. Aici catedrala, cu pilaştrii ei enormi, a rămas în picioare". (D e l p e c h e, *Sur le tremblement de terre de Venezuela, en 1812).*

În cifra de nouă pînă la zece mii de morţi nu sînt cuprinşi acei nenorociţi care, fiind răniţi grav, au murit abia la cîteva luni, din lipsă de hrană şi de îngrijire. Noaptea de joi spre vinerea mare a fost o nesfîrşită jale şi nenorocire. Norul gros de praf care plutea deasupra ruinelor şi care întuneca văzduhul ca o ceaţă se aşezase. Nu se mai simţea nici o zguduire, era o noapte liniştită, era cea mai frumoasă noapte. Luna aproape plină lumina vîrfurile rotunjite ale muntelui Silla, pămîntul era acoperit cu ruine şi cadavre. Vedeai mame care strîngeau în braţe cadavrele copiilor lor în speranţa că îi vor aduce din nou la viaţă ; familii întregi cutreierau oraşul căutînd un frate, un soţ, un prieten, despre care nu ştiau nimic şi care, poate, se rătăcise prin mulţime. Lumea se îngrămădea pe străzi, care se mai cunoşteau numai după ruinele aşezate în şir.

„Răniţii îngropaţi sub ruine strigau cu glas tare după ajutor ; cam două mii dintre ei au fost scoşi. Mila n-a acţionat nicicînd mai mişcător şi mai înţelept ca aici, unde se cerea să pătrundă pînă la nenorociţii al căror vaiet se auzea de sub dărîmături. Uneltele de săpat şi de îndepărtat molozul lipseau cu totul. Cei care mai erau în viaţă trebuiau dezgropaţi cu mîinile. Pe răniţii şi bolnavii din spitale care scăpaseră i-au adăpostit pe malul rîului Guaire, dar aici aveau ca adăpost numai frunzişul copacilor. Paturile, pînza pentru pansamente, instrumentele chirurgicale, tot ce era absolut necesar, se găseau îngropate sub ruine. În primele zile lipseau toate, chiar şi alimentele, iar în centrul oraşului secase şi apa. Cutremurul distrusese conductele de apă, iar surpăturile de pămînt astupaseră izvoarele. Trebuia să cobori după apă la rîul Guaire, care era umflat, iar vase de scos şi transportat apa nu erau".

„A da ultimele onoruri morţilor nu era numai o operă de pietate, ci şi o obligaţie născută din frica de a nu se infecta aerul. Cum era cu desăvîrşire imposibil să fie îngropate atîtea mii de cadavre, pe jumătate acoperite de moloz şi de ruine, o comisie a fost însărcinată să le ardă. Printre dărîmături s-au ridicat ruguri, iar ceremoniile de înmormîntare au durat cîteva zile în şir. În jalea generală de nedescris, lumea disperată s-a refugiat în rugăciuni şi în ceremonii, cu care sperau să potolească mînia cerului. Unii se adunau în procesiuni şi cîntau imnuri triste, de doliu ; alţii, aproape

nebuni, se spovedeau cu glas tare, pe străzi. Atunci s-a întîmplat
şi aici ce se întîmplase în provincia Quito după groaznicul cutremur din 4 februarie 1797 : multe persoane, care de ani de zile nu se mai gîndiseră să ceară binecuvîntarea bisericii pentru legăturile lor conjugale, se cununau acum religios. Copiii din flori îşi găseau deodată părinţii, care pînă atunci nu voiseră să ştie de dînşii. Oameni, pe care nimenea nu-i acuza de înşelătorie, făgăduiau că vor plăti despăgubiri, familii care trăiseră mult timp în duşmănie, se împăcau în faţa nenorocirii comune..."

„Zguduiri aşa de violente, ca cele care au distrus într-un minut oraşul Caracas, nu s-au resimţit doar pe coastă. Efectele lor devastatoare s-au înregistrat în provinciile Venezuela, Varinas şi Maracaibo, din lungul coastei, dar mai ales peste munţii din interiorul continentului, în regatul Noua Granada, de la dealurile care se află la poalele Munţilor Santa Marta, pînă la Santa Fe de Bogota şi la Honda, pe rîul Magdalena, la 810 kilometri de Caracas" (Delpèche).

Pescarii, care îşi petrecuseră ziua de 26 martie pe insula Orchila, la 135 de kilometri spre răsărit de Guaira, nu au simţit cutremurul. Aceste devieri ale direcţiei de propagare a şocului ţin probabil de modul cum sînt dispuse rocile din fundament.

Cincisprezece pînă la optsprezece ore după imensa catastrofă, pămîntul a rămas liniştit. După cum am mai spus, noaptea era frumoasă şi calmă. Abia după 27 martie au început din nou zguduirile, de astă dată întovărăşite tot timpul de zgomote foarte puternice şi persistente. Locuitorii din Caracas s-au risipit în împrejurimi, dar fiindcă satele şi fermele suferiseră tot atît de mult ca şi oraşul, au găsit adăpost abia dincolo de munţii Los Teques, în văile Aragua şi în llanos. Adesea se simţeau 15 cutremure pe zi. La 5 aprilie a urmat un cutremur aproape tot atît de puternic ca acela care distrusese capitala. Mai multe ore în şir, pămîntul s-a mişcat în sus şi în jos. În munţi s-au produs prăbuşiri puternice. De pe Silla s-au rupt mase uriaşe de stîncă. Ba, lumea susţinea — şi mai susţine şi astăzi, această părere fiind larg răspîndită în ţară — că cele două cupole ale Sillei au pierdut 95—115 metri din înălţime. Dar aceste păreri nu sînt bazate pe nici un fel de măsurătoare.

Distrugerile din Cumana, din anul 1797, şi cele din Caracas, din anul 1812, arată că între erupţiile vulcanilor din Antilele Mici şi cutremurele puternice de pe coasta Terrei Firma există o strînsă legătură. Totuşi, se întîmplă foarte des ca mişcările seismice să nu se propage nici spre insula Trinidad şi nici spre coastele Cumanei sau spre Caracas. Dar acest fenomen nu ne surprinde de fel. În

 arhipelagul Antilelor Mici se poate întîmpla ca erupţiile să nu declanşeze cutremure şi pe alte insule. Marea erupţie a vulcanului de pe St. Vincent, din anul 1812, n-a avut urmări în Martinica sau în Guadeloupe. S-au auzit zgomote puternice, dar altceva nu s-a mai întîmplat.

La 21 octombrie 1766, în ziua groaznicului cutremur care a răvăşit provincia Noua Andaluzie, pămîntul a fost zguduit simultan la Cumana, Caracas, Maracaibo, pe malurile lui Casanare, Meta, Orinoco şi Ventuario, timp de un ceas încheiat. Acesta a fost aşazisul semnal, după care au urmat mişcări violente care s-au simţit în regiunea de coastă de la Cumana şi Cariaco timp de peste zece luni. S-ar crede că oamenii care trăiesc risipiţi prin păduri şi nu au alt adăpost decît colibe din trestie şi frunze de palmier nu se tem de cutremur. Dar indienii s-au îngrozit, pentru că acest fenomen se întîmplă rareori la ei ; şi chiar şi animalele pădurii se sperie, iar crocodilii ies grăbiţi din apă şi rămîn pe uscat. Aproape de mare însă, unde zguduirile sînt foarte frecvente, indienii nu numai că nu se mai tem de ele, ci văd în cutremure solia unui an umed şi bogat.

Cînd s-a aflat în Statele Unite de marea nenorocire din Caracas, Congresul întrunit la Washington a hotărît în unanimitate să expedieze cinci corăbii pline cu făină, pentru a fi împărţită celor mai nevoiaşi sinistraţi de pe coasta Venezuelei. Acest sprijin generos a fost acceptat cu cele mai vii mulţumiri ; această dovadă de solidaritate între popoare (de care de la o vreme încoace bătrîna Europă dă prea puţine exemple) a apărut ca o preţioasă chezăşie de bunăvoinţă reciprocă, ce trebuie să unească pe veci popoarele celor două Americi.

Capitolul 15

PLECAREA DIN CARACAS. MUNŢII SAN PEDRO ŞI LOS TEQUES. VICTORIA. VĂILE DE LA ARAGUA

Drumul cel mai scurt de la Caracas către malurile fluviului Orinoco m-ar fi dus dincolo de lanţul sudic al munţilor, între Baruta, Salamanca şi savanele de la Ocumare, apoi peste stepele sau llanos-urile de la Orituco, urmînd să ne îmbarcăm în cele din urmă la Cabruta, situată la vărsarea lui Rio Guarico. Dar drumul acesta direct nu ne-ar fi permis să ne realizăm intenţia de a vizita partea cea mai frumoasă şi mai cultivată a provinciei, văile din Aragua. Doream să facem măsurători cu barometrul într-o regiune interesantă a coastei şi să navigăm pe Apure în jos, pînă la vărsarea lui în Orinoco. Călătorul, care vrea să cunoască aspectul şi comorile naturale ale unei regiuni, nu ţine seama de distanţe, ci de interesul pe care îl prezintă locurile pe care le străbate. Aceste considerente decisive ne-au dus în Munţii Los Teques, la izvoarele calde de la Mariara, pe malurile fertile ale lacului Valencia şi peste stepele imense de la Calabozo, pînă la San Fernando, pe Apure, în partea răsăriteană a provinciei Varinas.

În ziua cînd am părăsit capitala Venezuelei, care a fost distrusă după aceea de un cutremur groaznic, am înnoptat la poalele munţilor împăduriţi, care închid valea spre sud-vest. Pe un drum foarte frumos, în parte tăiat în stîncă, am înaintat pe malul drept al rîului Guaire, pînă la satul Antimano. Drumul trece prin La Vega şi Carapa. Biserica din La Vega se înalţă în chip pitoresc deasupra unui şir de coline cu vegetaţie deasă. Casele risipite, împrejmuite de curmali, denotă bunăstarea locuitorilor. Un lanţ de dealuri, nu

prea înalte, desparte micul rîu Guaire de valea De la Pascua şi de minele de aur de la Baruta şi Oripoto. Pe drumul care ne ducea în sus, spre Carapa, am mai avut odată parte de o priveliştе asupra Muntelui Silla, care apărea ca o cupolă imensă, cu panta abruptă spre mare. Cupola rotundă şi creasta dinţată ca un meterez a vîrfului Galipano sînt singurele forme de relief muntos, în această regiune în care predomină gnaisul şi ardezia cuarţoasă. Celelalte înălţimi sînt uniforme şi monotone.

În satul Antimano, livezile erau pline de piersici înfloriţi. Din satul acesta, din Valle şi de pe malurile rîului Macarao, se aduc la tîrgul din Caracas foarte multe piersici, gutui şi alte fructe din soiurile cultivate şi în Europa. De la Antimano pînă la Las Ajuntas se traversează rîul Guaire de şaptesprezece ori. Drumul este foarte anevoios, dar în loc să se construiască unul nou, ar fi mai bine să i se dea rîului o altă albie, pentru că el pierde foarte multă apă prin evaporare şi prin scurgerea ei în pămînt. La fiecare cot, el formează băltoace de diferite mărimi. Aceste pierderi nu sînt indiferente într-o provincie în care întregul pămînt cultivat, cu excepţia unei fîşii dintre mare şi lanţul muntos de pe coastă, este foarte uscat. Plouă mult mai rar şi mai puţin decît în interiorul Noii Andaluzii, la Cumanacoa şi pe malurile rîului Guarapiche. Rocile care formează masivele muntoase străvechi de aici au o înclinare de 70—80° şi îndeobşte au o cădere spre nord-vest, aşa că apele fie că se înfundă în munţi, fie că ies la lumină în nord, pe coastă, unde apar izvoare bogate.

Marea uscăciune a regiunii mi-o explic mai ales prin faptul că regiunea muntoasă a suferit o mişcare de înălţare spre sud. În interiorul provinciei găseşti locuri în care nu apare un singur izvor pe o suprafaţă de 40 pînă la 60 de kilometri pătraţi. Trestia de zahăr, indigoul şi arborele de cafea pot creşte numai acolo unde curge apa, cu care să poată fi irigate culturile în cursul secetelor mari. Primii colonişti au tăiat în mod nesocotit pădurile. Pe un sol pietros, unde stîncile iradiază căldura primită, evaporarea este foarte mare. Munţii de pe coastă, asemenea unui zid care se întinde de la răsărit la apus, împiedică aerul umed de pe coastă să pătrundă în interior. Pomii îşi leapădă frunzele în ianuarie şi în februarie, pentru că aceste luni sînt cele mai secetoase. Numai plantele cu frunze lucioase, asemenea pielii, suportă uscăciunea. Acest peisaj dezolant sub frumosul cer tropical surprinde pe călători, dar îndată ce se ajunge la malurile fluviului Orinoco, peisajul este din nou dominat de verdele cel mai proaspăt. Acolo domneşte altă climă, datorită

umbrei formate de codri întinşi, în sol se menţine un anumit grad de umiditate, solul fiind totodată apărat şi de razele dogoritoare ale soarelui.

Dincolo de micul sat Antimano, valea se strîmtează simţitor. Pe malul rîului creşte *Lata*, plantă erbacee frumoasă, cu frunzele aşezate pe două rînduri, înaltă de zece metri, pe care am descris-o sub numele de *Gynerium (Saccharoides)*. În jurul fiecărei colibe se înalţă trunchiuri uriaşe de Persea *(Laurus persea)*[1] pe care cresc aristolochii, paulinii şi o sumedenie de alte plante agăţătoare. Noaptea dinaintea sosirii noastre la Las Ajuntas am petrecut-o pe o plantaţie de trestie de zahăr.

Solul acestei regiuni nu s-a dovedit prea bun pentru cultivarea arborelui de cafea. În general, el dă o producţie mai mică decît se apreciase atunci cînd au început lucrările de plantaţie de la Chacao.

Marea predilecţie pentru cultivarea arborelui de cafea în această provincie se datoreşte faptului că bobul de cafea se poate păstra ani întregi, în timp ce cacaoa, cu toate precauţiile luate, se strică prin magazii după zece luni sau un an. În cursul îndelungatelor războaie dintre puterile europene, cînd metropola era prea slabă ca să poată proteja comerţul din coloniile ei, economia a fost nevoită să se axeze, de preferinţă, pe un produs care nu trebuia vîndut imediat, cu care se putea aştepta o conjunctură politică şi comercială favorabilă.

În partea muntoasă a provinciilor Caracas şi Cumana s-ar putea cultiva tot atît de bine ceai, după cum se cultivă cafea. Acolo se

[1] *Persea*, gen de arbori din familia lauraceelor, înalţi de 10—15 metri cu frunze groase, pieloase, cu inflorescenţe mici şi fructe în formă de bacă. Din cele 135 de specii zece sînt de origine americană-tropicală. Cîteva sînt asiatice. *Persea gratissima* are flori galbene, parfumate şi fructele de forma şi mărimea unor pere sau a ouălor de struţ. În Mexic şi în Guatemala, arborele şi fructul se numeşte *avocado*. Brazilienii, care îl cultivă pe scară largă îi spun *abacatti*. Fructul avocado sau abacatti are o pieliţă compactă, subţire, de culoare măslinie (verde-închisă), care se taie uşor cu cuţitul. În mijlocul miezului, de culoarea fisticului se găseşte un sîmbure rotund, care seamănă cu gălbenuşul oului răscopt. Sîmburele nu se mănîncă ci numai miezul uleios, de consistenţă păstoasă, al cărui gust aminteşte pe acela al prunelor cu ciocolată. El conţine foarte multe grăsimi de calitate superioară, care înlocuiesc cu succes grăsimile din carnea proaspătă. Miezul conţine, de asemenea, numeroase vitamine, avocado fiind cel mai bogat fruct din acest punct de vedere (conţine vitaminele A, B_1, B_6, C, E, PP, K şi H). Pentru aceste motive, fructele de avocado sînt folosite de bolnavii cu avitaminoze, de convalescenţi şi de arterosclerotici (grăsimea vegetală fiind mult mai puţin colesterologenă). Diabeticii le pot consuma, de asemenea, fără grijă, căci dintre toate fructele acestea au cel mai mic conţinut în zahăr. — *N. T.*

găsesc etajate toate climele. Această nouă cultură s-ar dezvolta acolo tot aşa de bine ca în emisfera sudică, ca în Brazilia.

La 8 februarie, cînd tocmai răsărea soarele, am pornit-o la drum ca să trecem peste Higüerote, un lanţ înalt de munţi care desparte văile prelungi Caracas şi Aragua. După ce am trecut vadul la Las Ajuntas, unde cele două rîuleţe San Pedro şi Macarao se unesc formînd rîul Guaire, am urcat pieptiş panta abruptă către podişul Buenavista, unde se găsesc cîteva căsuţe izolate. Regiunea este sălbatică şi împădurită. Ne găseam la o înălţime de 1 627 metri. Drumul care trece peste aceşti munţi este foarte umblat ; la tot pasul întîlneam şiruri lungi de catîri şi boi. Drumul principal de la Caracas spre Victoria şi spre văile Aragua este tăiat într-un gnais descompus. Un amestec de argilă şi foiţe de mică acoperea stînca într-un strat gros de un metru. Iarna este mult praf pe aici, iar cînd plouă, tot pămîntul se preface în mocirlă.

La poalele podişului Buenavista, se află un izvor bogat, săpat în gnais ; el formează mai multe cascade împrejmuite de o vegetaţie abundentă. Drumul pînă la izvor este atît de pieptiş, încît poţi atinge cu mîna vîrfurile ferigilor arborescente, al căror trunchi creşte înalt de opt metri. Stîncile din jur sînt îmbrăcate cu *Jungermannia* şi cu muşchi din genul *Hipnum.* Pîrîul se rostogoleşte umbrit de heliconii, descoperind rădăcinile de *Plumeria, Brownea* şi *Ficus gigantea.*

Brownea, numită de indigeni *Rosa del monte* sau *Palo de Cruz,* prezintă adesea, într-un singur buchet, patru pînă la cinci sute de flori purpurii. Fiecare floare are aproape totdeauna unsprezece stamine, dar acest copac minunat, al cărui trunchi creşte pînă la 15—20 de metri, se răreşte din ce în ce mai mult, pentru că lemnul său dă un cărbune foarte căutat. Solul este acoperit de ananaşi, *Hemimeris, Polygala* şi melastome. O specie de iarbă agăţătoare se încolăceşte delicat, legînd între ei copaci a căror prezenţă denotă răcoarea climei din aceşti munţi. Mai cresc aici *Aralia capitata, Vismia caparosa* şi *Clethra fagifolia.* În mijlocul acestor plante frumoase, caracteristice regiunilor cu ferigi arborescente, se înalţă ici-colo, prin luminişuri, palmieri şi grupuri de *Guarumo* sau *Cecropia,* cu frunze argintii, al căror trunchi subţire este negru în vîrf.

De pe muntele împădurit Higüerote se ajunge spre sud-vest la micul sat San Pedro (1 138 m), situat într-o depresiune, în care îşi dau întîlnire cîteva văi mai mici. Aici se cultivă, alături de banane, cartoful şi cafeaua. Satul este foarte mic. Într-o cîrciumă am întîlnit mai mulţi hispano-europeni, angajaţi de monopolul tutunului.

Dispoziţia lor contrasta cu a noastră. Obosiţi de drumuri se plîngeau de viaţa care o duc în această ţară. Noi, dimpotrivă, nu conteneam să lăudăm frumuseţea sălbatică a locului, fertilitatea pămîntului şi clima atît de plăcută.

Acum drumul mergea spre apus, mereu tot în sus, pe lîngă micile ferme Las Legunetas şi Garavatos. Acestea sînt numai nişte case izolate, care slujesc drept hanuri. Oamenii care mînă catîrii îşi găsesc aici băutura preferată, *guarapo*, suc de trestie de zahăr, fermentat, băutură apreciată mai ales de indienii care trec adesea pe acest drum.

De la Las Legunetas am coborît în valea rîului Tuy. Pe panta de vest a grupului muntos cresc două soiuri de plante cu frunze ca cele de agavă, *Maguey de cocuyza* şi *Maguey de cocuy*. Aceasta din urmă ţine de genul iuca *(Yucca acaulis)*. Din sucul lor fermentat, tratat cu zahăr, se distilează un rachiu. Eu am văzut pe unii cum mîncau şi frunzele tinere. Din fibrele frunzelor crescute pînă la maturitate se împletesc sfori foarte trainice.

Am lăsat în urmă munţii şi am intrat într-o regiune bine cultivată, cu sate şi cătune numeroase, avînd peste 28 000 de locuitori.

Ne obişnuisem cu o temperatură moderată şi de aceea cîmpiile de lîngă Tuy ni s-au părut foarte fierbinţi, deşi ziua termometrul nu depăşea 23—24°C. Nopţile erau plăcute, răcoroase, deoarece temperatura aerului cobora pînă la 17,5°C. Cu cît scădea arşiţa, cu atît mi se părea mai puternic parfumul florilor, care înmiresma tot văzduhul. Dintre toate am recunoscut parfumul plăcut al unei specii noi de *Pancratium, Lirio hermoso*, a cărei floare are o lungime de 21 pînă la 23 de centimetri şi care creşte pe malul Tuy-ului.

Am petrecut două zile foarte plăcute pe plantaţia lui Don Joses Manterola, care în tinereţe fusese membru al ambasadei spaniole din Rusia. Ferma în care am locuit este o plantaţie cochetă de trestie de zahăr. Solul este neted ca fundul uscat al unui fost lac. Tuy-ul şerpuieşte prin porţiuni de teren pe care cresc banani, pădurici de *Hura crepitans, Erithrina corallodendron* şi smochini cu frunze în chip de nimfe. Apa cristalină îşi menţine chiar în timpul zilei temperatura de 18,6°C. Este o temperatură scăzută pentru clima acestei regiuni şi pentru înălţimea de 580 metri, dar se explică prin faptul că rîul izvorăşte din munţii din apropiere. Locuinţa proprietarului se află pe o colină înaltă de 30—40 de metri şi de jur împrejur sînt înşirate colibele negrilor. Negrii căsătoriţi se întreţin singuri. Cum se întîmplă peste tot în văile din Aragua,

 li se repartizează un mic teren pe care ei îl cultivă în singurele zile libere din săptămînă, anume, sîmbăta şi duminica ; ei îşi ţin găini şi uneori chiar porci.

Valea Tuy-ului îşi are „mina de aur" ca mai toate locurile din munţii Americii de Sud, în care trăiesc europeni. Pentru că cineva i-a asigurat că în anul 1780 nişte oameni străini au fost văzuţi culegînd grăunţi de aur, oamenii de aici au instalat numaidecît un şteamp în „rîpa cu aur". Administratorul unei plantaţii vecine urmărise şi el acest făgaş ; şi iată că după moartea lui s-a găsit între lucrurile rămase un pieptar cu nasturi de aur. Conform logicii populare, acest aur nu putea proveni decît dintr-o galerie a cărei exploatare a fost curmată de o surpare de pămînt. Oricît de hotărît le-am explicat, după o sumară examinare a terenului, că fără a săpa un tunel adînc în direcţia galeriei nu voi putea spune dacă ea a fost vreodată exploatată, nu mi-a ajutat la nimic şi am fost nevoit să cedez dorinţei proprietarului. Timp de douăzeci de ani se discutase în tot districtul despre pieptarul administratorului. Aurul pe care-l scoţi din pămînt are alt farmec în ochii poporului decît aurul pe care-l culege hărnicia ţăranului de pe un pămînt fertil, binecuvîntat cu o climă blîndă.

Cei ce ne conduceau ne-au tîrît după ei spre „mina de aur". Ne-am întors spre vest şi ne-am oprit, în sfîrşit, la *quebrada del oro* (rîpa cu aur). Acolo, pe versantul unei coline, de abia am putut observa urmele unei galerii. Datorită ploilor, pămîntul alunecase şi aspectul terenului se schimbase complet. Nici vorbă nu putea fi de vreo expertiză. Pe locul pe care lucraseră zlătarii, în urmă cu douăzeci de ani, creşteau acum copaci înalţi. Fireşte că este posibil ca în această ardezie cu incrustaţii de mică să se găsească filoane de aur, ca la Goldkronach şi prin părţile Salzburgului. Dar cum să ştim dacă rezerva de minereu justifică exploatarea, dacă metalul apare în cuiburi, care cu cît sînt mai rare, cu atît sînt mai bogate ? Ca să ne despăgubim pentru efortul depus, am făcut cercetări botanice în pădurea aceea deasă, unde cresc în număr mare *Cedrela, Brownea* şi smochini cu frunzele asemenea nimfelor. Trunchiurile curmalilor sînt acoperite cu plante de vanilie [1], cu miros pătrunzător, care înfloresc mai toate în aprilie. Şi aici ne-au izbit excrescenţele lemnoase care, sub forma unor muşchi sau nervuri, îngroaşă aşa de mult trunchiurile curmalilor americani pînă la înălţimea de 6,5 metri. Am văzut arbori care aveau la bază un diametru de 7,3 metri. Aceste cordoane lignificate se

[1] Plante epifite care-şi duc viaţa pe tulpinile diferiţilor arbori. — *N. T.*

despart uneori de trunchi la 2,6 metri de sol şi se transformă în rădăcini adventive ca nişte suluri groase de 60 de centimetri. Atunci copacul apare ca fiind susţinut de proptele. Dar această schelă de susţinere nu pătrunde adînc în pămînt. Rădăcinile laterale şerpuiesc pe pămînt şi dacă le tai cu o secure la 6,5 metri de trunchi, vezi cum ţîşneşte sucul lăptos al curmalului care, separat de activitatea vitală a organelor plantei, se descompune şi se încheagă. Ce minunată ţesătură de celule şi de vase există în această masă vegetală, în aceşti arbori uriaşi ai zonei fierbinţi, care poate că de mii de ani prepară necontenit sucuri nutritive, care urcă pînă la 58 de metri şi coboară din nou în jos ; sub scoarţa vîrtoasă, sub straturile groase de fibre lemnoase moarte se ascunde tot freamătul vieţii organice !

În timpul şederii mele în văile rîurilor Tuy şi Aragua, lumina zodiacală s-a arătat cu o strălucire deosebită, aproape în fiecare noapte. De cînd mă aflam la tropice, o văzusem pentru prima oară la Caracas, la 18 ianuarie, seara, la ora şapte. Ea a dispărut aproape complet la ora nouă şi 35 de minute, cam la trei ore şi 50 de minute după apusul soarelui, fără ca cerul senin să se fi tulburat.

De pe plantaţia Mantera am plecat la 11 februarie, pe cînd răsărea soarele. Drumul ducea pe lîngă malurile prietenoase ale rîului Tuy. Dimineaţa era răcoroasă şi umedă, iar văzduhul înmiresmat de parfum de *Pancratium undulatum* şi alte plante mari din familia liliaceelor. Am trecut prin Mamon, sau Consejo, un sat drăguţ, vestit în întreaga provincie pentru o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni. Chiar înainte de a intra în sat, ne-am oprit la ferma familiei Montera. O negresă bătrînă, de peste o sută de ani, şedea în faţa unei colibe mici, făcute din trestie şi pămînt. I se cunoştea vîrsta, pentru că era o sclavă născută acolo. Părea încă destul de sănătoasă. „O ţin la soare" zicea nepotul ei „căldura îi conservă viaţa". Remediul ni s-a părut foarte drastic, căci razele soarelui cădeau pe bătrînă aproape vertical.

Don Francisco Montera şi fratele lui, un preot tînăr, foarte instruit, ne-au condus la casa lor din Victoria. Aproape toate familiile cu care ne împrietenisem la Caracas trăiau împreună, în frumoasele văi din Aragua, unde posedau cele mai bogate plantaţii ; ei se întreceau care mai de care să ne facă plăcută şederea. Înainte de a pătrunde în pădurile de pe lîngă Orinoco, ne mai bucuram o dată de tot ce poate oferi mai frumos şi mai bun o civilizaţie înaintată.

Drumul de la Mamon la Victoria merge de la sud la sud-vest. Te crezi în valea Hasli, situată în zona mai înaltă a cantonului Berna.

194 Colinele de tuf calcaros au o înălțime doar de 270 de metri, dar au pante repezi și înaintează în cîmpie, ca un piemont. Formele reliefului lor trădează fostul mal al mării. În apropierea orașului se întinde o porțiune de pămînt bine cultivată. Am spus oraș, deși cînd am fost eu acolo, Victoria nu era socotită decît un sat *(pueblo)*.

Nu prea puteam să ne imaginăm un sat cu 7 000 de locuitori, cu clădiri frumoase, cu o biserică susținută de coloane dorice și cu toată agitația dată de industria legată de comerț. Locuitorii din Victoria ceruseră de mult curții spaniole să le acorde titulatura de *Villa* (oraș) și dreptul de a-și putea alege cu *cabildo*, consiliu municipal. Ministerul spaniol însă nu a dat curs acestei cereri.

Felul în care era cultivat pămîntul dădea împrejurimilor Victoriei un aspect deosebit. Terenul cultivat se află numai la 525 pînă la 580 metri deasupra nivelului mării, totuși se vedeau lanuri de cereale printre plantațiile de cafea și banani. Cu excepția Cubei, nicăieri în zona tropicală a coloniilor spaniole nu se cultivă cerealele europene în regiuni situate atît de jos. Grîul se seamănă în decembrie și se seceră în a 70-a sau a 75-a zi. Bobul este mare, alb și foarte bogat în gluten. Pleava bobului este mai subțire, nu atît de tare ca la grîul de pe podișurile foarte reci din Mexic. În Victoria un pogon produce, de regulă, 1 500 pînă la 1 600 de kilograme de grîu, în timp ce solul Franței produce în medie 500—600 de kilograme. Cu toate că pămîntul este atît de roditor și clima atît de favorabilă, cultura trestiei de zahăr este mai rentabilă decît cultura cerealelor.

Prin Victoria curge micul rîu Calanchas. Cartierul de la vest de Calanchas este cartierul comercial. Peste tot se văd mărfuri expuse, iar pe străzi prăvăliile se țin lanț. Prin Victoria trec două străzi comerciale. În comparație cu orașul Caracas, aici sînt mai mulți albi. La apusul soarelui am vizitat Muntele Calvarului, de unde privelișteа este foarte frumoasă și largă. Spre vest bănuiam traseul văilor ascunse de vegetația bogată de aici, vedeam ținuturi întinse acoperite cu grădini, culturi de cereale, păduri, gospodării și cătune. Spre sud și sud-est, cît vezi cu ochii, erau munții înalți în spatele cărora se află cîmpiile sau stepele imense de la Calabozo.

Am pornit fără grabă mai departe, prin satele San Mateo, Turmero și Maracay, și la 14 februarie, seara, eram pe domeniul din Cura, o plantație frumoasă a baronului Tovar. Aici am observat că valea se lărgește treptat, fiind străjuită pe ambele părți de șiruri de coline de calcar poros. Am petrecut cîteva ore la o familie respectabilă și cultă, familia Ustariz din Concession. Casa, în care se afla o bi-

bliotecă aleasă, este aşezată pe o colină şi este împrejmuită cu plantaţii de arbori de cafea şi de trestie de zahăr. Un crîng cu *Amyris elata* [1] dă umbră şi răcoare. Priveam cu vie simpatie casele numeroase, răspîndite în vale, locuite de sclavii eliberaţi. Legile, măsurile administrative şi obiceiurile favorizează mult mai mult în coloniile spaniole eliberarea negrilor decît la celelalte naţiuni europene.

San Mateo, Turmero şi Maracay sînt sate fermecătoare, în care totul vădeşte bunastare. La San Mateo am văzut cele din urmă lanuri de grîu şi ultimele mori de apă cu roţi orizontale. Cultivatorii se aşteptau să aibă la secerişul apropiat o recoltă de 20 de ori mai mare şi, ca şi cum aceasta ar fi o producţie moderată, m-au întrebat dacă nu cumva în Europa or fi recolte mai bune. La tropice s-a răspîndit destul de mult părerea greşită că, spre ecuator, cerealele degenerează şi că recoltele din emisfera nordică sînt mai bogate.

La 18 kilometri de San Mateo se află satul Turmero. Am mers tot timpul prin plantaţii de zahăr, indigo, bumbac şi arbori de cafea. După construcţia regulată a satelor se cunoaşte că toate îşi datorează obîrşia misiunilor şi călugărilor. Străzile sînt drepte, paralele şi se întretaie în unghiuri drepte. Biserica se află în mijlocul pieţei mari, pătrate. Este o clădire impunătoare, dar supraîncărcată cu podoabe arhitectonice.

De cînd misionarii au fost înlocuiţi cu preoţi, albii au adoptat unele obiceiuri ale indienilor. Aceştia din urmă însă dispar treptat, fiind reprezentaţi în masa populaţiei prin metişi şi zamboşi, al căror număr creşte mereu. Totuşi am mai găsit în văile din Aragua patrumii de contribuabili indieni. Cei mai mulţi sînt la Tumero şi în Guacara. Sînt scunzi dar nu atît de mărunţi ca indienii chaymas. Privirile lor exprimă mai multă viaţă şi înţelegere, ceea ce nu se datoreşte numai diferenţei de neam, ci mai degrabă unui grad superior de civilizaţie. Muncesc la fel ca oamenii liberi, primind simbrie cu ziua. În timpul scurt în care muncesc sînt harnici şi activi. Dar ceea ce cîştigă în două luni cheltuiesc într-o săptămînă cu băuturi spirtoase, prin cîrciumile care, din păcate, se înmulţesc pe zi ce trece.

[1] *Amyris elata*, arbore balsamic din familia rutaceelor. Din scoarţa crestată se scurge un balsam cu miros plăcut, penetrant, care se utilizează ca medicament. Lemnul este alb şi se utilizează la afumat. Planta originară din zona mediteraneeană este foarte răspîndită în zona tropicală şi subtropicală a Americii de Sud.

Din familia *Rutaceae* la noi este cunoscută *Ruta* (Vîrnaţ). Planta emană un miros greu, pătrunzător, datorită unei cantităţi mari de cetone alifatice ce se găseşte în organele aeriene ale plantei. Ruta este o plantă toxică. — *N. T.*

196 După satul Tumero, către Maracay, la o distanţă de 4,5 kilometri, se poate observa ceva care seamănă cu o colină rotundă. Dar nu este nici colină, nici pîlc de copaci, ci este un singur copac, vestitul *Zamang de Guayre,* celebru în toată regiunea din cauza întinderii nemaipomenite a crengilor lui, care alcătuiesc o coroană emisferică, avînd circumferinţa de 187 de metri. Zamangul este o specie frumoasă de mimoză, ale cărui crăci îndoite se despart ca braţele unei furculiţe. Frunzişul lui delicat şi fin contrastează plăcut cu albastru cerului. Trunchiul este înalt doar de 20 de metri, iar diametrul de trei metri, dar, de fapt, frumuseţea lui constă în coroană. Crengile se răsfiră ca o umbrelă uriaşă, aplecîndu-se toate spre pămînt, pînă la 4—5 m de suprafaţa acestuia. Conturul coroanei este atît de regulat, încît diferitele măsurători pe care le-am executat au dat rezultate foarte asemănătoare : 60 şi 62 de metri diametru. Din cauza secetei, o parte a copacului îşi pierduse toate frunzele, dar în altă parte, mai stăteau laolaltă frunze şi flori. O mulţime de plante parazite sau epifite, *Tillandsia, Lorantha, Pitahaya* şi altele acopăr crăcile şi ciuruiesc scoarţa copacului. Locuitorii acestor văi, mai ales indienii, cinstesc foarte mult acest copac, pe care şi primii cuceritori par să-l fi găsit cam aşa cum se afla astăzi în faţa noastră. De cînd lumea îl observă cu atenţie, nici nu s-a îngroşat, nici nu s-a modificat într-alt chip. Aspectul copacilor bătrîni are ceva grandios, impunător. De aceea, vătămarea acestor monumente ale naturii se pedepseşte aspru şi aici. Ne-a făcut plăcere vestea că proprietarul actual îl dăduse în judecată pe arendaşul său, care îndrăznise să taie o crenguţă din acest copac celebru. S-a dat curs reclamaţiei şi arendaşului i s-a aplicat o pedeapsă judecătorească.

Cu cît te apropii de Cura şi de Guacara, pe malul nordic al lacului, întîlneşti cîmpii mai bine lucrate şi o populaţie mai deasă. În văile din Aragua, pe un teren lung de 58 de kilometri şi lat de 9 kilometri găseşti peste 52 000 de locuitori. Aceasta înseamnă 100 de suflete pe kilometrul pătrat. Înainte, cînd cultura de indigo era în floare, satul sau mai bine-zis tîrgul Maracay era centrul acestei ramuri a industriei coloniale. În anul 1795, la numărul de 6 000 de locuitori, existau 70 de negustori cu prăvălii deschise. Casele sînt toate din piatră ; în curtea fiecăreia se înalţă cocotieri, a căror coroană depăşeşte înălţimea tuturor clădirilor. Buna stare generală se resimte încă şi mai mult la Maracay decît la Tumero.

Am ajuns foarte tîrziu la Maracay. Persoanele cărora le fusesem recomandaţi nu erau acasă, dar îndată ce lumea şi-a dat seama că ne simţeam stînjeniţi din această cauză, au curs din toate părţile invitaţii. Care mai de care se grăbea să ne adăpostească instrumentele şi catîrii. S-a spus poate de o mie de ori, dar călătorul se simte mereu dator să repete că aceste colonii spaniole sînt adevărata ţară a ospitalităţii. Afirmaţia aceasta este cu atît mai valabilă, acolo unde zelul meşteşugarilor şi comerţul au răspîndit printre colonişti bunăstarea şi o anumită cultură. O familie din Canare, ne-a găzduit în modul cel mai amabil. Ni s-a pregătit o masă foarte bună, evitîndu-se cu grijă tot ce ar fi putut să ne deranjeze. Stăpînul casei, Don Alexandro Gonzales, se afla într-o călătorie de afaceri, iar tînăra-i soţie gustase de curînd din bucuria maternităţii. S-a bucurat din toată inima cînd a aflat că la întoarcerea de pe Rio Negro vom ajunge pe Orinoco, la Angostura, unde se afla soţul ei. Ne-a rugat să-i anunţăm naşterea primului lor copil. În ţările acestea, la fel ca şi la popoarele din antichitate, oaspeţii călători sînt cei mai siguri soli. Există postaşi călări, dar ei fac atîtea ocoluri, încît particularii trimit foarte rar prin ei scrisorile adresate unor persoane din savanele sau llanos-urile din interiorul ţării. Cînd eram gata de plecare, ni s-a adus copilaşul. Îl mai văzusem seara, dormind. Acum, dimineaţa, trebuia să-l vedem treaz. Am făgăduit că îl vom descrie tatălui, trăsătură cu trăsătură. Dar cînd tînăra femeie ne-a văzut cărţile şi instrumentele, s-a neliniştit peste măsură. A socotit că „într-o călătorie atît de lungă şi cu preocupări atît de variate, se putea uşor întîmpla să uităm ce ochi avea copilaşul ei". Cît de plăcută este această ospitalitate şi ce delicioasă este expresia naivă a încrederii !

Pe drumul de la Maracay la domeniul din Cura apărea, din cînd în cînd, lacul Valencia. La moşia din Cura am petrecut şapte zile foarte plăcute, într-o căsuţă ascunsă între tufişuri, pentru că, în casa mare de pe această frumoasă plantaţie de trestie de zahăr, izbucnise o epidemie de bube, boală de piele care apare deseori printre sclavii din aceste văi.

Trăiam ca oamenii cu stare de pe aceste meleaguri, făceam baie de două ori, dormeam de trei ori şi mîncam tot de trei ori în 24 de ore. Apa lacului este destul de caldă, are 24—25°C, dar mai există un loc de baie şi mai plăcut, foarte răcoros, aşezat în umbra arborilor *Ceiba* şi a uriaşilor zamangi, pe pîrîul Toma, care vine din munţii de granit Rincon del Diablo. Cînd intri în această apă nu trebuie să te temi atît

 de înţepăturile insectelor cît de perişorii roşietici de pe păstăile plantei *Dolichos pruriens* care plutesc în văzduh şi sînt aduşi de vînt. Cînd perişorii aceştia, cărora li se zice cu anume rost *Picapica* [1], se prind de corp, simţi în locul acela o mîncărime foarte puternică, simţi înţepăturile, dar de văzut, nu vezi nimic.

Toţi locuitorii din Cura se ocupă cu desţelenirea pămîntului pe care cresc mimoze, *Sterculia* şi *Coccoloba excoriata*, spre a obţine mai mult teren pentru cultura bumbacului. Acesta a luat, în parte, locul culturii de indigo, iar solul îi priieşte atît de bine, încît pe malurile lacului Valencia cresc tufe sălbatice. L-am găsit crescînd împreună cu tufe de bignonii şi de alte plante agăţătoare lemnoase, înalte de 2,5 pînă la 3 metri. Dar exportul de bumbac din Caracas este încă destul de puţin însemnat.

În cursul şederii noastre la Cura am făcut multe excursii în regiunea insulelor stîncoase de pe malul lacului Valencia, la izvoarele fierbinţi de la Mariara şi pe muntele înalt, de granit, Cucurucho del Coco. O potecă îngustă primejdioasă duce spre portul Turiamo şi spre plantaţiile vestite de cacao de pe coastă. În toate excursiile noastre eram plăcut surprinşi nu numai de progresele agriculturii, ci şi de dezvoltarea unei populaţii libere, harnice, deprinse cu munca şi prea săracă pentru a se putea folosi de munca sclavilor. Mai peste tot locul, proprietari de terenuri mici, albi şi mulatri şi-au întemeiat gospodării izolate. Gazda noastră, al cărei tată avea un venit de 40 000 de piaştri anual, poseda pămînt mai mult decît putea munci ; l-a împărţit, în văile Araguei, printre oamenii sărmani care voiau să cultive bumbac. El se străduia să aşeze în jurul plantaţiei lui oameni liberi, care, după propria lor socoteală, să muncească pentru sine şi pentru plantatorii din jur, iar pe el să-l ajute ca zileri în timpul recoltatului. Baronul Tovar urmărea cu zel nobila ţintă de a suprima treptat din ţară sclavia negrilor şi spera, pe de o parte, să facă în aşa fel, ca plantatorii să nu mai aibă nevoie de sclavi, iar pe de altă parte, ca sclavii eliberaţi să fie în stare să devină arendaşi. La plecarea lui în Europa, împărţise o parte din moşiile lui de la Cura în terenuri individuale şi le arendase. Cînd s-a întors în America, după patru ani, a găsit la Cura plantaţii frumoase de bumbac şi un cătun

[1] Praf de origine vegetală. În contact cu pielea produce o iritaţie puternică. — *N. T.*

de 30—40 de case, numit Punta Zamuro, pe care l-am vizitat adesea împreună cu el. Locuitorii cătunului sînt cu precădere mulatri, zamboşi şi negri liberi. Mai mulţi latifundiari au arendat pămînturile lor după exemplul acesta, cu acelaşi succes. Îmi face plăcere să vorbesc pe larg despre agricultura din colonii, pentru că aceste informaţii dovedesc europenilor un lucru, care pentru coloniştii luminaţi este limpede demult, şi anume că teritoriul continentului Americii spaniole produce, prin munca mîinilor libere, zahăr, bumbac şi indigo şi că nefericiţii sclavi pot să devină ţărani arendaşi şi proprietari de pămînt.

Capitolul 16

LACUL VALENCIA. IZVOARELE FIERBINȚI DE LA MARIARA. ORAȘUL NUEVA VALENCIA. DRUMUL SPRE COASTA PUERTO CABELLO.

Ca urmare a unei conformații aparte a reliefului, regiunea Aragua formează din punct de vedere hidrologic un bazin către care apele curg din toate direcțiile. Ele nu se varsă în ocean, ci se adună într-un lac interior, fiind supuse unei evaporări intense. Fertilitatea solului și, implicit, producția agricolă sînt condiționate de aceste ape. În ultimii 50 de ani s-a observat că nivelul lor nu este constant, că nu există un echilibru între cantitatea de apă evaporată și posibilitatea de alimentare. Lacul se află la o înălțime de 324 de metri deasupra stepelor învecinate de la Calabozo și la 432 de metri deasupra nivelului mării, încît se poate presupune că apa are o scurgere subterană. Nivelul apei scade mereu, au apărut și insule, astfel că într-o bună zi s-ar putea ca lacul acesta să sece de tot.

Lacul Valencia, numit de indieni Tacarigua, este mai mare decît lacul Neuenburger din Elveția, conturul avînd unele asemănări cu lacul Geneva, care se află la aceeași înălțime față de nivelul mării. Malurile opuse ale lacului contrastează puternic între ele. Cel sudic este pustiu, sterp, aproape nelocuit ; un zid înalt, muntos îi dă un aspect sumbru, monoton. Malul nordic, dimpotrivă, oferă un peisaj adorabil, cu plantații bogate de trestie de zahăr, cafea și bumbac. Drumuri străjuite de *Cestrum, Azedarac* și alți arbuști veșnic înfloriți șerpuiesc peste platou și leagă între ele gospodării izolate. Fiecare casă este împrejmuită cu arbori *Ceiba,* cu florile-i mari și galbene *(Carnes tollendas ; Bombax hibiscifolius)* și *Erithryna* cu flori purpurii, ale căror crengi se împletesc într-un fel deosebit. Diversitatea și strălu-

cirea culorilor vegetației, albastrul uniform al cerului senin dau mult farmec peisajului. În anotimpul uscat, cînd peste pămîntul încins plutește un fel de abur fierbinte, culturile sînt întreținute cu ajutorul irigațiilor.

Din cînd în cînd, de sub stratul de pămînt roditor se ivește cîte un colț de granit. În mijlocul cîmpiei pot apărea și stînci masive de granit : pe fețele lor golașe, fisurate, cresc cîteva plante pline de sevă. Cîte un smochin sau o *Clusia*, cu frunze cărnoase răsar din crăpăturile stîncilor. Cu ramurile lor uscate, moarte par semafoare așezate pe o coastă piezișă. Aspectul acestor coline te face să te gîndești cu mult timp în urmă, cînd toată depresiunea era acoperită de apă, cînd valurile spălau poalele piscului Mariara, Zidul dracului și lanțul munților de pe coastă, cînd aceste dîmburi de stîncă erau insule.

Dar lacul Valencia și împrejurimile sale nu sînt vestite numai pentru farmecul naturii acestor locuri. Bazinul lacustru pune și anumite probleme a căror rezolvare interesează deopotrivă pe cercetătorii din domeniul naturii, cît și pe locuitorii acestor meleaguri. Din ce cauză scade nivelul apei din lac ? Oare scade astăzi mai repede decît acum un secol ? Se poate presupune că, peste un timp mai scurt sau mai lung, echilibrul dintre alimentarea cu apă și pierderea ei se va restabili sau ne putem aștepta ca lacul să dispară ?

Astăzi lacul are o lungime de 45 de kilometri și se întinde de la Cagua pînă la Guayos. Lățimea lui variază și atinge, în general, numai opt pînă la zece kilometri. Judecînd după aspectul zonei premontane și a pantelor ei piezișe, peste tot se recunosc urmele vechiului țărm. Teritorii mari, care odinioară se găseau sub apă, sînt acum uscate și pe ele se cultivă banani, trestie de zahăr și bumbac. Oriunde se ridică, pe malul lacului, o colibă, se vede cum an de an malul se îndepărtează tot mai mult de ea. Insule abia ieșite din apă se leagă curînd de uscat. Altele mai vechi formează promontorii, sau se află departe în interiorul uscatului, la 500 pînă la 1 200 metri de malul actual, formînd coline izolate. Cele mai interesante ni s-au părut insulele de granit înalte de 60—80 de metri. Am fost pe două dintre ele, care mai erau înconjurate de apă și sub tufele de aici, la 8—12, ba chiar 15 metri deasupra nivelului actual al lacului, am găsit nisip fin, cu *Helicite*, depus de valuri. Pe toate aceste insule se vedeau semnele neîndoielnice ale scăderii treptate a nivelului apei.

Pînă la mijlocul secolului trecut, munții în care se găsesc văile din Aragua au fost împăduriți. Arbori înalți din familia mimozelor a ceibei și a smochinilor umbreau malurile lacului și-și răspîndeau

 răcoarea. Cîmpia, pe atunci foarte puţin locuită, era acoperită cu tufe, cu trunchiurile căzute ale copacilor şi cu plante parazite ; mai era şi un covor de ierburi foarte des. Atunci căldura nu era atît de intensă ca astăzi, cînd ea este reflectată de stîncile golaşe, de solul arat. O dată cu defrişarea, cu răspîndirea plantaţiilor de trestie de zahăr, indigo şi bumbac, debitul izvoarelor şi al tuturor afluenţilor lacului a scăzut an de an. E greu să ne închipuim ce mase mari de apă se pierd la tropice prin evaporare, mai ales într-o depresiune cu relief plan, înconjurată din toate părţile de munţi înalţi cu pante piezişe, în care spre seară se simte briza lacului şi curenţii de aer care coboară din munţi. Pe malurile lacului este la fel de cald ca la Neapole sau Sicilia. Temperatura medie a aerului din depresiunea Aragua, este de aproximativ 25,5°C. Temperatura apei lacului în februarie (timpul şederii mele în aceste locuri) a fost în permanenţă de 23—23,7°C.

Adîncimea medie a lacului este de 23—30 de metri, iar cea maximă atinge 68 pînă la 78 de metri. Mulţimea insuliţelor stîncoase sau îmbrăcate de vegetaţie formează o privelişte cît se poate de atrăgătoare. Parte dintre ele sînt cultivate şi datorită umidităţii ridicate a aerului din apropierea lacului ele sînt foarte roditoare. Cea mai mare, de 3 900 metri lungime, este locuită chiar de cîteva familii de metişi, care se ocupă cu creşterea caprelor. Aceşti oameni simpli vin rareori la Mocundo, pe ţărmul lacului, care li se pare nesfîrşit. Ei au banane, manioc, lapte şi ceva peşte. Toată averea lor se compune dintr-o colibă de trestie împletită, cîteva hamacuri din bumbacul care creşte pe lîngă casă, o piatră mare, pe care-şi aprind focul şi fructul lemnos al arborelui tutuma, în care-şi cară apă.

În lac se găsesc mulţi peşti, dar nu prezintă interes decît trei specii, cu carne moale, nu prea gustoasă : *Guaviana*, *Vagre* şi *Sardina*. Pescarii ne-au asigurat că la prinderea peştilor le face concurenţă un mic crocodil, *Bava*, care se apropia adesea de noi, cînd făceam baie. Niciodată n-am putut să-l privim destul de aproape, ca să-l cercetăm mai bine. El creşte numai pînă la 1—1,3 metri şi este considerat nevătămător, dar ca mod de viaţă şi ca aspect se apropie mult de caiman *(Crocodilus acutus.)* Cînd înoată nu-i vezi decît vîrful botului şi capătul cozii. În timpul zilei stă culcat în locurile mai neumblate de pe mal.

Insula Chamberg este o stîncă de gnais înaltă de 60 de metri, cu două vîrfuri despărţite printr-o şa. Pe pantele ei cresc doar cîteva clusii cu flori mari şi albe. De aici, după apusul soarelui, vezi cum

mii de păsări acvatice, bîtlani, flamingi şi raţe sălbatice trec lacul, ca să doarmă pe insule.

Nu rareori, orizontul este cuprins de flăcări. După cum am mai amintit, oamenii incendiază aici păşunile, ca să obţină la recolta viitoare o iarbă mai proaspătă şi mai fină. Iarba creşte multă şi deasă, mai cu seamă pe vîrfurile munţilor. Focurile acestea, care adesea pornesc de la peste 2 000 de metri, formează un spectacol unic ; ai impresia că asişti la erupţia unui vulcan a cărui lavă se revarsă pe suprafeţe imense.

Pe insulele stîncoase ale lacului Valencia există cîteva plante, care, după cum se crede, nu se mai găsesc în altă parte sau cel puţin nu au mai fost găsite nicăieri pînă acum. Din grupul lor fac parte arborele *Papaya (Papaya de la laguna)* şi merele dragostei de pe insula Cura. Acestea din urmă se deosebesc de roşiile noastre *(Solanum lycopersicum)*. Fructul lor este mic şi rotund, dar foarte gustos. Şi *Papaya de la laguna* creşte foarte frecvent pe insula Cura şi pe Cabo Blanco. Trunchiul lui este mai zvelt decît acela al arborelui comun *Carica papaya*, dar fructul este de două ori mai mic, are 10—13 cm în diametru şi este complet rotund, fără nervuri proeminente. Cînd îl tai, este plin de seminţe şi nu prezintă acele spaţii intermediare goale, pe care le găsim totdeauna la fructul arborelui *Carica papaya*. Fructul pe care l-am gustat adesea este extrem de dulce. Nu ştiu dacă nu cumva este o varietate a speciei *Carica microcarpa*, descrisă de Jacquin.

În anotimpul uscat, pămîntul mlăştinos din jurul lacului este expus arşiţei. Teritoriul umbrit de tufele de *Coccoloba barbadensis*, împodobit cu liliacee splendide, aminteşte, datorită tipului de plante acvatice, malurile mlăştinoase ale lacurilor noastre din Europa. Găsim aici iarba peştelui *(Potamogeton)*, *Chara* şi o papură înaltă de un metru, care se aseamănă foarte mult cu *Typha angustifolia* a mlaştinilor noastre.

Dintre pîrîiaşele care se varsă în lacul Valencia, cele care sînt alimentate de izvoare fierbinţi merită o atenţie deosebită. Aceste izvoare apar în trei puncte ale lanţului muntos granitic de-a lungul coastei, la Onoto, la Mariara şi la Las Trinqueras. Am putut cerceta amănunţit, din punct de vedere geologic şi al proprietăţilor fizice, numai apele fierbinţi de la Mariara şi de la Las Trinqueras. Toate conţin mici cantităţi de hidrogen sulfurat. Mirosul de ouă clocite, caracteristic acestui gaz, se simte numai foarte aproape de izvoare. Într-o băltoacă, în care apa avea 56,2°C, am văzut formîndu-se bule de gaz, într-un ritm destul de regulat, cu pauze de două, trei minute. N-am

 reuşit să aprind gazul nici la suprafaţa apei, nici după ce l-am strîns într-o sticlă ţinută cu gura în jos, deasupra izvoarelor. Apa răcită nu are gust şi este bună de băut.

În locul unde apar apele termale de la Mariara, cu temperaturi de 56—59°C, am găsit două plante acvatice, una pieloasă, care prezintă plutitori, alta cu filamentele talului paralele *(Conferva ?)*. Prima seamănă mult cu *Ulva labyrinthiformis*, care apare în apele termale din Europa. N-am găsit aici insecte de apă, ci numai broaşte moarte. Probabil, urmărite de şerpi, ele n-au mai găsit altă scăpare şi au sărit în apa fierbinte.

La sud de izvorul amintit, pe cîmpia care se întinde pînă la malul lacului, există un alt izvor sulfuros, nu atît de cald şi mai puţin gazos. Termometrul indica numai 42°C. Apa se adună într-un bazin mare, aproape rotund, lat de cinci-şase metri şi adînc de un metru, înconjurat de copaci înalţi. După apusul soarelui, în această baie îşi scaldă trupurile sărmanii sclavi, cînd plini de praf îşi termină munca de fiecare zi pe plantaţiile de indigo şi de trestie de zahăr din vecinătate. Deşi temperatura apei băii este cu 10—14°C mai mare decît a aerului, baia li se pare sclavilor înviorătoare, pentru că în zonele calde se dă această denumire oricărui lucru care împrospătează forţele, linişteşte tensiunea nervoasă şi produce, în general, o satisfacţie. Am încercat şi noi acţiunea reconfortantă a băii. Am legat hamacurile de copacii care umbresc bazinul şi am rămas o zi întreagă în acest loc minunat, în care se găsesc foarte multe plante. În apropierea scăldătoarei am găsit *Volador*-ul sau *Gyrocarpus*-ul. Fructele penate ale acestui copac zboară ca mingile cu pene, atunci cînd se separă de cotor. Spre norocul nostru, fructele pe care le-am cules au fost coapte. Am trimis cîteva în Europa şi ele s-au prins în grădinile din Berlin şi Paris.

Stăteam după obiceiul locului, întinşi la soare să ne uscăm, pe jumătate înfăşuraţi într-un cearşaf, cînd s-a apropiat de noi un mulatru mititel. După ce ne-a salutat foarte prietenos, ne-a ţinut un lung discurs despre puterea apelor din Mariara şi despre mulţimea de bolnavi care le vizitau de ani de zile. Ne-a arătat şi casa lui, o colibă mică, deschisă, din frunze de palmieri, aşezată într-o îngrăditură, aproape de un pîrîu, care se scurgea în lac. Ne-a asigurat că vom găsi acolo confort deplin, adică nişte cuie, de care să ne agăţăm hamacurile, piei de bou pe care să le întindem pe băncile din trestie, vase de pămînt cu apă mereu proaspătă şi, ceva ce ne va prinde cel mai bine după baie, anume nişte şopîrle mari, iguani, a căror carne este considerată o hrană foarte înviorătoare. Din vorbele lui am

înţeles că ne lua drept bolnavi, veniţi să locuiască mai mult timp aici. Purtarea lui prevenitoare faţă de noi s-a sfîrşit de îndată ce a aflat că eram acolo numai din curiozitate, adică aşa cum se spune prin colonii : *„para ver, no mas"* (ca să vezi şi nimic altceva).

Apa din Mariara se foloseşte cu succes împotriva umflăturilor reumatice, abceselor cronice şi a groaznicei boli de piele numită *bubas*. Deoarece apele acestea conţin atît de puţin hidrogen sulfurat, se recomandă să faci baie chiar acolo unde izvorăsc.

În seara zilei de 24 februarie am plecat de pe frumosul domeniu din Cura către Guacara şi Nueva Valencia. Din cauza căldurilor insuportabile am preferat să pornim la drum noaptea. Am ajuns, trecînd prin cătunul Punta Zamuro, la poalele munţilor înalţi Las Vinuelas. În drum am întîlnit samani sau mimoze cu trunchiul înalt de 20 de metri. Crengile lor aproape orizontale se împreunează la o distanţă de peste 48 de metri. N-am văzut altundeva o boltă de verdeaţă mai frumoasă şi mai deasă. Noaptea era întunecată ; din cînd în cînd se ivea în depărtare Zidul dracului cu crestele lui crenelate, luminate de văpaia savanelor incendiate sau învăluite în nori de fum roşiatic.

Într-un loc unde tufişul era foarte des, caii noştri s-au speriat de ţipătul unui animal, care părea că vine în urma noastră. Era un jaguar uriaş care, de trei ani de cînd trăia prin munţii aceştia, scăpase tuturor curselor întinse chiar şi de cei mai îndrăzneţi vînători. Tîra după el cai şi catîri pe care-i răpea de-a dreptul din îngrăditurile lor ; deoarece nu-i lipsea hrana, nu atacase pînă acum niciodată oameni. Negrul, care ne conducea, a început să zbiere sălbatic, voind să-l sperie, dar fireşte că nu a reuşit. Jaguarul urmăreşte călătorii la fel ca lupul european, chiar dacă nu are de gînd să-i atace. Lupul face acest lucru şi în cîmp deschis sau pe drum de ţară, pe cînd jaguarul se furişează după om şi nu se arată decît din cînd în cînd, prin hăţiş.

Ziua de 23 februarie am petrecut-o în casa marchizului del Toro, în satul Guacara, comunitate indiană foarte puternică. Locuitorii sînt destul de avuţi. Tocmai cîştigaseră la *Audiencia* un proces, care le restituia pămînturile, revendicate pe nedrept de nişte albi. O alee de arbori *Carolinea* duce de la Guacara la Mocundo, o plantaţie bogată de trestie de zahăr a familiei Toro. Aici se găseşte pînă şi un lucru foarte rar pe aceste meleaguri : o „grădină" cu o dumbravă plantată şi cu un pavilion aşezat pe o stîncă de gnais la picioarele căreia curge un pîrîu. De acolo am avut o vedere minunată asupra părţii de apus a lacului, asupra munţilor din jur şi asupra pădurii de palmieri

 dintre Guacara şi Nueva Valencia. Plantaţiile de trestie de zahăr, cu verdele deschis al lujerilor tineri, se întind pe suprafeţe întinse. Totul poartă pecetea belşugului, dar cei care cultivă pămîntul trebuie să-şi sacrifice libertatea lor.

Deoarece trestia de zahăr a venit în lumea nouă din insulele Canare, în fruntea marilor plantaţii stau şi acum canarieni, sau *islenos*, ei sînt specialişti în cultivarea şi rafinarea ei. Această legătură strînsă cu insulele Canare şi cu locuitorii ei a făcut ca în provincia Venezuela să fie aduse cămilele pentru transportul mărfurilor prin cîmpiile încinse de la Casanare, Apure şi Calabozo. În anotimpul uscat, aceste locuri seamănă cu deşerturile africane.

La 24 februarie am plecat din Mocundo şi ne-am îndreptat spre Nueva Valencia, urmînd să trecem prin Los Guayos. Am întîlnit, mai întîi, o pădurice de palmieri care, în privinţa habitusului şi conformaţiei frunzelor în evantai, seamănă cu *Chamaerops humilis* de pe coasta Berberiei. Dar trunchiul acestora creşte de şase metri, ba uneori de zece. Probabil că este o specie nouă din genul *Corypha*. Palmierul poartă în această regiune numele de *Palma de Sombrero*, pentru că din peţiolurile frunzelor se împletesc pălării asemenea pălăriilor de paie de la noi. Păduricea de palmieri, în care la cea mai slabă adiere freamătă frunzele uscate, prezenţa cămilelor, pămîntul încins de razele soarelui, toate acestea dau peisajului o notă africană. Pe măsură ce ne apropiam de oraş, depăşind capătul apusean al lacului, pămîntul devenea din ce în ce mai arid. Terenul devenea neted ca în palmă ; solul era argilos, lipsit de apă. Colinele vecine erau formate dintr-un tuf alb, de proveniență recentă, care acoperă gnaisul. Culoarea tufului contribuie mult la fierbinţeala apăsătoare care domneşte aici. Totul este sălbatic şi pustiu, abia dacă vezi ici-colo, pe malurile lui Rio de Valencia, trunchiul cîte unui arbore de cacao. În rest, cîmpia este stearpă, lipsită de vegetaţie.

Oraşul Nueva Valencia ocupă o suprafaţă destul de mare, dar populaţia cuprinde abia 6 000—7 000 de oameni. Străzile sînt foarte late, piaţa este mult prea mare şi, cum casele sînt foarte scunde, disproporţia dintre numărul de locuitori şi suprafaţa oraşului este şi mai izbitoare decît la Caracas. Mulţi albi de origine europeană, mai cu seamă cei mai săraci, trăiesc o mare parte din an pe micile lor plantaţii de indigo sau bumbac, lăsîndu-şi casele în părăsire. Acolo îndrăznesc să muncească cu palmele, pe cînd în oraş, datorită unor prejudecăţi înrădăcinate, acest lucru ar fi ruşinos. În general, începe să se producă un avînt al industriei, iar plantaţiile de bumbac au sporit simţitor de cînd s-au acordat noi libertăţi comerţului din Puerto

Cabello de cînd acesta a devenit un port principal, deschis tuturor vaselor, care vin direct din metropolă. Nueva Valencia a fost fondată în anul 1555, de către Alonzo Diaz Moreno. Este deci o aşezare cu doisprezece ani mai bătrînă decît oraşul Caracas.

În dimineaţa zilei de 27 februarie am vizitat izvoarele fierbinţi de la Trinchera, la 13 kilometri de Valencia. Sînt mult mai bogate decît toate celelalte văzute pînă acum ; ele alimentează un pîrîu, care şi în anotimpul cel mai uscat este adînc de 60 de centimetri şi lat de 5,4 metri. Temperatura apei, măsurată cu mare precizie, era de 90,3°C. Am luat dejunul la izvor. Ouăle ni s-au fiert în apa fierbinte în mai puţin de patru minute. Apa, puternic sulfuroasă, izvorăşte din vîrful unei stînci formate din granit, care domină cu 48 metri fundul văii. Acolo unde apa se evaporă în contact direct cu aerul, se formează incrustaţii de carbonat de calciu. Abundenţa vegetaţiei din jurul acestui izvor ne-a surprins. Mimoze cu frunze delicate, penate, clusii şi smochini şi-au înfipt rădăcinile într-un pămînt care musteşte de apă la 85°C. Crengile lor se află la numai cinci sau şapte centimetri deasupra nivelului apei. Deşi frunzişul mimozei este tot timpul umezit de vaporii fierbinţi, el este mereu de un verde minunat. Un *Arum* cu tija lemnoasă şi cu frunzele lanceolate creştea într-o băitoacă caldă de 70°. Ceea ce este curios este că aceleaşi specii de plante se găsesc şi pe lîngă pîraie, în care termometrul nu arată nici măcar 18°C. Mai mult, la 13 metri de locul în care izvorăsc apele fierbinţi de 90°C se găsesc şi ape reci. Ambele şerpuiesc o bucată de drum alături, iar indienii ne-au arătat cum poţi să-ţi amenajezi o baie la temperatura care-ţi convine, săpînd o gaură în pămînt, între cele două pîraie.

Bolnavii care vin la Trinchera, ca să facă băi de aburi, ridică deasupra izvoarelor un fel de grătar de ramuri şi de trestie foarte subţire. Se culcă goi pe acest grătar, care nu mi s-a părut prea solid. *Rio de aguas calientes* (rîul cu apă caldă) se îndreaptă spre nord-est şi în vecinătatea coastei devine un rîu destul de respectabil, în care trăiesc crocodilii mari şi care prin revărsările lui contribuie la insalubritatea ţinutului de lîngă coastă.

Coboram înainte, tot pe dreapta apei calde, spre Puerto Cabello. Drumul este deosebit de pitoresc. Apa se prăvălea peste patul de stînci şi fără să vreau m-am gîndit la cascadele Reussului de pe Gotthard. Dar ce contrast în ceea ce priveşte forţa şi bogăţia vegetaţiei ! Între tufe înflorite de bignonii şi melastome se înalţă maiestuoase trunchiurile albe ale cecropiei. Ele dispar abia cînd nu mai sîntem decît la 195 de metri deasupra nivelului mării. Pînă aici coboară şi un pal-

mier mic, ţepos, ale cărui frunze delicate, penate par cîrlionţate la margini. Apare foarte frecvent în munţii aceştia, dar cum nu i-am văzut nici florile, nici fructele, nu ştim dacă este palmierul *Piritu* ai caraibilor sau *Cocos aculeata* a lui Jacquin.

Cu cît ne apropiam de coastă, cu atît căldura devenea mai apăsătoare. Peste orizont se întindeau vapori roşietici ; soarele era gata să apună şi briza nu sufla încă. Ne-am odihnit în gospodării izolate. *Rio de aguas calientes* de-a lungul căruia mergeam devenea tot mai adînc.

Am fost primiţi foarte amabil în casa unui medic francez, care făcuse studii temeinice la Montpellier. În căsuţa lui se găseau diferite colecţii, toate în stare să intereseze pe un călător : cărţi de beletristică şi de ştiinţe naturale, note meteorologice, jaguari şi şerpi mari de apă împăiaţi, animale vii, maimuţe şi păsări. Gazda noastră era chirurg şef la spitalul regal din Puerto Cabello şi era cunoscut în toată ţara pentru observaţiile lui serioase în domeniul frigurilor galbene.

Arşiţa la Puerto Cabello nu e aşa mare ca cea din Guiara. Briza este mai puternică şi mai regulată aici ; casele nu se reazemă de stînci, care ziua se încălzesc puternic, iar noaptea radiază toată căldura. Aerul poate circula mai liber între coastă şi Munţii Ilaria. Plaja se întinde în vest, spre Punta de Tucacos şi spre frumosul port Chichiribiche, unde se află minele de sare şi unde bîntuie, la începutul anotimpului ploios frigurile.

Minele de sare de la Puerto Cabello seamănă destul de bine cu cele de pe peninsula Araya, de lîngă Cumana. Cum munca din salinele de la Puerto Cabello este foarte nesănătoasă, se angajau la ea numai oamenii cei mai nevoiaşi. Ei transportă sarea în micile magazii de la faţa locului şi apoi o vînd depozitelor din oraş.

Poziţia oraşului Puerto Cabello este cum nu se poate mai favorabilă. O limbă de pămînt se îndreaptă mai întîi spre nord, apoi spre vest. Extremitatea ei vestică se află în faţa unui şir de insule, legate între ele prin punţi atît de apropiate, încît pot fi considerate ca o a doua limbă de pămînt. Aceste insule sînt constituite din sedimente calcaroase de formaţie foarte recentă. Este un conglomerat de madrepore şi alte fragmente de corali, cimentate între ele printr-un liant calcaros şi prin fire de nisip. Portul apare ca un bazin sau ca o lagună interioară, la al cărui capăt sudic se află o mulţime de insule pe care creşte arborele *Rhizophora Mangle* (mangrove). Faptul că intrarea portului se află spre vest, apele lui sînt foarte liniştite. Singura primejdie la intrarea în port sînt recifii de la Punta Brava. Tre-

cînd peste un pod şi intrînd prin poarta întărită a Estacadei se ajunge din oraşul vechi în oraşul nou, care de pe acum este mai mare decît primul, dar contează numai ca suburbie. Actualmente oraşul are 9 000 de locuitori.

Blocada mai degrabă a încurajat decît a împiedicat contrabanda şi de altfel se vede clar că la Puerto Cabello populaţia este în creştere cu o oarecare dezvoltare a industriei. Cel mai puternic este comerţul ilegal cu insulele Curaçao şi Jamaica. Anual se exportă peste 10 000 de catîri. Este interesant să asişti la îmbarcarea lor. Sînt aruncaţi la pămînt cu lasoul şi ridicaţi pe bord cu un dispozitiv asemănător unei macarale. Pe corabie stau înşiraţi pe două rînduri, iar atunci cînd se leagănă corabia sau are tangaj, abia se pot ţine pe picioare. Pentru a-i speria şi a-i face să fie docili, se bat zi şi noapte tobele. Vă puteţi închipui ce dulce doarme un pasager care vrea să plece la Jamaica şi are curajul să se îmbarce pe o astfel de goeletă cu catîri.

Am părăsit Puerto Cabello la 1 martie, cînd răsărea soarele. Am văzut cu mirare o mare mulţime de bărci, care transportau fructe la tîrg. Văzut de pe mare, oraşul are o poziţie drăguţă şi prietenoasă. Fondul peisajului e constituit de munţii împăduriţi. În apropierea coastei totul este golaş, alb, foarte luminos, dar zidul de piatră al muntelui este acoperit cu pomi stufoşi, care-şi întind umbrele imense peste un pămînt brun, pietros. Înainte de a ajunge în oraş am vizitat noua instalaţie de apă, care tocmai se terminase. Conductele ei se întind pe distanţa de 4 180 de metri, apa curgînd pe toate străzile.

De la Puerto Cabello ne-am reîntors în regiunea Aragua, unde ne-am oprit din nou pe plantaţia de la Barbula, peste care se construieşte un drum nou spre Valencia. De cîteva săptămîni auzisem vorbindu-se despre un copac a cărui sevă este un lapte hrănitor. I se spune copacul-vacă şi am fost asiguraţi că negrii de pe moşie beau mult din laptele acesta vegetal, considerîndu-l o hrană sănătoasă. Cum totdeauna seva lăptoasă a plantelor este înţepătoare, amară şi mai mult sau mai puţin otrăvitoare, această afirmaţie ni s-a părut foarte curioasă, chiar ne-a intrigat. În cursul şederii noastre la Barbula am ajuns însă la concluzia că nimic din ce ni se spusese despre *palo de vaca* nu fusese exagerat. Copacul acesta frumos seamănă cu *Chrysophyllum cainito*. Frunzele lunguieţe, ascuţite, pieloase, alternante au în partea lor inferioară nervuri proeminente, paralele şi cresc lungi de 26 de centimetri. Floarea nu am reuşit s-o vedem. Fructul are miez puţin şi conţine una sau două nuci. Dacă se fac crestături în scoarţa copacului, atunci curge din el, în cantitate mare, un lapte destul de gros, lipicios, care nu este de loc iute la gust şi miroase

 foarte plăcut, la fel ca balsamul. Ni s-a oferit să-l gustăm, în fructe de tutumo. Seara la culcare şi dimineaţa în zori am băut destul de mult, fără să avem vreo tulburare. Neplăcut este numai faptul că laptele e lipicios. Negrii şi oamenii liberi, care muncesc pe plantaţii, înmoaie într-însul pîine de porumb şi de manioc. Administratorul gospodăriei ne-a asigurat că atunci cînd *palo de vaca* le dă lapte mult, negrii se îngraşă în mod vizibil. În contact cu aerul, poate datorită absorbţiei oxigenului din aer, seva aceasta formează la suprafaţă o pieliţă de substanţă organică, gălbuie, fibroasă, asemănătoare cu cazeina. Dacă se ia această pieliţă de pe lichid, care în rest este apos, se observă că ea este elastică ca şi cauciucul, dar cu vremea putrezeşte la fel ca şi gelatina. Poporul numeşte brînză boţul care se formează în contact cu aerul. După cinci-şase zile boţul se acreşte.

Acest copac pare să fie caracteristic lanţului muntos de pe coastă. La Caucagua indigenii numesc copacul care dă sucul nutritiv *Arbore de leche* (copac de lapte). Pretind că ei cunosc, după grosimea şi culoarea frunzişului, copacii care dau sevă mai multă. Pînă acum nici un botanist nu a cunoscut această plantă, ale cărei organe de reproducere le-am putea vedea uşor. După Kunth copacul ar face parte din familia sapoteelor. Abia mai tîrziu, după întoarcerea mea în Europa, am găsit în descrierea Indiilor de Vest a olandezului Laet un pasaj, care pare să se refere la copacul-vacă : „În provincia Cumana — spune Laet — există copaci, a căror sevă seamănă cu laptele prins şi constituie un aliment sănătos".

Recunosc că puţine dintre fenomenele curioase, care mi-au trecut pe dinainte în cursul călătoriei, au făcut asupra mea o impresie mai puternică decît acest copac-vacă. Ce ne-a emoţionat atît de profund aici n-au fost minunatele umbre ale pădurii, nici fluviile care curg maiestuos la vale sau munţii înalţi cu piscurile pierdute în gheţuri eterne, ci cele cîteva picături din seva plantei care ne dovedesc încă o dată întreaga forţă şi bogăţie a naturii. Lîngă peretele de stîncă creşte un copac cu frunze uscate ca pielea ; rădăcinile lui groase şi lemnoase abia pătrund în pietriş. Cîteva luni pe an, ploaia nu-i udă frunzişul. Crengile par uscate, moarte, dar dacă sfredeleşti trunchiul, curge din el un lapte dulce hrănitor. Izvorul vegetal ţîşneşte din plin dimineaţa la răsăritul soarelui. Atunci vin din toate părţile negrii şi indienii, cu vase mari, şi adună acest lapte, care numaidecît devine galben şi gros la suprafaţă.

Dacă *palo de vaca* este pentru noi imaginea bogăţiei naturii, din zonele fierbinţi ale globului, el ne mai aminteşte şi de alte bogăţii ale naturii de pe aceste pămînturi : bananii, sago, mauriţii de pe Ori-

noco, care sînt copaci de pîine. Fructele de *Crescentia* şi *Lecythis* servesc drept vase, tecile florilor unor palmieri şi scoarţa lor oferă pălării şi haine fără cusătură. Din fibrele dinlăuntrul trunchiului de bambus se fac scări, se uşurează în mii de chipuri ridicarea unei colibe, construirea scaunelor, a paturilor şi a altor obiecte.

La Barbula se cultivă cacao şi bumbac. Am văzut aici, spre surprinderea mea, două maşini mari, cu cilindri, pentru separarea bumbacului de seminţe. Una este mişcată de o roată mînată de apă, cealaltă de catîri.

Administratorul moşiei cunoştea drumul de la Nueva Valencia la Varinas şi de acolo la Paramo del Mucuchies, precum şi spre munţii acoperiţi cu zăpadă veşnică de la Merida. Informaţiile lui ne-au fost de mare ajutor. Un european poate să-şi dea seama ce greu este să obţii informaţii precise într-o ţară, în care se circulă atît de puţin şi unde distanţele ţi se comunică cu dragă inimă ca fiind mai mici sau mărimea lor se exagerează, după cum cel întrebat vrea să te încurajeze sau ar vrea să te facă să renunţi la călătorie. Mă hotărîsem să vizitez capătul vestic al munţilor din Noua Granadă. La Barbula am auzit însă că făcînd acest ocol, vom atinge fluviul Orinoco cu o întîrziere de 35 de zile, ceea ce m-a îngrijorat cu atît mai mult, cu cît se bănuia că ploile vor începe mai devreme ca de obicei. De aceea mi s-a părut mai prudent să renunţ la excursia în Munţii Merida, deoarece riscam să nu atingem adevărata ţintă a călătoriei noastre, care consta în stabilirea exactă prin observaţii astronomice a punctului unde Orinoco se uneşte cu Rio Negro şi cu Amazonul. De aceea de la Barbula ne-am întors la Guacara, ca să ne luăm rămas bun de la venerabila familie a marchizului del Toro şi ca să mai petrecem încă trei zile pe malul lacului.

Era noaptea de lăsata secului şi domnea o veselie generală. Petrecerile, numite de *carnes tollendas*, degenerau uneori. Unii purtau încoace şi încolo un măgar încărcat cu vase cu apă şi unde găseau o fereastră deschisă stropeau odaia cu o pompă ; alţii aveau cornete pline cu perişori de *Picapica (Dolichos pruriens)* şi suflau în faţa trecătorilor aceşti peri fini, care provoacă mîncărimi violente.

De la Guacara ne-am întors la Nueva Valencia. Acolo am întîlnit cîţiva emigranţi francezi, singurii pe care i-am văzut în cei cinci ani petrecuţi în coloniile spaniole. În ciuda înrudirii familiilor regale din Franţa şi Spania, nici măcar preoţii francezi nu se puteau refugia în această parte a Lumii Noi, unde omul găseşte atît de lesne casă şi masă. Dincolo de ocean numai Statele Unite ofereau un adăpost. O

 stăpînire care este puternică fiindcă este liberă, şi încrezătoare pentru că este dreaptă nu are de ce a se teme, ea poate primi pe exilaţi.

Înainte de a părăsi Aragua şi regiunile învecinate, trebuia să ne ocupăm de plantaţiile de cacao, care de întotdeauna au trecut drept izvorul principal al bunăstării din aceste locuri.

Actualmente, pe continent, la nord de Orinoco, arborele de cacao nu creşte nicăieri în stare sălbatică. L-am întîlnit din loc în loc abia dincolo de cascadele de la Atures şi Maypures. Creşte foarte bine pe malurile rîului Ventuari şi pe cursul superior al fluviului Orinoco. Faptul că arborele de cacao creşte atît de rar în stare sălbatică în America de Sud, la nord de paralela de 6°, este foarte interesant pentru geografia plantelor şi este un lucru puţin cunoscut în zilele noastre. Arborele de cacao sălbatic are foarte multe crengi, iar frunzişul lui este des şi întunecat. Poartă un fruct foarte mic, asemenea variantei numită de mexicani *Tlalcacahuatl*. Mutat pe pămînturile indienilor de pe Casiquiare şi Rio Negro, arborele sălbatic îşi mai păstrează timp de cîteva generaţii vitalitatea, care-l face să rodească după al patrulea an, în timp ce în provincia Caracas abia în anul al şaselea, al şaptelea sau al optulea face fructe. Pe Orinoco n-am găsit pe nimeni care să ştie să pregătească din bobul de cacao o băutură. Indienii primitivi sug măduva tecilor şi aruncă sămînţa ; de aceea se găsesc atîtea boabe în preajma aşezărilor lor. Chiar dacă pe coasta choroţilor o slabă infuzie de cacao trece drept o băutură străveche, nu există nici o dovadă că indienii din Venezuela ar fi cunoscut înaintea venirii spaniolilor ciocolata sau vreo altă întrebuinţare a fructului de cacao. Mi se pare totuşi verosimilă ipoteza că la Caracas s-a plantat arborele de cacao după exemplul Mexicului şi cel al Guatemalei, că spaniolii stabiliţi pe Terra Firma au învăţat cum se îngrijeşte acest copac, care, tînăr, creşte în umbra copacului *Erithryna* şi a bananului, cum se pregătesc tabletele de ciocolată şi cum se întrebuinţează băutura cu acest nume, prin contactul cu populaţia Mexicului, Guatemalei şi Nicaraguei, descendenţi din străvechiul neam al toltecilor şi al aztecilor.

Pînă în secolul al XVI-lea, părerile călătorilor referitoare la ciocolată se deosebesc foarte mult. Benzoni spune în graiul lui dintr-o bucată că ar fi mai mult o băutură *„da porci, che da huomini"* [1]. Hernan Cortez şi pajul său, acel *gentilhombre del gran Conquistador* [2], nu se mulţumesc numai să laude ciocolata ca băutură plăcută, ci iată

[1] Pentru porci decît pentru oameni.
[2] Gentilom al marelui conchistador

ce declară : „Cine a băut o ceaşcă de ciocolată poate să facă fără altă hrană o călătorie de o zi, aceasta mai ales în ţările fierbinţi, căci prin natura ei, ciocolata este rece şi te împrospătează". Noi nu ne asociem la ultima lui afirmaţie, dar în cursul călătoriei noastre pe Orinoco, şi sus, în Cordilieri, vom avea curînd prilejul să lăudăm excelentele proprietăţi ale ciocolatei. Ea se transportă uşor, formează un aliment care conţine într-un volum mic multă materie nutritivă şi stimulatorie.

Abia la mijlocul secolului al XVII-lea, olandezii, stăpîni netulburaţi ai insulei Curaçao, au încurajat prin contrabandă, cultura arborelui de cacao pe coastele învecinate. Abia de atunci cacaoa devine în provincia Caracas un articol de export. În multe cazuri, arborele de cacao este înlăturat de arborele de cafea şi de tufele de bumbac, pentru că el rodeşte mult prea tîrziu faţă de nerăbdarea cultivatorului. Se mai pretinde că plantaţiile noi dau un venit mai mic decît cele vechi.

Dintre cursurile de apă, care coboară în direcţia nord-est spre coastă, cele mai importante sînt Tocuyo, Aroa şi Yaracuy.

Dacă n-ar fi miasmele, care strică aerul, văile rîurilor Aroa şi Yaracuy ar fi poate mai populate decît văile din Aragua. Cum sînt navigabile, ele ar avea avantajul că ar putea uşura exportul recoltelor de zahăr şi de cacao, precum şi produsele regiunilor învecinate — grîul, vitele şi cuprul din Aroa. Cele trei mine, din care se extrage cuprul, se află într-o vale laterală, care se deschide din valea Aroa. Exploatarea minelor vechi, de mult închise, de pe valea Aroa s-a reluat. Conform datelor, care mi-au fost furnizate, cred că zăcămîntul este format din mai multe filoane care se încrucişează în toate direcţiile, avînd pe alocuri grosimi de patru pînă la şase metri. Numărul total al sclavilor ocupaţi cu exploatarea şi topirea metalului este de numai 60—70. Deoarece puţul are o adîncime de 58 de metri, cele mai bogate porţiuni ale zăcămîntului nu pot fi exploatate, deoarece se află sub apă. Nu s-a gîndit pînă acuma nimeni să folosească acolo roţi pentru evacuarea apei. Producţia anuală de cupru pur oscilează între 1 200 şi 1 500 de chintale. De curînd s-a descoperit şi ceva argint. Apar grăunţi de aur în regiunea muntoasă, mai ales în rîul Santa Cruz. Există într-adevăr filoane aurifere în ardezia cuarţoasă şi gnais, sau, şi aici, la fel ca în granitul de la Guadarama din Spania, aurul se găseşte diseminat în masa rocii ? Apa care se infiltrează adună probabil foiţele de aur şi, în acest caz, toate încercările minerilor ar fi fără rezultat.

Capitolul 17

MUNŢII DIN ARAGUA ŞI LLANOSUL DIN REGIUNEA CARACAS. VILLA DE CURA — PARAPARA-CALABOZO

Lanţul muntos, care mărgineşte la sud lacul Tacarigua sau Valencia, formează totodată latura nordică a bazinului imens în care apar llanos-urile de la Caracas. Din văile din Aragua se ajunge la savane peste munţii Guigue şi Tucutenemo. Dintr-o regiune populată, cu întinse suprafeţe de pămînt cultivat, se pătrunde într-o întinsă pustietate. Deprins cu stîncile şi cu văile umbrite, călătorul nu se poate obişnui cu savanele fără copaci, ale căror întinderi nesfîrşite se unesc parcă la orizont cu cerul.

La 6 martie, înainte de răsăritul soarelui, părăseam văile din Aragua. Am trecut mai întîi printr-o cîmpie cultivată, de-a lungul ţărmului de sud-vest al lacului Valencia, o fîşie de pămînt recent eliberată de sub apele lacului. Ne-a uimit fertilitatea acestui ţinut unde creşteau, în special, calebase, pepeni verzi şi banane. Larma îndepărtată a maimuţelor urlătoare vestea răsăritul soarelui. În faţa unui grup de copaci, chiar în mijlocul cîmpiei, am văzut numeroase grupuri de *Simia ursina (Araguate)*[1] care înaintau lent de pe un copac pe altul, ca într-o procesiune. În urma unui animal mascul veneau mai multe femele, unele purtîndu-şi puii pe umeri. Maimuţele urlătoare, care în mai multe regiuni din America trăiesc în grupuri mari, au fost descrise în repetate rînduri. În felul lor de viaţă se aseamănă între ele, dar nu peste tot fac parte din aceeaşi specie. Ceea ce ne surprinde la ele este uniformitatea mişcărilor. Ori de cîte ori cren-

[1] Specie de maimuţă întîlnită mai ales în regiunea tropicală. — *N. T.*

gile copacilor învecinați nu se ating, masculul din fruntea coloanei se atîrnă de o cracă tocmai cu partea umflată a cozii, destinată prinderii, lasă corpul să-i atîrne liber și îl leagănă încoace și încolo pînă reușește să se apuce de o cracă a copacului următor. În același loc, întreaga coloană reface, pe rînd, aceeași mișcare.

Indienii ne asigură că ori de cîte ori araguații umplu pădurile cu urletele lor, ei au primit tonul de la unul dintre ei. Observația aceasta este adevărată. Adesea auzi o bucată de vreme o singură voce puternică, care se schimbă apoi cu o altă voce, în altă tonalitate. Mai mult chiar, misionarii ne asigură că atunci cînd o femelă a araguaților este gata să nască, urletul corului se întrerupe pînă la nașterea puiului. N-a fost posibil să mă conving personal de toate acestea, dar nu par să fie fără temei. Ceea ce am observat a fost faptul că urletul se oprește cîteva minute ori de cîte ori se întîmplă ceva neobișnuit, de pildă, cînd grupul de maimuțe este atras de geamătul unui araguat rănit.

Satul Guigue, în care am făcut un popas, este așezat la 1 950 de metri deasupra lacului Tacarigua. Pămîntul este foarte bine cultivat pe aici. Am stat la un sergent bătrîn, de fel din Murcia, om foarte original. Ca să facă dovada că a fost educat la iezuiți, ne-a recitat povestea despre facerea lumii pe latinește.

De la Guigue drumul duce în sus spre lanțul muntos, care se întinde în partea de sud a lacului. De pe un platou, de la înălțimea de 624 de metri, am aruncat o ultimă privire spre văile din Aragua. Cu timpul am observat că a început să apară gnaisul. Vinele de cuarț din gnais sînt aurifere. De aceea o rîpă din vecinătate poartă denumirea „Quebrada del Oro". Am mers 22,5 kilometri pînă la satul Maria Magdalena și încă nouă pînă la Villa de Cura.

San Luis de Cura sau, cum este numită de obicei, Villa de Cura, se află într-o zonă foarte aridă. Afară de cîțiva pomi fructiferi, nu vezi nici un fel de vegetație. Platoul este cu atît mai uscat, cu cît se întîmplă acolo un fenomen destul de rar întîlnit în munții vechi: majoritatea apelor se pierd în adîncuri prin crăpăturile ce apar în rocă.

Cura este mai degrabă sat decît oraș. Aici trăiesc numai 4 000 de oameni, dar am găsit mulți oameni, cu preocupări intelectuale serioase. Am locuit la o familie care, în urma revoluției din Caracas din anul 1797, era persecutată de stăpînire. Unul dintre fii, după ani îndelungați de închisoare, fusese dus la Havana și încarcerat într-un fort. Cum s-a bucurat mama lui cînd a auzit că la întoarcerea de pe Orinoco vom trece prin Havana! Mi-a dat cinci piaștri, adică toate

 economiile ei. Bucuros i le-aş fi dat înapoi, dar cum aş fi putut jigni sentimentele delicate ale unei mame, care e fericită atunci cînd îşi impune sacrificii ? Toată protipendada tîrgului s-a adunat în acea seară, ca să vadă într-un stereoscop privelişti din marile oraşe europene. Ne-a fost dat să vedem Tuilleriile şi statuia principelui elector, care se afla la Berlin. Între noi şi ţară erau totuşi 9 000 de kilometri !

Noaptea zilei de 11 am petrecut-o, în parte, în satul San Juan, cunoscut pentru izvoarele lui calde. Munţii din apropiere, aşa-numiţii Morros de San Juan, au o înfăţişare ciudată. Două piscuri ascuţite se înalţă pe o culme stîncoasă foarte lată, dar prăpăstioasă, care seamănă cu Stînca diavolului din Harz. Ele se văd pînă departe, în llanos, şi fac o puternică impresie asupra imaginaţiei locuitorilor din cîmpii, care nu sînt deprinşi cu nici un fel de neregularitate a terenului. De aceea ei exagerează mult înălţimea lor. În realitate, piscurile nu se înalţă peste 304 metri deasupra satului San Juan şi peste 682 metri deasupra nivelului mării. Izvoarele calde apar la baza celor două culmi calcaroase. Apa lor conţine hidrogen sulfurat, ca şi izvoarele din Mariara, şi formează un mic lac sau o lagună, a cărui temperatură este de 31,3°C.

După o baie în apa limpede şi proaspătă a rîuleţului San Juan, către ora două noaptea, ne-am continuat drumul spre Mesa de Paja. Pe atunci llanos-urile fiind cutreierate de bande de hoţi, ni s-au alăturat mai mulţi călători, aşa că formam un fel de caravană. Timp de şase, şapte ore am mers tot coborînd.

La Mesa de Paja am intrat în regiunea llanos-urilor. Soarele se găsea aproape de zenit. Temperatura la sol, acolo unde acesta nu era acoperit de vegetaţie, era de 48—50°C. Aşa cum stăteam călare pe catîrii noştri, nu simţeam nici o adiere ; doar mici vîrtejuri de praf, provocate de diferenţele de temperatură dintre întinderile de nisip şi peticele de pămînt pe care creştea iarba. Aceste „vînturi de nisip" măresc zăpuşeala aerului. Fiecare grăunte de cuarţ radiază căldură şi este greu să determini temperatura, fără ca să se îngrămădească în jurul rezervorului de mercur o mulţime de firişoare de nisip, mînate de aceşti curenţi. Ai impresia că imensa cîmpie pustie se ridică spre cer. Printre vîrtejurile de praf şi prin straturile de abur se zăreau în depărtare trunchiuri răzleţe de palmieri. Aşa, fără vîrfuri înverzite, păreau nişte catarge pe linia orizontului.

Priveliştea monotonă a stepelor are totuşi ceva măreţ şi totodată ceva trist, apăsător. Este ca şi cum întreaga natură ar fi încremenit. Din cînd în cînd cade pe savană umbra unui nor mititel, care, alunecînd grăbit spre zenit, vesteşte că se apropie vremea ploilor. Cînd

vezi prima oară llanos-urile, eşti la fel de impresionat ca atunci cînd te afli în faţa Anzilor. E greu să te deprinzi cu aspectul llanos-urilor din Venezuela şi din Casanare, cu pampasurile din Buenos Aires şi Chaco, care, în cursul unei călătorii de 20—30 de zile, îţi oferă aceeaşi priveliştе — a unei mări încremenite. Cîmpiile din vestul şi din nordul Europei sînt imagini palide ale nemărginitelor llanos-uri din America de Sud.

A spune că Europa are cîmpii, Asia stepe, Africa pustiuri şi America savane nu corespunde realităţii, nu poţi cuprinde caracteristica peisajului.

Llanos-urile sau pampasurile americane sînt stepe adevărate. În vremea ploilor ele sînt frumos înverzite, dar în anotimpul uscat iau înfăţişarea unor pustiuri. Ierburile se transformă în scrum, pămîntul crapă, crocodilii şi şerpii cei mari stau îngropaţi în nămolul uscat, pînă ce primii stropi de ploaie îi trezesc din amorţeală primăvara.

Rîurile au un curs foarte leneş. Aşa se explică de ce atunci cînd fluviul Orinoco se umflă şi suflă chiar vîntul cel mai slab, rîurile care se varsă în el sînt împinse înapoi. Adesea se observă, de pildă, că Rio Arauca curge invers. De multe ori indienii nici nu pot naviga în josul rîurilor din cauza acestui fenomen. În plus, ei riscă să intre în zona unor vîrtejuri periculoase, care se nasc la contactul dintre masele de apă cu direcţii diferite de scurgere.

Trăsătura caracteristică a savanelor sau stepelor sud-americane este netezimea aproape perfectă a reliefului, lipsa unei ridicături de teren oricît de mici. Din acest motiv, cuceritorii spanioli nu le-au numit nici pustiuri, nici prerii, ci „şesuri", *los llanos*. Pe o suprafaţă de 600 de metri pătraţi adesea nu întîlneşti nici măcar o ridicătură de un picior (33 de centimetri).

Un ochi mai atent poate distinge totuşi în uniformitatea reliefului acestor regiuni anumite neregularităţi. Este vorba, în primul rînd, de *bancos*-uri, mici denivelări de 1,3—1,6 metri, care apar acolo unde de sub nisip ies la zi gresii sau calcare. Bancos-urile pot fi urmărite uneori pe 13—18 kilometri, formînd o linie continuă. Prezenţa lor nu este remarcată decît cînd te afli foarte aproape de capetele lor. O altă denivelare, care nu poate fi pusă în evidenţă decît prin măsurători barometrice sau urmărind cursul apelor, se numeşte *mesa*, platouri mici, mai bine zis ridicături convexe, care urcă treptat la o înălţime de cîţiva metri ; în ciuda înălţimii lor neînsemnate, ele separă apele dintre fluviul Orinoco şi coasta de nord a Terrei Firma, formînd o zonă de cumpănă de ape.

Monotonia llanos-urilor, lipsa aproape completă a unor zone locuite, perspectiva unei călătorii sub un cer dogoritor şi într-o atmosferă plină de praf, aspectul orizontului, care pare că se îndepărtează necontenit, trunchiurile izolate ale palmierilor, care seamănă unul cu altul şi la care ai impresia că nu mai ajungi niciodată, pentru că le confunzi cu alte trunchiuri apărute în zare, toate acestea te fac să crezi că stepele sînt şi mai întinse decît în realitate. Plantatorilor de pe versantul sudic al munţilor de pe coastă li se pare că stepele sînt nesfîrşite, ca un alt ocean care s-ar întinde spre sud.

Llanos-urile, care ocupă bazinul cursului inferior al fluviului Orinoco, sînt în legătură cu cele din bazinul Amazonului şi bazinul lui Rio Negro. Aspectul reliefului aminteşte, la altă scară, bineînţeles, peisajul cîmpiilor lombarde care se înalţă şi ele doar cu 100 pînă la 120 de metri deasupra nivelului mării. Dacă, conform observaţiilor geologice, putem considera că cele trei mari cîmpii din cursul inferior al fluviului Orinoco, cea de pe Amazon şi de pe Rio de la Plata sînt vechi golfuri marine, atunci cîmpiile de pe Rio Vichada şi de la Meta au funcţionat în trecutul geologic ca nişte canaluri prin care apele ce ocupau Cîmpia Amazonului au pătruns în regiunea llanos-ului de la Caracas.

În cîmpiile de la Varinas apar risipite numeroase movile conice, morminte ale unui popor care trăia altădată prin aceste ţinuturi. Ele se numesc prin partea locului : *Serrillos de los Indios*. Între Varinas şi Caragua se poate vedea încă un drum, lung de 22,5 kilometri, construit încă înainte de venirea spaniolilor. Este, de fapt, un dig de pămînt, înalt de 5 metri, care te duce peste o cîmpie foarte des inundată. Oare popoarele vechi, civilizate, din munţii Trujillo şi Merida au coborît şi pe cîmpiile din preajma lui Rio Apure ? Indienii care trăiesc astăzi între acest rîu şi Meta sînt mult prea apatici, pentru ca strămoşii lor să se fi gîndit să construiască drumuri şi să înalţe monumente funerare.

Aceste remarci asupra cîmpiilor de pe noul continent mi s-au părut necesare pentru a face mai atrăgătoare descrierea unei călătorii prin regiuni atît de monotone. Acum vom străbate drumul de la munţii vulcanici din Parapara şi limita nordică a llanos-urilor, la ţărmurile rîului Apure, din provincia Varinas, aşa că cititorul este invitat să ne însoţească.

După ce călărisem două nopţi de-a rîndul şi căutasem zadarnic, sub tufe de palmieri *Murichi*, un adăpost ferit de arşiţa soarelui, am ajuns înaintea nopţii la o mică fermă „*el Cayman*", numită şi „Gua-

deloupe". Este vorba de un *Hato de ganado,* adică de o casă singu- 219
ratică, în plină stepă, avînd în jur cîteva colibe mici, acoperite cu trestie şi cu piei. Caii, catîrii şi vitele nu sînt ţinute în ţarcuri ; ele aleargă libere pe o suprafaţă de mai multe mile pătrate. Bărbaţi goi pînă la mijloc, înarmaţi cu o lance, cutreieră savanele călări, supraveghind cirezile, gonind înapoi vitele care au ajuns prea departe de păşunile gospodăriei, însemnînd cu fierul roşu tot ce n-a primit încă pecetea proprietarului. Aceşti oameni de culoare, numiţi *peones llaneros,* sînt în parte liberi sau eliberaţi, în parte sclavi. Nicăieri omul nu este expus, în asemenea măsură, continuu radiaţiilor solare tropicale ca aici. Peonii se hrănesc cu o carne uscată şi uşor sărată ; asta mănîncă uneori şi caii lor. Ei călăresc tot timpul şi pretind că pe jos nu pot face nici cel mai neînsemnat drum. La curte am întîlnit un sclav negru, bătrîn, care conducea gospodăria în absenţa stăpînului. Deşi în stepă păşteau cirezi de cîteva mii de vaci, cînd noi am cerut o oală cu lapte, n-a avut să ne dea. Ni s-a dat în schimb o apă galbenă, în fructe de tutumo, mîloasă şi puturoasă, scoasă dintr-o baltă din apropiere. Oamenii din partea locului sînt atît de comozi, încît nu sapă fîntîni, cu toate că se ştie că pretutindeni la o adîncime de trei metri se află izvoare bune, în conglomerate sau în gresie roşie. După ce timp de jumătate de an suferă din pricina inundaţiilor, suportă cu resemnare în cealaltă jumătate de an cea mai aprigă lipsă de apă. Bătrînul negru ne-a sfătuit să acoperim vasul cu o bucată de pînză şi să bem ca printr-un filtru, ca să nu ne supere mirosul neplăcut şi să nu înghiţim prea mult din particulele de lut fin, gălbui, aflat în suspensie. În acea clipă nu ştiam că luni de zile, de acum încolo, vom folosi acest procedeu. Apa fluviului Orinoco are şi ea multe particule în suspensie ; ba are şi un miros neplăcut, atunci cînd în coturi, pe bancurile de nisip stau întinşi crocodili morţi, iar alţii sînt pe jumătate îngropaţi în mîl.

Nici nu apucasem să despachetăm şi să ne aranjăm instrumentele, cînd catîrilor li s-a dat drumul să fugă şi „să caute apă în savane". În jurul curţii apar mici lacuri, pe care animalele le găsesc, mînate de instinct, atrase de tufele de mauriţia şi de boarea răcoritoare şi umedă, adusă de curenţi de aer, pe care noi nu-i simţim. Cînd ochiurile de apă se află la distanţe prea mari, iar slujitorii fermei nu au chef să ducă animalele pînă acolo, acestea sînt închise timp de cinci, şase ore într-un grajd foarte fierbinte, iar apoi sînt lăsate libere. Setea aprigă le sporeşte deopotrivă agerimea, simţurile. De îndată ce se deschide uşa grajdului, vezi caii şi catîrii, dar mai ales catîrii, care-s

220 mai inteligenţi şi adulmecă mai bine decît caii, cum galopează prin savane. Cu cozile ridicate, cu capul aruncat pe spate, fug împotriva vîntului, oprindu-se uneori brusc, de parcă ar cerceta locul, dar nu atît cu privirea, cît cu mirosul. Un nechezat prelung vesteşte, în fine, că în direcţia către care se îndreaptă se află mult rîvnita apă. Caii născuţi în savane care s-au zbenguit multă vreme liberi, în hergheliile care hoinăresc încoace şi încolo, sînt mai repezi în mişcări şi ajung mai uşor la ţintă decît aceia care vin de pe coastă şi se trag din cai îmblînziţi. La majoritatea animalelor, ascuţimea simţurilor scade în captivitate.

Ne-am luat şi noi după catîri ca să ajungem la una dintre bălţile din care se scotea aici apa, cu care ne şi „stinsesem" deja setea. Eram acoperiţi de praf, arşi de vîntul ce antrena firicele de nisip care ne frigea pielea, mai puternic decît razele soarelui. Tînjeam după o baie, dar n-am găsit decît o baltă mare cu apă stătută, înconjurată de palmieri. Apa era tulbure, însă, spre mirarea noastră, era mai rece decît aerul. Deprinşi, în cursul călătoriei noastre, să ne scăldăm ori de cîte ori ni se oferea prilejul, uneori de mai multe ori pe zi, n-am stat mult pe gînduri şi am sărit în lac. Dar abia ne cuprinsese binefăcătoarea senzaţie de răcoare, cînd un zgomot care venea de pe malul celălalt ne-a făcut să ieşim repede din apă. Era un crocodil care se îngropa în mîl...

Ne depărtasem mai mult de un kilometru de gospodărie, dar la întoarcere după un drum de o oră tot nu ajunsesem la fermă. Tîrziu ne-am dat seama că de fapt apucasem într-o direcţie greşită. Părăsisem gospodăria la căderea nopţii, înainte de apariţia stelelor şi pătrunsesem direct în savană. Aveam la noi un compas cu care ne puteam orienta uşor şi după poziţia constelaţiei Crucea Sudului, dar toate acestea nu ne ajutau cu nimic, pentru că nu eram siguri dacă la plecare o luasem spre răsărit sau spre sud. La un moment dat am vrut să ne întoarcem la lacul în care ne îmbăiasem, dar am mers trei sferturi de oră fără să-l găsim. Adesea ni se părea că vedem focuri la orizont. Erau stelele care răsăreau şi a căror mărime era exagerată de prezenţa vaporilor de apă din atmosferă. După ce am rătăcit în dreapta şi în stînga prin savană, ne-am hotărît să ne aşezăm sub un palmier, într-un loc uscat, acoperit cu iarbă scurtă, căci europenii nou veniţi se tem totdeauna mai mult de şerpii de apă decît de jaguari. Nu puteam să sperăm că ghizii noştri ne vor căuta, înainte de a-şi fi preparat hrana şi de a se fi ospătat. Cînd însă credeam că situaţia devenise mai îngrijorătoare, auzirăm ropot îndepărtat de copite, care

părea că se îndreaptă către noi. N-a trecut mult şi în faţa noastră apăru un indian înarmat cu o lance, care se întorcea de la „Rodeo", adică de la o expediţie de strîngere a vitelor într-un loc anumit. Cînd a dat cu ochii de doi albi, care pretindeau că s-au rătăcit, a rămas un timp pe gînduri, crezînd că este un şiretlic din partea noastră. Ne-am căznit mult să-i inspirăm încredere şi în cele din urmă s-a învoit, în sfîrşit, să ne conducă înapoi la fermă, unde n-a intrat, ci şi-a continuat drumul mai departe, în trap.

Văzîndu-ne ghizii, ne-au asigurat că tocmai începuseră să se îngrijoreze de soarta noastră şi, ca să justifice această îngrijorare, au pomenit despre o mulţime de oameni care s-au rătăcit în llanos-uri şi au fost găsiţi într-o stare de epuizare completă. Este limpede că primejdia poate fi mare atunci cînd te rătăceşti foarte departe de orice locuinţă omenească sau dacă, aşa cum s-a întîmplat în ultimii ani, eşti atacat şi jefuit de tîlhari şi apoi legat de trunchiul unui palmier.

Ca să ne ferim de arşiţa zilei, am pornit la drum la ora două noaptea, sperînd să ajungem înainte de amiază la Calabozo, orăşel cu un comerţ viu, aşezat în mijlocul llanos-ului. Peisajul era mereu acelaşi. Lună nu era, dar mulţimea de stele care împodobesc cerul Sudului luminau drumul. Aerul proaspăt al nopţii care învăluia cîmpia, foşnetul ierbii, care la o anumită înălţime se aude totdeauna, toate acestea ne creau senzaţia că eram pe mare. Curînd, la orizont, a apărut discul soarelui, a cărui imagine era dublă, datorită fenomenului de refracţie.

Răsăritul soarelui marchează şi în cîmpie timpul cel mai răcoros al zilei. Termometrul nu arăta mai puţin de 27,5°C. În llanos, pămîntul care nu este niciodată umbrit absoarbe atîta căldură, încît, în ciuda radiaţiei nocturne spre un cer fără nori, pămîntul şi aerul nu se pot răcori destul în răstimpul de la miezul nopţii pînă la răsăritul soarelui. Către prînz, prin încălzirea diferită a pămîntului şi aerului a apărut fenomenul de miraj. Imaginea era întotdeauna trasă în sus, dar nu inversată. Adesea ni se părea că vedeam în zare movile funerare şi turnuri, care dispăreau din cînd în cînd, fără ca să ne putem da seama de adevărata lor înfăţişare. Probabil că erau grămezi de pămînt, mici ridicături, aşezate dincolo de cîmpul vizual. Nu mai vorbesc de întinderile lipsite de vegetaţie, care apăreau ca mări întinse, cu suprafaţa vălurită.

După răsăritul soarelui, cîmpia a prins viaţă. Animalele care îşi petrecuseră noaptea pe malul bălţilor sau sub pîlcurile de *Murichi* şi *Rhopala* se strîngeau acum în cirezi şi herghelii. Cai, catîri şi vite

trăiau aici nu chiar sălbatici, dar în libertate, fără grajduri trainice, lipsindu-se uşor de grija şi ocrotirea omului. În aceste zone fierbinţi, taurii au un temperament mai potolit, deşi sînt de rasă spaniolă, ca şi cei de pe platourile reci din Quito. Aici, călătorul nu riscă niciodată să fie urmărit şi atacat, de ei, aşa cum ni s-a întîmplat adesea în timp ce cutreieram celălalt versant al Cordilierilor. În apropierea oraşului Calabozo, am văzut turme de căprioare, care păşteau liniştite alături de cai şi de vite. Li se spune aici *matacani*. Carnea lor este foarte gustoasă. Sînt ceva mai mari decît căprioarele noastre şi seamănă cu căpriorul cu blana foarte netedă, cafenie deschisă, stropită cu alb. După coarne păreau să aibă doi ani. Nu erau fricoase. În cete de 30—40, am zărit şi cîte un exemplar complet alb.

Întinderile pe care le-am cutreierat sînt acoperite mai ales cu ierburi : *Killingia, Cenchrus, Paspalum.* În anotimpul acela erau înalte de numai 23—26 de centimetri. Printre ele se amestecau unele dicotiledonate, ca *Turnera,* specii de nalbă, şi, ceea ce era foarte curios, mimoze mici, cu frunze sensibile. La răsărit, în llanos-urile de la Cari şi Barcelona, se vedeau înălţîndu-se dintre ierburi, una cîte una, *Cypura* şi *Craniolaria,* cu minunata lor floare albă, lungă de 16—21 de centimetri. Păşunea este mai grasă nu numai lîngă rîurile care se revarsă adesea, ci peste tot unde cresc în pîlcuri dese palmierii. Locurile complet lipsite de pomi sînt cele mai neroditoare. Palmierul llanos-urilor, *Palma de Cobija (Corypha tectorum)* nu dă o umbră prea deasă. Acest palmier are frunze foarte mici, îndoite, palmate, iar cele mai joase sînt mereu uscate. Ne-a surprins faptul că aproape toate trunchiurile lor erau la fel de mari, de vreo şapte-opt metri, cu diametru de 21—26 centimetri la baza trunchiului. În natură sînt puţine specii de palmieri în număr atît de mare. Dintre miile de arbori încărcaţi cu fructe în formă de măslină am găsit cam o sută fără rod. Oare nu cumva între copacii cu floare hermafrodită apar şi unele cu flori unisexuate. Llaneroşii, locuitorii cîmpiei, atribuie acestor pomi de înălţime mică o vîrstă de mai multe secole. Creşterea lor este aproape imperceptibilă. Nu-ţi dai seama de ea nici la răstimp de 20—30 de ani. Palmierii aceştia dau, de altfel, un lemn foarte bun pentru construcţie, el este atît de dur, încît abia poţi să baţi în el un cui. Frunzele îndoite în evantai servesc la acoperirea colibelor risipite prin savane şi aceste acoperişuri durează peste 20 de ani. Îndoind capetele peţiolurilor, frunzele devin mai rezistente. Dar ele se bat mai întîi între doi bolovani ca să se îndoaie fără să se rupă.

Palmierul *Corypha* mai apare şi în grupuri *(palmares)*, unde alături de el creşte şi un copac din familia proteaceelor, pe care indigenii îl numesc *Chaparro*, o specie nouă de *Rhopala*, cu frunze dure, care zornăie în bătaia vîntului : crîngurile mai mici de *Rhopala* se numesc *chaparrales*. Nu este greu de înţeles de ce într-o cîmpie întinsă, unde cresc numai două-trei specii de arbori, *Chaparro*, care dă umbră, trece drept un copac foarte preţios. La sud de Guayaval predomină alţi palmieri, mai ales *Piritu (Bactris speciosa)* şi *Murichi (Mauritia flexuosa)*. Acesta este sago-ul Americii. El dă făină, vin, fibre pentru împletirea hamacurilor, a coşurilor, a plaselor şi a hainelor. Fructele lui în forma conurilor de brad, acoperite cu solzi, au un gust asemănător cu al merelor ; coapte sînt galbene pe dinăuntru şi roşii pe dinafară. Maimuţele urlătoare le mănîncă cu mare poftă, iar guaranii, a căror existenţă este condiţionată de acest palmier, pregătesc din fructe o băutură fermentată, acrişoară, foarte înviorătoare. Palmierul acesta cu frunze mari, strălucitoare, dispuse în evantai, rămîne verde şi în anotimpul cel mai uscat. Cînd îl priveşti, palmierul îţi dă senzaţia unei răcori plăcute ; cînd îl vezi încărcat cu fructele lui solzoase, contrastează puternic cu Palma de Cobija, al cărui frunziş este veşnic cenuşiu şi prăfuit.

În drumul nostru peste „mesa" de lîngă Calaboze, am suferit amarnic din pricina căldurii. Temperatura aerului creştea simţitor, de îndată ce se pornea să bată vîntul. Aerul era plin de praf şi în timpul rafalelor termometrul urca la 40—41°C. Înaintam încet, căci ar fi fost periculos să lăsăm în urmă catîrii care ne cărau instrumentele. Ghizii ne-au sfătuit să introducem în pălării frunze de *Rhopala*, pentru a atenua efectul razelor solare asupra părului şi creştetului. Lucrul acesta ne-a adus uşurare şi ne bucuram mai cu seamă atunci cînd aveam la îndemînă frunze de *Pothos* sau din altă specie de *Arum*.

Călătorind prin aceste cîmpii fierbinţi, se naşte de la sine întrebarea dacă ele au fost aşa dintotdeauna sau dacă şi-au pierdut vegetaţia cu timpul. Stratul actual de argilă este, într-adevăr, foarte subţire. Indigenii sînt de părere că înaintea venirii spaniolilor, *palmares*-urile şi *chaparrales*-urile (crîngurile mici de palmieri şi *Rhopala)* au fost mai mari şi mai dese. De cînd llanos-urile sînt locuite şi populate cu vite sălbăticite, ele sînt adesea incendiate, ca să se îmbunătăţească păşunile. O dată cu ierburile ard şi grupurile de arbori. Pe de altă parte, chiar şi primii cuceritori descriu cîmpiile ca pe nişte savane, în care nu vezi decît cer şi pămînt.

La Calabozo am fost primiţi cu ospitalitate în casa administratorului domeniului Don Miguel Cousin. Pe atunci oraşul, aşezat între rîurile Guarico şi Uritucu, nu avea decît 5 000 de locuitori, dar buna lor stare era în evidentă creştere. Averea majorităţii locuitorilor consta din turme, lăsate în grija unor arendaşi, aşa-numiţi *hateros*, de la *hato*, care în limba spaniolă înseamnă casă, sau gospodărie cu păşune. Populaţia răspîndită prin llanos-uri se îngrămădeşte în anumite puncte mai cu seamă în jurul oraşelor. Astfel şi în jurul oraşului Calabozo se dezvoltaseră pînă atunci cinci sate sau misiuni. Se socotea că pe păşunile din apropierea oraşului se aflau 98 000 de vite. Este foarte greu să apreciezi exact numărul vitelor din cirezile de pe llanos-urile de la Caracas, Barcelona, Cumana şi Guyana Spaniolă. Se pare că în pampasurile de la Buenos Aires trăiesc 12 000 000 de cornute şi 3 000 000 de cai.

Proprietarii marilor domenii de pe llanos-urile de la Caracas nu ştiu nici ei singuri cîte capete de vite posedă. Ei ştiu numai cîte animale tinere se înseamnă anual cu litera sau cu semnul prin care se deosebesc turmele. Zona sudică, numită în mod obişnuit *Llanos de arriba* [1], este deosebit de bogată în catîri şi cornute. Dar cum pe acolo păşunile sînt, în general, mai slabe, înainte de vînzare vitele trebuie mînate pe alte cîmpii, pentru îngrăşare. Caii din savane se trag din frumoasa rasă spaniolă şi nu sînt mari. De obicei, au o culoare brună închisă, ca majoritatea animalelor sălbatice. Ameninţaţi de inundaţii, chinuiţi de sete, pradă înţepăturilor de insecte sau muşcăturilor unor lilieci mari, caii aceştia au un trai aspru. Calităţile lor bune se arată numai după ce s-au bucurat cîteva luni de îngrijirea omului.

Cel mai mult ne-au preocupat la Calabozo ţiparii, care sînt aparate electrice vii.

Spaniolii cuprind în denumirea *tembladores* (tremurători) toţi peştii electrici. În Marea Antilelor, pe coastele Cumanei, trăiesc asemenea peşti. Guaykerii, pescarii cei mai iscuşiţi şi mai harnici din regiunea aceea, ne-au adus un peşte, care, cum spuneau ei, le înţepenea mîinile. Era un calcan electric foarte vioi. Cu toate acestea, şocurile electrice pe care le-am primit de la el erau destul de slabe. Alţi *tembladores*, adevăraţi gymnoţi sau ţipari electrici, apar în Rio Colorado în Guarapiche şi în diferite pîraie mici de pe pămîntul misiunilor indienilor chaymas. Ei sînt destul de numeroşi în apele fluviului Orinoco, fluviului Amazoanelor sau Meta, dar se prind greu

[1] Llanos-ul de sus.

din cauza curentului puternic ce-l emit şi a adîncimii apei. Indienii 225
le simt adesea şocurile electrice, cînd se scaldă sau înoată în rîu, dar rareori le este dat să-i vadă. În llanos, mai cu seamă în apropierea de Calabozo, gymnoţii sînt foarte frecvenţi în locurile cu ape stătătoare şi în afluenţii fluviului Orinoco. Am fi dorit să începem mai repede experienţele cu aceste vietăţi, dar teama de şocurile ţiparului este atît de exagerată în rîndul localnicilor, încît n-a fost posibil în trei zile să obţinem nici măcar unul, deşi promisesem indienilor cîte doi piaştri pentru fiecare peşte mare şi vînjos. Sfiala aceasta a indienilor ni s-a părut cu atît mai curioasă cu cît ei susţineau că dacă mesteci tutun, poţi să pui lesne mîna pe peşte şi nu ţi se întîmplă nimic. Povestea aceasta despre influenţa tutunului asupra electricităţii animale este tot atît de răspîndită pe continentul sud-american, ca acea credinţă a marinarilor că usturoiul şi seul influenţează acul magnetic.

Plictisiţi de atîta aşteptare şi după ce experienţele pe un *Gymnot* viu, dar foarte extenuat, pe care îl prinsesem, ne dăduse rezultate foarte neconcludente, ne-am hotărît să plecăm la Cano de Bera, ca să facem cercetările în aer liber, în imediata vecinătate a apei. În dimineaţa zilei de 19 martie ne-am îndreptat, aşadar, spre sătucul Rastro de Abaxo, de unde cîţiva indieni ne-au condus la un pîrîu, care în anotimpul secetos devine o baltă împrejmuită cu arbori frumoşi — *Clusia, Amyris* şi mimoze cu flori parfumate. Gymnoţii se prind foarte greu cu plasa. Peştele acesta peste măsură de zvăpăiat se îngroapă în mîl asemenea şerpilor. Puteam să folosim rădăcinile de *Piscidia erithryna,* de *Jacquinia armillaris* sau ale cîtorva specii de *Phyllanthus,* care au proprietatea ca, aruncate în apă, să ameţească sau să amorţească peştii. Acest procedeu numit *barbasco* nu voiam totuşi să-l aplicăm, fiindcă el ar fi slăbit forţele gymnoţilor. Atunci indienii au găsit altă soluţie : pescuitul cu cai. Nu prea ne dădeam seama cum s-ar putea practica acest soi de pescuit. N-a durat mult şi ghizii noştri s-au întors cu aproape treizeci de cai şi catîri neîmblînziţi, pe care abia-i prinseseră. Cum i-au adus, i-au şi gonit în apă.

Larma neobişnuită a tropotului de copite goneşte peştii din mîl şi-i aţîţă la atac. Ţiparii negricioşi şi galbeni, asemănători cu şerpii de apă, înoată în toate direcţiile la suprafaţa apei, înghesuindu-se sub burţile cailor şi ale catîrilor. Lupta dintre aceşti adversari cu o constituţie atît de deosebită este interesant de urmărit. Înarmaţi cu beţe lungi şi subţiri de trestie şi cu harpoane, indienii se înşiră într-un rînd strîns în jurul lacului ; unii se caţără pe copacii, ale

căror ramuri se apleacă mult peste apă. Cu ţipete sălbatice şi cu beţe ei gonesc înapoi caii care vor să se refugieze pe mal. Ameţiţi de gălăgie, ţiparii se apără prin repetate descărcări ale bateriilor lor electrice. Multă vreme se pare că victoria va fi a lor. Cîţiva cai se dau bătuţi după atîtea şocuri electrice, iar unii ameţiţi chiar se scufundă. Alţii, purtînd o groază sălbatică în ochi se ridică din apă, sforăind, cu coamele în vînt. Încearcă să scape de furtuna care-i potopeşte, dar indienii îi gonesc înapoi în apă. Cîţiva, dacă reuşesc să scape de sub vigilenţa aprigă a pescarilor, ajung la mal, unde se împiedică la fiecare pas şi se aruncă pe nisip, morţi de oboseală, cu mădularele încremenite de şocurile electrice ale gymnoţilor.

N-au trecut nici cinci minute şi doi cai s-au înecat. Ţiparul lung de 1,6 metri se lipeşte de burta calului şi îi provoacă şocuri electrice care-i ating deodată inima şi intestinele. Acest peşte acţionează mai puternic asupra unui cal decît asupra omului. Fără îndoială că acei cai au murit nu pentru că şocul electric ar fi fost prea puternic, ci, pentru că s-au înecat ; ei nu s-au mai putut ridica din apă în învălmăşeala luptei.

Credeam la un moment dat că toţi caii angajaţi în pescuitul acesta se vor prăpădi unul după altul. Dar, de la o vreme, ardoarea bătăliei se potoli şi gymnoţii sleiţi au încercat să se risipească. Le trebuia acum o linişte îndelungată şi o hrană îmbelşugată, pentru a înlocui pierderea forţei galvanice irosite. La rîndul lor, catîrii şi caii manifestă mai puţină groază, coama lor nu se mai zbîrleşte, privirea lor este mai calmă. Gymnoţii înoată fără ţintă pe lîngă malul lacului. Acum este momentul să fie prinşi cu harpoane mici, fixate de funii lungi. Cînd funiile sînt bine uscate, indienii nu simt nimic la tragerea peştilor pe uscat. În puţine minute aveam cinci ţipari mari, majoritatea doar uşor răniţi. Seara au mai fost prinşi şi alţii în acelaşi mod.

Apele în care trăiesc de obicei ţiparii electrici au o temperatură de 26—27°C. Se pare că în ape mai reci forţa lor electrică scade. Gymnotul este cel mai mare peşte electric. Am măsurat cîţiva care aveau 1,7—1,72 metri. Indienii pretindeau că au văzut exemplare şi mai mari. Un peşte de 1,23 metri a cîntărit cinci kilograme. Diametrul corpului poate atinge nouă centimetri. Gymnoţii din Cerro de Bera sînt chiar drăguţi, de un verde măsliniu. Partea inferioară a corpului este galbenă-roşcată ; pe spate, de la cap pînă-n vîrful cozii, se înşiră simetric două rînduri de pete mici, galbene. Fiecare pată încercuieşte un canal excretor. Pielea animalului este acoperită

tot timpul cu o mucozitate, despre care Volta a arătat că ar conduce electricitatea de 20—30 de ori mai bine decît apa pură. De altfel este curios că nici unul dintre peştii electrici, care au fost descoperiţi pînă astăzi în toate colţurile lumii, nu este acoperit cu solzi.

Nu te poţi expune fără primejdie şocurilor electrice ale unui gymnot foarte mare şi cumplit întărîtat. Dacă te loveşte întîmplător, înainte de a-l fi rănit tu sau de a-l fi obosit printr-o urmărire îndelungată, durerea şi amorţeala sînt atît de puternice, încît nici nu-ţi poţi da seama de natura senzaţiilor. Nu-mi amintesc să fi simţit, prin descărcarea unei mari butelii de Leyda, o zguduire atît de puternică ca atunci cînd am pus, din nebăgare de seamă, ambele picioare pe un gymnot, care abia fusese scos din apă. Toată ziua am simţit dureri mari în genunchi şi aproape în toate articulaţiile. Calcanul şi ţiparul electric provoacă o zvîcnire a tendoanelor pînă la cot. La fiecare şoc ţi se pare că simţi în tine o vibraţie, care ţine două-trei secunde, apoi urmează o amorţire dureroasă. În limbajul expresiv al tamanakilor, peştetele electric se numeşte *Arimna*, adică „cel ce răpeşte mişcarea".

În Guyana Olandeză ţiparii treceau pe vremuri drept remedii împotriva paraliziilor. În coloniile spaniole prin care am umblat n-am auzit vorbindu-se despre această metodă, dar un lucru este sigur : după patru ore de experienţe cu gymnoţii, Bonpland şi cu mine am fost cuprinşi de o slăbiciune musculară, de dureri articulare, în general, aveam o stare foarte proastă. Toate acestea au durat pînă în dimineaţa zilei următoare.

În timp ce pentru naturaliştii europeni ţiparii sînt un obiect de predilecţie şi de studiu, aici ei sînt temuţi şi urîţi de indigeni. Carnea lor musculoasă este gustoasă, dar corpul este în mare parte alcătuit din organul electric, iar acesta este unsuros şi are un gust neplăcut ; de aceea şi se separă cu mare grijă de rest. În plus, lor li se atribuie faptul că în mlaştinile şi lacurile din llanos sînt atît de puţini peşti. Ţiparii omoară mult mai mulţi peşti decît pot mînca. Indienii ne-au povestit că dacă prind în năvoade foarte solide crocodili tineri de-a valma cu ţipari electrici, aceştia din urmă nu prezintă nici o rană, pentru că îi amorţesc pe crocodili înainte ca ei să le poată face vreun rău. Toţi locuitorii apelor fug de tovărăşia ţiparului electric. Şopîrlele, broaştele ţestoase şi broaştele obişnuite caută să se ascundă în mlaştini, în care nu sînt ţipari. La Uritucu oamenii au fost nevoiţi să schimbe direcţia unui drum, deoarece ţiparii electrici se înmulţiseră

 atît de tare într-un rîu, încît omorau în fiecare an o mulțime de catîri care treceau apa prin vad, încărcați cu poveri.

La 24 martie părăseam orașul Calabozo, foarte satisfăcuți de rezultatele obținute acolo cu ocazia experiențelor făcute într-un domeniu atît de important din punct de vedere fiziologic. În plus reușisem să fac și observații astronomice valoroase, constatînd spre surprinderea mea că hărțile indicau și pentru aceste locuri date eronate prezentînd diferențe de latitudine de un sfert de grad.

În drumul nostru prin sudul llanos-urilor am găsit, datorită secetei îndelungate, solul mai prăfuit, mai lipsit de vegetație și mai crăpat de arșiță ca în alte locuri. Treptat au dispărut și palmierii. De la ora 11 și pînă la apusul soarelui, termometrul arăta 34—35°C. La înălțimea de 2,6—2,9 metri de sol, aerul părea liniștit, dar mai jos se formau vîrtejuri de praf, stîrnite de micii curenți de aer, care circulă la suprafața solului. Către ora patru seara, am întîlnit în savană o tînără indiană. Părea să aibă doisprezece-treisprezece ani. Sta culcată pe spate ; ochii, nasul și gura îi erau pline de praf, horcăia și era sleită de oboseală și de sete. Nu putea să răspundă la întrebări. Lîngă ea, răsturnată, zăcea o ulcică pe jumătate plină cu nisip. Din fericire aveam cu noi un catîr, care căra apa. Am readus-o în simțiri, spălînd-o pe față și forțînd-o să bea cîteva picături de vin. La început părea că se teme de atîta lume, dar încet-încet s-a liniștit și a vrut să vorbească cu ghizii noștri. Zicea că după poziția soarelui crede că stătuse așa leșinată mai multe ceasuri. N-am reușit s-o convingem să încalece pe unul dintre catîrii noștri. Nu dorea să se întoarcă la Uritucu. Slujise la una din gospodăriile vecine și fusese izgonită de stăpînii ei pentru că, în urma unei boli lungi, nu mai putea să muncească atît de mult ca înainte. Amenințările și rugămințile noastre au fost zadarnice. Insensibilă în fața durerii, la fel ca toți ceilalți indieni, preocupată doar de prezent, fără teamă pentru primejdiile viitoare, ținea morțiș la hotărîrea ei de a merge la una din misiunile indiene din jurul orașului Calabozo. I-am vărsat nisipul din ulcică și i-am umplut-o cu apă. Fetița și-a continuat apoi drumul prin stepă și nici nu încălecasem bine cînd un vîrtej de praf a răpit-o privirilor noastre.

Noaptea a trebuit să trecem prin Rio Uritucu, în care trăiesc foarte mulți crocodili, deosebit de sălbatici. De pildă, am fost preveniți să nu lăsăm cîinii să se adape la rîu, căci adesea crocodilii ies din apă și urmăresc cîinii pe mal. Atîta îndrăzneală ne miră, cu atît mai mult cu cît la 27 de kilometri, în Rio Tisnao, crocodilii sînt

destul de timizi şi de nevătămători. Şi gazdei noastre din Calabozo, Don Miguel Cousin i se întîmplase ceva curios. Dormea cu un prieten al lui sub un şopron pe o bancă acoperită cu piele, cînd dimineaţa în zori a fost trezit de lovituri violente, întovărăşite de mult zgomot. Bulgării de pămînt pocneau ca aruncaţi din praştie. N-a durat mult şi de sub bancă a ţîşnit un crocodil tînăr, de 60—90 de centimetri. S-a repezit la un cîine, care dormea pe prag, dar din cauza vitezei, nu l-a nimerit. A zbughit-o atunci spre mal şi s-a zvîrlit în apă. Oamenii miraţi de aşa întîmplare au examinat pămîntul de sub „barbacoa" (locul de dormit) şi atunci curioasa aventură s-a lămurit imediat. Pămîntul, un mîl uscat, în care crocodilul îşi făcuse somnul de vară, era scormonit destul de adînc. În timpul secetelor mari de aici mulţi crocodili cad în această stare. Pe al nostru îl trezise larma oamenilor şi a cailor, poate şi mirosul cîinelui. Coliba aşezată pe malul unui lac stătea o parte din an sub apă, încît probabil că tînărul crocodil se vîrîse în vremea inundaţiilor în acest loc, din care l-a văzut Don Miguel ieşind. Indienii găsesc adesea, în aceeaşi stare de amorţeală, şerpi boa imenşi, numiţi de ei *uji* sau şerpi de apă. Se spune că pentru a-i trezi, trebuie să-i aţîţi sau să-i stropeşti cu apă. Şerpii boa după ce sînt omorîţi sînt suspendaţi deasupra pîrîului ; după putrezire rămîn libere tendoanele musculaturii dorsale, din care la Calabozo se pregătesc strune de ghitară foarte bune, mult mai bune decît cele preparate din intestinele maimuţelor urlătoare.

Vedem, prin urmare, că în llanos seceta şi arşiţa au asupra animalelor şi asupra plantelor acelaşi efect ca şi gerul. Reptilele, mai ales crocodilii şi şerpii boa, leneşe din fire, nu părăsesc bucuros bălţile, în care au găsit apă la revărsarea rîurilor. Cu cît seacă aceste bălţi, cu atît ele se afundă mai mult în mîl, căutînd umezeala, care le menţine flexibile pielea şi carapacele. În starea aceasta de linişte, le cuprinde amorţeala. Probabil că în timpul acesta este întreruptă legătura cu exteriorul. Oricît de redusă ar fi cantitatea de aer care pătrunde, aceasta este suficientă pentru a întreţine procesul respirator al unei reptile care are saci de aer deosebit de mari, nu face nici un fel de efort muscular şi la care aproape toate procesele vitale au stagnat. Temperatura mîlului expus razelor solare este probabil de peste 40°C în medie.

La 25 martie am ajuns în acea zonă a llanos-ului din Caracas cu relieful cel mai plan — Mesa de Pavones. Aici lipsesc complet palmierii *Corypha* şi *Muriche*. Cît vezi cu ochii nu se află nimic

 care să atingă măcar 40 de centimetri înălțime. Aerul este curat, cerul de un albastru închis, dar orizontul este marcat de o lumină palidă, gălbuie, care se datora, fără îndoială, cantității însemnate de nisip ce plutea în aer. Am întîlnit cirezi mari și cu ele stoluri de păsări negre, cu un luciu măsliniu, care se țin după vite. Le-am văzut adesea cocoțate pe spinarea vacilor, căutînd tăuni și alte insecte. Asemenea multor păsări din aceste pustietăți, ele se tem atît de puțin de om, că adesea copiii le prind cu mîna. În văile din Aragua, unde ele sînt foarte numeroase, se așezau ziua în amiaza mare pe hamacurile noastre, chiar și cînd eram culcați în ele.

Între Calabozo, Uritucu și Mesa de Pavones, oriunde pămîntul a fost răscolit de mîna omului pe adîncimea de cîteva picioare, se poate observa structura geologică a llanos-urilor. Pe o suprafață de cîteva mii de mile pătrate se întinde o gresie roșie.

După ce am rătăcit încoace și încolo multă vreme pe întinderile pustii ale Mesei de Pavones, fără să găsim urma vreunei poteci, ne-am trezit, spre bucuria noastră, în fața unei gospodării izolate, împrejmuite de grădini și de mici iazuri cu apă limpede. Tufe de azedarac creșteau în jurul copacilor *Icaque*, grei de rod. După o bună bucată de drum, am înnoptat în sătucul San Geronimo del Guayaval, fondat de misionarii din ordinul capucinilor. Satul se află pe malul rîului Guarico, afluent al rîului Apure. L-am vizitat pe preot. Locuia în biserică pentru că încă nu se construise casa parohială. Tînărul preot ne-a primit foarte amabil și ne-a dat toate lămuririle necesare. Satul, sau, ca să folosim expresia oficială a călugărilor, misiunea, lui nu era ușor de guvernat. Fondatorul nu fusese pretențios la primirea coloniștilor. Se stabiliseră la Guayaval mulți vagabonzi, numai pentru că locuitorii unei misiuni ies de sub autoritatea administrației laice. Ca și în Noua Olandă (Australia), aci se poate conta pe coloniști buni numai în a doua sau a treia generație.

Am trecut rîul Guarico și am înnoptat în savană, la sud de Guayaval. Ca de obicei, deasupra hamacurilor noastre au plutit mare parte din noapte, lilieci imenși, probabil din neamul *phylostomilor*. Ne așteptam, în fiecare moment, să-și înfigă ghearele în fețele noastre. Dimineața, devreme, ne-am continuat drumul prin regiuni joase, adesea inundate. În anotimpul ploilor se circulă între Guarico și Apure cu barca, așa ca pe un lac. La 27 martie am ajuns la San Fernando, centrul capucinilor din provincia Varinas. Cu aceasta am ajuns la capătul călătoriei noastre prin cîmpii, căci lunile aprilie, mai și iunie le vom petrece pe apă.

Capitolul 18

SAN FERNANDO DE APURE. MEANDRELE ŞI BIFURCĂRILE RÎURILOR APURE ŞI ARAUCA. CĂLĂTORIE PE RÎUL APURE

Prin a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, marile rîuri Apure, Payara, Aracua şi Meta nu erau cunoscute nici cu numele. Se ştia mai puţin despre ele decît în secolele anterioare, cînd Felipe de Urre şi cuceritorii de la Tocuyo străbăteau llanos-urile ca să caute, dincolo de Apure, marele oraş Dorado şi bogata ţară Omaguas, Tombouctul noului continent. Expediţiile îndrăzneţe dispuneau de un echipament complet de război. Armele, sortite să apere pe noii colonişti, erau mereu întoarse împotriva nenorociţilor băştinaşi. Cînd aceste vremuri de violenţă şi de mizerie generală au făcut loc unor timpuri mai paşnice, două triburi mai puternice de indieni, cabrii şi caraibii, de pe Orinoco, au devenit stăpînii acestei ţări, pe care acum n-o mai pustiau conchistadorii. De atunci nu li s-a mai îngăduit să se aşeze la sudul stepelor decît călugărilor săraci. Coasta Venezuelei a rămas izolată, iar cuceririle lente ale misionarilor iezuiţi nu se făceau decît de-a lungul fluviului Orinoco. Aceşti călugări pătrunseseră dincolo de Atures şi Maypures, într-o vreme cînd capucinii andaluzi, porniţi de pe coastă şi din cîmpia Aragua, abia atinseseră cîmpiile din Calabozo. Este aproape de necrezut că oraşul San Fernando de Apure, care în linie dreaptă se află doar la 225 de kilometri de zona cu cea mai mare densitate a populaţiei din regiunea de coastă a Caracasului, a fost fondat abia în anul 1789. Ni s-a arătat un document vechi cu o serie de picturi reuşite. Era actul de fondare a orăşelului. El sosise de la Madrid la cererea călugărilor, într-o vreme cînd aici nu existau decît cîteva colibe de trestie în jurul unei cruci

mari. Cum atît misionarii, cît şi autorităţile laice superioare au interesul de a prezenta în Europa truda depusă de ei pentru propăşirea culturii şi a populaţiei provinciilor de peste mare într-o lumină cît mai exagerată, se întîmplă adesea ca în listele noilor cuceriri să fie trecute nume de sate şi oraşe, mult timp înainte de adevărata lor întemeiere.

San Fernando are o aşezare favorabilă pentru a putea face comerţ, găsindu-se lîngă un rîu mare, navigabil, aproape de confluenţa cu altul, care traversează întreaga provincie Varinas. Toate produsele acestei provincii, piei, cacao, bumbac şi indigo, trec prin acest oraş, către gura fluviului Orinoco. În anotimpul ploios, vase mari urcă de la Angostura la San Francisco (Fernando ?). Altele se îndreaptă pe rîul Santo Domingo spre Torunos, portul oraşului Varinas. În anotimpul acela, rîurile se revarsă şi între Apure, Capanaparo şi Sinaruco se formează atunci un adevărat labirint de braţe, răspîndit pe o suprafaţă de 8 100 kilometri pătraţi. În bazinul acesta, pe vremea ploilor, apa formează un strat gros de 4—4,5 metri, acoperind cîmpiile şi prefăcîndu-le într-un lac imens. Satele şi fermele, care sînt aşezate în zonele unde apa lacului este mai puţin adîncă, stau numai cu 0,6 pînă la 1 metru deasupra apei. Totul aminteşte de inundaţiile din Egiptul inferior. Revărsarea rîurilor Apure, Meta şi Orinoco este şi ea legată de un timp anumit. În anotimpul ploios, sute de cai, din cei care trăiesc sălbatici, se prăpădesc, pentru că nu mai apucă să ajungă la platourile, sau înălţimile uşor rotunjite ale llanos-urilor. Vezi atunci iepe, urmate de mînji, care înoată o parte din zi prin apă, încercînd să pască vîrfurile firelor de iarbă care apar deasupra apei. Este vremea cînd crocodilii atacă nestînjeniţi ; adesea întîlneşti cai care poartă pe şolduri urmele dinţilor acestor reptile carnivore. Leşurile de cai, catîri şi vaci atrag nenumăraţi vulturi. Zamurii *(Vultur aura)* sînt ibişii acestei regiuni. Comportamentul lor seamănă cu acela al „Găinii faraonilor" ; ei fac locuitorilor din llanos aceleaşi servicii, pe care le face *Vultur perenopterus* egiptenilor.

Ca să evite curenţii puternici şi trunchiurile primejdioase, mînate de apele mari, locuitorii nu îşi conduc canoele prin albia rîului în această perioadă, ci pe cîmpia transformată în lac. E ca şi cum ar străbate un fluviu lat de 90 de kilometri. Rîurile Guarico, Apure, Cabullare şi Arauca formează la 720 de kilometri de coasta Guyanei, acolo unde se varsă în Orinoco, un fel de deltă internă, fenomen care se întîlneşte rar pe pămîntul Lumii Vechi.

Trei zile am stat în orăşelul San Francisco (Fernando ?). Am locuit la un misionar, un capucin foarte înstărit, căruia îi fusesem recomandaţi de episcopul din Caracas. El ne-a tratat cu cea mai mare atenţie şi bunăvoinţă.

San Fernando este vestit pentru arşiţa excesivă care domneşte acolo în cea mai mare parte a anului. Regiunea de vest a llanos-urilor este cea mai toridă, pentru că aerul care ajunge aici a străbătut mai înainte întreaga stepă.

În anotimpul ploios în llanos canicula creşte, mai cu seamă în luna iulie, cînd cerul fiind acoperit, căldura radiată de sol este din nou întoarsă spre pămînt. La umbră, termometrul arată 39—39,5°C. Cu cît ne apropiem de rîurile Portuguesa, Apure şi Apuritos, cu atît aerul se răcorea, datorită evaporării unor mase mari de apă. Lucrul acesta se simţea mai ales dimineaţa, cînd răsărea soarele.

În dimineaţa zilei de 28 martie, înainte de răsăritul soarelui, mă aflam la malul apei, ca să măsor lăţimea lui Apure. Am găsit-o de 411 metri. Tuna din toate părţile. Era prima furtună şi cea dintîi aversă din anotimpul ploios. Împins de vîntul dinspre răsărit, rîul făcea valuri mari, dar curînd vremea s-a liniştit şi de îndată au început să se zbenguiască, în şiruri lungi, la suprafaţa apei, cetacee mari, asemănătoare delfinilor din mările noastre. Înceţi şi leneşi, crocodilii păreau că se tem de apropierea acestor vietăţi gălăgioase, cu mişcări violente şi la apropierea lor am văzut că ei se scufundau. Este foarte curios că cetaceele apar atît de departe de coastă. Spaniolii din misiuni îi numesc tot aşa ca şi pe delfinii de mare, *Toninas*, iar indienii : *orinucua*. Sînt lungi de 1—1,3 metri, iar atunci cînd îşi încovoaie spatele şi lovesc apa de dedesubt cu cozile îşi arată o parte din spinare şi aripioarele dorsale.

În timp ce în jurul nostru tuna, au apărut pe cer nori izolaţi. Termometrul arăta 23,7°C. Se pregătea de furtună ; culoarea cerului din albastru închis devenise cenuşie. Curînd a început o ploaie torenţială. Cînd furtuna s-a potolit, vîntul de vest a risipit norii. În urma evaporării apei de pe sol şi a radierii căldurii primite de la soare, termometrul a coborît la 22°C. Într-o regiune, în care anul este împărţit în două mari jumătăţi — anotimpul uscat şi anotimpul umed, sau, cum spun indienii în limba lor expresivă, în timpul soarelui şi în timpul ploii —, urmărirea fenomenelor meteorologice la trecerea de la un anotimp la altul este de cea mai mare importanţă.

Aspectul cerului, desfăşurarea fenomenelor electrice şi ploaia din 28 martie au vestit începutul anotimpului ploios. Am fost totuşi

234 sfătuiţi ca de la San Fernando de Apure să mai mergem pe la San Francisco de Capanaparo ; apoi, peste rîul Sinatruco să trecem prin San Antonio şi satul otomacilor de curînd întemeiat, pe malul rîului Meta şi să ne îmbarcăm pe Orinoco, ceva mai sus de Carichana. Drumul acesta de ţară trecea printr-o regiune nesănătoasă, bîntuită de friguri. Un arendaş bătrîn, Don Francisco Sanchez, s-a oferit să ne conducă. Ţinuta lui era o dovadă grăitoare a simplităţii oamenilor de aici. Deşi Don Francisco Sanchez avea o avere de peste 100 000 de piaştri, a încălecat desculţ, cu pinteni uriaşi, fixaţi pe picioarele goale.

Ştiind cît este de tristă şi de monotonă vegetaţia llanos-urilor, am preferat drumul mai lung, de pe rîul Apure. Pentru aceasta am ales una dintre pirogile late, pe care spaniolii le numesc *lanchas*. Echipajul era compus dintr-un cîrmaci *(el patron)* şi numai din patru indieni. În cîteva ore s-a ridicat în partea dinapoi o colibă acoperită cu foi de *Corypha*. Era atît de spaţioasă că încăpeau într-însa o masă şi nişte bănci. Acestea din urmă erau făcute din rame de lemn de Brazilia, peste care se întinseseră şi se prinseseră în cuie piei de bou. Citez aceste detalii mărunte, ca să arăt ce bine am dus-o pe Apure, în contrast cu călătoria pe Orinoco, unde aveam nişte canoe înguste şi mizere. În pirogă am luat hrană pentru o lună. La San Fernando am găsit găini, ouă, banane, făină de manioc şi cacao din belşug. Bunul călugăr capucin ne-a dat şi vin de Xeres, portocale şi tamarini ca să ne preparăm băuturi răcoritoare. Era de prevăzut că un acoperiş din foi de palmier se va încălzi peste măsură fiind expus tot timpul zilei razelor verticale ale soarelui, aşa că indienii contau mai puţin pe alimentele procurate de noi decît pe undiţele şi năvoadele lor. Luasem cu noi şi cîteva arme de foc, care pînă la cascade pot fi procurate cu destul de mare uşurinţă. Mai departe, în sud, misionarii nu mai pot utiliza arme de foc din cauza umezelii exagerate a atmosferei. În rîul Apure există foarte mulţi peşti, vaci-de-mare şi broaşte ţestoase. Ouăle broaştelor sînt hrănitoare, dar nu prea plăcute la gust. Malurile sînt populate cu nenumărate cîrduri de păsări. *Pauxi* şi *Guacharaca* ne-au interesat cel mai mult. Ele s-ar putea numi curcanii şi fazanii acestei regiuni. Carnea lor mi-a părut mai tare şi nu atît de albă ca aceea a galinaceelor din Europa, asta pentru că acestea îşi utilizează cu mult mai vîrtos muşchii. Pe lîngă provizii alimentare, unelte de pescuit şi arme, n-am uitat să luăm cu noi cîteva butoiaşe de ţuică, pentru schimbul de mărfuri cu indienii de pe Orinoco.

Am plecat din San Fernando la 30 martie, orele 4 seara, pe o căldură foarte mare. La umbră, termometrul arăta 34°C, deşi vîntul sufla cu furie dinspre sud-est. Din cauza acestui vînt potrivnic, n-am putut ridica pînzele. De-a lungul întregului drum pe Apure, Orinoco şi Rio Negro, ne-a întovărăşit cumnatul guvernatorului provinciei Varinas, Don Nicolas Soto, care abia sosise din Cadiz şi făcuse o excursie la San Fernando. Ca să facă aceste ţinuturi ţintă demnă de setea de cunoaştere a europenilor, s-a hotărît să petreacă, în tovărăşia noastră 74 de zile pe o canoe strîmtă, pe care erau stăpîni ţînţarii. Firea lui spirituală şi amabilă, precum şi buna lui dispoziţie ne-au ajutat să uităm de multe ori greutăţile unei călătorii care nu era lipsită de primejdii. Am trecut de confluenţa cu Apurito şi ne-am îndreptat spre insula cu acelaşi nume, formată de Apure şi de Guarico. Mai jos de Apurito, malul drept al lui Apure este cultivat ceva mai bine decît malul stîng, pe care se văd doar cîteva colibe din trestie şi peţioluri de frunze de palmieri ale indienilor.

Indienii yaruro trăiesc din vînat şi pescuit şi sînt deosebit de îndemînatici la prinderea jaguarilor, astfel că, datorită lor, ajung în satele spaniole pieile cunoscute sub numele de „blăni de tigru". Parte din ei sînt botezaţi, dar nu frecventează nici o biserică creştină. Sînt consideraţi sălbatici, pentru că vor să rămînă independenţi. Alte triburi yaruro trăiesc sub autoritatea misionarilor. Aceşti indieni au cîteva trăsături care îi apropie de unele ramuri ale rasei mongole. Privirea lor este serioasă, ochii mult alungiţi, iar maxilarele şi nasul proeminente. Sînt mai înalţi, mai bruni şi nu atît de îndesaţi ca indienii chaymas. Misionarii laudă calităţile spirituale ale yarurilor, care au constituit cîndva o seminţie puternică şi numeroasă, pe malurile fluviului Orinoco.

În tot timpul călătoriei mele de la San Fernando la San Carlos, pe Rio Negro şi de acolo pînă la oraşul Angostura, mă străduiam, fie că eram în canoe, fie că mă aflam în tabără de noapte, să notez zilnic tot ce mi se părea mai deosebit. Datorită ploilor torenţiale şi a mulţimii de *Moschitos,* care mişunau în aer pe Orinoco şi pe Casiquiare, notele mele prezentau de multe ori goluri, pe care le completam peste cîteva zile. Sub impresia celor văzute, însemnările făcute la faţa locului purtau pecetea adevărului care dă şi celor mai neînsemnate lucruri un farmec deosebit. În pădurile pe care le străbăteam, natura viguroasă trebuia descrisă fără căutări anume, aşa cum ni se înfăţişa ea în toată grandoarea.

De la Diamante încolo se intră într-un domeniu locuit numai de jaguari, crocodili şi chiguiri, o specie mare din genul *Cavia* al lui Linné. Aci am văzut stoluri mari de păsări, care se proiectau pe cer ca nişte nori negricioşi, cu conturul în necontenită schimbare. Rîul se lăţea treptat, din loc în loc, malurile sale fiind împădurite. El forma un canal drept, lat de 290 de metri. Dispoziţia arborilor era foarte curioasă. În faţă, tufe de Sauso *(Hermesia castaneifolia)*, alcătuiau adevărate garduri înalte de 1,3 metri, ce-ţi făceau impresia că sînt tunse de mîna unui grădinar. Înapoia acestui gard viu se întindea o pădurice de *Cedrela,* lemn de Brazilia şi *Guayac.* Palmierii erau destul de rari, numai ici-colo se vedea cîte un trunchi de palmier *Corozo* şi *Piritu* ghimpos. Jaguarii, tapirii şi porcii pecari îşi croiseră drum prin gardul viu de *Sauso,* pentru a veni la rîu să se adape. Cum, în general, ei nu se prea sinchiseau de apropierea vreunei canoe, am avut plăcerea să-i văd mergînd agale pe mal, pînă dispăreau în pădure. Eram faţă în faţă cu o lume nouă, cu o natură sălbatică, neîmblînzită. Curînd s-a arătat pe mal şi jaguarul, frumoasa panteră americană, apoi Hocco *(Crax alector)* cu penaj negru şi cu egretă, călcînd rar, pe lîngă tufişuri. Se perindau prin faţa noastră animale din cele mai variate clase. „*Es como en el Paraiso*" (e ca în paradis) spunea cîrmaciul nostru, un indian bătrîn din misiuni. Şi, într-adevăr, totul aminteşte aci stadiul primitiv al lumii.

Unde malul are o oarecare lăţime, gardul viu de tufe de *Sauso* se depărtează de fluviu. Pe aceste fîşii dintre apă şi pădure se văd crocodili, adesea opt sau zece, culcaţi pe mal. Stau nemişcaţi, unii lîngă alţii, cu fălcile deschise în unghi drept, fără să vădească cel mai mic semn de afecţiune reciprocă aşa cum se întîmplă la animalele care trăiesc în societate. Deîndată ce părăseşte malul, grupul se desparte, cu toate că este probabil format dintr-un mascul şi mai multe femele, căci masculii sînt destul de rari, deoarece se bat unii cu alţii în timpul goanei şi se răpun. Aceste reptile enorme sînt atît de numeroase, încît în fiecare moment vedeam în apă cinci sau şase exemplare, deşi Apure abia începuse să se umfle şi, prin urmare, sute de crocodili stăteau încă îngropaţi în mîl. Cam la ora patru seara ne-am oprit ca să măsurăm un crocodil mort pe care apa tocmai îl zvîrlise pe mal. Avea numai 5,28 metri. Cîteva zile mai tîrziu, Bonpland a găsit un mascul care avea 7,22 metri. Indienii ne-au spus că la San Fernando nu trece nici un an fără ca doi, trei oameni adulţi, mai ales femei, care vin să scoată apă, să nu fie sfîşiaţi pe malul rîului de aceste reptile feroce. În legătură cu

aceasta, ni s-a povestit cum o tînără din Uritucu se salvase din gîtlejul unui crocodil, datorită unui curaj neobişnuit şi a unei rare prezenţe de spirit. De îndată ce s-a simţit apucată, a căutat ochii animalului şi şi-a înfipt cu atîta forţă degetele într-înşii, încît, de durere, crocodilul i-a dat drumul, după ce îi smulsese antebraţul stîng. Deşi pierdea mult sînge indianca a avut puterea să înoate cu mîna cealaltă şi să ajungă la mal. În aceste pustietăţi, unde oamenii se află în luptă continuă cu natura, ei stau de vorbă zilnic despre trucurile cu care poţi să scapi de un jaguar, de un şarpe boa sau *Traga Venado*, de un crocodil. Fiecare procedează după împrejurări. „Ştiam, spunea calm fetiţa din Uritucu, că un caiman îţi dă drumul dacă-i bagi degetele în ochi". Mult timp după întoarcerea mea în Europa, am aflat că şi negrii dinlăuntrul Africii aplicau aceeaşi metodă. 237

Crocodilii din Apure se hrănesc cu porci-de-apă *(Cavia Capybara)* care trăiesc pe lîngă rîu în turme de 50—60 de capete. Aceste animale nenorocite, de mărimea porcilor noştri, nu au nici un fel de armă cu care să se apere. Înoată ceva mai bine decît fug. Pe apă devin prada crocodililor, iar pe uscat îi atacă jaguarii. Aproape că nu înţelegi cum pot să fie atît de numeroşi cînd îi urmăresc doi duşmani atît de puternici. Dar ei se înmulţesc tot aşa de repede ca şi cobaii, care ne-au venit din Brazilia.

Ne-am oprit mai jos de vărsarea lui Cano de la Tigrera, la un cot numit Vuelta del Joval, spre a măsura viteza curentului la suprafaţă. Era de numai 1,13 metri pe secundă. Şi aci ne-am văzut împresuraţi de chiguiri care, atunci cînd înoată, scot capul şi gîtul din apă asemenea cîinilor. Pe malul din faţă, am văzut cu mirare cum un crocodil puternic sta nemişcat în mijlocul acestor rozătoare şi dormea. S-a trezit cînd ne-am apropiat cu piroga şi s-a îndreptat încet spre apă, fără ca chiguirii să se neliniştească. Indienii ne-au explicat această indiferenţă prin prostia animalelor, dar probabil că, dintr-o veche experienţă, chiguirii ştiu că nici un crocodil din Apure sau din Orinoco nu atacă pe mal. Prada pe care vrea s-o apuce trebuie să-i iasă în cale în momentul cînd se aruncă în apă.

La Joval aspectul peisajului devine de o sălbatică măreţie. Am văzut aci cel mai mare jaguar pe care-l întîlnisem vreodată. Pînă şi indienii s-au mirat de lungimea lui. Era mai mare decît toate exemplarele pe care le văzusem în Europa, prin menajerii. Stătea culcat la umbra unui zamang, o specie de mimoză. Tocmai doborîse un *Chiguir*, dar încă nu-şi sfîrtecase prada, pe care o ţinea cu una din labe. *Zamurii*, un fel de vulturi, se şi adunaseră în cete, aşteptînd

să mănînce resturile de la masa jaguarului. Aceste păsări vădeau un ciudat amestec de obrăznicie şi teamă şi ne-au distrat copios. Înaintau cu îndrăzneală pînă la 60 de centimetri de jaguar, dar se retrăgeau imediat la cea mai mică mişcare a lui. Pentru ca să observăm mai îndeaproape ce se va întîmpla, ne-am urcat într-o canoe mică pe care o aveam în piroga noastră. Acest animal atacă foarte rar bărcile după care e nevoit să înoate şi o face numai atunci cînd furia îi este aţîţată de o foame prelungită. La zgomotul lopeţilor noastre, animalul s-a sculat încet, ca să se ascundă după tufele de *Sauso*, de pe mal. Vulturii au vrut să profite de acest moment, ca să devoreze *Chiguirul*, dar proprietarul prăzii, în ciuda apropierii noastre, dintr-o singură săritură a fost între ei şi, plin de mînie, cum se vedea după mers, şi după bătaia cozii, şi-a cărat prada în pădure. Indienii regretau că nu-şi aduseseră lăncile, ca să debarce şi să atace frumoasa felină. Ei sînt deprinşi cu arma aceasta şi fac bine că nu se bazează pe armele noastre, care de multe ori nu iau foc în aceste ţinuturi umede.

Coborînd în josul apei, am întîlnit turma cea mare de chiguiri, pe care o fugărise jaguarul. Animalele au asistat liniştite la debarcarea noastră. Unele stăteau şi aveau aerul că ne privesc, în timp ce-şi mişcau buza de sus, ca iepuraşii. Păreau a nu se teme de oameni, dar la vederea cîinelui nostru au luat-o la fugă. Cum partea posterioară a *Chiguirului* este mai înaltă decît cea anterioară, ei aleargă în galop scurt, dar înaintează atît de puţin, încît am reuşit să prindem doi dintre ei. *Chiguirul*, care înoată foarte bine, oftează cînd fuge, ca şi cum ar răsufla greu. Este animalul cel mai mare din familia rozătoarelor. Se apără numai în situaţii excepţionale, cînd este încercuit şi rănit. Cum măselele lui, mai ales cele din fund, sînt excepţional de puternice şi suficient de lungi, cu o muşcătură poate să-i smulgă unui jaguar o labă şi unui cal un picior. Carnea lui are un miros destul de neplăcut, de mosc. Dar cum în regiunea aceasta se prepară şuncă de chiguir, aceasta justifică oarecum denumirea de porc-de-apă, pe care le-au dat-o unii naturalişti.

Noaptea am petrecut-o, ca de obicei, sub cerul liber, deşi eram pe o plantaţie. Proprietarul se îndeletnicea cu vînătoarea de jaguari. Era aproape gol şi brun-negricios, ca un zambos, dar se socotea de rasă albă. Pe nevasta şi fata lui care erau la fel de goale ca şi el, le numea Doña Isabela şi Doña Manuela. Eram convinşi că în dosul pădurici de banani se află coliba sa. Dar omul acesta, atît de încrezut în ceea ce priveşte nobleţea casei lui şi culoarea pielii, nu-şi dăduse osteneala să înalţe din frunze de palmieri nici măcar o *ajupa*. Ne-a poftit să

ne fixăm hamacurile, între doi copaci, alături de al lui ; ne-a asigurat că atunci cînd ne vom întoarce, în anotimpul ploilor, îl vom găsi sub un acoperiş. Spre miezul nopţii s-a iscat un vînt puternic ; fulgerele brăzdau orizontul şi tunetele nu mai conteneau. Eram uzi pînă la piele. Totuşi n-am putut să nu rîdem de o păţanie caraghioasă : pisica Doñei Isabela, cocoţîndu-se pe tamarinul sub care ne aflam, a căzut în hamacul unui însoţitor, care s-a trezit din somnul cel mai dulce zgîriat de pisică. Crezînd că l-a atacat o fiară din pădure a început să strige cît îl ţineau puterile. Am alergat cu toţii la el şi abia l-am convins că se înşelase. În timp ce ploaia curgea şiroaie pe hamacurile noastre şi pe instrumente, Don Ignacio ne felicita că nu dormisem pe mal, ci pe moşia lui, *entre gente blance y de trato* (între oameni albi şi de familie). Aşa uzi, cum eram, ne venea totuşi greu să credem că aci ne mergea cu ceva mai bine decît pe mal.

1 Aprilie. O dată cu răsăritul soarelui, ne-am luat rămas bun de la Señor Don Ignacio şi de la Señora Doña Isabela, consoarta lui. Aerul se răcorise, termometrul, care ziua indica mai mult de 30—35°C scăzuse la 24°C. Temperatura rîului rămăsese aproape aceeaşi, de 26—27°C. Apa aducea o mulţime de trunchiuri de copaci. În avale de Joval, unde albia devine ceva mai lată, rîul formează, un canal adevărat, lat de 265 de metri, care pare trasat de mîna omului. Această porţiune a rîului se numeşte Cano ricco. Am trecut pe lîngă o insulă joasă, pe care îşi făceau cuibul mii de flamingi, lopătari trandafirii, bîtlani şi lişiţe. Ce încîntare pentru ochi acest minunat joc de culori. Păsările erau atît de înghesuite unele într-altele, încît ţi se părea că nici nu se pot mişca. Insula se numeşte Isla de Aves. Ne-am oprit pe malul drept, la o misiune mică, locuită de indieni din neamul guamo. Deocamdată nu erau decît 16—18 colibe din frunze de palmieri, dar pe tabelele statistice, pe care le expediază anual la curte misionarii, acest grup de colibe era consemnat sub denumirea de satul Santa Barbara de Arichuna.

Indienii guamo sînt o seminţie care cu greu se poate statornici. Au multe obiceiuri comune cu achagua, guahibii şi otomacii, setea de răzbunare şi dragostea pentru viaţă nomadă, dar limbile lor se deosebesc complet. Aceste patru triburi trăiesc mai mult din pescuit şi din vînătoare pe cîmpiile adesea inundate dintre Apure, Meta şi Guaviare. Aici viaţa nomadă pare să fie condiţionată de însăşi natura locului. Guamosii din misiunea Santa Barbara nu ne puteau pune la dispoziţie proviziile alimentare, pe care le-am fi dorit. Ei cultivau

 numai puţin manioc. Dar păreau să fie ospitalieri şi cînd am intrat în colibele lor ne-au dat peşti uscaţi şi apă răcită în vase de lut poros.

Am înnoptat pe un ţărm arid, foarte lat. În pădurea deasă n-am putut pătrunde, aşa că am adunat cu mare greutate lemne uscate, ca să putem aprinde un foc. Indienii cred că astfel poţi fi sigur că nu te va ataca jaguarul. Propria noastră experienţă pare să confirme această credinţă.

Noaptea era calmă şi senină, iar luna strălucea splendid. Pe malul apei stăteau culcaţi crocodili care se aşezaseră în aşa fel, încît să poată privi focul. Lucirea lui îi atrăgea, aşa cum se întîmplă cu peştii, racii şi cu alte vietăţi acvatice. Indienii ne-au arătat pe nisip urmele a trei jaguari, doi dintre ei fiind foarte tineri, fără îndoială femela cu puii săi veniseră la adăpat. Cum n-am găsit pe ţărm nici un copac, ne-am înfipt lopeţile în nisip şi de ele ne-am agăţat hamacele.

A fost linişte pînă la ora unsprezece. Atunci s-a iscat în pădurea învecinată un zgomot atît de îngrozitor, încît nu mai puteai închide un ochi. Din corul vocilor de fiare, indienii au recunoscut numai pe cele care se auzeau şi izolat, anume sunetele de flaut ale *Sapaju*-lui, oftatul *Aluat*-ilor, urletul tigrului şi al *Kuguar*-ului sau leul american fără coamă, ţipătul porcului bizam, al leneşului, al *Hocco*-ului, al *Barraque*-ului şi a altor cîtorva galinacee. Cînd jaguarii se apropiau de marginea pădurii, cîinele nostru care lătra într-una începea să schelălăie şi îşi căuta adăpost sub hamacele noastre. Uneori, după o lungă tăcere, urletul jaguarilor se auzea de sus, din copaci, apoi urmau şuierăturile stridente şi prelungi ale maimuţelor, care probabil că fugeau din calea pericolului.

Indiferenţa indienilor ne încuraja. O dată cu ei ne autoconvingeam şi noi că animalele se tem de foc şi că niciodată nu atacă un om întins în hamacul lui.

Dacă îi întrebi pe indieni de ce animalele pădurii fac atîta gălăgie la anumite ore, ei dau un răspuns hazliu : „Sărbătoresc luna plină". Eu cred că neliniştea începe atunci cînd undeva în inima pădurii s-a iscat o luptă. Jaguarii, de pildă, vînează porci bizam şi tapiri, care-şi găsesc scăparea numai în cazul în care sînt în turme compacte. Fricoase şi timide, maimuţele se sperie de această vînătoare şi răspund de pe copaci urletului animalelor mari. Ele trezesc păsările care trăiesc în cîrduri şi nu peste multă vreme, întreaga suflare din pădure se află în stare de agitaţie.

2 aprilie. Am ridicat pînzele înainte de răsăritul soarelui. Dimineaţa era răcoroasă şi frumoasă. Delfinii treceau în cîrduri lungi

prin apă, iar ţărmurile erau acoperite de păsări care vînau peşti, multe dintre ele folosindu-se de trunchiurile care pluteau purtate de valuri. În cursul dimineţii, barca noastră s-a ciocnit de mai multe ori de asemenea trunchiuri. Cînd ciocnirile sînt puternice, ele pot sfărîma bărcile şubrede. În general, copacii aceştia cauzează multe neplăceri. Ei sînt aduşi în perioada apelor mari tocmai din Sarare şi se îngrămădesc în aşa măsură, încît pirogile care se îndreaptă contra curentului scapă cu greu de ele şi de vîrtejuri.

La Vuelta de Basilio, unde am ieşit la mal ca să strîngem plante, am văzut sus, într-un copac, două maimuţe drăguţe, negre ca pana corbului, de mărimea Sailor, cu codiţe îmbîrligate. Nici indienii noştri nu mai văzuseră aşa maimuţe. În pădurile acestea există o mulţime de *Sapaju*, pe care zoologii din Europa încă nu-i cunosc. Pe acelaşi ţărm ghizii noştri ne-au arătat un cuib de *Leguani* (iguani) tineri, lungi numai de zece centimetri. Carnea acestor şopîrle ne-a plăcut peste tot în ţinuturile foarte uscate, chiar şi atunci cînd aveam la dispoziţie şi alt fel de hrană. Ea este foarte albă şi, după carnea de *Tatu* sau *Armodial*, este una din cele mai bune pe care le găseşti în colibele băştinaşilor.

Spre seară a plouat, dar înaintea ploii deasupra apei au zburat rîndunele, care semănau aidoma cu ale noastre. Am mai văzut un cîrd de papagali urmăriţi de ereţi mici, fără moţ. Ţipătul strident al papagalilor contrasta straniu cu şuieratul păsărilor de pradă. Am înnoptat sub cerul liber, pe ţărmul din apropierea insulei Carizales. Nu departe, pe plantaţii erau cîteva colibe indiene. Cîrmaciul nostru ne-a înştiinţat dinainte că aici nu vom auzi urletul jaguarului, care, dacă nu este prea flămînd, evită locurile unde nu poate să fie pe deplin stăpîn. „*Los hombres lo enfadan*“ (oamenii îl indispun), se spune prin partea locului, observaţie hazlie şi naivă totodată, bazată, de fapt, pe o realitate.

3 aprilie. De la plecarea din San Fernando n-am întîlnit pe frumosul rîu nici o canoe. De jur împrejur era linişte şi singurătate. Dimineaţa indienii noştri au prins cu undiţa un peşte numit *Caribe* sau *Caribito*, pentru că nici unul nu e aşa de carnivor ca el. Atacă oameni la scaldă sau cînd înoată, şi acolo unde muşcă poate rupe o bucată de carne. Chiar dacă la început eşti doar uşor atins, este foarte greu ca pînă la ieşirea din apă să nu fii plin de răni grave. Indienii se tem nemaipomenit de aceşti peşti şi mai mulţi dintre ei ne-au arătat pe coapse şi pe pulpe răni foarte adînci cicatrizate, provocate de aceste vietăţi mititele. Trăiesc pe fundul rîurilor, dar dacă

picuri în apă doar cîţiva stropi de sînge, ies la suprafaţă cu miile. Dacă ne gîndim cît sînt de numeroşi aceşti peşti, dintre care cei mai lacomi şi mai avizi de sînge măsoară doar opt pînă la zece centimetri, şi dacă privim dinţii lor ascuţiţi şi tăioşi, cu trei muchii, gura lor mare, retractilă, nu ne mirăm că locuitorii de pe Apure şi de pe Orinoco se tem atît de tare de *Caribe*. În locuri unde apa era limpede şi nu se zărea nici un peşte, am azvîrlit bucăţele de carne însîngerată. În cîteva minute a apărut un cîrd de *Caribe*, care au început să se înfrupte din pradă. Caribito este un peşte cu carnea foarte gustoasă. Dar pentru că nimeni nu îndrăzneşte să facă baie unde apare el, este considerat ca una din plăgile acestui ţinut.

Ne-am oprit la amiază într-un loc nepopulat, numit Algodonal. În răstimpul în care tovarăşii mei trăgeau la mal canoea şi preparau masa de prînz, eu m-am dus pe ţărm, ca să observ de aproape un grup de crocodili, care dormeau la soare. Cozile lor acoperite cu plăci late erau aşezate unele peste celelalte. Bîtlani mărunţi, albi ca zăpada, se plimbau pe spinarea lor, ba chiar şi pe cap, de parcă ar fi mers pe trunchiuri de copaci. Crocodilii gri-verzui, erau pe jumătate acoperiţi cu mîl uscat ; după culoare şi după imobilitate, puteai să-i confunzi cu nişte statui de bronz. Cum priveam tot timpul numai în direcţia rîului, puţin a lipsit ca plimbarea să nu-mi tihnească. Culegeam plăcuţe de mică, cînd am dat peste urma proaspătă a unui jaguar, uşor de recunoscut după forma şi mărimea sa. Animalul intrase în pădure după direcţia urmelor, aşa că am privit într-acolo. Înaintea mea, la 80 de paşi, sub frunzişul des al unui *Ceiba*, stătea culcat un jaguar deosebit de mare.

În viaţă există situaţii în care zadarnic chemi în ajutor raţiunea. Eram foarte speriat, dar destul de stăpîn pe mine şi pe mişcările mele ca să pot respecta regulile de comportare pe care mi le împărtăşiseră în repetate rînduri indienii pentru asemenea cazuri. Am mers, aşadar, liniştit mai departe, dar fără să fug sau să mişc braţele. Jaguarul urmărea foarte atent o turmă de porci-de-apă, care tocmai traversau rîul. Am profitat şi m-am întors imediat descriind un arc destul de mare, în drum spre ţărm. Cu cît mă depărtam de jaguar, cu atît socoteam că pot să-mi permit să merg mai repede. De cîte ori am fost ispitit să întorc capul, ca să văd dacă nu eram urmărit ! Din fericire, am cedat foarte tîrziu acestei ispite. Jaguarul era tot acolo. Aceste pisici enorme cu blana tărcată sînt atît de bine hrănite aici, unde există din belşug *Capybara*, porci bizam şi cerbi, încît rareori atacă oameni. Nici nu puteam să mai respir cînd am ajuns la ai mei. Le-am

povestit indienilor ce mi se întîmplase, dar ei nu păreau să facă prea mult caz de toate acestea. Şi-au încărcat, ca şi noi, puştile şi am pornit către copacul *Ceiba,* sub care eu văzusem jaguarul. Nu l-am mai găsit şi nu era indicat să-l urmărim în pădure, căci ar fi trebuit să ne risipim sau să trecem în şir printre lianele încolăcite.

Seara am trecut pe lîngă vărsarea lui Cano del Manati, numit astfel din cauza mulţimii de Manaţi sau Lamantini *(Trichechus manatus)* care sînt prinşi aci în fiecare an. Acest mamifer erbivor, pe care indienii îl numesc *Apcia* sau *Avia,* creşte aici de 3,25—4 metri în lungime şi de 250 pînă la 400 de kilograme.

Am înnoptat în faţa insulei Conserva. Ne plimbam la marginea pădurii, cînd ne-a surprins apariţia unui copac imens, înalt de 22 de metri, acoperit cu spini proveniţi din ramuri. Indigenii îl numesc *barba de tigre.* Este, poate, un arbore din familia berberideelor sau *Dracilei* [1]. Indienii au aprins din nou focul foarte aproape de malul apei, aşa că am observat iar că sclipirile lui atrăgeau crocodilii şi chiar delfinii *(Toninas),* de a căror gălăgie n-am putut adormi pînă n-am stins focul. În noaptea aceea m-am trezit de vreo două ori şi am sărit în picioare speriat să văd ce se întîmplase. O femelă jaguar a trecut pe aproape de tabăra noastră ca să-şi ducă puiul la apă. Indienii simţind-o au gonit-o, dar mult timp după aceea am auzit plînsetul puiului care semăna cu mieunatul unei pisici tinere. Puţin mai tîrziu, dulăul nostru a fost muşcat de nas, înţepat, cum spun indienii, de liliecii enormi care zburau în jurul hamacurilor noastre. Cîinele a urlat şi a schelălăit prelung, multă vreme, dar nu atît de durere, cît mai ales pentru că s-a speriat de lilieci. Deşi am dormit atîtea nopţi sub cerul liber, în aceste regiuni unde mişună vampirii şi alţi lilieci asemănători nu am fost muşcaţi niciodată de ei. De altfel, muşcătura nu este de loc periculoasă, iar durerea este atît de neînsemnată, că te trezeşti abia atunci cînd liliacul a zburat departe.

4 aprilie. Ultima noastră zi pe Apure. Vegetaţia care îmbracă malurile este tot mai uniformă. De cîteva zile ne chinuiau insectele care ni se aşezau pe faţă şi pe mîini. Nu erau moschitoşi, ci zancudos, ţînţari veritabili, dar foarte deosebiţi de *Culex pipiens* de la noi. Apar abia după apusul soarelui. Trompa cu care sug este atît de lungă, că dacă se aşază pe faţa inferioară a hamacului, trompa trece prin hamac şi prin hainele cele mai groase.

[1] *Berberis* sau *Dracila* este un arbust cu flori galbene dispuse în ciorchin. *Berberis vulgaris* creşte şi în ţara noastră. — *N. T.*

Am fi vrut să înnoptăm în Vuelta del Palmito, dar în această parte a rîului Apure sînt foarte mulţi jaguari ; indienii noştri au găsit doi, ascunşi după un trunchi de *Courbaril*, tocmai cînd vroiau să ne fixeze hamacurile. Am fost sfătuiţi, aşadar, să ne urcăm din nou în pirogă şi să ne aranjăm tabăra de noapte pe insula Apurito, în vecinătatea confluenţei cu Orinoco. Pentru că nu am găsit copaci, ca să ne fixăm hamacele, a trebuit să dormim pe pieile de bou întinse pe pămînt. Canoele sînt prea strîmte şi prea mişună într-însele ţînţarii ca să poţi dormi în ele.

5 aprilie. Ne-a surprins cît de puţină apă îi aduce Apure fluviului Orinoco în acest anotimp. Pînă la Orinoco am dat de mai multe ori de fund. La confluenţa celor două ape, cantitatea de aluviuni este nemaipomenit de mare. Am fost nevoiţi să ne lăsăm traşi cu funia de pe mal. Ce contrast între aspectul rîului cu puţin înaintea ploilor, şi acelaşi rîu toamna, cînd Apure se-ntinde ca un braţ de mare, cît vezi cu ochii, peste cîmpiile înverzite ! Ce emoţie am simţit cînd am văzut, pentru întîia dată, ceea ce dorisem de atîta vreme : apele fluviului Orinoco într-un punct atît de îndepărtat de coasta mării.

Capitolul 19

CONFLUENŢA APURE-ORINOCO. MUNŢII DIN ENCARAMADA. URUANA. BARAGUAN. CARICHANA. ZONA DE VĂRSARE A RÎULUI META. INSULA PANUMANA

Părăsind apele rîului Apure, ne-am trezit ca mutaţi în altă lume. Cît vedeam cu ochii, în faţa noastră se întindea, ca un lac, o suprafaţă imensă de apă. Văzduhul nu mai răsuna de ţipetele stridente ale bîtlanilor, flamingilor şi lopătarilor, la trecerea lor în cîrduri nesfîrşite spre mal. Abia dacă zăream, ici-colo, între valuri, cîte un crocodil, care cu coada lui tăia oblic suprafaţa unduitoare a apei. Zarea era mărginită de un brîu de pădure, dar codrii nu se apropiau nicăieri de albia fluviului. Malurile, late, expuse tot timpul arşiţei soarelui, erau sterpe şi aride, ca plaja mării. Din pricina mirajului, aceste locuri păreau de departe bălţi cu apă stătătoare. Malurile nisipoase ştergeau mai degrabă, decît accentuau, conturul albiei rîului ; prin jocul schimbător al refracţiei, ţărmul cînd se apropia, cînd se depărta.

Un amestec de pustietate şi măreţie caracterizează peisajul regiunilor străbătute de fluviul Orinoco, unul din cele mai uriaşe fluvii ale Lumii Noi.

Direcţia vîntului ne era favorabilă. Călătoream în susul fluviului, spre misiunea Encaramada. Cum piroga opunea prea puţină rezistenţă valurilor şi se clătina violent, toţi cei care în mod obişnuit suferă de rău de mare s-au simţit foarte prost.

În anotimpul uscat, cînd nivelul apelor este mic, lăţimea fluviului este 3 519 metri, dar în vremea ploilor poate să atingă 10 752 de metri.

Întîi am navigat spre sud-vest, pînă în regiunea locuită de indieni din tribul guaricotos. Apa era atît de lată, încît munţii din Encaramada par să răsară din ea, ca şi cum i-ai vedea deasupra unui orizont marin. Cu cît te apropii de ei, cu atît peisajul devine mai pitoresc. Munţii aceştia sînt formaţi din blocuri masive de granit. O vegetaţie bogată îmbracă pereţii stîncoşi, lăsînd libere numai vîrfurile lor rotunjite.

În portul din Encaramada am întîlnit caraibi din Panapana. Era un caţic (şef) care se îndrepta cu piroga lui, în susul apei, la faimoasa vînătoare de ouă de broaşte ţestoase. Piroga lui avea fundul rotunjit şi trăgea după ea o canoe mai mică. Omul şedea sub un fel de cort, care, ca şi pînza, era făcut din foi de palmier. Seriozitatea lui rece, tăcută, respectul pe care i-l purtau ai săi, totul vădea că aveam în faţa noastră o mare căpetenie. Şeful avea portul identic cu al indienilor săi ; toţi erau de altfel goi, înarmaţi cu arcuri şi săgeţi şi toţi erau pictaţi. Căpetenia, servitorimea, uneltele, piroga, pînza, toate erau vopsite în roşu. Caraibii aceştia aveau o statură aproape atletică ; mi se păreau chiar mai înalţi decît indienii, pe care îi văzusem pînă atunci. Părul lor neted, des, tăiat la nivelul frunţii, sprîncenele pictate cu negru, privirea întunecată şi totuşi vioaie, le dădeau o expresie nespus de severă. Femeile masive, dar dezgustător de murdare, îşi purtau copiii mici în spate. Coapsele şi pulpele copiilor erau înfăşurate, pe anumite porţiuni, cu benzi late de bumbac, în jurul cărora carnea se umfla. Caraibii se îngrijesc foarte mult de înfăţişarea şi de podoabele lor, atîta cît pot s-o facă nişte oameni goi şi vopsiţi în roşu, ca ei. Pun un accent deosebit pe unele forme ale corpului, şi o mamă ar fi acuzată de neglijenţă condamnabilă faţă de copiii ei, dacă nu le-ar forma pulpele, cu aceste metode artificiale, după obiceiul pămîntului. Cum nici unul dintre indienii noştri din Apure nu vorbea limba caraibilor, nu ne-am putut interesa despre locurile unde ei se adună în acest anotimp, pe mai multe insule, în vederea strînsului ouălor de broască ţestoasă.

6 aprilie. Am navigat tot pe Orinoco în sus şi am văzut versantul sudic al Serraniei, sau lanţul Munţilor Encaramada.

Printre băştinaşii acestor ţinuturi s-a păstrat legenda că „la venirea apelor mari, cînd strămoşii lor au trebuit să se urce în canoe, ca să scape de inundaţia generală, valurile mării au scăldat stîncile Munţilor Encaramada". Această legendă se regăseşte la aproape toate seminţiile de pe cursul superior al lui Orinoco. Dacă-i întrebi pe tamanaci cum a supravieţuit neamul omenesc acestei mari catastrofe,

ei spun că „un bărbat și o femeie s-au refugiat pe un munte înalt. Acolo au aruncat peste cap fructele palmierului *Mauriția* și din sîmburii acestuia au crescut bărbați și femei, care au populat din nou lumea". Într-o formă atît de simplă trăiește acum la popoarele sălbatice o legendă care a fost împodobită de greci cu tot farmecul imaginației ! La cîteva mile de Encaramada se află chiar în mijlocul savanei o stîncă, așa-numita Tepumerene — stînca pictată. Pe ea sînt înfățișate chipuri de animale și semne simbolice. Figurile pe care le-am găsit pe stînci, în locuri acum nelocuite, reprezintă stele, sori, jaguari și crocodili ; nu mi se par a fi obiecte de cult religios. Adesea figurile hieroglife sînt sculptate pe peretele stîncos, sus de tot, unde s-ar putea ajunge numai cu ajutorul unor schele foarte înalte. Dacă-i întrebi pe indigeni cum este posibil să sculptezi piatra la o astfel de înălțime, ei îți răspund zîmbind, ca și cum ți-ar spune un fapt divers, pe care numai un alb îl mai poate ignora : „pe vremea apelor mari, strămoșii lor s-au aflat cu canoele chiar la înălțimea aceea".

— Vîntul proaspăt din nord ne-a dus, cu toate pînzele sus, spre *Boca de la Tortuga* [1]. Pe la 11 dimineața am debarcat pe această insulă din mijlocul fluviului, pe care indienii misiunii Uruana o consideră proprietatea lor. Insula este vestită pentru vînătoarea de broaște țestoase sau, cum spun indigenii, pentru *cosecha*, recolta de ouă, care se face aci în fiecare an.

Pe insulă erau înghesuiți o mulțime de indieni, în fața unor colibe din frunze de palmieri. Să tot fi fost peste 300. Afară de guamoșii și de otomacii din Uruana, triburi considerate sălbatice și de neîmblînzit, mai erau acolo caraibi și alți indieni de pe cursul inferior al fluviului Orinoco. Fiecare trib se strînsese separat, membrii lor deosebindu-se prin culoarea cu care erau vopsiți. În grămada aceea gălăgioasă am dat peste cîțiva albi, numiți *pulperos* — negustori de mărunțișuri din Angostura, care urcaseră pe Orinoco în sus ca să cumpere de la indigeni ulei de ouă de broaște țestoase. L-am întîlnit și pe misionarul din Uruana. Nu puțin s-a minunat omul acela că ne-a găsit aici. După ce ne-a admirat instrumentele, a început să ne prezinte cu multe exagerări toate primejdiile și greutățile de care ne-am lovi cu siguranță, dacă am merge pe Orinoco în sus, pînă la cascade. Scopul călătoriei noastre i se părea învăluit în taină. „Cum poate să creadă cineva — spunea el — că v-ați părăsit patria, ca să vă lăsați mîncați, pe rîul acesta, de țînțari, și ca să măsurați terenuri care nu vă aparțin ?" Spre norocul nostru, aveam asupra noastră

[1] Insula broaștelor țestoase.

 recomandările stareţului Misiunii franciscane, iar cumnatul guvernatorului din Varinas, care era cu noi, a risipit curînd orice îndoieli.

Am înconjurat insula în tovărăşia misionarului şi a unui negustor. Ne găseam pe un teren nisipos, neted. Ni se spunea : „Cît vezi cu ochii pînă la mal sînt ouă de broaşte ţestoase ascunse sub un strat de pămînt". Misionarul purta cu el o prăjină lungă. Ne-a arătat cum se sondează ca să vezi cît este de adînc stratul de ouă. Dacă înfigi bîta vertical în pămînt, simţi deodată că rezistenţa dispare, că ai pătruns ca în gol în zona de pămînt afînat, în care stau ouăle.

Indienii ne-au asigurat că de la gura lui Orinoco, pînă la confluenţa cu Apure nu se mai găseşte nici o insulă şi nici un ţărm pe care să poţi strînge atîtea ouă de broască ţestoasă. Broasca ţestoasă mare, Arau *(Podocnemis repansa)*, evită aşezările omeneşti şi în general locurile pe unde se circulă mult. Este un animal fricos, timid, care îşi scoate capul deasupra apei cu multă grijă şi se ascunde la cel mai mic zgomot. Broasca ţestoasă *Arau* se întîlneşte numai pînă la cascade ; după cum am fost informaţi, mai sus de Atures şi de Maypures nu mai apar decît cele din specia *Terekay*. Animalul adult cîntăreşte 20—25 de kilograme.

Broaştele *Terekay* sînt mai mici decît cele din specia *Arau*. Ele nu se adună ca cele din specia *Arau* în cete numeroase pentru a-şi depune ouăle pe acelaşi ţărm.

Perioada cînd broasca ţestoasă îşi depune ouăle coincide cu nivelul cel mai scăzut al apei. Cum Orinoco începe să crească abia la echinocţiul de primăvară, de la începutul lui ianuarie pînă la 20 sau 25 martie locurile cele mai joase ale ţărmului sînt uscate. Broaştele Arau se adună din ianuarie în cete mari, ies din apă şi se încălzesc la soare pe nisip. Indienii cred că animalul are nevoie de multă căldură pentru ca să se simtă bine, iar statul la soare ar favoriza ouatul.

În luna februarie le găseşti pe ţărm toată ziua. La începutul lunii martie, grupurile de broaşte risipite, se unesc şi înoată către puţinele insule pe care îşi depun de obicei ouăle. Către vremea aceasta, cu puţine zile înainte de ouat, multe mii de broaşte ţestoase apar în şiruri lungi pe lîngă malurile insulelor, înalţă gîtul şi ţin capul deasupra apei, ca să vadă dacă nu le pîndeşte vreo primejdie din partea jaguarilor sau a omului. Indienii, care ţin foarte mult ca broaştele ţestoase să-şi depună ouăle în linişte, aşază acum paznici de-a lungul ţărmului. Ei pun în vedere tuturor bărcilor să se menţină pe mijlocul apei şi să nu sperie broaştele ţestoase cu zgomotul lor. Ouăle sînt depuse întotdeauna noaptea. Cu picioarele de dinapoi, prevă-

zute cu gheare foarte lungi şi îndoite, animalul sapă o groapă lată de un metru şi adîncă de 60 de centimetri. Graba de a oua a broaştelor este atît de mare, încît unele coboară în gropile deja săpate, dar încă neacoperite cu pămînt şi depun un nou strat de ouă, peste cele ale proprietarei de drept a gropii. Animalele, care sapă gropi, noaptea, pe mal, sînt atît de numeroase, încît pe unele le apucă dimineaţa, înainte de a-şi fi putut depune ouăle. Atunci le mînă un dublu instinct: de a-şi lepăda ouăle şi de a umple gropile cu pămînt, ca ouăle să nu fie văzute de jaguar. Broaştele ţestoase, care au întîrziat nu se sinchisesc de primejdia care le pîndeşte. Muncesc sub ochii indienilor, care vin pe ţărm în zorii zilei.

Taberele indienilor se deschid la sfîrşitul lui martie, începutul lui aprilie. Cînd tabăra e ridicată, misionarul din Uruana îşi numeşte un locţiitor sau comisar, care împarte terenul unde sînt îngropate ouăle, în raport cu numărul triburilor, care îşi împart recolta. Cu o prăjină lungă sau cu o trestie de bambus el cercetează pînă unde se întinde „stratul de ouă". Conform măsurătorilor noastre, stratul se întindea pînă la 40 de metri de la mal şi era adînc cam de un metru. Comisarul a pus apoi semne pînă unde avea voie să dezgroape fiecare trib. Indienii răscolesc pămîntul cu mîinile şi aşază ouăle adunate în coşuri mici, numite *mapiri;* le duc apoi în tabără unde le aruncă în copăi mari, umplute cu apă. În aceste copăi, ouăle sînt zdrobite cu nişte lopeţi, sînt amestecate şi lăsate la soare, pînă cînd gălbenuşul, adică materia uleioasă, care pluteşte la suprafaţă, se îngroaşă. Această spumă este strînsă apoi şi fiartă la un foc iute. Rezultă un ulei animal care se menţine cu atît mai bine, cu cît este fiert mai mult timp. Preparat bine, el este foarte deschis la culoare, puţin gălbui şi fără miros. Misionarii îl preţuiesc ca pe cel mai fin ulei de măsline şi îl întrebuinţează nu numai la ars, ci şi la gătit, deoarece nu dă mîncărurilor nici un gust neplăcut. Culesul ouălor şi prepararea uleiului durează trei săptămîni. Numai în această perioadă misiunile intră în contact cu ţărmul şi cu regiunile civilizate din jurul lor.

Indienii care iau parte la strînsul ouălor mai duc şi pe la casele lor cantităţi însemnate de ouă uscate la soare sau uşor fierte. Vîslaşii noştri aveau totdeauna cîteva ouă în coşuri mici sau în saci de bumbac. Gustul nu ni se părea neplăcut, atunci cînd erau bine păstrate. Mi s-au arătat carapace mari de broaşte ţestoase golite de jaguari. Aceştia urmăresc broaştele *Arau* de-a lungul ţărmului, pe care vor să-şi depună ouăle. Le atacă pe nisip şi ca să le poată mînca mai comod, le întorc aşa ca platoşa de pe piept să fie cu faţa în sus. Bietele broaşte nu se mai pot ridica din această poziţie şi cum jagua-

 rul întoarce totdeauna mult mai multe broaşte decît poate mînca într-o noapte, de şiretenia şi de lăcomia lui plină de răutate profită şi indienii de multe ori.

Jaguarul urmăreşte broasca ţestoasă pînă şi în apă, dacă nu este prea adîncă. El sapă şi după ouă şi este, după crocodil, bîtlan şi vulturul *Gallinazo,* cel mai teribil duşman al puilor abia ieşiţi din ouă.

Afară de animalele pădurii menţionate mai sus, şi indienii sălbatici primejduiesc fabricarea uleiului. De îndată ce se pornesc primele ploi, numite de ei „ploaia broaştelor ţestoase", indienii sălbatici se strămută pe ţărmurile fluviului Orinoco şi omoară cu săgeţi otrăvite broaştele ţestoase, care stau la soare cu capul ridicat în sus şi labele întinse.

Puii de broască ţestoasă sparg oul ziua, dar îi vezi furişîndu-se pe sub pămînt numai noaptea. Indienii pretind că animalul tînăr se fereşte de fierbinţeala soarelui.

Cîrmaciul nostru făcuse între timp o cursă pînă la Playa de Huevos, pentru a cumpăra unele provizii, căci ale noastre se cam isprăviseră. Au găsit acolo carne proaspătă, orez din Angostura, chiar şi pesmet din făină de grîu. Indienii şi-au umplut piroga, pentru nevoile lor, cu pui de broască ţestoasă şi cu ouă uscate.

După ce ne-am luat rămas bun de la misionar, care ne primise foarte bine, ne-am îmbarcat pe la ora 4 seara. Aerul era proaspăt şi sufla un vînt în rafale. Încă de cînd ne aflam în regiunea muntoasă ne dădusem seama că piroga avea pînze foarte slabe, dar „patronul" nostru voia cu orice preţ să le arate indienilor, care stăteau adunaţi pe mal, că dacă se ţine strîns lîngă vînt, poate cu o singură voltă să ajungă în mijlocul apei. Dar tocmai pe cînd îşi lăuda propria lui îndemînare şi manevra îndrăzneaţă, vîntul a suflat atît de puternic în pînză, încît era cît pe aci să ne scufundăm. Unul dintre borduri a intrat sub apă care ne-a ajuns uimitor de repede pînă la genunchi. A trecut şi peste măsuţa la care tocmai scriam, în partea din spate a vasului. De abia mi-am putut salva jurnalul, cînd în clipa următoare mi-am văzut plutind cărţile, hîrtiile şi plantele uscate. Bonpland dormea în pirogă. Trezit din somn de apa care pătrunsese pînă la el şi de zbieretele indienilor, şi-a dat numaidecît seama de situaţia în care ne aflam, dar a rămas liniştit datorită calmului care l-a însoţit în toate împrejurările. Bordul, care se afla sub apă, se mai ridica din timp în timp sub acţiunea rafalelor de vînt ; de aceea Bonpland nici n-a considerat vasul pierdut. Dar chiar dacă am fi fost nevoiţi să-l părăsim, el credea că ne-am fi putut salva prin înot, deoarece nu se zărea nici un crocodil. În timp ce toţi eram încordaţi şi

îngrijoraţi, deodată funiile pînzei s-au rupt. Aceeaşi furtună, care ne aruncase într-o parte, ne ajuta acum să ne ridicăm. Toată lumea a pus mîna să golească apa ; s-a reparat pînza şi în mai puţin de o jumătate de oră am putut pleca mai departe. Vîntul se mai potolise. Aici, unde Orinoco curge printre munţi, se întîmplă frecvent ca după o perioadă cu rafale să urmeze o alta cu calm, ceea ce poate pune în primejdie vasele încărcate.

Fusesem salvaţi ca printr-o minune. Cînd l-am certat pentru că se băgase prea mult în calea vîntului, cîrmaciul indian ne-a spus calm : „pe aici n-o să le lipsească oamenilor albi soarele, ca să-şi usuce hîrţoagele". Pierdusem o singură carte, şi anume primul volum din *Genera plantarum* a lui Schreber, care căzuse în apă. Astfel de pagube dor, atunci cînd eşti silit să te limitezi şi aşa la un număr redus de tratate ştiinţifice.

La căderea serii ne-am făcut bivuacul de noapte pe o insulă golaşă, din mijlocul fluviului, în apropiere de misiunea Uruana. Am luat masa de seară la lumina splendidă a lunii, aşezaţi pe carapace enorme de broaşte ţestoase. Ne bucuram din inimă că eram cu toţii. Noaptea era teribil de înăbuşitoare. Cum nu găsisem copaci, de care să agăţăm hamacurile, am dormit pe jos, pe nişte piei. Ţînţarii deveneau din zi în zi mai insuportabili. Ceea ce am constatat cu surprindere este că aici jaguarii nu se temeau de focul nostru. Înotau peste braţul de apă, care ne despărţea de mal, iar dimineaţa îi auzeam în imediata noastră apropiere urlînd. Trecuseră deja pe insula, pe care dormisem. Indienii ne-au spus că, în vremea culegerii ouălor, ei se arătau mai des pe aceste ţărmuri decît în restul anului, că acum erau şi mai îndrăzneţi.

7 aprilie. Am pornit mai departe. La dreapta noastră era zona de vărsare a fluviului Arauca, loc renumit din cauza mulţimii păsărilor care trăiesc acolo. La stînga era misiunea Uruana, aşezată la poalele unui munte alcătuit din blocuri de granit, numit, mi se pare, Saraguaca. Aici se găsesc peşteri în care se păstrează urmele neîndoielnice ale unei culturi vechi, băştinaşe. Am văzut pe pereţii peşterilor chiar şi semne aşezate în rînduri, dar mă îndoiesc că la baza lor ar fi vreun alfabet. La întoarcerea de pe Rio Negro am vizitat misiunea Uruana şi am văzut cu proprii noştri ochi acele bucăţi de pămînt, pe care le mănîncă otomacii şi despre care au fost atîtea discuţii contradictorii în Europa.

Am măsurat lăţimea fluviului Orinoco între Isla de Uruana şi Isla de Manteca şi am găsit că în perioada inundaţiilor era de 5 230 de

252 metri. Ţărmul vestic rămînea neted pînă dincolo de vărsarea rîului Meta, în timp ce, de malul răsăritean, pornind de la misiunea Uruana, munţii se apropie tot mai mult. Cum, pe măsură ce albia se strîmtează, curenţii devin din ce în ce mai puternici, înaintam acum tot mai încet cu piroga noastră. Continuam să folosim pînza şi în susul curentului, dar regiunea împădurită ne fura vîntul, pentru ca din cheile strîmte, pe lîngă care treceam, să ne izbească rafale puternice, dar trecătoare, de vînt. În avale de vărsarea rîului Arauca au apărut mai mulţi crocodili ca pînă atunci. Indienii ne-au spus că aceşti crocodili vin din interiorul ţinutului, unde au stat îngropaţi în mîlul uscat al llanos-urilor. După primele ploi ei ies din amorţeală, se adună în grupuri şi se îndreaptă spre fluviu, unde se risipesc din nou.

După ce am trecut pe lîngă gura canalelor, care duc spre lacul Capanaparo, am pătruns într-o porţiune a fluviului, unde albia se strîmtează din nou în Munţii Baraguan. Este un fel de trecătoare care ţine pînă la confluenţa cu Rio Suapure. Trecătoarea de la Baraguan este un loc destul de pitoresc. Stîncile de granit au versanţi verticali şi cum fluviul taie parapetul acesta muntos în unghi aproape drept, munţii apar ca piscuri izolate. Majoritatea nu depăşesc înălţimea de 330 de metri, dar au un aspect impunător datorită poziţiei lor, în mijlocul unei mici cîmpii şi pantelor abrupte. Şi aici blocuri imense, rotunjite de granit stau unele peste altele în formă de paralelipiped. Adesea aceste blocuri sînt lungi de 25 de metri şi late de şase pînă la zece metri.

Am debarcat în mijlocul strîmtorii Baraguan ca s-o măsurăm şi am găsit că fluviul avea 1 733 de metri lăţime. Ca să înţelegem de ce i se dă acestei porţiuni denumirea de strîmtoare, trebuie spus că lăţimea fluviului, de la Uruana la vărsarea rîului Meta, variază în general între 2 920 şi 4 870 de metri.

Am petrecut noaptea pe malul răsăritean al fluviului, la poalele unui masiv de granit. În acest loc pustiu îşi avusese odinioară lăcaşul misiunea San Regis. În Baraguan am fi fost bucuroşi dacă am fi găsit un izvor. Apa fluviului avea un miros de bizam şi un gust dulceag, extrem de neplăcut. „E din pricina cojilor pielii caimanului ăsta împuţit" — spun indienii. „Cu cît e mai bătrîn caimanul, cu atît îi e crusta mai amară".

8 aprilie. Navigăm în continuare. La răsărit avem gurile lui Suapure sau Sivapuri, ca şi pe aceea a lui Caripo, iar spre vest confluenţa lui Sinaruco. Acesta din urmă este, după Rio Arauca, rîul cel mai

important dintre Apure şi Meta. Suapure, care formează o sumedenie de cascade mici, este vestit la indieni pentru cantitatea mare de miere sălbatică, pe care o oferă pădurile străbătute de el. Meliponele îşi atîrnă coşniţele enorme de crăcile copacilor.

9 aprilie. Dimineaţa, devreme, am ajuns pe plaja de la Pararuma şi am găsit acolo o tabără de indieni. Se strînseseră ca să sape şi să adune din nisip ouăle de broască ţestoasă şi să extragă uleiul ; dar, din păcate, veniseră cu cîteva zile prea tîrziu. Puii de broască ieşiseră din ouă înainte ca indienii să-şi fi deschis tabăra. De această întîrziere profitaseră crocodilii şi garzii, o specie de bîtlani mari, albi, cărora le place mult carnea broaştelor ţestoase tinere, din care se şi înfruptă cu lăcomie. Ei pornesc la vînatul lor noaptea, pentru că broscuţele ies din pămînt, ca să fugă spre rîul din apropiere numai după căderea nopţii. Vulturii *Zamuros* sînt prea leneşi ca să mai vîneze după apusul soarelui. Ziua hoinăresc pe ţărm şi vin pînă la tabăra indienilor, numai ca să fure de-ale gurii. De multe ori nu le rămîne altceva de făcut, ca să-şi potolească foamea arzătoare, decît să vîneze în apă sau pe ţărm crocodilii tineri, lungi de 18—21 de centimetri. Este interesant de văzut cu cîtă şiretenie se apără cîtva timp aceste animale mici de vulturi. De îndată ce apare vreun vultur, ele se ridică pe picioarele de dinainte, îşi îndoaie spatele, îşi întind capul în sus şi cască botul cît de mare pot. Tot timpul, deşi foarte încet, se întorc spre duşman arătîndu-şi dinţii, care la aceste animale abia ieşite din ouă sînt foarte lungi şi ascuţiţi. Adesea, în timp ce un *Zamuros* reţine în acest chip întreaga atenţie a tînărului crocodil, alt vultur profită de ocazie şi atacă prin surprindere. Se repede, apucă animalul de gît şi se înalţă cu el în văzduh.

La Pararuma am întîlnit printre indieni şi cîţiva albi, care veniseră pe apă în sus de la Angostura, ca să cumpere ouă de broaşte ţestoase. Ne-au condus la o colibă *(ajupa)* în mijlocul taberei indiene. Şedeau acolo misionarii de la Carichana şi de pe cataracte. Ne-au primit foarte prietenos şi ne-au dat toate lămuririle de care aveam nevoie pentru continuarea călătoriei. Ei sufereau de cîteva luni de febră recurentă ; feţele lor palide şi obosite ne-au convins fără greutate că în regiunile pe care aveam de gînd să le vizităm, sănătatea călătorilor este într-adevăr în primejdie.

Pentru cîrmaciul indian, care ne adusese de la San Fernando de Apure pînă la plaja de la Pararuma, drumul prin cataractele fluviului Orinoco era ceva nou, motiv pentru care el n-a vrut să ne conducă mai departe. Spre norocul nostru, misionarul din Carichana a fost

dispus să ne cedeze pe un preț modest o pirogă drăguță, iar călugărul Bernardo Zea, misionarul din zona marilor cataracte de la Atures și Maypures, s-a oferit, deși era bolnav, să ne întovărășească pînă la granița Braziliei. Indienii, dispuși să te ajute să cari canoele peste cataracte (raudales), sînt în număr atît de mic, încît dacă n-am fi avut cu noi un călugăr, am fi riscat să rămînem săptămîni de zile în aceste locuri umede și nesănătoase.

În regiunea fluviului Orinoco, pădurile de pe țărmurile lui Rio Negro sînt socotite un ținut încîntător. Este adevărat că acolo aerul este mai proaspăt și mai sănătos, iar în fluviu aproape că nu sînt crocodili. Poți face baie fără nici o grijă și ești mai puțin chinuit, fie ziua, fie noaptea, de înțepăturile insectelor.

Singura îmbrăcăminte a indienilor este vopseaua roșie. Fardul obișnuit al caraibilor, otomacilor și yarurilor este *onoto*, numit de spanioli *achote*, iar de coloniștii din Cayenne, *rocu*. Colorantul acesta se extrage din carnea fructului *Bixa orelana*. Indiencele aruncă semințele plantei într-un butoi mare cu apă, bat apa timp de o oră, apoi lasă să se așeze liniștit colorantul de un roșu-cărămiziu aprins. După aceea, apa este scursă, sedimentul se scoate și se stoarce presîndu-l între mîini, se frămîntă apoi cu ulei din ouă de broască țestoasă și se formează turtițe rotunde, de circa o uncie. În lipsa acestui ulei *onoto*-ul se poate frămînta cu grăsime de crocodil. Un alt colorant mult mai prețios se obține dintr-o plantă din familia bignoniilor, pe care Bonpland le-a făcut cunoscute sub denumirea de *Bignonia Chica*. Bignoniile se cațără pe copacii cei mai înalți și se fixează prin cîrcei. Florile bipetale sînt lungi de 26 de milimetri, au o culoare frumoasă, violetă și stau două, trei, la un loc. Frunzele bipenate se usucă repede, devenind roșietice. Fructul este o păstaie lungă de 60 de centimetri, cu semințe înaripate.

Ca să vă fac să înțelegeți ce lux reprezintă pentru indienii care umblă goi, gătelile lor, voi aminti aici că un bărbat înalt, muncind timp de două săptămîni, abia izbutește să cîștige destul, ca, prin schimb, să facă rost de atîta *chica*, încît să-i ajungă ca să se vopsească în roșu. De aceea, așa cum în țările temperate se spune despre un om sărman că n-are cu ce să se îmbrace, îi auzi pe indienii de pe Orinoco spunînd : „omul acela este atît de nevoiaș, încît nu-și poate vopsi trupul nici pînă la jumătate". Caraibii și otomacii își vopsesc cu *chica* numai fața și părul, dar indienii saliva au la dispoziția lor atîta culoare că-și pot vopsi tot corpul. Unii oameni de origine europeană utilizează colorantul, amestecat cu apă, ca un diuretic excelent.

Obiceiul de a-şi vopsi corpul, nu are aceeaşi vechime la toate popoarele de pe Orinoco. El s-a generalizat abia după numeroasele invazii ale puternicului neam al caraibilor. Învingătorii şi învinşii erau la fel de goi şi, ca să te pui bine cu învingătorul, se cuvenea să te vopseşti ca el, să porţi culoarea lui. Acum puterea caraibilor este de domeniul trecutului, dar moda lor de a-şi picta întregul corp s-a menţinut. Obiceiul este mai tenace decît puterea.

În tabăra de la Pararuma am făcut o constatare curioasă : femeile foarte bătrîne se preocupau mai mult de gătelile lor decît cele mai tinere. Am văzut o indiană în vîrstă din tribul otomacilor care a cerut să i se frece părul cu ulei de broască ţestoasă şi să i se vopsească spatele cu *onoto* şi *caruto*. Treaba aceasta trebuiau s-o facă două dintre fetele ei. Pictura o forma un fel de grilaj de linii negre, încrucişate, realizate pe un fond roşu ; în mijlocul fiecărui pătrăţel se făcea un punct negru, muncă pentru care se cerea să ai o nemaipomenită răbdare. Această toaletă complicată te miră şi mai mult dacă te gîndeşti că liniile şi figurile nu sînt tatuate şi că tot ce se pictează cu atîta grijă se şterge, dacă indianul se expune, din întîmplare, unei ploi torenţiale. În unele triburi, oamenii se vopsesc numai de sărbători, dar în altele ei se pictează tot anul.

Cînd vine vorba, în Europa, de un indigen din Guyana, lumea îşi închipuie un om împodobit pe cap şi în jurul mijlocului cu pene frumoase de ara, tucan, tangara şi colibri. Spre surprinderea noastră, n-am văzut acele egrete şi şorţuri de pene — pe care le aduc acasă atît de des călătorii de la Cayenne sau Demerara — nici în misiunile chaymas, în taberele de la Uruana şi de la Pararuma şi nici măcar de-a lungul fluviilor Orinoco şi Casiquiare. Majoritatea populaţiei din Guyana, care se îndeletniceşte cu agricultura şi ţese bumbacul, este atît de despuiată, de săracă, atît de lipsită de găteli, ca şi indigenii din Noua Olandă (Australia). Arşiţa nemaipomenită şi sudoarea, care le acoperă trupul cît e ziua de lungă şi în parte şi noaptea, fac orice îmbrăcăminte insuportabilă. Podoabele, egretele de pene, se pun numai la dans şi la sărbători. Moţurile de pene ale guaypunaveş-ilor sînt cele mai căutate, din cauza frumuseţii coloritului penajului de manachini şi de papagali.

În tabăra de la Pararuma am avut ocazia să vedem, pentru prima dată în stare vie, o seamă de animale pe care le cunoşteam pînă atunci numai din colecţiile europene. Misionarii fac comerţ cu aceste animale mici. Contra tutunului, răşinii de *mani*, culorii *chica*, a *Gallitos*-ilor, *Titi*-capucinilor şi a altor maimuţe foarte căutate pe coastă,

 obţin veşminte, cuie, topoare, undiţe şi ace cu gămălie, iar cu banii cîştigaţi din vînzarea ouălor de broască ţestoasă îşi cumpără unelte de pescuit şi unelte agricole. Am cumpărat mai multe animale, care ne-au întovărăşit în restul călătoriei pe fluviu şi astfel am putut studia felul lor de viaţă.

Gallitos, potîrnichile americane, care se vînd la Pararuma în colivii mici făcute din peţiolurile frunzelor de palmieri, sînt mult mai rare pe malurile fluviului Orinoco şi în tot nordul şi vestul Americii tropicale decît în Guyana. Aceste păsări îşi au, de obicei, cuiburile în scobiturile stîncilor care apar în albia fluviului Orinoco, formînd numeroase cascade.

Printre maimuţele pe care le aduseseră la piaţă indienii la Pararuma, am văzut mai multe specii de sai *(Simia Capucina)*, apoi marimonde *(Simia Belzebuth)* sau altele cu burta roşie, *Titi* şi *Viudite*. Ne-au interesat mai cu seamă ultimele două, aşa că le-am şi cumpărat, ca să le trimitem în Europa.

Titi din Orinoco *(Simia sciurea)* apare foarte des la sud de cataracte. Are faţa albă şi o pată mică neagră-albăstruie deasupra gurii şi pe vîrful nasului. Cele cu făptura cea mai graţioasă şi cele mai frumos colorate (blana lor este aurie), vin de pe malurile lui Casiquiare. Cele care le prind indienii pe Guaviare sînt mari şi greu de îmblînzit Nici o maimuţă nu seamănă atît de mult la faţă cu un copil, cum seamănă *Titi*. Are aceeaşi expresie de nevinovăţie, acelaşi zîmbet şăgalnic, aceeaşi trecere rapidă de la bucurie la mîhnire. Ochii ei mari se umplu de lacrimi, de îndată ce se sperie de ceva. Îi plac foarte mult insectele, mai cu seamă păianjenii. Dacă aşezi în ploaie cuşca în care se află mai multe maimuţe din acestea mici, ele îşi încolăcesc în jurul gîtului coada, care în mod normal nu este îmbîrligată şi îşi încrucişează braţele şi picioarele, încălzindu-se reciproc. Vînătorii indieni ne-au povestit că adesea întîlnesc în pădure grupuri de 10, 12 maimuţe de acest fel, care strigă desperate, pentru că stau de o parte şi ar vrea să intre şi ele în ghemotocul format de celelalte, pentru a găsi căldură şi adăpost. Dacă în mijlocul unui astfel de ghem viu ajunge o săgeată muiată în *curara* diluată, pot fi prinse mai multe maimuţe tinere deodată. Puiul de *Titi* rămîne, în cădere, atîrnat de mama lui şi dacă atunci cînd se prăbuşeşte nu se răneşte, el nu se dezlipeşte de umărul şi de gîtul părintelui mort. Majoritatea celor întîlnite vii în casele băştinaşilor au fost găsite strîns lipite de cadavrele mamelor lor. Animalele adulte, chiar dacă s-au vindecat de rănile uşoare, se prăpădesc, de cele mai multe ori, înainte de a se fi obişnuit

cu starea de prizonierat. Maimuţele *Titi* sînt de obicei animale de- 257
licate şi timide. De cum le îndepărtezi de regiunile lor împădurite se întristează şi se posomorăsc.

Macavahu *(Simia lugens)*, pe care misionarii o numesc *Viudita* sau văduva tristă, are păr fin, frumos, lucios, şi negru. Faţa poartă o mască albicioasă, cu jocuri de lumină albastre, care cuprinde ochii, nasul şi gura. Urechile au o margine îndoită, sînt mici, bine formate şi aproape fără păr. În faţă, pe gît, văduva are o dungă albă, lată de 3 centimetri, care formează o jumătate de colier. Picioarele dinapoi, sau mai curînd mîinile, sînt negre, ca şi restul corpului, dar mîinile din faţă sînt albe pe dinafară şi de un negru strălucitor pe dinăuntru. Aceste semne distinctive misionarii le asemuiau cu voalul, şalul şi mănuşile unei văduve în doliu. Ţinuta obişnuită a acestor maimuţe mici, care se ridică în două labe numai cînd se hrănesc, trădează cu greu caracterul lor. Maimuţa pare blîndă şi timidă, adesea nici nu atinge mîncarea care i se oferă, chiar dacă îi este foarte foame. Ochii ei exprimă multă vioiciune. Am văzut-o stînd timp îndelungat nemişcată, fără să doarmă, atentă la tot ce se petrecea în jurul ei. Dar această timiditate şi blîndeţe sînt numai aparente. Cînd *Viudita* se ştie singură, de capul ei, o vezi cum se înfurie la vederea unei păsări. Atunci se caţără şi fuge cu o îndemînare uimitoare şi, dintr-un salt, se aruncă, asemenea pisicii, asupra prăzii, pe care o sugrumă.

Noua pirogă ce ne fusese destinată a fost încărcată încă de cu seară. Era, ca toate canoele indiene, un trunchi de copac scobit cu securea şi cu ajutorul focului, lung de 13 metri şi lat de un metru. Trei persoane nu puteau sta alături. Aceste pirogi sînt foarte mobile şi pentru că opun o rezistenţă atît de redusă, te obligă la o repartizare cît mai uniformă a greutăţilor. Dacă vrei să te ridici un moment în picioare, trebuie să strigi vîslaşilor să se sprijine de partea opusă. Fără prudenţa aceasta, apa ar năvăli peste bordul înclinat al pirogii. E greu să-şi imagineze cineva cîte păţeşte omul pe o ambarcaţie atît de nenorocită.

Misionarul de pe cataracte făcea pregătirile pentru continuarea călătoriei noastre cu un zel care ne depăşea aşteptările. Domnea îngrijorarea că nu vom găsi destui indieni maco şi guhibo, capabili să cunoască drumul prin labirinturile de mici canale şi cascade. Drept care, doi dintre indieni au fost puşi peste noapte *în cepo* adică au fost culcaţi la pămînt şi li s-au introdus picioarele prin două bucăţi scobite de lemn, unite între ele cu un lanţ, de care atîrna un lacăt. Dis-de-dimineaţă ne-am trezit în strigătele unui tînăr, care era bi-

 ciuit cu o curea din piele de vacă-de-mare. Era Zerepe, un indian foarte inteligent, care ulterior ne-a făcut servicii foarte bune, dar care acum refuza să meargă cu noi. Era din misiunea Atures. Tatăl lui era un maco, iar mama lui făcea parte din tribul maypurilor. El se refugiase în pădure şi trăise cîţiva ani printre indienii încă liberi. Astfel învăţase mai multe graiuri şi misionarul îl utiliza ca interpret. N-a fost de loc uşor să obţinem iertarea pentru acest tînăr. Ni se spunea : „fără acest gen de severitate aţi duce lipsă de tot ce e necesar".

10 aprilie. N-am putut să pornim decît la ora 10. Ne obişnuiam greu cu piroga, care nu era decît noua noastră închisoare. Pentru a cîştiga în lăţime, indienii construiseră din crengi în partea dinapoi a pirogii un fel de grătar, care depăşea bordul de ambele părţi. Din păcate, umbrarul de frunze era atît de scund, încît trebuia să stai ghemuit sau să te culci la orizontală, dar atunci nu mai vedeai nimic, iar picioarele depăşeau mult grătarul. Cînd ploua, te udai pînă la jumătate. În plus, cînd stăteai culcat pe blănurile de jaguar sau pe pieile de bou — destul de subţiri, te împungeau îngrozitor crengile de dedesubt. Partea dinainte a pirogii era rezervată vîslaşilor indieni, care aveau vîsle lungi de un metru, scobite în formă de lingură. Complet goi, aşezaţi perechi, ei vîsleau într-un ritm pe care îl respectau surprinzător de exact. Cîntecul lor era trist şi monoton. Coliviile mici, cu maimuţe şi păsări, care se înmulţeau mereu erau agăţate parte de acoperiş, parte în faţă. Era menajeria noastră de călătorie. Cînd ne ridicam taberele de noapte, menajeria şi instrumentele se găseau întotdeauna la mijloc ; imediat în jurul lor erau hamacurile noastre, apoi hamacurile indienilor, iar către exterior focurile de care nu ne puteam lipsi, dacă vroiam să ţinem jaguarul departe. La răsăritul soarelui, maimuţele noastre ţineau isonul celor din pădure. Această comunicare între animale aparţinînd aceleiaşi specii, legate printr-un sentiment reciproc de devoţiune, unele gustînd libertatea, celelalte tînjind după ea, are într-însa ceva impresionant şi patetic.

Pe această pirogă încărcată, care nu avea nici lăţimea de un metru, nu rămînea alt loc pentru plantele uscate, geamantane, sextant, compasul de înclinaţie şi instrumentele meteorologice decît locşorul de sub împletitura de crengi, pe care eram siliţi să stăm întinşi cea mai mare parte a zilei. Cînd voiam să scoatem ceva din geamantane sau să utilizăm vreun instrument, trebuia să vîslim spre mal şi să coborîm pe uscat. La toate aceste neplăceri se mai adăuga şi prezenţa sîcîitoare a ţînţarilor, care îşi făcuseră culcuş cu miile sub un acoperiş atît de

scund, şi căldura, pe care o radiau frunzele de palmier, a căror suprafaţă superioară era veşnic expusă fierbinţelii soarelui. Încercam, clipă de clipă, să ne facem traiul mai suportabil, dar totul era zadarnic. În timp ce unul se învelea cu un cearşaf, ca să se apere de insecte, altul cerea să se dea foc unor lemne verzi chiar acolo, sub acoperişul de frunze, pentru ca fumul să gonească ţînţarii. Din cauză că ne usturau ochii, iar căldura, care şi aşa era înăbuşitoare, creştea şi mai mult, nu se putea pune în aplicare nici una dintre cele două metode propuse. Dar dacă eşti bine dispus, dacă domneşte o atmosferă de sinceră prietenie cu cei din jur, dacă ai înţelegere şi ştii să admiri măreţia naturii, oglindită în văile acestor rîuri imense, nu-ţi vine greu să suporţi greutăţile, care, pînă la urmă, devin obişnuinţe. Dacă, totuşi, am insistat asupra acestor nimicuri, am făcut-o numai ca să zugrăvesc călătoria noastră cu piroga pe Orinoco şi să explic de ce, pe această porţiune a drumului nostru, în ciuda celei mai mari bunăvoinţe, Bonpland şi cu mine nu am reuşit nici pe departe să efectuăm toate observaţiile, la care ne provoca natura din jurul nostru, atît de bogată în subiecte ştiinţifice.

Pe Orinoco sînt multe insule, iar fluviul începe acum să se împartă în mai multe braţe ; cel vestic seacă în ianuarie şi februarie. Lăţimea întregului fluviu este de 3 900 pînă la 5 800 de metri.

Dintr-o pădure de palmieri, din apropierea fluviului, se înalţă, la un moment dat, o stîncă izolată, privelişte pitorească, un pilastru de granit, prismatic, ale cărui feţe piezişe, lipsite de vegetaţie, au aproximativ 65 de metri înălţime. Vîrful, care întrece copacii cei mai înalţi, este încoronat cu o lespede de piatră netedă. Pe placa aceasta se înalţă iarăşi copaci. Acest monument natural, atît de grandios în simplitatea lui, aminteşte de construcţiile ciclopilor. Conturul lui riguros trasat, avînd deasupra copaci şi hăţişuri, se proiectează pe albastrul cerului, ca o pădure peste altă pădure.

De la gurile lui Rio Paruasi, Orinoco este plin de insule şi de stînci de granit. Aşa se explică apariţia în aceste locuri a cataractelor, a curenţilor, care îi sperie la început pe călători, datorită vîrtejurilor numeroase, dar care în nici un anotimp nu sînt periculoase pentru ambarcaţii. Noi le-am lăsat în urmă fără nici o greutate, angajîndu-ne într-un canal îngust, din care apa ţîşneşte sălbatic, de parcă ar fierbe ; acesta trece pe sub Piedra de Marimara, care este o masă compactă de granit, înaltă de 26 de metri, cu o circumferinţă de 100 de metri, fără nici o crăpătură sau vreo urmă de stratificare. Fluviul pătrunde adînc în uscat şi formează, între stînci, coturi largi. Am

 înnoptat în sătucul Carichana, unde datorită recomandărilor bunului misionar Fray Jose Antonio de Torre, am fost găzduiţi în parohie sau *convento*. Nu mai dormisem sub un acoperiş de aproape 14 zile.

11 aprilie. Ca să se evite urmările inundaţiilor, uneori atît de periculoase sănătăţii, misiunea Carichana a fost instalată la o distanţă de 3,3 kilometri de fluviu. Indienii de aici fac parte din tribul saliva. Salivaşii sînt un neam de oameni sociabili, blînzi, aproape timizi şi mai uşor de stăpînit decît alte triburi de pe Orinoco. Ca să se sustragă dominaţiei caraibilor, salivaşii s-au lăsat uşor convinşi să se alăture primelor misiuni iezuite. Iar preoţii laudă mereu în scrierile lor, inteligenţa şi docilitatea acestora. Ei au multă aplicaţie pentru muzică. Din cele mai vechi timpuri cîntă dintr-un fel de trompete de pămînt ars, lungi de 1,3 pînă la 1,6 metri, care au mai multe umflături sferice, legate prin ţevi înguste. Aceste trompete emit sunete foarte duioase. Iezuiţii au cultivat cu succes înclinaţia naturală a salivaşilor pentru muzica instrumentală, dezvoltînd-o, şi după plecarea ordinului iezuiţilor, misionarii au continuat şi ei să încurajeze frumoasa muzică bisericească şi educaţia muzicală a tineretului. De curînd, un călător i-a văzut, cu mirare, pe băştinaşi, cîntînd din vioară, violoncel, ghitară şi flaut.

Am întîlnit printre indieni şi o femeie de origine albă, sora unui iezuit din Nueva Granada. Nu se poate descrie bucuria pe care o simţi cînd întîlneşti în mijlocul unor popoare, a căror limbă n-o pricepi, o fiinţă cu care să te poţi înţelege fără interpret. Fiecare misiune are cel puţin doi interpreţi. Sînt indieni, ceva mai puţin mărginiţi decît ceilalţi, cu ajutorul cărora misionarii de pe Orinoco se înţeleg cu neofiţii, căci, acum, misionarii nu se mai ostenesc decît arareori să înveţe limba pămîntului. Interpreţii ne-au întovărăşit în plimbările noastre dedicate colecţionării plantelor. Ei înţeleg spaniola, dar nu o vorbesc corect. Cu indiferenţă, răspund la orice întrebare pusă, aşa, la nimereală, dar zîmbind cu bunăvoinţă : „Da, Pater, nu, Pater". Este uşor de înţeles că-ţi pierzi la un moment dat răbdarea, cînd luni de zile duci discuţii de felul acesta în loc să ţi se dea informaţii despre nişte lucruri care te interesează în mod deosebit. Adesea puteam să ne înţelegem cu băştinaşii numai datorită mai multor interpreţi şi repetînd de mai multe ori traducerea aceleiaşi fraze.

„Dincolo de misiunea mea", ne-a spus binevoitorul călugăr Uruana, „veţi călători ca muţii". Şi profeţia aceasta s-a împlinit întru totul. Dar ca să nu ne lipsim şi de puţinul pe care-l poţi afla fie şi de la

indigenul cel mai apatic, am apelat din cînd în cînd la vorbirea prin semne. Îndată ce băştinaşul observă că este întrebat direct, arătîndu-i-se lucrul, se leapădă de stupiditatea lui obişnuită şi ştie să se facă înţeles cu o îndemînare remarcabilă. Face tot felul de semne, rosteşte cuvintele rar, le repetă din proprie iniţiativă. Pare flatat că este luat în seamă şi că te laşi învăţat de el. Fără îndoială, încercînd să vorbeşti prin semne cu indigenii, te lămureşti mai bine asupra unor lucruri şi eşti mai sigur de rezultat decît folosind interpretul, dar asta numai dacă ştii să-ţi simplifici întrebările şi să le adresezi succesiv mai multor indivizi sub forme diferite.

Ţinutul dimprejurul misiunii Carichana ni s-a părut deosebit de frumos. În depărtare se vedea liziera pădurii. De jur împrejur, orizontul era mărginit de munţi, parte împăduriţi, avînd un colorit sumbru, parte golaşi, cu piscuri stîncoase, aurite de ultimele raze ale soarelui, care apune. Blocuri mari de stîncă, complet lipsite de vegetaţie, cu o circumferinţă de 260 de metri, se văd peste tot.

Apa fluviului crescuse cu cîţiva ţoli, fenomen care i-a surprins pe indigeni, căci de obicei fluviul creşte la început aproape imperceptibil, ca în aprilie să scadă din nou cîteva zile. Acum Orinoco se găsea cu un metru deasupra celui mai scoborît punct. Indienii ne-au arătat pe un perete de granit urmele recente ale apelor crescute. Conform măsurătorilor noastre, acum ele se aflau la înălţimea de 13,6 metri. Dar măsurătoarea aceasta am efectuat-o într-un loc în care albia fluviului era mult strîmtată de stînci, aşa că am fost nevoit să mă mulţumesc cu indicaţiile indienilor. Ceea ce nu poate fi pus la îndoială şi impresionează puternic pe fiecare în această regiune, e că la Carichana, San Borja, Atures şi Maypures, acolo unde fluviul şi-a croit albia brăzdînd munţii, se văd pe alocuri dungi negre, la 30, ba şi la 42 de metri deasupra celui mai înalt nivel actual. Ele dovedesc că, odată, apa s-a urcat pînă acolo. Oare nu cumva acest Orinoco, fluviul care ni se pare atît de măreţ şi de puternic, nu este decît o slabă rămăşiţă a imenselor curente de apă dulce, care străbăteau, pe vremuri, ţara de la răsărit de Anzi, asemenea braţelor unor mări interne ?

După plecarea din Carichana, la orele două după-amiază, am întîlnit în albia rîului tot mai multe blocuri de granit, care împiedicau cursul apei. Am trecut pe lîngă vestita stîncă, Piedra del Tigre. Aci apa este atît de adîncă, încît un fir cu plumb, de 40 de metri, n-a atins fundul. Către seară cerul s-a acoperit cu nori, s-a în-

tunecat şi rafale de vînt, alternînd cu perioade de calm, vesteau apropierea furtunii. Ploaia curgea şiroaie, iar acoperişul de frunze, sub care stăteam lungiţi, ne oferea prea puţin adăpost. Din fericire şuvoaiele de ploaie au gonit pentru cîtva timp ţînţarii, care ne chinuiseră îngrozitor în timpul zilei. Ne găseam în faţa cataractei de la Cariva. Curentul apei era atît de puternic, încît cu greu am ajuns la mal ; eram zvîrliţi mereu înapoi. În cele din urmă, doi salivasi, înotători excelenţi, au sărit în apă, au tras piroga pe uscat, cu o funie, şi au legat-o, strîns, de un bloc de stîncă pe care am şi înnoptat de altfel. Furtuna nu s-a potolit toată noaptea. Apa fluviului crescuse simţitor şi de mai multe ori ne-a fost teamă că valurile furioase vor desface de la mal piroga noastră şubredă.

12 aprilie. Am pornit la ora patru dimineaţa. Misionarul ne-a anunţat că ne va fi greu să trecem de cataractele şi de vărsarea rîului Meta. Indienii vîsleau de douăsprezece ore şi jumătate, fără întrerupere. În tot acest răstimp n-au mîncat decît manioc şi banane. Dacă ne gîndim cît de greu este să învingi forţa curentului şi să navighezi în sus, spre cataracte, şi cînd ştii că indienii de pe Orinoco şi de pe Amazon îşi încordează tot timpul muşchii, în cursul călătoriilor de două luni pe apă, te miri mult atît de forţa lor fizică, cît şi de cumpătarea acestor oameni. Făina de amidon şi substanţele zaharoase, cîteodată peştele şi uleiul din ouă de broască ţestoasă, înlocuiesc aci hrana oferită de mamifere şi păsări.

Pe o distanţă de 1 170 de metri, albia fluviului era plină de blocuri de granit. Treceam prin canale, care nu măsurau în lăţime nici 1,6 metri ; cîteodată piroga noastră rămînea înţepenită între două blocuri de granit. Încercam să evităm acele locuri unde apa se prăbuşea cu un zgomot asurzitor. Totuşi, cînd ai un cîrmaci indigen bun, primejdia nu era chiar aşa de mare. Cînd nu puteau învinge curentul, vîslaşii săreau în apă, legau o funie de colţii stîncilor şi trăgeau în sus piroga. Manevra aceasta se făcea foarte încet, iar noi profitam uneori de această ocazie pentru a ne căţăra pe stîncile din apropiere.

Meta este, după Guaviare, afluentul cel mai important al fluviului Orinoco. El este comparabil cu Dunărea, nu în ceea ce priveşte lungimea cursului, cît pentru cantitatea de apă. Adîncimea lui medie este de 11 pînă la 28 de metri. Regiunea de confluenţă a celor două cursuri de apă oferă o privelişte unică. Pe malul răsăritean se înalţă stînci izolate, iar blocurile suprapuse de granit par de departe cetăţi năruite. Între fluviu şi marginea pădurii se află maluri late, nisipoase,

iar drept în mijlocul lor se proiectează la orizont palmierii izolaţi de pe vîrfurile munţilor.

Rio Meta străbate cîmpiile vaste de la Casanare. Este navigabil pînă aproape de poalele Anzilor Noii Granade şi va avea odată o mare importanţă politică pentru populaţia din Guyana şi Venezuela. Pe o distanţă de 270 de kilometri, malurile lui sînt mai populate decît cele ale lui Orinoco, dar de la locul confluenţei rîurilor Paulo şi Casanare, pe o distanţă de peste 255 de kilometri, guahibii sălbatici fac viaţa nesigură în jurul rîului Meta. Pe vremea iezuiţilor, circulaţia pe acest rîu era mult mai vie decît este acum.

De la vărsarea lui Meta, Orinoco ne-a apărut mai eliberat de stînci. Navigam acum fără obstacole. Lăţimea apei era de 970 de metri. Indienii continuau să vîslească, fără să împingă sau să tragă piroga, deci fără să ne deranjeze cu ţipetele lor sălbatice, care întovărăşeau aceste manevre.

Se făcuse noapte, cînd am ajuns în faţa pragurilor de la Tabaje. Indienii nu mai îndrăzneau să înainteze împotriva curentului pînă sus, la cataractă. De aceea am dormit pe mal, într-un loc extrem de incomod, pe o stîncă înclinată cu peste 18°, în crăpăturile căreia se ascundeau cîrduri de lilieci. Toată noaptea am auzit prin apropiere, urletul jaguarului, în timp ce dulăul nostru îi răspundea cu un schelălăit prelungit. Am aşteptat zadarnic să iasă stelele. Cerul era înfricoşător de negru. Vuietul înfundat al cascadelor de pe fluviu era secondat de vocea puternică a tunetului care se auzea departe, în direcţia pădurii.

13 aprilie. În zorii zilei am trecut de pragurile de la Tabaje. Însoţitorul nostru, Pater Zea, dorea să citească liturghia la San Borja, o nouă misiune întemeiată doar de doi ani. Am găsit acolo şase case locuite de guahibi, care nu primiseră încă instrucţiune religioasă. Nu se deosebeau prin nimic de indienii sălbatici. Ochii lor negri, destul de mari, trădau mai multă vioiciune decît ochii indienilor din alte misiuni. Zadarnic le-am oferit ţuică, nici n-au vrut s-o guste. Feţele tuturor fetelor tinere erau pictate cu picăţele negre, rotunde. Nici o altă pictură nu mai împodobea corpul guahibilor. Mai mulţi dintre ei purtau bărbi. Păreau să fie mîndri de acest lucru, ne apucau de bărbie şi ne dădeau a înţelege, prin semne, că sînt şi ei ca noi. Ei au, în general, o statură zveltă. Nici un neam nu este atît de greu de statornicit ca guahibii. Decît să cultive un petic de pămînt, preferă să trăiască din peşte putred, miriapozi şi viermi. Ceilalţi indieni au

 dreptate cînd spun că „un guahibo mănîncă tot ce este pe pămînt şi sub pămînt".

Cu cît înaintezi spre sud, pe Orinoco, arşiţa devine mai suportabilă, în loc să se înteţească. Temperatura aerului era ziua de 26 pînă la 27,5°C, iar noaptea de 23,7°C. Necazurile pricinuite de ţînţari erau însă şi mai amare. Nu puteai vorbi, nu-ţi puteai descoperi faţa fără să ţi se umple nasul şi gura cu insecte. Am înnoptat pe mal, la Guapiro. N-am făcut baie, din cauza micilor peşti *Caribe*. Toţi crocodilii, pe care îi văzusem în cursul zilei, erau extraordinar de mari, lungi de şapte-opt metri.

14 aprilie. Prezenţa ţînţarilor *Zancudos* ne-a silit să pornim la ora cinci dimineaţa. În stratul de aer de la suprafaţa apei sînt mai puţine insecte decît la marginea pădurii. Am trecut pe lîngă zona de vărsare a lui Rio Paureni, unde trăiesc indienii tribului Maco şi am înnoptat pe insula Panumana, foarte bogată în plante. Munţii de lîngă cataractele mari mărgineau, la sud-est, orizontul. Cu cît înaintam pe cursul apei în sus, cu atît deveneau mai măreţe şi mai pitoreşti ţărmurile fluviului Orinoco.

Capitolul 20

ZONA DE VĂRSARE A RÎULUI ANAVENI. VÎRFUL UNIANA. MISIUNEA ATURES. CASCADA MAPARA. INSULELE SURUPAMANA ŞI UIRAPURI

În cursul său fluviul Orinoco străbate de la sud la nord o regiune muntoasă. Apele sale se sparg tumultuos de stînci, acolo unde acestea-i închid calea sau unde formează praguri. Cînd stai aşa, ca să cuprinzi într-o singură privire şirul neîntrerupt de cataracte şi imensa suprafaţă înspumată, aburindă, luminată de ultimele raze ale soarelui care apune, îţi pare că fluviul şi-a părăsit albia şi că atîrnă în gol, deasupra ei.

Cele două mari cataracte ale fluviului Orinoco s-au format în regiunea Munţilor Parime. Indigenii le numesc Mapara şi Quituna, dar misionarii au înlocuit aceste denumiri cu Atures şi Maypures, după numele celor două triburi care formează satele din jurul celor două cascade. Pe coasta de la Caracas, celor două cascade li se spune pur şi simplu : cele două *raudale* (cataracte).

Dincolo de marile cataracte se întinde o lume necunoscută. Este un ţinut, în parte neted, în parte muntos, prin care curg atît afluenţii Amazonului, cît şi cei ai fluviului Orinoco. Mai sus de cataractele mari, pe o distanţă de 450 de kilometri, n-am găsit de-a lungul fluviului decît trei aşezări creştine, în care locuiau abia şase-opt albi, adică oameni de origine europeană. Nu este de mirare că un ţinut pustiu cum este acesta a fost leagănul clasic al multor legende şi basme. Aici situau misionarii existenţa popoarelor „cu un ochi în frunte, cu cap de cîine, sau cu gura mai jos de stomac"... Aici găseau ei tot ce se povestea despre garamanţi, arimaspi şi hiperboreeni. I-am nedreptăţi pe modeştii misionari, dacă am crede

 că ei au imaginat aceste basme exagerate ; mai degrabă le-au luat, aproape pe toate, din poveştile indienilor.

15 aprilie. Am plecat de pe insula Panumana, la patru dimineaţa, cu două ore înainte de răsăritul soarelui. Cerul era în mare parte acoperit şi prin stratul gros de nori înalţi străbăteau fulgere. Tunete n-am auzit şi ne-a mirat aceasta. Cerul acoperit, trimitea înapoi căldura radiată de pămînt, aşa că arşiţa devenise insuportabilă. Nici o adiere nu mişca frunzişul copacilor. În schimb, în apropiere auzeam urletul jaguarilor care trecuseră braţul fluviului dintre noi şi ţărm. Noaptea, urmînd sfatul indienilor, ne-am mutat într-o colibă părăsită, care se găsea în Apures. Uşa ne-a fost baricadată cu scînduri, lucru care ni s-a părut de prisos. Jaguarii sînt atît de numeroşi în jurul cataractelor, încît în urmă cu doi ani, un indian care şi-a căutat, după încetarea ploilor, coliba, aşezată în locul unde ne aflam noi, a constatat că era ocupată de o femelă cu doi pui. Animalele care se instalaseră acolo cu cîteva luni înainte n-au putut fi scoase din colibă decît după o luptă înverşunată.

La răsăritul soarelui am trecut pe lîngă zona de vărsare a rîului Anaveni, rîu care coboară din munţii dinspre răsărit. Ziua a fost îngrozitor de cald, aşa că am stat mai mult într-un loc umbrit şi am pescuit cu undiţa. Abia am putut să transportăm peştii pe care i-am prins. Iată-ne, în sfîrşit, în imediata apropiere a cataractei mari. Ne-am oprit într-un golf şi după multe peripeţii şi dificultăţi inerente, mergînd pe o potecă îngustă, am ajuns la misiunea Atures, situată la 4,5 kilometri de malul fluviului. Pînă aici am tot mers pe o cîmpie presărată cu blocuri mari de granit.

Pe locul unde se află acum satul Atures, probabil că a curs mai înainte fluviul Orinoco, iar cîmpia complet netedă din jurul satului a fost, fără îndoială, o parte din albia lui. La răsărit de misiune se înalţa un şir de stînci, care putea fi considerat un vechi ţărm al fluviului. De-a lungul vremii, Orinoco a fost împins tot spre vest, deoarece aluviunile aduse de apele sălbatice ce vin din munţii răsăriteni sînt mult mai bogate.

Mica misiune era într-o stare de plîns. Dacă la fondarea ei trăiseră la un loc aturi, maypuri, meyepuri, abani şi quirupi, acum n-am găsit decît guahibi şi cîteva familii din tribul Maco. Aturii dispăruseră aproape complet ; azi se cunosc numai după mormintele din peştera Ataruipe, care amintesc pe cele ale guanachilor de pe Tenerife.

Între 3 şi 4° latitudine sudică, Orinoco nu formează numai graniţa dintre marea pădure a Munţilor Parima şi llanosurile aride de pe Apure, Meta şi Guaviare ; el mai desparte şi „neamuri" cu moduri de viaţă foarte deosebite. La vest, pe cîmpiile fără copaci, colindă guahibi, chiricoaşi şi guamoşi, oameni foarte murdari, mîndri de înverşunata lor neatîrnare sălbatică, greu de statornicit într-un loc şi de deprins să facă o muncă organizată. Misionarii spanioli îi desemnează foarte nimerit prin expresia *indios andantes* (indieni călători, rătăcitori).

La răsărit de Orinoco, între izvoarele apropiate ale rîurilor Caura, Cataniapo şi Ventuari locuiesc macoşii şi salivaşii, curacicanaii, parecii şi maquiritarii, neamuri blînde, liniştite, care se îndeletnicesc cu agricultura şi se supun cu uşurinţă disciplinei misionarilor. Indianul de pe cîmpie se deosebeşte de indianul din pădure prin grai, prin obiceiuri şi toate năzuinţele lui spirituale. Ambii au o limbă vioaie, bogată în expresii îndrăzneţe, dar limba muntenilor este mai aspră, mai scurtă, mai pătimaşă. Limba indianului de la şes este mai blîndă, mai prolixă, mai bogată în expresii derivate.

În misiunea Atures, aşa ca şi în majoritatea misiunilor de pe Orinoco, dintre vărsarea lui Apure şi aceea a lui Atabapo, cele două tipuri de indieni mai sus-amintite trăiesc alături. Întîlneşti acolo indieni din păduri şi indieni odinioară nomazi *(indios monteros* şi *indios andantes* sau *llaneros).* Împreună cu misionarul, am vizitat colibele macoşilor, numiţi de spanioli piraoaşi, şi pe ale guahibilor. În colibele primilor am întîlnit mai multă ordine, mai multă curăţenie, mai multă bunăstare. Macoşii liberi îşi au sălaşurile fixe la o distanţă de două-trei zile de drum spre răsărit de Atures, la izvoarele rîuleţului Cataniapo, unde sînt foarte numeroşi. Ca majoritatea indienilor din păduri, ei cultivă manioc şi nu porumb, trăind în cele mai bune raporturi cu indienii creştini din misiuni. Alcadele[1] macoşilor supuşi părăseşte în fiecare an satul Atures, cu aprobarea misionarului, ca să petreacă cîteva luni pe plantaţiile, pe care le are în mijlocul pădurilor, lîngă satul macoşilor liberi. Ca urmare a acestor relaţii paşnice, de la o vreme se aşezaseră în misiune mai mulţi *indios monteros.* Ei cereau cu insistenţă cuţite, undiţe şi mărgele colorate de sticlă pe care, cu toată interdicţia severă a călugărilor, nu le purtau la gît, ci îşi împodobeau cu ele brîul, numit guayuco. După ce au căpătat cele cerute, s-au întors în pădure, căci nu le convenea disciplina

[1] În înţelesul obişnuit primar, aci mai curînd căpetenie, şef. — *N. T.*

 misiunii. La această fugă neașteptată au contribuit, se pare, și bolile epidemice, care apar adesea la începutul anotimpului ploios.

N-am citat între motivele depopulării cataractelor vărsatul, care în alte regiuni ale Americii face ravagii atît de mari, încît indigenii, cuprinși de groază, își aprind colibele, își ucid copiii, iar comunitățile se risipesc. În regiunea cursului superior al fluviului Orinoco nu se știe nimic despre acest flagel și dacă ar apărea vreodată, să sperăm că vaccinarea împotriva vărsatului, a cărei acțiune binecuvîntată se simte zilnic pe coastele Terrei Firma, l-ar stăvili pe dată. Motivele depopulării așezărilor creștine sînt: aversiunea indienilor față de disciplina impusă de misionari, clima nesănătoasă, toridă și umedă totodată, hrana rea, neglijarea copiilor bolnavi și obiceiul infam al mamelor, de a folosi ierburi otrăvitoare pentru a nu rămîne gravide. Dacă totuși au copii, aceștia nu sînt amenințați numai de primejdiile unei vieți duse în sălbăticie, ci, și de numeroasele superstiții care îi stăpînesc pe indieni. De pildă, cînd se nasc copii gemeni, concepții absurde de etică și de onoare a familiei îi obligă să omoare pe unul dintre cei doi copii, căci „doi copii născuți deodată nu pot fi de la același tată", după cum spune o zicală a salivașilor. Ca să asigure pacea în familie, unul dintre copii este îndepărtat de mătuși bătrîne sau de *mure japoic-nei* (moașe). Și în cazul în care copilul nu este geamăn, dar prezintă la naștere o cît de mică deformație corporală, soarta este tragică pentru copil: tatăl este acela care îl ucide pe loc. Indienii aceștia nu doresc decît copii bine formați, puternici, căci deformațiile le-a pricinuit *Joloquiamo*, duhul rău, sau pasărea *Tikitiki*, dușmanul neamului omenesc. Uneori și copiii normali, dar mai slăbuți au aceeași soartă.

La indienii de pe Orinoco, tatăl se întoarce acasă numai pentru ca să mănînce și să se culce în hamac; nu-și mîngîie nici copiii, nici nevestele, a căror menire este să-l slujească. Afecțiunea paternă apare numai atunci cînd băiatul a crescut destul de mare, ca să poată lua parte la vînătoare, la pescuit și la munca de pe plantații.

Starețul franciscanilor care vedea cu groază cît de repede scădea populația celor două sate de pe lîngă cataracte, propusese acum cîțiva ani guvernatorului provinciei Angostura să înlocuiască pe indieni cu negri, știindu-se că aceștia rezistă admirabil într-o climă fierbinte și umedă. Dar o mică neînțelegere a compromis acțiunea. Guvernatorul le-a răspuns călugărilor că „Deoarece garantăm toi atît de puțin viața negrilor, ca și pe aceea a indienilor, nu ni se pare cu dreptate să-i silim pe negri să se stabilească pe lîngă cataracte".

Astăzi existența misiunilor se bazează aproape numai pe două familii guahibo și maco, singurele la care se mai găsește o urmă de civilizație și care țin la traiul pe propriul lor pămînt. Dacă și acestea se vor prăpădi, ceilalți indieni, care de mult s-au saturat de disciplina din misiune, vor fugi, și atunci, într-un punct, care poate fi considerat punctul cheie al fluviului Orinoco, viitorii călători nu vor mai găsi nimic din cele trebuincioase. Mai cu seamă nu vor mai avea cîrmaci, care să le conducă canoele prin cataracte. Comunicațiile între fortul de pe Rio Negro și capitala Angostura, chiar dacă nu s-ar întrerupe complet, ar fi totuși mult îngreuiate. Căci pentru a îndrăzni să te strecori prin labirintul de stînci și de blocuri de piatră, care gîtuie albia la Atures și Maypures, este nevoie de cunoașterea exactă a locurilor.

În timp ce piroga noastră se descărca, contemplam de pe mal aspectul impresionant al unui fluviu imens, gîtuit și preschimbat în spumă. Nu încerc să vă descriu simțămintele mele, ci doar numai un loc celebru din Lumea Nouă prin peisajul său. Cu cît lucrurile sînt mai grandioase, mai maiestuoase, cu atît este mai important să le înregistrăm pînă în cele mai mici amănunte, să schițăm cu o mînă sigură conturul tabloului, pe care îl prezentăm imaginației cititorului și să descriem cu simplitate caracteristicile cele mai importante ale marilor și nepieritoarelor monumente ale naturii.

De la gurile lui, pînă la confluența cu rîul Anaveni, pe o distanță de 1 170 de kilometri, navigația pe Orinoco este complet liberă. La Muitaco, într-un golf numit Boca del Inferno, sînt stînci și vîrtejuri, la Carichana și la San Borja sînt cataracte mici *(raudalitos)*, dar nicăieri în punctele acestea cursul fluviului nu este complet oprit. Întotdeauna rămîne un canal, o cale de apă, prin care ambarcațiile pot să navigheze în sus și în jos.

În cursul călătoriei prin cursul inferior al fluviului, navigația este primejduită de apariția unor plute naturale, formate din copaci, pe care fluviul i-a dezrădăcinat și acum îi transportă mai departe. Vai de pirogile, care se ciocnesc, pe timp de noapte, cu împletiturile acestea, de lemne și de liane, acoperite cu plante acvatice! Ca și pe Mississippi, ele seamănă cu acele cîmpii plutitoare *chinampa* (grădini plutitoare) din lacurile mexicane.

Cînd indienii vor să atace un trib vrăjmaș, leagă laolaltă, cu frînghii, mai multe canoe, le acoperă cu ierburi și crăci, imitînd astfel copacii numeroși pe care Orinoco îi duce la vale. Se spune despre caraibi că odinioară erau foarte iscusiți în executarea acestui șiretlic războinic. Astăzi, contrabandiștii spanioli din vecinătatea

Angosturei, se slujesc de aceeaşi metodă ca să-i înşele pe vameşi.

În amunte de rîul Anaveni, între masivele Uniana şi Sipapo, se ajunge la cataractele de la Mapara şi Quitana sau, cum spun misionarii, la raudalele de la Atures şi Maypures. Apa se prăvăleşte aici peste praguri înalte care ţin de la un mal la altul. Colţi de stîncă, blocuri de granit etajate pe care cresc palmieri, totul este învăluit într-o spumă. Aspectul general al celor două cascade se aseamănă, dar pe cînd cea dintîi, din nord, este uşor de trecut cînd apele sînt mici, cea de la Maypures, este trecută de indieni atunci cînd apa este mare. Mai sus de Maypures şi de confluenţa cu Caño Cameji, pe o distanţă de 760 de kilometri, pînă la cataractele guaharibilor patul albiei fluviului Orinoco nu mai prezintă obstacole.

Numai în zona marilor cataracte din nord există, de ambele părţi, munţi înalţi. Malul stîng are în general altitudini mai mici, dar se prelungeşte la vest de Atures, cu vîrful Uniana, înalt de 975 de metri. El pare cu atît mai grandios şi mai măreţ cu cît se ridică direct din cîmpie. În apropierea misiunii, în regiunea cataractelor, peisajul se schimbă la fiecare pas. Pe o suprafaţă mică găseşti acolo stînci cu păduri întunecate, alături de cîmpii deschise şi ogoare înfloritoare. În natura care ne înconjură, precum şi în adîncul sufletului nostru, un izvor bogat de sentimente şi de plăceri îl constituie contrastul şi apropierea dintre măreţ şi ameninţător, blînd şi sălbatic.

Munţii înalţi închid de jur împrejur orizontul. Aceşti munţi se ridică de obicei numai cu 225—260 de metri deasupra cîmpiei dimprejur. Vîrfurile lor rotunjite, ca la majoritatea munţilor de granit, sînt acoperite cu păduri dese de laurinee. Grupuri de palmieri, cu frunzele răsfirate asemenea unui penaj, se înalţă maiestuoase, înclinate sub un unghi de 70 de grade, printre copacii cu ramuri orizontale. Trunchiurile lor goale înălţîndu-se către cer ca nişte coloane înalte de 30—40 de metri, se profilează pe albastrul cerului, asemenea unei „păduri deasupra pădurii".

La răsărit de Atures, lîngă munţii aceia rotunjiţi, se înalţă alţi munţi, cu un aspect complet diferit. Crestele lor dinţate sînt formate din blocuri suprapuse, fragmentate în lespezi orizontale. Pe aceste lespezi de stîncă din apropierea fluviului Orinoco, se aşază flamingii, sobaldoşi (o specie de bîtlani mari) şi alte soiuri de păsări care se hrănesc cu peşte.

Vegetaţia bogată a munţilor se întinde şi peste cîmpii. Misionarul ne-a asigurat că, în apropierea cataractelor, ierburile sînt întotdeauna verzi şi proaspete, datorită vaporilor de apă, care se înalţă peste

fluviu frămîntat de vîrtejuri şi cascade, pe o distanţă de 5,8— 7,8 kilometri.

Pretutindeni la Atures vegetaţia se arăta în bogăţia ei şi în splendoarea culorilor, caracteristice sfîrşitului perioadei ploilor. Copacii bătrîni erau bogat împodobiţi cu minunate orhidee, cu banisterii galbene, cu flori albastre de bignonii, cu peperomii [1], Arum şi *Pothos*. Pe un singur copac găseai laolaltă plante mai multe şi mai variate, decît pe o suprafaţă întinsă din zona noastră climatică. Alături de aceste plante epifite, caracteristice locului, am văzut spre surprinderea noastră, aici în mijlocul zonei calde, aproape la nivelul mării, muşchi asemănători celor europeni. Lîngă cataracta mare de la Atures, am cules frumoasa plantă *Grimmia*, cu frunze mari cu *Fontinalis* care i-a preocupat atît de mult pe botanişti. Ea atîrnă de copacii cei mai înalţi. Dintre fanerogame, cresc în pădure mimozele, ficuşii şi laurineele. Ţărmurile cascadei sînt împodobite cu plante iubitoare de umezeală. Se găsesc aici, în locurile netede, tufe de heliconii şi de alte scitaminee cu frunze late şi lucioase, trestii de bambus, cele trei specii de palmieri, *Murichi*, *Jagua* şi *Vadgiai*, formînd fiecare dintre ele un grup separat. Palmierul murichi sau mauriţia, cu fructul său solzos, este vestitul *Sago* al indienilor din tribul Guaraos. Are frunze palmate şi nu creşte printre palmierii cu frunze penate şi încreţite, ca *Jagua*, care pare să fie o specie de cocotier, or ca *Vadgiai* sau *Cucurito*, care poate fi pus alături de frumosul gen *Oreodoxa*. *Cucurito* are datorită ţinutei sale, o înfăţişare deosebită. Frunzele lui, sau mai bine zis evantaiele, aşezate pe un trunchi înalt de 24—32 metri, stau aproape orizontal, doar cu vîrfurile puţin îndoite. Sînt adevărate mănunchiuri de pene, de un verde delicat şi proaspăt. *Cucurito* şi *Seje*, ale căror fructe seamănă cu caisele, ca şi *Oreodoxa regia* sînt prin înălţimea trunchiului, palmierii cei mai măreţi ai Lumii Noi.

Baie n-am putut face decît în foarte puţine locuri, numai în golfurile în care apa se rotea încet. Spaţiul dintre pragurile de stîncă de pe Orinoco este plin cu insule de diferite mărimi. Unele lungi, de 390—585 metri, seamănă cu nişte coline ieşite din apă, altele sînt mici şi joase, ca nişte recife. Insulele împart fluviul în numeroase braţe repezi, în care apa se sparge, clocotind, de stînci. Pe toate insulele cresc palmieri *Jagua* şi *Cucurito*, adevărate crînguri de palmieri în mijlocul apelor înspumate. Indienii, care cîrmesc

[1] Peperomia, plantă cu frunze cărnoase, adaptate pentru înmagazinarea apei. — *N. T.*

 pirogile goale prin cataracte, au cîte un nume pentru fiecare treaptă, pentru fiecare stîncă. Între insulele Avaguri şi Javariveni se află cataracta Javariveni. Fluviul pare secat. În albia lui stau îngrămădite şi suprapuse blocuri de granit. Auzeam mugetul apei. Fluviul s-a despletit în o mulţime de braţe sau de pîraie, care, toate, încearcă să-şi croiască un drum prin stîncă. Te miri cît de puţină apă este în albia fluviului, cît de multe sînt cascadele, care îşi pierd apa pe sub pămînt, cît este de puternic tunetul apei, care se sfarmă, clocotind, de stînci.

Dacă ai trecut de cataracta Javariveni (nu amintesc aci decît cataractele cele mai importante), ajungi la cataracta Canucari, formată de un prag stîncos, care se întinde între insulele Surupamana şi Uirapuri. Cînd bancurile sau zăgazurile naturale nu au o înălţime mai mare de 60—90 centimetri, indienii îndrăznesc să le treacă în canoe. Înotînd în susul apei, ei se chinuiesc pînă reuşesc să fixeze capătul unei funii de vîrful unei stînci, după care trag ambarcaţia cu funia pînă sus, pe cataractă. În cursul acestei manevre obositoare, vasul se umple adesea cu apă ; alteori se sparge de stînci, iar indienii răniţi, cu trupul însîngerat, abia scapă din vîltoare şi înoată pînă la cea mai apropiată insulă. Cînd lespezile de stîncă sau pragurile sînt prea înalte şi închid aproape complet fluviul, vasele mai uşoare se îndreaptă către ţărm. Aici se introduc sub ele ca vălătuci, trunchiurile de copaci, pe care sînt trase apoi, pînă la un punct, în care fluviul este din nou navigabil. Lucrul acesta se întîmplă mai ales atunci cînd apa este mică. În perioada apelor mari se recurge rar la acest procedeu.

Uneori apele rîului se prăbuşesc brusc, de la o mare înălţime, ceea ce face imposibilă navigaţia. Aşa este, de pildă, splendida cascadă a lui Rio Tequendama [1]. Alteori există multe zăgazuri mici, atît de apropiate, încît formează pe distanţă de mai mulţi kilometri, un şir neîntrerupt de cascade şi de vîrtejuri, denumite *chorros* şi *remolinos*. Ele se mai numesc *raudales*, *rapides* (cataracte). Din ele fac parte şi cascadele de la Atures şi Maypures.

Făcînd măsurători asupra cataractelor de pe Orinoco am găsit, spre surprinderea mea, că apa cădea doar de la o înălţime de 9 metri. După depăşirea cataractelor, nivelul apei scade, nu numai pentru că evaporarea creşte prin dispersarea apei în stropi, ci mai ales pentru că multă apă se pierde în subteran.

[1] În apropiere de Bogota, capitala Columbiei (Meyer-Abych).

Cînd stai pe malul fluviului Orinoco şi priveşti zăgazurile de stîncă, de care se sparg, tunînd, apele fluviului, te gîndeşti fără să vrei, dacă timpul va reuşi să le schimbe înfăţişarea aşa curînd. Nu prea înclin să atribui asemenea efecte eroziunii apei, care izbeşte blocurile de granit şi nici procesului de alterare a rocii. Nisipul şi sfărîmăturile mai mari de roci antrenate de apă rod patul albiei şi formează excavaţii care se lărgesc treptat în toate direcţiile.

Cînd auzi vuietul cascadei pe cîmpia din jurul misiunii, la mai bine de 4 kilometri distanţă, te crezi în preajma unui ţărm stîncos de mare, de care se sparg valurile. Noaptea zgomotul este de trei ori mai puternic decît ziua.

La 16 aprilie, spre seară, am primit vestea că piroga noastră a fost transportată în mai puţin de şase ore peste cataracte şi că acum se află în bună stare, în golful Puerto de arriba.

Indienii din Atures sînt oameni amabili, nepătimaşi, deprinşi cu cele mai mari lipsuri. Odinioară, iezuiţii îi îndemnau la muncă şi atunci nu le-au lipsit niciodată cele de trebuinţă pentru traiul zilnic. Preoţii cultivau porumb, fasole şi alte legume europene. În jurul satului existau plantaţii de portocali şi tamarini. Păşunile de la Atures şi Carichana aveau pe atunci peste 20 000—30 000 de cai şi cornute. Astăzi nu se mai cultivă decît ceva manioc şi banane. Totuşi solul este atît de fertil, încît am găsit la Atures, într-un singur ciorchine de banane (pisang) peste 108 fructe, cînd patru pînă la cinci sînt suficiente pentru hrana zilnică a unui om. Cultura porumbului este total neglijată. Din anul 1795 cornutele au dispărut complet. Drept mărturii unice ale culturilor practicate mai înainte în aceste ţinuturi şi a activităţii economice a primilor misionari, apar, ici-colo, prin savane, cîte un trunchi de portocal sau de tamarin, în mijlocul unor copaci sălbatici.

Jaguarii, care sînt mai puţin periculoşi pentru turme decît liliecii, intră pînă în sat şi mănîncă uneori porcii bieţilor indieni. Misionarul ne-a povestit şi o întîmplare uimitoare despre aceste animale, de obicei atît de sălbatice. Doi copii de indieni, unul de opt şi altul de nouă ani, un băieţel şi o fetiţă, şedeau pe iarbă, la Atures, în mijlocul unei cîmpii, pe care o străbătusem şi noi, destul de des. Să fi fost ceasurile două după-amiază cînd, deodată, din pădure apăru un jaguar. Ajuns lîngă copii, a început să le dea tîrcoale, zburdînd. Ba se ascundea în iarba înaltă, ba făcea o săritură cu spinarea încovoiată şi capul aplecat, aşa cum fac pisicile noastre. Copiii n-au văzut cine era în preajma lor, decît cînd jaguarul îl lovi pe băieţel cu laba peste cap. Dacă la început jaguarul îl atingea pe băieţel

 mai încet, cu timpul ghearele i-au zgîriat pielea şi rănile au început să sîngereze tare. Văzînd asta fetiţa apucă o crăcuţă şi lovi animalul, care fugi imediat în pădure. La ţipetele copiilor au venit, în fugă, indienii şi mare le-a fost mirarea cînd au văzut că jaguarul se îndepărta în salturi mari spre pădure fără nici un fel de împotrivire.

Alături de porcii obişnuiţi, de rasă europeană, în aceste locuri mai trăiesc şi diferite specii de „pecari". Micul pecar *Dicotiles torquatus* este denumit de indieni în dialectul maypurilor *Chacharo.* Un alt porc, se numeşte *Apida.* Este mai mare, negru-cafeniu iar de-a lungul maxilarului inferior şi a burţii, alb. Chacharo, crescut în casă, devine blînd ca oile şi căprioarele noastre, iar *Apida* domesticit trăieşte în turme de sute de capete. Cînd aceste turme se apropie, ele se aud din depărtare, nu numai din cauza sunetelor aspre şi înfundate pe care le scot, ci mai ales pentru că ele calcă sălbatic în picioare toate tufişurile din calea lor. Odată, pe cînd strîngea plante, Bonpland l-a rugat pe însoţitorul lui indian să se ascundă împreună după un copac şi astfel a văzut de aproape aceşti pecari trecînd prin faţa lui. Turma trecea în rînduri strînse, masculii în faţă, fiecare femelă-mamă cu purceii după ea. Chacharii au o carne moale, nu prea gustoasă. Indienii, care îi vînează cu săgeţi subţiri, legate de sfori, îi mănîncă însă cu plăcere. La Atures ni s-a spus că jaguarii se feresc să ajungă în mijlocul unei astfel de turme de porci sălbatici şi dacă sînt prin apropiere se caţără în copaci ca să nu fie striviţi. Să fie aceasta o poveste vînătorească sau o observaţie reală ?

Printre maimuţele pe care le-am văzut în misiunea Atures, am descoperit o specie nouă din neamul *Sippe, Sais* sau *Saju,* numite de hispano-americani *Machis.* Este, de fapt, Uavapavi *(Simia albifrons Humboldt)* maimuţa cu blană cenuşie şi obraz albăstrui. Fruntea şi un contur în jurul ochilor sînt albe ca zăpada. În fiecare dimineaţă, în curtea misiunii, vedeam cum sărea pe cîte un porc, şi rămînea cocoţată pe el, de dimineaţă pînă seară, în timp ce porcul fugea prin cîmpiile cu iarbă. Am văzut-o şi pe spinarea unei pisici mari, cu care crescuse împreună, în casa părintelui Zea.

La cataracte mi s-a vorbit pentru prima dată de aşa-numitul *Salvaj,* omul pădurii, acoperit cu păr, care răpeşte femei, clădeşte colibe şi mănîncă, din cînd în cînd, carne de om. Tamanacii îl numesc *Achi,* maypurii îi zic *Vasitri* sau dracul de mare. Indigenii şi misionarii nu pun de loc la îndoială existenţa acestei maimuţe, care

seamănă a om, şi de care se tem foarte tare. Povestea aceasta, mult înfloritä de misionari, de coloniştii spanioli şi de negrii din Africa, cu diferite date din cele ştiute despre comportamentul urangutanului, gibonului, *Ioko* sau cimpanzeului şi a *Pongo*-ului, ne-a urmărit cinci ani de zile, în emisfera sudică ca şi în cea nordică. Pretutindeni, chiar şi în cercurile cele mai culte, ni s-a luat în nume de rău că numai noi îndrăzneam să ne îndoim că ar exista în America o maimuţă mare, asemănătoare omului. Este oare posibil ca mult discutata maimuţă capucin, maimuţa de pe Esmeralda *(Simia chiropotes)*, avînd caninii mai lungi de 14 milimetri, o faţă cu mult mai apropiată de a omului decît de a urangutanului şi care îşi netezeşte barba cu mîna, atunci cînd este enervată, să fi stîrnit povestea despre salvaji ? Fireşte că nu este atît de mare ca maimuţa Coaita *(Simia paniscus)*, dar cînd o vezi sus, în copac, sau cînd nu-i vezi decît capul, uşor ai putea s-o confunzi cu o fiinţă omenească.

După o şedere de două zile la cascada de la Atures, am fost foarte bucuroşi să ne încărcăm din nou piroga şi să părăsim un ţinut, în care ziua termometrul indica 29°C, iar noaptea 26°C. Ziua ne chinuiau îngrozitor ţînţarii şi jejenii, nişte insecte mici şi veninoase, din genul *Simulium*, noaptea ne atacau ţînţarii *Zancudos*, o specie de ţînţari mari, de care se temeau chiar şi indigenii. Mîinile au început să ni se umfle şi umflăturile au crescut mereu, pînă cînd am ajuns pe malurile rîului Temi. Mijloacele prin care indigenii încearcă să scape de aceste vietăţi extrem de supărătoare sînt foarte curioase. Bunul misionar Bernardo Zea, care-şi petrecea viaţa sub tirania ţînţarilor, îşi construise lîngă biserică, pe o schelă din trunchi de palmieri, o cămăruţă, în care respirai mai liber. Seara ne urcam acolo, cu o scară, ca să ne uscăm plantele şi să ne completăm jurnalul zilnic. El observase, pe bună dreptate, că ţînţarii cei mai numeroşi se aflau în stratul de aer de deasupra pămîntului, pînă la înălţimea de cinci pînă la şapte metri. La Maypures indienii ies noaptea din sat şi dorm pe insulele mici din centrul cataractelor. Acolo găsesc puţină linişte, deoarece ţînţarii par să evite aerul prea umed.

Cine are prilejul să navigheze pe marile fluvii ale Americii, ca Orinoco sau Magdalena, nu poate înţelege cum pot să te chinuiască fără încetare, clipă de clipă, nişte insecte, care plutesc în văzduh ; şi cum este posibil ca numărul imens al acestor insecte să facă ca unele ţinuturi vaste să fie aproape de nelocuit. Oricît ai fi de obişnuit să suporţi durerea fără să te plîngi, oricît te-ar absorbi obiectul

 pe care-l cercetezi, eşti smuls fără putinţa de a te apăra de la preocupările tale, cînd ţînţarii *Zancudos, Jejeni* şi *Tempraneros* îţi acoperă faţa şi mîinile, cînd te înţeapă prin haine cu trompa lor, care se termină cu un ac, cînd ţi se strecoară în nas şi în gură, încît trebuie să strănuţi şi să tuşeşti, de îndată ce încerci să vorbeşti.

Straturile joase ale aerului, de la cinci pînă la şapte metri de sol, sînt pline cu insecte care formează o pîclă deasă. Cînd te afli într-un loc întunecos, de pildă în peşteri şi cînd priveşti printr-o deschizătură luminată de razele soarelui, vezi nori de *Moschitos*, aci mai rari, aci mai deşi, după cum ţînţarii, în mişcările lor, încete şi ritmice se adună sau se despart. În misiunea San Borja locuitorii suferă mai mult de pe urma ţînţarilor decît cei de la Charichana ; dar la cataracte, la Atures şi mai cu seamă la Maypures, plaga atinge apogeul. Trecînd peste gradul cinci de latitudine, înţepăturile sînt mai rare, dar în cursul superior al fluviului Orinoco ele sînt mai dureroase, deoarece temperatura ridicată şi lipsa vîntului fac ca aerul să fie fierbinte şi pielea mai sensibilă. „Ce bine trebuie să fie să locuieşti în lună" ! îi spunea un indian saliva preotului Gumilla : „Luna este atît de frumoasă, de curată, încît precis că acolo nu sînt ţînţari".

Mai departe, către sud, unde începe sistemul apelor galben-brune, numite îndeobşte ape negre, pe malurile rîurilor Atabapo, Temi, Tuamini şi Rio Negro, am avut în sfîrşit parte de linişte, cu toate că nici nu ne aşteptam. Aceste rîuri curg, ca şi Orinoco, prin păduri dese, dar ţînţarii, ca şi crocodilii, se ţin departe de „apele negre". Numai că suferinţele noastre au reînceput de îndată ce am ajuns pe Casiquiare. La Esmeralda, la capătul răsăritean al cursului superior al fluviului Orinoco, unde se sfîrşeşte lumea cunoscută de spanioli, norii de ţînţari sînt aproape tot atît de deşi ca şi în regiunea marilor cataracte. La Mandavaca am întîlnit un misionar bătrîn, care ni se plîngea că „poartă în spinare 20 de ani de ţînţari". Ne-a invitat să-i privim picioarele, ca într-o bună zi să putem povesti ce au de pătimit bieţii misionari în pădurile de pe lîngă Casiquiare. Cum fiecare înţepătură lasă în urma ei un punct negru-brun, picioarele lui erau atît de pătate, încît abia se mai zărea albul pielii dintre atîtea pete de sînge coagulat. Pe Casiquiare mişună în apă insectele din genul *Simulium,* dar zancudoşii din genul *Culex* sînt foarte rari, în timp ce pe fluviile cu ape negre, apar de obicei cîţiva zancudoşi, dar niciodată ţînţari.

Foarte curios ni s-a părut faptul, care le este bine cunoscut şi tuturor misionarilor, anume că diferitele specii de insecte nu zboară concomitent şi că în timpul zilei eşti înţepat mereu de alte specii. Ori de cîte ori se schimbă „decorul" şi înainte ca alte insecte să „pornească la atac" — după expresia naivă a misionarilor — ai linişte timp de cîteva minute, uneori chiar un sfert de ceas. Insectele care urmează nu vin deodată. De la ora şase şi jumătate dimineaţa, pînă la ora cinci seara în aer mişună moschitoşi, care nu seamănă, după cum citim în unele descrieri de călătorii, cu ţînţarii noştri *(Culex pipiens)*, ci mai degrabă cu un ţînţar mic. Înţepătura lor lasă în urmă un punct brun-roşcat. Cu un ceas înainte de apusul soarelui, moschitoşii sînt înlocuiţi de o specie de ţînţari mici, numiţi *Tempraneros*, pentru că uneori se arată şi cînd răsare soarele [1]. Stau în aer doar un ceas şi jumătate şi dispar între orele şase şi şapte seara. După cîteva minute de răgaz, se simt înţepăturile zancudoşilor, altă specie de ţînţari *(Culex)* cu picioare foarte lungi.

În cursul superior al fluviului Orinoco sînt mai mulţi moschitoşi şi maringuini decît în cel inferior, pentru că spre izvoare fluviul curge prin păduri dese, iar între apă şi pădure nu există o fîşie de ţărm lipsită de vegetaţie. O dată cu scăderea nivelului apelor şi cu tăierea pădurilor, numărul ţînţarilor de pe noul continent descreşte ; dar toate aceste momente au efecte atît de lente ca şi progresele desţelenirii.

Toţi oamenii de prin partea locului — albi, mulatri, negri, indieni — au de suferit de pe urma înţepăturilor insectelor. Ei se plîng de această plagă toată viaţa. Dar în ciuda acestor văicăreli permanente, se mută, şi chiar preferă să se mute în oraşele comerciale Angostura, Santa Marta şi Rio la Hacha. Aşa te poţi obişnui cu un rău, pe care îl suporţi în fiecare ceas din zi ! Unde sînt foarte multe insecte, populaţia creşte încet dar din această cauză, o stagnare completă totuşi nu se produce.

Aş vrea să mai menţionez un fapt curios, şi anume că albii născuţi în zonele calde pot umbla desculţi prin aceleaşi camere, în care un european nou venit ar risca să fie atacat de niguaşi sau chiguaşi, purici-de-nisip *(Pulex penetrans)*. Aceste animale abia vizibile se înfig sub unghiile degetelor de la picioare şi datorită dezvoltării rapide a ouălor într-o pungă a burţii lor, se fac mari cît bobul de mazăre. Altfel se petrec lucrurile la muştele care înţeapă. Pe coastele

[1] Temprano — care se scoală devreme.

 Americii de Sud, aceste insecte atacă şi pe indigeni, ca şi pe europeni ; numai urmările înţepăturii sînt diferite la cele două categorii de oameni. Acelaşi lichid otrăvitor, introdus în pielea unui indian şi în pielea unui alb abia sosit, nu provoacă la primul nici un fel de umflătură, în timp ce la al doilea dă umflături dure, puternic proeminente, care dor cîteva zile în şir.

Ziua, chiar cînd vîslesc, indienii se bat mereu pe trup cu palma întinsă, ca să gonească insectele. În somn dau sălbatic în dreapta şi în stînga, în ei şi în camarazii lor, cum le vine la îndemînă. La Maypures am văzut tineri indieni, aşezaţi în cerc, frecîndu-şi unul altuia, foarte apăsat, spatele cu scoarţă de copac, uscată la foc. Femeile indiene, cu o răbdare care ne-a uimit de-a dreptul, scoteau cu un osişor ascuţit micul punct de sînge coagulat din centrul fiecărei înţepături, care dă pielii acel aspect pătat. Unul dintre triburile de pe Orinoco, otomacii, foloseşte contra ţînţarilor o reţea care se ţese din fibrele palmierului *Murichi*. Atît pe Orinoco cît şi pe Casiquiare cînd indienii l-au văzut pe Bonpland că nu-şi putea clasa plantele, din cauza ţînţarilor, l-au îndemnat să se ducă în „cuptoarele" lor. Astfel se numesc nişte încăperi mici, fără uşi, fără ferestre, în care te furişezi pe burtă, printr-o deschizătură foarte îngustă. Insectele se gonesc cu un foc din lemne verzi, care dau fum mult, după care deschizătura cuptorului se închide. Faptul că ai scăpat de ţînţari îl plăteşti totuşi destul de scump, căci din cauza aerului închis şi a unei făclii de copal, care luminează încăperea, se face îngrozitor de cald. Cu o răbdare, care merită cele mai alese laude, Bonpland a uscat multe sute de plante în aceste cuptoare ale indienilor.

Gîndindu-ne la osteneala pe care şi-o dau indigenii, ca să alunge insectele sau să înlăture urmările muşcăturii lor ajungem la concluzia că, în ciuda structurii deosebite a pielii lor, în faţa înţepăturilor, ei sînt tot atît de sensibili ca şi albii. Am observat că atunci cînd te îmbraci prea gros, cînd bei băuturi alcoolice, cînd te scarpini în locul înţepăturii, în fine cînd te scalzi prea des, sensibilitatea pielii faţă de înţepăturile insectelor creşte. În locurile unde se putea face baie, pentru că nu erau crocodili, Bonpland şi cu mine am constatat că atunci cînd prelungeam prea mult baia, ea alina durerea vechilor înţepături, dar ne făcea mai sensibili la înţepăturile noi. Dacă te scalzi mai mult decît de două ori pe zi, îţi aduci pielea într-o stare de excitabilitate nervoasă, de care în Europa nu ne putem

face nici măcar o idee. Ai impresia că toată sensibilitatea ţi s-a concentrat în tegumente.

Cum moschitoşii şi ţînţarii mici îşi petrec două treimi din viaţă în apă, nu este de mirare că, în pădurile străbătute de ape mari, aceste insecte răutăcioase se împuţinează treptat, cu cît ne depărtăm de ţărmul apei. Par să prefere locurile în care s-a petrecut metamorfoza lor şi unde, la rîndul lor, vor putea să-şi depună ouăle. De aceea se obişnuiesc atît de greu indienii cu traiul în misiuni. La Maypures, Atures şi Esmeralda au fost cazuri în care indienii au fugit în pădure numai ca să scape de ţînţari. Păcat că dintru început toate misiunile de pe Orinoco au fost aşezate prea aproape de apă. La Esmeralda locuitorii ne-au asigurat că, dacă satul s-ar muta pe unul dintre platourile frumoase ale munţilor de la Duida şi Maraguaca, ei ar putea răsufla mai uşor şi ar avea parte de linişte. Norul de insecte — spun călugării — pluteşte numai peste Orinoco şi peste afluenţii lui. El se risipeşte din ce în ce, cînd te îndepărtezi de rîuri.

Micile deosebiri de climă şi de hrană, par să aibă un anumit efect asupra veninului pe care aceeaşi specie de insecte o elimină prin trompa cu capătul dinţat. Pe Orinoco, insectele cele mai supărătoare, cele mai sălbatice, cum spun indigenii, sînt cele din regiunea marilor cataracte, de la Esmeralda şi de la Mandavaca. Această lăcomie a insectelor, în anumite locuri, această sete de sînge, cu care îl atacă pe om, acţiunea diferită a otrăvii la aceeaşi specie, toate acestea sînt fenomene foarte curioase.

Cantitatea de ţînţari mari şi mici indică insalubritatea unei regiuni, în măsura în care dezvoltarea şi înmulţirea acestor insecte depind de aceleaşi cauze, care produc miasmele. Aceste vietăţi atît de supărătoare preferă locurilor roditoare, cu solul acoperit de plante, apa stătută, aerul umed, netulburat de vînt. În schimbul unui loc deschis, preferă umbra, semiîntunericul, semiobscuritatea, căldura şi umezeala, care favorizează procesul afinităţilor chimice şi grăbeşte prin aceasta putrezirea substanţei organice. Faptul că pe Orinoco, pe Casiquiare, pe Rio Caura, peste tot unde aerul este foarte nesănătos, înţepătura ţînţarilor sporeşte predispoziţia organelor la contractarea miasmelor, este un lucru aproape confirmat prin experienţă. Cînd eşti chinuit zi şi noapte, luni în şir, de insecte, iritaţia permanentă a pielii cauzează o enervare febrilă şi slăbeşte funcţia gastrică, datorită antagonismului, demult cunoscut, dintre sistemul gastric şi cel al pielii. Omul începe să digere mai greu, iritaţia pielii provoacă o transpiraţie abundentă şi nu-şi mai poate potoli setea. În urma ne-

 liniştii mereu crescînde, la persoane mai slabe de constituţie apare şi o stare depresivă, care influenţează violent asupra organismului. Astăzi spaniolii nu se tem să călătorească pe Orinoco din cauza pericolului pe care îl prezintă navigaţia în canoele mici, indienii sălbatici sau şerpii, crocodilii şi jaguarii, ci numai din cauza, cum spun ei, naiv, *el sudary las moscas* (a transpiraţiei şi a ţînţarilor).

Cine a trăit multă vreme în ţări bîntuite de moschitoşi (ţînţari), va fi ajuns şi el, ca şi noi, la concluzia că împotriva insectelor nu există nici un leac radical. Indienii care se ung cu *onoto, bolus* sau ulei de broască ţestoasă, şi se bat tot mereu cu palma pe umeri, pe spate şi pe picioare, cam ca şi cum n-ar fi unşi de loc, nu realizează mare lucru. Prin acest sistem de ungere nu ştii dacă obţii alinarea suferinţelor ; ceea ce este sigur este că ea nu te poate apăra. Europenii abia sosiţi pe Orinoco, pe Magdalena, pe Guayaquil sau pe Rio Chagre (citez aci cele patru rîuri, pe care insectele sînt cel mai de temut) îşi acoperă la început faţa şi mîinile, dar curînd simt o căldură insuportabilă, o stare de enervare la gîndul că nu poţi face nimic. Deprimaţi, pînă la urmă îşi lasă libere faţa şi mîinile.

Am văzut cum din cauza ţînţarilor, ţinuturi întinse nu sînt locuite. Alte insecte, termitele *(Comeje),* constituie în mai multe ţări din regiunea tropicală o problemă. Ele mănîncă extrem de repede hîrtii, clei şi pergament, distrug arhive şi biblioteci. În provincii întregi din America spaniolă nu există nici un hrisov scris, mai vechi de o sută de ani.

Cu cît te urci mai sus, spre platourile Anzilor, plaga aceasta dispare. Acolo omul respiră un aer curat şi proaspăt, iar insectele nu mai tulbură activitatea de peste zi şi odihna nopţii.

Capitolul 21

CATARACTELE DE LA GARCITA ŞI MAYPURES. VĂRSAREA RIURILOR VICHADA ŞI ZAMA. STÎNCA ARICAGUA. SIQUITA

Piroga noastră se afla în *Puerto de arriba,* mai sus de cataracta din Atures şi faţă-n faţă cu gura de vărsare a lui Rio Cataniapo. Pe drumul îngust, care ducea la debarcader, am văzut pentru ultima dată vîrful Uniana. Departe, la dreapta rîului, am văzut şi stîncile de lîngă peştera Ataruipe, dar nu aveam timp să vizităm acum acest loc de veci al tribului stins al aturilor. Regretam acest lucru cu atît mai mult cu cît părintele Zea nu mai ostenea povestindu-ne despre scheletele din peşteră, vopsite cu onoto, despre vasele mari de lut ars, care par să conţină osemintele unei singure familii şi despre multe alte lucruri foarte interesante. La întoarcerea de pe Rio Negro ne-am propus să trecem neapărat să le vedem.

17 aprilie. După un marş de trei ceasuri, pe la ora 11 dimineaţa, am ajuns la piroga noastră. Părintele Zea pusese să se încarce pe lîngă instrumente, şi puţinele provizii, de care reuşise să facă rost în vederea călătoriei pe care intenţiona s-o continue alături de noi : cîteva legături de banane, ceva manioc şi găini.

Navigam pe apele fluviului Orinoco fără să mai întîlnim stînci ; în cîteva ore am trecut cataracta de la Garcita, uşor de depăşit în anotimpul ploilor. La 58 de metri înălţime, pe suprafaţa stîncilor am văzut nişte excavaţii care păreau să fi fost formate de apă. Asemenea forme le-am regăsit, aproape la aceeaşi înălţime, pe stîncile de lîngă cataractele de la Maypures şi la 225 de kilometri spre răsărit, la vărsarea lui Rio Jao. Noaptea am petrecut-o în aer liber, pe malul

 stîng al fluviului, mai jos de insula Tomo. Era o noapte frumoasă şi luminoasă, dar norul de ţînţari de lîngă sol era atît de dens, încît nu am putut să determin un orizont artificial şi am fost nevoit să mă lipsesc de observaţiile astronomice.

18 aprilie. Am pornit la trei dimineaţa ca să fim siguri că vom ajunge înaintea nopţii la cascada cunoscută sub numele de Raudal de Guahibos. Am oprit piroga la vărsarea lui Rio Tomo. Indienii s-au dus pe mal ca să-şi prepare mîncarea şi să se odihnească puţin. Se făcuse ora cinci seara, cînd am ajuns în faţa cascadei. Nu era o treabă uşoară să învingi o masă de apă, care se azvîrlea de pe un prag de gnais, înalt de cîteva picioare. Unul dintre indieni a înotat spre stînca din mijloc, care împărţea cascada în două. De vîrful ei a fixat o funie şi după ce piroga a fost trasă destul de aproape, s-au scos dintr-însa, în mijlocul cascadei, instrumentele, plantele uscate şi puţinele provizii pe care le putusem aduna la Atures. Pe zăgazul natural, peste care se prăvale fluviul, exista o porţiune, complet uscată. Acela a fost locul pe unde a fost urcată pe cataractă în sus, piroga noastră.

În stînca de gnais am văzut, din loc în loc, găuri perfect rotunde, cea mai mare cu adîncime de 1,3 metri şi o lăţime de 48 de centimetri. În ele se adunaseră fragmente de cuarţ provenit din rocile rostogolite de ape. Poziţia noastră de sub cataractă era neobişnuită, dar nicidecum periculoasă. Însoţitorul nostru, misionarul, avea un acces de febră. Ca să-i potolim setea ne-a venit ideea să-i preparăm o băutură răcoritoare. Luasem din Atures un coşuleţ indian *(mapire)*, cu zahăr, lămîi şi grenadille, care erau fructele florii patimilor, numite de spanioli *Parchas*. Cum nu aveam nici un vas destul de mare, în care să putem amesteca lichidele, am turnat apă de rîu într-una din orificiile din stîncă şi am adăugat zahăr şi sucul fructelor acre. În cîteva clipe am obţinut o băutură admirabilă ; era aproape un lux în acest ţinut neprimitor.

După o oră de aşteptare înfrigurată am văzut piroga urcată peste cataractă. Am încărcat din nou instrumentele şi proviziile şi ne-am grăbit să scăpăm cît mai repede de stînca guahibilor. Începea acum o cursă, care nu era complet lipsită de primejdii. Fluviul avea o lăţime de 1 560 de metri şi am fost nevoiţi s-o tăiem oblic tocmai deasupra cataractelor, unde apa, care se pregătea să treacă peste pragul de piatră, ne trăgea puternic în jos.

După un timp oarecare a început şi furtuna, care, spre norocul nostru, nu era întovărăşită de vînt. Ploaia cădea, în schimb, şiroaie.

Trecuseră 20 de minute de cînd vîsleam cu toate puterile cînd cîrmaciul ne anunţă că, în loc să înaintăm, ne apropiem din nou de cascadă. Aceste clipe de tensiune ni s-au părut teribil de lungi. Indienii vorbeau cu voce joasă, ca întotdeauna cînd se aflau în faţa unei primejdii. În schimb teama îi făcea să vîslească cu toate puterile. La căderea nopţii, eram în sfîrşit, în portul Maypures.

Sub tropice, furtunile sînt tot atît de scurte, pe cît sînt de violente. Două fulgere căzuseră aproape de piroga noastră, şi fără îndoială că se descărcaseră în apă. Noaptea era foarte întunecoasă. Pînă la satul Maypures mai aveam două ceasuri de drum şi eram uzi pînă la piele. În plus după ploaie, au apărut din nou, şi mai lacomi, ca întotdeauna după furtună, ţînţarii. Tovarăşii mei nu se hotărîseră încă dacă era mai bine să dormim în port, sub cerul liber, sau să ne continuăm drumul pe jos, în ciuda întunericului. Călugărul Zea, care era misionar în ambele regiuni de lîngă cascade, voia să ajungă acasă cu orice preţ. Începuse să-şi construiască în misiune, cu ajutorul indienilor, o casă mare cu două etaje. „Găsiţi acolo" — ne spunea el, cu naivitate — „acelaşi confort ca în aer liber. Fireşte că nu am nici masă, nici bănci, dar n-aţi avea de suferit aşa de mult din pricina ţînţarilor, căci acolo nu sînt atît de obraznici ca lîngă rîu".

Am urmat sfatul misionarului, iar el a pus să se aprindă făclii de copal, rădăcini tubulare cu grosimea de şase milimetri, umplute cu răşină. La început am trecut peste lespezi de piatră, golaşe şi netede, apoi am ajuns într-o pădure foarte deasă de palmieri. De două ori am fost nevoiţi să traversăm un pîrîu, pe trunchiuri de copaci. Făcliile se stinseseră. Alcătuite foarte curios (feştila de lemn înconjură răşina), dau fum mult, lumină puţină şi se sting uşor. Tovarăşul nostru de drum, Don Nicolas Soto, pe cînd treceam o mlaştină, a alunecat de pe un trunchi rotund şi a căzut în apă. La început ne-am speriat, neştiind cît de adîncă era apa, dar apoi ne-am liniştit fiindcă Don Nicolas nu s-a ales nici măcar cu o zgîrietură. Cum călătoream aşa prin noapte, cîrmaciul indian, care vorbea destul de corect limba spaniolă, ne-a spus la un moment dat că putem fi atacaţi la tot pasul de şerpi sau de jaguari. Aceasta este, de fapt, conversaţia obligatorie cînd călătoreşti noaptea cu indigeni. Inspirîndu-le teamă călătorilor europeni, ei cred că devin mai indispensabili şi că le-au cîştigat astfel încrederea.

Am ajuns la misiunea San Jose de Maypures noaptea. Locul ni s-a părut pustiu. Indienii dormeau adînc ; nu se auzeau decît strigătele păsărilor de noapte şi vuietul depărtat al cascadei, care în liniştea

 nopţii avea ceva deprimant, ameninţător. În Maypures, un sat mititel, aşezat mai pitoresc decît Atures, am rămas trei zile.

Raudal-ul de la Maypures, numit de indieni Quituna, se naşte, ca toate cascadele, din împotrivirea de care se izbeşte fluviul, cînd vrea să traverseze o creastă stîncoasă sau un lanţ de munţi. În faţa satului Maypures munţii se retrag într-un arc de cerc. Fluviul a reuşit să spargă munţii la capătul vestic al acestui amfiteatru grandios.

Astăzi Orinoco curge pe la poalele lanţului răsăritean. S-a retras complet din regiunea vestică, unde se mai pot recunoaşte cu uşurinţă urmele vechiului mal. Din acest loc pînă la cascadă se întinde o cîmpie acoperită cu iarbă, care întrece numai cu 10 metri nivelul mediu al apei. Tot aici se înalţă o bisericuţă din trunchiuri de palmieri, iar în jurul ei şapte, opt colibe. Aspectul insular al celor mai depărtate coline, acele găuri scobite se pare de apă de stîncă, şi care se află la acelaşi nivel (48—58 de metri) cu cele din faţa insulei Uvitari, toate acestea la un loc dovedesc că întreaga regiune a fost odinioară sub apă. Mergînd pe fluviu în sus ajungi la vărsarea lui Rio Toparo. Aici canoele sînt conduse de băştinaşi care cunosc atît de bine cascada, încît au un nume special pentru fiecare colţ de stîncă. Ei transportă canoele pînă la vărsarea lui Cameji, unde primejdia se consideră trecută.

Zona cataractelor de la Quituna sau Maypures este formată, ca şi aceea de la Mapara sau Atures, dintr-o mulţime de stînci, care închid pe o distanţă de 5,8 kilometri albia fluviului, ca şi din canalurile dintre ele. Partea de răsărit a cataractelor de la Maypures este mult mai primejdioasă decît cea apuseană. De aceea cîrmacii indieni preferă să tragă canoele în sus sau în jos, pe malul stîng. Păcat că în perioada în care apele sînt scăzute, acest mal este în parte uscat şi atunci pirogele sînt purtate, mai bine-zis tîrîte, pe trunchiuri rotunde de copaci sau pe bile.

Ca să cuprinzi cu o singură privire acest peisaj sălbatic în toată măreţia lui, trebuie să te instalezi pe colina Manimi, o creastă de granit, care se înalţă din llanos, la nord de biserică. Am fost adesea pe această colină, căci nu ne mai săturam privind împrejurimile. Cînd ai ajuns în vîrful ei, ai deodată în faţă, pe o întindere de 4—5 kilometri, o imensă suprafaţă înspumată, din care se înalţă, negre şi lucioase ca metalul, mase uriaşe de piatră. Unele, aşezate două cîte două, apar rotunjite, asemenea unor coline de bazalt ; altele seamănă cu turnuri, castele sau nişte ruine. Ele par atît de sumbre pe fondul argintiu-strălucitor al apei înspumate. Pe fiecare stîncă, pe fiecare

insulă cresc grupuri de copaci vînjoşi. La picioarele acestor stînci pluteşte peste apă, cît vezi cu ochii, un strat gros de vapori de sub care ţîşnesc vîrfurile palmierilor înalţi. Care să fie oare numirea acestor arbori măreţi ? Cred că sînt *Vadgiai*, o specie nouă din genul *Oreodoxa*, cu trunchiul înalt de peste 25 de metri. Frunzele, care alcătuiesc buchete, sînt foarte lucioase şi se înalţă aproape vertical spre cer. Suprafaţa înspumată apare în fiecare ceas al zilei altfel. Acum o învăluie umbrele insulelor înalte şi ale palmierilor, acum se reflectă în ea ultimele raze ale soarelui. Arcuri colorate se formează, dispar şi reapar, iar în jocul luminii, imaginea lor pare că pluteşte deasupra apei.

În acest colţ de lume, vîntul nu mişcă niciodată frunzişul pomilor, nicicînd un nor nu tulbură strălucirea albastră a bolţii cereşti. Prin văzduh se răspîndeşte o masă imensă de lumină, care cuprinde pămîntul, plantele cu frunze lucioase şi fluviul, care se întinde pînă cine ştie unde.

În mijlocul cataractelor, pe stînci destul de greu de escaladat, creşte vanilia. Bonpland a cules păstăi nespus de aromate şi extraordinar de lungi.

Dacă te îndrepţi spre vest, vezi colinele rotunjite sau insulele, care se află în regiunea ocupată de braţul părăsit al fluviului, cu palmieri asemănători celor de pe stîncile cataractelor. Una din stîncile acestea, numită Keri, este vestită în regiune din cauza unei pete albe, strălucitoare, vizibilă de la distanţă, în care indigenii vor să recunoască imaginea lunii pline. Nu am putut urca peretele abrupt al stîncii respective, dar probabil că pata albă este dată de o intercalaţie masivă de cuarţ. Cu un aer misterios indienii îţi arată o pată asemănătoare pe altă colină geamănă — Uvitari, care deşi stă faţă în faţă cu stînca Keri sau cum îi mai spun ei Stînca Lunii, este împlîntată în mijlocul cascadei. Despre cea de-a doua pată, cea discoidală, indienii spun că este chipul soarelui, Camosi. Poate că denumirea a fost dictată de aşezarea celor două insule : Keri aflîndu-se la apus, iar Camosi la răsărit.

Pe vremea iezuiţilor, misiunea de pe cataracta Maypures era foarte importantă ; avea 6 000 de locuitori, printre care mai multe familii de albi. Sub administraţia observanţilor [1], populaţia a scăzut la mai puţin de 60. În general, se poate spune că în partea aceasta a Americii de Sud, civilizaţia a regresat de o jumătate de secol încoace pe cînd în provinciile de dincolo de pădure, din apropierea mării, găsim

[1] Denumire atribuită din motive religioase, ordinului franciscanilor. — *N.T.*

 sate cu 2 000—3 000 de indieni. Locuitorii din Maypures sînt un neam de oameni blînzi, cumpătaţi, care se disting printr-o curăţenie exemplară. Majoritatea indienilor de pe Orinoco sînt lipsiţi de acea patimă a băuturilor alcoolice, care bîntuie în America de Nord. Este drept că otomacii, yarurii, achaguaii şi caraibii, se îmbată adesea datorită consumului exagerat de *chicha* sau de alte băuturi fermentate, pe care ştiu să le prepare din manioc, porumb şi fructele bogate în zahăr ale palmierilor. Călătorii însă au generalizat, ca de obicei, declarînd drept o deprindere generală o trăsătură caracteristică numai unor anumite triburi. Foarte des am întîlnit guahibi sau maco-piaroaşi, care deşi păreau extenuaţi, nu puteau să bea nici o picătură de ţuică. La Maypures am găsit în colibele indigenilor o ordine şi o curăţenie, care rar se întîlneşte în casele misionarilor.

Ei cultivă banane şi manioc, dar nu şi porumb. Asemenea majorităţii indienilor de pe Orinoco, au şi maypurii băuturi, care se pot numi hrănitoare. Una dintre ele, foarte apreciată în toată regiunea, se extrage dintr-un palmier, care creşte în apropierea misiunii, pe malul rîului Auvana. Copacul acesta se numeşte *Seje*. Pe un mănunchi am numărat 44 000 de flori. Fructele, care de obicei cad înainte de a se coace, au fost 8 000. Fructul mic, cărnos, cu sîmbure, se aruncă în apă clocotită, unde se lasă cîteva minute, pentru ca sîmburele să se poată desprinde de miezul dulce ca zahărul. Apoi miezul acesta se introduce imediat într-un vas mare, în care este zdrobit şi frecat cu apă. Infuzia rece este un lichid gălbui, cu gust de lapte de migdale. Uneori i se adaugă papelon [1] sau zahăr de trestie. Piachii, scamatorii indieni, care cutreieră pădurile cînd ajung sub palmierul *Seje* suflă din „trompeta sfîntă" *(botuto)*. „Astfel, zic ei, silim copacul să rodească bogat în anul ce vine".

„În satul meu este o «fabrică» de faianţă" — ne-a spus părintele Zea care ne-a condus la o familie de indieni. Aceştia ardeau sub cerul liber la un foc de găteje, vase de lut înalte de 75 de centimetri. Îndeletnicirea aceasta este practicată de toate triburile maypurilor pare-se din timpurile cele mai îndepărtate. Pretutindeni în păduri, departe de orice aşezare omenească, săpînd pămîntul, dai peste cioburi de oale şi de faianţă vopsită.

Odinioară şi indienii din nordul Americii erau amatori de olărit, la fel ca cei din sud. Şi este izbitoare asemănarea profundă dintre elementele ornamentale. Indienii din Maypures au pictat în faţa ochilor

[1] Suc preparat din trestie de zahăr, din care ulterior se obţine zahăr. — *N. T*

noştri motive decorative asemenea celor pe care le-am văzut ulterior în peştera Ataruipe, pe vasele în care se păstrau oseminte omeneşti. Sînt linii sinuoase, figuri de crocodil, de maimuţe şi chipul unui mare patruped, pe care nu l-am recunoscut, dar care reapărea mereu la fel de greoi. Maypurii execută, cu cea mai mare îndemînare, ornamentaţii din linii drepte sau combinate în fel şi chip.

Indigenii din Maypures (şi mai ales femeile, care fabrică vasele) curăţă lutul, spălîndu-l de mai multe ori, îl frămîntă sub formă de cilindrii şi prelucrează manual vase oricît de mari. Indianul din America n-a auzit de roata olarului. Culorile utilizate de maypuri sînt oxizi de fier şi de mangan, mai ales ocru galben şi roşu, care se găsesc în gresii. Uneori, după ce vasul a fost ars la foc slab de tot, se foloseşte un rezidiu din făina de *Bignonia Chica*. Pictura se acopere apoi cu lac de *algarobo*, o răşină transparentă de *Hymenaea Courbaril*. De altfel pe Orinoco se ştie că nu numai maypurii, ci şi guaypunabii, caraibii, otomacii, ba chiar şi guamoşii fac vase pictate. Odinioară meseria aceasta se întindea pînă la Amazon.

Astăzi bruma de civilizaţie introdusă de misionarii spanioli, regresează. Călugărul Gili ne-a informat, că pe vremea expediţiei de la graniţă, pe Orinoco, agricultura începuse să progreseze, iar numărul vitelor, mai cu seamă al caprelor sporise la Maypures simţitor. Dar noi n-am găsit de nici unele în această misiune, şi cu atît mai puţin în vreun alt sat de pe Orinoco. Caprele au fost mîncate de jaguari. Numai porcii albi şi negri au rezistat, în ciuda animalelor sălbatice.

Am urmărit cu mult interes *Araş*-ii, blînzi, care zburau în jurul colibelor şi pe ogoare, asemenea porumbeilor de la noi. *Aras*-ul este cel mai frumos şi cel mai mare papagal, dintre cei care nu au pene pe faţă, din cîţi am întîlnit în călătoria noastră. Cu coadă cu tot măsoară 72 de centimetri şi l-am regăsit şi la Atabapo, Temi şi Rio Negro. Carnea de *Cahuei* — aşa cum se numeşte aici această pasăre — care se mănîncă adesea, este neagră şi cam tare. Aceste păsări al căror penaj străluceşte în culorile cele mai aprinse, purpuriu, albastru şi galben, sînt la indieni podoaba aleasă a curţii cu păsări. Nu-i întrec în splendoarea lor nici păunii, nici fazanii aurii, nici pauii, nici alectorii. Şi pe Cristofor Columb l-a surprins obiceiul indienilor de a creşte în curţile lor papagali, păsări atît de depărtate de familia galinaceelor. Îndată după descoperirea Americii, observase că indigenii din Antile mîncau în loc de găini, araşi, sau papagali mari.

Lîngă sătucul Maypures am găsit un copac minunat, înalt de peste 20 de metri, pe care coloniştii îl numesc *Fruta de Burro* [1].

21 aprilie. După o şedere de două zile şi jumătate în sătucul Maypures de lîngă marea cataractă superioară, ne-am îmbarcat la ora două după-amiază în aceeaşi pirogă, pe care ne-o cedase misionarul de la Carichana. Din cauza repetatelor ciocniri de stîncile ce ne ieşeau în cale şi a imprudenţei echipajului, piroga era destul de stricată, dar în viitor o aşteptau încercări şi mai grele. De pe Rio Tuamini ambarcaţia trebuia trasă pe uscat printr-o strîmtoare de 11,7 kilometri, pînă la Rio Negro, trebuia să treacă apoi peste Casiquiare, prin care să ajungă din nou pe Orinoco şi iarăşi prin cele două cataracte. Înainte de plecare s-au controlat fundul şi pereţii laterali ai pirogii şi s-a apreciat că era destul de solidă, ca să suporte călătoria.

De îndată ce treci dincolo de cataractele cele mari, te găseşti într-o lume nouă, simţi că ai lăsat în urmă toate barierele, pe care însăşi natura pare că le-a aşezat între ţinuturile civilizate ale zonei de coastă şi cele sălbatice, necunoscute, din interior.

Spre răsărit, într-o zare albastră, se arată pentru cea din urmă oară Cunavami. Creasta lui alungită, aminteşte înfăţişarea platoului Brigantinului de la Cumana, doar că se sfîrşeşte cu un con trunchiat. Pig Calitamini (astfel se numeşte vîrful cel mai înalt) pare, în amurg, luminat de un foc roşiatic. Nimeni nu s-a apropiat vreodată de acest munte, care n-are mai mult de 1 170 de metri, în înălţime. Întregul ţinut este format din granit ; ici-colo apar pe suprafeţe restrînse depuneri de argile şi gresii cu intercalaţii de oxizi de fier.

În drum spre debarcader, pe un trunchi de Hevea (unul dintre arborii de cauciuc) am găsit o specie nouă de broască, deosebită prin coloraţia ei frumoasă. De-a lungul drumului, indienii ne-au arătat ceva într-adevăr foarte curios în locurile acestea, anume, urme de roţi în pietriş. După cum spun ei, părea că urmele ar fi fost săpate de carele grele, trase de animale cu coarne mari, de pe vremea expediţiei de la graniţă, cînd au trecut prin cîmpia Keri de la Rio Toparo, pînă la Rio Cameji, ca să evite cataractele şi eforturile transbordării.

[1] Este o specie nouă de *Desmos* avînd înfăţişarea plantei Aublet, *Uvaria Zeylandica* şi pe care eu am numit-o *Uvaria febrifuga*. Copacul este vestit pentru că fructele lui aromate, folosite ca infuzie, sînt un febrifug eficient. Bieţilor misionari de pe Orinoco, supuşi aproape tot anul febrei recurente, nu le place să călătorească fără un săculeţ cu *Fruta de Burro*.

După ce ne-am îmbarcat în Puerto de arriba, am trecut cu destule greutăţi cascada Cameji. Cînd vine apa mare, locul acesta este primejdios. Dincolo de cascadă fluviul curge lin ca o oglindă. Am înnoptat pe o insulă stîncoasă.

22 aprilie. Am pornit cu o oră şi jumătate înainte de răsăritul soarelui. Dimineaţa era umedă, dar minunat de frumoasă. Nu se simţea nici o adiere, căci la sud de Atures şi de Maypures este o permanentă lipsă de vînturi. Pe Rio Negro şi pe Casiquiare, la picioarele lui Cerro Duida, în misiunea Santa Barbara, n-am auzit niciodată foşnetul frunzişului, care are un farmec deosebit în ţările calde. Probabil că la aceasta contribuie meandrele fluviului, zidul de apărare al munţilor, pădurile de nepătruns şi ploaia.

La 27 kilometri de insula Piedra Raton am văzut, mai întîi către răsărit, zona de vărsare a lui Rio Sipapo, pe care indienii îl numesc Tipapu, iar către vest, pe aceea a lui Rio Vichada, unde stîncile formează sub apă o cascadă mică, un raudalito. Rio Sipapo îşi trage izvoarele dintr-un lanţ muntos destul de important. El formează un zid imens de stîncă care se înalţă brusc din cîmpie şi are o creastă dinţată. Aspectul acestui lanţ muntos se schimbă din oră în oră. La răsăritul soarelui, bogăţia plantelor împrumută munţilor culoarea verde închisă, cu nuanţe maronii. Umbre late, bine conturate, cad pe cîmpiile învecinate, formînd un contrast cu lumina strălucitoare, răspîndită pe sol, în aer şi pe suprafaţa apei. Dar spre mijlocul zilei, cînd soarele era sus pe bolta cerului, aceste umbre au dispărut treptat, şi întreg lanţul muntos a fost învăluit într-un abur fin, mult mai albastru, decît dunga joasă a bolţii cereşti. În acest abur, care plutea în jurul crestei stîncoase, contururile sînt atenuate, efectele de lumină se şterg şi natura devine liniştită, plină de pace, care, ca şi în operele lui Claude Lorrains şi Poussin, se naşte din armonia dintre formă şi culoare.

Indienii ne-au asigurat că în pădurile de pe Sipapo creşte din belşug *Vehuco de Maimure*. Această plantă agăţătoare este deosebit de apreciată de indieni, fiindcă din ea ei împletesc coşuri şi rogojini. Pădurile de pe Sipapo sînt complet necunoscute. Misionarii ne-au spus că acolo trăieşte poporul rayaşilor „care au gura la buric". Un indian bătrîn, pe care l-am întîlnit la Carichana, şi care se mîndrea că a mîncat deseori carne de om, văzuse „cu propriii lui ochi", aceşti oameni fără cap. Poveştile acestea absurde erau răspîndite şi în savane. Cum ştiam că pe aceste meleaguri nu este totdeauna indicat să

290 te îndoieşti pe faţă de ceea ce ţi se spune, n-am spus nimic în legătură cu existenţa indienilor rayas.

Am debarcat la confluenţa cu Rio Vichada sau Visata, ca să cercetăm plantele din această regiune. Ţinutul ni s-a părut foarte interesant ; pădurea nu era prea deasă şi pe cîmpie erau risipite multe stînci mici, unele umbrite de copacii pădurii, altele avînd pe vîrf cîţiva palmieri. Stîncile erau din granit. La vărsarea Vichadei, stîncile de granit şi, ceea ce ne-a surprins şi mai mult, însuşi solul erau căptuşite cu muşchi şi cu licheni, avînd aspectul *Cladoniei pyxidata* şi a lichenului *Lichen rangiferinus,* atît de frecvenţi în Europa.

În acest loc pitoresc, Bonpland a avut norocul să întîlnească mai multe trunchiuri de *Laurus cinnamomoides,* un lemn de scorţişoară extrem de aromat, cunoscut pe Orinoco sub denumirea de *Varimacu* şi *Canelilla.*

Nimeni nu cunoaşte ţinutul întins dintre Meta, Vichada şi Guaviare, pe o distanţă mai mare de patru-cinci kilometri de la mal. Se crede că aici trăiesc indienii sălbatici din neamul chiricoa, care din fericire, nu-şi construiesc canoe. Odinioară, cînd caraibii şi duşmanii lor, cabrii, treceau pe aici cu flotele lor de plute şi pirogi, n-ar fi fost prudent să înnoptezi la vărsarea unui rîu, care vine dinspre vest. Astăzi, cînd micile aşezări ale europenilor i-au îndepărtat pe indienii liberi de lîngă ţărmurile cursului superior al fluviului Orinoco, ţinutul este atît de pustiu, că pe o distanţă de 810 kilometri nu am întîlnit pe apă nici o pirogă şi nici o plută.

De la vărsarea lui Rio Zama am intrat într-un sistem de ape căruia merită să i se acorde toată atenţia. Zama, Mataveni, Atabapo, Tuamini, Temi, Guainia au apă neagră. Am amintit mai sus că ţînţarii *Zancudos* nu le ocolesc, dar crocodilii şi moschitoşii evită aproape pretutindeni apele negre. Cînd un vînt uşurel încreţeşte oglinda acestor rîuri negre, ele apar verzui ca iarba, asemănătoare lacurilor elveţiene. În umbră, Zama, Atabapo şi Guainia sînt negre ca zaţul de cafea. Aceste fenomene sînt atît de izbitoare, încît indienii împart pretutindeni apele în albe şi negre. Acestea din urmă mi-au servit adesea ca orizont artificial. Ele reflectă foarte bine imaginea stelelor.

23 aprilie. Am pornit de la vărsarea lui Rio Zama la ora trei dimineaţa. De ambele părţi ale rîului se întindeau păduri dese. Munţii dinspre răsărit păreau că se retrag tot mai mult. Am trecut mai întîi pe lîngă zona de vărsare a lui Rio Mataveni şi apoi pe lîngă o insulă cu o înfăţişare ciudată, o stîncă de granit, pătrată ca o ladă, pe care

misionarii o numesc El Castillito. După dungile negre de pe stîncă se vede că atunci cînd nivelul fluviului Orinoco creşte, el poate atinge doar 2,6 metri ; nivelurile mai înalte pe care le-am observat mai jos provin de la afluenţii care îi vin de la nord de cataractele Atures şi Maypures. Am înnoptat pe malul drept, într-un loc numit Aricagua. Noaptea, din crăpăturile stîncilor au ieşit nenumăraţi lilieci care au ţiuit în jurul hamacelor noastre pînă tîrziu.

24 aprilie. O ploaie puternică ne-a obligat să ne urcăm în pirogă dis-de-dimineaţă. Era trecut de ora două noaptea cînd ne-am îmbarcat. Întuneric fiind, în grabă am pierdut cîteva cărţi, pe care în zadar le-am căutat. Fluviul curgea în linie dreaptă de la sud la nord ; malurile joase erau umbrite de păduri dese. Spre patru seara am ajuns la Siquita, pe plantaţiile indienilor din misiunea San Fernando. Binevoitori, oamenii ne-ar fi reţinut, dar noi am plecat mai departe, împotriva curentului, care avea o viteză de 1,62 metri pe secundă. La miezul nopţii intram în zona de vărsare a lui Rio Guaviare şi după ce am trecut de confluenţa lui Atabapo cu Guaviare am ajuns şi la misiune. Ca de obicei, am obţinut găzduire la mănăstire, adică în casa misionarului care, deşi a fost surprins de sosirea noastră neaşteptată, ne-a primit cu cea mai mare ospitalitate.

Capitolul 22

SAN FERNANDO DE ATABAPO. SAN BALTAZAR. RÎURILE TEMI ŞI TUAMINI. JAVITA. ÎNTRE TUAMINI ŞI RIO NEGRO PIROGA SE TRAGE PE USCAT

Era noapte cînd am părăsit apele fluviului Orinoco. La răsăritul soarelui ne-am trezit în alt ţinut, pe malurile unui rîu, al cărui nume ne era aproape necunoscut. Prin el trebuia să ajungem la Rio Negro, la graniţa Braziliei, trecînd mai întîi printr-o regiune unde piroga urma să fie trasă pe uscat pînă la Pimichin. Preşedintele misiunilor, care îşi avea sediul la San Fernando, ne-a vorbit astfel : „Va trebui să navigaţi în sus, întîi pe Atabapo, apoi pe Temi, în sfîrşit pe Tuamini. Dacă nu veţi mai putea înainta din cauza curenţilor puternici ai apelor negre, veţi fi conduşi prin nişte păduri, pe care le veţi găsi sub apă. În ţinutul pustiu dintre Orinoco şi Rio Negro, nu trăiesc decît doi călugări, dar la Javita veţi găsi o modalitate ca piroga voastră să fie trasă pe uscat, cale de patru zile, pînă la Cano Pimichin. Dacă nu se va sfărîma, veţi naviga fără nici o dificultate pe Rio Negro în jos, pînă la fortăreaţa San Carlos, apoi în sus, pe Casiquiare şi după o lună de zile vă veţi întoarce din nou la San Fernando pe cursul superior al fluviului Orinoco".

Acesta a fost planul care ni s-a fixat pentru zilele următoare, iar noi l-am executat în 33 de zile, nu fără oarecari încurcături, dar întotdeauna destul de uşor şi fără primejdie. În labirintul de rîuri de aici, fără ajutorul hărţii, schiţate de mine, nimeni n-ar putea înţelege drumul pe care l-am parcurs de pe coastele de la Caracas, prin interiorul ţării, pînă la graniţele „Capitaniei general" de la Gran-Para. Atrag încă o dată atenţia că de la izvoare sau în orice caz de la Esmeralda, Orinoco curge dinspre est spre vest ; că de la San Fernando

pînă la confluenţa cu Apure curge de la sud la nord, formînd în acest sector marile cataracte ; în fine, că între vărsarea lui Apure la Angostura şi apoi pînă la ţărmul mării curge de la vest spre est. În prima porţiune, cînd curge de la răsărit la apus, formează faimoasa bifurcare, pe care geografii au negat-o de atîtea ori şi a cărei poziţie am stabilit-o mai întîi, pe baza observaţiilor astronomice. Un braţ al lui Orinoco, rîul Casiquiare, care curge de la nord la sud, se varsă în Guainia sau Rio Negro, care la rîndul lui se varsă în Maranon sau Amazon.

Vom vedea îndată cît ar fi de avantajos dacă s-ar trasa un canal prin ţinutul mlăştinos dintre Tuamini şi Pimichin. Dacă acest plan ar ajunge odată să se înfăptuiască, călătoria de la fortul San Carlos pînă la Angostura, capitala Guyanei, n-ar mai întîmpina altă greutate, decît drumul pe Rio Negro în sus pînă la misiunea Maroa. De acolo s-ar porni pe Tuamini, pe Temi, pe Atabapo şi în jos pe Orinoco. Prin Casiquiare drumul de la San Carlos la San Fernando, pe Atabapo, este cu mult mai anevoios şi o dată şi jumătate mai lung decît drumul peste Javita şi Cano Pimichin. În ţinutul acesta, în care din vremea expediţiei de la graniţă nu pătrunsese nici un instrument astronomic, am stabilit şi poziţia stelelor la meridianul locului, longitudinea şi latitudinea localităţilor San Baltazar de pe Atabapo, Javita, San Carlos de pe Rio Negro, a stîncii Culimacari şi a misiunii Esmeralda. Harta, pe care am schiţat-o a risipit astfel îndoielile asupra distanţelor dintre aşezările creştine. Cînd nu există alt drum decît acela care te poartă pe calea atît de întortocheată a apelor, cînd în pădurile dese nu există decît nişte sate mici, cînd pe o cîmpie perfect netedă nu se poate vedea simultan, din două puncte, nici un munte şi nici o altă înălţime, numai pe cer poţi să citeşti unde anume te afli pe pămînt. În ţările cele mai sălbatice ale zonei calde simţi mai mult decît oriunde nevoia de a întreprinde observaţii astronomice. Acolo ele nu sînt numai un ajutor preţios pentru schiţarea şi completarea hărţilor, ele sînt cu atît mai mult indispensabile pentru efectuarea releveurilor.

Misionarul de la San Fernando, la care am stat două zile, poartă titlul de preşedinte al misiunilor de pe Orinoco. Cei 26 de călugări, care trăiesc pe Rio Negro, Casiquiare, Atabapo, Caura şi Orinoco, se află sub ordinea lui, la rîndul lui el fiind sub controlul stareţului mănăstirii din Nueva Barcelona. Satul lui părea mai înstărit decît cele pe care le întîlnisem pînă atunci, deşi pe atunci nu mai avea decît 266 de locuitori. Am atras atenţia de mai multe ori că misiunile din apropierea coastelor au cîte 800—2 000 de locuitori. Sînt sate mai

 mari şi mai frumoase, decît acelea din ţările cele mai civilizate ale Europei. Am fost asiguraţi că misiunea San Fernando a avut, imediat după înfiinţarea ei, o populaţie mai bogată decît cea de azi.

La San Fernando se mai văd urmele vechilor plantaţii ; fiecare indian are şi astăzi o mică plantaţie de arbori de cacao. Aceşti arbori dau recolte bogate începînd din al cincilea an, dar îmbătrînesc mai repede decît cei din cîmpiile de la Aragua. La San Fernando sînt terenuri bune pentru păşuni, dar abia dacă vezi pe ele şapte sau opt vaci. Indienii sînt ceva mai civilizaţi decît cei din alte misiuni. Aici am întîlnit chiar şi un fierar indigen.

La misiunea San Fernando ne-a interesat cel mai mult palmierul *Pihiguao* sau *Pirijao*. Trunchiul său cu ţepi are o înălţime de peste 20 de metri. Fructele sînt foarte curioase : fiecare ciorchine poartă între 50 şi 80 de fructe. Sînt galbene ca merele, iar cînd se coc devin roşii. Diametrul lor este de cinci pînă la opt sau zece centimetri şi de obicei sîmburele nu ajunge să se formeze. Dintre cele 80 sau 90 de specii de palmieri, care aparţin exclusiv Lumii Noi, la nici una nu se dezvoltă atît de mult pulpa fructului. Ea conţine o substanţă făinoasă, galbenă precum este gălbenuşul oului, nu prea dulce şi foarte hrănitoare. Fructele se mănîncă fierte sau coapte în cenuşă, ca bananele şi cartofii. Este o hrană pe cît de sănătoasă, pe atît de plăcută. Indienii şi misionarii se întrec în a lăuda acest minunat palmier, care s-ar putea numi palmierul-piersic şi pe care noi l-am găsit cultivat pretutindeni unde am explorat, la sud sau la răsărit de Atabapo şi de cursul superior al fluviului Orinoco. Cercetînd proviziile din colibele indienilor, se constată că mai multe luni din an fructul făinos al palmierului *Pirijao* este alimentul de bază, ca şi maniocul şi bananele. Arborele rodeşte numai o dată pe an, dar adesea produce trei ciorchini, adică 150 pînă la 200 de fructe.

În regiunea cursului inferior al fluviului Orinoco, misiunile cele mai importante sînt San Fernando de Atabapo, San Carlos şi San Francisco Solano. La San Fernando, ca şi în satele învecinate, San Baltazar şi Javita, am găsit case parohiale drăguţe, acoperite cu plante agăţătoare şi împrejmuite cu grădini. Dar în ochii noştri, podoabele acestor plantaţii erau trunchiurile zvelte ale palmierului *Pirijao*.

De îndată ce intri în apele rîului Atabapo, totul se schimbă ; starea aerului, culoarea apei, ba pînă şi aspectul copacilor de pe mal este altul. Ziua nu mai suferi din cauza ţînţarilor ; ţînţarii mici cu picioare lungi *(Zancudos)* sînt foarte rari noaptea, iar mai sus de misiunea San Fernando aceste insecte nocturne dispar aproape com-

plet. Apa fluviului Orinoco este tulbure, plină de mîl, iar în zona meandrelor adîncite are un miros aparte, din pricina stîrvurilor de crocodili şi a altor vieţuitoare intrate în putrefacţie. Ca să putem bea această apă, eram adesea nevoiţi s-o strecurăm printr-o pînză. Apa rîului Atabapo este, dimpotrivă, curată, are un gust plăcut, fără urmă de miros, cu toate că la lumina reflectată arată cafenie, iar în lumina directă, galbenă. Poporul o numeşte „uşoară", în comparaţie cu apa tulbure şi grea a fluviului Orinoco.

Că apele negre trebuie să fie foarte curate ne-o arată claritatea şi transparenţa lor, precum şi faptul că obiectele se oglindesc într-însele cu o nemaipomenită exactitate, păstrîndu-şi forma şi culoarea. Pînă la adîncimea de şapte sau zece metri, vezi şi cel mai mic peştişor şi adesea priveşti pînă în fundul rîului, unde nu se găseşte mîl, ci, straturi albe de cuarţ şi de granit. Malurile rîului Atabapo sînt foarte pitoreşti. Vegetaţia lor bogată, peste care se înalţă spre cer palmieri cu pămătufuri de frunze, se oglindeşte cu eleganţă în apele rîului.

„Daţi-mi apă din trei, patru rîuri mari din ţara aceasta, şi eu vă voi spune fără greş, după gust, de unde a fost scoasă, dacă este dintr-un rîu negru sau dintr-un rîu alb, dacă-i din Orinoco sau din Atabapo, din Paragua sau din Guaviare" — ne spunea un bătrîn indian din misiunea Javita.

26 aprilie. Am navigat numai între nouă şi treisprezece kilometri şi ne-am pregătit culcuş de noapte pe o stîncă din apropierea plantaţiilor indiene. Cum malul propriu-zis nu se vedea, iar rîul la ape crescute se revărsa în pădure, nu se putea debarca decît acolo unde peste ape se înalţa vreo stîncă sau vreun mic platou.

Atabapo are peste tot un aspect deosebit ; malul propriu-zis, care este înalt de 2,6 m pînă la 3,2 metri, nu se vede nicăieri. El se ascunde după un şir de palmieri şi de copaci scunzi, cu trunchiuri foarte subţiri, ale căror rădăcini stau în apă. În albia propriu-zisă a rîului, mai sus de San Fernando, nu mai apar crocodilii. Ici-colo, se întîlneşte cîte un Bava şi mulţi delfini de apă dulce, dar nu şi vaci-de-mare. Zadarnic te uiţi după *Chiguire,* araguaţi sau marile maimuţe urlătoare, după Zamuro *(Vultur aura)* şi după fazanul cu moţ, aşanumitul *Guacharaca.* Din nefericire se găsesc nenumărate vipere imense, de apă, cu un habitus asemănător şerpilor boa, care primejduiesc baia indigenilor. Le-am văzut înotînd chiar din primele zile, pe lîngă piroga noastră. Erau lungi de patru, cinci metri. Jaguarii de pe Atabopo şi Temi sînt mari şi bine hrăniţi, dar se pare că nu sînt nici pe departe atît de îndrăzneţi ca cei de pe Orinoco.

27 aprilie. Noaptea era frumoasă. Pe cer se fugăreau nori negricioşi. În straturile inferioare ale atmosferei nu se simţea nici o adiere. Vîntul de răsărit suflă abia la înălţimea de 1 950 de metri. De la plantaţiile indienilor guapasoso am pornit la ora două. Navigam spre sud, şi vedeam cum rîul sau mai exact acea parte din albia sa care nu era ocupată de copaci se îngusta mereu. Spre răsăritul soarelui a început să plouă. Nu ne puteam obişnui încă cu pădurile acestea, în care sînt atît de puţine animale, în comparaţie cu cele de pe Orinoco ; de aceea aproape că ne-am mirat că nu auzeam urletul maimuţelor araguate. În jurul canoei noastre zburau delfinii sau toninasi.

Între 4 şi 5° latitudine, ceva mai la sud de Sipapo, întîlneşti capătul sudic al cataractelor, pentru care noi am propus denumirea de lanţul Parimelor. Toată regiunea dintre Munţii Parimelor şi fluviul Amazoanelor prin care curg Atabapo, Casiquiare şi Rio Negro, este o imensă cîmpie acoperită în parte cu păduri, în parte cu iarbă. Ici-colo, se înalţă ca nişte forturi, stînci mărunte. Navigînd în sus, pe Atabapo ne-a fost greu să găsim un loc uscat şi neîmpădurit destul de mare, ca să ne aprindem focul şi să ne adăpostim instrumentele şi hamacurile.

28 aprilie. De la apusul soarelui ploua într-una, cu găleata. Ne temeam ca ploaia să nu ne strice colecţiile. Bietul misionar a fost din nou apucat de criza lui de friguri şi ne implora să ne continuăm drumul îndată după miezul nopţii. Cînd am lăsat în urmă cataractele Guarinuma, indienii ne-au arătat în mijlocul pădurii, la dreapta, ruinele misiunii Mendaxari, de mult părăsită. Pe malul celălalt, dinspre răsărit, la o mică stîncă numită Kemarumo, ni s-a atras atenţia asupra unei mici stînci numită Kemarumo unde se găsea un *Bombax Ceiba,* uriaş, care se înalţa în mijlocul plantaţiei indienilor. Am coborît pe mal, ca să-l măsurăm. Era înalt cam de 40 de metri şi avea un diametru de 4,5—5 metri.

29 aprilie. Aerul s-a mai răcorit puţin, dar cerul era înnorat şi nu se vedeau stelele. Aş fi dorit să mă aflu din nou în cursul inferior al fluviului Orinoco. Din cauza curenţilor puternici, înaintam foarte încet. O bună parte din zi, am căutat plante. Cînd am ajuns la misiunea San Baltazar se făcuse noapte. Am locuit la un misionar catalan, un om vioi şi amabil. Îşi făcuse o grădină frumoasă, unde smochinul european sta alături de *Persea* iar lămîiul alături de *Mammea.* Satul era clădit după un plan regulat, care se poate întîlni în

Germania de nord şi în America protestantă şi în comunităţile fraţilor Moravi. Plantaţiile indienilor păreau a fi mai bine întreţinute decît în alte părţi. Aici am văzut pentru prima dată acea substanţă albă, spongioasă, pe care am popularizat-o sub denumirea de *dapicho* şi *zapis*. Semăna cu o răşină elastică, dar cum indienii ne indicau, prin semne, că produsul acesta se află sub pămînt am presupus că dapicho ar putea să fie un cauciuc fosil. În coliba misionarului la foc şedea un indian poimisan, care prefăcea răşina dapicho în cauciuc negru. Trăsese într-o ţeapă subţire de lemn mai multe bucăţi de răşină şi le frigea ca pe nişte bucăţi de carne. Cu cît se înmoaie mai mult şi devine mai elastic, cu atît dapicho se înnegreşte. Indianul bătea masa înmuiată şi neagră cu o bucată de lemn de Brazilia, cu un capăt fasonat în chip de ghioagă, după care frămînta sfere cu un diametru de 8—10 centimetri şi le lăsa să se răcească. Sferele acestea semănau întocmai cu cauciucul, aşa cum se prezintă el în comerţ, doar că la exterior erau cam lipicioase. Ele nu erau folosite pentru jocul indian cu mingea, care este la mare cinste printre locuitorii din Uruana şi Encaramada. Tăiat în cilindrii se foloseşte ca dopuri, fiind mult mai bune decît cele de plută.

În faţa casei, în care se adună tinerii necăsătoriţi — *casa de los solteros* — misionarul ne-a arătat o tobă, alcătuită dintr-un cilindru de 60 de centimetri şi gros de 48 de centimetri, gol pe dinăuntru. Toba se bătea cu bucăţi mari de dapicho, care ţineau loc de baghete ; avea orificii care se puteau închide cu mîna, ca să scoată sunete mai subţiri sau mai groase şi era suspendată pe două suporturi uşoare. Popoarelor sălbatice le place muzica zgomotoasă. Tobele şi trompetele din pămînt ars, tuburi lungi de 1—1,3 metri, cu umflături sferice din loc în loc sînt alte instrumente mult folosite la indieni.

30 aprilie. Am părăsit misiunea dimineaţa destul de tîrziu. Am navigat încă 22,5 kilometri pe Atabapo în sus, dar în loc să-l urmărim mai departe, pînă la izvor, am pătruns pe Rio Temi. Temi este lat de numai 155 pînă la 175 de metri şi în oricare altă ţară, afară de Guyana, el ar fi considerat un rîu important. Eram într-o regiune cu un relief extrem de uniform — o cîmpie împădurită. Deasupra copacilor mai scunzi, a căror creştere pare frînată de şederea îndelungată sub apă, se înalţă frumosul palmier *Pirijao*, cu fructul ca piersica şi o specie nouă de *Mauriţia* cu trunchi ţepos.

La indieni, *Mauriţia aculeata* se numeşte *Juria* sau *Cauvaja*. Pe malurile lui Atabapo sau Temi, acest palmier formează grupe de 12—15 trunchiuri, care se înghesuie între ei atît de mult, de parcă

ar creşte toţi dintr-o singură rădăcină. Am observat că unele trunchiuri de *Juria* nu purtau fructe, în timp ce altele erau grele de rod. Acest lucru pare să indice că ar fi vorba de un palmier cu sexe diferite.

De-a lungul cursului meandrat al rîului Temi, pe o distanţă de peste zece kilometri pătraţi, pădurea stă sub apă. Pentru a evita coturile şi pentru a înainta mai rapid, aici se foloseşte un sistem original de navigaţie. Indienii părăsesc albia rîului şi se îndreaptă spre pădure, prin aşa-numitele *senda*, canale deschise, late de 1,3—1,6 metri, rareori mai adînci de 1,80 metri. În pădurea inundată, aceste senda se formează aşa cum pe uscat se formează potecile. De la o misiune la alta, indienii merg, pe cît posibil, pe acelaşi drum. Cum circulaţia este de obicei redusă, întîlneşti uneori, din cauza vegetaţiei bogate, obstacole neaşteptate. De aceea un indian stătea în picioare în partea din faţă a pirogii noastre, cu o macheta (cuţit mare, cu lama lungă de 37 de centimetri) în mînă şi tăia crengile, care se încrucişau de ambele părţi ale canalului.

Intrasem destul de adînc în pădure, cînd am auzit un zgomot curios. N-am avut timp să ne gîndim prea bine ce ar putea fi cînd a apărut un cîrd de toninas (delfini de apă dulce), care ne-au înconjurat imediat vasul. Erau exemplare lungi de 1,3 metri. Fuseseră ascunşi sub crăcile unui *Bombax Ceiba*. În jurul lor se formau jeturi de apă şi de aer sub presiune, fapt pentru care în toate limbile li se spune „peşti stropitori".

Seara, pe la ora cinci, ne-am întors, nu fără dificultăţi, în vechea albie a rîului. Piroga noastră a rămas prinsă între două trunchiuri de copaci, de unde abia am reuşit s-o liberăm ; ajungînd într-un loc, unde se încrucişau mai multe drumuri de apă sau mici canale, cîrmaciul n-a mai ştiut încotro s-o apuce.

Am văzut mai sus că în provincia Varinas, de la San Fernando de Apure pînă la Arauca, se poate trece în canoe. Aici am navigat printr-o pădure atît de deasă, încît nu ne-am putut orienta nici după soare, nici după stele. În regiunea aceasta nu există ferigi arborescente. De la 6° latitudine nordică, ferigile sînt din ce în ce mai rare, în timp ce palmierii devin mult mai numeroşi cu cît te apropii de ecuator. Adevărata patrie a ferigilor arborescente este o climă nu atît de caldă, un relief de platou înalt, aşezat la 600 de metri. Plantele acestea splendide coboară în vale numai acolo unde sînt munţi.

Noaptea ne-am petrecut-o pe o stîncă, numită de misionari Piedra de Astor. De la vărsarea lui Guaviare, am constatat că structura

geologică a regiunii a rămas aceeaşi. Un platou întins de granit, unde, o dată la fiecare milă, roca iese la zi, îmbrăcînd forma unor stîlpi sau a unor îngrămădiri de stînci cu caracter ruiniform.

1 mai. Indienii doreau să pornim mult înainte de răsăritul soarelui. Am fost în picioare înaintea lor, fiindcă am urmărit zadarnic o stea, ca s-o observ cînd va trece deasupra meridianului locului. În regiunea aceasta umedă, atît de împădurită, pe măsură ce ne apropiam de Rio Negro şi de interiorul Braziliei, nopţile erau din ce în ce mai întunecoase. Am rămas în albia rîului, pînă s-a făcut ziuă, căci ne temeam să nu ne rătăcim printre copaci, dar cum a răsărit soarele, am pornit din nou prin pădurea inundată, ca să evităm curenţii. Aşa am ajuns pînă la confluenţa lui Temi, cu Tuamini, de unde am pornit-o pe ultimul în sus, în direcţia sud-vest. Prin acesta am ajuns la misiunea Javita, care se afla pe rîul Tuamini. În această aşezare creştinească urma să găsim mijloacele necesare transportării pirogii noastre pe uscat, pînă la Rio Negro. Era ora 11 dimineaţa cînd am ajuns la San Antonio de Javita.

Spre bucuria noastră la Javita am găsit un călugăr foarte vioi, înţelept şi amabil. Am rămas în casa lui patru sau cinci zile, întrucît acesta era timpul necesar pentru transbordarea pirogii la Pimichin. Timpul acesta l-am folosit nu numai ca să vizităm împrejurimile ci şi ca să scăpăm de o indispoziţie care ne chinuia de două zile : nişte mîncărimi îngrozitoare între degete şi pe dosul palmelor. Misionarul ne-a spus că era vorba de *Aradores* — acarieni, care se îngropaseră sub piele. Cu lupa vedeam în piele şănţuleţe paralele albicioase. Din cauza lor li se spune „aradores" (care ară). Imediat s-a trimis după o mulatră care se lăuda că ştie toate vietăţile mititele, care se îngroapă sub pielea omului — *Nigua* şi *Nucha*, *Coya* şi căpuşa. Era doftoreasa satului, *curandera*. După ce ne-a consultat ea ne-a făgăduit că va scoate una cîte una, insectele care ne pricinuiau mîncărimi atît de crunte. După ce a încălzit la lampă vîrful unei aşchii de lemn foarte dur a început să sfredelească şanţurile vizibile din piele. După multe căutări ne-a anunţat cu seriozitate că a găsit un „arător". Atunci am văzut într-adevăr un săculeţ rotund, care mi s-a părut a fi un ou de molie. Doftoreasa spunea că dacă va reuşi să mai scoată trei patru „arători", mă voi simţi mult mai uşurat. Se făcuse noapte de mult şi cum pielea ambelor mîini era plină de „arători", mi-am pierdut răbdarea şi am renunţat la serviciile ei. A doua zi un indian din Javita ne-a adus o ramură de *Uzao*, o tufă cu frunze mici, lucioase

 ca pielea, asemănătoare celor de *Cassia*. Din ea a preparat o infuzie concentrată, albăstruie, cu gust de lemn dulce *(Glycyrrhiza)* [1], care cînd o băteai făcea spumă. Prin simpla spălare cu această infuzie de *Uzao*, mîncărimile care ne chinuiau au încetat surprinzător de repede. N-am putut să găsim nici flori nici fructe de uzao. Tufa pare să aparţină familiei plantelor cu păstăi. Pînă la San Carlos am dus mereu cu noi cîteva crenguţe de *Uzao*, pentru că nu mai suportam chinurile de care abia scăpasem.

La San Antonio de Javita clima este extraordinar de ploioasă. Aproape tot anul plouă, iar cerul este mereu acoperit. Misionarul ne-a spus că au fost ani cînd a plouat fără întrerupere, cîte patru, cinci luni. Măsurînd cantitatea de apă care a căzut la 1 mai, timp de cinci ore, am găsit-o de 46,5 milimetri ; la 3 mai am obţinut 30 de milimetri în trei ore de ploaie. Şi trebuie spus că nu am efectuat aceste observaţii pe o ploaie torenţială, ci în cursul unei ploi obişnuite.

La Javita este mai răcoare decît la Maypures, dar mult mai cald decît pe Rio Negro. Ziua, termometrul arăta 26—27°C, iar noaptea 21°C. În nordul cataractelor temperatura zilei era de obicei de 28 pînă la 30°C, iar a nopţii de 25—26°C. Această scădere a temperaturii pe Atabapo, Tuamini şi Rio Negro, se datoreşte, fără îndoială, faptului că cerul este mereu acoperit, soarele se arată foarte puţin, iar evaporarea este foarte mare.

Indienii din Javita, 160 la număr, se îndeletnicesc cu construcţia de canoe. În acest scop ei folosesc trunchiurile unei specii de laur, numit de misionari Sassafras *(Ocotea cymbarum)*, pe care le scobesc cu securea şi cu ajutorul focului. Copacul menţionat creşte pînă la 30 de metri înălţime ; lemnul lui este galben, răşinos, nu se strică aproape niciodată în apă şi miroase foarte plăcut. L-am văzut la San Fernando, la Javita, dar mai ales la Esmeralda, unde se construiesc majoritatea pirogelor de pe Orinoco, pentru că în pădurile învecinate se găsesc trunchiurile cele mai groase de Sassafras.

În pădurea dintre Javita şi Cano Pimichin cresc o mulţime de specii uriaşe de copaci : ocotee şi lauri veritabili, *Anasonia arborea, Retiniphyllum secundiflorum, Curvana, Jacio, Jacifata* cu lemnul roşu ca lemnul de Brazilia, *Guamufata* cu frunze frumoase, lungi de 18 pînă la 21 centimetri, asemănătoare cu cele de *Calophyllum*,

[1] *Glycyrrhiza* (lemn dulce), plantă din familia leguminoaselor. Creşte şi în ţara noastră în jurul apelor din cîmpii. Este folosită în farmaceutică sub denumirea de „Radyx glycyrrhizae". — *N. T.*

Amyris Caranna şi *Mani*. Toţi aceşti copaci, cu excepţia speciei *Retiniphyllum*, erau înalţi de 32—35 metri. Cum crăcile se desfac din trunchi abia în apropierea vîrfului, n-a fost de loc uşor să ne facem rost de frunze şi de flori. Acestea din urmă se găseau adesea pe jos, la picioarele copacului. Cum în pădurile acestea cresc laolaltă specii de arbori aparţinînd unor familii diferite, şi cum fiecare copac este acoperit cu plante agăţătoare, ni s-a părut nesigur să ne bazăm exclusiv pe declaraţiile indienilor, pentru a şti fiecare arbore ce fel de flori are. În mijlocul acestor comori naturale, încercările noastre de a le cunoaşte ne pricinuiau mai mult necaz decît plăcere. Ce ne însuşeam ni se părea nimic, faţă de ce nu ne puteam însuşi. De cîteva luni plouase fără întrerupere şi lui Bonpland i se stricaseră majoritatea exemplarelor, pe care încercase să le usuce folosind căldura artificială. Ca să deosebească un copac de altul indienii noştri mestecau mai întîi lemnul, şi abia după aceea îl numeau. Deosebeau mai bine frunzele decît florile şi fructele. Cum ei nu caută decît trunchiuri bune pentru pirogi, nu se sinchisesc de flori.

Terebinteaceele şi guttiferele sînt în zona caldă ceea ce reprezintă pentru zona temperată coniferele. În pădurile acestea, unde nu există nici molid, nici *Tuia*, nici *Taxodium*, nici măcar un *Podocarpus*, trec înaintea speciilor de *Moronobea*, şi *Amyris*, speciile răşinoase, balsamice, aromate şi gomate. Cu strîgerea acestor gume şi răşini se ocupă locuitorii satului Javita. Răşina cea mai vestită este *Mani*. Am văzut bulgări mari de cîteva chintale, care semănau cu cele de *Mastix* sau colofoniu. Copacul, pe care indienii paragini îl numesc *Mani* şi pe care Bonpland îl ia drept *Moronobea coccinea*, livrează doar o foarte mică parte din cantitatea care se vinde în Angostura. Majoritatea se extrage din *Mararo* sau *Caragna*, care este un *Amyris*. *Moronobea* sau *Symphonia* de la Javita dă o răşină galbenă, *Caragna* dă o răşină albă ca zăpada, foarte mirositoare, care se îngălbeneşte la interior, în contact cu scoarţa bătrînă a copacului.

În fiecare zi ne duceam în pădure să vedem cum progresa transportul pirogii noastre pe uscat. Douăzeci şi trei de indieni erau angajaţi să o tîrască, aşezînd mereu sub ea trunchiuri de copac, în chip de vălătuci. Piroga noastră era foarte mare şi cum urma să mai treacă o dată prin cataracte, era nevoie de multă precauţie, pentru a evita frecarea ei cu pămîntul. De aceea transportul a durat peste patru zile.

În această pădure ne-am lămurit, în sfîrşit, în privinţa cauciucului presupus fosil, pe care indienii îl numesc *dapicho*. Bătrînul căpitan Javita ne-a condus la un pîrîu. Ne-a arătat cum, pentru a obţine substanţa aceasta, trebuie să sapi în pămîntul mlăştinos, pînă la adîncimea de 60—90 centimetri, între rădăcinile a doi copaci, *Jacio* şi *Curvana*. Jacio este *Simphonia*, din care, după cum se ştie, se obţine cauciucul. Curvana are frunze penate ; sucul lui este lăptos, foarte subţire şi aproape de loc lipicios. Se pare că *dapicho* se formează din sucul rădăcinilor, iar acest lucru se întîmplă mai cu seamă cînd copacii sînt foarte bătrîni. Atunci scoarţa şi alburnul crapă, şi astfel se realizează pe cale naturală, ceea ce omul obţine în chip artificial, cînd vrea să adune cantităţi mari din seva lăptoasă de *Hevea*, *Castilloa* şi de smochini producători de cauciuc. Galibii şi gariponii din Cayenne fac mai întîi o crestătură adîncă orizontală la partea inferioară a trunchiului, apoi fac incizii verticale şi oblice, de sus în jos, aşa fel încît toate să conducă în crestătura de la baza copacului. Aceste şanţuri duc sucul lăptos spre locul unde se află vasul de lut, în care se adună cauciucul.

Trecuseră patru zile şi piroga noastră nu ajunsese la debarcaderul de pe Rio Pimichin. „Nimic nu vă lipseşte în misiunea mea" — ne spunea călugărul Cereso. „Aveţi banane şi peşte, noaptea nu vă înţeapă ţînţarii şi cu cît veţi rămîne mai mult aici, cu atît mai probabil veţi da ochi şi cu stelele ţării mele. Dacă piroga vi se va sparge la transport, vă dăm alta, mie îmi face atîta plăcere că stau cîteva săptămîni *con gente blanca y de razon* (cu oameni albi şi cu scaun la cap)". Cu toată nerăbdarea noastră, ascultam cu interes povestirile bunului misionar. Ele ne-au confirmat tot ce aflasem noi despre obiceiurile indigenilor din aceste regiuni. Ei trăiesc în triburi izolate, de 40—50 de membri, fiind conduse de o căpetenie. Nu recunosc o căpetenie unică, decît atunci cînd se încaieră cu vecinii lor. Uneori neîncrederea reciprocă este cu atît mai mare, cu cît cei care locuiesc în cea mai apropiată vecinătate, vorbesc graiuri complet diferite. Pe cîmpiile întinse sau în ţinuturile cu păşuni, triburile menţin cu plăcere legăturile comunitare, strîngîndu-se laolaltă în virtutea obiceiurilor şi a dialectelor asemănătoare.

Popoarele de pe cursul superior al fluviului Orinoco, de pe Atabapo şi Inirida, nu cred decît în forţele naturii căreia ei se închină. Principiul binelui se numeşte la ei Cachimana ; este Manitu, marele duh, care rînduieşte anotimpurile şi lasă să se coacă roadele. Alături de Cachimana se află principiul răului, Jolokiamo, care nu este

atît de puternic, dar este mai şiret şi, mai cu seamă, mai activ. Cînd indienii din pădure vin uneori în misiune, îşi fac foarte greu o idee despre templu sau o icoană. „Acestor oameni buni" — spunea misionarul — le plac numai procesiunile în aer liber. De curînd la sărbătoarea Sfîntului Anton, patronul satului nostru, au asistat la liturghie şi indienii din Inirida. Mi-au spus atunci: «Dumnezeul vostru se închide într-o casă, de parcă ar fi bătrîn şi beteag. Al nostru este în pădure, pe cîmp, pe munţii Sipapu, de unde vine ploaia»". La populaţiile numeroase, şi tocmai din acest motiv mai puţin primitive, se formează organizaţii religioase curioase. Cîţiva indieni mai bătrîni iniţiaţi mai profund în practicile sfinte sînt păstrătorii vestitului *botuto*, în care se suflă sub palmieri pentru ca ei să rodească din belşug.

Pe malurile fluviului Orinoco nu există idoli, ca la toate popoarele, care s-au oprit pe treapta adorării forţelor naturii, dar botuto, trîmbiţa sfîntă, a devenit un obiect de veneraţie. Pentru a fi iniţiat în misterele botutei, se cuvine să fii celibatar şi curat din punct de vedere moral. Iniţiaţii se supun biciuirilor, posturilor şi tuturor celorlalte exerciţii spirituale obositoare. Trîmbiţe sfinte există foarte puţine, cea mai veche şi cea mai vestită găsindu-se pe o colină, la confluenţa rîului Tomo cu Rio Negro. Se spune că se aude pe o distanţă de 45 kilometri. Lîngă trîmbiţa sfîntă se aşază fructe şi băuturi fermentate. Uneori suflă în trîmbiţă însuşi duhul cel mare, alteori lasă să i se cunoască voia prin acela care are în păstrare instrumentul sacru. Femeilor nu le este îngăduit nici măcar să-l vadă; ele sînt în general excluse de la toate ritualurile religioase. Dacă vreuna are ghinionul să vadă trîmbiţa, este omorîtă fără milă.

În ziua de 4 mai, seara, am fost anunţaţi că unul dintre indieni, care lucra pentru noi la transportul pirogii pînă la Pimichin a fost muşcat de o viperă. Era un om deosebit de vînjos. Căzu la pămînt, fără cunoştinţă; leşinului îi urmară greţuri, ameţeli şi simptome de congestie cerebrală. În regiunea aceasta nu se cunoştea liana *Vejuco* de *Guaco*, mijlocul cel mai sigur împotriva muşcăturii şerpilor veninoşi. Indianul nostru a fost totuşi vindecat cu o infuzie din rădăcină de *Mate*. Nu ştim cu exactitate, care plantă produce acest antidot. În aceste locuri botanistul este pus deseori în situaţii foarte neplăcute; el nu reuşeşte de multe ori să vadă nici floarea nici fructul plantelor folositoare, fiindcă organele de reproducere ale unor specii nu se evidenţiază prin nici o proprietate deosebită. Rădăcina de *Mate* pare să fie o *Apocynea*, poate *Cerbera thevethia*, pe care locuitorii din Cumana o numesc *Lengua de Mate* sau

 Contra-Culebra şi pe care şi ei o folosesc împotriva muşcăturilor de şarpe. Acelaşi serviciu îl face în India un gen foarte înrudit cu Cerbera *(Ophioxylon serpentinum).* Găsim destul de des în aceeaşi familie de plante otrăvuri vegetale şi antidoturi împotriva muşcăturilor de reptile.

În coliba indianului, care fusese muşcat de viperă, am găsit bile mari de 5—8 centimetri dintr-o sare argiloasă murdară, numită chivi, preparată cu mare grijă de indigeni. La Maypures se arde pentru aceasta o confervă [1], pe care Orinoco o lasă după ce-şi retrage apele. La Javita se prepară sarea prin incinerarea pistilului şi a fructelor palmierului *Seje* sau *Chimu.* Indienii din Javita o prepară şi din cenuşa vestitei liane cupana, specie nouă a genului *Paullinia.* Cu ocazia aceasta vreau să menţionez că un misionar porneşte rareori la drum fără să ia cu el sămînţa preparată a lianei *Cupana.* Prepararea aceasta necesită multă băgare de seamă. Indienii sfarmă sămînţa, o amestecă cu făină de manioc, după care o învelesc în frunze de banan, apoi o lasă să fermenteze în apă pînă se face galbenă ca şofranul. Aluatul acesta galben se usucă la soare, şi udat cu apă, se bea dimineaţa, în loc de ceai. Băutura este amară şi întăreşte stomacul, dar mie gustul mi s-a părut scîrbos.

Chivi din Javita este un amestec de clorură de potasiu şi de sodiu, potasă caustică şi diferite săruri. Se dizolvă puţin de tot în apă ; soluţia se toarnă într-un cornet făcut dintr-o frunză de heliconia şi se lasă să picure în mîncare, cîteva picături.

La 15 mai am făcut pe jos drumul pînă la piroga noastră, care ajunsese în sfîrşit la Caño Pimichin. Am fost nevoiţi să trecem prin vad o mulţime de pîraie, şi lucrul acesta l-am făcut cu oarecare prudenţă, din cauza viperelor. Indienii ne-au arătat pe lutul ud urme de urşi. Sînt mici şi negri, şi destul de numeroşi aici pe rîul Temi. După ce am trecut prin cîteva luminişuri, pădurea a devenit din ce în ce mai compactă. Am găsit specii noi de *Coffea, Galega piscatorum.* Din aceasta, şi din *Jacquinia* şi *Bailliera barbasco,* plantă cu floare compusă, care se găseşte pe Rio Temi, indienii prepară *barbasco,* o otravă cu care ameţesc peştii. În sfîrşit, am mai găsit aici, liana numită *Vejuco de Mavacure,* din care se extrage mult vestita otravă curara [2]. Nu este nici o *Phyllantus,* nici o *Co-*

[1] Specie de algă verde-gălbuie, care formează colonii filamentoase mai ales în apele stagnante. — *N. T.*

[2] *Uari, Voorari,* otravă folosită pentru săgeţi la indienii de pe Orinoco şi Amazoane. Extract din scoarţa unor specii de *Strychnos.* În Europa ajunge în tuburi

riaria, ci foarte probabil o *Strychnos*. Vom avea prilejul mai departe să vorbim despre această substanţă otrăvitoare, care la sălbatici este un articol comercial important. Şi în pădurea de pe Pimichin există copaci înalţi de 26 pînă la 40 metri. Sînt laurinee şi *Amyri*, care furnizează în zonele calde lemnul de construcţie.

Noaptea am ajuns la o gospodărie mică, situată la Puerto, unde se află şi debarcaderul de pe Pimichin. Pe drum ni s-a arătat o cruce, care indica locul unde „un biet misionar capucin a fost omorît de viespi". Prin părţile acestea se vorbeşte mult de viespi şi furnici veninoase, dar noi nu am reuşit să vedem nici una. Este adevărat că la aceste latitudini înţepături banale pot provoca accese de febră aproape tot atît de violente ca cele care apar la noi în urma unor importante leziuni organice. Moartea bietului misionar a survenit însă, mai degrabă, în urma epuizării fizice şi a umidităţii, şi nu din cauza otrăvii din acul viespei, de înţepătura căreia le este atît de frică indienilor.

Debarcaderul de pe Pimichin se află într-o mică plantaţie de arbuşti de cacao. Foarte bine dezvoltaţi, arbuştii sînt aici, ca şi la Atabapo şi pe Rio Negro, încărcaţi în toate anotimpurile, cu flori şi cu fructe. Ei încep să rodească din al patrulea an, în aceste locuri, în timp ce pe coasta de la Caracas rodesc abia în al şaselea sau al optulea an. Acolo unde nu este mlăştinos, solul de lîngă Tuamini şi Pimichin, este uşor nisipos şi extraordinar de roditor. În jurul ogoarelor indienilor de lîngă Pimichin creşte sălbatic igua, un copac asemănător cu *Caryocar nuciferum* care se cultivă în Guyana Olandeză şi Guyana Franceză şi de la care, alături de Almendronul din Mariquita *(Caryocar amygdaliferum)*, de Juvia din Esmeralda *(Bertholletia excelsa)* şi de *Geoffraea* de pe Amazoane, provin cele mai căutate migdale din America de Sud. Fructele arborelui igua nu se vînd, dar pe coastele Terrei Firme am văzut corăbii care aduceau din Demerara fructele arborelui *Caryocar tomentusum*, numit de Aublets *Pekea tuberculosa*. Copacii aceştia cresc pînă la 30 de metri şi cu frumoasele lor cununi de flori, cu bogăţia de stamine, au un aspect decorativ deosebit. L-aş obosi pe cititor dacă aş continua să enumăr şi alte minuni ale lumii

de bambus. Conţine curarina, otravă puternică pentru terminaţiile nervoase. Pătrunsă în sînge, paralizează placa motorie făcînd imposibilă mişcarea voluntară. Omoară prin paralizarea musculaturii respiratorii. Antagonistă stricninei, se foloseşte la temperarea contracturilor generalizate cum sînt cele din tetanos sau alte afecţiuni. — *N. T.*

 vegetale. Aici trăiesc laolaltă, pe o mică suprafaţă, numeroase familii de plante ; datorită stimulării puternice, produse de lumină şi de căldură, sucurile care circulă în plantele acestea uriaşe, sînt prelucrate atît de desăvîrşit.

Am înnoptat într-o colibă, care fusese de curînd părăsită. O familie de indieni lăsase într-însa unelte de pescuit, vase de pămînt, rogojini confecţionate din petiolurile frunzelor de palmieri, cu un cuvînt toate uneltele gospodăriei acestor oameni atît de lipsiţi de simţul proprietăţii. În jurul colibei se găseau provizii de *Mani* (un amestec de răşină de *Moronobea* şi *Amyris Carana*). Ca şi la Cayenne, indienii le folosesc la cătrănitul pirogilor şi la fixarea pe sulițe a spinilor osoşi de calcan. Am mai găsit ulcele cu lapte vegetal, care serveşte la lustruit. Cu acest suc lipicios se unge obiectul, căruia vrem să-i dăm o frumoasă culoare albă. La aer lacul se îngroaşă fără să se îngălbenească, şi capătă un luciu deosebit. Cu cît cunoşteam mai bine plantele din zona caldă, cu atît mai mult găseam la unele dintre ele substanţe, pe jumătate elaborate, care, după concepţiile de pînă acum, aparţin lumii animale sau pe care noi le producem numai pe cale artificială, cale sigură dar deseori lungă şi grea.

După cum am amintit mai sus, cîmpia mlăştinoasă dintre Javita şi debarcaderul Pimichin este vestită prin mulţimea de vipere care trăiesc acolo. Înainte de a fi intrat în coliba părăsită, indienii noştri omorîseră doi şerpi *Mapanare*, lungi de 1,3 şi 2,6 metri. Este vorba de un animal foarte frumos, dar foarte veninos, alb pe burtă şi pătat cu brun şi roşu pe spate. Cum în colibă erau o mulţime de ierburi, iar noi ne-am culcat pe jos (neavînd unde să ne fixăm hamacurile), toată noaptea n-am dormit de grijă. Dimineaţa cînd ne-am trezit, unul dintre slujitorii noştri a constatat cu stupefacţie că sub pielea de jaguar pe care dormise se găsea o viperă mare. După cum spun indienii, cînd nu sînt urmărite, reptilele acestea au mişcări lente şi se aciuază pe lîngă om pentru că le atrage căldura. Pe rîul Magdalena un şarpe s-a ascuns efectiv în patul unuia dintre însoţitorii noştri şi a stat acolo o parte din noapte, fără să-i facă nici un rău. Nu este nicidecum în intenţia mea să iau apărarea viperelor şi a şerpilor cu clopoţei, totuşi susţin că dacă animalele acestea otrăvitoare ar fi într-adevăr atît de agresive, cum se presupune, atunci în multe regiuni ale Americii, de exemplu pe Orinoco şi în munţii cu climă umedă din Chaco, omul ar fi trebuit să dispară din pricina mulţimii lor.

6 mai. Ne-am îmbarcat la răsăritul soarelui după ce am examinat cu grijă fundul pirogii noastre. Se cam subţiase în timpul transportului său pe uscat, dar nu se crăpase. Socoteam că va suporta cei 1 300 de kilometri pe care aveam să-i parcurgem în jos pe Rio Negro, în sus pe Casiquiare şi iarăşi în jos pe Orinoco, pînă la Angostura. Pimichin, care se consideră aici un pîrîu *(caño)* are lăţimea Senei, din faţa Tuilleriilor, dar copacii scunzi, cărora le place să crească în apă, *Corossoli* (Annona) şi *Achra,* îi strîmtează în aşa măsură cursul, încît rămîne navigabilă doar o porţiune de 30—40 de metri lăţime. După ce urmărisem două ore meandrele acestei ape înguste, am pătruns, în sfîrşit, pe Rio Negro.

Dimineaţa era frumoasă şi răcoroasă. Fusesem închişi 36 de zile într-o canoe strîmtă, care era atît de nestabilă, încît s-ar fi răsturnat, dacă ne-am fi sculat brusc, fără să le strigăm vîslaşilor de pe partea opusă să aplece şi să restabilească echilibrul. Suferisem de pe urma înţepăturilor de insecte, dar clima nesănătoasă nu ne făcuse nici un rău ; trecusem fără să ne răsturnăm, peste o mulţime de cataracte şi de bancuri fluviabile, care îngreuiază navigaţia şi o primejduiesc mai mult decît călătoriile lungi, pe mare. După tot ce pătimisem pînă acum, sper că mi se va permite să descriu bucuria care ne-a cuprins cînd am ajuns la afluenţii Amazonului. Lăsasem în urmă două mari sisteme fluviale şi de acum înainte puteam să pornim cu încredere spre realizarea scopului principal al călătoriei noastre : anume stabilirea cu mijloace astronomice a poziţiei acelui braţ al fluviului Orinoco ce se varsă în Rio Negro şi a cărui existenţă cînd se confirmă, cînd se infirmă, de o jumătate de secol încoace.

Pe atunci, imaginaţia mea era preocupată de acele maluri nelocuite cu păduri şi lipsite de istorie, ale lui Casiquiare. Aci, în mijlocul continentului nou, aproape că te obişnuieşti să nu mai consideri că omul este absolut necesar, în natură. Pămîntul este acoperit cu plante a căror dezvoltare nestînjenită nu cunoaşte nici o piedică. Stăpînii fluviului sînt crocodilii şi şerpii boa ; jaguarul, pekarii, tapirul şi maimuţele cutreieră pădurile fără teamă şi fără primejdie ; ei hălăduiesc aici ca pe proprietatea lor moştenită din moşi strămoşi. Aspectul acestei naturi vii, în care omul nu este nimic, are ceva straniu şi deprimant. Aici, într-o ţară roditoare, împodobită cu un verde nemuritor, cauţi zadarnic urmele activităţii umane : te crezi mutat în altă lume, străină de lumea care te-a născut.

Capitolul 23

RIO NEGRO. GRANIȚA CU BRAZILIA

Față de Amazon, Rio de la Plata și Orinoco, Rio Negro este un rîu de rangul al doilea. Dar stăpînirea lui a avut de veacuri o foarte mare importanță politică pentru administrația spaniolă, căci Rio Negro constituie o cale deschisă, prin care un vecin invidios, Portugalia, se strecoară în misiunile din Guyana și tulbură hotarele sudice ale „Capitaniei generale de la Caracas".

Rio Negro și Japura sînt doi afluenți ai Amazonului care ca lungime sînt foarte puțin întrecuți de Dunăre, cursul lor superior fiind al spaniolilor, iar cel inferior al portughezilor. Cînd am fost pe Rio Negro spaniol, neîncrederea sistematică pe care o întreținеau între ei și în vremuri pașnice, comandanții micilor forturi, se întețise, depășind situația normală, ca urmare a divergențelor politice dintre cele două curți, de la Lisabona și Madrid.

Această situație constituie unul din motivele pentru care sînt încă atît de sărace informațiile geografice asupra afluenților Amazonului. Cînd la vărsarea rîului stăpînește o națiune, iar cealaltă pune stăpînire pe restul cursului, cartografului îi este foarte greu să adune informații precise. Inundațiile periodice, dar mai ales locurile, pe unde vasele sînt trase pe uscat, de la un afluent la altul, care au însă izvoarele în apropiere, îl amăgesc pe cartograf, determinîndu-l să presupună bifurcări și ramificări ale rîurilor, care, în fapt, nici nu există. Diferitele triburi de indieni, care navighează în acest labirint de ape, dau rîurilor denumiri complet diferite, iar aceste denumiri devin neinteligibile și se lungesc prin adăugarea de termi-

naţii, cu înţeles de „apă, apă mare, curent de apă". De cîte ori nu m-am găsit în cea mai mare încurcătură, cînd încercam să stabilesc sinonimia rîurilor, lucru atît de necesar. Aveam în faţa mea indieni foarte deştepţi şi prin intermediul unor interpreţi îi întrebam cîţi afluenţi sînt, unde le sînt izvoarele şi unde se află locurile în care vasele sînt trase pe uscat. Dar, cum în aceeaşi misiune se vorbesc trei, patru graiuri, este foarte complicat să pui declaraţiile în concordanţă. Hărţile noastre abundă de nume prescurtate în chip arbitrar, sau de denumiri stîlcite. Pentru a te lămuri, ce este corect pe hartă, trebuie să te laşi condus de poziţia geografică a afluenţilor, aş spune aproape de un anumit tact etimologic. Geografilor nu le-a prea plăcut să lase pe hărţi locuri goale, voiau ca ele să fie cît mai ticsite, ca să denote exactitate. S-au creat astfel rîuri şi li s-au dat numiri fără a se şti că ele erau de fapt numai nişte sinonime. Călătorii au recunoscut, de abia foarte recent, cît este de important ca cineva să fie corect în redarea denumirilor geografice. 309

Dacă te adresai unui indian din misiunile andaquieşilor, întrebîndu-l unde izvorăşte cu adevărat Rio Negro, asta nu ducea la nimic, atîta vreme cît nu cunoşteai numele fluviului pe limba indianului. La Javita Maroa şi San Carlos am auzit că i se zicea Guainia. Southey, învăţatul istoriograf al Braziliei, afirmă cu precizie că lui Rio Negro i se spune de către indienii de pe cursul lui inferior Guiari sau Curana, şi că pe cursul lui superior Ueneya. Ceea ce înseamnă că spui Gueneya, în loc de Guainia, căci indienii din părţile acestea spun, fără deosebire Guanaracua, sau Uanaracua, Guarapo sau Uarapo.

Nu este aici locul să vorbim de izvoarele lui Rio Negro pentru care geografii se ceartă de atîta vreme. Întrebarea aceasta nu pare importantă numai pentru că este vorba de originea unui mare fluviu, ci pentru că de ea sînt legate o sumedenie de alte probleme, ca : pretinsele bifurcări ale Caquetei, legăturile dintre Rio Negro şi Orinoco, mitul local al lui Dorado, denumit mai înainte Enim sau împărăţia marelui Paytiti. Studiind exact vechile hărţi ale acestor ţinuturi, ca şi istoria erorilor geografice, se vede cum mitul lui Dorado se deplasează treptat spre vest, o dată cu izvoarele lui Orinoco. El s-a născut pe versantul răsăritean al Anzilor şi s-a fixat mai întîi la sud-vest de Rio Negro. Timp de mulţi ani am făcut cu un zel continuu cercetări privind geografia Americii de Sud, la nord de Amazoane, bizuindu-mă mai întîi pe hărţile cele mai vechi, şi apoi pe un material însemnat, cules de mine, dar încă nepublicat. Deoarece aş dori să păstrez operei mele caracterul ei pur ştiinţific,

nu-mi este îngăduit să ezit a mă ocupa de lucruri, asupra cărora sper să aduc puţină lumină şi anume, de izvoarele lui Rio Negro şi Orinoco, de legătura acestor fluvii cu curentul Amazonului şi de problema Ţării de aur, care i-a costat pe locuitorii Lumii Noi atîta sînge şi atîtea lacrimi.

Cum încă de prin secolul al XVI-lea geografii au dobîndit convingerea că în America există bifurcări între diferitele sisteme fluviale, care le individualizează, ei au presupus că cei cinci mari afluenţi ai fluviului Amazon şi ai lui Orinoco, Guaviare, Inirida, Rio Negro, Caqueta sau Japura şi Putomayo sau Ica, se leagă între ei. Aceste ipoteze, care pe hărţile noastre sînt reprezentate în chipuri diferite, s-au născut parte în misiunile din cîmpii, parte pe crestele lanţului Anzilor.

Mărimea impunătoare a lui Rio Negro l-a impresionat şi pe Orellana, care l-a văzut în anul 1539, la confluenţa lui cu Amazonul. Acuña auzise în anul 1638, la vărsarea lui Rio Negro, că unul din braţele lui s-ar afla în legătură cu altă apă mare, pe malurile căreia s-au stabilit olandezii. Lucrul acesta dovedeşte cît de intense şi cît de multilaterale erau pe vremea aceea legăturile dintre popoarele acestor ţări. Acuña nu s-a gîndit atunci că apa cea mare, ale cărei guri le stăpîneau olandezii, era de fapt Orinoco.

De îndată ce am ajuns din Pimichin în Rio Negro, după ce am traversat înainte de confluenţă o mică cataractă, în faţa noastră a apărut, cam după un kilometru, misiunea Maroa. Satul acesta cu 150 de indieni este atît de curat şi pare atît de înstărit, încît te impresionează foarte plăcut. Am cumpărat acolo exemplare vii deosebit de frumoase în cîteva specii de *Tucan* a căror inteligenţă se dezvoltă ca aceea a corbilor noştri domestici. Mai jos de Maroa am trecut apoi pe lîngă confluenţa cu Aquio, care vine din dreapta, pe lîngă confluenţa cu Tomo pe al cărui curs trăiesc indienii Cheruvichahenis, din care cîteva familii am întîlnit la San Francisco. Rîul Tomo este interesant şi pentru că înlesneşte comunicaţiile clandestine cu coloniile portugheze. În cursul lui, Tomo se apropie foarte mult de Rio Guaicia, şi pe această cale ajung cîteodată în misiunea Tomo indieni fugari de pe cursul inferior al lui Rio Negro.

După o cale de două ceasuri de la vărsarea lui Tomo, am ajuns la mica misiune San Miguel de Davipe. Misionarul Marillo, la care am stat cîteva ore, ne-a primit foarte frumos şi chiar ne-a servit cu vin de Madeira, dar noi am fi preferat alt lux alimentar, şi anume pîinea de grîu. După un timp îţi vine mai greu să te lipseşti de pîine, decît de băuturile spirtoase.

La Davipe am făcut cîteva provizii alimentare, mai ales găini şi un purcel. Această cumpărătură era foarte importantă pentru indienii noştri, deoarece de mult nu mai mîncaseră carne. Au insistat să pornim la drum, ca să ajungem devreme pe insula Dapa, unde urma să tăiem porcul, iar noaptea să-l frigem.

Ceva mai sus de misiunea Davipe, Rio Negro primeşte apele unui braţ a lui Casiquiare, care este o apariţie bizară în istoria ramificărilor fluviale. Braţul acesta care se desface din Casiquiare la nord de Vasiva, sub denumirea de Itinivini, curge cale de 102 kilometri printr-o regiune aproape nelocuită şi se varsă în Rio Negro sub denumirea de Conorichite. La vărsare mi s-a părut că are o lăţime de peste 234 de metri ; el aduce în apele negre o masă însemnată de apă albă.

În comerţul de sclavi, pe care portughezii îl practicau odinioară pe teritoriul spaniol, Rio Conorichite a jucat un rol important. Negustorii de sclavi navigau pe Casiquiare şi pe Caño Mee, în sus spre Conorichite, acolo îşi trăgeau pirogile pe uscat pînă la un loc numit Rochelas de Manunteso şi astfel ajungeau la Atabapo. Acest negoţ ruşinos a durat pînă în anul 1756. Caraibii, un popor de războinici şi negustori, obţineau de la portughezi şi de la olandezi, cuţite, undiţe de pescuit, oglinjoare şi alte diferite obiecte din sticlă. În schimb, aţîţau căpeteniile indiene între ele, pînă se ajungea la război. Atunci cumpărau prizonierii acestora şi cu şiretlicuri sau cu violenţă cărau apoi cu ei tot ce le ieşea în cale. Incursiunile acestea s-au întins asupra unui imens teritoriu.

După ce am părăsit gurile lui Conorichite şi misiunea Davipe am ajuns, cînd soarele apunea, la insula Dapa, care are o aşezare în mijlocul rîului. Am găsit acolo, spre surprinderea noastră, cîteva terenuri cultivate şi, pe o colină mică, o colibă indiană. Patru băştinaşi şedeau în jurul unui foc de vreascuri şi mîncau un fel de aluat alb cu pete negre, care ne aţîţa puternic curiozitatea. Erau *Vachacos* — nişte furnici mari. Porţiunea lor posterioară seamănă cu un săculeţ de grăsime. Fuseseră uscate la foc şi erau înnegrite de fum. Am văzut mai mulţi astfel de saci agăţaţi deasupra focului. Oamenii nu s-au sinchisit aproape de loc de prezenţa noastră, deşi erau îngrămădiţi în coliba strîmtă, unii peste alţii în hamacuri, peste 14 oameni goi. Cînd a apărut părintele Zea, toţi au manifestat o mare bucurie. Două femei tinere au coborît imediat din hamacuri ca să ne prepare turte de *Casave* [1]. Întrebate, cu ajutorul unui inter-

[1] Specie locală de ciuperci. — *N. T.*

pret, dacă pămîntul insulei rodeşte bine, au răspuns că maniocul creşte anevoie, dar că pe insulă ar fi multe furnici şi că, prin urmare, ei trăiesc bine. Aceste Vachacos servesc într-adevăr ca hrană indienilor de pe Rio Negro. Furnicile nu se mănîncă în chip de delicatese, ci pentru că grăsimea de furnică (porţiunea albă a pîntecului) este foarte hrănitoare. Cînd turtele de *Casave* au fost gata, părintele Zea a cerut să i se dea un săculeţ de *Vachacos* afumate. La el febra părea să-i aţîţe pofta de mîncare nu să o domolească. Mesteca cu destul interes insectele strivite cu făină de manioc şi nu s-a lăsat pînă n-am gustat şi noi. Aveau gustul untului rînced, frămîntat cu firimituri de pîine. Maniocul nu era acru, dar noi încă nu ne puteam debarasa de prejudecăţile europene, ca să putem fi de acord cu bunul misionar, care ne prezenta acest fel de mîncare drept un excelent pateu de furnici.

Ploaia curgea şuroaie, aşa că am fost nevoiţi să înnoptăm în coliba supraaglomerată. Indienii au dormit numai de la opt seara pînă la două dimineaţa ; în restul timpului au pălăvrăgit stînd în hamacele lor, şi-au preparat băutura amară cupana, au înteţit focul şi s-au plîns de frig, deşi termometru arăta 21°. Obiceiul acesta de a se trezi patru, cinci ore înaintea răsăritului, ba chiar de a se scula, l-am găsit la toţi indienii din Guyana.

Am părăsit insula Dapa mult înaintea ivirii zorilor, şi în ciuda curenţilor puternici, datorită rîvnei vîslaşilor noştri, am ajuns la fortul San Carlos, de pe Rio Negro, după o călătorie pe apă de douăsprezece ore.

Am găsit găzduire la comandantul fortului. Rîul curgea aici drept, de la nord la sud, de parcă albia i-ar fi fost săpată de mîna omului. Cerul mereu acoperit, dădea peisajului un caracter aspru şi întunecat. În sat am găsit cîteva trunchiuri de juvia ; aceasta este planta aceea maiestuoasă, care produce migdalele triunghiulare, numite în Europa migdale de Amazon. Noi am prezentat-o sub denumirea de *Bertholletia excelsa*. În opt ani aceşti arbori ajung înalţi de 10 metri.

Dintre afluenţii, pe care Rio Negro îi primeşte din nord, ne interesau mai cu seamă trei, pentru că din cauza ramificaţiilor lor, a locurilor unde vasele se trag pe uscat şi a poziţiei izvoarelor, ei intră în discuţia privitoare la sursele fluviului Orinoco. Afluenţii sudici sînt Rio Branco şi Rio Padaviri. Aceştia, prin intermediul unei porţiuni de uscat pe care sînt tîrîte vasele, se află în legătură cu Mavaca şi deci cu Orinoco superior, la răsărit de misiunea Esmeralda. Cînd vom

ajunge la această misiune, vom avea ocazia să vorbim mai mult despre Rio Branco şi Rio Padaviri. Aici ne vom opri numai la al treilea afluent al lui Rio Negro, la Cababuri. Legăturile lui cu Casiquiare sînt tot atît de importante din punct de vedere hidrografic şi pentru comerţul cu Sarsaparille. Din munţii înalţi de la Parime, care ating pe malul nordic al cursului superior al fluviului Orinoco partea de sus a Esmeraldei se desface un şir de munţi care se îndreaptă spre sud şi în care Cerro de Unturan este unul din vîrfurile principale. Teritoriul acesta muntos nu este prea mare, are o vegetaţie deosebit de bogată. Mai ales în liana *Mavacura*, care slujeşte la prepararea otrăvii curara, în migdali *(Juvia* sau *Bertholletia excelsa)* în pecheri aromatici şi în arbori sălbatici de cacao. Tot el formează cumpăna apelor dintre rîurile care se îndreaptă fie spre Orinoco, fie spre Casiquiare sau spre Rio Negro. Spre nord, sau spre Orinoco, curg rîurile Mavaca şi Daracapo ; spre vest, adică spre Casiquiare, Idapa şi Pacimoni, iar spre sud, deci spre Rio Negro, Padaviri şi Cababuri.

La indienii de pe Rio Negro am găsit cîteva eşantioane de piatră verde, cunoscută sub numele de Piatra amazoanelor, pentru că indienii susţin, în baza unei vechi legende, că ele provin din ţara „femeilor fără bărbaţi". Superstiţia atribuie o mare importanţă acestor pietre. Ele se poartă legate de gît, sub formă de amulete, căci după credinţa poporului, apără de boli nervoase, de friguri şi de muşcătura şerpilor veninoşi. De aceea, de veacuri, la indigenii din nordul şi din sudul fluviului Orinoco, pietrele acestea sînt un articol de comerţ. Prin intermediul caraibilor, ele au fost cunoscute şi pe coastele Guyanei. Acum cîţiva ani, în Europa au fost propuse cu toată seriozitatea ca mijloc febrifug, pietrele verzi de pe Orinoco. Dacă europenii pot fi atît de creduli, nu e de mirare că şi colonistii spanioli preţuiesc aceste amulete la fel ca indienii şi că ele se vînd la preţuri foarte mari. Li se dă de obicei forma unor cilindri, care se perforează în lungime, acoperindu-se cu inscripţii şi sculpturi. Dar nu indienii din zilele noastre au perforat corpuri atît de dure şi nu ei au sculptat în piatră figuri de animale şi de fructe. Astfel de prelucrări precum şi smaragdele găurite şi tăiate, care se află în lanţul muntos din Noua Granadă şi la Quito, indică o cultură anterioară. Locuitorii de astăzi ai acestor ţinuturi, mai ales cei din zonele calde, habar n-au cum se perforează şi se taie pietrele dure, încît îşi închipuie că „piatra verde" iese moale din pămînt şi se întăreşte abia după ce a fost prelucrată.

314 Am petrecut trei nopţi la San Carlos, pe Rio Negro. Socotesc nopţile, pentru că le-am veghiat pe toate în speranţa că voi putea observa trecerea vreunei stele la meridianul locului. Ce contrast între două regiuni din aceeaşi zonă ! Colo cerul veşnic senin al Cumanei, ici cerul de pe Rio Negro, acoperit de nori groşi, fără soare, fără lună, fără stele. Am părăsit aceste locuri supărat, mai ales pentru că nu aveam nici o perspectivă să fac vreo determinare valabilă a latitudinii prin apropiere.

Capitolul 24

CASIQUIARE. BIFURCAŢIA LUI ORINOCO

10 mai. Piroga noastră fusese încărcată noaptea aşa că ne-am îmbarcat puţin înainte de răsăritul soarelui, ca să navigăm din nou în sus pe Rio Negro, pînă la confluenţa lui cu Casiquiare, pentru a cerceta adevăratul curs al acestui rîu, care leagă Orinoco de Amazon. Dimineaţa era frumoasă, dar o dată cu creşterea temperaturii, cerul s-a înnorat. În pădurile acestea aerul este atît de saturat de vapori de apă, încît de îndată ce creşte oricît de puţin evaporarea la suprafaţa solului, se observă mici bule de vapori. Cum vîntul de răsărit nu se simte aici mai niciodată, straturile umede ale aerului nu sînt înlocuite cu straturi de aer uscat.

Cerul acoperit ne indispunea din ce în ce mai mult. Lui Bompland i s-au stricat, din cauza umidităţii excesive, toate plantele adunate, iar eu mă temeam că şi în regiunea unde curgea Casiquiare voi avea parte de aceeaşi vreme urîtă ca pe Rio Negro. De o jumătate de secol încoace nu se mai îndoia nimeni în misiunile acestea că aci se află, într-adevăr legătura dintre două mari sisteme fluviale. Scopul principal al navigaţiei noastre pe fluviu se mărginea, deci, la stabilirea cursului rîului Casiquiare pe baza observaţiilor astronomice, cu deosebire a punctului unde el se varsă în Rio Negro şi punctului unde fluviul Orinoco se bifurcă. Dacă nici soarele şi nici stelele nu deveneau vizibile, nu ne puteam îndeplini acest scop, şi însemna că ne-am expus în zadar oboselilor şi suferinţelor îndelungate. Însoţitorii noştri s-ar fi întors bucuroşi acasă, pe calea cea mai scurtă, prin Pimichin şi rîurile mici, dar Bompland şi cu mine am insistat să respectăm

 planul de călătorie, pe care îl fixasem în cursul trecerii printre cataracte. Parcursesem de la San Fernando de Apure la San Carlos, 810 kilometri. Dacă ne întorceam prin Casiquiare în Orinoco, mai aveam de parcurs de la San Carlos la Angostura încă 1 440 de kilometri. Ar fi fost ruşinos pentru noi să ne lăsăm descurajaţi pe Casiquiare de cerul mohorît şi de frica ţînţarilor. Cîrmaciul nostru indian ne-a prorocit că vom vedea iar soarele şi „stelele mari, care mănîncă norii", de îndată ce vom lăsa în urmă apele negre ale lui Rio Negro. Astfel ne-am fi îndeplinit primul proiect, acela de a ne întoarce la San Fernando pe Atabapo prin Casiquiare. Spre norocul nostru vorbele indianului s-au adeverit întocmai. Apele albe ne-au readus treptat cerul senin, stelele, ţînţarii şi crocodilii.

Indienii, pe care i-am întîlnit la San Francisco Solano, aparţineau triburilor pacimonali şi cheruvichaheni. Cum aceştia din urmă erau membrii unei comunităţi numeroase, care locuieşte pe Rio Tomo, în vecinătatea lui Manivas, în porţiunea superioară a lui Rio Negro, am încercat să obţin prin ei informaţii asupra cursului superior şi a izvoarelor acestui rîu. Dar interpretul meu n-a reuşit să le explice sensul întrebărilor noastre. Repetau într-una, pînă la exasperare, că izvoarele lui Rio Negro şi ale Iniridei sînt atît de apropiate „ca degetele unei mîini". Într-una din colibele pacimonalilor am cumpărat două păsări frumoase şi mari, un tucan, înrudit cu *Ramphastos erythrorynchos* şi una *Ana*, înrudită cu *Aras*, lungă de 45 de centimetri şi cu penajul complet roşu, ca *Psittacus Macao*. În piroga noastră mai aveam dinainte şapte papagali, două potîrnichi, un motmot, doi curcani sălbatici, doi *Manaviri (Cercoleptes sau Viverra candivolvula)* şi opt maimuţe. Părintele Zea era în sinea lui prea puţin mulţumit cînd vedea cum zi de zi menajeria noastră ambulantă se îmbogăţea. Tucanul seamănă ca mod de viaţă şi capacitate de înţegere cu cioara ; este o pasăre curajoasă, uşor de domesticit. Ciocul lung îi serveşte ca armă de apărare. În casă se impune ca un stăpîn, fură tot ce poate apuca, face adesea baie şi pescuieşte cu plăcere pe malul rîului. Tucanul cumpărat de noi era foarte tînăr, totuşi le-a tachinat tot drumul, cu o plăcere evidentă, pe maimuţele indispuse şi mînioase. Cînd vrea să bea, pasărea aceasta face gesturi curioase. Călugării spun că face semnul crucii deasupra apei ; pe temeiul acestei credinţe populare, creolii i-au dat tucanului curioasa denumire de *Diostedè* (Domnul să te răsplătească).

Animalele noastre se aflau de obicei în cuşti mici de lemn, dar unele alergau libere prin pirogă. Cînd ploaia era pe aproape, Aras-ii scoteau ţipete asurzitoare, tucanul voia să pescuiască pe ţărm, iar

micile maimuţe ti ti fugeau către părintele Zea şi i se băgau în mî- 317
necile largi ale rasei sale de franciscan. Astfel de scene nostime se repetau destul de des, aşa că mai uitam de ţînţari. Noaptea, în tabără, se aşeza la mijloc o ladă de piele, care conţinea merindele, lîngă ea se aranjau instrumentele şi coliviile cu animale, jur împrejur se fixau hamacele noastre, iar mai departe îşi făceau culcuş indienii. De jur împrejur urmau focurile care se aprindeau ca să ţină jaguarii la distanţă. Astfel era rînduită tabăra noastră de noapte, pe Casiquiare.

11 mai. Am pornit destul de tîrziu de la misiunea San Francisco Solano, pentru că voiam să facem doar o plimbare scurtă de o zi. Începuse să se formeze nori cu contururi precise, iar prin regiunile superioare ale atmosferei trecea un vînt slab dinspre răsărit. Aceste semne indicau o apropiată schimbare a vremii. Nu voiam să ne îndepărtăm prea mult de vărsarea lui Casiquiare, căci speram că vom putea observa, noaptea viitoare, trecerea unei stele la meridianul locului.

Podoaba malurilor lui Casiquiare este palmierul *Chiriva,* cu frunze penate, alb-argintii pe partea inferioară. În rest, pădurea se compune din copaci cu frunze mari, lucioase ca pielea, nedinţate. Vegetaţia de pe Rio Negro, Tuamini şi Casiquiare prezintă acest fenomen din cauză că în apropierea ecuatorului predomină familiile guttiferelor, a sapotillelor şi a laurilor. Cum cerul senin ne prevestea o noapte frumoasă, ne-am stabilit bivuacul de noapte, cam pe la ora cinci, la Piedra de Culimacari, o stîncă izolată, de granit. În noaptea dinspre 10 spre 11 mai am reuşit, în sfîrşit, să determin bine latitudinea, în raport cu steaua Alfa din constelaţia Crucea Sudului. Longitudinea a fost, în schimb, determinată, nu prea exact, cu cronometrul, după cele două stele frumoase de la picioarele Centaurului. Graţie acestor observaţii, am stabilit destul de precis, poziţia gurii lui Rio Pacimoni, a fortului San Carlos şi a confluenţii lui Casiquiare cu Rio Negro.

12 mai. Părăseam Piedra Culimacari, la ora 1 şi jumătate noaptea. Numărul ţînţarilor creştea din ce în ce mai mult şi roiuri întregi ne urmăreau pe măsură ce ne îndepărtam de Rio Negro. În valea lui Casiquiare nu există zancudoşi *(Culex),* dar insectele din genul *Simulium* şi toate cele din familia *Tipulae* sînt cu atît mai frecvente şi mai veninoase. Cum înainte de a ajunge la misiunea Esmeralda urma să mai petrecem în această climă umedă şi nesănătoasă încă opt nopţi sub cerul liber, cîrmaciul nostru ar fi fost foarte mulţumit să rînduiască astfel călătoria, încît să facem apel

 la ospitalitatea misionarului din Mandavaca şi să găsim un adăpost în satul Vasiva. Înaintam foarte greu contra curentului, care avea o viteză de 15 kilometri pe oră. Deşi tabăra noastră de noapte se afla în linie dreaptă la trei kilometri de misiune, iar vîslaşii noştri nu erau de loc leneşi, ne-au trebuit totuşi 14 ore ca să parcurgem această distanţă.

Înainte de a ajunge la misiunea Mandavaca, am trecut prin cataracte destul de sălbatice. Satul, care se mai numeşte şi Quirabuena, are numai 60 de locuitori. Aceste aşezări creştine se găsesc de obicei într-o stare atît de deplorabilă, că de-a lungul lui Casiquiare, pe o distanţă de 225 de kilometri, nu trăiesc nici 200 de oameni. Cîndva, înainte de venirea misionarilor, malurile rîului au fost mai populate. Indienii s-au retras în pădurile dinspre răsărit, căci cîmpiile dinspre apus sînt aproape lipsite de locuitori. O parte din an, ei trăiesc pe seama furnicilor mari, de care am mai pomenit. La Mandavaca l-am întîlnit pe bunul şi bătrînul misionar, care „purta în spate 20 de ani de ţînţari, petrecuţi în *Bosques del Casiquiare*", ale cărui picioare erau atît de pătate de înţepăturile ţînţarilor, încît aproape că nu se mai zărea albul pielii. Ne-a vorbit despre singurătatea lui, şi cum deseori se vedea în trista situaţie de a lăsa nepedepsite, în ambele misiuni, Mandavaca şi Vasiva, cele mai groaznice crime. În urmă cu cîţiva ani, un alcalde indian din Vasiva îşi mîncase una dintre soţii, după ce o dusese pe propria-i plantaţie, ca s-o îngraşe bine. Cînd popoarele din Guyana mănîncă carne de om, ei n-o fac din lipsă de hrană sau siliţi de un ritual religios, ca oamenii de pe insulele Mării Sudului ; o fac mai cu seamă dintr-o sete de răzbunare a învingătorului, dintr-o „răţăcire a apetitului" cum spun misionarii. Victoria asupra unui trib se serbează printr-un ospăţ, în cursul căruia se consumă în parte cadavrul unuia dintre prizonieri. Altă dată ei atacă noaptea o familie lipsită de apărare sau omoară cu o săgeată otrăvită un duşman, pe care l-au întîlnit din întîmplare în pădure. Cadavrul este tăiat în bucăţi şi dus acasă, ca trofeu. Sălbaticii nu pot să sufere nimic din ceea ce nu aparţine familiei şi tribului lor, şi pe indienii unui trib învecinat, cu care sînt pe picior de război, îi vînează aşa cum noi vînăm fiarele sălbatice. Le sînt binecunoscute obligaţiile faţă de familie şi faţă de rude, dar nicidecum acelea faţă de umanitate. Cînd este vorba să ucidă femei şi copii dintr-un trib duşman nu-i reţine nici un sentiment de milă. La ospeţele de după încăierare sau de după un atac sînt mîncaţi cu precădere mai ales copii.

Nu rareori se trezește în misiuni, după o perioadă îndelungată de liniște, vechea ură a sălbaticilor împotriva mai tuturor oamenilor, care vorbesc un alt grai și care li se par de o rasă inferioară rasei lor. Puține luni înainte de sosirea noastră la Esmeralda, mergeau alături pe drum, doi indieni. Unul era născut în pădurea din spatele Duidei, celălalt fusese prins de spanioli pe Ventuario și acum trăia liniștit în sat „sub clopot" cum se spune pe acolo. Acesta din urmă nu putea merge repede, căci suferea de friguri, care îi atacă adesea pe băștinașii care, venind în misiuni, își schimbă brusc felul de viață. Tovarășul lui de drum, supărat că întîrzie din cauza lui, l-a omorît și a ascuns cadavrul într-un desiș de lîngă Esmeralda. Crima aceasta, ca multe alte crime care se petrec între indieni, ar fi rămas nedescoperită, dacă ucigașul n-ar fi făcut pregătiri în vederea unui ospăț, pe care avea de gînd să-l dea a doua zi. Voind să-și convingă copiii, care se născuseră în misiune și erau creștini, să-l ajute să care cîteva bucăți din cadavru, între ei s-a iscat o discuție mai violentă, pentru că copiii se căzneau să-și împiedice tatăl să săvîrșească așa o faptă. Așa a prins de veste despre cele întîmplate soldatul care se găsea în Esmeralda. „Nu vă puteți imagina, ne spune bătrînul misionar din Mandavaca, cît este de stricată această *famiglia de Indios*. Primim în sat oameni dintr-un alt trib ; ei par blînzi, cinstiți, muncesc bine, le permitem să ia parte la o incursiune menită să aducă la noi și alți băștinași, și atunci avem de furcă pînă îi împiedicăm să nu ucidă tot ce le iese în cale și să nu ascundă bucăți din cadavre prin pădure". În pirogă aveam un indian care fugise de pe Rio Guaisia și în cîteva săptămîni reușise să se civilizeze într-atîta că putea să ne slujească bine la instalarea instrumentelor în vederea observațiilor nocturne. Părea pe cît de binevoitor, pe atît de deștept și eram gata să-l angajăm pentru serviciul nostru personal. Mare ne-a fost consternarea cînd în cursul unei conversații duse prin intermediul unui interpret, am auzit din gura lui că „într-adevăr carnea maimuței *Manimoda* este mai neagră, dar el crede totuși că gustul ei este la fel ca al cărnii de om". El ne asigura că „rudele lui (adică tot tribul din care face parte) mănîncă de preferință la om ca și la urs palmele". Și zicînd aceasta, exprima prin gesturi pofta lui brutală. Am pus să fie întrebat acest tînăr de altfel atît de liniștit și de săritor în micile servicii pe care ni le făcea, dacă mai avea din cînd în cînd poftă să mănînce „carne de cheruvichaheni". Ne-a răspuns liniștit că în misiune va mînca numai ce va vedea că mănîncă *los padres*. Nu folosește la nimic să le reproșezi băștinașilor obiceiul acesta groaznic. În ochii indianului de pe Rio Guaisia, cheruvichaheanul fusese o ființă complet diferită de

320 el. A-l ucide nu i s-a părut mai nedrept decît a omorî jaguarii în pădure. Faptul că atîta timp cît se afla în misiune, accepta să mănînce ce mîncau *los padres*, izvora dintr-un sentiment de bunăcuviinţă. Cînd indienii fug la ai lor, sau cînd îi împinge foamea, devin antropofagi, ca şi înainte.

Deşi indienii de pe Casiquiare recad uşor în vechile lor obiceiuri barbare, în misiuni ei dau dovadă de înţelegere şi de oarecare plăcere de a munci, dar mai ales au o mare uşurinţă în a vorbi spaniola.

Aşa cum ni s-a spus, pe cursul inferior al fluviului Orinoco şi mai ales la Angostura, indienii de pe Casiquiare şi Rio Negro sînt preferaţi, fiindcă sînt mai deştepţi şi mai harnici decît indienii din alte misiuni. Cei din Mandavaca sînt vestiţi printre indigeni pentru că prepară un venin de curara, a cărui eficacitate nu o întrece nici cel din Esmeralda. Păcat că indigenii se preocupă prea mult de prepararea veninului şi neglijează agricultura, deşi pămîntul de pe malurile Casiquiare este extraordinar de bun.

Umiditatea aerului, şi drept urmare firească masa de insecte, nu permit nici aici şi nici pe Rio Negro, introducerea de culturi noi. Pretutindeni se întîlnesc furnici din cele mari, care colindă regiunea în legiuni compacte, preferînd să distrugă plantele cultivate, pentru că sînt fragede şi zemoase, faţă de cele din pădure care au tije lemnoase. Dacă un misionar încearcă să cultive salată sau orice legumă din patria lui, el trebuie să-şi suspende grădina în aer. El umple o barcă veche cu pămînt bun şi o atîrnă cu sfori de *chiquichi*, la 1,3 metri de sol, dar de cele mai multe ori o aşază pe o schelă uşoară.

13 mai. Noaptea am reuşit să fac cîteva observaţii astronomice reuşite, din păcate ultimele de pe Casiquiare. Părăseam Mandavaca la ora două şi jumătate noaptea. Aveam de luptat încă opt zile pline cu curenţii rîului Casiquiare, iar regiunea prin care trebuia să navigăm pînă aveam să ajungem din nou la San Fernando de Atabapo era atît de nepopulată, încît nu ni se îngăduia să sperăm că vom ajunge la misionarul din Santa Barbara, în mai puţin de 13 zile.

14 mai. Ţînţarii, dar mai ales furnicile, ne-au gonit de pe mal înainte de ora două noaptea. Crezusem pînă atunci că furnicile nu se urcă în sus pe sforile hamacelor, dar fie că era o credinţă nemotivată, fie că furnicile cădeau pe noi de pe crăcile copacilor, destul că am avut mult de furcă, pînă am scăpat de aceste insecte neplăcute. Cu cît navigam, cu atît rîul se îngusta, iar malurile erau atît de mlăştinoase, încît Bonpland a ajuns cu multă greutate pînă la picioarele unei *Carolinea Princeps*, acoperită cu flori mari, purpurii.

Copacul acesta este podoaba minunată a pădurilor de aici şi a celor de pe Rio Negro.

Între 14 şi 21 mai am petrecut toate nopţile sub cerul liber, dar nu pot indica locurile unde ne-am aşezat tabăra de noapte. Regiunea aceasta este atît de sălbatică şi atît de puţin frecventată de oameni, încît cu excepţia cîtorva rîuri, indienii nu au putut să denumească nici unul dintre punctele stabilite de mine cu compasul. Mai sus de punctul, în care Itinivi se desparte de Casiquiare şi curge înainte spre colinele de granit de la Daripabo, am văzut că pe malurile mlăştinoase ale rîului creşteau trestii de bambus. Aceste ierburi arborescente cresc înalte de 6,5 metri, avînd întotdeauna tulpina îndoită spre vîrf. Este o specie nouă de *Bambusa* cu frunze foarte late. Bonpland a avut norocul să găsească un exemplar înflorit. *Bombusa latifolia* pare să caracterizeze bazinul superior al fluviului Orinoco a lui Casiquiare şi al Amazoanelor.

Prima noastră tabără de noapte, mai sus de Vasiva, am aranjat-o repede. Am găsit un locuşor uscat, fără tufişuri, la sud de Caño Curamuni, într-un loc în care vedeam cum treceau agale de pe o cracă pe alta, încoace şi încolo, maimuţele capucin. Următoarele cinci nopţi au fost tot mai dificile, pe măsură ce ne apropiam de bifurcarea fluviului Orinoco. Bogăţia vegetaţiei depăşea orice imaginaţie, chiar pentru un ochi deprins cu aspectul pădurilor ecuatoriale. Malurile nu se mai vedeau. Ele erau formate dintr-o palisadă de copaci bogat înfrunziţi. Aveam înaintea noastră un canal lat de 390 de metri strîns între doi pereţi imenşi, acoperiţi cu frunze şi liane. Am încercat de mai multe ori să debarcăm, dar nu am putut ieşi din canoe. Spre asfinţit patrulam uneori timp de o oră de-a lungul ţărmului, pînă găseam un loc mai puţin împădurit, pe care indienii noştri să-l poată curăţa, cu securile, încît să putem amenaja o tabără de noapte pentru 12—13 persoane.

Nu puteam petrece noaptea în pirogă. Ţînţarii, care ne chinuiau toată ziua se aşezau grămadă sub *toldo*, adică sub umbrarul din frunze de palmieri, care ne apăra de ploaie. Niciodată nu ni se umflaseră atîta mîinile şi faţa. În plin desiş al pădurii, ne chinuiam să adunăm lemne de foc ; în ţinuturile acestea de lîngă ecuator, unde plouă mereu, crengile copacilor sînt atît de îmbibate de sevă, încît aproape că nici nu mai ard. Unde nu există maluri uscate, nu găseşti nici lemne vechi, care, cum spun indienii „s-au fiert la soare". De foc aveam nevoie nu numai pentru a ne apăra de fiarele pădurii ; proviziile noastre alimentare erau prea reduse, astfel că nu ne puteam lipsi de foc la prepararea mîncărilor.

322 La 18 mai, spre seară am ajuns într-un loc, unde pe mal creşteau arbori sălbatici de cacao ; bobul lor este amar şi mic. Indienii din pădure sug miezul şi aruncă boabele, iar indienii din misiuni le adună şi le vînd celor care nu sînt prea pretenţioşi cînd îşi prepară ciocolata.

„Iată-ne la Puerto del Cacao" ne-a spus cîrmaciul. „Aici înnoptează *los padres*, cînd pleacă la Esmeralda să cumpere ţevi de suflat şi juvii (gustoasele migdale ale speciei *Bertholletia*)". Dar pe Casiquiare nu trec nici cinci canoe pe an. De la Maypures, adică de o lună, nu întîlnisem, pe rîurile străbătute de noi, nici un suflet de om, cu excepţia celor din apropierea misiunilor. Am înnoptat la sud de lacul Duractumini, într-o pădure de palmieri. Ploua şiroaie, dar *Pothos*, *Arum* şi lianele au format un umbrar natural atît de des, încît am găsit sub ele un adăpost, ca sub cel mai des frunziş de copaci. Indienii, care dormeau pe mal, îşi alcătuiseră peste hamacuri un fel de acoperiş, făcut din heliconii şi musacee împletite între ele. Focurile noastre luminau pe o înălţime de 16—20 de metri trunchiurile palmierilor, lianele pline de floare şi coloanele albe de fum, care urcau la cer, formau o privelişte minunată, dar ca s-o gustăm în linişte, ar fi trebuit să respirăm un aer în care să nu fi mişunat insecte.

Dintre toate suferinţele fizice, te deprimă cel mai mult acelea care sînt de lungă durată, mereu aceleaşi şi împotriva cărora nu ai alt leac decît răbdarea. Exalaţiile pădurilor de pe Casiquiare i-au inoculat probabil lui Bonpland germenii unei boli grele, care era gata să-l răpună, cînd am sosit la Angostura. Din fericire, presimţea tot atît de puţin ca şi mine, primejdia care îl ameninţa. Aspectul rîului şi zumzetul ţînţarilor ni s-au părut, ce-i drept, monotone, dar firea noastră veselă nu s-a desminţit şi ea ne-a ajutat să trecem peste acest pustiu prelung. Am observat că ne amînam intenţionat masa cu mai multe ceasuri dacă mîncam puţină cacao uscată, sfărîmată şi fără zahăr. Furnicile şi ţînţarii ne dădeau mai mult de furcă decît umezeala şi lipsa de hrană. Oricît au fost de mari lipsurile, la care am fost expuşi în timpul expediţiei noastre prin Cordilieri, drumul pe apă de la Mandavaca la Esmeralda ni s-a părut întotdeauna partea cea mai grea a şederii noastre pe continentul America.

Ne- surprins cît erau de mîncate malurile lui Casiquiare, din cauza apelor mari atît de repezi. Copaci desrădăcinaţi formau plute naturale, pe jumătate ascunse în mîl care puteau deveni foarte primejdioase pentru pirogi. Dacă cineva ar avea ghinionul să naufragieze prin aceste locuri pustii, ar dispărea fără urmă şi nu s-ar şti niciodată cum, unde şi cînd s-a pierdut.

Noaptea de 20 mai, ultima din călătoria noastră pe Casiquiare, am petrecut-o în locul unde se bifurcă Orinoco. Aveam oarecari perspective să putem efectua cîteva observaţiuni astronomice, căci prin vălul de ceaţă, care acoperea cerul, străluceau stele căzătoare de o mărime neobişnuită (indienii numesc stelele căzătoare, urina stelelor, iar roua, saliva lor). Dar curînd, ceaţa s-a îngroşat şi n-am mai văzut nici meteori, nici adevăratele stele, pe care de cîteva zile le aşteptam cu atîta nerăbdare.

Ni se spusese că la Esmeralda insectele sînt „şi mai crude şi mai lacome" decît pe braţul pe care îl urcam noi. Cu toate astea ne înviora speranţa că, în sfîrşit, vom dormi din nou printre oameni şi vom putea face puţină mişcare, în timpul alegerii plantelor pentru colecţie. La ultimul bivuac de noapte de pe Casiquiare, bucuria ne-a fost tulburată. Ne aflam la marginea pădurii. Era aproape de miezul nopţii cînd indienii ne-au vestit că aud urlet de jaguar, chiar lîngă un copac ce se afla foarte aproape de noi. Pădurea era atît de deasă încît aproape că nu puteau trăi decît animalele care se căţărau pe copaci. Cum focurile noastre ardeau cu flăcări mari, luminoase, şi cum, după o îndelungată obişnuinţă, ne învăţasem să nu luăm în seamă primejdia, nu ne-am sinchisit prea mult de urletul jaguarului. Îl atrăsese mirosul şi lătratul cîinelui nostru. Acesta, un dulău mare, la început a lătrat, dar cînd tigrul s-a apropiat, a început să urle şi s-a ascuns sub hamacurile noastre, ca şi cum ar fi căutat un sprijin din partea omului. Observasem încă de pe Rio de Apure, că la acest animal tînăr, blînd şi alintat, alternau curajul cu timiditatea. Dimineaţa, cînd tocmai ne îmbarcam, indienii ne-au anunţat vestea tristă la care nu ne puteam aştepta : cîinele dispăruse ! Fără îndoială că l-au tîrît jaguarii. Poate că, de vreme ce nu i-a mai auzit urlînd, cîinele s-o fi dus pînă la mal, îndepărtîndu-se de foc ; dar se prea poate că noi nu l-am auzit schelălăind, pentru că eram prea obosiţi şi dormeam profund. Ni s-a spus că pe Orinoco şi pe Magdalena, jaguarii bătrîni sînt atît de şireţi, încît îşi scot animalul din mijlocul taberei de noapte, după ce l-au strîns mai întîi de gît, ca să nu poată striga. Nu puteam pleca înainte de a-l căuta ; speram că bietul animal se rătăcise. Dar, nu era nicăieri. După trei zile ne-am întors în acelaşi loc. Din nou am auzit urletul jaguarilor, căci animalele acestea au un fel de predilecţie pentru anumite locuri, dar toate investigaţiile noastre au fost zadarnice. Sărmanul cîine, care de la Caracas ne fusese tovarăş şi care scăpase înotînd de atîtea ori de crocodili, fusese cu siguranţă sfîşiat în pădure.

324 La 21 mai am intrat din nou în albia lui Orinoco, la 13,5 kilometri mai jos de misiunea Esmeralda. Îl părăsisem înainte cu o lună la confluența lui cu Guaviare. Pînă la Angostura mai aveam 1 390 de kilometri, dar navigam în josul apei și gîndul acesta ne făcea chinurile mai suportabile. Cînd cobori pe marile fluvii, trebuie să te menții în mijlocul curentului, unde nu sînt mulți țînțari. Dimpotrivă, cînd urci, trebuie să te ții aproape de mal, ca să te folosești de vîrtejuri și de curenții contrari, dar lîngă mal mișună țînțarii, din cauza pădurilor apropiate și a resturilor organice azvîrlite pe țărm.

Punctul în care se produce mult discutata bifurcare a fluviului Orinoco oferă o priveliște măreață. Pe țărmul nordic se ridică munți înalți de granit ; în depărtare recunoști între ei masivele Maraquaca și Duida. Pe țărmul stîng, la apus și la miazăzi de bifurcare, pînă la vărsarea Tamatamei, nu mai sînt munți. Orinoco se bifurcă tocmai acolo, unde spre sud nu mai este străjuit de munți și unde ajunge la gura unei văi care se prelungește pînă la Rio Negro. Brațul principal, Rio Paragua, al indienilor, își continuă cursul în jurul grupului muntos Parime ; brațul care face legătura cu Amazonul curge peste cîmpii, care, toate, își au panta spre sud.

Capitolul 25

CURSUL SUPERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO DE LA ESMERALDA LA CONFLUENŢA CU GUAVIARE. A DOUA CĂLĂTORIE PRIN CATARACTELE DE LA ATURES ŞI MAYPURES. CURSUL INFERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO, ÎNTRE CONFLUENŢA LUI CU APURE PÎNĂ LA ANGOSTURA

Mai rămîne să vorbesc despre cea mai izolată şi cea mai îndepărtată aşezare creştină de pe cursul superior al fluviului Orinoco. În punctul unde se produce bifurcarea fluviului, pe malul drept se înalţă, în amfiteatru, masivul de granit al muntelui Duida. Misionarii îl socot a fi un vulcan. Are înălţimea de aproximativ 2 600 metri. Aspectul lui este măreţ, pentru că spre sud şi spre vest are pante repezi. Vîrful lui este golaş şi pietros, dar peste tot acolo unde pe coastele mai puţin abrupte, s-a aşezat puţin pămînt fertil, stau agăţate păduri, care par crescute în gol. La poalele acestui munte se află misiunea Esmeralda, un sătuc cu 80 de locuitori, aşezat pe o cîmpie încîntătoare, străbătută de pîraie cu apă neagră şi totuşi limpede, adevărată livadă, unde cresc în grupuri palmieri din genul *Mauritia* şi *Sago*-ul american. Spre munte, cîmpia mlăştinoasă devine savană. Întîlneşti acolo ananaşi nemaipomenit de mari, cu un miros delicios. Această specie de *Bromelia* creşte întotdeauna izolată printre ierburi.

La Esmeralda nu există misionar. Preotul, care face aci slujba, locuieşte la Santa Barbara, la o distanţă de 225 de kilometri. Îi trebuie patru zile pentru a veni pe fluviu în sus, şi de aceea nu vine decît de cinci sau şase ori pe an. Am fost primiţi foarte amabil de un soldat bătrîn. Omul ne-a luat drept negustori catalani de mărunţişuri, care vor să-şi desfacă marfa prin misiuni. Cînd ne-a văzut baloturile de hîrtie, necesare pentru uscatul plantelor, s-a amuzat de ignoranţa noastră naivă „Veniţi într-o ţară, unde marfa asta nu găseşte cumpă-

 rător. Aici nu se scrie mult şi ca să înfăşurăm ace, undiţe şi alte mărunţişuri, folosim frunze uscate de porumb, *Platano* (banane) şi Vijaho (heliconii), aşa cum voi, în Europa, aveţi hîrtia". Soldatul bătrîn întruchipa în persoana lui autoritatea civilă şi pe cea spirituală. Îi învăţa pe copii, dacă nu catehismul, cel puţin să recite rugăciuni. Ca să mai treacă timpul, trăgea clopotele şi în zelul său oficial şi eclesiastic se folosea uneori de ciomagul lui de paracliser într-un mod care nu putea fi pe placul băştinaşilor.

Deşi este mică, în misiunea Esmeralda se vorbesc totuşi trei limbi indiene : idapaminara, catarapena şi marquiritana. Ne-am mirat cînd am întîlnit la Esmeralda mulţi zamboşi, mulatri şi alţi oameni de culoare, care din vanitate îşi ziceau spanioli şi se considerau albi, pentru că nu erau arămii, ca indienii. Oamenii aceştia duc o viaţă de mizerie. Se află aici mai ales ca surghiuniţi *(desterrados)*. Vrînd să interzică accesul portughezilor în interiorul ţării, Solano forma la repezeală colonii, adunînd din llanos şi pînă la insula Margarita, toţi vagabonzii şi răufăcătorii, pe care justiţia îi urmărise pînă atunci zadarnic, şi pe care i-a împins pe Orinoco în sus, unde s-au amestecat cu sărmanii indieni tîrîţi din păduri. Esmeralda a devenit celebră datorită unei erori. Granitele din Munţii Marahuaca şi Duida conţin în filoane deschise frumoase cristale de cuarţ, parte transparente şi parte colorate în verde. Ele au fost confundate cu diamentele şi cu smaraldele *(esmeralda)*. Atît de aproape de izvoarele lui Orinoco, lumea nu visa decît la Dorado, care nu putea fi departe, la lacul Parime şi la ruinele marelui oraş Manoa.

Oamenii pripăşiţi în llanos aveau tot atîta poftă de lucru, ca şi indienii. În misiuni, fiecare om de culoare, care nu este chiar negru ca un african sau arămiu ca un indian, se consideră spaniol. El face parte din *gente de razon*, din rasa rezonabilă, şi această raţiune îi convinge pe albi şi pe cei ce se consideră albi, că agricultura este o treabă bună pentru sclavi şi pentru indienii proaspăt convertiţi. Misiunea Esmeralda a fost concepută după modelul celor din Noua Olandă, dar n-a fost condusă cu aceeaşi chibzuinţă. Cum pe coloniştii americani nu-i despărţeau de patria lor mările, ci pădurile şi savanele, ei au fugit, unii spre nord, spre Caura şi Carony, alţii spre sud, în coloniile portugheze. Astfel splendoarea oraşului şi minele de smarald de la Duida au avut un sfîrşit brusc, iar Esmeralda a devenit, datorită mulţimii îngrozitoare de insecte, care mişună şi întunecă văzduhul tot anul, un loc de exil care merită să fie blestemat.

Dacă astăzi Esmeralda, cu cele 12—15 familii care locuiesc aici, este socotită o localitate îngrozitoare, aceasta se datoreşte lipsei cul-

turilor, depărtării de toate regiunile locuite, şi numărului înspăimîntător de ţînţari. Poziţia misiunii este extraordinar de pitorească, ţinutul dimprejur este extrem de prietenos şi foarte roditor. Nicăieri n-am mai văzut ciorchini de banane atît de mari ; indigoul, zahărul, cacao, toate ar rodi de minune, dar nimeni nu-şi dă osteneala să le cultive. În jurul lui Cerro Duida există păşuni frumoase. Astăzi, nu există acolo nici o vacă, nici un cal ; şi ca pedeapsă a lenei lor, locuitorii nu mănîncă decît şuncă de maimuţe urlătoare şi făină de oase de peşte. Se cultivă numai puţin manioc şi ceva banane. Cînd pescuitul este slab, atunci populaţia unui ţinut atît de favorizat de natură, este expusă celor mai groaznice lipsuri.

Esmeralda este vestită ca fiind acel loc de pe Orinoco, unde se prepară cel mai bine puternica otravă care se foloseşte în timp de război, la vînătoare şi, ceea ce pare straniu, ca remediu împotriva afecţiunilor gastrice. Otrava *ticunas* de pe Amazoane, *upas-tiente* din Djawa şi curara din Guyana, sînt substanţele cele mai ucigătoare din cîte se cunosc pe lume. Pe la sfîrşitul secolului al XIV-lea Raleigh auzise cuvîntul „urari", — numele unei substanţe vegetale cu care se otrăveau vîrfurile săgeţilor. Dar în Europa, nu se ştia nimic precis despre această otravă.

Cînd am sosit noi la Esmeralda, majoritatea indienilor tocmai se întorceau dintr-o expediţie de dincolo de Rio Padamo, unde adunaseră, fructe de *Bertholletia* şi o liană, care conţine curara. Întoarcerea lor a fost sărbătorită cum se serbează la noi secerişul sau culesul viilor. Femeile preparaseră cantităţi mari de băuturi fermentate şi timp de două zile n-am mai văzut decît indieni beţi. La popoarele pentru care fructele palmierilor şi ale altor cîţiva pomi dau substanţe hrănitoare, culesul acestora are o mare importanţă şi se serbează cu mari petreceri populare, iar anul se împarte după aceste sărbători, care revin mereu la aceleaşi date.

Norocul a vrut să întîlnim un indian bătrîn, mai puţin beat decît ceilalţi, care tocmai se pregătea să prepare otrava curara din plantele proaspete. Bătrînul era „chimistul" locului. Am găsit la dînsul tigăi mari, de lut, pentru fiertul sucurilor de plante, vase plate, care prin suprafaţa lor apreciabilă favorizează evaporarea, cornete din frunze de bananier pentru strecurarea suspensiilor, mai mult sau mai puţin fibroase. În această colibă destinată să fie laborator, domnea cea mai mare ordine şi curăţenie. Indianul, care trebuia să ne dea explicaţiile, se numea, în misiune, meşterul otrăvii *(amo del curare)* ; el avea firea rigidă şi tonul pedant, care li se reproşa odată în Europa farmaciştilor. „Ştiu — zicea el — că albii cunosc meşteşugul de a face săpun

şi praful acela negru, care are dezavantajul că face zgomot şi sperie animalele, pe care nu le-ai nimerit de prima dată. Curara a cărei preparare trece la noi din tată în fiu este mai bună decît tot ce ştiţi voi să faceţi acolo, peste mare. Este sucul unei plante, care ucide încet de tot (fără să ştii de unde vine lovitura)".

Liana din care se prepară la Esmeralda otrava aceasta, se numeşte *bejuco* [1] *de mavacure*. Deşi pe mănunchiul de bejuco, găsit în casa indianului, nu mai era nici o frunză, nu ne-am îndoit că este tot o plantă din familia strichneelor (înrudită foarte de aproape cu *Rouhamon* a lui Aublet), pe care o cercetasem în pădurea de lîngă Pimichin. Liana *Mavacure* se prelucrează atît imediat după ce a fost luată din pădure, cît şi după ce s-a uscat timp de cîteva săptămîni. Sucul proaspăt de liană nu este otrăvitor. Poate că devine activ numai în concentraţie mare. Teribila otravă se află în scoarţă şi într-o parte din alburn. Se răzuiesc cu cuţitul crăci de *Mavacure*, groase de opt pînă la unsprezece milimetri, iar scoarţa răzuită se sfărîmă pe o piatră, ca acelea pe care se pisează maniocul, pînă ce se desface în fibre subţiri de tot. Sucul veninos fiind galben, întreaga masă fibroasă are aceeaşi coloraţie. Ea se mută într-o pîlnie înaltă de 24 de centimetri, cu diametrul gurii de 10 centimetri, care este de fapt o frunză răsucită de banan, înfiptă într-un cornet mai rezistent, din frunze de palmier. Tot dispozitivul se sprijină pe un suport uşor din peţiolurile frunzelor palmierului. Turnînd apa peste masa fibroasă, adică scoarţa pisată de *Mavacure*, se prepară mai întîi un extract rece. Timp de mai multe ore picură din *embudo* — cornetul de frunze — o apă gălbuie. Această apă filtrată este lichidul otrăvitor. Dar marea ei nocivitate se obţine prin evaporare lentă într-un vas larg de lut, procedeu obişnuit la prepararea melasei. Indianul ne invita din cînd în cînd să gustăm lichidul, a cărui concentraţie se determină în raport cu amăreala sucului. Gustatul nu este primejdios, pentru că otrava acţionează numai dacă vine în atingere directă cu sîngele. De aceea nu sînt vătămători nici aburii, care se răspîndesc din cazan.

Oricît ar fi de concentrat sucul de *Mavacure*, el tot nu este destul de gros, ca să adere la săgeţi. De aceea, numai pentru a-i da otrăvii un liant, se adaugă extractului concentrat, un suc foarte lipicios, provenit de la un copac cu frunze mari, numit *Ciracaguero*. Deoarece copacul acesta creşte foarte departe de Esmeralda, şi cum în coliba

[1] Liană în limba spaniolă.

lui moşul n-avea atunci nici fructe şi nici flori, noi nu-l putem identifica din punct de vedere botanic.

Îndată ce se toarnă în extractul concentrat care clocoteşte, sucul lipicios al arborelui *Ciracaguero*, otrava se înnegreşte şi se preface într-o masă de consistenţa gudronului sau a unui sirop gros. Această masă este, în sfîrşit, curara, aşa cum se găseşte ea în comerţ. Curara se vinde introdusă în fructe de *Crescentia*. Prepararea ei este monopolul cîtorva familii. Fiind de cea mai bună calitate, curara din Esmeralda şi din Mandava, este foarte scumpă. Uscată, seamănă cu opiul, dar expusă la aer, trage umezeală. La gust are o amăreală plăcută. Bonpland şi cu mine am înghiţit adesea mici cantităţi de curara. Nu există nici o primejdie, dacă eşti sigur că nu-ţi sîngerează nici buzele, nici gingiile. La indieni, curara trece drept un remediu foarte bun contra bolilor de stomac. Indienii piraoa şi saliva prepară şi ei aceeaşi otravă, dar ea nu este atît de căutată ca cea din Esmeralda. Modul de preparare pare să fie peste tot acelaşi, dar nu există dovezi că diversele otrăvuri, care se vînd pe Orinoco şi pe Amazoane sub acelaşi nume, sînt identice şi provin de la aceeaşi plantă. Poate că odată şi odată se va găsi în plantele otrăvitoare de genuri diferite aceeaşi bază alcalină, asemănătoare morfinei din opiu şi vauquelinei din speciile de stricnină.

Pe Orinoco se face o distincţie între *Curare de raiz* (din rădăcini) şi *Curare de bejuco* (din liane sau din coaja crăcilor). Noi am văzut numai prepararea acesteia din urmă. Curara din rădăcini este mai slabă şi mult mai puţin căutată. Pe Amazoane am învăţat să deosebim otrăvurile diferitelor seminţii indiene, a ticuanilor, yaguaşilor, pevanilor şi jivaroşilor, care derivă de la aceeaşi plantă, dar sînt probabil preparate mai mult sau mai puţin atent. Misionarii de pe Orinoco şi de pe Amazoane se împotrivesc cu greu preparării otrăvurilor, deoarece ele sînt indispensabile neamurilor de vînători din aceste regiuni.

Pe cît de simplu se pregăteşte curara, pe atît este de lungă şi complicată prepararea otrăvii din Moyobamba. Se amestecă la un loc sucul lianei *Ambihuasca*, ingredientul principal, cu piper *(Capiscum)* [1] tutun, barbasco *(Jacquinia Armillaris)* Sanango *(Tabernaemontana)* şi seva lăptoasă a altor cîtorva apocinee. Sucul proaspăt de *Ambihuasca* are un efect mortal cînd vine în contact cu sîngele. Sucul de *Mavacure* devine un venin ucigător abia după ce a fost concentrat

[1] Se referă, de fapt, la *Piper nigrum*. — *N. T.*

 prin fierbere iar sucul rădăcinii *Jatropha Manihot* își pierde prin fierbere toate proprietățile nocive.

Pe Orinoco rar se mănîncă o găină, care să nu fi fost omorîtă cu o înțepătură de săgeată otrăvită, iar misionarii susțin că numai atunci carnea ei este gustoasă. Însoțitorul nostru, părintele Zea, care suferea de friguri recurente, cerea să i se aducă în fiecare dimineață la hamacul lui, o săgeată și găina vie, pe care urma s-o mîncăm. Deși se găsea într-o stare de mare slăbiciune, nu lăsa pe seama nimănui această operație, căreia îi atribuia atîta importanță. Păsările mari, dacă sînt înțepate în coapsă, mor în două-trei minute. Un porc sau un pecar moare în 12 minute. Ar fi zadarnic să încerci să risipești teama călătorilor, pe care ei o vădesc adesea, cînd aud în misiuni că găinile, maimuțele, iguanii, peștii mari din rîu, pe care îi mănîncă, au fost omorîți cu săgeți otrăvite. Obișnuința și rațiunea le alungă curînd teama.

Curara, ca și majoritatea celorlalte stricnine (căci noi mai credem și acum că mavacure aparține unei familii strîns înrudite), devin periculoase numai cînd otrava acționează asupra sistemului vascular. La Maypures un om de culoare, un tîmplar, cu o forță musculară deosebită, i-a confecționat lui Bonpland săgeți otrăvite, identice cu cele care se introduc în tuburile de suflat cînd se vînează maimuțe mici și păsări. În timpul operației omul a făcut însă imprudența să frece curara între degete fiind rănit foarte ușor la una dintre mîini ; pe dată s-a prăbușit la pămînt, cuprins de ameteală, care a durat o jumătate de ceas. Din fericire curara era foarte slabă, dintr-aceea care se folosește cînd se vînează animale foarte mici, pe care ai de gînd să le readuci la viață frecînd rana cu sare.

În cursul călătoriei noastre de întoarcere de la Esmeralda spre Atures, am scăpat eu însumi de aceeași primejdie. Curara prinsese umezeală, devenise lichidă și din vasul care nu era bine închis, s-a scurs pe lenjeria noastră. Într-una din zile, schimbîndu-mi ciorapii, n-am observat că el era îmbibat cu curara, decît cînd am simțit pe mînă ceva lipicios. Primejdia era cu atît mai mare, cu cît tocmai îmi sîngerau degetele de la picioare, după una dintre operațiile de dezgropare a acarienilor pătrunși sub piele.

În misiuni există părerea unanimă că nu mai există salvare atunci cînd curara este proaspătă și puternic concentrată și cînd ea a stat în rană un timp suficient ca să treacă în circulație o cantitate destul de mare. Dintre toate antidoturile, întrebuințate pe Orinoco, cel mai răspîndit este sarea. Cu sare se freacă rana și tot sare se ia și pe gură.

Eu personal nu cunosc nici un caz verificat, care să facă dovada eficacităţii acestui remediu. Pe Amazoane se considera că artidotul cel mai bun este zahărul. Probabil că în întreaga Guyană s-a utilizat odinioară în acest scop mierea de albine şi zahărul făinos, pe care-l secretă bananele la soare. Amoniacul şi apa lui Lucien n-au dat rezultate ca antidot al curarei. Astăzi se ştie ce nesigure sînt aceste remedii zise specifice, chiar şi în cazul muşcăturilor de şarpe. Conform celor povestite de indienii care au fost răniţi în lupte cu arme înmuiate în curara, simptomele sînt asemănătoare celor provocate de muşcătura şerpilor veninoşi. Rănitul contractează o congestie cerebrală şi ameţeala îl sileşte să se aşeze. Urmează greţuri şi vărsături repetate, sete arzătoare şi o parestezie a regiunii rănite. 331

Bătrînul indian, meşterul în prepararea otrăvii, părea flatat că urmăream cu atîta interes munca lui de laborator. Avea impresia că eram tare deştepţi, încît nici nu s-a îndoit că ştiam să facem săpun. Arta aceasta i se părea, după prepararea curarei, una dintre descoperirile cele mai frumoase ale geniului omenesc. Cînd otrava lichidă s-a turnat în vasele anume pregătite pentru ea, am întovărăşit pe indian la sărbătoarea juviei. Recolta de *Juvia,* (fructele de *Bertholletia excelsa),* se sărbătorea prin dansuri şi prin mese deosebit de copioase. În coliba în care indienii se adunau de mai multe zile, domnea o atmosferă stranie. Nu erau nici mese, nici bănci, dar, rezemate simetric de pereţi, stăteau maimuţe fripte şi înnegrite de fum. Erau marimonde *(Ateles Belzebuth)* şi maimuţe cu barbă, aşa-numiţii capucini. Felul cum sînt fripte aceste animale, care seamănă cu omul, contribuie mult la greaţa, pe care o provoacă aspectul lor unui om civilizat. Un grătar mic, sau un grilaj dintr-un lemn foarte tare, se fixează la 33 de centimetri de la pămînt. Maimuţa jupuită de piele este îndoită, ca şi cum ar şedea. De obicei este aşezată aşa, ca să se sprijine pe braţele ei lungi şi slabe. Alteori i se încrucişează mîinile la spate. O dată fixată pe grilaj, se aprinde sub ea un foc bun. Flăcările şi fumul învăluie maimuţa care se coace şi se afumă totodată. Cînd vezi apoi pe cîte un băştinaş mîncînd braţul sau piciorul unei maimuţe fripte, nu te poţi stăpîni să nu te gîndeşti că obişnuinţa de a mînca animale, care sînt atît de înrudite cu omul, din punctul de vedere al conformaţiei corpului, contribuie într-un grad oarecare la faptul că sălbaticii mănîncă, fără să le fie greaţă, carne de om. Carnea de maimuţă este atît de slabă şi de uscată, încît Bonpland a păstrat în colecţia lui, la Paris, o mînă şi un braţ, fripte la Esmeralda ; nici după mulţi ani piesele nu miroseau.

332 I-am văzut dansînd pe indieni. Dansul este monoton întrucît femeile nu au voie să ia parte la el. Bărbaţii, tineri şi bătrîni, se prind de mîini, formează un cerc şi se învîrtesc într-una, cînd la dreapta cînd la stînga, ore în şir, tăcuţi şi serioşi. De cele mai multe ori dansatorii îşi cîntă singuri. Un acompaniament lent şi melancolic, cu sunete slabe, se realizează suflînd din bucăţi de trestie, de lungimi diferite. Ca să indice tactul, conducătorul dansului îndoaie ritmic genunchii. Din cînd în cînd toţi se opresc şi fac mici mişcări ondulatorii, zvîrlindu-şi corpul la stînga şi la dreapta, înainte şi înapoi. Bucăţile de trestie orînduite în şir şi legate împreună, seamănă cu fluierul lui Pan. Am fost surprinşi de repeziciunea cu care tinerii indieni tăiau astfel de fluiere şi le acordau, pe malul apei, unde se găseau trestiile.

În coliba în care era serbarea, am găsit diferite produse vegetale, pe care indienii le aduseseră din Munţii Guyanei şi care ne-au interesat foarte mult. Mă opresc aici numai asupra fructului juviei, asupra trestiilor de o lungime cu totul deosebită şi asupra cămăşilor din scoarţa copacului *Marima. Almendronul* sau *Juvia*, unul dintre arborii cei mai măreţi din pădurile Lumii Noi, a fost aproape necunoscut pînă la călătoria noastră pe Rio Negro. Arborele care produce „castanele braziliene" are de obicei o grosime de 60—90 de centimetri, dar creşte pînă la 30—40 de metri. Fructele se coc spre sfîrşitul lunii mai, şi cum sînt mari cît un cap de copil, cad din vîrful copacului cu un zgomot puternic. Am găsit într-un fruct între 15 şi 22 de nuci. Gustul nucilor este foarte plăcut, atîta timp cît sînt proaspete, dar uleiul abundent care le face atît de folositoare, rîncezeşte foarte repede. Pe cursul superior al fluviului Orinoco, unde nu aveam altă hrană, am mîncat adesea cantităţi mari din acest soi de fructe şi niciodată nu ne-am simţit după aceea rău. Mai mulţi indieni demni de încredere ne-au spus că doar unele rozătoare mici reuşesc să sfredelească coaja fructului, datorită în parte dinţilor, în parte răbdării nemaipomenite, cu care îşi duc la capăt opera de distrugere. De îndată ce nucile triunghiulare s-au risipit pe pămînt, aleargă într-acolo toate animalele pădurii. Maimuţe, manaviri, veveriţe, aguti, papagali ara, se ceartă pentru pradă. Toate sînt destul de puternice, ca să spargă învelişul lemnos al seminţei, să scoată migdalele şi să se caţăre cu ele în pomi. „Aşa au şi ele sărbătoarea lor" spuneau indienii, care se întorceau de la cules.

Una dintre cele patru pirogi, cu care fuseseră indienii la culesul de *Juvia*, era umplută în cea mai mare parte cu o specie de trestie *(Carice)*, din care se fac tuburi de suflat. Trestiile aveau cinci, şase metri lungime şi totuşi nu se observa nici urmă de noduri în care să fi fost

fixate frunzele sau crăcile. Perfect drepte, netede pe dinafară şi complet cilindrice, ele sînt foarte căutate dincolo de Orinoco, sub denumirea de „trestii de Esmeralda". Un vînător foloseşte toată viaţa o singură ţeavă de trestie. El îi laudă uşurinţa, precizia şi suprafaţa perfect netedă. Oare ce fel de plantă monocotiledonată poate fi aceasta, care oferă astfel de trestii admirabile ? Nu sînt în stare să răspund la întrebare, după cum nu ştiu nici cărui gen îi aparţine arborele din care se fac cămăşi de *Marima*. Pe versantul muntelui Duida am văzut trunchiurile de peste 16 metri, ale acestui copac. Indienii taie bucăţi cilindrice cu diametrul de 2,6 metri şi scot scoarţa roşie şi fibroasă, avînd o grijă deosebită să nu facă nici o tăietură în lungime. Această scoarţă de copac le oferă un fel de îmbrăcăminte, care seamănă cu sacii fără cusătură, confecţionaţi dintr-un material foarte aspru. Capul se scoate prin deschizătura superioară, iar pentru braţe, se fac două deschizături laterale. Băştinaşul poartă aceste cămăşi de *Marima* cînd plouă tare. Ele au forma *ponchos*-urilor de bumbac. 333

La serbarea la care am asistat şi noi, femeile erau excluse atît de la dans cît şi de la orice alt soi de petrecere ; ele nu făceau altceva decît să-i servească pe bărbaţi cu friptură de maimuţă, băuturi fermentate şi varză de palmier, care are un gust asemănător cu conopida noastră.

O altă substanţă, mult hrănitoare, provine din regnul animal şi este făina de peşte *(manioc de pescado)*. Pretutindeni, pe cursul superior al fluviului Orinoco, indienii frig peştii, îi usucă la soare şi-i pisează, fără să le scoată oasele. Înainte de întrebuinţare, făina de peşte se amestecă cu apă şi atunci se formează un fel de aluat.

La Esmeralda în toate misiunile, indienii care refuză să se boteze şi care s-au ataşat, doar aşa, de bunăvoie, comunităţii, înţelegînd să rămînă liberi, trăiesc în poligamie. Numărul nevestelor diferă după trib, cele mai multe se întîlnesc la caraibi şi la toate neamurile la care s-a păstrat obiceiul de a răpi fete tinere din triburile vecine. Femeile trăiesc într-un fel de sclavie. Cum bărbaţii sînt deţinătorii autorităţii supreme, în prezenţa lor nu se aude nici un murmur. În casă domneşte, în aparenţă, pacea, iar femeile, toate, se străduiesc să prevină dorinţele unui stăpîn pretenţios şi iute la mînie. Îngrijesc, fără deosebire, copiii lor şi copiii celorlalte neveste. Misionarii ne asigură că liniştea casei este rodul fricii comune, ea este violent zdruncinată de îndată ce bărbatul pleacă de acasă pe mai multă vreme. Cearta nu se mai isprăveşte pînă la întoarcerea stăpînului, care printr-o vorbă,

 printr-un gest simplu sau, cînd crede de cuviinţă, prin mijloace mai drastice, ştie să domolească patimile dezlănţuite. La tamanaci există o anumită diferenţiere între neveste, în funcţie de drepturile lor, consemnate şi prin felul cum se adresează acestora. Bărbatul numeşte pe nevasta a doua şi a treia tovarăşele celei dintîi ; prima le tratează pe celelalte două ca pe nişte concubine şi duşmance. Cum toată povara muncii cade pe bietele femei, nu este de mirare că la unele comunităţi numărul lor este deosebit de redus. În cazul acesta iau naştere poliandrii. La avanoşi şi la maypuri se întîmplă adesea că mai mulţi fraţi au o singură nevastă. Cînd un indian care are mai multe soţii se creştinează, misionarul îl sileşte să-şi aleagă una pe care doreşte s-o păstreze, iar pe celelalte să le izgonească. Momentul despărţirii este un moment critic. Noul convertit găseşte că soţiile lui au calităţi foarte preţioase. Una se pricepe bine la grădinărie, cealaltă ştie să prepare chicha, băutura ameţitoare din rădăcini de manioc. Amîndouă îi par la fel de nepreţuite, la fel de indispensabile. Uneori dorinţa de a-şi păstra femeile întrece rîvna de a se creştina, dar de cele mai multe ori, omul lasă alegerea pe seama misionarului şi o consideră ca o sentinţă a destinului.

După măsurătorile mele exacte, trigonometrice, Duida (vîrful cel mai înalt de la sud-vest de Cerro Marahuaca) se înalţă faţă de cîmpia Esmeralda la 2 179 metri, deci probabil la 2 530 de metri deasupra nivelului mării. Spun probabil, căci, din nefericire, cînd am ajuns la Esmeralda mi s-a spart barometrul. Ploaia fusese atît de puternică peste noapte, încît nu ne-am putut adăposti instrumentele de umezeală. Din cauza umflării inegale a lemnului, tubul s-a spart. Vîrful de granit al Duidei este atît de abrupt, încît indienii au încercat în zadar să se urce pînă sus. Duida nu este aşa de falnic precum apare în credinţa poporului, dar el este punctul dominant al întregului masiv muntos dintre Orinoco şi fluviul Amazoanelor.

De la Esmeralda se poate naviga fără primejdie pe Orinoco în sus, pînă la cataracte, unde locuiesc indienii guaicai, care nu permit spaniolilor să pătrundă mai departe. Călătoria pînă acolo durează şase zile şi jumătate. În această regiune Orinoco îşi menţine lăţimea de 580—780 de metri. Pe malul drept primeşte mai mulţi afluenţi, căci pe partea aceea se desfăşoară munţii Duida şi Marahuaca, veşnic acoperiţi de nori. Malul stîng, mai coborît se continuă în cîmpia, care se pierde spre sud-vest. Munţii din nord sînt îmbrăcaţi în păduri minunate, cu lemne de construcţie. În regiunea aceasta fierbinte, veş-

nic umedă, vegetația este atît de viguroasă încît se găsesc trunchiuri de *Bombax Ceiba* cu diametrul de cinci metri.

În porțiunea dintre confluența cu rîurile Padamo și Mavaca, Orinoco primește dinspre nord rîul Ocamo, în care se varsă Rio Matacuni. La izvoarele acestuia locuiesc guainarii, care nici pe departe nu sînt atît de arămii sau bruni ca ceilalți locuitori ai acestor ținuturi. Seminția aceasta aparține acelora, pe care misionarii le numesc *Indios blancos*. La vărsarea lui Ocamo li se arată călătorilor o stîncă, considerată în regiune drept o minune. Este o stîncă de granit cu treceri spre gnais, prezentînd ca particularitate o repartizare deosebită a fluturașilor de mică, care alcătuiesc vinișoare ramificate. Spaniolii o numesc *Piedra mapaya* (piatra-hartă).

Mai sus de confluența cu rîul Mavaca, Orinoco scade deodată, atît în lățime, cît și în adîncime. Cursul lui devine foarte întortocheat, ca la un rîu de munte. Ambele maluri sînt străjuite de munți. Cu cît înaintăm pe Orinoco în sus, cu atît mai dese sînt coturile și micile praguri *(choros y remolinos)* [1]. La vărsarea lui Rio Gehette se află o cataractă impresionantă. De-a latul fluviului Orinoco se întinde un banc din stînci de granit : sînt coloanele lui Hercule, dincolo de care n-a pătruns nici un alb.

Guaharibii albi au întins peste cataractă o punte de liane, ancorată de stîncile care se înalță din mijlocul apei. Puntea aceasta, pe care o cunoaște toată lumea din Esmeralda, pare să dovedească faptul că în acest loc Orinoco este destul de strîmt. Indienii socotesc că are lățimea între 65 și 100 de metri. Ei pretind că mai sus de cataracta guaharibilor, Orinoco nu mai este un rîu, ci un *riachelo* (pîrîu de munte).

Am să dau aci cîteva date asupra triburilor indiene cu pielea de culoare albicioasă și cu talia foarte mică, pe care vechi legende populare îi situează dintotdeauna la izvoarele fluviului Orinoco. La Esmeralda am avut ocazia să-i văd pe unii dintre ei și vă asigur că s-a exagerat în aceeași măsură în privința staturii mici a guaicașilor, ca și în privința pielii albe a guaharibilor. Guaicașii, pe care i-am măsurat aveau în medie 1 486—1 513 milimetri. Se pretinde că întregul trib este atît de scund. Dar nu trebuie uitat că ceea ce noi numim trib, este în realitate o singură familie. După guaicași, indienii cei mai scunzi sînt guainarii și poignavii. Cum sub un cer arzător băștinașii cu pielea mai deschisă sînt o apariție ciudată ; spaniolii în do-

[1] Vîrtejuri și praguri, în spaniolă.

rința de a explica fenomenul au pretins că *Indios blancos* erau metiși, urmași ai unei indience cu un alb. Eu am văzut mii de metiși și pot să afirm că această comparație este inexactă. Indienii triburilor albicioase, pe care am avut prilejul să-i cercetez, au caracteristicile feței, ale staturii și ale părului, lins și negru, comune tuturor indienilor.

Aceste triburi cu pielea mai albă, pe care am avut prilejul să-i vedem în misiunea Esmeralda, locuiesc într-o regiune muntoasă, între izvoarele celor șase afluenți ai lui Orinoco : Padamo, Jao, Ventuari, Erevato, Aruy și Paragua. Misionarii portughezi și spanioli numesc această regiune Parime.

Am părăsit misiunea Esmeralda la 17 mai. Nu eram chiar bolnavi, dar ne simțeam osteniți și slabi din cauza înțepăturii insectelor, a hranei necorespunzătoare și a călătoriei îndelungate într-o pirogă strîmtă și umedă. Noi n-am urcat pe Orinoco mai sus de gura lui Rio Guapo. Am fi făcut-o, dacă am fi încercat să ajungem la izvoarele fluviului. Dar în împrejurările de atunci, toate persoanele particulare, care au permisiunea să viziteze misiunile, erau obligate să se mărginească la vizitarea regiunilor pacificate ale țării. De la Guapo pînă la cataracta guaharibilor mai sînt 67 de kilometri. La această cascadă, peste care se trece pe un pod de liane, stau indieni cu arcuri și săgeți și nu permit nici unui alb, și chiar nimănui care vine din teritorii locuite de albi, să pătrundă mai departe, spre răsărit. Reamintesc cititorului că Orinoco pune geografilor două probleme amîndouă la fel de importante : poziția izvoarelor sale și modul în care se realizează legătura sa cu sistemul Amazoanelor. Scopul călătoriei descrise pînă acum, a fost de fapt lămurirea celei de a doua probleme.

Piroga noastră a fost gata de drum abia la trei, seara. În cursul călătoriei pe Casiquiare se cuibăriseră într-însa nenumărate furnici și cu greu s-a putut curăți acel toldo, acoperișul din frunze de palmier, sub care aveam să ne culcăm din nou, timp de 22 de zile. Parte din dimineața aceea am petrecut-o întrebînd încă o dată pe locuitorii Esmeraldei despre un lac, care trebuia să se găsească spre răsărit. Soldații bătrîni, care locuiau în misiune încă de la întemeierea ei, rîdeau de pretinsa legătură dintre Orinoco, Rio Idapa și Marea Albă, prin care chipurile, curgea chiar Orinoco. Ceea ce noi numim cu politețe, ficțiuni de-ale geografilor, ei numesc „minciuni de dincolo" (*mentiras de por allà*). Oamenii aceștia cumsecade nu puteau pricepe, cum se pot întocmi hărți ale țărilor, în care n-ai călcat niciodată, și cum vrei să știi lucruri precise, despre ceea ce la fața locului nu se știe nimic.

Cînd eram gata să ne îmbarcăm, în jurul nostru s-au înghesuit o 337
mulțime de indigeni, care pretindeau că erau albi și de proveniență spaniolă. Ne implorau sărmanii de ei să punem o vorbă bună pe lîngă guvernatorul de la Angostura, pentru a li se îngădui să se întoarcă în stepe, sau măcar, dacă li se refuză această favoare, să fie mutați în misiunile de pe Rio Negro, unde este totuși mai răcoare și nu există atîția țînțari. „Oricît om fi greșit — spuneau ei — am ispășit în cei douăzeci de ani de chin trăiți în acest cuib de țînțari". Într-un raport adresat guvernului, privind starea industriei și comerțului din aceste țări, am atins și problema acestor exilați, dar intervențiile mele au rămas fără rezultat.

După o călătorie de patru ore am ajuns la bifurcare. Ne-am instalat tabăra de noapte pe malul lui Casiquiare, în același loc, unde cu cîteva zile mai înainte jaguarii ne răpiseră, mai mult ca sigur, dulăul. Toate încercările indienilor de a găsi vreo urmă a animalului au fost zadarnice. Aici apare și tigrul negru ; cîteva blănuri foarte frumoase ale acestui animal le-am văzut la Esmeralda. Vestit pentru forța și sălbăticia lui, animalul pare să fie chiar mai mare decît jaguarul comun. După spusele indienilor, tigrii negri sînt foarte rari.

La 24 mai am pornit înainte de răsăritul soarelui. Pe malul unui golf stîncos, în care locuiseră indieni durimundi, mirosul aromat al plantelor era atît de puternic încît ne-a făcut greață, deși ne aflam în aer liber și aveam nervi tari, de vreme ce ne obișnuisem cu atîtea greutăți. Nu am reușit să ne lămurim ce flori răspîndeau acest miros ; pădurea era de nepătruns. Bonpland credea că în mlaștinile vecine or fi crescînd tufe mari de *Pancrațium* și alte cîteva liliacee. Ambele maluri ale curentului principal sînt complet nelocuite. Spre nord se înalță munți înalți ; iar spre sud se întinde, cît vezi cu ochii, o cîmpie care ține pînă dincolo de izvoarele lui Atacavi, numit mai departe, în jos Atabapo. Aspectul unui rîu, pe care nu întîlnești nici măcar o barcă de pescar, este trist și deprimant. Acolo, în munți, trăiesc indieni liberi, abirianii și maquiritarii, dar pe cîmpiile înierbate dintre Casiquiare, Atabapo, Orinoco și Rio Negro nu se găsește astăzi aproape nici un semn al vreunei așezări omenești. Spun astăzi, pentru că aici ca și peste tot în Guyana, sînt săpate în granitul cel mai dur figuri care reprezintă soarele, luna și diferite animale. Ele ne arată că aici a trăit odată un alt popor, cu totul deosebit decît acela pe care l-am cunoscut pe malurile fluviului Orinoco. După cele spuse de indieni și de misionari, aceste chipuri simbolice se potrivesc întocmai

 cu cele pe care le-am văzut la 450 de kilometri mai la nord de Caycara, în faţa vărsării lui Apure.

Indiferent ce ar reprezenta aceste figuri şi oricare ar fi fost scopul pentru care au fost dăltuite în granit, se cuvine să le dăm cea mai mare consideraţie. Popoarele din neamul tamanacilor, vechii locuitori ai ţării, au o mitologie proprie, legende, care se referă la figurile sculptate pe stînci. Amalivaca, tatăl tamanacilor, adică însuşi creatorul neamului omenesc (aici fiecare comunitate se consideră creatoarea celorlalte) a sosit într-o barcă, imediat după inundaţia cea mare, care se numeşte „epoca apelor", cînd valurile oceanului s-au izbit de stîncile munţilor Encaramada, aflaţi în interiorul ţării. Toţi oamenii, adică toţi tamanacii s-au înecat atunci, cu excepţia unui bărbat şi a unei femei care s-au refugiat pe un munte aflat pe ţărmul lui Asiveru, numit de spanioli Cuchivero. Acesta este muntele Ararat al popoarelor arabice sau semitice, Tlaloc-ul sau Colhuacan-ul mexicanilor. Amalivaca a ascuns apoi chipurile soarelui şi al lunii în stînca pictată (Tepumereme) de la Encaramada. Blocurile de granit de aici care se sprijină între ele şi formează un fel de peşteră, se numesc pînă astăzi casa marelui strămoş al tamanacilor. Pe cîmpia Maita, de lîngă peşteră, există şi o piatră mare, care, după cum spun indienii, era un instrument muzical al lui Amalivaca, toba lui. Amintim cu prilejul acesta că eroul de mai sus avea şi un frate, Vochi, care l-a ajutat să dea suprafeţei pămîntului înfăţişarea ei actuală. Cei doi fraţi — astfel povestesc tamanacii — doreau la început să perfecţioneze cursul fluviului Orinoco după propriile lor concepţii, astfel încît, fie că ai fi navigat în sus sau în jos, să fii totdeauna ajutat de curent. Intenţia lor era să cruţe pe oameni de osteneala vîslitului, cînd aceştia ar fi vrut să se îndrepte spre izvoare. Dar, deşi erau foarte puternici, cei doi strămoşi nu au reuşit să-i dea fluviului Orinoco o dublă direcţie de scurgere.

Amalivaca avea şi fiice cărora le plăcea foarte mult să se plimbe. Legenda spune că el le-ar fi zdrobit picioarele, ca să stea pe loc şi să populeze lumea cu tamanaci. După ce totul, pe malul acesta al Americii a fost orînduit, Amalivaca s-a îmbarcat din nou, înapoindu-se pe celălalt mal, în locul de unde venise. Indigenii cînd îi văd pe misionari venind de pe „malul celălalt", ei cred că acolo este Europa. Unul dintre ei chiar l-a întrebat candid, pe părintele Gili, dacă nu cumva l-a văzut dincolo pe marele Amalivaca, tatăl tamanacilor, care a desenat pe stîncă figuri simbolice.

Acestor reprezentări despre un potop, despre perechea care s-a refugiat pe un vîrf de munte şi a aruncat peste umăr fructele palmieru-

lui *Mauriţia*, ca să repopuleze lumea, acest zeu naţional Amalivaca, care vine pe ape din ţări îndepărtate, prescrie naturii anumite legi şi sileşte popoarele să renunţe la viaţa nomadă — toate aceste rămăşiţe ale unei credinţe străbune — merită toată atenţia. Ceea ce ne povestesc astăzi tamanacii şi triburile înrudite prin limbă cu dînşii, li s-a transmis fără îndoială de către alte popoare, care au locuit înaintea lor în aceste ţinuturi.

Între 24 şi 27 mai am dormit pe uscat numai de două ori, şi anume prima dată în regiunea de vărsare a lui Rio Jao şi apoi mai sus de misiunea Santa Barbara, pe insula Minisi. Cum acolo Orinoco nu prezenta un pat stîncos primejdios, cîrmaciul a navigat toată noaptea, lăsînd piroga în seama curentului. Din această cauză porţiunea de pe harta mea, dintre Jao şi Ventuari, a rămas, în ceea ce priveşte cotiturile rîului, incompletă. Scăzînd timpul petrecut pe mal, ca să preparăm orezul şi bananele, înseamnă că de la Esmeralda pînă la Santa Barbara ne-au trebuit 35 de ore. Făcusem, deci, 7,5 kilometri pe oră, o viteză care trebuie pusă atît pe seama curentului cît şi pe aceea a vîslelor.

Misiunea Santa Barbara se găseşte puţin mai la apus de vărsarea lui Rio Ventuari. În sătucul cu 120 de locuitori am găsit urmele practicării unor meşteşuguri. În puţinele ceasuri, petrecute în misiunea Santa Barbara, am primit informaţii destul de precise asupra lui Rio Ventuari, care, mi se pare, este pe cursul superior al lui Orinoco, după Guaviare, cel mai important afluent. Malurile lui, pe care sălăşluiau odinioară maypurii, sînt şi astăzi locuite de o mulţime de neamuri libere. Dacă te angajezi pe Rio Ventuari din zona lui de vărsare, unde formează o deltă cu palmieri, în sus, întîlneşti după trei zile confluenţa rîurilor Cumaruita şi Paru, care vin dinspre răsărit. Mai către izvoare primeşte din vest, Mariata şi Manipiare, pe lîngă care trăiesc indienii maco şi curacicana. Ultima seminţie se distinge prin hărnicia cu care cultivă bumbacul.

Am pornit din sătucul Santa Barbara la 26 mai, dimineaţa. În lumina zilei munţii de la Sipapo păreau atît de frumoşi ! Aici vegetaţia de pe malul fluviului Orinoco este deosebit de variată. De pe munţi coboară ferigile arborescente, care se amestecă printre palmierii din luncă. Noaptea ne-am petrecut-o pe insula Minisi.

La 27 mai eram deja la San Fernando de Atabapo. Cu o lună mai înainte, în drum spre Rio Negro, locuisem tot în casa conducătorului misiunilor. Atunci plecasem spre sud, apucînd-o pe Atabapo şi pe

340 Temi, în sus, iar acum veneam dinspre vest, după un ocol lung pe Casiquiare şi în regiunea cursului superior al fluviului Orinoco.

La San Fernando de Atabapo n-am rămas decît o zi, deşi satul acesta frumos, cu palmierii lui *Pihiguao*, cu fructele asemenea piersicii, ni se părea un loc minunat. În jurul colibelor indiene alergau Pauxii *(Crax alector)* [1] domesticiţi. Într-una din colibe am văzut şi o maimuţă foarte rară, care trăieşte pe Guaviare, — maimuţa *Caparro*. Blana ei este cenuşie ca a jderului şi foarte fină la pipăit, capul rotund şi expresia feţei blîndă şi plăcută.

La 27 mai, purtaţi de curentul iute al apei, am ajuns de la San Fernando în mai puţin de şapte ore, la vărsarea lui Rio Mataveni. Noaptea am rămas sub cerul liber, sub stînca de granit numită *El castillito*, care se înalţă în mijlocul fluviului şi aminteşte de Turnul şoarecilor de pe Rin. Şi aici, ca şi pe malurile lui Atabapo, ne-a surprins o specie mică de *Drosera*, care se comportă ca *Drosera* europeană. Peste noapte, nivelul apei crescuse considerabil. Fluviul curgea mai repede ca altă dată şi în zece ore ne-a dus de la vărsarea lui Mataveni la cataracta cea mare de la Maypures sau Quintuna. Drumul parcurs era de 58,5 kilometri. Ne-am amintit acum cu plăcere de locurile unde înnoptasem atunci cînd am urcat pe rîu în sus. Ne-am întîlnit din nou cu indienii, care ne ajutaseră să adunăm plante. De la vărsarea lui Atabapo şi pînă la Apure ni se părea că trecem printr-o ţară, în care am locuit multă vreme. Trăiam tot atît de înghesuiţi, ne înţepau aceleaşi insecte, dar perspectiva sigură că în puţine săptămîni chinurile noastre fizice se vor sfîrşi, ne menţinea moralul ridicat.

Transportul pirogii peste cataracta cea mare ne-a reţinut două zile la Maypures. La 31 mai treceam peste cataractele guahibilor şi pe lîngă Garcita. Insulele din mijlocul fluviului străluceau în verdeaţa lor proaspătă. Ploaia de iarnă deschisese tecile florale ale palmierului *Vadgiai*, ale cărui frunze lucioase privesc drept spre cer. Nu ne mai săturam privind locurile în care copacii şi stîncile imprimau peisajului acea măreaţă gravitate, pe care o admirăm la tablourile lui Tiţian şi Poussin.

Puţin înainte de apusul soarelui coboram pe malul răsăritean al lui Orinoco, la Puerto de la Expedicion, ca să vizităm peştera de la Ataruipe, despre care am mai vorbit aici şi unde ni se spusese că-şi au mormîntul un întreg neam astăzi dispărut.

[1] Specie locală de galinacee. — *N. T.*

Urcuşul pe povîrnişul golaş al muntelui stîncos de granit s-a dovedit a fi anevoios şi nu complet lipsit de primejdii. Ar fi fost imposibil să ne menţinem pe suprafaţa aceea netedă şi abruptă dacă n-ar fi existat cristale mari de feldspat, care nu se distrug atît de repede, şi care oferă puncte de sprijin. Ajunşi în vîrful muntelui am admirat deosebita frumuseţe a peisajului din jur. În albia înspumată a rîului se vedea un arhipelag de insule împodobite de palmieri. În vest, pe malul stîng al lui Orinoco, se întindeau spre Meta şi Casanare, savanele, ca o mare verde, al cărei orizont ceţos era luminat de ultimele raze ale soarelui. Stelele, care atîrnau deasupra cîmpiei ca nişte mingi de foc, piscul izolat Uniana, care părea cu atît mai înalt, cu cît conturul lui dispărea în ceaţă, totul dădea atîta farmec acestui tablou. Privind în jos, spre o vale adîncă, închisă de jur împrejur, am văzut zburînd păsări de pradă şi rîndunele de noapte. Urmăream cu plăcere umbrele lor fugare, care alunecau pe pereţii de stîncă.

Trecînd o şa îngustă, am ajuns pe o altă culme, pe al cărui vîrf rotunjit se găseau blocuri uriaşe de granit. Mase de piatră cu un diametru de 13—16 metri, aproape sferice, abia atingeau pămîntul în cîteva puncte, încît văzîndu-le, aveai impresia că la cel mai slab cutremur se vor rostogoli în vale.

Valea era acoperită cu păduri dese. În locul acesta umbros şi pustiu, pe versantul abrupt al unui munte, se află intrarea peşterii de la Ataruipe. Este vorba de o necropolă a unui neam stins, fiindcă aici am putut număra destul de repede peste 600 de schelete bine conservate şi atît de ordonat aşezate, încît nu te puteai înşela uşor asupra numărului lor. Fiecare schelet se afla culcat într-un coş confecţionat din peţiolurile frunzelor de palmier. Coşurile acestea, pe care indigenii le numesc *mapire*, alcătuiesc un fel de saci în patru colţuri. Mărimea lor corespunde vîrstei cadavrelor. Există şi coşuri pentru copii morţi la naştere. Ca lungime variază între 26 de centimetri şi 1,07 metri. Toate scheletele sînt ghemuite şi s-au păstrat atît de bine încît nu le lipseşte nici o coastă, nici un fragment de deget. Scheletele acestea au fost pregătite într-un fel anumit. Unele au fost uscate şi albite la soare, altele vopsite în roşu cu onoto, colorantul plantei *Bixa orellana*, sau mumificate prin impregnarea cu răşini bine mirositoare şi înfăşurate în frunze de *Heliconia* şi de bananier. Indienii ne-au povestit că mai întîi cadavrul se introduce în pămînt umed, pentru ca să se desfacă mai repede carnea de pe os. După cîteva luni, el se deshumează şi cu o piatră ascuţită se rade de pe oase carnea rămasă. Mai multe triburi din Guyana mai practică şi astăzi acest ritual. Alături de mapire sau coşuri, se văd şi vase de lut semiars, care conţin de asemenea

 oseminte. Urnele cele mai mari sînt înalte de 1 metru şi lungi de 1,38 metri. Sînt verzi-cenuşii, ovale, cu un aspect îngrijit, avînd toartele în formă de şerpi şi crocodili, iar marginile împodobite cu meandre, labirinturi şi linii drepte, în combinaţii diverse.

Spre indignarea însoţitorilor noştri, am deschis mai multe mapire, ca să examinăm cu mai multă atenţie conformaţia cutiei craniene. Toate prezentau tipul rasei americane ; numai două-trei se apropiau de cea caucaziană. Am amintit mai sus că pînă şi la cataracte, în locurile acelea inaccesibile, s-au găsit lăzi bătute în fier, pline cu instrumente europene, cu resturi de îmbrăcăminte şi de sticlărie. Lucrurile acelea au aparţinut probabil comercianţilor portughezi, care au îndrăznit să pătrundă în aceste regiuni sălbatice. Este oare corect să presupunem că acele cranii cu configuraţie europeană, pe care le-am găsit în stare la fel de bună ca scheletele băştinaşilor, au aparţinut tot unor călători portughezi, care au sucombat aici din cauza unei boli sau au fost ucişi în luptă ?

Am luat cu noi mai multe cranii din peştera de la Ataruipe, un schelet de copil, în vîrstă de şase-şapte ani, şi scheletele a doi adulţi de naţionalitate atură. Toate osemintele acestea, parte vopsite în roşu, parte impregnate cu răşină, erau culcate în coşurile mai sus amintite şi constituiau aproape încărcătura unui catîr. Cunoscînd superstiţiile indienilor, în legătură cu cadavrele deja înmormîntate, înfăşurasem coşurile în rogojini de curînd împletite. Dar această măsură de prevedere nu ne-a folosit la nimic în faţa agerimii indienilor şi a mirosului lor fin. Pretutindeni, unde ne-am oprit pe drum, în misiunile caraibilor, în llanosul dintre Angostura şi Nueva Barcelona, indienii se adunau în jurul catîrilor, ca să admire maimuţele, pe care le cumpărasem pe Orinoco. Dar cum atingeau pachetele, proroceau că animalul care „poartă mortul" va pieri. Zadarnic le spuneam că se înşelau, că în coşuri s-ar găsi oseminte de crocodili şi de vaci-de-mare, ei rămîneau la părerea lor, spunînd că le miroase a răşină cu care acopereau scheletele morţilor şi că în coşuri erau „rudele lor bătrîne". Pentru a înfrînge împotrivirea indienilor şi pentru a obţine catîri odihniţi, trebuia să facem uz de autoritatea călugărilor. Unul dintre craniile pe care l-am luat din peştera de la Ataruipe, este citat în frumoasa lucrare a bătrînului meu profesor Blumenbach, care tratează despre varietăţile neamului omenesc. Scheletele indienilor însă, împreună cu o parte însemnată a colecţiei noastre, s-au pierdut pe coastele Africii, cu ocazia unui naufragiu, care a costat şi viaţa bunu-

lui nostru prieten şi tovarăş de drum, fratele Juan Gonzales, un tînăr franciscan.

De la peştera Ataruipe ne-am întors tăcuţi acasă. Era o noapte liniştită şi senină, cum sînt de obicei nopţile la aceste latitudini. Stelele străluceau într-o lumină blîndă. Peste orizontul pe care părea că-l luminează marile nebuloase ale emisferei sudice, trecea din cînd în cînd o scînteiere. Roiuri uriaşe de insecte răspîndeau în aer o lumină roşiatică. Solul plin de vegetaţie lucea ca un foc viu, de parcă s-ar fi culcat pe iarbă tot cerul înstelat. Ne-am mai oprit de multe ori în faţa peşterii, ca să admirăm farmecul acestui loc straniu. Tufe parfumate de vanilie şi de bignonii îi împodobeau intrarea, iar pe vîrful colinei se legănau, foşnind, palmierii [1].

Papagalul Aturilor

Orinoco, apă înspumată
Curge-aicea printr-o vale-adîncă
Şi pe mal un papagal ne-arată
Chipu-i rece, ca săpat în stîncă.

În lumina soarelui şi-a verii
Se răsfaţă în juru-i palmierii
Şi în fiecare strop de apă greu
Tremură sclipiri de curcubeu.

Colo jos unde-i izbeşte valul
Un mormînt măreţ ascunde malul.
Doarme somnu-i veşnic, liniştit,
Un popor din ţara lui gonit.

Liberi au trăit cîndva aturii
Liberi au murit aici, odată.
Le ascunde verdele pădurii
Lespedea pe veci îndoliată.

Martor este papagalul verde
Care ştie tot ce s-a întîmplat.
Şade, bietul, trist şi-ngîndurat,
Ţipătu-i în zări pustii se pierde.

[1] Prietenul lui Humboldt, Ernst Curtius, a creat, după citirea acestei relatări a lui Humboldt, poezia *Papagalul Aturilor*. Este scrisă în stilul romantic al epocii şi aminteşte celebrele versuri ale lui Seume *Sălbaticii din Canada*, care în concluzie afirma că „totuşi, ei sînt oameni mai buni decît noi". Poate că-i va interesa pe cititorii acestei cărţi să întîlnească, în acest loc, poezia lui Curtius. Humboldt a inclus-o mai tîrziu, în opera lui *Privelişti din natură* (ediţia a 3-a, Stuttgart, 1849 vol. I, pp. 315—316).

Căci băieţii care-l învăţau
Graiul lor şi-n braţe îl purtau
Şi femeile ce l-au hrănit
Şi culcuşul cald i-au pregătit,
Au murit, ucişi, întinşi pe mal.
Nu-i trezeşte ţipătul de jale,
Îi răspunde înspumatul val
Şi ecoul trist din strîmta vale.

Iar cînd, rar, se-abat pe-aici luntraşii,
Ei tresar văzîndu-l şi se-nchină,
De sfială inima li-e plină
Şi se tem de el sărmanii băştinaşi.

Am coborît, pe rîu în jos, şi am apucat pe drumul care duce la misiune, unde am ajuns noaptea destul de tîrziu.

La nord de cataracte, în defileul Baraguan, par să fie şi alte peşteri pline cu oseminte, la fel cu cea descrisă mai sus. Despre ele am auzit abia după ce m-am întors ; cîrmacii indieni nu ne-au spus la timpul potrivit nimic despre ele. Fără îndoială că mormintele acestea au prilejuit formarea legendei otomacilor, care spune că stîncile de granit, care se înalţă izolate la Baraguan şi au figuri foarte curioase, ar fi strămoşii căpeteniilor neamului lor. Obiceiul de a desface cu grijă carnea de pe oase, s-a păstrat la mai multe triburi de pe Orinoco. Se pretinde chiar, şi lucrul pare probabil, că guaranii introduc cadavrele în plase şi le lasă în apă, unde peştişorii caraibi, acei *Serra-Solmes*, pe care i-am întîlnit pretutindeni într-un număr imens, mănîncă în cîteva zile carnea şi „prepară" astfel scheletul. Este de la sine înţeles că lucrul acesta este posibil numai acolo unde nu sînt mulţi crocodili. Unele triburi, de exemplu tamanacii, au obiceiul să pustiască ogoarele lucrate de decedat, să taie pomii sădiţi de el. Ei spun că „te întristează să vezi lucruri care au aparţinut rudei tale". Decît să păstreze o amintire, mai bine o distrug. Sentimentalismul acesta al indienilor are un efect negativ asupra agriculturii şi călugării duc o luptă aprigă împotriva superstiţiilor pe care le mai păstrează în misiuni, băştinaşii convertiţi la creştinism.

Pînă acum mormintele indiene de pe Orinoco nu au fost cercetate cum se cuvine, pentru că ele nu conţin ca cele din Peru, lucruri preţioase şi pentru că acolo nu mai crede nimeni în vechile poveşti despre bogăţia locuitorilor de odinioară din Dorado.

Acolo unde nu se găsesc peşteri mari (care se formează din cauza degradării rocii sau prin suprapunerea unor blocuri de granit), indienii îşi îngroapă întotdeauna cadavrele în pămînt. Drept sicriu, le

serveşte hamacul *(chinchorro)*, un fel de plasă, în care răposatul a dormit în timpul vieţii. Plasa aceasta se înfăşoară bine în jurul corpului şi după ce în mijlocul colibei se sapă o groapă, mortul se introduce în ea. Este destul de surprinzător că, deşi au atîta lemn în ţara lor, indienii nu-şi ard morţii. Ruguri construiesc numai după bătălii, cînd sînt multe cadavre. Indienii din America de Sud sînt foarte ataşaţi de locul unde se află îngropate osemintele strămoşilor lor.

În misiunea Atures am stat doar pînă cînd piroga a fost trecută prin cataracta cea mare. Fundul pirogii noastre se subţiase atît de tare, încît trebuia să avem mare grijă, ca să nu crape. La Atures sosise momentul să ne despărţim de părintele Bernardo Zea, care timp de două luni fusese însoţitorul nostru şi împărţise cu noi toate greutăţile călătoriei. Bietul om continua să aibă crize de friguri recurente, dar ele deveniseră un rău obişnuit, de care nu prea se mai sinchisea. În timpul celei de-a doua şederi la Atures, bîntuiau acolo şi alte friguri periculoase. Majoritatea indienilor erau ţintuiţi în hamacurile lor şi ca să facem rost de pîine de cassave, am fost nevoiţi să ne-o procurăm de la un trib liber, din apropiere — piraos. Pînă acum aceste friguri maligne ne ocoliseră. Socoteam că nu totdeauna ele sînt contagioase.

Am îndrăznit să trecem cu piroga şi prin ultima parte a cataractei de la Atures. Am fost nevoiţi să coborîm de mai multe ori din pirogă şi să ne căţărăm pe stîncile care leagă între ele insulele, asemenea unor diguri mici. Apa se prăvălea peste praguri de piatră, cu un zgomot surd. O bună bucată din albia lui Orinoco era uscată, căci apa îşi găsise pe alocuri, o scurgere prin canale subterane. Aici, în aceste locuri singuratice, trăieşte potîrnichea cu penaj auriu *(Pipra rupicola)*, una dintre cele mai frumoase păsări din zona tropicală.

Ne-am oprit în drum şi la micuţa cataractă de la Canucari. În această regiune sînt blocuri imense de granit, aşezate unele peste altele, cu multe peşteri. Am intrat într-una din ele, ca să culegem conferve, care îmbrăcau crăpăturile şi pereţii umezi ai stîncii. Deasupra capului nostru apa mugea şi se frămînta aşa cum se sparge marea de stînci, dar la intrarea în peşteră puteai să stai pe un loc uscat, în spatele unei pînze late de apă, care se prăvălea, în arc, peste digul de piatră. În alte peşteri, mai adînci dar nu atît de mari, piatra este perforată de infiltrarea permanentă a apei. Am văzut cum coborau prin bolta peşterii coloane de apă, groase de 21—22 de centimetri, şi cum se pierdeau prin crăpături, care păreau să comunice între ele pînă departe.

Am admirat priveliştea aceasta mai mult decît am fi dorit fiindcă piroga noastră care trebuia să vină să ne ia, nu mai sosea. Am aşteptat zadarnic timp de o oră şi jumătate. Se apropia noaptea, şi o dată cu ea se pornise şi o furtună îngrozitoare. Ploua cu găleata. Ne temeam ca nu cumva piroga, şubredă cum era, să se fi sfărîmat de o stîncă, iar indienii, atît de indiferenţi cînd este vorba de suferinţa altora, să nu fi pornit spre misiune. Eram numai trei, uzi pînă la piele şi plini de îngrijorare pentru soarta pirogii noastre ; este drept că ne speria şi perspectiva de a petrece o lungă noapte, echinocţială, în zgomotul cascadei, fără să dormim. Bonpland luă la un moment dat hotărîrea să mă lase pe insulă cu Don Nicolas Soto, iar el să înoate peste braţul fluviului printre pragurile de granit. Numai cu greu l-am oprit de la această tentativă riscantă. El nu cunoştea labirintul de canaluri ale fluviului Orinoco în regiunea cataractelor, unde sînt vîrtejuri puternice. În plus, ceea ce se petrecea în faţa ochilor noştri chiar în momentul în care ne sfătuiam asupra situaţiei noastre, dovedea cu prisosinţă că indienii afirmaseră pe nedrept că la cascade nu există crocodili. Aşezasem pe vîrful stîncii maimuţele mititele, pe care le purtam cu noi de luni de zile. Ude leoarcă şi suferind din pricina schimbării temperaturii, animalele acestea delicate au început la un moment dat să ţipe tînguitor. Doi crocodili, foarte bătrîni, judecînd după mărimea şi culoarea lor cenuşie ca plumbul, şi-au şi făcut apariţia. Am fost surprinşi de ivirea lor şi ne-am amintit cu grijă de baia pe care o făcusem în mijlocul cascadei, cu ocazia primei noastre şederi la Atures.

Se făcuse noapte cînd, în sfîrşit, au sosit şi indienii. Locul pe unde voiseră să coboare, ca să înconjure insula, nu era navigabil, din cauza nivelului scăzut al apei, şi cîrmaciul căutase mult timp în labirintul de stînci şi de insule mici, o trecere mai bună. Din fericire, piroga nu suferise de pe urma acestei întîmplări, aşa că în mai puţin de o jumătate de oră eram îmbarcaţi cu tot cu instrumente, provizii şi animale.

Am navigat o parte din noapte, numai ca să ne instalăm tabăra pe insula Panumana. Am trecut şi pe lîngă noua misiune San Borja. Abia după cîteva zile am auzit cu regret că indienii guahibi de aici, văzîndu-ne, fugiseră *al monte* din micuţa lor colonie, pentru că îşi închipuiseră că voiam să-i răpim şi să-i vindem ca sclavi. După trecerea prin cataractele Tabaje şi prin cascada Cariven, din dreptul confluenţei cu marele Rio Meta, am ajuns cu bine la Carichana. Misionarul, fratele Jose Antonio de Torre, ne-a primit cu

aceeaşi ospitalitate, ca şi la prima noastră şedere. Spre marea lui satisfacţie, Bonpland a reuşit aici să facă disecţia unei vaci-de-mare, lungă de trei metri. Era femelă şi carnea ei semăna cu carnea de vacă. Indienii piraoa, din care cîţiva trăiesc cu familiile lor în misiunea Carichana, detestă atît de mult vaca-de-mare, încît, cînd s-a pus problema să fie transportată în coliba noastră, s-au ascuns, ca să nu fie nevoiţi s-o atingă. Ei pretind că „oamenii din triburile lor mor neapărat dacă mănîncă din carnea ei". Prejudecata aceasta este cu atît mai surprinzătoare, cu cît vecinii piraoas-ilor, guamoş-ii şi otomacii tînjesc după carnea de vacă-de-mare.

Şederea la Carichana ne era necesară ca să ne putem reface după oboseala îndurată pe drum. Mai ales Bonpland care purta în el germenii unei boli grave, s-ar fi cuvenit să se odihnească. Dar pentru că delta afluentului dintre Horeda şi Paruasi era acoperită de o vegetaţie abundentă, el n-a putut rezista tentaţiei de a face lungi excursii de recunoaştere şi astfel a fost udat pînă la piele de mai multe ori pe zi. În casa misionarului ni s-a făcut rost de făină de porumb, ba chiar şi de lapte. În văile din zonele calde, vacile dau lapte mult, şi laptele nu lipseşte nicăieri unde sînt păşuni bune.

În două zile, coborînd pe Orinoco, am ajuns la misiunea Uruana, după ce am petrecut din nou prin mult discutatele chei de la Baraguan. Ne-am oprit adesea ca să măsurăm viteza curentului şi temperatura apei la suprafaţă. Era de 27,4°C, iar viteza de 65 de centimetri pe secundă, dar numai acolo unde albia fluviului era lată de 3 900 de metri şi adîncă între 19,5 şi 23 metri.

Misiunea Uruana are o poziţie extrem de pitorească. Micul sat indian se reazemă de un munte înalt de granit. Peste tot prin pădure, se înalţă ca nişte stîlpi, stînci cenuşii care trec de vîrfurile celor mai înalţi copaci. Orinoco nu apare nicăieri atît de măreţ ca în faţa colibei fratelui misionar Ramon Bueno. Aici el este lat de peste 5 000 de metri şi curge direct spre est, fără meandre, ca un imens canal.

Misiunea este locuită de otomaci, un trib decăzut, la care am putut observa un obicei foarte curios. Otomacii mănîncă pămînt, ceea ce înseamnă că îl înghit sistematic, mai multe luni pe an, în cantităţi destul de însemnate, ca să-şi potolească foamea, fără ca acest lucru să le compromită sănătatea. Faptul acesta petrecut sub ochii noştri, a provocat la întoarcerea mea în Europa, cele mai vii contradicţii, căci se confundau două expresii complet diferite : a mînca pămîntul şi a se hrăni cu pămînt. N-am putut rămîne în Uruana decît o singură zi, dar a fost de ajuns ca să cunoaştem

 cum se prepară „poya" (bile de pămînt), să cercetăm proviziile de poya, pe care le pregătesc indienii şi să determinăm cantitatea de pămînt pe care o consumă în 24 de ore. De altfel, otomacii nu sînt singurii indieni de pe Orinoco la care huma este socotită un aliment ; şi la guamoşi se găseşte această rătăcire a apetitului, şi între vărsarea lui Meta şi Apure geofagia este cunoscută de toată lumea. Povestesc aci numai ce am văzut cu propriii noştri ochi sau am auzit din gura misionarului, pe care un destin necruţător l-a condamnat să stea doisprezece ani la otomaci, acest popor sălbatic şi neastîmpărat.

Locuitorii din Uruana fac parte dintre indienii savanei *(Indos andantes)*, care sînt mai greu de civilizat, decît cei din păduri *(Indos del monte)*. Ei au o mare aversiune pentru agricultură şi trăiesc aproape exclusiv din pescuit şi din vînătoare. Sînt oameni foarte vînjoşi, dar urîţi, sălbatici, egoişti, răzbunători, ahtiaţi după băutură. Sînt omnivori în cel mai înalt grad. De aceea indienii ceilalţi care îi consideră barbari, spun că : „nici un lucru nu poate fi atît de scîrbos, ca un otomac să nu-l mănînce". Cît timp pe Orinoco şi afluenţii lui apele sînt scăzute, otomacii se hrănesc cu peşte şi cu broaşte ţestoase. Cînd peştii apar la suprafaţă, ei îi ucid cu săgeţile, dovedind o agilitate nemaipomenită în acest fel de pescuit. De îndată ce se umflă rîurile, aproape se termină cu pescuitul. Atunci este tot atît de greu să prinzi peşte în rîurile adînci ca în mijlocul mării. În perioada creşterii nivelului apei din rîuri, care durează două, trei luni, otomacii înghit pămînt în cantităţi nemaipomenite. În colibele lor, am găsit grămezi de bile din pămînt, aşezate în piramide de 1—1,3 metri. Bilele acestea aveau un diametru de 8—10 centimetri. Otomacii mănîncă o argilă foarte fină, foarte grasă, galbenă-cenuşie şi cum ei o ard puţin în foc, coaja dură bate în roşu, din cauza oxidului de fier.

Ei nu ingeră orice fel de pămînt ; ei caută straturile de aluviuni care conţin pămîntul cel mai gras, cel mai fin la pipăit. L-am întrebat pe misionar dacă se lasă pămîntul ud să treacă prin acele faze de descompunere, în cursul cărora se dezvoltă acid carbonic şi hidrogen sulfurat, ceea ce în toată lumea se cheamă putrefacţie. El m-a asigurat că indigenii nu lasă niciodată pămîntul să putrezească, nici nu-l amestecă vreodată cu făină de porumb, cu ulei de broască ţestoasă sau cu grăsime de crocodil. Am examinat şi noi bilele de pămînt, atît pe Orinoco cît şi acasă, la Paris, dar n-am găsit nici urmă de substanţă organică, de făină sau ulei. Sălbaticul consideră hrănitor tot ce-i potoleşte foamea. Dacă-l în-

trebi pe otomac cu ce se hrăneşte în cele două luni cînd vine apa mare, îţi arată bilele de humă. Le consideră hrana lui principală, căci pe vremea aceea rar i se întîmplă să mai găsească vreo şopîrlă, vreo rădăcină sau vreun peşte mort, care pluteşte pe apă. Dacă indianul mănîncă pămînt două luni pe an, de nevoie (şi anume 375 pînă la 625 de grame în 24 de ore), apoi mai gustă din el şi în restul anului. În anotimpul uscat, cînd pescuitul este în toi, el tot îşi prepară bilele poya şi pe lîngă celelalte alimente înghite şi puţin pămînt. Lucrul cel mai curios este că otomacii nu slăbesc în timpul cît se hrănesc numai cu pămînt. Ei sînt dimpotrivă, foarte vînjoşi şi nu au abdomenul balonat. Misionarul ne-a comunicat că niciodată n-a observat vreo tulburare a sănătăţii otomacilor în timpul inundaţiilor fluviului Orinoco.

După cum am mai spus, otomacii mănîncă zilnic, mai multe luni pe an, 375 de grame de humă puţin întărită la foc. Ei umezesc pămîntul, înainte de a-l înghiţi. Pînă acum nu s-a putut stabili cu precizie cîte substanţe hrănitoare vegetale sau animale, consumă pe săptămînă, dar este sigur că ei atribuie senzaţia de a fi sătul bilelor de humă, şi nu alimentelor rare şi puţine pe care le consumă suplimentar numai din cînd în cînd, în perioada apelor mari.

Satul Uruana, deşi mic, este mai greu de condus decît majoritatea celorlalte misiuni. Otomacii sînt un popor agitat, zgomotos, care nu-şi poate stăvili patimile. Nu numai că consumă în mod excesiv băuturi fermentate de manioc, de porumb, şi de palmier, dar se şi transpun într-o stare ciudată, soră cu nebunia, prin aspirarea pulberii de niopo. Ei strîng păstăile lungi ale unei specii de salcîm pe care noi am popularizat-o sub denumirea de *Acacia Niopo ;* le rup în bucăţi, le umezesc şi le lasă să fermenteze. Atunci cînd plantele s-au înmuiat şi încep să se înnegrească, le frămîntă ca pe un aluat, amestecîndu-le cu făină de manioc şi calcar pe care-l prepară arzînd scoica unei Ampularii, pentru ca apoi compoziţia să fie aşezată pe un grătar de lemn tare, sub care se aprinde un foc puternic. Aluatul întărit se preface în turte. Pentru întrebuinţare, ele se pisează şi praful obţinut se presară pe o farfurie lată de 13 la 16 centimetri. Otomacul ţine farfuria, care are un mîner, cu mîna dreaptă şi trage în nas pulbere de niopo printr-un os de pasăre în formă de furculiţă, ale cărui capete — două la număr — sînt introduse în nări. Osul, fără de care otomacul crede că nu poate priza niopo, este lung de 18 centimetri şi mi s-a părut că provine de la torsul unei păsări cu picioare lungi. Praful de niopo este atît

 de iritant, încît o cantitate extrem de mică produce cînd nu eşti obişnuit, strănuturi violente.

Misionarii numesc *niopo-ul* sau *curupa* „tutun de pom". Dar adevăratul tutun este cultivat pe Orinoco de toate popoarele, din cele mai vechi timpuri. Obiceiul fumatului era la fel de răspîndit în amîndouă Americile, cînd europenii au ajuns aici. Tamanacii şi maypurii din Guyana înfăşoară tutunul în foi de păpuşoi, aşa cum făceau şi mexicanii înainte de sosirea lui Cortez. Sărmanii indieni din pădurile de pe Orinoco, ştiu tot atît de bine ca şi căpeteniile de la curtea lui Montezuma că fumul de tutun este un admirabil narcotic ; îl folosesc nu numai ca să-şi facă siesta, ci şi ca să se transpună într-o stare de linişte, să „viseze cu ochii deschişi", să „viseze ziua", cum spun ei.

Cînd otomacii din Uruana ajung, prin consumarea de niopo şi de băuturi fermentate, într-o stare de beţie care ţine mai multe zile, se omoară unii pe alţii, fără să lupte cu armele. Cei mai înrăiţi îşi otrăvesc unghia degetului mare de la mînă cu curara şi, după spusele misionarului, dacă otrava este foarte concentrată, cea mai mică zgîrietură pricinuită de această unghie otrăvită poate fi mortală. Cînd, după certuri violente, indienii comit noaptea o crimă, ei aruncă cadavrul în rîu, fiindu-le teamă să nu se observe urmele violenţei. „Ori de cîte ori — ne informa călugărul Bueno — femeile scot apă din altă parte a rîului decît de obicei, presupun că în misiunea mea s-a comis o crimă".

Am găsit la Uruana, în colibele indienilor, aceeaşi substanţă vegetală *(Gesca de hormigas)* — iască de furnică — pe care o cunoscusem pentru prima dată la marile cataracte şi care se foloseşte la oprirea sîngelui. O specie nouă de furnică, frumoasă, verde ca smaraldul *(Formica spinicollis)*, adună pe frunzele unei specii de melastomă, ca să-şi facă un cuib, acest pufuşor galben-brun, foarte fin, asemănător cu bumbacul.

De părintele Ramon Bueno ne-am despărţit la 7 iunie, cu părere de rău. Dintre toţi cei zece misionari, pe care i-am cunoscut pe imensul teritoriu al Guyanei, numai el mi s-a părut că ţine seama de toate condiţiile de viaţă ale popoarelor indigene. Spera să se întoarcă curînd în Spania, la Madrid şi să poată comunica rezultatele cercetărilor lui asupra figurilor şi chipurilor sculptate pe stîncile de la Uruana.

Am înnoptat pe insula Cucuruparu. La răsărit de insulă se află gura lui Caño de la Tortuga. Pe malul sudic al lui Caño se află misiunea San Miguel de la Tortuga, acum aproape părăsită. In-

dienii m-au asigurat că în apropierea acestei mici misiuni ar fi o mulțime de vidre, cu blana foarte fină, pe care spaniolii le numesc *Perritos de agua* — cîini de apă — și ce este și mai curios, șopîrle *(lagartos)* cu două picioare. *Lagarto* fără picioarele de dinapoi este probabil o variantă a speciei *Siren lacertina* din Carolina. Afară de broaștele țestoase *Arrau*, între Uruana și Encaramada, trăiesc în număr foarte mare, broaște țestoase de uscat, așa-numiții *morocoi*. În timpul marilor canicule și a secetei animalele acestea fără a mînca stau ascunse sub pietre sau în gropi, pe care și le sapă singure. Abia după primele ploi, cînd simt că solul a devenit jilav, ies din ascunziș și încep iarăși să mănînce. *Terekay* sau *Tajelus*, broaștele țestoase de apă dulce, au același mod de viață. Băștinașii recunosc în pămîntul uscat găurile în care dorm broaștele țestoase și dezgroapă multe deodată, săpînd pînă la adîncimea de 40—48 de centimetri. Operația aceasta nu este lipsită de primejdie, căci o dată cu broaștele adesea se îngroapă vara și șerpi veninoși. 351

De la insula Cucuruparu, pînă la capitala Guyanei, numită Angostura, aveam de călătorit încă nouă zile ; sînt aproape 430 de kilometri. Noaptea ne-o petreceam rareori pe mal. În ceea ce privește numărul țînțarilor, acesta scădea simțitor pe măsură ce coboram pe Orinoco în jos. La 8 iunie debarcam în fața gurilor lui Rio Apure, la o gospodărie izolată. Acest loc este deosebit de interesant, de vreme ce chiar în acest punct Orinoco își schimbă direcția și, în loc să curgă de la sud la nord, își alege direcția vest-est. Pe întinsul llanosului se înălțau, ca niște insule, stînci de granit. Fiind deprinși de multă vreme să vedem numai păduri, privelișteа întinderilor de ierburi a făcut mare impresie asupra noastră, mai ales după apusul soarelui, cînd stepa s-a colorat în verde-cenușiu. Gazda noastră era un francez, care trăia în mijlocul numeroaselor lui cirezi. Aproape uitase limba maternă, dar părea să se bucure că veneam din patria lui, pe care o părăsise de 40 de ani. S-a arătat bucuros să ne țină cîteva zile în gospodăria sa. Despre frămîntările politice din Europa nu auzise nimic, cu toate că orașele Caycara și Cabruta se află numai la cîțiva kilometri. Nu trebuie să uităm însă că o parte din an gazda noastră era complet separată de orice așezare. Inundațiile lui Apure și ale lui Orinoco transformă Capuchino într-o insulă și legăturile cu vecinii se pot menține numai cu barca. Bovinele se retrag atunci în interior, în regiunile mai înalte, la sud de lanțul munților Encaramada.

În dimineața zilei de 9 iunie am întîlnit o mulțime de vase cu pînze pline cu mărfuri, care navigau pe Orinoco în sus și apoi pe Apure.

Aceasta este calea traficului comercial, serios folosită între Angostura şi portul Torunos, din provincia Varinas. Cînd vin apele mari, drumul contra curentului pe Orinoco, Apure şi Rio San Domingo durează cîteva luni. Corăbierii sînt nevoiţi să-şi lege ambarcaţiile de trunchiuri de copaci şi să le tragă pe rîu în sus cu odgonul. În zonele cu meandre întortocheate nu se înaintează nici măcar 400—600 de metri pe zi.

Am debarcat mai jos de San Rafael Capuchino, în dreapta oraşului Caycara, într-un golf numit Puerto Sedeño. Cele cîteva case aşezate aici beneficiază de denumirea distinsă de oraş. Dimineaţa ne-am îmbarcat la Caycara şi am pornit imediat, lăsîndu-ne duşi de curentul fluviului Orinoco, mai întîi spre confluenţa cu Rio Cuchivero, unde o legendă veche situează pe Aikeam-benanos, femeile fără bărbaţi, apoi pe lîngă sătuleţul Alta Gracia, numit aşa după un oraş spaniol. Mai jos de punctul unde Orinoco se îndreaptă spre răsărit, în dreapta pădurii, se întinde llanosul sau stepa Venezuelei. Pădurile sînt mai rare decît în cursul superior al fluviului. Pe măsură ce te apropii de capitală, populaţia este din ce în ce mai numeroasă. Întîlneşti acum mai puţini indieni şi mai mulţi albi, negri.

Noaptea de 10 iunie am petrecut-o pe o insulă din mijlocul fluviului. Am trecut la un moment dat pe lîngă vărsarea lui Rio Caura. Toate aşezările creştine se găsesc actualmente în apropierea vărsării rîului şi satele San Pedro, Aripao, Urbani şi Guaraguaraico se află la cîteva mile unul în spatele celuilalt. Primul, cel mai bine populat, cuprinde doar 250 de suflete. San Luis de Guaraguaraico este o colonie de negri eliberaţi sau fugari de la Essequibo şi merită să fie încurajată de stăpînire. Încercările de a lega pe sclavi de pămînt, permiţîndu-le să-şi însuşească ca arendaşi, roadele muncii lor de agricultori, sînt în cea mai mare măsură recomandabile. Pămîntul în mare parte virgin de pe lîngă Rio Caura este nemaipomenit de rodnic. Acolo ar exista păşuni pentru peste 15 000 de vite, dar bieţii colonişti nu au nici cai, nici vite cornute. Peste şase şeptimi din terenurile de pe malurile Caurei sînt fie necultivate, fie în mîinile unor triburi sălbatice, libere. Prinsă între stînci albia se strîmtează mult formînd în această regiune două cataracte : Mura şi Para sau Paru. Cea de-a doua are o porţiune în care pirogile sînt trase pe uscat, pentru că nu pot traversa altfel cascada.

Astăzi, fluviul Orinoco este perfect navigabil, în ambele direcţii şi în toate anotimpurile de la confluenţa cu rîurile Apure şi Meta şi pînă la vărsarea lui în ocean. Singurele cataracte din porţiunea aceasta sînt Torno sau Camiseta, la Marimara şi Cariven sau Carichana Vieja, dar cu cîrmaci indieni experimentaţi, nici unul dintre

aceste trei obstacole nu este de temut. Drumul pe apă în cursul inferior al lui Orinoco, de la vărsare pînă în provincia Varinas este îngreuiat de viteza curentului. În rest nu există obstacole mai mari decît cele de pe Dunăre, între Linz şi Viena. Praguri mari de stîncă, — adevăratele cascade — se întîlnesc abia în sus de Rio Meta.

Ne-am aşezat tabăra pe malul sudic al fluviului, aproape de orăşelul Moitaco sau Real Corona. Datorită apropierii munţilor de la Araguacai, Muitaco este una dintre localităţile cele mai sănătoase din cursul inferior al fluviului Orinoco.

A fost cel din urmă popas pe care l-am făcut pe malul fluviului, sub cerul liber. Au urmat două zile şi două nopţi, în care am navigat fără întrerupere pînă am ajuns la Angostura. O asemenea călătorie pe şenalul navigabil al unui mare fluviu este extraordinar de comodă ; nu te temi decît de trunchiuri de copaci, pe care apa îi smulge de pe mal. În nopţi întunecoase pirogile se izbesc de ele ca de bancurile de nisip.

Nu-mi este uşor să descriu sentimentele plăcute, care ne-au cuprins cînd am debarcat la Angostura (astăzi, Ciudad Bolivar). Dificultăţile, la care eşti expus cînd călătoreşti pe mare în vase mici, sînt nimic în comparaţie cu ceea ce pătimeşti cînd eşti nevoit să stai luni de zile, sub un cer arzător, într-un nor de ţînţari, într-o pirogă strîmtă, în care, din cauza lipsei de stabilitate, nu poţi să faci nici o mişcare. În 75 de zile străbătusem 2 250 de kilometri pe rîurile Apure, Orinoco, Atabapo, Rio Negro şi Casiquiare şi pe această distanţă enormă întîlnisem doar foarte puţine localităţi. Deşi îmbrăcămintea noastră nu era de loc aleasă, după atîta vreme petrecută în păduri, ne-am grăbit să ne prezentăm lui Don Felipe de Ynciarte, guvernatorul provinciei Guyana. Am fost primiţi foarte atent şi ni s-a spus că vom locui la secretarul intendenţei.

Deoarece veneam din ţinuturi aproape nelocuite, eram impresionaţi peste măsură de agitaţia oraşului care nu avea nici 6 000 de locuitori. Ne-am mirat cîte lucruri îi oferea omului civilizat pentru confortul său, arta meşteşugărească şi comerţul. Locuinţele modeste ni se păreau luxoase, toţi oamenii cu care vorbeam ni se păreau spirituali. După atîtea lipsuri cîte îndurasem ne făceau plăcere cele mai neînsemnate nimicuri. Cum pot să descriu ce am simţit cînd am văzut iarăşi pe masă pîine de grîu. Este o mare desfătare să te ştii din nou în mijlocul civilizaţiei, dar ea nu poate dura mult, cînd te cheamă pasiunea pentru călătoriile în mijlocul unei naturi sălbatice şi în acelaşi timp fascinante. Greutăţile prin care trecusem au fost

 repede date uitării. Nu ne stabilisem bine în oraş cînd am şi alcătuit planul viitoarei incursiuni în interiorul continentului.

O împrejurare neplăcută ne-a silit însă să rămînem o lună întreagă la Angostura. În primele zile după sosirea noastră, ne-am simţit ce-i drept trudiţi şi slăbiţi, dar aceste simptome le consideram normale după o călătorie aşa de lungă. Bonpland era ocupat cu cercetarea puţinelor plante pe care le putuse feri de umiditate. Eu eram ocupat să determin longitudinea şi latitudinea capitalei, să observ înclinaţia acului magnetic. Nici nu ştiu cînd ne-a doborît boala, care la însoţitorul meu a luat caracterul unor friguri neregulate. În momentul acela la Angostura nu bîntuia nici o epidemie. Era un fapt sigur că adusesem cu noi germenii tifosului din pădurile umede de pe Casiquiare. Se întîmplă de multe ori ca urmările traiului într-o regiune plină de miasme să se manifeste la călători abia cînd încep să se refacă, într-un aer mai curat. O anumită tensiune nervoasă poate să amîne un timp oarecare declanşarea unei boli. La slujitorul nostru pe care-l aveam din Cumana, boala s-a declarat foarte repede, fiindcă el fusese expus mai mult decît noi ploilor torenţiale. Era atît de sleit de puteri, încît în a noua zi ni s-a anunţat moartea lui. Dar n-a fost decît un leşin de cîteva ore, după care a survenit o criză salutară. La aceeaşi vreme am fost şi eu cuprins de friguri foarte puternice. În plină criză mi s-a dat un amestec de miere şi *Extractum Corticis Angosturae*. Acesta este un remediu pe care capucinii din misiuni îl apreciază foarte mult. Deşi la început păreau că nu cedează, a doua zi frigurile au dispărut complet. Starea lui Bonpland ne îngrijora însă cel mai mult. Din fericire, bolnavul a avut destulă putere. Pentru el au fost folosite mijloace mai blînde, mai potrivite constituţiei lui, decît extractul de chinină de pe Rio Carony. În plus, aşa cum se întîmplă aproape totdeauna la tropice, frigurile s-au complicat la el şi cu o desenterie. Deşi tot timpul Bonpland şi-a păstrat tăria de caracter şi liniştea care nu l-au părăsit nici în clipele cele mai grele ale vieţii, pe mine mă frămîntau presimţiri sumbre.

În sfîrşit, după cîteva zile de crize extrem de violente, a urmat o perioadă mai liniştită. Inflamaţia tubului digestiv a cedat după administrarea de emoliente făcute din anumite specii de *Malva* [1]. Speciile *Sida* şi *Melochia* sînt foarte active în zonele calde. Convalescenţa a fost în schimb foarte lentă, cum se întîmplă totdeauna cu

[1] *Malva* (nalba), frunzele ei conţin mucilagii şi taninuri, folosite ca produse emoliente. Specii ale acestui gen cresc şi în ţara noastră. — *N. T.*

europenii care nu sînt pe deplin aclimatizaţi. Anotimpul ploios nu se sfîrşise şi ca să revenim la Cumana, trebuia să ne întoarcem din nou prin savane pe al căror sol inundat era greu să găseşti un sălaş uscat şi altă hrană decît carnea uscată la soare. Ca să nu-l expunem pe Bonpland la o recidivă periculoasă, am hotărît să rămînem la Angostura pînă la 10 iulie. Timpul acesta l-am petrecut mai mult pe o plantaţie vecină, unde se cultivau copaci *Mango* şi arbori de pîine *(Artocarpus incisa)*.

Actuala capitală a provinciei Guyana a fost construită în anul 1764, pe vremea guvernatorului Don Juaquin Moreno de Mendoza, şi s-a numit Santo Thome de la Nueva Guyana. Numele acesta fiind prea lung, în viaţa de toate zilele i se spunea Angostura (defileu). Angostura se reazemă de o colină golaşă. Străzile sînt drepte şi, în cea mai mare parte, paralele cu fluviul. Multe case sînt clădite pe stîncă şi există aici credinţa că datorită suprafeţelor negre de piatră, înfierbîntate de soarele dogoritor, se strică aerul. Eu socot că mai periculoase sînt băltoacele cu apă stătătoare, care se întind în spatele oraşului, spre sud-est. Casele din Angostura sînt înalte, plăcute şi de cele mai multe ori, din piatră. Modul acesta de a clădi, ne arată că aici oamenii nu se tem de cutremure, dar siguranţa aceasta nu se bazează, din păcate pe observaţii sigure. Pe coastele Noii Andaluzii se simt uneori zguduiri puternice, care nu se propagă în stepe. La Angostura nu s-a simţit nimic în 4 februarie 1797 cînd s-a petrecut groaznica nenorocire din Cumana, dar la marele cutremur din 1766, care a şi distrus oraşul mai sus-amintit, s-a cutremurat pămîntul scăldat de fluviul Orinoco, pînă la cataractele de la Atures şi Maypure.

Împrejurimile Angosturei nu oferă o mare variaţie, dar priveliştea asupra fluviului, care apare ca un canal imens, curgînd de la sud-vest la nord-est, este splendidă. Cînd vin apele mari, fluviul inundă cheiurile şi se întîmplă că imprudenţii sînt înghiţiţi de crocodili, în plin oraş. Europenii nici nu-şi pot imagina cîţi oameni cad aici pradă imprudenţei lor şi lăcomiei reptilelor. Se întîmplă mai ales în satele ale căror împrejurimi sînt inundate des. Crocodilii devin din an în an mai îndrăzneţi mai ales, după cum ne spun indienii, după ce au gustat carne de om. Animalele acestea sînt atît de şirete, încît sînt foarte greu de răpus. Nici un glonte nu trece prin pielea lor şi împuşcătura este mortală numai atunci cînd trece prin gîtlej sau pe sub axilă. Indienii care nu prea obişnuiesc să vîneze cu arme de foc, îi atacă doar cu lancea. Mai întîi agaţă bucăţi de carne pe nişte cîrlige tari şi ascuţite, legînd între ele cîrligele cu sfoară şi

356 fixîndu-le de trunchiul unui copac. Crocodilul care a muşcat din carne, este lăsat să se lupte mult timp singur, încercînd să-şi scoată cîrligul din falca superioară, pînă oboseşte. Abia atunci îl atacă băştinaşii cu lăncile lor.

Ori de cîte ori se abat asupra Angosturei, în anii de secetă, sau în anii de mare umezeală, frigurile, lumea discută în contradictoriu şi găseşte că rău a făcut cine a mutat aici oraşul Vieja Guyana. Se pretinde că vechiul oraş, aşezat mai aproape de mare, beneficia de pe urma brizelor răcoroase şi că mortalitatea mare care domnise cîndva acolo, nu trebuia atribuită unor cauze locale, ci modului de viaţă al locuitorilor.

Gurile lui Orinoco au un avantaj în plus, faţă de toate porturile de pe Terra Firma : ele asigură drumul cel mai rapid pînă la peninsula spaniolă. De la Cadiz pînă la Punta Barima se poate ajunge în 18—20 de zile, iar înapoi în Europa în 30 pînă la 35 de zile. Corăbiile din Angostura pot întreţine comunicări mai avantajoase cu coloniile de pe Antile, decît porturile La Guaira şi portul Cabello. Comercianţii din Caracas nu privesc cu ochi buni progresele economice ale Guyanei Spaniole, măcar că portul Angostura este mai puţin favorizat decît porturile Cumana şi Nueva Barcelona, deoarece pînă mai ieri Caracas fusese reşedinţa guvernamentală. Traficul intern cel mai intens este cu provincia Varinas. De acolo vin la Angostura catîri, cacao, indigo, bumbac şi zahăr, iar provincia primeşte în schimb „*generos*", adică produse de manufactură europene. În acest trafic comercial fluvial, orăşelul San Fernando de Apure joacă un rol de sucursală, care poate să devină mult mai important o dată cu introducerea vaselor cu aburi.

Capitolul 26

LLANOS DEL PAYO SAU ŢINUTURILE RĂSĂRITENE ALE STEPELOR DIN VENEZUELA. MISIUNILE CARAIBILOR. ULTIMA ŞEDERE PE ŢĂRMUL DE LA NUEVA BARCELONA, CUMANA ŞI ARAYA

Cînd am traversat pentru ultima dată fluviul Orinoco, era în toiul nopţii. Vroiam să înnoptăm în portul San Rafael şi o dată cu zorile, să începem călătoria prin stepele Venezuelei. Trecuseră de la sosirea noastră la Angostura aproape şase săptămîni ; ne era dor de coastă, de unde puteam să ne îmbarcăm, fie la Cumana, fie la Nueva Barcelona ca să ajungem pe insula Cuba. După greutăţile prin care trecusem mai multe luni în şir, pe rîuri bîntuite de ţînţari, în piroge strîmte, gîndul la o călătorie pe mare avea în imaginaţia noastră un farmec deosebit. Mai ales cînd mergeam prin stepa monotonă ne veneau în minte aceste gînduri. Nimic nu te ajută să treci mai uşor peste micile neplăceri ale vieţii ca sentimentul că înfăptuieşti o faptă îndrăzneaţă.

Catîrii ne aşteptau pe malul stîng al fluviului Orinoco. Datorită colecţiilor de plante şi de roci, pe care le transportam de la Esmeralda şi Rio Negro, bagajul nostru crescuse simţitor. Cum nu era posibil să ne despărţim de ierbare, a trebuit să ne pregătim sufleteşte pentru o călătorie foarte lentă prin llanos. Arşiţa era intensificată de lipsa vegetaţiei. Cu toate acestea termometrul arăta ziua 30—34°C noaptea 27—28°C. Ne-au trebuit 13 zile ca să traversăm stepele, dar ne-am oprit şi la misiunile caraibilor şi în orăşelul Pao. În prima noapte, petrecută în stepele din preajma Barcelonei, am fost din nou oaspeţii unui francez, care ne-a primit cu o ospitalitate aleasă. Gazda noastră era ocupată cu încheierea unor mari bucăţi de lemn, cu un clei numit *guayca*. Substanţa aceasta, pe care

o utilizează şi tîmplarii din Angostura, se aseamănă cu cel mai bun clei de oase. Guayca se află gata preparat, între coaja şi alburnul unei liane din familia combretaceelor *(Combretum Guayca)*.

La misiunile caraibilor de pe Cari am ajuns abia a treia zi. Acolo pămîntul nu era atît de crăpat de uscăciune, ca în llanosul de la Calabozo. Cîteva ploi dăduseră plantelor viaţă nouă. Ici-colo, se înălţau, izolate, trunchiuri de palmieri *(Corypha tectorum)*, de Rhopala *(Chaparro)* şi *Malpighia*, cu frunze mari şi lucioase ca pielea. Locurile umede se recunoşteau de departe, după tufele de mauriţia, care este sago-ul (arborele-pîine) acestei regiuni — singura bogăţie a indienilor guarani. Arborele tocmai era plin de rod — buchete uriaşe de fructe roşii, asemănătoare conurilor de brad. Maimuţele noastre se prăpădeau după aceste fructe, al căror miez galben şi cărnos avea gustul merelor răscoapte. Cocoţate pe spinarea catîrilor, printre bagaje, maimuţele se întindeau cît puteau, ca să apuce fructele, care atîrnau deasupra capetelor lor. Cîmpia se ondula, sub efectul mirajului, şi cînd, după o oră de mers, am ajuns în apropierea acestor palmieri, care, de departe, păreau nişte catarge, am fost surprinşi văzînd ce poate însemna prezenţa lor. Vînturile, se opreau în apropierea lor, îngrămădind nisipul purtat cale lungă prin stepă. Aroma fructelor, verdele strălucitor al frunzelor ademenesc de departe păsările călătoare, care se leagănă cu plăcere pe frunzele palmierilor. De jur împrejur se aude un foşnet uşor. Moleşit de căldură, deprins cu mohorîta linişte a stepei, călătorului i se pare că s-a şi răcorit numai cînd aude foşnetul uşor al frunzelor. Dacă cercetezi solul în partea adăpostită de vînt îl găseşti jilav multă vreme după ultima ploaie. Insectele şi viermii, atît de rari în llanos sînt atraşi încoace unde se şi înmulţesc. Iată cum un singur copac, adesea pipernicit, poate întreţine în jurul lui viaţa, în plin pustiu.

La 13 iulie ajungeam în satul Cari, cea dintîi misiune caraibă. Ca de obicei, am locuit la mănăstire, adică la preot. Afară de paşapoartele căpitanului general al provinciei, aveam recomandaţii din partea episcopilor şi stareţilor din misiunile de pe Orinoco. De pe coastele Noii Californii pînă la Valdivia şi gurile lui Rio de la Plata, pe o distanţă de 9 000 de kilometri, poţi să învingi toate greutăţile legate de o călătorie lungă, pe uscat, dacă te bucuri de protecţia clerului american.

În satul Cari am găsit peste 500 de caraibi. Este foarte interesant să cunoşti oameni, care au fost cîndva nomazi, şi care de foarte puţină vreme sînt legaţi de locuinţe fixe deosebindu-se de toţi ceilalţi indieni, ca forţă fizică şi spirituală. N-am mai văzut nicăieri, nici-

odată, oameni atît de înalţi (1,78 pînă la 1,88 metri) şi atît de vînjoşi. Bărbaţii sînt mai îmbrăcaţi decît femeile, lucru care se vede destul de des în America. Ele poartă numai un cordon în formă de bandă, numit *guayuco*. Bărbaţii îşi înfăşoară toată partea inferioară a corpului, pînă la şolduri, într-o bucată de pînză de un albastru închis, aproape neagră, atît de lată, încît caraibii îşi învelesc şi umerii cu un colţ al ei, atunci cînd, seara, temperatura scade. Cum tot corpul le este vopsit cu onoto, figurile lor înalte, drapate cu eleganţă, proiectate pe cerul stepelor, par statui antice de bronz.

La bărbaţi, părul este tăiat într-o manieră foarte caracteristică. Părul de pe frunte fiind ras, face ca fruntea să pară foarte înaltă. Un smoc bogat, tuns rotund, porneşte abia din creştet. Toţi cei ce aparţin acestei seminţii, pe care am întîlnit-o în cursul inferior al fluviului Orinoco şi prin misiunile de la Piritu, nu se deosebesc de ceilalţi indieni numai prin statura lor înaltă, ci, şi prin regularitatea trăsăturilor. Nasul nu este atît de lat şi plat, maxilarele nu sînt aşa proeminente, expresia feţei luată în întregime nu este atît de mongoloidă. Ochii lor, mai negri decît ai celor din alte triburi aflate în Guyana, reflectă o anumită isteţime. Sînt sobri, iar în privire au aceeaşi tristeţe caracteristică majorităţii indienilor din Lumea Nouă. Expresia serioasă a trăsăturilor lor este accentuată şi de faptul că-şi vopsesc sprîncenele cu suc de caruto, le îngroaşă şi le îmbină. Adesea îşi pătează chiar toată faţa cu negru, ca să pară mai fioroşi. Am făcut vizitele de rigoare funcţionarilor publici, guvernatorului şi alcalzilor, singurii care au dreptul să poarte pe aici bîte lungi... Printre ei am văzut şi indieni tineri de 18—20 de ani, căci alegerea lor ţine numai de aprecierea misionarului. Aceşti caribi pictaţi cu onoto ne-au întîmpinat cu o ţinută măsurată, cu o comportare rece, dispreţuitoare, dîndu-şi tot timpul importanţă ceea ce ne-a surprins. Femeile caribe nu sînt aşa viguroase şi nici aşa frumoase ca bărbaţii. Povara treburilor casnice şi a muncii pe ogoare cade numai pe ele. Ne-au rugat insistent să le dăm ace de siguranţă, pe care, în lipsa buzunarelor, le prind de buza de jos. Îşi străpung astfel pielea, încît capul acului rămîne în gură. Obiceiul acesta le-a rămas de pe vremea barbariei. Fetele tinere sînt vopsite cu roşu şi nu poartă decît *guayuco*-ul.

Indienii misiunilor de la Piritu ne-au interesat şi pentru că fac parte dintr-un popor care datorită vitejiei lui, expediţiilor sale războinice şi spiritului comercial, a exercitat o mare influenţă asupra teritoriului imens, dintre ecuator şi ţărmul nordic al continentului. De aceea şi limba caraibilor este în această parte a lumii, una dintre

 cele mai răspîndite ; ea a trecut şi la popoare, care nu fac parte din acelaşi neam.

Frumosul popor caraib locuieşte astăzi o mică parte a teritoriului, pe care-l stăpînea înainte de descoperirea Americii. Din cauza atrocităţilor înfăptuite de europeni, a fost nimicit în Antile şi pe coastele golfului Darien, în timp ce în cadrul misiunilor din provinciile Nueva Barcelona şi Guyana Spaniolă el s-a păstrat în sate bine populate. Cred că numărul caraibilor, care locuiesc în stepele de la Piritu şi pe Carony şi Cuyuni, poate depăşi 35 000. Dacă am mai adăuga şi pe caribii care trăiesc liberi la apus de munţii Cayenne şi Pacaraimo, între izvoarele lui Esequibo şi Rio Branco, ar rezulta probabil o cifră de 40 000 suflete, toţi din acelaşi neam, neamestecaţi cu alte triburi indigene.

Locuitorii insulelor îşi ziceau, în limba bărbaţilor *caliango*, iar în cea a femeilor *callipinan*. Existenţa unui limbaj diferit, la cele două sexe, este mai izbitoare la cei din seminţia caraibă, decît la celelalte popoare americane. În general, se poate presupune că femeile îşi construiesc, cu modul lor de viaţă retras, expresii, pe care bărbaţii refuză să le adopte. Dar la popoarele caraibe deosebirea între limbajul celor două sexe este atît de mare şi evident încît pentru explicarea acestui fenomen este nevoie de un alt izvor de informaţie. Se pare că ea rezidă în obiceiul caraibilor, de a-i ucide pe bărbaţii luaţi prizonieri şi de a duce în robie pe nevestele celor învinşi. Cînd caraibii au năvălit în arhipelagul micilor Antile, ei nu au venit în chip de colonişti, împreună cu familia, ci în chip de războinici. Limba feminimă s-a format, de, pe măsură ce se încheiau legături între caraibi şi femeile străine. În felul acesta au fost introduse elemente noi, cuvinte mult deosebite de cele caraibe. De pildă, în limba bărbaţilor (B) şi a femeilor (F) insula = *oubao* (B) *acaera* (F) ; om = *ouekelli* (B) *eyeri* (F) ; porumb = *ichen* (B) *atica* (F). Termenii aceştia s-au moştenit din generaţie în generaţie, dar au fost tot timpul influenţaţi, în construcţia, combinaţia şi forma lor gramaticală, de limba bărbaţilor. Şi aşa s-a efectuat aici, într-un cerc restrîns, ceea ce observăm că s-a petrecut în toate grupurile de popoare din continentul nou.

Am văzut că limba femeilor caraibe din Antile conţine resturi dintr-o limbă moartă. Ce fel de limbă a fost aceea ? Nu ştim. Unii autori presupun că ar fi fost limba ygnerilor, locuitorii băştinaşi ai insulelor caraibe, care se mai găsesc în număr foarte mic în insula Guadeloupe. Alţii i-au găsit asemănări cu vechea limbă din Cuba sau cu limbile aruacilor şi apachfaliţilor din Florida. Numai că, toate aceste presu-

puneri se bazează pe o cunoaştere foarte incompletă a idioamelor pe care s-au încumetat să le compare.

Dominaţia, pe care caraibii au exercitat-o atîta timp asupra unei părţi însemnate a continentului, şi amintirea măreţiei lor, le dă un simţămînt de demnitate şi de superioritate naţională, care se arată în comportarea şi în exprimarea lor : „Numai noi sîntem un popor" — spun ei, apăsat „ceilalţi oameni *(oquili)* sînt făcuţi să ne slujească".

Misionarul ne-a condus în mai multe colibe de-ale caraibilor ; pretutindeni domnea ordinea şi cea mai severă curăţenie. Obiceiul mamelor caraibe de a-şi chinui copiii cînd sînt mici de tot, ca să le îngroaşe nu numai pulpele, ci ca să le umfle carnea din loc în loc, pe tot piciorul, de la glezne, pînă la coapsă, m-a impresionat neplăcut. Copiii sînt legaţi cu benzi de piele sau de bumbac aplicate la distanţe de cinci pînă la opt centimetri pe care le strîng tot mai tare, pînă ce carnea dintre două benzi iese în afară. Zadarnic se căznesc călugării din misiuni să se opună acestui vechi sistem de creştere a copiilor. Mă gîndesc cum se întîmplă că acest procedeu, care ar trebui să oprească circulaţia, nu influenţează cu nimic mişcările musculare. Nu există pe lume un popor mai puternic şi mai iute de picior decît caraibii.

Dacă femeile caraibe modelează pulpele şi coapsele copiilor lor în valuri, cel puţin aici în stepe nu le turtesc de la naştere capul, între perne şi scînduri. Obiceiul acesta era foarte răspîndit odinioară pe insule. Faţă de inienii chayma, otomaci, macoi, marvaitani şi de majoritatea indigenilor de pe Orinoco, caraibii au frunţile mai boltite.

Călătorind prin misiunile caraibe, pătruns de atmosfera de ordine şi de disciplină, nu-ţi vine să crezi că te afli printre canibali, cu toate că toţi misionarii de pe Carony, de pe cursul inferior al fluviului Orinoco şi din llanos-ul de la Cari, pe care am avut prilejul să-i întrebăm, ne-au asigurat că dintre toate popoarele noului continent, caraibii sînt poate cei mai puţin canibali ; ei susţineau această afirmaţie şi cînd se refereau la triburile libere, care cutreieră, la răsărit de Esmeralda, ţinutul dintre Rio Branco şi Essequibo.

În cursul şederii noastre în misiunile caraibe, ne-a surprins cu cîtă iscusinţă reuşeau tineri de 18—20 de ani, să ţină discursuri lungi de cîteva ore în faţa poporului, cînd se pregăteau pentru funcţia de alguacil [1] sau de fiscal [2]. Intonaţia, ţinuta sobră, gesturile cu care îşi întovărăşesc discursul, toate acestea trădează un popor capabil de o

[1] Funcţionar administrativ sau din aparatul judiciar, de grad inferior. — *N. T.*
[2] Îndeplineşte funcţii de anchetator sau acuzator. — *N. T.*

362 înaltă dezvoltare culturală. Un franciscan, care înţelegea în asemenea măsură limba caraibă, încît uneori predica în această limbă, ne-a atras atenţia că deşi lungi şi încărcate, propoziţiile din discursurile indienilor sînt totuşi foarte clare. Flexiuni interesante ale verbului, prevestesc calitatea complementului, după cum este fiinţă sau lucru, la singular sau la plural. Forme scurte (sufixe) ataşate la urmă, exprimă o anumită simţire. La sărbători, întreaga comunitate se adună, după liturghie, în faţa bisericii. Fetele tinere aşază la picioarele misionarului legături de vreascuri, porumb, mănunchiuri de banane sau alte alimente, de care el are nevoie în gospodăria lui. Îndată după aceea apar prefectul (perceptorul) şi funcţionarii comunali, toţi indieni. Ei îndeamnă poporul la sîrguinţă, repartizează muncile ce trebuie întreprinse în cursul săptămînii, îi dojenesc pe cei leneşi şi — ca să spunem tot adevărul — îi bat fără milă pe cei nedisciplinaţi. Bătăile cu bîta sînt primite cu acelaşi sînge rece, cu care sînt distribuite. Am prefera ca preotul să nu asocieze bătaia corporală cu slujba de la altar, am dori să nu asiste în odăjdii la pedepsirea bărbaţilor şi a femeilor. Dar acest abuz, sau ca să spunem aşa, această încălcare a convenienţelor îşi are rădăcinile în principiul pe care se întemeiază sistemul straniu folosit de misionari pentru a conduce. În el s-a contopit despotismul autorităţilor civile cu drepturile pe care le are clerul micilor comunităţi şi deşi caraibii aproape că nu mai sînt canibali, şi oricît am dori să fie trataţi cu blîndeţe şi cu grijă, trebuie să recunoaştem că pentru a menţine liniştea într-o comunitate atît de tînără este uneori nevoie de mijloace mai drastice.

Cînd a fost să plecăm din misiunea Cari, am avut un schimb de cuvinte cu conducătorii indieni ai catîrilor. Aflaseră spre marea noastră surprindere că duceam cu noi schelete din peştera Ataruipe şi erau ferm convinşi că animalul care cară în spinare „trupurile rudelor lor bătrîne" avea să moară pe drum. Toate precauţiile noastre, pentru a ascunde scheletele, au fost zadarnice : nimic nu scapă agerimii şi mirosului ascuţit al caraibilor şi a fost nevoie de tot prestigiul misionarului, ca să putem porni la drum. Peste Rio Cari am trecut cu barca, peste *Rio de agua clara* am trecut prin vad, ba aş putea spune că l-am trecut înot. Înainte de a intra în orăşelul Pao am înnoptat de două ori în condiţii proaste, o dată la Matagorda şi altă dată la Los Recietos. Peste tot am întîlnit colibe mici de trestie, acoperite cu piele, oameni călări, cu lănci, care păzeau vitele, cirezi de cornute pe jumătate sălbăticite, toate de aceeaşi culoare, care împiedicau păşunatul cailor şi catîrilor.

La 15 iulie am ajuns la Pao, care a fost fondat în 1744 şi care are o poziţie foarte avantajoasă, ca loc de antrepozit între Nueva Barcelona şi Angostura. Adevăratul nume al oraşului este *Concepcion del Pao*. În împrejurimile lui se găsesc cîţiva arbori fructiferi, lucru rar în stepă. Am văzut chiar şi cocotieri, destul de bine dezvoltaţi în ciuda distanţei mari la care se aflau faţă de mare.

Ne-au trebuit cinci zile, care ni s-au părut foarte lungi, ca să străbatem distanţa dintre Pao şi portul Nueva Barcelona. Cu cît înaintam, cerul se însenina, praful se înteţea şi văzduhul se încingea. Această arşiţă extrem de apăsătoare nu se datora atît temperaturii aerului, cît mai ales nisipului fin, care plutea în aer radiind căldură în toate direcţiile, izbindu-te tot timpul în faţă. Termometrul n-a arătat totuşi, niciodată în America, în timpul vîntului care sufla cu nisip, mai mult de 45,8°C.

Regiunea aceasta întinsă este străbătută de lanţuri muntoase secundare, care se leagă cu munţii de granit de pe Orinoco. Gresia roşie, care ici-colo conţine fosile de plante lemnoase (din familia monocotiledonatelor), apare peste tot la suprafaţă în stepele de la Calabozo. Mai departe spre răsărit, formaţiile grezoase sînt acoperite de calcare şi gipsuri. Spre nord, Bonpland a găsit bucăţi frumoase, striate, de „cuarţ egiptean".

La 26 iulie am petrecut noaptea în satul indian Santa Cruz de Cachipo. Am stat la misionar şi am înţeles din condicile bisericeşti ce progrese rapide făcuse bunăstarea comunităţii, datorită zelului şi chibzuinţei lui.

De cînd ne aflam în mijlocul stepelor, canicula se înteţise atît de mult, încît parcă preferam să călătorim numai noaptea. Dar nu aveam arme, şi în vremea aceea llanosul era plin de bande de răufăcători, care cu o cruzime rafinată omorau toţi oamenii albi, care le cădeau în mînă. Nimic mai deplorabil decît justiţia din aceste colonii transoceanice ! Pretutindeni găseam puşcăriile pline cu criminali nejudecaţi, care-şi aşteptau sentinţa şapte, opt ani în şir. Cam o treime din cei arestaţi evadează. Cîmpiile în care mişună cirezile dar lipsesc oamenii, le oferă un refugiu sigur, şi posibilităţi de trai. Îşi duc viaţa de briganzi călare, la fel ca beduinii. Insalubritatea închisorilor ar depăşi orice imaginaţie, dacă nu s-ar goli din cînd în cînd, prin evadarea celor arestaţi. Şi nu rareori se întîmplă că sentinţele de moarte, cînd sosesc în sfîrşit cu mare întîrziere de la tribunalul din Caracas, nu pot fi executate, pentru că lipseşte călăul.

Cînd străbaţi stepele, te întrebi dacă ţinuturile acestea imense sînt sortite de natură să servească veşnic ca păşune, sau dacă într-o zi

plugul şi sapa le vor cuceri pentru agricultură. La întrebarea dacă llanos-ul sau pampasul poate fi desţelenit, nu toţi coloniştii, care trăiesc aici răspund afirmativ, şi în general lucrul acesta nu se poate hotărî. Există şi acum în mijlocul păşunilor cîteva plantaţii izolate în locuri cu apă curgătoare sau unde sînt cîteva grupuri de palmieri din specia *Mauriţia*. În aceste gospodării se cultivă porumb şi manioc.

Ariditatea cîmpiilor şi arşiţa, care domnesc pe ele, se pot explica prin condiţiile climatice specifice de aici. Cu cît asociaţia de plante de stepă se întinde pe o suprafaţă mai mare cu atît ea opune mai multă rezistenţă desţelenirii şi cultivării organizate. La aceasta se adaugă în llanos-urile din Venezuela faptul că în cursul maturizării lor, seminţele micilor plante erbacee sug din pămînt toate substanţele necesare, sărăcindu-l. Mai este şi lipsa totală de copaci şi de tufişuri şi, în fine, vînturile de nisip. Fierbinţeala lor creşte în contact cu un sol care a supt timp de douăsprezece ore căldura soarelui, fără să cadă pe el altă umbră decît aceea a aristidelor, a *Cenchrus*-ului, şi a *Paspalum*-ului.

Progresele pe care le-au obţinut plantaţiile de pomi şi culturile de dicotiledonate din împrejurimile oraşelor, dovedesc că s-ar putea cîştiga pămînt din stepă, dacă ea ar fi atacată pe porţiuni mici, izolate treptat, dacă stepa s-ar parcela şi s-ar subîmpărţi printr-un sistem de irigaţii. Poate s-ar atenua influenţa vînturilor uscate dacă s-ar planta pe suprafeţe mari, de 15—20 de pogoane, *Psidium, Croton, Cassia* şi *Tamarin*, plante care preferă locuri deschise şi uscate. Departe de mine gîndul că omul va desfiinţa vreodată pe deplin llanosul atît de util pentru negoţul cu vite şi ca păşune, că îl va transforma în ogor, dar sînt convins că de-a lungul secolelor, o parte importantă a acestor cîmpii, va pierde, sub un regim care va încuraja economia, aspectul sălbatic, pe care l-a păstrat de la prima „cucerire" a ei de către europeni.

După trei zile de marş, au apărut treptat în faţa noastră munţii din vecinătatea Cumanei, care se află aşezaţi între stepe, sau, cum se spune adesea pe aici, între „oceanul de verdeaţă" şi coasta mării Antilelor. Brigantinul fiind înalt de 1 560 de metri, poate fi văzut de la o distanţă de 50 de kilometri, dar starea atmosferei nu ne-a permis să admirăm priveliştea acestui perete muntos decît tîrziu. Mai întîi, am văzut în acel loc nori grei ; apoi, masa de vapori a început să se strîngă şi, treptat, ea a împrumutat conturul crestat al munţilor pe care-i îmbrăca şi cărora le dădea o culoare albastră.

Un llaneros, locuitor al stepei, se simte bine numai cînd „poate să privească peste tot, în jur". Ceea ce nouă ne părea un ţinut uşor

vălurit, deluros, cel mult, pentru el era un ţinut îngrozitor, plin de munţi. Aprecierile asupra neregularităţilor terenului şi asupra conformaţiei reliefului sînt totuşi foarte relative. Cînd ai trăit luni de zile în pădurile dese de pe Orinoco şi cînd te-ai obişnuit să vezi stelele, numai în apropierea zenitului ca şi cum le-ai privi din fundul unei fîntîni, călătoria prin stepă îţi face plăcere şi te atrage. Noile imagini pe care le înregistrezi te impresionează adînc. Împreună cu locuitorii stepei te bucuri şi tu că „poţi să priveşti atît de bine în jur". Dar plăcerea nu este de lungă durată, fapt experimentat de noi. Fără îndoială că aspectul unui orizont extrem de îndepărtat are ceva măreţ. Nemărginirea spaţiului se răsfrînge în noi, clădeşte punţi spre concepţii de ordin superior, destinde sufletul care-şi află desfătarea în liniştea contemplării netulburate. Fireşte priveliştea unui spaţiu fără de hotar are în fiecare loc un caracter cu totul deosebit. În cursul unei călătorii pe mare o suprafaţă imensă de apă, în care, pînă-n fund, trăiesc şi se mişcă într-una mii şi mii de vietăţi, variind clipă de clipă ca formă şi culoare, te impresionează şi te farmecă.

Stepa însă, care o mare parte din an este prăfuită şi crăpată, te întristează prin veşnica ei monotonie. După ce în opt-zece zile de marş te-ai obişnuit cu jocul mirajului şi cu verdele strălucitor al tufelor de *Mauriţia*, care apar ici-colo, simţi nevoia unor impresii mai variate. Ţi-e dor de priveliştea copacilor uriaşi, de rostogolirea sălbatică a pîraielor de munte, de ţinuturile şi văile lucrate de mîna omului. După înfăţişarea solului în punctele în care lipseau palmierii atît de rari în aceste locuri ai fi zis că sîntem în zona temperată. Dar la căderea nopţii, frumoasele constelaţii ale cerului sudic (Centaurul, şi nenumăratele nebuloase, printre care luceşte viu corabia Argos) ne aminteau că ne aflam la numai opt grade de ecuator.

În stepă ne-am gîndit mult asupra unui fenomen, care a ascuţit în ultimul timp agerimea geologilor. Mă refer la blocurile imense de granit şi de sienit, care apar, izolate, în Olanda de nord, în Germania şi în ţările baltice. Pare acum dovedit că aceste blocuri au coborît din Peninsula Scandinaviei spre sud şi că nu fac parte din Munţii Harz sau din Saxonia. Spre surprinderea mea, nu am văzut nici un astfel de bloc în stepele din Venezuela, deşi cîmpia aceasta imensă este mărginită la sud de un masiv muntos de granit, ale cărui piscuri crestate, cu aspect de coloane, poartă urmele celor mai formidabile frămîntări. Absenţa blocurilor m-a surprins şi pe malurile fluviului Amazon. Totuşi bazinul lui Rio Negro ca şi acela al Amazonului este şi el o regiune de llanos, o stepă la fel ca cea din Buenos Aires ; deosebirea dintre ele constă numai în calitatea vegetaţiei. Llanosul din nordul

 continentului şi cel din sud sînt acoperite cu iarbă, sînt cîmpii fără arbori. Nu-mi amintesc să fi auzit că în pampas-ul de la Buenos Aires sau în savanele de pe Missouri şi din Noul Mexico există blocuri de granit. Din aceste observaţii pare să rezulte că blocurile granitice de origine scandinavă care acoperă cîmpiile nisipoase, aflate la sud de Marea Baltică, în Westfalia şi Olanda, sînt aduse din nord. Vechiul conglomerat, care, conform observaţiilor mele acoperă în cea mai mare parte llanos-ul Venezuelei şi bazinul Amazonului, include fără îndoială material geologic străvechi, din care sînt formaţi şi munţii învecinaţi, dar frămîntările, ale căror urme clare se văd şi astăzi în acei munţi, nu par să fi fost întovărăşite de factori, care să favorizeze transportarea de blocuri la mare distanţă.

La 23 iulie am ajuns în sfîrşit la Nueva Barcelona, după ce suportasem cu stoicism căldura toridă din stepe, şi suferisem din cauza vînturilor încărcate cu nisip care ne provocaseră răni dureroase. Am fost găzduiţi în casa unui negustor bogat, de origine franceză ; aici am găsit tot ceea ce poate să ofere o ospitalitate deosebit de prevenitoare. Don Pedro Lavie era o cunoştinţă veche de-a noastră. Învinuit că l-ar fi adăpostit pe nenorocitul España, pe vremea cînd în 1796 se afla, fugar, prin aceste meleaguri, din ordinul tribunalului el fusese ridicat şi încarcerat la Caracas. L-a scos din închisoare prietenia guvernatorului din Cumana şi amintirea serviciilor aduse întru propăşirea tinerei economii din ţara lui. Nu-l mai văzusem de cînd îi făcusem o vizită la închisoare. Acum aveam bucuria să-l revedem în sînul familiei. Suferinţele fizice din timpul detenţiei lăsaseră însă urme grave. El s-a stins din viaţă fără să mai apuce ziua neatîrnării Americii, pe care bunul lui prieten, Don Josef España, o prezisese cînd fusese executat.

Clima Barcelonei nu este atît de fierbinte ca a Cumanei, dar este umedă şi nesănătoasă, în anotimpul ploilor. Bonpland suportase foarte bine călătoria obositoare prin stepe. Era din nou în deplinătatea puterilor cu aceeaşi capacitate de muncă cu care mă obişnuisem. Eu mă simţeam însă mai rău decît la Angostura, imediat după călătoria pe apă. Una din acele ploi tropicale ce cad de obicei la apusul soarelui, cu picături izolate, extraordinar de mari, îmi provocase o indispoziţie care mă făcea să mă tem să nu fi contractat tifos, mai ales că pe coastă era epidemie.

Am petrecut la Barcelona o lună încheiată, bucurîndu-ne de tot confortul unei vieţi civilizate. Acum l-am revăzut şi pe fratele Juan Gonzales, un om minunat, călugărul care fusese înaintea noastră pe

cursul superior al fluviului Orinoco. Ne-a cercetat colecţia de plante şi animale cu mult interes. Fratele Juan luase hotărîrea să se întoarcă în Europa dar înainte de aceasta vroia să ne-ntovărăşească pînă pe insula Cuba. Aşa am rămas iar împreună şapte luni de zile. Era un om vioi, spiritual şi serviabil. Cine-şi putea închipui ce nenorocire îl aşteaptă nu peste multă vreme! Îmbarcîndu-se pentru Europa, luase cu dînsul o parte din colecţia noastră, un prieten comun îi încredinţase chiar copilul, care urma să fie crescut în Spania. Colecţiile, copilul, tînărul preot, totul, a fost înghiţit de valuri...

La nouă kilometri, spre sud-est, de Nueva Barcelona, se înalţă un lanţ de munţi, în apropierea Brigantinului, cel care se vedea de la Cumana. Este vorba de regiunea cunoscută sub denumirea de *Aguas calientes* [1]. Într-o dimineaţă răcoroasă, ceţoasă, după ce m-am simţit destul de restabilit am plecat într-acolo. Am întîlnit aici izvoare sulfuroase, cu o temperatură de numai 43,2°C (la o temperatură a aerului de 27°C). Din punctul unde apar la zi apele străbat aproximativ 78 de metri pe peretele de stîncă pentru ca apoi să se prăbuşească într-o peşteră naturală, de unde infiltrîndu-se în rocile calcaroase apare din nou la lumină la picioarele muntelui, pe malul stîng al rîuleţului Narigual. În jurul apelor am observat depuneri importante de sulf.

Excursia noastră, care putea să fie foarte agreabilă s-a terminat însă într-un mod destul de neplăcut. Gazda noastră ne dăduse cel mai frumos cal de călărie, prevenindu-ne să nu călărim prin rîuşorul Narigual. Noi după ce am trecut apa pe un fel de punte din trunchiuri de copaci puse unul lîngă altul, am lăsat caii să înoate. Deodată, calul meu a dispărut dar aşa de repede că abia am mai avut vreme să văd cum se agită ceva sub apă. Am rămas înmărmuriţi. Ghizii noştri au fost de părere că bietul animal fusese apucat de picioare de caimanii (crocodili) care acolo erau foarte numeroşi. Mă aflam într-o situaţie deosebit de penibilă, căci ştiam că Don Pedro, om foarte delicat şi mai ales foarte bogat, nu-mi va permite să-l despăgubesc pentru această mare pierdere. Cînd ne-a văzut aşa de încurcaţi i-a părut rău de noi şi nu de cal asigurîndu-mă, cred însă că mai mult din politeţe, că se puteau obţine şi alţi cai la fel de frumoşi din savană.

Oraşul Barcelona nu are un cartier indian ca oraşul Cumana. De aceea dacă vezi ici-colo, cîte un indian, ştii că vine din misiunile ve-

[1] Apele calde.

cine, sau din colibele răspîndite prin stepă. Nici unii dintre aceşti indieni nu sînt de neam caraib, ci rezultatul amestecului dintre cumanagoţi, palenqui şi pirituşi — mici de statură, îndesaţi, leneşi şi beţivi. Băutura preferată este aici maniocul fermentat. Vinul de palmier de pe Orinoco este aproape necunoscut pe coastă.

Corăbiile de pasageri *(correos)*, care circulau între Coruña, Havana şi Mexic, nu mai veniseră de trei luni. Lumea presupunea că fuseseră reţinute de crucişătoarele engleze. Deoarece ne grăbeam să ajungem la Cumana, ca să plecăm cu prima ocazie la Veracruz, am închiriat (la 26 august 1800) o canoe fără punte denumită *lancha*. Acestea sînt vasele, care se folosesc de obicei la răsărit de capul Codera, în ţinuturile unde marea nu este aproape niciodată neliniştită. Lancha era încărcată cu cacao şi făcea contrabandă cu insula Trinidad. Tocmai de aceea proprietarul ei credea că nu are motiv a se teme de vasele inamice, care blocau pe atunci toate porturile spaniole.

Timpul era admirabil, aşa că ne-am îmbarcat colecţiile de plante, instrumentele şi maimuţele, sperînd să facem drumul de la vărsarea lui Rio Neveri la Cumana foarte repede. Dar abia intrasem în canalul îngust dintre uscat şi insulele stîncoase Borracha şi Chimanas, că am dat spre surprinderea noastră, peste un vas înarmat, care ne-a somat şi ne-a întîmpinat cu împuşcături de la distanţă. Erau matrozi aflaţi în slujba unui pirat din Halifax ; printre ei am cunoscut după conformaţia feţei şi după dialect un compatriot originar din Memel. De cînd eram în America, nu mai avusesem prilejul să vorbesc limba mea maternă, dar ca s-o fac, aş fi preferat o împrejurare mai fericită. Protestele noastre n-au folosit la nimic, şi în curînd am fost urcaţi pe bordul vasului lor. Piratul care se prefăcu că nu ştie nimic despre paşapoartele pe care le emitea guvernatorul din Trinidad pentru protecţia contrabandei ne-a declarat prada lui. Cum vorbeam destul de bine englezeşte, am dus tratative cu căpitanul, ca să nu mă transporte în Noua Scoţie. L-am rugat să mă debarce pe coasta cea mai apropiată. Cînd stăteam de vorbă mai aprins despre drepturile noastre auzim zgomot pe punte. În clipa următoare, un matroz intră grăbit şi-i şopti căpitanului ceva la ureche. Acesta evident consternat ieşi afară. Era vorba de o corvetă engleză. Aceasta chemase vasul pirat şi cum căpitanul nu se grăbise să răspundă trăsese o lovitură de tun şi trimisese un cadet pe bord. Ce noroc pentru noi ! Acesta era un tînăr foarte amabil care m-a lăsat să sper că a doua zi lancha cu cacao va fi liberă şi vom putea să pornim mai departe. M-a invitat apoi să merg cu el, asigurîndu-mă că domnul co-

mandant, căpitanul englez Garnier din marina regală, îmi va oferi pentru noapte un adăpost mai bun, decît cel pe care l-aş putea găsi pe vasul de piraţi.

Nici nu putea fi vorba să nu primesc aşa o ofertă.

Căpitanul Garnier, care făcuse cu Vancouver călătoria pe coasta de nord-vest, ne-a primit cu cea mai aleasă politeţe. Tot ce i-am povestit despre cataractele mari de la Atures şi Maypures, despre bifurcarea lui Orinoco şi legătura lui cu fluviul Amazon, părea să-i intereseze în cel mai înalt grad. Graţie ziarelor englezeşti, lumea era, în general, informată asupra scopului călătoriei mele. Mi se arată o mare preţuire, drept care noaptea am petrecut-o în cabina căpitanului. A doua zi ne-am despărţit şi la plecare am primit în dar colecţia efemeridelor astronomice anuale, pe care nu le putusem obţine nici în Spania şi nici în Franţa. Căpitanului Garnier îi datorez observaţiile mele asupra sateliţilor, efectuate dincolo de ecuator, şi mă simt obligat să-mi exprim aici cea mai sinceră recunoştinţă pentru aceasta. Încrederea şi amabilitatea cu care fusesem înconjurat pe vasul englez, mi-au strecurat în suflet sentimente de neuitat, mi-au stimulat şi mai mult dragostea pentru activitatea căreia îi jertfeam toate forţele mele.

A doua zi, ne-am continuat traversarea. Acum am văzut cît de puţin adînci sînt canalele dintre insulele Caracas ; la întoarcere, corveta a fost gata să se lovească de stîncă. Ce deosebire este între aspectul acestor insule de calcar, care prin direcţia şi configuraţia lor amintesc teribila catastrofă, care le-a smuls de pe ţărm, şi arhipelagul vulcanic, de la nord-vest de Lancerote, unde cupe de bazalt ţîşnesc din apa mării. Numărul mare de *Alcatras,* păsări mai mari decît lebedele noastre, şi flamingii, care pescuiau liniştiţi în golfuri sau încercau să le fure pelicanilor prada, ne spuneau că nu mai era mult pînă la Cumana. Iată şi soarele răsare. Acum toate aceste păsări vin să însufleţească peisajul şi să-i dea frumuseţe. Nu se făcuse ora nouă cînd eram în apele golfului Cariaco în faţa oraşului Cumana. Priveam ţărmul cu emoţie. Acolo am cules primele plante de pe continent american, acolo trăisem acele clipe teribile cînd tremurasem pentru viaţa lui Bonpland. Printre cacteele înalte de 6,5 metri, care se profilau ca nişte candelabre, se iveau colibele guycherilor. Cît de familiar ne era totul : pădurea de cactuşi, colibele risipite şi uriaşul copac ceiba, sub care ne plăcea să ne scăldăm imediat după căderea nopţii !

Ne-au venit în întîmpinare prietenii din Cumana, oameni de toate stările, pe care-i cunoscusem în peregrinările noastre pe aceste me-

 leaguri. Bucuria lor a fost cu atît mai mare că ne-am întîlnit din nou, cu cît de cîteva luni circula zvonul, că ne-am fi găsit moartea undeva pe fluviul Orinoco. Probabil boala gravă a lui Bonpland sau poate şi faptul că mai sus de misiunea Uruana o pală de vînt era gata să ne răstoarne piroga, a făcut să se răspîndească o asemenea ştire.

Ne-am grăbit să ne prezentăm guvernatorului, Don Vicente Emparan, ale cărui recomandări şi grijă permanentă ne prinseseră atît de bine în cursul călătoriei care se apropia de sfîrşit. Am fost găzduiţi imediat în centrul oraşului, într-o casă, care poate că era cam prea înaltă pentru o ţară atît de bîntuită de cutremure, dar care era extrem de potrivită pentru instrumentele noastre. Avea terase, de pe care ne bucuram de o vedere minunată spre mare, spre strîmtoarea Araya şi spre arhipelagul insulelor Caracas, Picuita şi Borracha. Portul Cumanei era zi de zi tot mai strîns blocat, şi cum nu sosea nici vasul de pasageri spaniol, am fost obligaţi să rămînem aici încă o lună şi jumătate. De multe ori ne-am simţit ispitiţi să ne mutăm pe insulele olandeze, care se bucurau de o fericită neutralitate, dar ne temeam că o dată ce am fi părăsit coloniile spaniole, ne-ar fi fost foarte greu să ne întoarcem. De vreme ce avusesem norocul să obţinem într-un ceas fericit atîtea înlesniri, nu puteam să întreprindem nimic, care ar fi putut să supere autorităţile locale. Ne-am umplut timpul cum am ştiut mai bine : ne-am completat colecţia cu flora din Cumana, am efectuat cercetări geologice asupra porţiunii de răsărit a peninsulei Araya, am făcut în sfîrşit experienţe privind refracţia neobişnuită, evaporarea şi electricitatea din aer.

Animalele vii, pe care le adusesem de pe Orinoco, erau pentru locuitorii din Cumana obiecte de mare curiozitate. Pe coasta aceasta nu mai văzuse nimeni maimuţa capucin *(Simia chiropotes)* de la Esmeralda, care în expresia feţei seamănă atît de bine cu omul şi nici maimuţa adormită *(Simia trivirgata)*. Aveam de gînd să le dăruim menajeriei grădinei botanice de la Paris, căci sosirea unei escadre franceze ne oferea în mod neaşteptat o ocazie minunată să le trimitem înspre Guadeloupe. Generalul Jeannet şi comisarul Bresseau, agent al puterii executive în Antile, ne promiteau că vor asigura transportul maimuţelor. Prezenţa soldaţilor francezi într-un număr atît de mare şi exprimarea unor păreri politice şi religioase, care nu prea erau în acord cu cele prin care îşi propuneau ţările mame să-şi consolideze puterea, au produs agitaţie în sînul populaţiei din Cumana. Guvernatorul respecta în faţa autorităţilor franceze formalităţile, prevăzute de relaţiile strînse, care domneau atunci între Spania şi

Franţa. Pe stradă vedeai oamenii de culoare îmbulzindu-se în jurul agentului Directoratului, care era îmbrăcat luxos şi împopoţonat. Dar îndată ce oameni cu pielea albă au cerut informaţii cu o curiozitate nedisimulată despre influenţa pe care o are Republica franceză asupra stăpînirii din Guadeloupe şi ce concesii va face ea la colonişti, funcţionarii regali au dublat eforturile pentru a aproviziona cît mai rapid mica escadră. Aici străinii, care se lăudau că sînt liberi, erau oaspeţi nedoriţi, şi într-o ţară în care bunăstarea în continuă creştere se baza pe contrabanda cu insulele şi pe un fel de libertate comercială, am putut să văd că hispano-europenii se menţineau în greşeala de a proslăvi vechea înţelepciune a cărţii legilor *(leyes de Indias)*, conform căreia porturile nu trebuiau deschise nici unui vas străin, decît în caz de extremă necesitate. Am scos în evidenţă contradicţia dintre dorinţele populaţiei din colonii şi rigiditatea bănuitoare a castei dominante, pentru că ele aruncă o lumină asupra marilor evenimente politice, care, pregătite cu mult înainte, au rupt Spania de coloniile, sau mai bine-zis, de provinciile ei de peste mare.

Între 3 şi 5 noiembrie am petrecut din nou cîteva zile, foarte plăcute pe peninsula Araya, situată în faţa Cumanei, dincolo de golful Cariaco. Am pomenit mai înainte de perlele ei, de zăcămintele de sare şi izvoarele-i subacvatice de petrol. Auzisem că din cînd în cînd, indienii aduceau în oraş cantităţi însemnate de alaun găsit în munţii din apropiere. Ni s-au dat speranţe că s-ar putea să găsim zăcăminte de alaun şi în munţii de pe Maniquares.

În ziua de 4 noiembrie, ne-am şi îmbarcat pentru a vizita mina de alaun. Luasem cu mine cronometrul şi luneta marca Dollond, căci aveam de gînd să observ, la *Laguna chica* [1], imersia primului satelit al lui Jupiter. Dar proiectul a căzut, pentru că din cauza vîntului potrivnic, am ajuns acolo cînd se făcea ziuă. Nu ne-a putut despăgubi pentru întîrzierea aceasta decît spectacolul oferit de jocul de lumini de pe mare şi de dansul delfinilor care alunecau încoace şi încolo în jurul pirogei noastre. Am plutit iar deasupra locului, în care, pe fundul mării, apar izvoarele de petrol.

Laguna chica este un golf împrejmuit de munţi abruptţi, legat de golful Cariaco numai printr-un canal îngust, adînc de 45 de metri. Ca şi frumosul golf Acapulco el pare că s-ar fi format în urma unui cutremur. Dunga mică, netedă a ţărmului, pare să indice că aci marea se retrage în faţa uscatului tot aşa, ca pe ţărmul opus de la Cumana.

[1] Mica lagună.

Capitolul 27

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CONTINENTUL NOU ŞI CEL VECHI. TRAVERSAREA DE PE COASTELE VENEZUELEI LA HAVANA

Cînd, după întoarcerea mea în Germania, am publicat *Essai politique sur la nouvelle Espagne*, am dat şi unele date referitoare la bogăţiile solului Americii de Sud. Descrierea comparativă a populaţiei, agriculturii şi comerţului tuturor coloniilor spaniole, a fost schiţată într-o vreme cînd oamenii de aici simţeau din ce în ce mai mult urmările sistemului defectuos de guvernare. Am arătat nu o dată ce perspective uriaşe vor sta în faţa popoarelor celor două Americi datorită însăşi poziţiei lor geografice şi posibilităţilor de schimburi cu Europa şi Asia, de îndată ce vor beneficia de avantajele unei libertăţi raţionale.

Fără îndoială că va mai trece mult pînă cînd o populaţie de peste 17 milioane de oameni, dispersată pe un teritoriu cu o cincime mai mare decît toată Europa, va ajunge prin autoguvernare la un echilibru stabil.

Adevărata situaţie critică se va produce atunci cînd unor popoare îndelung robite le este dat, dintr-o dată, dreptul să-şi orînduiască viaţa conform nevoilor lor. Se spune mereu că hispano-americanii n-au înaintat destul pe drumul civilizaţiei ca să poată beneficia de instituţii libere. Experienţa ne învaţă că pentru naţiuni, ca şi pentru individ, împrejurările favorabile pot exista în afara talentului şi a ştiinţei ; dar fără a nega că pentru stabilitatea republicilor şi a monarhiilor constituţionale, un anume grad de instruire şi de cultură a maselor este absolut necesar, sîntem de părere că stabilitatea, de care vorbeam, nu ţine atît de gradul dezvoltării spirituale, cît de tăria ca-

rescent prezintă numai aici pe peninsula Araya două specii cu totul noi *(Croton argyrophyllus* şi *C. marginatus)*, foarte interesante ca înfăţişare. Fiindcă am ajuns prea tîrziu la *Laguna chica* n-am mai putut ajunge la un alt golf, vestit sub denumirea de *Laguna grande* sau *Olispo* care se găseşte mai spre est.

Au mai trecut încă 4 zile. Pierdusem orice speranţă să mai vedem sosind vasul curier din Coruña, aşa că m-am îmbarcat pe un vas american, care transporta carne sărată din Nueva Barcelona spre Cuba. După un an şi patru luni, părăseam, la 16 noiembrie, coastele Venezuelei. Ne mîngîia o răcoare atît de plăcută. Ne îndreptăm pentru a treia oară, spre Nueva Barcelona. Noaptea era admirabilă. Vedem pentru ultima oară vîrfurile cocotierilor de pe malurile lui Manizanes şi mult timp nu ne-am putut dezlipi privirea de coasta albicioasă, unde am găsit oameni atît de binevoitori. Briza mării era atît de puternică, încît în mai puţin de şase ore ancoram la Nueva Barcelona, unde vasul, care trebuia să ne ducă la Havana, ne aştepta, gata să pornească în larg.

Capitolul 27

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CONTINENTUL NOU ŞI CEL VECHI. TRAVERSAREA DE PE COASTELE VENEZUELEI LA HAVANA

Cînd, după întoarcerea mea în Germania, am publicat *Essai politique sur la nouvelle Espagne*, am dat şi unele date referitoare la bogăţiile solului Americii de Sud. Descrierea comparativă a populaţiei, agriculturii şi comerţului tuturor coloniilor spaniole, a fost schiţată într-o vreme cînd oamenii de aici simţeau din ce în ce mai mult urmările sistemului defectuos de guvernare. Am arătat nu o dată ce perspective uriaşe vor sta în faţa popoarelor celor două Americi datorită însăşi poziţiei lor geografice şi posibilităţilor de schimburi cu Europa şi Asia, de îndată ce vor beneficia de avantajele unei libertăţi raţionale.

Fără îndoială că va mai trece mult pînă cînd o populaţie de peste 17 milioane de oameni, dispersată pe un teritoriu cu o cincime mai mare decît toată Europa, va ajunge prin autoguvernare la un echilibru stabil.

Adevărata situaţie critică se va produce atunci cînd unor popoare îndelung robite le este dat, dintr-o dată, dreptul să-şi orînduiască viaţa conform nevoilor lor. Se spune mereu că hispano-americanii n-au înaintat destul pe drumul civilizaţiei ca să poată beneficia de instituţii libere. Experienţa ne învaţă că pentru naţiuni, ca şi pentru individ, împrejurările favorabile pot exista în afara talentului şi a ştiinţei ; dar fără a nega că pentru stabilitatea republicilor şi a monarhiilor constituţionale, un anume grad de instruire şi de cultură a maselor este absolut necesar, sîntem de părere că stabilitatea, de care vorbeam, nu ţine atît de gradul dezvoltării spirituale, cît de tăria ca-

racterului unui popor, de îmbinare dintre acțiune și așteptare, dintre patimă și răbdare, care sînt în stare, toate împreună, să mențină în viață o constituție, apoi de condițiile locale în care se află poporul, și de relațiile politice dintre el și statele vecine.

Dacă astăzi, după emanciparea lor, coloniile înclină mai mult sau mai puțin spre o formă constituțională republicană, explicația acestui fenomen nu trebuie căutată numai în instinctul de imitație, care la masele populare este mai puternic decît la individ. El rezidă mai cu seamă în starea neobișnuită în care se găsește o societate, care se separă deodată de o lume cu o cultură mai veche, se vede eliberată de toate legăturile exterioare, fiind formată din indivizi, care nu recunosc în stat supremația nici unei caste.

De cînd dezvoltarea navigației și creșterea continuă a activității comerciale au apropiat coastele celor două continente, de cînd Havana și Rio de Janeiro nu ni se par mult mai depărtate decît Cadiz, Smyrna sau porturile Mării Baltice, stau pe gînduri dacă merită să-l plictisesc pe cititor cu descrierea unei traversări de la Caracas pînă în insula Cuba. Marea Antilelor este tot atît de cunoscută ca și bazinul Mării Mediterane, și dacă pun acum pe hîrtie cîteva observații scoase din jurnalul meu de călătorie, o fac numai ca să nu întrerup firul povestirii și ca să dau cîteva date de meteorologie și de geografie fizică.

Unui cercetător, care, în camera lui de studiu, s-a exersat ani în șir cum să pună întrebări naturii, pot să i se înfățișeze aspecte noi și în cursul unei mici traversări.

În ziua de 24 noiembrie, ora nouă seara ne îmbarcam. Noaptea ne-a adus răcoarea ei binefăcătoare, care te impresionează atît de plăcut cînd compari temperatura ei, de 23—24°C, cu temperatura medie a zilei, care în regiunile acestea, chiar și pe coaste, este de aproximativ 28—29°C. Dimineața ne aflam deja în dreptul meridianului insulei Tortuga, o întindere de pămînt lipsită de vegetație, care se ridică surprinzător de puțin deasupra nivelului mării.

26 noiembrie. Așa, fără să ne așteptăm, ne-am pomenit că vîntul nici nu se mai simțea. A fost o surpriză pentru noi mai ales că în părțile acestea vîntul de răsărit suflă de obicei foarte puternic, chiar de la începutul lunii noiembrie, iar din mai pînă în octombrie bat și vînturile de nord-vest și de sud. Către ora nouă în jurul soarelui a apărut o aureolă și în aceeași clipă în păturile joase ale atmosferei, termometrul a scăzut brusc la 3,5°C. Care să fie explicația acestui fenomen ? Existența unui curent descendent de aer ? Dunga lată de

aproape un grad, care forma aureola soarelui nu era albă, spre exterior avea cele mai vii culori ale curcubeului.

În ziua aceea şi în cele următoare, marea a fost acoperită cu o pojghiţă albăstrie, care sub microscop părea să fie formată din numeroase filamente. Asemenea filamente apar adesea şi în Gulfstreeam, canalul Bahamas, sau în apropiere de Buenos Aires. Deşi unii naturalişti le consideră a fi resturile unor moluşte, mie mi se pare că sînt mai degrabă fragmente de alge. Ele dau un luciu aparte mării, mai cu seamă între 28 şi 30 de grade latitudine, ceea ce, firește, indică originea lor animală.

27 noiembrie. Ne apropiem încet de insula La Orchila ; la fel ca toate insulele mici din apropierea coastei fertile a continentului, a rămas şi ea nelocuită. După nume, mi-o închipuiam aridă, acoperită doar cu licheni, dar ea ni s-a înfăţişat frumos înverzită.

La apusul soarelui au apărut în faţa noastră cele două piscuri de pe insula *Roca de afuera,* care se înalţă din mare ca nişte turnuri. Norii au stat multă vreme adunaţi în jurul acestei insule, încît am recunoscut poziţia ei, pe mare, de departe. Datorită acestor îngrămădiri de nori poate fi semnalată poziţia celor mai joase insule de la o distanţă foarte mare.

29 noiembrie. La răsăritul soarelui, mai vedeam încă undeva în urma noastră, cupola Sillei de la Caracas. Spre prînz toate semnele de pe cer indicau o schimbare a vremii către nord. Temperatura aerului a coborît brusc la 22,8°C, în timp ce marea păstra la suprafaţa ei o temperatură de 25,6°C şi, fără să simţim nici o adiere de vînt, marea a început să se agite. Spre nord cerul era de un albastru întunecat iar vasul nostru mic se legăna destul de tare din cauza apariţiei a doi curenţi puternici de aer care veneau din direcţii opuse : unul dinspre nord, altul dinspre NNE. La o distanţă de doi kilometri vedeam cum se formează trombe. Din cauza imprudenţei bucătarului nostru spre seară a izbucnit şi un foc. L-am stins la vreme, dar ar fi putut să se întindă cu repeziciune, sub rafalele de vînt care ne azvîrleau mai în toate părţile, mai ales că transportam o cantitate mare de carne uscată care arde foarte uşor din cauza grăsimii. În dimineaţa zilei de 1 decembrie, pe măsură ce vîntul în nord-est se fixa, marea începea să se liniştească. În ziua de 2 decembrie apăru la orizont Capul Beata.

În noaptea următoare am observat un fenomen foarte curios, pe care însă nu încerc să-l explic deocamdată. Trecuse de ora 12,30. Vîntul sufla slab dinspre răsărit, iar termometrul arăta 23,2°C. Era lună plină. Pînă la trecerea ei la meridian, mai erau 45 de minute. Deodată, într-o parte a ei s-a format un arc, în toate culorile spectrului, dar straniu ca înfăţişare. Arcul depăşea luna. Dunga, în toate culorile curcubeului, avea lăţimea de aproape 2°, iar vîrful arcului părea să fie la 80—85 de grade deasupra orizontului mării. Cerul era senin, nici urmă de ploaie, dar m-a surprins foarte mult faptul că această apariţie, care semăna întocmai cu un curcubeu lunar, nu se afla în faţa lunei. Arcul a stat neclintit, sau aparent nemişcat, timp de opt-zece minute. În clipa cînd am încercat să-l prind prin reflecţiune în oglinda sextantului meu, a început să se mişte şi s-a mutat spre Jupiter, care nu era mult sub lună. La ora 12 şi 45 minute, vîrful arcului a dispărut sub orizont. Mişcarea aceasta a arcului colorat i-a mirat pe marinarii de gardă. Ca la apariţia oricărui meteor, ei au pretins că „asta însemnează furtună". Arago a cercetat desenul acestui arc, aşa cum se află în jurnalul meu de călătorie. Părerea lui a fost că imaginea lunei, reflectată în apă, nu ar fi putut să dea un cearcăn cu un diametru atît de mare. În plus repeziciunea mişcării este un alt element, care face ca acest fenomen remarcabil să fie greu de explicat.

3 decembrie. Noaptea, Bonpland şi mai mulţi alţi pasageri au văzut cam la un sfert de milă marină, în direcţia vîntului, pe suprafaţa mării, o flacără mititică ce fugea spre sud-vest şi răspîndea lumină. Direcţia valurilor n-a prezentat nici o modificare, n-am simţit nici o zguduire. Să fi fost o lumină fosforescentă, răspîndită de o mare aglomerare de moluşte putrezite, sau o flacără ivită de pe fundul mării, cum s-a mai observat şi în alte regiuni bîntuite de vulcani? Ipoteza a doua mi se pare cu totul improbabilă.

4 decembrie. Dimineaţa la ora 10,30 ne găseam sub meridianul promontoriului Bacco (Punta Abaccu). De teama piraţilor, îndată ce am ajuns la paralela 17, am trecut direct peste bancul Viboria, cunoscut mai bine sub denumirea de Bancul Pedro. Este un banc de peste 1 000 de kilometri pătraţi şi conturul lui bate la ochi geologilor, pentru că are atîta asemănare cu conturul insulei Jamaica, din vecinătate. S-ar părea că atunci cînd s-a ridicat fundul mării, el nu a ajuns în acest loc pînă la suprafaţa apei, căci altfel s-ar fi format numaidecît o insulă aproape tot atît de mare ca Puerto Rico. Cu-

 loarea lăptoasă a apei ne arăta că ne aflam pe marginea estică a bancului. Termometrul, care, departe de banc, indica la suprafaţa mării 27 şi 27,3°C, la o temperatură a atmosferei de 21,2°C, a indicat în scurt timp 25,7°C.

Între 4 şi 6 decembrie am avut o vreme foarte rea. Ploua cu găleata ; furtuna vuia îngrozitor, iar vîntul bătea cu tot mai multă forţă. Noaptea am trecut chiar prin emoţii mai mari ca de obicei, fiindcă auzeam cum în faţa vasului nostru, valurile se spărgeau cu furie de stînci. La lumina fosforescentă a mării, le putea chiar recunoaşte şi determina vag poziţia lor. Apa fierbea acolo de parcă eram în cataractele de la Garcita. Căpitanul învinuia mai puţin neglijenţa cîrmaciului, cît lipsurile hărţilor marine. După aproape o jumătate de oră de încordare am reuşit să ieşim din această zonă primejdioasă, dar toată noaptea n-am mai dormit.

Vîntul de nord făcea ca termometrul să arate doar 19,7°C.

9 decembrie. Cu cît ne apropiam de insulele Marele Caiman vîntul de nord-est se înteţea din nou. Vremea era tare mohorîtă iar marea se zbătea în valuri mari. Termometrul nu se ridicase mai sus de 20,3°C. Mirosul cărnii sărate, cu care era încărcat vasul nostru, era şi mai insuportabil la această temperatură. Pe cer se vedeau două straturi de nori : unul inferior, foarte gros, care a fost repede gonit spre sud-est, şi altul superior care sta liniştit şi, la intervale regulate, se fragmenta în dungi încreţite. În apropiere de Capul San Antonio (insula Cuba) vîntul s-a liniştit în sfîrşit. Mai erau cinci kilometri pînă la ţărm. Un delicios parfum venea dinspre insulă. De cum s-a înseninat vremea, termometrul s-a ridicat, la umbră, pînă la 27°C. Înaintam cu repeziciune, spre nord. De grijă să nu ajungem la est de Havana, am vrut mai întîi să ne oprim pe insula Tortugas, de la capătul de sud-vest al peninsulei Florida, dar de cînd văzusem în faţă Capul San Antonio, prinsesem atîta încredere în cronometrul lui Louis Berthoud, că lucrul acesta ni s-a părut de prisos. Şi iată că după o călătorie de 25 de zile, ancoram pe o vreme mizerabilă în portul Havana.

ANEXE

Anexa 1

DESPRE INCERCAREA DE A ESCALADA VÎRFUL CHIMBORAZO

Vîrfurile celor mai înalţi munţi din Asia-Kangchendzönga, Dhaulagiri şi Jawahir — şi din America-Aconcagua şi Sajama — nu au fost nicicînd pînă astăzi escaladate de om [1]. Punctul cel mai înalt, care a fost atins pe suprafaţa ambelor continente, se află în America de Sud, pe versantul sud-estic al lui Chimborazo. Acolo, unii călători au ajuns aproape pînă la 6 000 de metri şi anume : odată, în luna iunie, 1801, pînă la 5 851 metri, altădată în decembrie 1831, pînă la 5 975 de metri. În lanţul Anzilor s-au efectuat măsurători barometrice la o înălţime mai mare cu 1 209 metri decît aceea a piscului Mont Blanc. Faţă de înălţimea Anzilor Cordilieri înălţimea muntelui Mont Blanc este atît de neînsemnată, încît el prezintă în punctele sale cele mai înalte, trecători foarte umblate. Pînă şi partea superioară a marelui oraş Potosi se află numai cu 630 de metri mai jos decît vîrful lui Mont Blanc. Am socotit necesar să dau aceste cîteva date ca să ofer fanteziei cititorului cîteva puncte de orientare.

[1] Gigantul lumii Everest, înalt de 8 848 m, situat la graniţa dintre Nepal şi R. P. Chineză a fost cucerit la 29 mai 1953 de E. Hillary şi Tensing Norke — membrii expediţiei engleze condusă de J. Hunt.

Kangchendzönga, care cu cei 8 597 m ai săi ocupă locul trei în ierarhia vîrfurilor lumii de peste 8 000 m, a fost urcat la 25 mai 1955 de G. Brand şi J. Brown — membrii expediţiei engleze condusă de Ch. Evans.

Vîrful Aconcagua (7 010 m), care deţine supremaţia înălţimii pe pămîntul celor două Americi, a fost urcat în februarie 1954 de o expediţie franceză. — *N. R.*

Atingerea marilor înălțimi este de un interes științific redus, dacă ele se găsesc mult deasupra limitei zăpezilor veșnice și pot fi vizitate numai pe timp de cîteva ore. Determinarea directă a înălțimii, cu barometrul, oferă, desigur, avantajul unor rezultate imediate, dar de obicei piscurile sînt înconjurate de platouri, care se pretează la operații trigonometrice, în care toate elementele măsurătorii pot să fie verificate în mod repetat. Din cauza curenților ascendenți și descendenți de pe pantele munților și din cauza variațiilor de temperatură provocate de ei, determinările barometrice riscă să introducă erori în rezultate. Din pricina zăpezilor veșnice, geologii nu pot face aici studii asupra naturii rocelor. Ei pot, cel mult, lua cîteva eșantioane de roci dezagregate. În aceste pustietăți înalte ale suprafeței Pămîntului, lumea organică a pierit. În straturile rarefiate ale atmosferei, abia dacă ajung vulturii de munte (condori) și vreo insectă înaripată, adusă fără voia ei de curenții de aer.

Tot ce pare imposibil de atins, are o tainică putere de atracție. Omul vrea să vadă tot, să încerce, cel puțin, să cucerească tot. După prima mea întoarcere în Europa, Chimborazo a fost subiectul obositor al tuturor întrebărilor, ce mi s-au adresat. Elucidarea celor mai importante legi din natură, descrierea zonelor de vegetație și a climei de aici, care condiționează etajarea culturilor agricole, nu reușea să distragă atenția auditoriului meu ; de la piscul acoperit cu zăpadă, care era încă socotit punctul culminant al lanțului Anzilor (lucrul se petrecea înaintea măsurătorilor întreprinse de Fitz-Roy, pe coasta de sud a statului Chile și înainte de călătoria lui Pentland în Bolivia).

Voi scoate acum din partea încă netipărită a jurnalelor mele, relatarea simplă a unei plimbări pe munte. La 22 iunie 1799 fusesem în craterul Pico din insula Tenerife (3 716 metri) ; trei ani după aceea, aproape în aceeași zi (23 iunie 1802), mă aflam cu 2 177 de metri mai sus, aproape de piscul lui Chimborazo. După o ședere îndelungată pe platoul Quito, una dintre cele mai minunate și mai pitorești regiuni de pe pămînt, am întreprins călătoria spre pădurile cu arbori de chinină de la Loja, pe cursul superior al Amazonului, la vest de celebrul defileu și prin pustiul nisipos, de-a lungul țărmului peruvian al Mării Sudului, spre Lima, unde la 9 noiembrie 1802, urma să observăm trecerea lui Mercur prin fața discului solar. Am petrecut mai multe zile pe cîmpia acoperită cu fragmente de roci poroase, pe care începuse reclădirea noului oraș Riobamba (cel vechi fusese

distrus de groznicul cutremur din 4 februarie 1797). De acolo aveam o priveliște minunată asupra vîrfului sub formă de clopot al masivului Chimborazo. Vremea era senină. Printr-o lunetă mare, explorasem de la o distanță de 30,6 kilometri zona înaltă acoperită cu zăpadă a muntelui și descoperisem mai multe stînci izolate, complet lipsite de vegetație, care apăreau ca niște dungi înguste, negre. Ele ne dădeau oarecare speranțe că în regiunea zăpezilor vom avea unde să punem cu nădejde piciorul. Riobamba Nuevo se află în fața masivului Capac-Urcu, numit de spanioli El Altar. Conform tradiției băștinașilor, el a fost odinioară mai mare decît Chimborazo și, după ce a scuipat foc mulți ani în șir, s-a prăbușit. Acest fenomen natural înfricoșător se situează cu puțin timp înainte de cucerirea platoului Quito de către incașul Tupac Yupanqui. Riobamba Nuevo nu trebuie confundată cu vechea Riobamba de pe harta cea mare a lui La Condamine și Don Pedro Maldonado. Aceasta a fost complet distrusă de catastrofa din 4 februarie 1797, care a ucis în cîteva minute peste 30 000 de oameni. Noul oraș Riobamba se află, conform determinărilor mele, cu 42 de secunde mai la răsărit de vechiul oraș, dar aproape pe același grad de latitudine (1°41′46″).

Cînd ne-am început la 22 iunie expediția pe Chimborazo, ne găseam pe cîmpia Tapia, adică la 2 892 de metri. De pe această cîmpie înaltă, care se află pe una dintre văile ce străbat lanțul Anzilor (lanțul vulcanilor activi Cotopaxi și Tunguragua și lanțul vulcanilor stinși Iliniza și Chimborazo) am urcat ușor pînă la poalele celui din urmă, unde trebuia să înnoptăm în satul indian Calpi. Pe cîmpie erau doar cîțiva cactuși și *Schinus molle,* un arbore care seamănă cu o salcie plîngătoare. Cirezi de lame, pestrițe, căutau cu miile o hrană săracă. Pe platourile atît de înalte, puternica radiație nocturnă este dăunătoare agriculturii ; datorită ei aerul se răcește, iar cerealele gata să dea în copt, îngheață. Înainte de a ajunge la Calpi, am vizitat satul Lican, astăzi un biet cătun ; odinioară însă, înainte de cucerirea țării de către cel de-al unsprezecelea incas (același Tupac Yupanqui, al cărui trup îmbălsămat, bine păstrat a mai fost văzut chiar în anul 1559 de către Garcilaso de la Vega, în necropola familială de la Cusco), el a fost oraș important, reședința conchocando-ului sau prințului Puruay. Indienii cred că puținele lama care trăiesc pe versantul de vest al lui Chimborazo, sînt doar sălbăticite și că ele fac parte din turmele fugare, risipite cu ocazia distrugerii vechiului oraș Lican.

384 După o noapte petrecută la Calpi, la o înălțime de 3 157 de metri după determinările mele, în ziua de 23 dimineața am început cu adevărat urcușul pe Chimborazo. Ne propusesem să escaladăm muntele dinspre S.S.E., mai ales că și indienii, care trebuiau să ne servească drept ghizi, dintre care doar unii ajunseseră pînă la hotarul zăpezilor veșnice, preferau această direcție.

Muntele ne apărea înconjurat de platouri care se etajau întocmai unor trepte. Am străbătut mai întîi llanos-ul de Luisa, apoi, după o ascensiune nu prea rapidă am ajuns pe platoul (llano) Sisgun. Prima platformă se află la 3 315 metri, a doua la 3 802 metri. Aceste cîmpii înalte, acoperite cu iarbă, ating deci, una înălțimea celui mai înalt vîrf din Pirinei (vîrful Néthou 3 404 m) [1], iar cealaltă, înălțimea vulcanului de pe Tenerife. Orizontalitatea perfectă a acestor cîmpii înalte, împiedică persistența îndelungată a apelor stătătoare. Ai impresia că vezi în fața ta un fund de lac. Și pe pantele Alpilor elvețieni se observă uneori fenomenul acesta, al platourilor mici, etajate în scară, care seamănă cu lacuri alpine scurse, acum legate între ele prin trecători strîmte, deschise. Platourile întinse, acoperite cu iarbă *(los pajonales)* sînt și pe Chimborazo, ca pretutindeni în regiunea înaltă a Anzilor, atît de monotone, încît se întîmplă rar de tot ca familia gramineelor (cu genurile *Paspalum, Andropogon,* [2] *Bromus,* [2] *Dejeuxia, Stipa*) să fie întreruptă de plante dicotiledonate. Aceste ierburi îmi amintesc de vegetația de stepă din regiunile sterpe ale Asiei de nord. În general, flora lui Chimborazo mi s-a părut mai săracă, decît a celorlalți munți acoperiți cu zăpadă, din jurul orașului Quito. Am găsit doar cîteva calceolarii, compozite *(Bidens, Eupatorium, Dumerilia paniculata, Werneria nubigena* și gențiane, precum și frumoasa *Gențiana cernua* cu flori purpurii. În rest familii solitare de plante erbacee, în majoritatea lor specii europene din nord. La această înălțime de 3 000—4 000 de metri, temperatura aerului oscilează ziua între 4 și 16°C, iar noaptea între 0 și 10°C. Temperatura medie a anului, la înălțimea de 3 510 metri, pare să fie (conform observațiilor efectuate de mine în jurul ecuatorului) de circa 9°C. Ea ar corespunde cu temperatura medie a cîmpiilor din ținuturile cu climă temperată, cu clima Germaniei de nord, de exemplu de la Lüneburg (53°15′ latitudine nordică). Dar acolo există o repartiție atît de in-

[1] Pic d'Aneto. — *N. R.*

[2] Cresc și în țara noastră în zone de cîmpie. — *N. T.*

egală a căldurii între diferitele luni ale anului (şi acesta este, de fapt, elementul cel mai important, pentru determinarea caracteristicilor vegetaţiei), încît în februarie temperatura medie este de 1,8°C, iar în iulie de 18°C.

Aveam în plan să efectuez o determinare trigonometrică în frumosul cîmp Sisgun. Mă pregătisem să determin acolo o linie de bază. Unghiurile înălţimilor ar fi ieşit destul de mari, deoarece Chimborazo şi vîrful lui erau aproape. Nu-mi mai rămînea de măsurat decît o înălţime pe verticală de mai puţin de 2 730 de metri (cam ca vîrful Canigou, în Pirinei). Din cauza masei enorme a munţilor izolaţi din lanţul Anzilor, fiecare măsurătoare trebuie să cuprindă obligatoriu o determinare trigonometrică şi una barometrică. Zadarnic luasem cu mine sextantul şi alte cîteva instrumente de măsură. Vîrful lui Chimborazo a rămas înecat în ceaţă deasă. De pe platoul Sisgun, am urcat pe o pantă destul de piezişă, pînă la un mic „lac" alpin (laguna de Yana-Cocha). Pînă atunci rămăsesem tot timpul călare pe catîr şi coborîsem numai din cînd în cînd, ca să culeg plante împreună cu tovarăşul meu de călătorie, domnul Bonpland. Yana-Cocha nu merită denumirea de lac. Este un bazin complet rotund, cu un diametru mai mic de 42 de metri. Cerul se întuneca din ce în ce mai mult. Timp de cîteva clipe am putut vedea totuşi vîrful muntelui Chimborazo. Ninsese mult cu o noapte înainte, aşa că am coborît de pe catîr acolo unde am găsit limita inferioară a zăpezii proaspăt căzute, care se deosebeşte uşor de limita zăpezilor veşnice. Barometrul ne indica abia 4 387 metri înălţime. Pe alţi munţi din apropierea ecuatorului, am văzut că ningea numai de la 3 640 metri, în sus, niciodată mai jos. Însoţitorii mei, Bonpland şi Carlos Montufar, au mers călare pînă la hotarul zăpezii veşnice, deci pînă la înălţimea lui Mont-Blanc, care aici la 1°27′ latitudine sudică nu ar fi veşnic acoperit de zăpadă. Acolo caii şi catîrii noştri s-au oprit, aşteptînd să ne întoarcem.

La trei sute de metri deasupra micului bazin Yana-Cocha, am întîlnit, în fine, stînca golaşă. Pînă acolo iarba ne făcuse imposibilă orice cercetare geologică. De sub stratul de zăpadă se înălţau de la nord-est spre sud-est, ziduri mari de stîncă, parţial crăpate în coloane diforme. Am distins cristale brune negricioase de augit, cu un luciu puternic.

Coloanele erau foarte subţiri, înalte de 9,75 pînă la 12,90 metri, aproape ca şi coloanele de trahit de pe Tablahuma, din regiunea vul-

 canului Pichincha. Un grup izolat îţi sugera nişte catarge îngrămădite sau nişte trunchiuri de copaci. Urmărind zidurile abrupte am ajuns la o creastă îngustă, care se prelungea spre vîrf ; fără ea nu am fi putut înainta, căci la vremea aceea zăpada era atît de moale încît ne era teamă să nu ne afundăm. Creasta era formată dintr-o rocă foarte sfărîmicioasă, distrusă de vreme, cu multe goluri.

Cărarea se îngusta şi devenea tot mai pieptişe. La înălţimea de 5 070 de metri ne părăsiseră toţi băştinaşii, afară de unul. Toate rugăminţile şi ameninţările noastre au fost zadarnice. Indienii pretindeau că la o asemenea înălţime ei nu mai pot respira. Eram doar cu Bonpland, cu amabilul nostru prieten Carlos Montufar, cel mai tînăr fiu al marchizului de Salvalegre, (împuşcat mai tîrziu, în războiul pentru independenţă din ordinul generalului Morillos) şi cu un metis din satul vecin, San Juan. După eforturi care ne epuizaseră am ajuns mai sus decît puteam spera. Pe cea mai mare parte a drumului am fost învăluiţi tot timpul în ceaţă. Creasta de stîncă numită foarte sugestiv de spanioli Cuchilla (lamă de cuţit), avea de multe ori numai 26—32 de centimetri lăţime. În stînga, povîrnişul era acoperit cu zăpadă, care îngheţase la suprafaţă şi era ca sticla. Spre dreapta se căsca o prăpastie de 200—300 de metri, din care ţîşneau colţi golaşi. Tot timpul drumului mergeam aplecaţi spre dreapta ; în partea opusă, gheaţa nu ne oferea un teren sigur şi nu aveam nici de ce ne agăţa, dacă, de pildă, ne-am fi împiedicat.

Absenţa zăpezii de pe creastă şi de pe stîncile din dreapta, nu trebuie atribuită numai înclinării pantei şi vîntului, ci mai ales prezenţei unor peşteri deschise care exală aer cald. Curînd, roca a devenit şi friabilă ceea ce ne-a îngreuiat mult urcuşul. La escaladarea unor trepte deosebit de abrupte trebuia să ne folosim, cum se întîmplă atît de des în Alpi, simultan de mîini şi de picioare. Cum pietrele de care ne agăţam aveau muchii ascuţite ne-am rănit la mîini rău de tot. Dar îmi ziceam că parcă mai mult suferisem din cauza acestor răni atunci cînd împreună cu Leopold von Buch am urcat pe vîrful vulcanic Tenerife. Dacă se poate permite unui călător să amintească amănunte atît de puţin importante, atunci voi mai spune că, în plus, mai aveam de cîteva săptămîni şi o rană la picior, provocată de înmulţirea Niguaş-ilor *(Pulex penetrans)* ; ea se agravase datorită prafului fin care se depusese în timp ce efectuam măsurători în llano de Tapia.

Roca atît de dezagregată ne impunea multă prudenţă, căci porţiuni de stîncă, care păreau că sînt bine fixate, se găseau de fapt îngropate în material nisipos. Păşeam în monom şi cu atît mai încet, cu cît cei din faţă trebuia să verifice locurile care păreau nesigure. Spre norocul nostru, încercarea de a atinge vîrful Chimborazo a fost ultima noastră ascensiune în munţii Americii de Sud, aşa că aplicam acum experienţa acumulată şi ea ne dădea mai multă încredere în forţe. În toate ascensiunile din Anzi, mai sus de hotarul zăpezilor veşnice, europenii au călătorit totdeauna fără ghid, ba şi fără să cunoască locul. Pe acolo eşti totdeauna primul. Încercam zadarnic să mai vedem vîrful. Nici nu ştiam cît mai aveam de urcat. Am deschis vasul barometrului într-un loc unde lăţimea crestei permitea ca două persoane să stea comod alături. Eram abia la 5 602 metri, adică abia cu 65 de metri mai sus decît ne aflasem cu trei luni mai înainte, pe o creastă asemănătoare a muntelui Antisana. Cu determinările înălţimilor, pe munte, se întîmplă ca şi cu stabilirea temperaturii, vara : ţi-e necaz cînd termometrul nu urcă atît de sus şi barometrul nu coboară atît de jos, cum te-ai aşteptat. În ciuda înălţimii, aerul era saturat cu vapori de apă ; pietrişul şi nisipul, care umpleau golurile, erau foarte ude. În aer se menţinea încă temperatura de 2,8°C. Cu puţin înainte reuşisem să înfundăm, într-un loc uscat, termometrul în nisip, pe o adîncime de trei ţoli. Arăta constant 5,8°C. Rezultatul acestei observaţii, făcute aproximativ la 5 574 de metri înălţime, l-am găsit curios, căci doar cu 780 de metri mai jos, la limita zăpezilor veşnice, Boussignac şi cu mine, după determinări extrem de multe şi de exacte, am găsit o medie a temperaturii aerului de numai 1,6°C. Temperatura pămîntului de 5,8°C trebuie atribuită căldurii subterane a muntelui, probabil unor curenţi ascendenţi de aer cald.

După o oră de urcuş prudent, creasta s-a făcut mai puţin abruptă, dar, din păcate, ceaţa a rămas la fel de deasă. Treptat, am simţit cu toţii cum ne cuprinde un fel de leşin. Greaţa era însoţită de ameţeală şi senzaţia aceasta era mai supărătoare decît greutatea de a respira. Un singur om de culoare (metis din San Juan) n-a vrut să ne părăsească. Era un ţăran vînjos, sărac, care suferea alături de noi. Ne sîngerau gingiile şi buzele, aveam ochii congestionaţi. Aceste simptome nu ne speriau totuşi pentru că ne erau cunoscute din experienţele anterioare. Cînd războinicii spanioli au venit să cucerească regiunea

388 echinocțială a Americii (în timpul Conchuistei) ei nu au trecut dincolo de limita inferioară a zăpezii veșnice, deci doar puțin peste înălțimea lui Mont Blanc. Și totuși, Acosta descrie amănunțit în *Historia natural de las Indias* (un fel de descriere fizică a Pămîntului, care poate fi socotită o capodoperă a secolului al XVI-lea) despre „Grețurile și spasmele gastrice", simptome dureroase ale răului de munte, analoge cu răul de mare. Pe vulcanul Pichincha m-a cuprins așa deodată, o greață teribilă întovărășită de ameteală. Am fost găsit leșinat în fața unui zid de stîncă, deasupra prăpastiei Verde-Cuchu către care mă îndreptasem să efectuez măsurători. Acolo ne găseam numai la 4 585 de metri. La Antisana, la înălțimea remarcabilă de 5 532 de metri, tînărului nostru însoțitor, Don Carlos Montufar, îi sîngerau îngrijorător buzele.

Straturile de ceață, care ne împiedicau să vedem la distanță au început de la o vreme să se destrame, în ciuda absenței vîntului, datorită poate unor procese electrice. Abia acum am mai putut arunca o privire fugară spre vîrful boltit al lui Chimborazo. A fost o priveliște sobră și măreață. Dorința de a atinge acest vîrf atît de rîvnit ne-a dat forțe noi. Creasta de stîncă, pudrată numai ici-colo cu fulgi de zăpadă, se lățea treptat. Mergeam acum cu pași mai siguri cînd deodată a apărut în fața noastră o crăpătură adîncă de aproximativ 130 de metri, și lată de 20 metri. Ce puteam face ? Vedeam limpede cum creasta noastră se continua în aceeași direcție dincolo de prăpastie, dar nu aveam certitudinea că se îndreaptă spre vîrf. Prăpastia nu putea fi ocolită. La Antisana, domnul Bonpland reușise, după o noapte deosebit de rece, să parcurgă o bună parte de drum prin zăpadă.

Aici, din cauza consistenței zăpezii, nu se putea repeta procedeul ; aspectul prăpastiei făcea imposibilă coborîrea și cățăratul pe pereții ei. Era ora unu, după prînz. Cu multă precauțiune, am instalat barometrul ; arăta 419 mm. Temperatura aerului era de minus 1,6°C ; după o ședere de cîțiva ani în regiunile cele mai fierbinți ale tropicelor, frigul acesta părea că ne îngheață. În plus prin cizme ne pătrunsese apa provenită din topirea zăpezii, căci nisipul, care pe alocuri acoperea cărarea, era amestecat cu zăpadă veche. Aplicînd formula barometrică a lui Laplace, am aflat că atinsesem înălțimea de 5 881 de metri. Dacă datele lui La Condamine, asupra

înălțimii lui Chimborazo, așa cum se păstrează ele pe placa de piatră din colegiul iezuiților din Quito, sînt exacte, ne despărțeau de vîrf 398 de metri pe verticală, adică de trei ori înălțimea catedralei „Sf. Petru" din Roma.

La Condamine și Bouguer spun limpede că pe Chimborazo au urcat numai pînă la 4 680 de metri, dar se laudă că pe Corazon, unul dintre cei mai pitorești munți acoperiți cu zăpadă *(Nevados)* din apropiere de Quito, barometrul lor a coborît la 482,5 milimetri. Ei spun că „o cădere atît de mare n-a mai fost observată de nimeni". În punctul amintit mai înainte, de pe Chimborazo presiunea era cu 65 de milimetri mai coborîtă.

Am rămas așa, fără să întreprindem ceva, în pustietatea asta pînă cînd am fost împresurați din nou de ceață. Aerul umed părea nemișcat. De aceea nu pot să spun dacă și la această înălțime, așa cum se întîmplă adesea pe vîrful Pico din Tenerife, suflă vîntul de vest, contrar Passato-ului tropical. Nu mai vedeam nici vîrful lui Chimborazo, nici munții de zăpadă din jur, nici platoul Quito. Eram atît de singuri. Dincolo de granița zăpezilor veșnice ne urmaseră doar cîțiva licheni. Cele din urmă criptograme culese de mine, au fost *Lecidea atrovirens (lichen geographicus.* Web.) și o *Gryophoră* a lui Acharius, o specie nouă *(Gyrophora rugosa),* găsită aproximativ la înălțimea de 5 500 de metri. Cel din urmă mușchi, *Grimmia longirostris,* înverzea la 700 de metri mai în vale. Domnul Bonpland prinsese și un fluture *(Sphinx)* la 4 875 de metri, iar cu 520 de metri mai sus a fost văzută o muscă. Apărea acum clar că insectele de mai sus au fost purtate, fără voia lor, în zonele acestea înalte, de curentul de aer ce se ridică de pe platourile încălzite de soare. Cînd Boussingault era pe vîrful Silla ca să repete măsurătorile mele, la înălțimea de 2 600 de metri, către prînz, cînd, acolo, sufla vîntul de vest, a văzut cum din cînd în cînd, străbăteau prin aer corpuri albicioase. El le-a confundat cu păsări al căror penaj alb, reflectă lumina soarelui. Corpurile acestea se ridicau foarte repede din valea Caracas și treceau peste vîrfurile Sillei, îndreptîndu-se spre nord-est, unde, probabil, cădeau în mare. Unele au căzut mai repede, pe versantul sudic al Sillei. Erau de fapt fire de iarbă, luminate de soare. Boussingault mi-a trimis cîteva într-un plic, la Paris. Unele aveau și spic. Prietenul și colaboratorul meu, Kunth, le-a recunoscut

 numaidecît drept *Wilfa tenacissima*, care creşte în valea Caracas şi pe care tocmai o descrisese în opera noastră comună *Nova genera et species plantarum Americae aequinoctialis*.

Mai trebuie să menţionez că pe Chimborazo nu am întîlnit nici un condor ; acest vultur puternic atît de frecvent pe Antisana şi Pichincha, pentru că nu cunoaşte omul are un curaj deosebit. Condorului îi place aerul curat şi limpede, ca să-şi vadă de departe prada ; el preferă prada moartă.

Vremea se înrăutăţea din ce în ce, aşa că ne-am hotărît să coborîm pe aceeaşi stîncă, care ne înlesnise ascensiunea. Urma însă să fim şi mai atenţi decît la căţărat din cauza nesiguranţei drumului în trepte, aşa că n-am mai rămas sus, decît ca să luăm la repezeală cîteva eşantioane de rocă. Presimţeam că în Europa vom fi rugaţi să dăruim „o bucăţică mică de pe Chimborazo". Pe atunci în America de Sud nu se cunoşteau mai multe feluri de roci. Roca tuturor vîrfurilor înalte din Anzi era denumită granit. Pe cînd ne aflam la aproximativ 5 655 de metri înălţime, a început să cadă o grindină deasă. Erau pietricele opace, alb-lăptoase, cu straturi concentrice. Unele păreau turtite. Douăzeci de minute înainte de a ajunge la limita inferioară a zăpezilor veşnice, grindina s-a transformat în zăpadă. Fulgii erau atît de deşi, încît în curînd stînca a fost acoperită de un strat destul de gros. Dacă zăpada ne-ar fi surprins la 5 850 de metri, ne-am fi găsit într-o mare primejdie. La ora două şi cîteva minute, eram la punctul unde ne aşteptau catîrii. Pe indieni i-am găsit peste măsură de îngrijoraţi din cauza noastră.

Timpul pe care expediţia l-a petrecut dincolo de limita zăpezilor veşnice a fost doar de trei ore şi jumătate şi deşi presiunea aerului scăzuse, nu a trebuit niciodată să ne aşezăm pentru a ne odihni.

Reuşisem să măsurăm în trei puncte diametrul vîrfului : la înălţimea limitei zăpezilor veşnice, adică la 4 794 de metri, el era de 6 698 de metri, în apropierea vîrfului celui mai înalt, de aproape 292 de metri, iar la baza lui de 1 310 metri. Folosind sextantul am determinat cu grijă părţile componente ale conturului muntelui aşa cum se proiecta el într-o zi senină pe platoul Tapia, contrastînd cu albastrul cerului. Asemenea precizări mi-au servit ca să pot calcula volumul colosului într-o regiune în care Bouguer şi-a efectuat cercetările privind atracţia exercitată de munte asupra pendulului.

Ninsese mult, şi datorită ninsorii proaspete limita zăpezii depă- 391
şise zona petelor sporadice de zăpadă de pe stîncile golaşe, acoperite de licheni, şi de pe cîmpiile acoperite cu iarbă (Pajonal). Dar ea putea fi totuşi recunoscută la înălţimea de 4 814 metri, după grosimea stratului de zăpadă şi calitatea lui specială. Într-o lucrare anexată părţii a treia a monografiei mele asupra Asiei Centrale, am scris despre cauzele care schimbă direcţia liniilor izoterme. Arătam că în provincia Quito înălţimea la care se găseşte limita zăpezilor veşnice variază de la un masiv muntos la altul, numai cu 74 metri. Înălţimea medie trebuie socotită de 4 792 de metri. În Bolivia, la 16—18 grade latitudine sudică, limita zăpezilor se ridică pînă la 5 203 metri, deci urcă, nu coboară, aşa cum ne-am aştepta, pe măsură ce ne depărtăm de ecuator. Dar în Bolivia intervin : raportul dintre temperatura medie a anului şi temperatura medie a lunilor celor mai fierbinţi, masa, întinderea şi înălţimea podişurilor înconjurătoare care radiază căldură, uscăciunea atmosferei şi lipsa completă a zăpezii din martie pînă în noiembrie.

Ne-am întors prin Paramo de Pungupala, bogat în vegetaţie, situat ceva mai la nord de savanele Sisgun, şi la ora cinci seara eram din nou la preotul binevoitor din Calpi. După vremea ceţoasă care ţinuse tot timpul expediţiei noastre, au urmat ca de obicei zile senine şi vesele. La 25 iunie, la Riobamba Nuevo, Chimborazo ne-a apărut în toată splendoarea lui, ba mai de grabă în măreţia şi grandoarea calmă, caracteristică peisajului tropical de la aceste latitudini. O nouă încercare, de a escalada creasta întreruptă de prăpastie, ar fi avut acelaşi rezultat negativ, iar eu eram acum preocupat de măsurarea vulcanului de la Tunguragua.

Şi acum cîteva date generale despre mineralele şi rocile din regiunea vulcanului Chimborazo. Dacă, după rezultatele publicate de Leopold von Buch, în ultimul lui tratat clasic asupra vulcanilor, trahitul este o rocă cu mult feldspat, iar andezitul cu un conţinut mare de albit, pe Chimborazo nu se întîlneşte aşa ceva. Un geolog spiritual mi-a spus acum douăzeci de ani şi mai bine, cînd l-am rugat să examineze cu grijă eşantioanele de minerale aduse din lanţul Anzilor, că pe Chimborazo amfibolul este înlocuit cu augit. Am amintit acest fapt în mai multe rînduri, în cadrul lucrării mele, *Essai géognostique sur le Gisement de Roches dans les deux Hémi-*

392 *sphères*. Dimpotrivă, tovarăşul meu de călătorie din Siberia, Gustav Rose, nu găseşte în eşantioanele aduse de mine de pe Chimborazo, nici albit, nici feldspat, ci labrador şi augit. După Gustav Rose, în Chimborazo s-ar găsi un porfir cu augit. Nu există aici nici obsidian (sticla vulcanică), nici piatră poroasă. Amfibolul s-a găsit doar excepţional şi extrem de puţin. Leopold von Buch şi Elie de Beaumonts susţin că roca muntelui Chimborazo ar fi analogă celei a vulcanului Etna. Lîngă ruinele vechiului oraş Riobamba, la trei mile spre est de Chimborazo, apare un adevărat porfir dioritic cu hornblendă neagră (fără augit), cu albit sticlos, care seamănă cu cel de la Pisoje şi Popayan, şi vulcanul mexican Toluca, pe care de asemenea l-am escaladat.

O parte din fragmentele de porfir cu augit culese de mine pe drumul care ducea spre vîrful lui Chimborazo, la înălţimea de 5 850 de metri, au aproape toate un diametru de 38—45 de centimetri, sînt poroase, cu pori mici, şi au o culoare roşie. Pereţii porilor sînt strălucitori. Cele mai negre sînt uşoare ca spuma de mare şi par modificate de curînd de foc. Dar ele nu au curs ca lava, ci e probabil că au fost expulzate mai de mult prin crăpăturile versanţilor acestui vîrf de munte, ridicat sub formă de clopot. Întotdeauna am considerat că întreg platoul Quito este o singură vatră vulcanică imensă. Tunguragua, Cotopaxi, Pichincha şi craterele lor, sînt punctele ei de comunicare cu exteriorul. Dacă vulcanism înseamnă în sensul cel mai larg al cuvîntului, complexul de fenomene, care depind de reacţia interiorului unei planete faţă de suprafaţa ei oxidată, atunci partea aceasta a platourilor, mai mult ca oricare alta din zona tropicală a Americii de Sud, este supusă acţiunii permanente a vulcanismului. Şi sub clopotul lipsit de crater, asemenea lui Chimborazo, se zbat forţe vulcanice. La trei zile după expediţia noastră pe vulcan am auzit la Riobamba, la ora unu noaptea, un zgomot puternic, subteran *(bramido)*, neîntovărăşit de nici o zguduitură. Abia după trei ore a urmat, fără un zgomot premergător, un cutremur puternic. Zgomote asemănătoare, considerate că vin de la Chimborazo, se auziseră cu cîteva zile mai înainte, la Calpi. Cel mai frecvent ele se aud în satul San Juan, situat cel mai aproape de colosul muntos. Aceste zgomote subterane nu atrag totuşi atenţia

locuitorilor indigeni mai mult decît un tunet îndepărtat, pe cerul înnourat, din emisfera nordică.

Aceasta este o parte a observaţiilor, pe care le-am adunat în cursul ascensiunii pe Chimborazo şi le-am comunicat, luîndu-le pur şi simplu din jurnalul meu de călătorie netipărit. Pentru că natura este atît de mare şi atît de puternică, iar strădania noastră pur ştiinţifică, am considerat că faptele trebuie redate aşa cum s-au întîmplat în toată simplitatea lor.

Anexa II

PLATOUL DIN CAJAMARCA, VECHEA REŞEDINŢĂ A INCAŞULUI ATAHUALPA. MAREA SUDULUI VĂZUTĂ DE PE VERSANTUL APUSEAN AL ANZILOR

Cînd ai trăit un an întreg pe celălalt versant al Anzilor, între 4° latitudine nordică şi 4° latitudine sudică, pe platourile din Noua Granadă, Pastos şi Quito, adică la înălţimi medii cuprinse între 2 600 şi 3 900 de metri, eşti bucuros să cobori în ţinuturile cu clima mai blîndă a pădurilor cu arbori de chinină de la Loja, în cîmpiile de pe cursul superior al fluviului Amazon, lume necunoscută bogată în comori vegetale. După orăşelul Loja a fost botezat cel mai eficace medicament contra febrei : chinina sau *Casvarilla fina de Loja.* Ea este produsul preţios al copacului denumit de noi, din punct de vedere botanic, *Cinchona Condaminea,* în timp ce pînă la noi i se spunea *Cinchona Officinalis,* conform părerii greşite că toată chinina din comerţ este produsă de aceeaşi specie de copac. În Europa, scoarţa acestui copac a fost adusă doar spre mijlocul secolului al XVII-lea. După Sebastian Badus, pare să fi venit în anul 1632, la Alcala de Henares, sau poate că a sosit mai întîi la Madrid, în anul 1640, o dată cu vice-regina, contesa de Chinchon, întovărăşită de medicul ei curant, Juan del Vego, proaspăt vindecată de friguri recurente la Lima. Cea mai bună scoarţă de chinină de Loja se află la două-trei mile sud-est de oraşul Loja, în munţii Uritusinga, Villonaco şi Rumisitana, unde *Cinchona* creşte la înălţimi medii cuprinse între 1 850 şi 2 340 de metri, aproximativ la aceeaşi înălţime ca cea la care sînt situate sanatoriul Grimsel şi marea trecătoare Bernhard. Hotarele naturale ale tufelor cu arbori *Cinchona,* de acolo, sînt micile rîuri, Zamora şi Cachiyacu.

Ca să cobori din nodul orografic de la Loja spre SSE în valea fierbinte a Amazonului, trebuie să urci pe platourile Chulucanas, Guamani şi Yamoca, pustietăţi muntoase, care în regiunile sudice ale lanţului Anzilor, se numesc Puna (cuvînt aparţinînd limbii indienilor checiua). Cele mai multe se află la înălţimi de peste 3 000 de metri. Sînt platouri bîntuite de furtuni, pe care ceaţa le învăluie zile în şir ; grindina nu ia numai înfăţişarea unor grăunţi de gheaţă de diferite forme, adeseori turtite de rotaţie ci cade şi sub chipul unor plăcuţe subţiri *(papa cara)*, care îţi pot răni mîinile şi faţa.

În cursul acestor fenomene meteorologice termometrul cobora uneori la 7°C şi chiar la 5°C, iar tensiunea electrică a atmosferei măsurată pe electrometrul Volta, trecea în cîteva minute de la pozitiv la negativ. Sub 5°C, ningea cu fulgi mari, izolaţi. Zăpada dispare în cîteva ore.

Vegetaţia lipsită de arbori din cîmpiile numite *paramos*, capătă un caracter cu totul deosebit, datorită împletirii fantastice a tufişurilor pitice asemănătoare mirtului, cu frunze mici, cu flori mari şi bogate, veşnic proaspete datorită aerului umed. Vegetaţia din Anzii tropicali nu se poate compara cu nici o vegetaţie alpină din zonele cu climă temperată sau rece.

Sobrietatea peisajului sălbatic al Cordilierilor te încîntă. Aici întîlneşti, şi parcă ţi se pare stranie asemenea apariţie, resturi din străvechiul drum al incaşilor, care lega între ele pe o lungime de peste 1 855 de kilometri, toate provinciile statului. Din loc în loc, de obicei la distanţe egale, am găsit case de locuit făcute din blocuri de piatră, îngrijit cioplite, un fel de hanuri, numite *inca-pilca* (de la *pircca*, perete ?). Unele sînt împrejmuite ca nişte forturi, altele au instalaţii de baie, cu apă caldă, iar altele, mai mari, erau poate destinate chiar familiei regale. Am măsurat şi desenat cu grijă astfel de case bine păstrate, de la poalele vulcanului Cotopaxi. Între Alausi şi Loja, în trecătoarea numită Paramo del Assuay (la 4 662 de metri, pe un drum mult umblat peste Ladera de Cadlud, aproape la înălţimea lui Mont-Blanc) pe platoul del Pullal unde catîrii greu încărcaţi cu bagaje şi instrumente abia mergeau prin pămîntul mlăştinos, am putut vedea pe o distanţă de peste şapte kilometri impresionantele rămăşiţe ale drumului incaşilor, lat de 6,4 metri. Drumul avea o fundaţie adîncă, fiind pavat cu dale cioplite de

 bazalt şi porfir. Drumurile romane din Italia şi cele din sudul Franţei sau din Spania, nu erau mai impunătoare decît aceste construcţii ale vechilor peruvieni care în plus, după determinările mele se aflau la o înălţime de 3 980 de metri, deci mai sus decît vîrful Pico din Tenerife. Tot la această înălţime se află şi ruinele de la Assuay, ale aşa-zisului palat al incaşului Tupac Yupanqui, cunoscute sub denumirea de *Paredones del Inca.* De la ele duce drumul incaşilor, spre sud, spre Cuenca, la micul fort, bine păstrat, de la Canar, care datează tot de pe vremea lui Tupac Yupanqui sau a fiului acestuia Huayna Capac — războinic de seamă.

Pe drumul dintre Loja şi fluviul Amazon, la băile incaşilor de pe platoul Chulucanas, nu departe de Guancabamba, şi la Ingatambo, din Pomahuaca, am întîlnit de asemenea, urme ale străvechiului drum. Ruinele se află atît de jos, încît calculînd diferenţa de nivel realizată de şoseaua incaşilor între Pomahuaca şi Paramo del Assuay am găsit că ea este de peste 2 900 de metri. Conform determinării astronomice a latitudinii, distanţa exactă în linie dreaptă, este de 341 de kilometri, iar partea mai ridicată a drumului întrece cu 1 120 de metri înălţimea drumului din trecătoarea de pe Mont Cenis, către lacul Como.

Drumurile incaşilor acoperite cu pietre plate, sau uneori cu pietriş cimentat, duceau sau spre imensa cîmpie stearpă dintre lanţul Anzilor şi ţărmul mării, sau mergeau chiar pe creasta Cordilierilor. Pietre asemănătoare bornelor kilometrice din zilele noastre, indicau distanţele la depărtări egale. Peste pîraie şi prăpăstii se întindeau trei feluri de poduri : de piatră, de lemn şi de liane *(puentes de hamaca* sau *de maroma).* În jurul tambosurilor (hanuri) şi a cetăţilor de apărare, erau apeducte. Ambele sisteme de şosele se întîlneau într-un punct central, Cusco, capitala vechiului stat incas. El se afla, conform hărţii Boliviei întocmită de Pentland, la înălţimea de 3 426 de metri. Cum peruvienii nu utilizau mijloace de transport, iar drumurile erau destinate numai trupelor în marş, hamalilor şi turmelor de lama uşor încărcate, acolo unde drumul este mai abrupt, îl găsim întrerupt prin şiruri lungi de scări, pe care se află locuri de odihnă. Francisco Pizzaro şi Diego Almagro, care în timpul expediţiilor militare s-au folosit de drumurile incaşilor, s-au găsit în mare încurcătură, atunci cînd cavaleria spaniolă a ajuns acolo, unde

drumul era întrerupt de scări şi de trepte. Problema era gravă, pentru că la începutul cuceririlor, spaniolii foloseau numai cai, nu şi catîri înţelepţi, care, pe munte, „calculează" fiecare pas. Catîrii au apărut abia mai tîrziu în cavalerie.

Sarmiento, care a apucat să vadă drumul incaşilor perfect conservat, întreabă „cum de un popor care nu cunoştea utilizarea fierului, a putut săvîrşi în regiuni înalte şi stîncoase opere atît de minunate, de la Cusco la Quito şi tot de la Cusco la ţărmul provinciei Chile". Şi continuă : „Împăratul Carol, cu toată puterea lui, nu ar fi în stare să împlinească nici în parte, ceea ce stăpînirea bine organizată a incaşilor a reuşit să realizeze cu concursul tuturor triburilor care-i erau supuse". Hernando Pizzaro, cel mai cult dintre cei trei fraţi, cel care a stat douăzeci de ani în temniţa de la Medina del Campo, ca să-şi ispăşească nelegiuirile, şi a murit la o sută de ani, exclamă : „În toată creştinătatea nu se întîlnesc drumuri ca acestea, pe care le admirăm noi aici". Cele două oraşe principale de reşedinţă ale incaşilor. Cusco şi Quito, se află la o distanţă, în linie dreaptă (SSE-NNV) dacă nu ţinem seama de numeroasele cotituri ale drumului, de 1 670 de kilometri. Luînd în consideraţie acele cotituri, Garcilaso de la Vega şi alţi conchistadori, calculează distanţa la 3 392 de kilometri. Cu toată lungimea drumului, Huayna Capac, al cărui tată cucerise provincia Quito, a comandat pentru clădirile princiare din oraşul Quito, cîteva materiale de construcţie tocmai din Cusco. Lucrul acesta ni-l comunică cu toată competenţa lui, Polo de Ondegardo, iar eu însumi am cules această informaţie, păstrată ca legendă, la Cusco, unde ea era răspîndită în rîndurile băştinaşilor.

Acolo unde natura îi dă omului prilejul să învingă obstacole, la popoarele întreprinzătoare creşte o dată cu vitejia, şi forţa. În sistemul centralizat al stăpînirii incaşe, siguranţa şi repeziciunea comunicaţiilor, mai ales a trupelor, constituia o necesitate importantă a guvernării. De aci construirea de drumuri şi perfecţionarea serviciului poştal. La popoare care stau pe trepte deosebite de civilizaţie, vedem că activitatea naţională se orientează cu precădere într-o anumită direcţie. Dar dezvoltarea impetuoasă a acestor activităţi izolate nu aduce cu sine schimbarea întregii civilizaţii. Egiptenii, grecii, etruscii, romanii, chinezii, japonezii şi indienii prezintă toţi, acest contrast. Este greu de spus cît timp a fost nevoie pentru

 construirea drumului incaşilor. Marile lucrări din partea de nord a statului incaşilor, de pe podişul Quito, trebuie să fi fost terminate în mai puţin de 30—35 de ani, adică în scurta epocă dintre înfrîngerea suveranului din Quito şi moartea incasului Huayana Capac. Dar nu se ştie cînd s-a construit drumul sudic, adevăratul drum peruvian.

De obicei se socoteşte că apariţia misterioasă a lui Manco Capac s-a întîmplat cu 400 de ani înainte de debarcarea lui Francisco Pizzaro pe insula Puna (1532) deci, spre jumătatea secolului al XII-lea, aproape cu două secole înaintea fondării oraşului Mexico (Tenochtitlan) ; unii scriitori spanioli o situează chiar cu 400 pînă la 500 de ani mai devreme. Dar istoria Perului recunoaşte numai 13 domnitori din dinastia incaşilor, care, după cum pe drept cuvînt observă Prescott, nu pot să acopere o perioadă atît de lungă, de 500 de ani. Quetzalcoatl, Botschica şi Manco Capac sînt cele trei figuri mitice, de care se leagă începuturile culturii la azteci, muiscaşi (de fapt chibchaşi) şi peruvieni. Quetzalcoatl, bărbos, îmbrăcat în negru, mare pontif la Tula, mai tîrziu penitent pe un munte, la Tlaxapuchicalco, vine de pe coastă, de la Panuco, deci de pe coasta răsăriteană a provinciei Anahuac şi apare pe podişul mexican. Botschica sau, mai degrabă, solul bărbos al zeilor Nemterequeteba (un Buda al muiscaşilor) ajunge pe platoul de la Bogota venind din stepele de la răsărit de lanţul Anzilor. Pe ţărmurile pitoreşti ale lacului Titicaca exista o civilizaţie şi înainte de venirea lui Manco Capac. Cetatea întărită de la Cusco, de pe colina Sacsahuaman, a fost construită după modelul unor clădiri mai vechi, din Tiahuanaco. Aztecii la rîndul lor au imitat construcţia piramidelor de la tolteci. Aceştia i-au imitat pe olmeci (hulmechi), şi tot urcînd în sus, ajungem în Mexic, pînă în secolul al VI-lea al erei noastre. Piramida în trepte a toltecilor de la Cholula, repetă, după cea de la Siguenza, forma piramidei în trepte de la Teotihuacan, construită de hulmeci. Astfel, prin fiecare istorie a civilizaţiei, pătrundem în una anterioară, şi cum conştiinţa popoarelor din cele două continente s-a dezvoltat în timpuri diferite, împărăţia fantastică a miturilor precede nemijlocit la toate popoarele ştiinţa istoriei.

În ciuda admiraţiei, cu care conchistadorii au privit drumurile şi apeductele peruviene, şi unele şi celelalte au fost nu numai neglijate,

ci chiar distruse în mod voit. Mai mult, încă demontînd apeductele de pe coastă ca să obţină pentru noile clădiri piatră frumos cioplită, mai bună decît aceea, care se putea găsi pe crestele Anzilor sau în văile înguste, care taie lanţul Cordilierilor, spaniolii au provocat prin lipsă de apă secetă.

În cursul zilelor îndelungate ale călătoriei noastre de la stîncile de sienit din Zaulaka, pînă la valea plină de plante şi de animale petrificate de la San Felipe (la poalele platoului de gheaţă Yamoca) am fost nevoiţi să trecem de 27 de ori, din cauza numeroaselor lui cotituri, prin vadul lui Rio de Guanacabamba, care se varsă în Amazon. Puteam admira încă urmele drumului şi hanurile incaşilor. Rîul lat de numai 38,5 pînă la 44 de metri era atît de repede, încît catîrii noştri erau tot timpul ameninţaţi să fie duşi de apă. Cărau în spate manuscrisele noastre, plantele uscate, tot ce adunasem în această interesantă călătorie. La fiecare trecere prin vad aşteptam cu îngrijorare să vedem şirul lung de 18—20 de catîri în afara primejdiei.

În cursul lui inferior, unde prezintă mai multe cascade, acelaşi Rio de Guanacabamba este folosit într-un mod foarte curios, ca legătură poştală cu ţărmul Mării Sudului. Pentru a face să ajungă mai repede la adresă puţinele scrisori care se expediază din Trujillo spre provincia Jaen de Bracamoros, autorităţile utilizează un înotător ca factor poştal. Localnicii îl denumesc *el Correo que nada* (curierul care înoată). În două zile poştaşul (de obicei un tînăr indian) înoată de la Pomahuaca pînă la Tomependa, întîi pe Rio de Chamaya (aşa se numeşte cursul inferior al lui Rio de Guanacabamba), iar apoi pe Amazon. Scrisorile, puţine la număr, încredinţate lui, le aşază cu grijă într-un şal de bumbac, pe care îl poartă pe cap, în chip de turban. La cataracte poştaşul părăseşte apa şi merge prin desişul de pe mal. Ca să obosească mai puţin, el se foloseşte adesea de un lemn uşor *(Ceiba* sau *Palo de balsa)* din familia bombaceelor, de care se ţine, ca de o plută. Adesea călătoreşte în tovărăşia unui prieten. De merinde nu trebuie să se îngrijească nici unul dintre ei, căci dat fiind bogăţia în pomi fructiferi a acestor locuri, în fiecare colibă izolată de la Huertas de Pucara sau Cavico, găsesc pretutindeni oameni, care să-i primească şi să-i ospăteze.

Din fericire în rîu nu sînt crocodili. Nici în cursul superior al Amazonului nu-i întîlneşti decît mai jos de cataractele de la Mayasi. Animalul acesta leneş preferă apele liniştite.

Potrivit măsurătorilor mele, Rio de Chamaya are între vadul (Paso) de la Pukara pînă la vărsarea lui în Amazon, mai jos de satul Choros, deci pe o distanţă de 96 de kilometri, 534 de metri de cascade. Guvernatorul provinciei Jaen de Bracamoros m-a asigurat că, deşi pare surprinzător scrisorile venite pe apă se udau sau se pierdeau foarte rar. Într-adevăr eu însumi am primit pe calea aceasta, scrisori expediate din Tomependa, curînd după întoarcerea mea din Mexic la Paris. Multe triburi de indieni care locuiesc pe malurile Amazonului superior, călătoresc înotînd în grup, în josul fluviului. Am avut ocazia să asist în Tomependa la sosirea unui grup de 30—40 de persoane (bărbaţi, femei şi copii) din neamul xibarilor, care înotaseră pînă acolo. *Correo que nada* se întoarce pe uscat, apucînd pe drumul anevoios, ce trece peste platoul del Paredon.

Pe măsură ce te apropii de clima fierbinte a bazinului Amazonului, vegetaţia devine din ce în ce mai bogată, mai frumoasă. Nici pe insulele Canare, nici pe litoralul fierbinte de la Cumana sau de la Caracas, n-am văzut citrice, mai ales portocali *(Citrus Aurantium Risso)* atît de frumoşi şi portocali sălbateci *(C. vulgaris Risso)*, atît de rari, ca la Huertas de Pucara. Încărcaţi cu mii de fructe aurii, ei ating aici înălţimea de 20 de metri. În locul coroanei rotunde, au crăci îndreptate în sus, aproape ca laurii. Nu departe de acel loc, lîngă vadul Cavico, ne-a întîmpinat o privelişte neobişnuită. În faţa noastră a apărut un desiş cu pomişori înalţi de aproape 6 metri, care, în loc de frunze verzi, aveau frunze trandafirii. Era o specie nouă de *Bougainvillea*, pe care Jussieu, tatăl, o determinase primul, după un exemplar brazilian al ierbarului lui Commerson. Pomii n-aveau mai deloc frunze adevărate. Ce văzusem noi erau, de fapt, numeroase bractei[1] roz-trandafirii, aspectul lor întrecînd prin puritate şi prospeţime coloraţia tomnatică a unora dintre copacii pădurilor noastre. Doar o singură specie *(Rhopala ferruginea)* din familia sud-africană a proteaceelor coboară de pe înălţimile trecătorii Yamoca în cîmpia fierbinte de pe Chamaya. Adesea am în-

[1] *Bractia* este o frunză modificată de la subsuoara căreia se dezvoltă axe florifere. — *N. T.*

tîlnit *Porlieria hygrometrica* (dintre *Zygophylle*), care prevestește mai bine decît mimozele schimbarea vremii ; mai cu seamă la apropierea ploii ele își închid delicatele frunze, penate. Rareori puteam să spunem că ne-a păcălit.

La Chamaya am găsit plute *(balsas)* care să ne ducă pînă la Tomependa, unde aveam de gînd să precizăm diferența de longitudine dintre Quito și vărsarea rîului Chinchipe, ceea ce avea o anumită importanță pentru geografia Americii de Sud, mai ales din cauza unei observații vechi, făcute de La Condamine. Ca de obicei, am dormit pe mal, sub cerul liber, pe plaja numită *Playa de guayanchi,* la confluența Amazonului cu Rio de Chamaya. A doua zi am navigat pe Amazon în jos, pînă la cataractele și cheile *(pongo ;* în limba checiuilor *puncu,* ușe sau poartă*)* de la Rentema unde se înalță bancuri puternice de conglomerate care formează un dig prin mijlocul albiei. La Tomependa am măsurat lățimea fluviului. Avea doar 400 de metri. În dreptul vestitelor chei Pongo de Manseriche, dintre Rio Santiago și Borja, unde pe alocuri, din cauza stîncilor suspendate deasupra apei și a vegetației abundente este întuneric ziua în amiaza mare, și unde se îngrămădesc trunchiurile de copaci smulse de apă, lățimea fluviului este de numai 48 de metri. Stîncile care formează cheile au fost supuse în decursul secolelor la mari transformări. Așa, de pildă, Pongo de Rentema, de care am vorbit mai sus, fusese parțial distrus de ape cu un an înainte de venirea mea. Mai mult încă, locuitorii din regiunea Amazonului păstrează vie amintirea prăbușirii stîncilor din întreaga cheie, de la începutul secolului al XVIII-lea. Din cauza prăbușirilor cursul apei a fost brusc zăgăzuit ; locuitorii satului Puyaya au văzut atunci cu groază cum mai jos de Pongo de Rentema albia lată a fluviului era secată, dar apa a reușit să străbată îngrămădirea de stînci după cîteva ore. De-a lungul cursului său, Amazonul, fluviu deosebit de viguros tinde să-și alinieze albia. Ca să ne facem o idee despre forța lui, ajunge să spunem că în ciuda lățimii pe care o are nivelul apelor sale poate crește cu opt metri în 20—30 de ore.

Am rămas 17 zile în valea fierbinte a Amazonului, numit în cursul lui superior, Maranon. Ca să ajungem de aci pe coasta Mării Sudului, trebuia să escaladăm lanțul Anzilor, acolo unde este traversat de ecuatorul magnetic. Conform observațiilor mele, acest loc

 s-ar afla între Micuipampa şi Cajamarca 6°57′ latitudine sudică şi 80°56′ longitudine vestică. Mai sus se găsesc vestitele mine de argint de la Chota, apoi se trece dincolo de bătrîna Cajamarca, unde acum 316 ani s-a desfăşurat cea mai sîngeroasă dramă a cuceririi (conquistei) spaniole ; apoi, cu unele întreruperi, trecînd peste Aroma şi Gangamarca, se ajunge în valea peruviană.

Ca aproape pretutindeni în lanţul Anzilor sau în munţii Mexicului, şi aici vîrfurile cele mai înalte se caracterizează prin prezenţa pitorească a stîncilor de porfir şi de trahit, cele dintîi formînd coloane uriaşe. Masele acestea de stînci dau celuilalt versant al Anzilor un aspect, cînd abrupt, cînd boltit. Erupţiile care le-au generat au străpuns în aceste locuri formaţiile calcaroase care pe noul continent ocupă suprafeţe întinse, de o parte şi de alta a ecuatorului. Conform cercetărilor lui Leopold von Buch calcarul este de vîrstă cretacică. Între Guambos şi Montan, la 4 500 de metri deasupra nivelului mării am găsit fosile de animale pelagice (amoniţi cu diametrul de 44 centimetri, marele *Pecten alatus,* cochilii de stridii, arici de mare, isocardii şi *Exogyra polygona).* Am găsit atît la Tomependa, în bazinul Amazonului cît şi la Micuipampa, la o diferenţă de nivel de 3 168 de metri, o specie de *Cidaris,* care, după Leopold von Buch, nu se poate deosebi de cea pe care Brongniart a semnalat-o în cretacicul vechi din zona în care apele fluviului Ron sînt captate subteran.

De la ferma Montana, cu numeroase turme de lame, am urcat mai departe spre sud, pe versantul răsăritean al Cordilierilor. Ajungînd pe podiş, la căderea nopţii am avut o vedere nespus de frumoasă asupra muntelui „de argint", Gualgayoc, locul unde se află vestitele mine de la Chota. Cerro de Gualgayoc, despărţit printr-o vale adîncă, prăpăstioasă *(quebrada)* de muntele calcaros Cormolache, este un masiv izolat din roci bogate în cuarţ, străbătut de filoane nenumărate, deseori reunite, de argint. Pantele lui coboară aproape vertical spre nord şi spre vest. Exploatările cele mai înalte se află la 462 de metri deasupra galeriei Socabon de Espinachi. Aproape de vîrful muntelui se găsesc, coloane, piramide, turnuri. Vîrful muntelui poartă numele de Las Puntas. „Muntele nostru —

spunea un proprietar bogat de mine, cu care am coborît în puţ, se înalţă ca un castel fermecat *(como si fuese un Castillo encantado)*". Gualgayoc seamănă mult cu coama spintecată a lui Monserrate din Catalonia, pe care de asemenea l-am vizitat şi pe care mai tîrziu fratele meu l-a descris atît de atrăgător. Muntele Gualgayoc prezintă o serie de crăpături naturale, prin care oamenii pot vedea cerul, de un albastru închis caracteristic acestor regiuni. Localnicii le numesc *las ventanillas de Gualgayoc*, adică ferestrele muntelui. Şi zidurile de trahit ale vulcanului Pichincha aveau asemenea ferestre numite *ventanillas de Pichincha*. Peisajul acestei regiuni este foarte original ; numeroase căsuţe care servesc drept locuinţe pentru mineri, par suspendate pe coasta muntelui, asemenea unor cuiburi, ce se ivesc oriunde există o mică platformă de care să se agaţe.

Minerii transportă minereul în coşuri, pe poteci abrupte şi primejdioase, pînă la staţia la amalgamare.

Valoarea argintului extras din aceste mine între 1771 şi 1802, adică în primii 30 de ani, depăşeşte cu mult 32 milioane de piaştri. În ciuda cuarţului, foarte dur, în care trebuiau să sape, indienii din Peru au extras argintul şi înaintea venirii spaniolilor în minele de argint de la Cerro de la Lin şi Chupiquiyacu, unde au dat peste filoane de galenă bogate în argint, şi în minele de aur de la Curimayo, unde s-a găsit şi sulf liber. Dovada o fac vechile galerii orizontale şi puţuri.

Noi am locuit în micul orăşel miner Micuipampa, aşezat la altitudine de 3 565 de metri, care, deşi se află la numai 6° 43′ de ecuator, într-o mare parte a anului apa îngheaţă noaptea. În această pustietate lipsită de vegetaţie, trăiesc trei-patru mii de oameni, care-şi aduc cele necesare hranei de jos din văile calde ; ei nu cultivă decît varză şi o salată al cărei gust este excelent. Aşa ca mai peste tot în oraşele peruviene de la munte, plictiseala din aceste pustietăţi împinge oamenii, mai ales pe cei înstăriţi, la periculoase jocuri de cărţi şi de zaruri. Bogăţia agonisită repede, se risipeşte şi mai repede. Totul ne aminteşte aici de lamentările acelui soldat din trupa lui Pizarro, care se plîngea după ce jefuise templul din Cusco, zicînd că pierduse într-o singură noapte la jocul de cărţi „o bucată mare de soare" (o placă de aur). Termometrul îmi indica dimineaţa la ora 8 numai 1°C, iar la prînz 8,7°C. În iarba subţire din specia *Ichhu*

 (poate o *Stipa criostachya* de pe la noi) am găsit o calceolarie frumoasă *(C. sibthorpioides)*, pe care nu ne aşteptam s-o întîlnim la o asemenea înălţime.

Aproape de orăşelul de munte Micuipampa, pe un platou, numit Llanos sau Pampa de Navar, s-au văzut mase enorme de minereu de argint şi fire sîrmoase de argint nativ pe o întindere mai mare de un sfert de milă pătrată, imediat sub stratul de iarbă, de parcă ar fi fost împletite cu rădăcinile plantelor alpine, la o adîncime de numai 6,3 şi 8,4 metri. Un alt platou, situat la vest de Purgatorio, aproape de Quebrada de Chiquera, poartă denumirea de Choropampa, ceea ce ar însemna : un cîmp de scoici *(churu*, în limba checiu sînt scoici deosebit de mititele, comestibile). Sînt fosile de vîrstă cretacică. Ele se găsesc pe întinderi atît de mari, încît de mult au atras atenţia indienilor. Acolo s-a găsit, chiar la suprafaţa pămîntului, un zăcămînt de aur nativ, şi de argint.

La Cerro de Gualgayoc şi Fuentestiana roca are un conţinut mare de apă, dar la Purgatorio ea este aproape complet uscată, şi, spre surprinderea mea, în ciuda altitudinii mici am găsit aici o temperatură de 19,8° ; apele din mina învecinată, Mina de Guadalupe, au temperatura de 9°. Afară termometrul se ridica numai pînă la 5,6°. Minerii care lucrează aici în condiţii deosebit de grele, socotesc că temperatura subterană din Purgatorio este sufocantă.

Drumul îngust dintre Micuipampa şi vechiul oraş incas Cajamarca este anevoios chiar şi pentru catîri. Numele iniţial al oraşului a fost Cassamarca, sau Cazamarca, adică oraşul de gheaţă. Particula „marca" pentru indicarea unei localităţi, ţine de dialectul nordic chinchaysuyo sau chinchasuyu, în timp ce în limbajul obişnuit al checiuanilor „marca" înseamnă etaj, dar şi ocrotitor şi ostatec.

Drumul ne-a purtat cinci, şase ore printr-un şir de trecători, în care eşti expus aproape tot timpul furiei vijeliilor şi grindinei, care cade obişnuit în această parte a Anzilor. Drumul trecea pe la 2 900—3 200 de metri. Astfel am avut prilejul să efectuez o observaţie de interes general : am determinat punctul în care acul încetează de a se mai înclina spre nord, pentru a se înclina spre sud, adică poziţia ecuatorului magnetic.

Cînd, în sfîrşit, am ajuns pe Paramo de Yanaguanga, am putut privi spre valea roditoare de la Cajamarca. Priveliştea ni s-a părut

unică : valea era de fapt un platou oval, străbătut de un rîu şerpuit. Seamănă cu platoul de la Bogota şi probabil că asemenea lui, este un vechi fund de lac. Nu lipseşte aci decît mitul minunatului Botschika, sau Idakanzas, pontiful de la Iraca, cel care le-a deschis apelor, la Tequendama, drumul prin stîncă. Cajamarca se află cu 200 de metri deasupra oraşului Santa Fe (Bogota) şi este situat prin urmare la aceeaşi înălţime cu oraşul Quito, dar datorită munţilor din jur, are o climă mult mai blîndă şi plăcută. Solul este deosebit de fertil. Pretutindeni se văd ogoare şi grădini străbătute de alei. Am văzut acolo sălcii, varietăţi de *Datura* [1] cu flori mari, roşii, galbene şi albe, mimoze şi frumoşii pomi *Quinuar* (la noi *Polylepis villosa*, rosacee, alături de *Alchemilla* [1] şi *Sanguisorba* [1]). În savanele din Cajamarca grîul are în medie 15—20 boabe pe spic. Speranţa unei recolte bogate este zădărnicită mai mereu de frigul care se lasă noaptea peste oraş — consecinţă a fenomenului de radiere a căldurii spre cerul senin, în aerul rarefiat şi uscat de munte.

În partea de nord a platoului, se înalţă coline rotunde de porfir (probabil foste insule ale vechiului lac), care străpung straturile orizontale de gresie. De pe vîrful uneia dintre coline, Cerro de Santa Polonia, am putut vedea vechea reşedinţă a lui Atahualpa, înconjurată în partea aceasta de grădini de pomi fructiferi şi de păşuni de lucernă *(Medicago sativa, campos de Alfalva)*, irigate asemenea cîmpiilor. În depărtare se înălţau coloanele de fum ale băilor calde de la Pultamarca, cărora şi astăzi li se mai zice *banos del Inca*. Am găsit că temperatura acestor izvoare sulfuroase era de 55,2°R. Atahualpa trăia o parte din an la băi. Acolo au mai rezistat furiei distrugătoare a conchistadorilor cîteva vestigii ale palatului. Bazinul mare *(el tragadero)* în care, conform tradiţiei, s-a aruncat una din lecticile lui de aur (şi oricît au căutat-o urmaşii, n-au mai găsit-o) mi s-a părut, din cauza rotunjimii sale perfecte, că a fost sculptat artificial, într-o gresie. Furia cu care s-au dărîmat casele în căutare de comori, pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea, a grăbit procesul lor de distrugere. Palatul se afla pe o colină de porfir, în care s-a săpat aşa de mult că ea înconjură ceea ce a fost cîndva pa-

[1] Plante erboase, care cresc şi în ţara noastră : *Datura* (ciumăfaia, laurul), *Alchemilla* (creţişoara), *Sanquisorba* (sorbestrea). — *N. T.*

 latul aproape ca un zid. Pe o parte din ruine s-a înălţat apoi închisoarea oraşului şi casa comunităţii religioase *(la casa del capildo)*. Aceste ruine deşi cele mai bine conservate, au numai o înălţime de patru-cinci metri. Ele se află în faţa mănăstirii sfîntului Francisc şi sînt alcătuite din pietre cubice, frumos cioplite, lungi de 0,6—1 m, nelegate între ele cu ciment, la fel ca în *Inca-Pilca,* cetatea întărită a Canar-ului, de pe podişul Quito.

În stînca de porfir era şi un tunel, care ducea în încăperi subterane şi într-o galerie orizontală, despre care se spune că ar comunica pe ascuns cu altă stîncă de porfir, cu Cerro de Santa Polonia. Incaşii îşi luau astfel măsuri pentru situaţiile grele de război, cînd puteau să se salveze prin fugă. Îngroparea comorilor era un obicei foarte vechi şi foarte răspîndit la peruvieni. Se găsesc încă şi astăzi, sub numeroase locuinţe particulare din Cajamarca, încăperi subterane.

Mi s-au arătat şi treptele tăiate în stîncă şi aşa-zisa baie de picioare *(el lavadero de los pies)* a lui Atahualpa [1]. Clădirile anexe, care, conform tradiţiei, erau destinate slujitorilor, sînt şi ele făcute din pietre cubice dar prevăzute cu coame ; parţial apar şi cărămizi frumos lucrate, care alternează cu ciment de pietriş *(muros y obra de tapia)*. În clădirile acestea există firide în pereţi, boltite, de a căror vechime m-am îndoit, poate fără rost, pînă la adînci bătrîneţe.

În clădirea principală ni s-a arătat camera în care nefericitul Atahualpa a fost ţinut prizonier timp de nouă luni [2] din noiembrie 1532. Li se arată vizitatorilor locul în care a însemnat el pe zid, pînă la ce înălţime va umple camera cu aur, dacă i se va da drumul. Xerez, în lucrarea păstrată nouă de Barcia *Conquista del Peru,* Hernando Pizarro în scrisorile lui şi alţi scriitori din vremea aceea

[1] Conform unui ceremonial străvechi al curţii, Atahualpa nu scuipa niciodată pe jos, ci totdeauna în mîna vreuneia dintre doamnele cele mai nobile aflate în preajma sa. „Toate acestea" — scria Garcilaso — „din cauză că el era maiestate".

[2] Incaşul prizonier a cerut, puţin înainte de a fi executat, să fie lăsat afară să vadă o cometă mare. Cometa „verde negricioasă, mare cît un om" pe care Atahualpa a văzut-o înainte de a muri, deci în iulie sau august 1533, el spunea că este aceeaşi cometă rea, care a apărut şi la moartea tatălui său, Huayna Capac. Este desigur cea descrisă de Appian, pe care la 21 iulie a văzut-o sus, în nord, în regiunea lui Perseus, părînd să reprezinte sabia pe care o ţine Perseus în mîna dreaptă.

comunică fiecare, dintre ei altă înălțime. Chinuit, prințul a spus: „ca aurul, în lingouri, plăci și vase, să fie îngrămădit pînă unde ajunge mîna lui".

Xerez spune că odaia avea 7 metri lungime și 5,4 m lățime. Tot ce s-a adunat din tezaurele templelor soarelui din Cusco, Huaylas Huamachuco și Pachacamac pînă în ziua fatală de 29 august 1533 (ziua morții incașului) avea o valoare de 3 838 000 ducados de oro (ducați de aur), după cum a calculat Garcilaso de la Vega, care a plecat din Peru în 1560.

În capela închisorii orașului, care a fost clădită, cum am mai spus, pe ruinele palatului, li se arată naivilor cu o groază reținută, piatra, pe care s-ar vedea „pete de sînge care nu se pot spăla cu apă". Este o placă lungă de 3,8 metri și foarte subțire, așezată în fața altarului, provenind probabil din rocile porfirice din apropiere. Nu ni se permite să punem mîna și să controlăm îndeaproape. Cele trei sau patru pete suspecte par să fie date de hornblenda sau de piroxenul din masa rocii. Fernando Montesinos, sosit în Peru abia după 100 de ani de la cucerirea Cajamarcei, a răspîndit și el versiunea că Atahualpa a fost decapitat în închisoare și că s-ar mai vedea și astăzi pe piatra pe care a fost executat, urme din sîngele lui. Dar este un lucru sigur și dovedit de mulți martori oculari, că incasul, înșelat de albi, ca să nu fie ars de viu, s-a lăsat de „bunăvoie" botezat de către cel mai fanatic urmăritor al său, de mîrșavul călugăr dominican Vicente de Valverde, luînd numele Juan de Atahualpa. L-au strangulat în public, sub cerul liber. Altă legendă spune că pe piatra pe care l-au strangulat s-a înălțat o capelă și că sub piatră s-ar afla cadavrul lui Atahualpa. Cadavrul nu a stat niciodată sub piatră. După slujba funerară a urmat înmormîntarea solemnă a lui Atahualpa, mai întîi în curtea mănăstirii San Francisco (la care au asistat chiar frații Pizarro îmbrăcați în doliu ! !) ; mai tîrziu corpul său a fost transportat la Quito, orașul său natal, fiindcă asta fusese ultima dorință a suveranului. Dușmanul personal al lui Atahualpa (numit Ochiul de Piatră, deoarece avea un neg) care îi deformase un ochi, șiretul Ruminavi (în limba checiuă *rumi* = piatră, *nami* = ochi) a improvizat la Quito, din perfidie și din interese politice, o înmormîntare festivă.

Printre ruinele triste ale unei splendori de mult apuse, trăiesc la Cajamarca urmaşii lui Atahualpa. Este familia şefului indian, Astorpilco. Familia trăieşte în mare sărăcie, dar nu se plînge ; s-a resemnat în faţa destinului. Nimeni nu se îndoieşte de descendenţa ei în linie feminină, din Atahualpa, dar urmele de barbă par să indice posibilitatea unui oarecare amestec cu spaniolii. Ambii fii ai marelui Huayna Capac, bărbat cu un cuget prea liber în calitatea lui de fiu al soarelui [1], Huascar şi Atahualpa, au murit fără moştenitori recunoscuţi. În cîmpiile din Quipaypan, Huascar devenise prizonierul lui Atahualpa şi fusese omorît în taină curînd după aceea, din ordinul acestuia. Nici fratele mai mic şi mai neînsemnat, Torparca, pe care în toamna lui 1533 Pizarro l-a încoronat ca rege al incaşilor, nici celălalt frate, Manco Capac, mai întreprinzător, încoronat şi el, dar mai tîrziu rebel, n-au avut fii. Atahualpa a lăsat în urmă-i un fiu, care în calitate de creştin s-a numit Don Francisco, şi care a murit foarte tînăr şi o fiică, Dona Angelina, cu care Francisco Pizarro a conceput, în timpul războiului sălbatic, un fiu, pe care l-a iubit mult şi care era nepotul suveranului executat. Afară de familia Astorpilco, pe care am frecventat-o la Cajamarca, mi s-au mai prezentat

[1] Faptul că soarele dispare în fiecare noapte a trezit la incaşi îndoieli de natură filozofică cu privire la stăpînirea lumii de către acest astru. Călugărul Blas Valera a însemnat ce spunea incaşul despre soare : „Mulţi susţin că soarele trăieşte şi că el este creatorul a tot ceea ce există ; însă cine are de gînd să creeze ceva caută să persevereze în ceea ce şi-a propus să facă. Dar multe se întîmplă atunci cînd soarele este absent, deci el nu a creat totul. De asemenea ne este îngăduit să ne îndoim că el ar trăi ; căci tot rotindu-se mereu, el nu oboseşte. Dacă ar avea viaţă, ar obosi ca noi ; şi dacă ar fi o fiinţă liberă, desigur că s-ar duce şi în alte regiuni cereşti, unde nu-l vedem niciodată. Soarele este deci ca un animal legat cu o funie, ca să facă mereu acelaşi drum, sau ca o săgeată, care nu merge unde vrea ea, ci unde o trimitem noi". Concepţia despre rotaţia unui astru, ca şi asemuirea lui cu un obiect legat de o sfoară, este de-a dreptul surprinzătoare. Cum Huayna Capac a murit la Quito, în 1525, şapte ani înainte de venirea spaniolilor şi a împărţit regatul între cei doi fii ai lui, Huascar (care înseamnă : funie, sfoară) şi Atahualpa (cocoş sau găină) pare sigur că Huayna Capac a folosit expresia „viţă legată de o funie". Ce-o mai fi adăugat călugărul Valera, în predicile lui, ca să-i dezguste pe indieni de cultul soarelui, religia oficială a curţii, nu se ştie. Este ştiut că faţă de asemenea îndoieli, clasele de jos ale poporului erau apărate cu străşnicie. Incaşul Raco, cel care a cucerit provincia Charos a fondat şcoli numai pentru păturile conducătoare şi interzicea ca poporul de rînd să afle ceva din cele de mai sus „ca să nu devină neobrăzat şi să zguduie statul !".

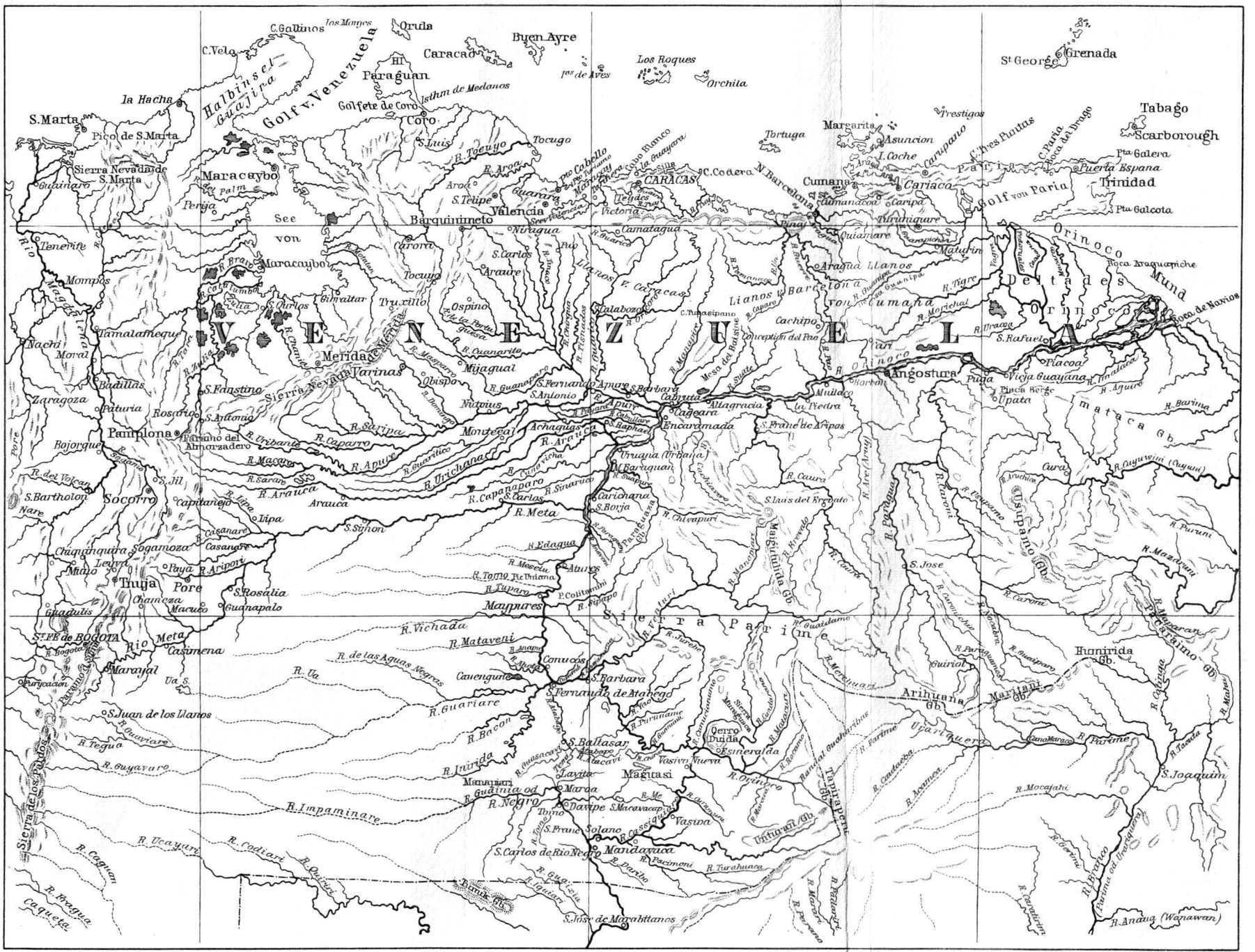
VENEZUELA
Golf v. Venezuela
Halbinsel Guajira
Golfete de Coro
Isthm de Medanos
Paraguan
Buen Ayre
Caracao
Los Roques
Las de Aves
Orchita
Orula
C.Gallinas
C.Vela
la Hacha
S.Marta
Pico de S.Marta
Sierra Nevada de S.Marta
Maracaybo
Golfo von Maracaybo
Perija
Rio Tenerife
Mompos
Nachi
Moral
Tamalameque
Badillas
Zaragoza
Paturia
Rosario
Pamplona
Bojorque
Socorro
S.Bartholon
Nare
Chiquinquira
Sogamoza
Leiva
Malo
Tuja
Pore
Chameza
Guadalis
Casanare
Paya
Labateca
Capitanejo
Lipa
Arauca
Sihon
S.Rosalia
Guanapalo
Macuco
Rio Meta
Casimena
Maraval
Purificacion
S.Juan de los Llanos
Rio Guariare
Rio Tegua
Rio Guayavero
Rio Ucayari
Rio Cagnan
Rio Caqueta
Rio Inirida
Rio Negro
Rio Impaminare
Rio Cadiari
Rio Quiari
Rio Aguari
Rio Baqua
Rio Vichada
Rio Mataveni
Rio de las Aguas Negras
Rio Ua
Rio Bacon
Rio Guaviare
Rio Meta
Rio Orinoco
Rio Apure
Rio Arauca
Rio Sarare
Rio Casanare
Rio Cravo Norte
Rio Tame
Rio Cinaruco
Rio Capanaparo
Rio Sinaruco
Rio Caricharna
Rio Chivapuri
Rio Parguaza
Rio Suapure
Rio Cuchivero
Rio Caura
Rio Paragua
Rio Caroni
Rio Yuruari
Rio Paruni
Rio Mazaruni
Rio Cuyuwini (Cuyuni)
Rio Barima
Rio Aguire
Rio Imataca
Rio Arechire
Rio Cura
Rio Caroni
Rio Carona
Rio Caruachena
Rio Parguaza
Rio Guaviare
Rio Inirida
Rio Atabapo
Rio Tuamini
Rio Cassiquiare
Rio Pacimoni
Rio Turahuaca
Rio Daribo
Rio Marony
Rio Paturiari
Rio Parabian
Rio Essequibo
Rio Pirara
Rio Tacutu
Rio Rupununi
Rio Mocajahi
Rio Anauá (Wanawan)
Rio Parime
Rio Uraricoera
Rio Tacutu
Rio Mahu
Rio Cotinga
Rio Toacka
Rio Joaquim
Rio Cuchivero
Rio Caura
Rio Orinoco
Rio Tigre
Rio Morichal
Rio Aragua
Rio Guarapiche
Rio Guanipa
Rio Caparo
Rio Matarire
Rio Suata
Rio Pao
Rio Portuguesa
Rio Guanare
Rio Acarigua
Rio Tocuyo
Rio Carora
Rio Tocuyo
Rio Yaracuy
Rio Aroa
Rio Guaire
Rio Tuy
Rio Guarico
Rio Unare
Rio Neverito
Rio Guanipa
Rio Amana
Rio Pao
Rio Caroni
Rio Yuruari
Rio Paragua
Rio Caura
Rio Cuchivero
Rio Suapure
Rio Parguaza
Rio Cuntinamo
Rio Ventuari
Rio Casiquiare
Rio Negro
Rio Inirida
Rio Guaviare

pe atunci, ca rude ale dinastiei incasului, familiile Carguaraicos şi Titu-Buscamayta. Dar neamul acestora din urmă s-a stins.

Fiul căpeteniei Astorpilco, un tînăr prietenos, de 17 ani, care m-a întovărăşit printre ruinele palatului strămoşesc, ca să uite de viaţa plină de lipsuri, trăia cu gîndul la comorile care ar putea să se afle sub molozul acestor ruine. El ne povestea cum un strămoş al său îşi legase odată la ochi soţia şi o condusese prin multe labirinturi săpate în stîncă, la grădina subterană a incaşilor. Femeia a văzut acolo arbori cu frunze şi fructe din aur, cu păsări pe ramuri tot din aur şi mult căutata lectică din acelaşi metal a lui Atahualpa. Strămoşul i-a poruncit soţiei să nu atingă nici una din aceste minuni, deoarece refacerea împărăţiei incaşilor de mult prorocită nu sosise încă. Cine-şi însuşea ceva din minunăţiile acelea, avea să moară în aceeaşi noapte. Visurile aurite, care populau fantezia tînărului se bazau pe amintiri şi tradiţii vechi. Mulţi martori oculari au descris luxul grădinilor de aur : Cieza de Leon, Sarmiento, Garcilaso şi alţi istoriografi ai conquistei. Ele au fost găsite sub templul soarelui din Cusco, la Cajamarca, în frumoasa vale Yucay, reşedinţa preferată a familiei domnitorului. Acolo unde grădinile *(huertas)* de aur nu erau subterane, plantele vii stăteau alături de cele artificiale. Printre ultimele, cele mai reuşite erau tulpinile înalte de porumb, cu pănuşele, ştiuleţii şi mătasea de aur.

Încrederea bolnăvicioasă, cu care-mi spunea Astorpilco cel tînăr, că sub mine, ceva mai la dreapta, de unde tocmai mă aflam, un laur cu flori mari, un poca, lucrat în fire de aur şi argint, făcea umbră locului unde odihnea regele, m-a mişcat adînc, dar m-a şi tulburat. Şi aici lipsurile şi suferinţele pămînteşti găsesc consolare în iluzii şi năluciri. L-am întrebat : „Ţie şi părinţilor tăi, care credeţi atît de mult în existenţa acestor grădini, şi sînteţi atît de săraci, nu vă vine din cînd în cînd să căutaţi, să ajungeţi la comorile atît de apropiate ?“

Răspunsul băiatului a fost simplu ; el a exprimat atît de bine starea de resemnare tăcută, caracteristică a urmaşilor străvechilor incaşi încît l-am notat în jurnalul meu : „Nu simţim nici cînd asemenea poftă ; tata spune că ar fi un păcat. Dacă am avea crăcile de aur şi toate fructele lor, vecinii noştri albi ne-ar invidia şi ne-ar face rău. Avem un petec de pămînt şi grîu bun“. Cred că puţini cititori mă

 vor critica pentru că am amintit aci visele aurite şi cuvintele tînărului Astorpilco.

Credinţa atît de răspîndită printre localnici, că însuşirea comorilor incaşilor ar fi un păcat şi ar aduce nenorocire asupra întregului neam, se leagă de o altă credinţă, care a circulat mai ales în secolele XVI şi XVII, aceea a restabilirii împărăţiei incaşilor. Fiecare naţiune subjugată speră să se elibereze, speră în restaurarea vechiului regim. Fuga incaşului Manco, fratele lui Atahualpa, în pădurile Vilcapampa, de pe versantul răsăritean al Cordilierilor, faptul că Sayri Tupac şi incaşul Tupac Amaru, au trăit în locurile acelea sălbatice, au lăsat amintiri neşterse. Lumea credea că între rîurile Apurimac şi Beni sau chiar mai la răsărit, în Guyana, s-ar fi stabilit urmaşii dinastiei detronate. Mitul venit din apus şi care a cuprins şi răsăritul, povestind despre Dorado şi despre oraşul de aur Manoa, a sporit aceste vise. Imaginaţia lui Raleigh se aprinsese într-atît, încît el şi-a întemeiat expediţia pe speranţa că va cuceri oraşul de pe insulă *(Imperial and Golden City)* (oraşul de aur imperial), că va aşeza într-însul o garnizoană de 3 000—4 000 de englezi şi că împăratului din Guyana (emperor of Guyana), descendent al lui Huayna Capac, care întreţine o curte tot atît de strălucitoare ca acela, îi va impune un tribut de 300 000 funzi sterlini, în schimbul promisiunii că va restaura dinastia, în drepturile ei la Cusco şi Cajamarca. Ideea restaurării stăpînirii incaşilor s-a păstrat la indigeni, din grupul celor care vorbesc dialectul checiuan al limbii peruviene şi cunosc cîte ceva din istoria patriei lor.

În oraşul incaşului Atahualpa am rămas cinci zile. Pe atunci abia dacă mai avea 7 000—8 000 de locuitori. Numărul mare de catîri de care aveam nevoie ca să ne transportăm colecţiile precum şi alegerea atentă a însoţitorilor, care aveau să ne conducă peste lanţul Anzilor, pînă la intrarea în deşertul nisipos, lung dar îngust, al Perului *(Desierto de Sechura)*, ne-a mai amînat călătoria. Traversarea Cordilierilor s-a făcut de la nord-est la sud-vest. Abia părăsisem vechiul fund de lac astăzi frumosul podiş Cajamarca, că ne-a şi cuprins mirarea cînd, urcîndu-ne numai pînă la 3 072 de metri, am văzut două coline curioase formate din roci porfirice, Aroma şi Conturcaga, refugiul preferat al puternicului vultur numit condor. Ambele sînt formate din cîte cinci pînă la şapte coloane, înalte de

11,2—12,8 metri, frînte şi fragmentate. Cerro de Aroma seamănă, datorită repartizării coloanelor ei suprapuse şi adesea convergente, cu o clădire cu două etaje. Acoperişul construcţiei, rotunjit în chip de cupolă, nu este alcătuit din stîlpi separaţi, ci, dintr-o masă compactă de stînci.

De la cele două coline am coborît în zigzag pe un povîrniş stîncos şi abrupt, cale de 1 920 de metri, într-o vale prăpăstioasă numită Magdalena, situată totuşi la 1 280 de metri înălţime. Cîteva colibe mizerabile, împrejmuite de aceiaşi copaci de bumbac *(Bombax discolor)*, pe care i-am văzut mai întîi pe Amazon, constituie ceea ce se cheamă un sat indian. Vegetaţia săracă a văii se aseamănă destul de bine cu cea a provinciei Jaen de Bracamoros. Îi lipsesc doar tufele roşii de Bougainvillea. Valea aceasta este cea mai adîncă din cîte am văzut în Anzi. Este o adevărată vale transversală, îndreptată spre est, strînsă între munţii Altos de Aroma şi Guangamarca. Din ea porneşte din nou acea formaţie cuarţoasă, care mă uimeşte de mult, pe care am văzut-o în pustietăţile de la Yanaguanga, între Micuipampa şi Cajamarca, la înălţimea de 3 520 de metri şi care pe versantul de vest al Cordilierilor este foarte bine reprezentată. De cînd Leopold von Buch ne-a învăţat că şi în punctul cel mai înalt al lanţului Anzilor formaţiile cretacice sînt mult răspîndite, cred că acea formaţiune cuarţoasă, probabil modificată în structura ei datorită forţelor vulcanice, provine din orizonturile de gresie ale cretacicului.

Din blînda vale a Magdalenei am escaladat din nou povîrnişurile lui Altos de Aroma, de astă dată pe cele din faţă pînă la înălţimea de 1 536 de metri. Simţeam schimbarea climei, mai ales pentru că pe stîncile acelea am fost de multe ori învăluiţi în ceaţă.

De 18 luni, de cînd străbăteam zona interioară a unei regiuni muntoase, tînjeam să vedem din nou marea. De cîte ori credeam că am ajuns, în sfîrşit, într-un loc de unde să putem arunca măcar o privire asupra ei, ne aşteptau numai decepţii. De pe vîrful vulcanului Pichincha, privind în jos, dincolo de pădurile provinciei Las Esmeraldas, n-am avut norocul să vedem marea, din cauza prea marei depărtări şi a înălţimii la care ne aflam. Priveam ca dintr-un balon, în gol. Nu distingeam nimic clar la orizont. Mai tîrziu, cînd între Loja şi Guancabamba, am atins platoul pustiu Guamani, unde

se află multe ruine ale incaşilor, conducătorii catîrilor ne-au asigurat că dincolo de cîmpie şi de văile Piura şi Lambajeque vom vedea marea. Dar, peste cîmpie şi peste litoralul îndepărtat, se întinsese o ceaţă groasă. Zăream din cînd în cînd din marea de ceaţă înălţîndu-se, în chip de insulă cîte-un vîrf de stîncă, apoi totul dispărea iar. Priveliştea semăna cu aceea, de pe vîrful Pico de pe insula Tenerife. În pasul Guangamarca din lanţul Anzilor, nu ne aşteptau surprize plăcute. Necunoscînd prea bine locurile, ghizii noştri ne promiteau totdeauna că visul nostru se va împlini. Cu această dorinţă mai aveam putere să urcăm poteca abruptă, oră după oră, fără a fi răsplătiţi pînă la urmă. Ghizii noştri, care nu cunoşteau prea bine drumul, ne amăgeau cu împlinirea speranţelor. Mantaua de ceaţă, care ne învăluia, părea să se risipească pentru cîteva clipe, dar curînd întregul orizont ni se închidea.

Dorinţa de a revedea anumite locuri, nu ţine neapărat de frumuseţea sau importanţa lor. Sentimentul acesta este legat la fiecare om de impresii întîmplătoare din tinereţe, de predilecţii timpurii pentru anumite preocupări, de setea pentru depărtări şi de o viaţă activă. Un farmec deosebit are pentru noi clipa cînd îţi vezi visul împlinit. Călătorul se bucură dinainte la gîndul că va revedea constelaţia Crucea Sudului şi norii lui Magellan, care se rotesc în jurul Polului Sud, zăpada lui Chimborazo şi coloanele de fum ale vulcanilor din Quito, tufele de ferigi arborescente şi Oceanul Pacific. Zilele cele mai bogate în semnificaţii din viaţa unui om sînt cele în care se împlinesc aceste dorinţe. Ele lasă în urmă impresii de neuitat, care desfid orice justificare raţională. În dorinţa înfocată de a vedea panorama Mării Sudului, de pe coama înaltă a lanţului Anzilor, se împletea interesul cu care un băieţel asculta atent povestea curajoasei expediţii a lui Vasco Nunez de Balboa [1]. El a fost primul euro-

[1] Humboldt este cunoscut ca principalul animator al construirii Canalului de Panama (vezi introducerea). Iată ce spune el : „Deoarece în ultima vreme Statele Unite ale Americii de Nord deţin o parte însemnată din coasta apuseană a noului continent, iar de cînd cu goana după aurul Californiei sporeşte mai mult decît oricînd necesitatea unei legături dintre statele atlantice şi regiunile apusene, prin istmul Panama, ţin de datoria mea să atrag din nou atenţia că drumul cel mai scurt, pe care indienii i l-au arătat lui Alonso Martin de Don Benito, ca să ajungă uşor la ţărmul Mării Sudului, se află în partea de răsărit a istmului şi duce la golful San Miguel. Ocupîndu-mă mai bine de 40 de ani de mijloacele de comu-

pean fericit, care, urmat de Francisco Pizarro a văzut de pe înăl- 413
ţimile Quarequa din istmul Panama, partea de răsărit a Mării Sudului. Malurile acoperite cu stuf ale Mării Caspice, în dreptul vărsării Volgăi, unde eu le-am văzut pentru prima dată, nu sînt pitoreşti, dar m-am bucurat mult văzîndu-le, căci de copil mă atrăsese pe hărţi conturul acestei mări asiatice interioare. Ceea ce se trezeşte în noi, pornind de la impresiile copilăriei, de la întîmplările vieţii de toate zilele, devine mai tîrziu o tendinţă serioasă, devine adesea un motiv al lucrărilor ştiinţifice, al unei activităţi de perspectivă...

Cînd, după multe accidente de teren am atins în sfîrşit, pe versantul abrupt al crestei, punctul cel mai înalt de pe Alto de Guangamarca, cerul, mult timp învăluit în ceaţă, s-a înseninat brusc. Un vînt ascuţit din sud-vest alunga ceaţa. Prin golurile dintre norii înalţi, răspîndiţi asemenea unui penaj, apărea în aerul rarefiat al

nicaţie dintre ambele mări, am insistat în scris ca şi în diferitele memorii, pe care, cu încrederea ce m-a onorat, mi le-au cerut statele libere din America spaniolă, ca istmul să fie examinat, pe toată lungimea lui, din punct de vedere hipsometric. Se impune acest lucru mai ales acolo unde el se alipeşte de continentul sud-american, prin intermediul golfului Darien şi a pustiului din fosta provincie Biruquete precum şi acolo unde, între Atrato şi golful Cupica (pe litoralul Mării Sudului) lanţul muntos al istmului dispare aproape cu totul.

În urma rugăminţilor mele, generalul Bolivar a pus pe Lloyd şi Falmare să nivelezе perfect, în anii 1828 şi 1829, istmul dintre Panama şi vărsarea lui Rio Chagres. De atunci ingineri francezi cu experienţă au efectuat şi alte măsurători, precum şi proiecte de canaluri, căi ferate, zăgazuri şi tunele, dar mereu în direcţia meridianului dintre Portobello şi Panama, sau mai spre vest, înspre Chagres şi Cruces. Punctele cele mai importante din partea de răsărit a istmului de pe ambele ţărmuri nu au fost luate în considerare ! Pînă cînd exact partea aceasta nu va fi cercetată din punct de vedere geografic prin determinări precise de longitudine şi latitudine, prin determinări hipsometrice ale suprafeţei şi barometrice ale înălţimilor, pînă atunci cred că este prematură şi lipsită de argumentaţie următoarea enunţare, atît de mult repetată (1849) : „că istmul nu s-ar preta la construirea unui canal oceanic prin care să treacă aceleaşi vase maritime, plecate din Chile şi din California, din New York şi din Liverpool, fără ca trecerea lor să fie influenţată de eventuale obstacole şi de efectele schimbării anotimpurilor". De peste 20 de ani mă consultă pe tema istmului de Panama diferite societăţi, dispuse să investească sume importante. Dar sfatul meu atît de simplu nu a fost niciodată urmat. Toţi căutau întîi acolo unde munţii despărţitori coboară treptat, în direcţia continentului sud-american, pînă la nivelul unor coline. Dată fiind importanţa canalului pentru marele comerţ mondial, nu este îngăduit să se menţină cercetările într-un cerc restrîns. Numai o lucrare mare, care va cuprinde în întregime partea de răsărit a istmului, la fel de utilă pentru construirea de linii ferate ca şi pentru construirea canalului, va putea să decidă asupra acestei probleme mult discutate, spunînd da sau nu. Atunci se va termina, cu ceea ce dacă s-ar fi urmat sfatul meu, ar fi trebuit să se înceapă.

 muntelui albastrul închis al cerului. În faţa ochilor noştri a apărut la un moment dat întregul versant vestic al Cordilierilor, de la Chorillos şi Cascas, acoperit cu blocuri uriaşe de cuarţ, de 3,8—4,50 metri, apoi cîmpiile Chal şi Molinos, şi la urmă linia litoralului pînă la Trujillo. Vedeam pentru prima dată Marea Sudului, o vedeam limpede, desprinsă parcă de uscat, radiind o masă imensă de lumină, urcînd în nemărginirea ei spre un orizont mai mult bănuit. Bucuria care ne-a cuprins pe toţi, pe Bonpland, pe Carlos Montufar şi pe mine ne-a făcut să uităm că trebuia să deschidem barometrul pe Alto de Guangamarca. Măsurătorile a trebuit să le facem mai jos de vîrf, într-o fermă izolată, la Hato de Guangamarca şi după calculele noastre, punctul de pe care am văzut marea pentru întîia dată se afla la numai 2 820 sau 2 880 de metri.

Pentru mine, care-i datoram unui tovarăş de călătorie a căpitanului Cook o parte a formaţiei şi a năzuinţelor mele, privelişte a Mării Sudului avea ceva solemn. Georg Forster cunoscuse planurile mele de călătorie în liniile lor generale de timpuriu de atunci cînd avusesem marele privilegiu de a călători sub conducerea lui în Anglia. Datorită relatărilor lui fermecătoare asupra celor văzute în Otaheiti se trezise, mai ales în nordul Europei, un interes general, aş putea spune, o pasiune arzătoare pentru insulele din Oceanul Pacific. Pe atunci insulele acestea mai aveau norocul de a nu fi fost vizitate de prea mulţi europeni. Speram şi eu să vizitez o parte dintre ele, căci scopul călătoriei mele la Lima era dublu : doream să observ trecerea planetei Mercur pe dinaintea discului solar şi să împlinesc promisiunea, pe care i-o făcusem căpitanului Baudin, la plecarea din Paris, anume că mă voi alătura expediţiei lui menite să înconjure lumea, de îndată ce Republica franceză va avea posibilitatea să-i ofere suma de bani mai de mult hotărîtă.

Jurnale nord-americane răspîndiseră în Antile vestea că ambele corvete „La Géographie“ şi „Le Naturaliste“ vor naviga înconjurînd capul Horn şi vor ancora la Callao de Lima. Pe baza acestei ştiri am renunţat la Havana, unde mă aflam după terminarea călătoriei pe Orinoco, la planul meu iniţial de a pleca în Filipine prin Mexic. Am închiriat repede o corabie, care m-a dus de pe insula Cuba la Cartagena de Indias. Dar expediţia căpitanului Baudin a apucat cu totul un alt drum decît fusese anunţat şi decît ne aşteptam. Nu s-a mai dus pe la capul Horn, cum fusese plănuit cînd ne-am angajat să-i întovărăşim, Bonpland şi cu mine, ci a navigat pe la Capul Bunei Speranţe.

O parte din scopul călătoriei mele peruviene şi ultima traversare peste lanţul Anzilor s-au irosit, dar am avut norocul rar întîlnit de a trăi o zi senină în cursul unui anotimp nefavorabil, în ţinutul ceţurilor din regiunea de mică altitudine a Perului. La Callao am observat cu succes trecerea lui Mercur pe dinaintea discului solar. Observaţia aceasta a devenit importantă pentru determinarea precisă a longitudinii oraşelor Callao şi Lima şi a părţii de sud-vest a noului continent. Adesea se întîmplă că încurcăturile serioase din viaţă poartă în ele germenul unei compensaţii satisfăcătoare.

TABEL CRONOLOGIC

5. VI — 19. VI 1799	Călătorie pe mare de la Coruna la Tenerife.
22. VI	Escaladarea lui Pico de pe insula Tenerife.
25. VI — 16. VII	Călătorie pe mare de la Tenerife la Cumana
16. VII — 18. VIII	Popas la Cumana
19. VIII — 20. VIII	O excursie la Araya
4. IX — 23. IX	Prin misiunile indienilor chaymas.
4. XI	Primul cutremur
12. XI	Observarea meteorilor.
18. XI — 21. XI	Navigăm de-a lungul ţărmului spre Guaira.
21. XI — 6. II 1800	Popas la Caracas.
2. I — 3. I	Escaladarea Sillei.
6. II — 26. II	Prin văile Aragua, către villa de Cura, de la Calabozo pînă la San Fernando de Apure.
26. III — 28. III	La San Fernando de Apure.
30. III — 8. V	Pe Orinoco, Atabapo, Rio Negro pînă la San Carlos pe Rio Negro.
8. V — 22. V	Călătorie la San Carlos pe Casiquiare pînă la Esmeralda.
22. V — 15. VI	Popas la Esmeralda. Întoarcere pe Orinoco, pînă la Angostura.
15. VI — 9. VII	Popas la Angostura.
10. VII — 23. VII	Prin misiunile caraibilor şi prin savane (llanos) la Nueva Barcelona.
23. VII — 26. VIII	Popas la Nueva Barcelona.

26. VIII — 27. VIII	De-a lungul țărmului spre Cumana
27. VIII — 16. XI	Popas în Cumana.
17. XI — 18 XI	Către Nueva Barcelona.
18. XI — 24. XI	Popas la Nueva Barcelona.
24. XI — 19. XII	Traversare spre Havana.

TABLA DE MATERII

ALEXANDER VON HUMBOLDT ŞI GEOGRAFIA ROMÂNEASCĂ . 5
ALEXANDER VON HUMBOLDT NATURALIST 19
CUVÎNT ÎNAINTE 25
LA NOUA EDIŢIE 45
PREFAŢĂ 47

Capitolul 1
PREGĂTIRI. PLECAREA DIN SPANIA. ÎN INSULELE CANARE 51

Capitolul 2
POPAS LA TENERIFE. CĂLĂTORIA DE LA SANTA CRUZ LA OROTAVA. ASCENSIUNEA LUI PICO DE TEYDE 63

Capitolul 3
DE LA TENERIFE PE COASTA AMERICII DE SUD. SOSIREA LA CUMANA 77

Capitolul 4
PRIMA CUNOŞTINŢĂ CU ORAŞUL CUMANA. PE MALURILE MANIZANESULUI 87

Capitolul 5
PENINSULA ARAYA. MLAŞTINILE SĂRATE. RUINELE FORTULUI SANTIAGO 99

Capitolul 6
MUNȚII DIN NOUA ANDALUZIE. VALEA DIN CUMANACOA. CUESTA DEL COCOLLAR. MISIUNILE INDIENILOR DIN TRIBUL CHAYMAS 106

Capitolul 7
MĂNĂSTIREA CARIPE. PEȘTERA GUACHARO. PĂSĂRI DE NOAPTE 127

Capitolul 8
PLECAREA DIN CARIPE. MUNTELE ȘI VALEA SANTA MARIA. MISIUNEA CATUARO. PORTUL CARIACO 134

Capitolul 9
CONSTITUȚIA FIZICĂ ȘI OBICEIURILE INDIENILOR CHAYMAS. LIMBILE LOR 144

Capitolul 10
AL DOILEA POPAS LA CUMANA. CUTREMUR. METEORI NEOBIȘNUITI 152

Capitolul 11
CĂLĂTORIA DE LA CUMANA LA GUAIRA. EL MORRO DE BARCELONA. PROMONTORIUL CODERA. DRUMUL DE LA GUAIRA LA CARACAS 157

Capitolul 12
OBSERVAȚII GENERALE ASUPRA PROVINCIEI VENEZUELA. ORAȘUL CARACAS. CLIMA LUI 168

Capitolul 13
LA CARACAS. MUNȚII DIN JURUL ORAȘULUI. PE VÎRFUL SILLA 173

Capitolul 14
CUTREMUR LA CARACAS. LEGĂTURA DINTRE ACEST FENOMEN ȘI ERUPȚIILE VULCANICE DIN ANTILE 182

Capitolul 15
PLECAREA DIN CARACAS. MUNȚII SAN PEDRO ȘI LOS TEQUES. VICTORIA. VĂILE DE LA ARAGUA 187

Capitolul 16
LACUL VALENCIA. IZVOARELE FIERBINȚI DE LA MARIARA. ORAȘUL NUEVA VALENCIA. DRUMUL SPRE COASTA PUERTO CABELLO 200

Capitolul 17
MUNȚII DIN ARAGUA ȘI LLANOSUL DIN REGIUNEA CARACAS. VILLA DE CURA-PARAPARA-CALABOZO 214

Capitolul 18
SAN FERNANDO DE APURE. MEANDRELE ȘI BIFURCĂRILE RIURILE APURE ȘI ARAUCA. CĂLĂTORIA PE RÎUL APURE . . 231

Capitolul 19
CONFLUENȚA APURE — ORINOCO. MUNȚII DIN ENCARAMADA. URUANA. BARAGUAN. CARICHANA. ZONA DE VĂRSARE A RÎULUI META. INSULA PANUMANA 245

Capitolul 20
ZONA DE VĂRSARE A RÎULUI ANAVENI. VÎRFUL UNIANA. MISIUNEA ATURES. CASCADA MAPARA. INSULELE SURUPĂMANA ȘI UIRAPURI 265

Capitolul 21
CATARACTELE DE LA GARCITA ȘI MAYPURES. VĂRSAREA RÎURILOR VICHADA ȘI ZAMA. STÎNCA ARICAGUA. SIQUITA . . 281

Capitolul 22
SAN FERNANDO DE ATABAPO. SAN BALTAZAR. RIURILE TEMI ȘI TUAMINI. JANITA. ÎNTRE TUAMINI și RIO NEGRO. PIROGA SE TRAGE PE USCAT 292

Capitolul 23
RIO NEGRO. GRANIȚA CU BRAZILIA . 308

Capitolul 24
CASIQUIARE. BIFURCAȚIA LUI ORINOCO . . 315

Capitolul 25
CURSUL SUPERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO DE LA ESMERALDA LA CONFLUENȚA CU GUAVIARE. A DOUA CĂLĂTORIE PRIN CATARACTELE DE LA ATURES ȘI MAYPURES. CURSUL INFERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO, ÎNTRE CONFLUENȚA LUI CU APURE PÎNĂ LA ANGOSTURA 325

422 *Capitolul 26*

LLANOS DEL PAYO SAU ŢINUTURILE RĂSĂRITENE ALE STEPELOR DIN VENEZUELA. MISIUNILE CARAIBILOR. ULTIMA ŞEDERE PE ŢĂRMUL DE LA NUEVA BARCELONA, CUMANA ŞI ARAYA 357

Capitolul 27

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CONTINENTUL NOU ŞI VECHI. TRAVERSAREA DE PE COASTELE VENEZUELEI LA HAVANA 374

ANEXA I

DESPRE ÎNCERCAREA DE A ESCALADA VÎRFUL CHIMBORAZO 381

ANEXA II

PLATOUL DIN CAJAMARCA, VECHEA REŞEDINŢĂ A INCAŞULUI ATAHUALPA.

MAREA SUDULUI VĂZUTĂ DE PE VERSANTUL APUSEAN AL ANZILOR 394

TABEL CRONOLOGIC 417

ALEXANDER VON HUMBOLDT

CRATERUL LUI PICO DE PE INSULA TENERIFE

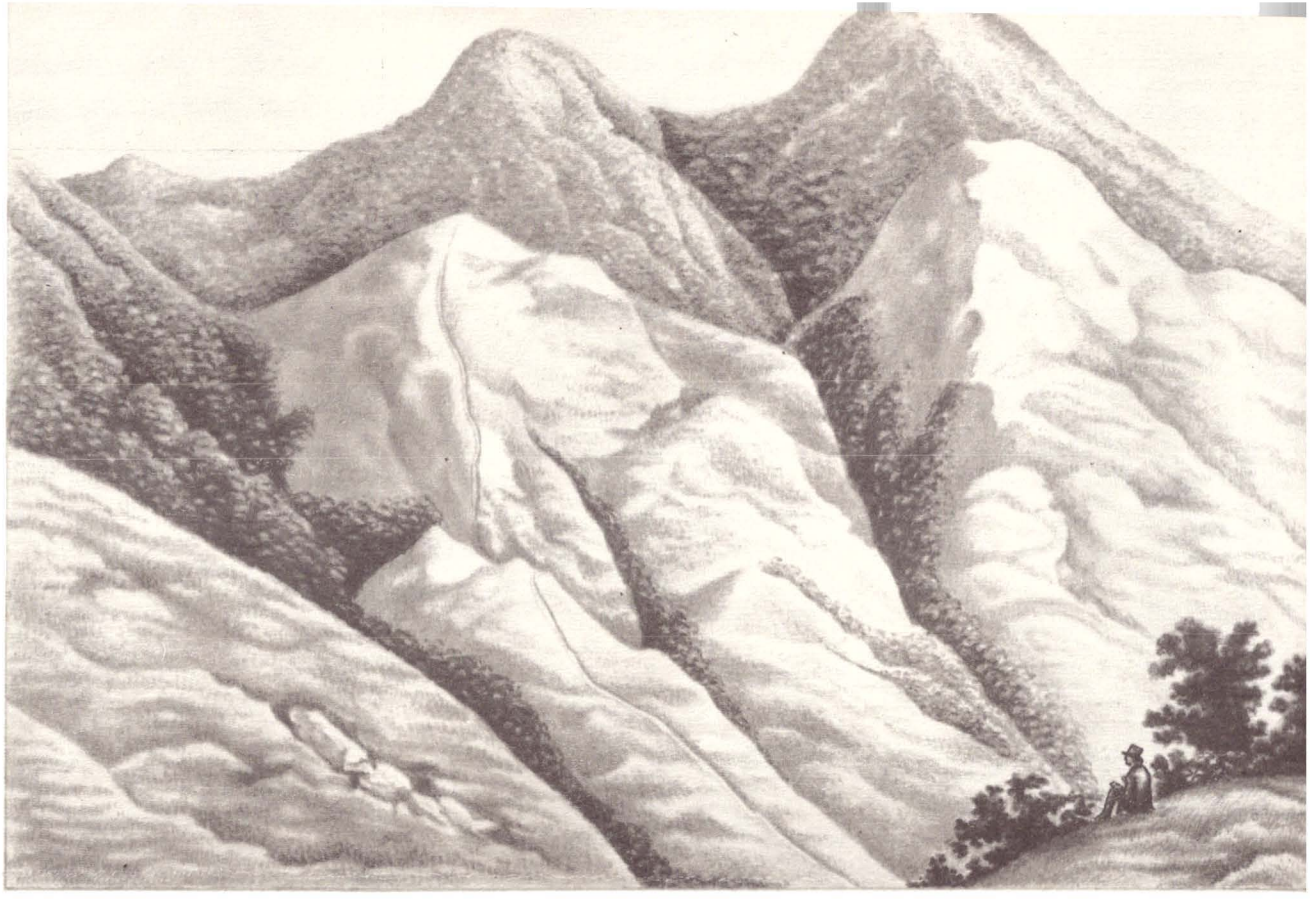

VÍRFUL SILLA DE LINGÁ CARACAS

ORHIDEE

VULCANUL PICHINCHA DE LÎNGĂ QUITO

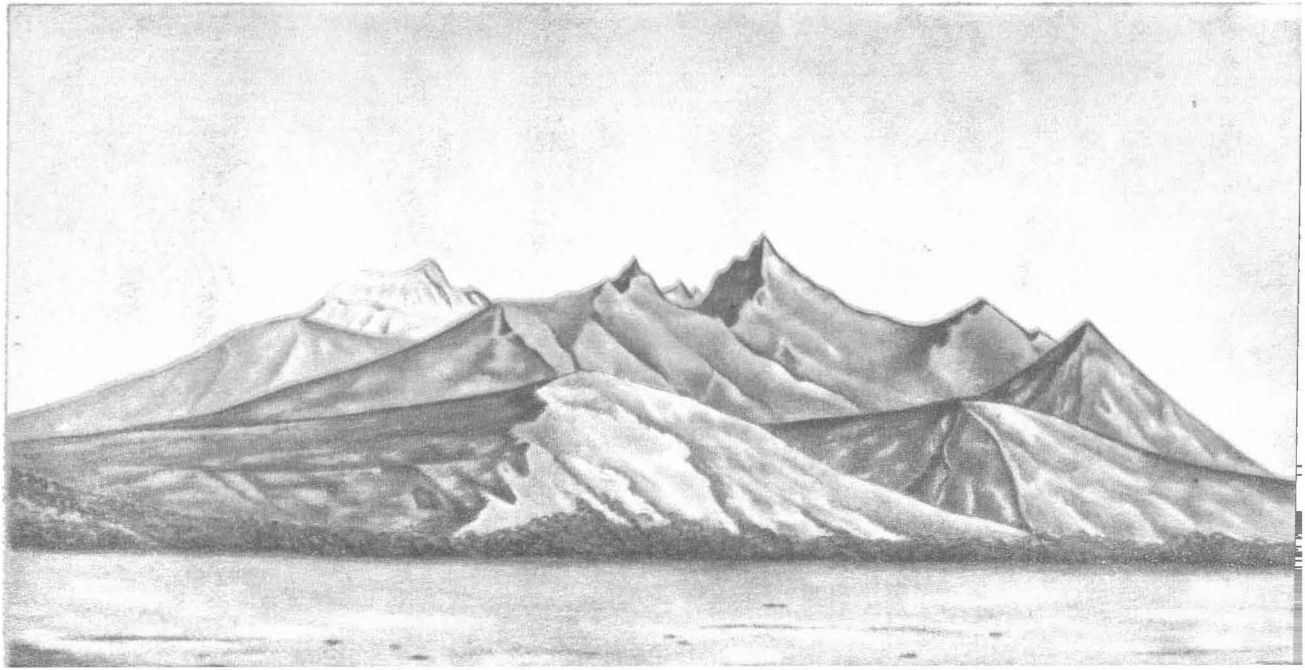

VULCANUL CAJAMBE LA NORD-VEST DE QUITO

VÎRFUL CHIMBORAZO

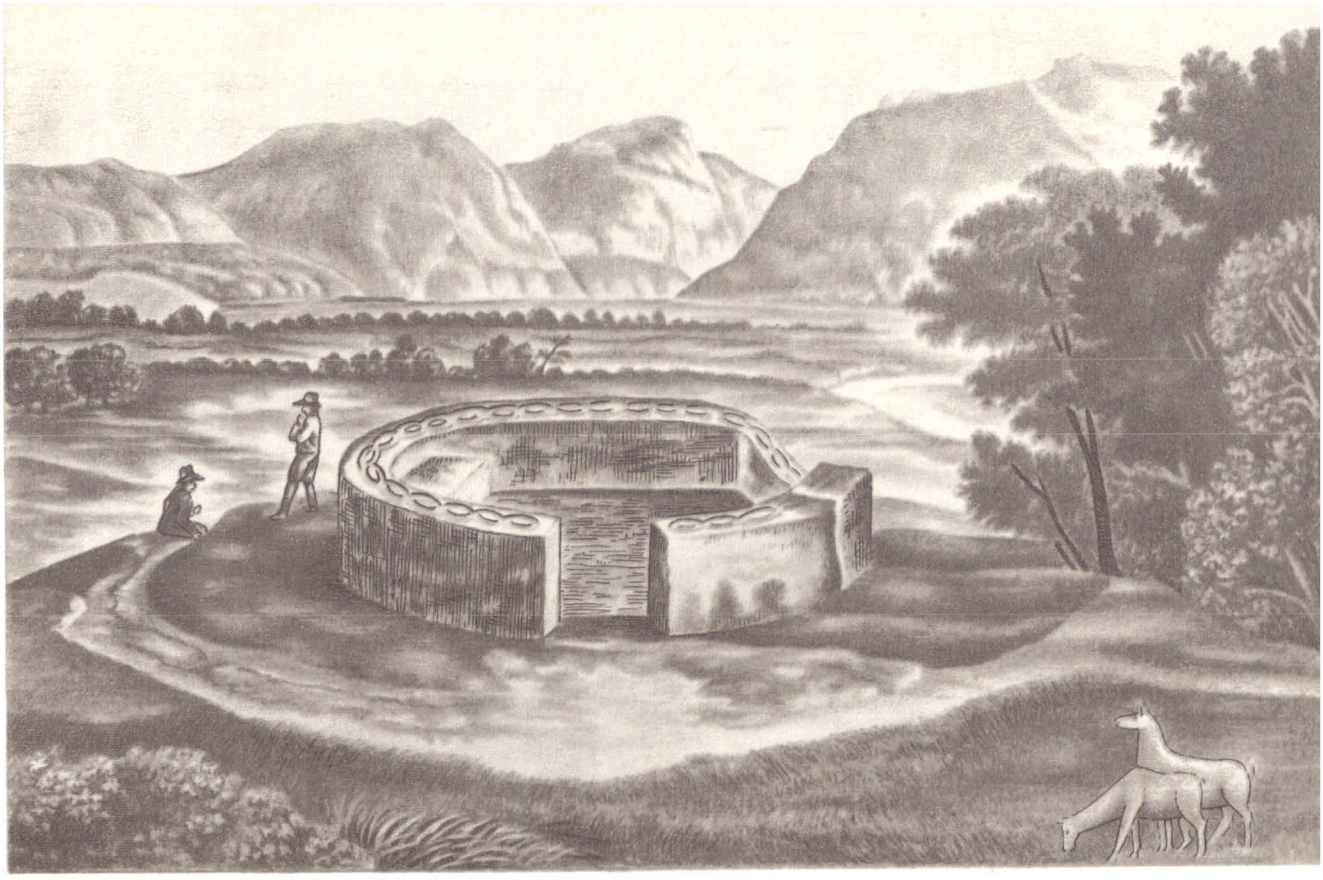

INCA-CHUNGANA

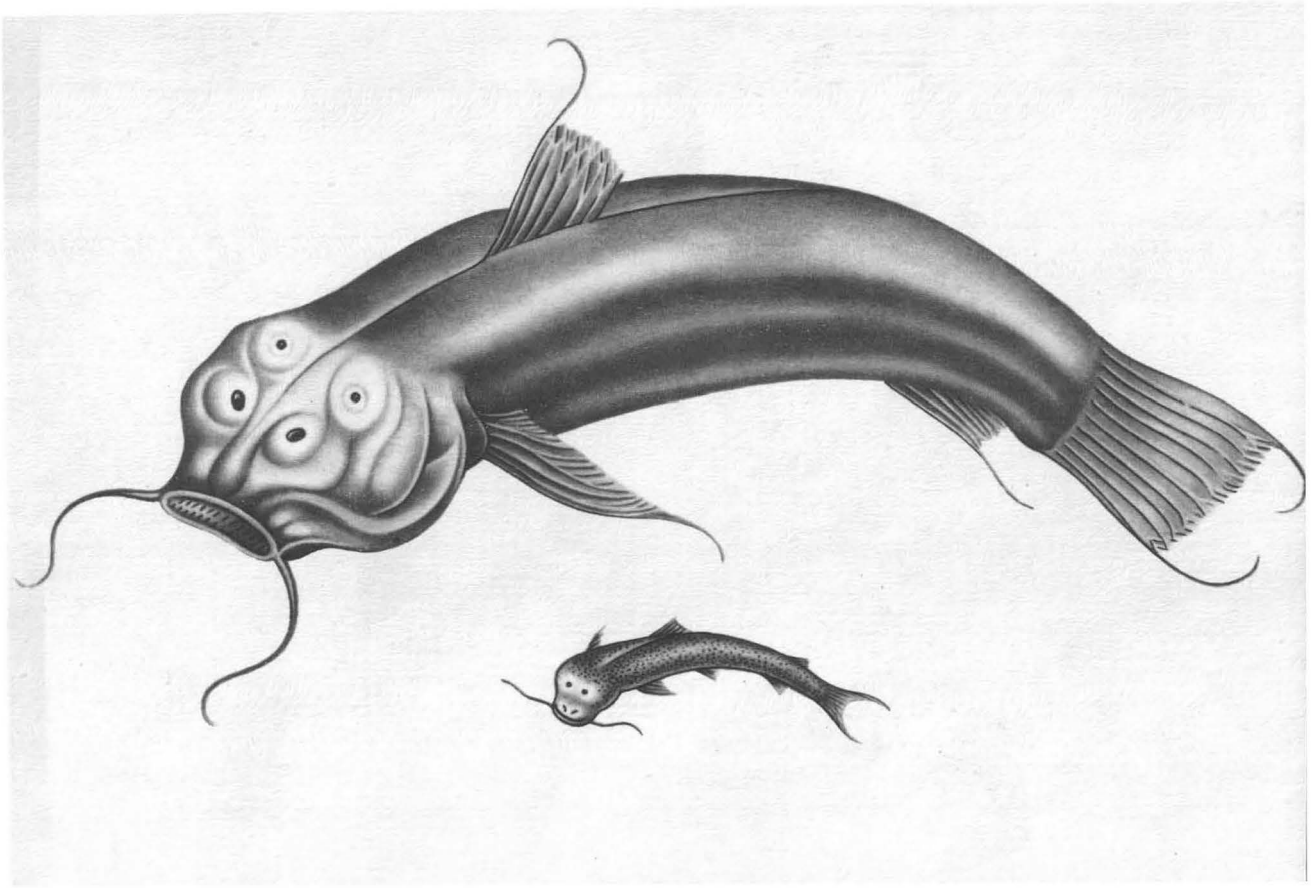

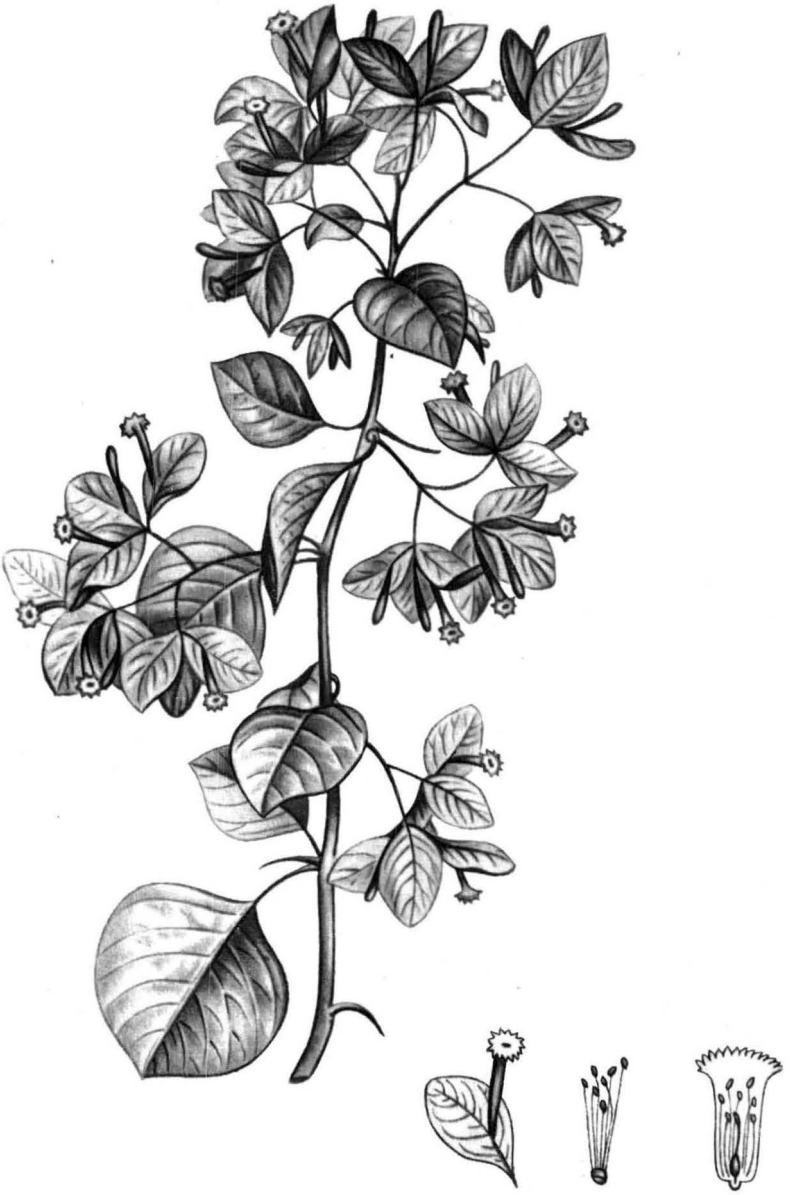

ARISTOLOCHIA

Lei 17

Alexander von Humboldt s-a născut la 14 septembrie 1769 la Berlin și tot aici s-a stins din viață, 90 de ani mai tîrziu, la 6 mai 1859.

Personalitate științifică deosebit de complexă, de o erudiție puțin obișnuită, explorator pasionat, Humboldt a fost cel mai de seamă naturalist al timpului său.

Descoperirile sale atît de numeroase din lumea plantelor și animalelor, cercetările de climatologie, cele privind magnetismul terestru, observațiile din domeniul geologiei și astronomiei îl situează printre savanții de prim ordin.

Lei 17

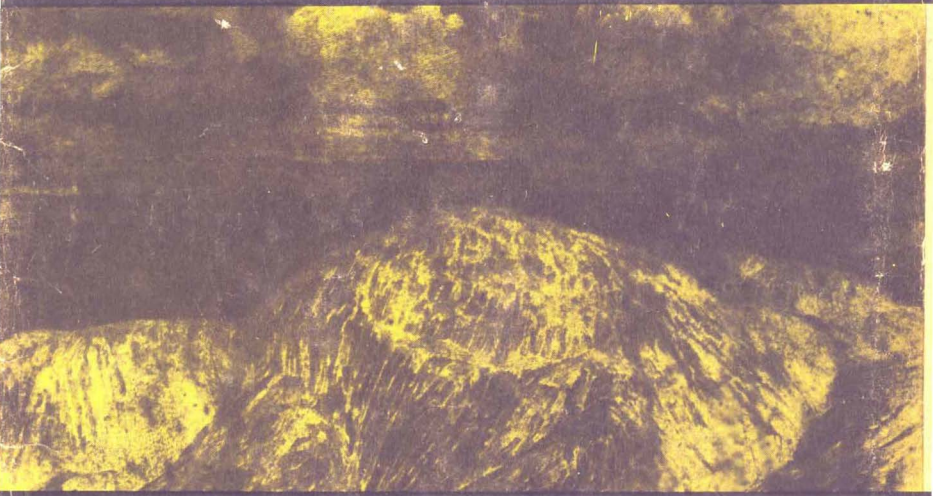

Editura științifică